

AKÜSBD

ISSN: 1302-1265
e-ISSN: 2149-4894

Afyon Kocatepe Üniversitesi

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 24, Sayı: 2, Haziran-2022

Afyon Kocatepe University

Journal of Social Sciences

Volume: 24, Issue: 2, June-2022

	Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt: 24, Sayı: 2, Haziran-2022	
	Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences Volume:24, Issue:2, June-2022	
ISSN: 1302-1265 e-ISSN: 2149-4894		

Sahibi / Owner

Afyon Kocatepe Üniversitesi adına Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Prof. Dr. Elbeyi PELİT

Editörler / Editors

Prof. Dr. Elbeyi PELİT
Doç. Dr. Koray KASAPOĞLU

Yardımcı Editör / Assistant Editor

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KÖSE

Alan Editörleri / Field Editors

Coğrafya

Prof. Dr. M. Ali ÖZDEMİR
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KÖSE

Dil ve Edebiyat

Prof. Dr. Nadejda ÖZAKDAĞ
Prof. Dr. Celal DEMİR

Eğitim

Prof. Dr. Gürbüz OCAK
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KOÇYİĞİT

Felsefe

Doç. Dr. Murat KELİKLİ
Doç. Dr. Mustafa KAYA

Halkla İlişkiler-İletişim

Dr. Öğr. Üyesi Sena COŞKUN
Dr. Öğr. Üyesi Ümit DEMİR

Hukuk

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet HATİPOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Özkan ÖZYAKIŞIR

İktisadi ve İdari Bilimler

Prof. Dr. Yusuf KARACA
Prof. Dr. Mustafa FİŞNE

İlahiyat

Prof. Dr. İrfan GÖRKAŞ
Dr. Öğr. Üyesi Eyüp KURT

Psikoloji

Dr. Öğr. Üyesi Pınar DURSUN
Dr. Öğr. Üyesi Timuçin AKTAN

Sanat-Tasarım

Doç. Dr. Şerife Ebru OKUYUCU
Doç. Çağhan ADAR

Sosyoloji

Prof. Dr. Hüseyin KOÇAK
Doç. Dr. Ahmet Ayhan KOYUNCU

Tarih

Prof. Dr. Gürsoy ŞAHİN
Doç. Dr. Selim KAYA

Turizm

Prof. Dr. Elbeyi PELİT
Doç. Dr. Ahmet BAYTOK

Dil Editörleri / Language Editors

Doç. Dr. Koray KASAPOĞLU (İngilizce)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KÖSE (Türkçe)

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Ahmet Kemal BAYRAM	Marmara Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Artur KOZLOWSKI	Gdansk School of Bankowa	Polonya
Prof. Dr. Birsal KÜÇÜKSİPAHİOĞLU	İstanbul Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Ceylan Gazi UÇKUN	Kocaeli Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Elbeyi PELİT	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ	University of Central Florida	ABD
Prof. Dr. Gürbüz OCAK	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Huziie HİROAKİ	Osaka Üniversitesi	Japonya
Prof. Dr. Jacek JAWORSKI	Gdansk School of Bankowa	Polonya
Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Mustafa FİŞNE	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Timothy MAY	University of North Georgia	ABD
Doç. Dr. Evren GÜÇER	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Koray KASAPOĞLU	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Mürsel BAYRAM	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Selim KAYA	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Yusuf DEMİR	Selçuk Üniversitesi	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KÖSE	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Dr. Ayhan URAL	Gazi Üniversitesi	Türkiye
Dr. Bashir ADAMU	University of Leicester	İngiltere
Dr. Renata BZDILOVA	Pavol Jozef Safarik University	Slovakya

* Yayın Kurulu listesi unvana göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet KAYACIK	Erciyes Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Aytunga OĞUZ	Dumlupınar Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Belkis ÖZKARA	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Celal DEMİR	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Cihan ÇOBANOĞLU	University of South Florida	ABD
Prof. Dr. Cüneyt AKIN	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Güler SAĞLAM ARI	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Hasan KORKUT	Marmara Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. İrfan MORİNA	Priştine Üniversitesi	Kosova
Prof. Dr. İrfan YAZICIOĞLU	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. İsa SAĞBAŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV	Semerkand Devlet Üniversitesi	Özbekistan
Prof. Dr. M. Ali ÖZDEMİR	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Mustafa GÜLER	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Nesrin KULA DEMİR	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Nusret KOCA	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Oğuz TÜRKAY	Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Selçuk AKÇAY	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye

Prof. Dr. Seyhan ÇİL KOÇYIĞIT	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Şuayıp ÖZDEMİR	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Uğur TÜRKMEN	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Veysel KULA	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Yusuf KARACA	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Abdullah SELVİTOPU	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Ahmet BAYTOK	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Hasan DURAN	İstanbul Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Mehmet ÖZCAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Mehmet ALTIN	University of Central Florida	ABD
Doç. Dr. Şenay GÜNGÖR	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Yasin KELEŞ	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Zivar Hüseyin BAYLAN	Khazar University	Azerbaycan
Dr. Öğr. Üyesi Ali YAŞAR	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Cihat ATAR	Sakarya Üniversitesi	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Eyüp KURT	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mutlu KAYA	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Sena COŞKUN	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Seyil NAJIMUDINOVA	Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi	Kırgızistan
Dr. Alan V. MURRAY	University of Leeds	İngiltere
Dr. Cristopher S. LIGHTFOOT	Metropolitan Müzesi	İngiltere
Dr. Naringül MARGAZİYEVA	Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi	Kırgızistan
Dr. Ulanbek ALİMOV	Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi	Kırgızistan

* Danışma Kurulu listesi unvana göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yayımlanan ve alanında ulusal ve uluslararası indeksler tarafından taranan hakemli, disiplinler-arası akademik bir dergidir.

Dergide yayımlanan yazıların, her türlü bilimsel, imlâ ve hukukî sorumlulukları yazarlarına aittir. Derginin amaç, kapsam, yayın etik ilkeleri, makale kabul süreci ve diğer tüm ayrıntılar derginin resmî web sitesinde mevcuttur (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/akusosbil>).

Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences is a scientific, interdisciplinary and academic journal published by Afyon Kocatepe University Institute of Social Sciences and indexed in national and international field indexes.

All scientific, spelling and legal responsibilities of the articles published in the journal belong to the authors. Please check the Journal's website for aim and scope, ethical principles of the journal and article acceptance process and full details (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/akusosbil>).

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin Yer Aldığı Dizin/İndeksler:
Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences is Indexed at:

- **ACARINDEX**
- **CITEFACTOR** (*Academic Scientific Journals*)
- **DRJI** (*Directory of Research Journals Indexing*)
- **EBSCO** (*SocINDEX with Full Text - Full Text Subject Title List*)
- **EBSCO Essentials**
- **EBSCOHOST** (*SocINDEX with Full Text - Database Coverage List*)
- **EURASIAN SCIENTIFIC JOURNAL INDEX (ESJI)**
- **GOOGLE SCHOLAR**
- **İDEALONLINE**
- **INTERNATIONAL CITATION INDEX**
- **MLA** (*Modern Language Association*)
- **RESEARCHBIB** (*Academic Resource Index*)
- **ROOT INDEXING** (*Journal Abstracting and Indexing Service*)
- **SCIENTIFIC INDEXING SERVICES (SIS)**
- **SOBİAD** (*Sosyal Bilimler Atıf Dizini*)
- **TEİ** (*Türk Eğitim İndeksi*)
- **TÜBİTAK-ULAKBİM TR DİZİN**

Dergi Yazışma Adresi/Journal Correspondence Address:

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Dergisi

ANS Yerleşkesi, 03200/Afyonkarahisar/Türkiye

Tel: +90 272 2281255– **Belgegeçer/Fax:** +90 272 2281476

e-posta/e-mail: akusbder@aku.edu.tr

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akusosbil> - <http://www.sbd.aku.edu.tr>

ISSN: 1302-1265 | **e-ISSN:** 2149-4894

Bu Sayının Hakemleri / Reviewers of This Issue*

Sıra No	Unvan-Ad-Soyad Title-Name-Surname	Kurum Institution
1.	Prof. Dr. Atila ÇAGLAR	Kastamonu Üniversitesi
2.	Prof. Dr. Celalettin VATANDAŞ	Süleyman Demirel Üniversitesi
3.	Prof. Dr. Cemil Cahit YEŞİLBURSA	Gazi Üniversitesi
4.	Prof. Dr. Hatice ÖZUTKU	Afyon Kocatepe Üniversitesi
5.	Prof. Dr. Mahmut Nedim BAYUK	Harran Üniversitesi
6.	Prof. Dr. Mithat Arman KARASU	Harran Üniversitesi
7.	Prof. Dr. Muammer CENGİL	Hitit Üniversitesi
8.	Prof. Dr. Mustafa BUDAK	İstanbul Üniversitesi
9.	Prof. Dr. Mustafa Kemal ŞAN	Sakarya Üniversitesi
10.	Doç. Dr. Aysen KARAMETE	Balıkesir Üniversitesi
11.	Doç. Dr. Bayram AKAY	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
12.	Doç. Dr. Bilal DEVECİ	Kırklareli Üniversitesi
13.	Doç. Dr. Celal İNCE	Bitlis Eren Üniversitesi
14.	Doç. Dr. Elif ŞEŞEN	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
15.	Doç. Dr. Ergin ERGİNER	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
16.	Doç. Dr. Ertuğ CAN	Kırklareli Üniversitesi
17.	Doç. Dr. Fatih KAPLAN	Tarsus Üniversitesi
18.	Doç. Dr. Fatih TÜRKMEN	Karabük Üniversitesi
19.	Doç. Dr. Fatma Gaye GÖKALP YILMAZ	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
20.	Doç. Dr. Halis Adnan ARSLANTAŞ	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
21.	Doç. Dr. İkrım ÇINAR	Kafkas Üniversitesi
22.	Doç. Dr. İlknur BİLGİN	Hakkari Üniversitesi
23.	Doç. Dr. Murat BAYRAM	Pamukkale Üniversitesi
24.	Doç. Dr. Mustafa BAYLAN	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
25.	Doç. Dr. Mustafa Naci KULA	Bursa Uludağ Üniversitesi
26.	Doç. Dr. Neslihan KOÇ	Hitit Üniversitesi
27.	Doç. Dr. Ömer NAYCI	Şırnak Üniversitesi
28.	Doç. Dr. Recep YILMAZ	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
29.	Doç. Dr. Serap BARIŞ	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
30.	Doç. Dr. Sevim BUDAK	İstanbul Üniversitesi
31.	Doç. Dr. Süleyman KALE	Kırklareli Üniversitesi
32.	Doç. Dr. Uğur CEYLAN	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
33.	Doç. Dr. Yakup DOĞAN	Kilis 7 Aralık Üniversitesi
34.	Doç. Dr. Yaşar AKÇA	Bartın Üniversitesi
35.	Doç. Dr. Zeliha GİDER BÜYÜKÖZER	Selçuk Üniversitesi
36.	Dr. Öğr. Üyesi Arzu ÖZMERDİVANLI	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
37.	Dr. Öğr. Üyesi Emre BAYSAN	Afyon Kocatepe Üniversitesi
38.	Dr. Öğr. Üyesi Emre SAYGIN	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
39.	Dr. Öğr. Üyesi Erman KILINÇ	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
40.	Dr. Öğr. Üyesi Esra DOĞU BAYKUT	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
41.	Dr. Öğr. Üyesi Fikret SONER	İstanbul Bilgi Üniversitesi
42.	Dr. Öğr. Üyesi Gökhan AKAR	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
43.	Dr. Öğr. Üyesi Gözde EKEN TAŞKAYA	Artvin Çoruh Üniversitesi
44.	Dr. Öğr. Üyesi Gülsüm TANYELİ	İstanbul Teknik Üniversitesi
45.	Dr. Öğr. Üyesi Handan YILDIZHAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

46.	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Murat PAYAM	Adıyaman Üniversitesi
47.	Dr. Öğr. Üyesi Meltem SÜNKÜR ÇAKMAK	Mardin Artuklu Üniversitesi
48.	Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Murat KIZANLIKLI	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
49.	Dr. Öğr. Üyesi Nazmi Ekin VURAL	Yozgat Bozok Üniversitesi
50.	Dr. Öğr. Üyesi Nedim DİKMEN	Ordu Üniversitesi
51.	Dr. Öğr. Üyesi Onur KAVAK	Kafkas Üniversitesi
52.	Dr. Öğr. Üyesi Sabri ARICI	Mersin Üniversitesi
53.	Dr. Öğr. Üyesi Serdar ÇAKAN	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
54.	Dr. Öğr. Üyesi Sultan Selen KULA	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

* Hakem listesi unvana göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

İçindekiler / Contents				
Makale Sıra No	Makale Başlığı Paper Title	Yazar(lar) Author(s)	Makale Türü Paper Type	Sayfa Page
Coğrafya / Geography				
1	Siirt'te Kentsel Katı Atık Yönetimi ve Sorunları / <i>The Urban Solid Waste Management and Its Problems in Siirt</i>	Dr. Öğr. Üyesi Figen KANBİR, Arş. Gör. Merve SANDIKÇIOĞLU	Araştırma Research	404-425
Eğitim / Education				
2	Öğrenme Kültürünü Entelektüel Bir Meslek Alanında Aramak / <i>Searching the Learning Culture in an Intellectual Profession</i>	Dr. Perihan TUTAR	Araştırma Research	426-444
3	Öğrenci Velileri Gözünden COVID-19 Pandemisi Acil Uzaktan Öğretim (AUÖ) Süreci: Fenomenolojik Bir Çalışma / <i>Emergency Remote Teaching (ERT) Process of Covid-19 Pandemic from the Perspective of Students' Parents: A Phenomenological Inquiry</i>	Doktora Öğrencisi Pınar KORUKLUOĞLU, Dr. Öğr. Üyesi Bünyamin BAVLI	Araştırma Research	445-466
4	Bilişsel Esneklik Ve Öz Düzenleme Becerileri Arasındaki İlişki / <i>The Relationship between Cognitive Flexibility and Self-Regulation Skills</i>	Prof. Dr. Murat TUNCER, Öğr. Gör. Ramazan TANAŞ	Araştırma Research	467-479
5	Robotik Programlamanın Ön Lisans Öğrencilerinin Bilgi İşlemsel Düşünme Becerisi Gelişimine Etkisi / <i>The Effect of Robotics Programming on the Computational Thinking Skill Development of Associate Degree Students</i>	Öğr. Gör. Dr. Servet KILIÇ	Araştırma Research	480-494
6	Öğretmen Adaylarının Akademik Öz Yeterlik Düzeyleri ve Mesleki Benlik Saygıları Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi / <i>Determining the Relationship between Teacher Candidates' Academic Self-Efficacy Levels and Professional Self-Esteem</i>	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yaşar KILIÇ	Araştırma Research	495-508
7	Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Küresel Isınma Hakkındaki	Öğretmen Ebru ÖZYÜREK, Dr.	Araştırma Research	509-520

	Düşüncelerinin İncelenmesi / <i>Examination of Preschool Children's Thoughts on Global Warming</i>	Öğr. Üyesi Serhat GÜNDOĞDU		
Halkla İlişkiler - İletişim / Public Relations – Communication				
8	Dünya Sağlık Örgütü'nün Covid-19 Pandemisi Başlangıç Döneminde Geliştirdiği Söylemlerin Eleştirel Bir Analizi / <i>A Critical Analysis of the Discourses Developed by the World Health Organization at the Beginning of the Covid-19 Pandemic</i>	Öğr. Gör. Dr. Esra BÜDÜN AYDIN, Öğr. Gör. Dr. Ahmet AYDIN	Araştırma Research	521-537
İktisadi ve İdari Bilimler / Economics and Administrative Sciences				
9	Türkiye'de Sigara Tüketimi Üzerinde Fiyatların, Nüfusun ve İşsizliğin Etkileri: 1990-2019 Dönemi / <i>The Effects of Prices, Population and Unemployment on Cigarette Consumption in Turkey: The 1990-2019 Period</i>	Doç. Dr. Ferhat PEHLİVANOĞLU, Doktora Öğrencisi Muhammed Sami AKKUŞ	Araştırma Research	538-552
10	Ülke Kredi Riskinin Uluslararası Ticaret ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği / <i>The Effect of Sovereign Credit Risk on International Trade and Foreign Direct Investment: Case of Turkey</i>	Doç. Dr. Ayberk ŞEKER, Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Kadir İŞGÜVEN	Araştırma Research	553-568
11	Reklamlardaki Sevimli Karakter İlgisinin Tüketici Satın Alma Niyeti Üzerine Etkisi / <i>The Effect of Cute Character Interest in Advertisements on Consumer Purchase Intention</i>	Dr. Öğr. Üyesi Abdülkadir ÖZTÜRK, Mustafa Said AKIN, Arif KIRMIZIKAYA	Araştırma Research	569-582
12	Türkiye'de Gerçekleştirilen Güvenlik İşbirliğinin Özel Güvenlik Görevlilerinin Tükenmişlik ve İşten Ayrılma Niyetlerine Etkisi / <i>The Impact of Security Cooperation Established in Turkey on Private Security Officers' Burnout and Turnover Intention</i>	Dr. Uğur DEMİRCİ	Araştırma Research	583-604
13	Metal Emtia Piyasalarında Zayıf Formda Etkinliğin İncelenmesi / <i>Examination of Weak Form Efficiency in Metal Commodity Markets</i>	Doç. Dr. Kemal EYÜBOĞLU, Gülsüm KIZILTOPRAK	Araştırma Research	605-618

14	Organizational Conflict and Psychological Well-Being Relationship: The Moderating Effect of Workplace Ostracism / <i>Örgütsel Çatışma ve Psikolojik İyi Oluş İlişkisi: İş Yerinde Dışlanmanın Düzenleyici Etkisi</i>	Dr. Öğr. Üyesi Erman KILINÇ, Öğr. Gör. Dr. Edip DOĞAN	Araştırma Research	619-630
15	Is an Economic Integration a Stimulus for Convergence? Analysis of European Union's Last Enlargement / <i>Ekonomik Entegrasyon Yakınsama için Bir Uyarıcı Etken Midir? Avrupa Birliği'nin Son Genişleme Örneği</i>	Dr. Öğr. Üyesi Özlem TOPLU YILMAZ	Araştırma Research	631-645
16	Koronavirüs Sürecinde Devlet Tarafından Dezavantajlı Gruplara Yönelik Alınan Önlemlerin Afet Yönetimi Bakış Açısı İle Değerlendirilmesi / <i>Evaluation of the Measures Taken by the Government for Disadvantaged Groups in the Coronavirus Process from a Disaster Management Perspective</i>	Öğr. Gör. İsmail KAYA, Öğr. Gör. Can ŞAHAN	Araştırma Research	646-668
17	Psikolojik Sözleşmenin Motivasyon Üzerindeki Etkisine İlişkin Uygulamalı Bir Araştırma / <i>A Practical Research on the Effect of Psychological Contract on Motivation</i>	Öğr. Gör. Mustafa ALTINTAŞ	Araştırma Research	669-687
Psikoloji / Psychology				
18	Covid-19 Sürecinde Yaşlı Bireylere Yönelik Dini-Manevi Destek Hizmetlerin Gereksinimi / <i>The Need for Religious-Spiritual Support Services for Elderly People in the Covid-19 Process</i>	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GEDİK	Araştırma Research	688-706
Sanat – Tasarım / Art – Design				
19	Türkiye Dünya Mirasları Yönetim Planlarında Vizyon İfadeleri: Bir İçerik Analizi / <i>Vision Statements in the Management Plans of Turkey's World Heritages: A Content Analysis</i>	Prof. Dr. Hicran Hanım HALAÇ, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Bilge Kağan ÖNAÇAN, Yüksek Lisans Öğrencisi Hilal DAĞLI, Doktora Öğrencisi Merve GÜLŞEN	Araştırma Research	707-723

Sosyoloji / Sociology				
20	Covid-19 Salgını Sürecinde Evin Kullanımına İlişkin Sosyolojik Bir Analiz / <i>A Sociological Analysis about the Use of Home during the Covid-19 Pandemic Period</i>	Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ, Dr. Öğr. Üyesi Bedir SALA, Araş. Gör. Gözde AYKUT, Doktorant Recep BOZKURT, Doktorant Zeynep DİLEKLİ, Doktorant Murat GENCER	Araştırma Research	724-742
Tarih / History				
21	The Journalist Cases in Istanbul and Eastern Independence Tribunals According to the Reports of American Diplomats / <i>Amerikan Diplomatlarının Raporlarına Göre İstanbul ve Şark İstiklâl Mahkemesinde Gazeteciler Davası</i>	Dr. Ayşe BEDİR	Araştırma Research	743-761
22	Bilecik Müzesi'nden Bir Grup Lydion / <i>A Group of Lydia from Bilecik Museum</i>	Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ERPEHLİVAN	Araştırma Research	762-774
Turizm / Tourism				
23	Balkan Göçmenlerinin Sofra Kültürü: Tekirdağ Malkara Örneği / <i>Culinary Culture of Balkan Immigrants: Tekirdağ Malkara Case</i>	Öğr. Gör. Emre VAROL, Dr. Öğr. Üyesi İlkay GÖK	Araştırma Research	775-789
24	Yerli Zincir Otellerin İK Sayfalarındaki Etik Değerlerin Analizi / <i>Analysis of Ethical Values in the HR Pages of Local Chain Hotels</i>	Doktora Öğrencisi Gözde KUMAŞ, Doç. Dr. Hatice GÜÇLÜ NERGİZ, Doç. Dr. Bilsen BİLGİLİ	Araştırma Research	790-809
25	Şehir Turizmi Kavramından Ne Anlıyoruz? Kuramsal Bir Çözümleme / <i>What Do We Understand from the Concept of City Tourism? A Theoretical Analysis</i>	Doç. Dr. Mutlu KAYA, Doç. Dr. Yasin KELEŞ	Derleme Review	810-822

Siirt'te Kentsel Katı Atık Yönetimi ve Sorunları

The Urban Solid Waste Management and Its Problems in Siirt

Dr. Öğr. Üyesi Figen KANBİR¹, Arş. Gör. Merve SANDIKÇIOĞLU²

Öz

İnsan kaynaklı çevre sorunlarının başında atık gelmektedir. Ekonomik ilerlemenin, nüfus artışının ve şehirleşmenin seyrine bağlı olarak, atığın niteliği ve niceliği zamanla değişmeye başlamıştır. Üretim ve tüketim alışkanlıklarından kurtulmanın mümkün olmadığı günümüz dünyasında, mevcut sorunla baş edebilmenin yollarından biri atığı yeniden kullanılabilir hale getirmek ve yönetimini etkili bir şekilde sağlamaktır. Çalışmada Siirt'in kentsel katı atık yönetimi incelenmektedir. Bu çalışmanın amacı atık yönetiminde karşılaşılan sorunları analiz ederek bu sorunlara çözüm önerileri sunmaktır. Bu amaçla atık istatistikleri ilgili kurumların web sayfalarından; atık yönetiminde gerçekleştirilen uygulamalar ile karşılaşılan sorunlar ise bakanlık, belediye ve firma yetkililerinden görüşme yoluyla temin edilmiştir. Sonuçlar SWOT (Güçlü, Zayıf, Fırsatlar, Tehditler) analiziyle değerlendirilmiştir ve çözüm önerileri sunulmuştur. Buna göre, Siirt'te geri kazanım faaliyetleri ve çevre bilinci (2017 yılı öncesine göre) artsa da artışın yeterli seviyede olmadığı görülmüştür. Ancak bu konudaki faaliyetlerin yakın gelecekte hayata geçirilmesi planlanan projelerle artacağı düşünülmektedir. Ayrıca başlıca sorunlarının denetim, cezai yaptırım, yönetim planları ve uygulamalarındaki aksaklıklar olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışmada atık yönetiminin zayıf yönlerinin fazla olduğu ancak bunların güçlü yönler ve fırsatlarla en aza indirilebileceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atık, katı atık yönetimi, Siirt, Türkiye

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Waste is one of the major human-caused environmental problems. Depending on the economic progress, the population growth and urbanization, the quality and the quantity of waste began to change in time. In today's world where it is not possible to get rid of production and consumption habits, one of the ways to overcome to current the existing problem is to make the waste recyclable and manage it effectively. In this study is to examine the urban solid waste management of Siirt province is investigated. The aim of the study is to analyze the problems encountered in the waste management in Siirt and to offer solutions. For this purpose, waste statistics were accessed from the web pages of the relevant institutions; information about applications performed in waste management practices and problems encountered were provided through interviews with the ministry, municipality and company officials. The results were evaluated via SWOT (Strong, Weak, Opportunities, Threats) analysis and solution proposals were presented. Accordingly, although the recycling practices and environmental awareness have increased in Siirt (compared to before 2017), it is understood not to be sufficient level. However, it is thought that the practices on this subject will be increased with the projects planned to be implemented in the near future. Additionally, it was deduced that the main problems of the management originated from the defects in the control, penal sanction, management plans and practices. In the study, it was concluded that the weaknesses of the waste management to be much, but can be decreased with its strengths and opportunities.

Keywords: Waste, solid waste management, Siirt, Turkey.

Paper Type: Research

¹Siirt Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, f.kanbir@siirt.edu.tr

²Siirt Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, mervesandikcioglu@siirt.edu.tr

Giriş

Çevre, yaşamın tüm boyutlarıyla içerisinde gerçekleştiği ortamdır. Çevre konusu, pek çok bilim dalının kesişim noktasında bulunmaktadır. Farklı disiplinler, çevre ve çevrenin sorunlarına sanayi devriminin etkileriyle beraber artan oranda ilgi göstermeye başlamışlardır. Çevre sorunları bulunduğu yere göre farklılık gösterse de, bu konudaki ilginin başlıcalarını ekosistem, kaynakların aşırı kullanımı ve kirlenme oluşturmaktadır. Dikkat edilirse hepsinin insan faaliyetlerinin sonucu ortaya çıktığı görülecektir. Ekosistemde yer alan canlı ve cansız varlıkların yok edilmesi, artan tüketimle birlikte çevre kirlenmesinin giderek büyümesi ve kaynakların daha fazla üretime dâhil edilmesi ile doğanın kendini yenilemesi zorlaşmaktadır. Bu bağlamda doğa, insanın değişimiyle aynı hızda ilerlememektedir. Bu eksikliği kapatmak insana ve onun çabalarına kalmaktadır.

Tarihin büyük bir kısmında kaynakların dengeli kullanımı ile doğal yaşantının sürekliliği arasında bağlantı bulunmaktadır. Ancak nüfus artışı, sanayileşme, şehirleşme ile buna bağlı olarak tüketim alışkanlıklarının değişmesi, atık miktarının artmasına ve niteliğinin değişmesine sebep olmaktadır. Bu da insan kaynaklı hava, koku, su ve toprak kirliliği gibi çevre sorunlarını meydana getirmektedir. Bu sorunlardan kurtulmak veya sorunları en aza indirmek atığın doğru bir şekilde yönetilmesiyle mümkündür. Bu şekilde hammadde kullanımı azaltılarak doğal kaynaklar korunacak, enerji tasarrufu ve ekonomik katkı sağlanacaktır.

Atık küresel bir sorun olmakla beraber, bu soruna ancak ülkeler ve belediyeler kapsamında yerel düzenlemelerle cevap verilebilmektedir. Atığın yönetimi (sosyal, kültürel ve ekonomik özelliklerin bir getirisi olarak) ülkeden ülkeye ve Türkiye içerisinde büyükşehir ve şehirlere göre farklılık arz etmektedir. Atık ve yönetimi çevre sorunları, insan sağlığı, ekonomi, toplumların sosyo-kültürel özellikleriyle ilişkili olması açısından pek çok disiplinin çalışma konuları arasına girmektedir. Bu konuda gerek bölge gerekse il ve belediye bazında yapılan çalışmaların sayısı son yıllarda oldukça artmıştır (Demirarslan ve Başak 2018; Demir Yetiş, Gazigil, Şapçı, Can, Tütün, Gözetin, Durmaz Bekmezci ve Yücesoy, 2013; Durmaz Bekmezci ve Çetin, 2020; Güleç Solak ve Pekküçükşen, 2018; Gündüzalp ve Güven, 2016; Ömürbek, Erk ve Herek, 2019). Bunlardan Güleç Solak ve Pekküçükşen (2018), Türkiye'de 47 belediyede katı atık yönetim hizmetlerinin nasıl yönetildiği, konuyla ilgili yapılan çalışmaların ve projelerin neler olduğu ve yönetsel sorunları tespit etmeye çalışmış, daha önce yapılan benzer bir çalışmanın sonuçları ile karşılaştırmışlardır. Durmaz Bekmezci ve Çetin (2020), Eskişehir Büyükşehir Belediyesi ve ilçelerinin geri dönüşüm konusunda e-dönüşüm uygulamalarını kullanmak, çeşitli tasarım yarışmaları, tiyatro gösterileri, bitkisel atık yağ toplama gibi kampanyalar düzenlemek gibi sosyal farkındalığı artırma çalışmalarının çevresel, ekonomik ve toplumsal faydalarını irdelemişlerdir.

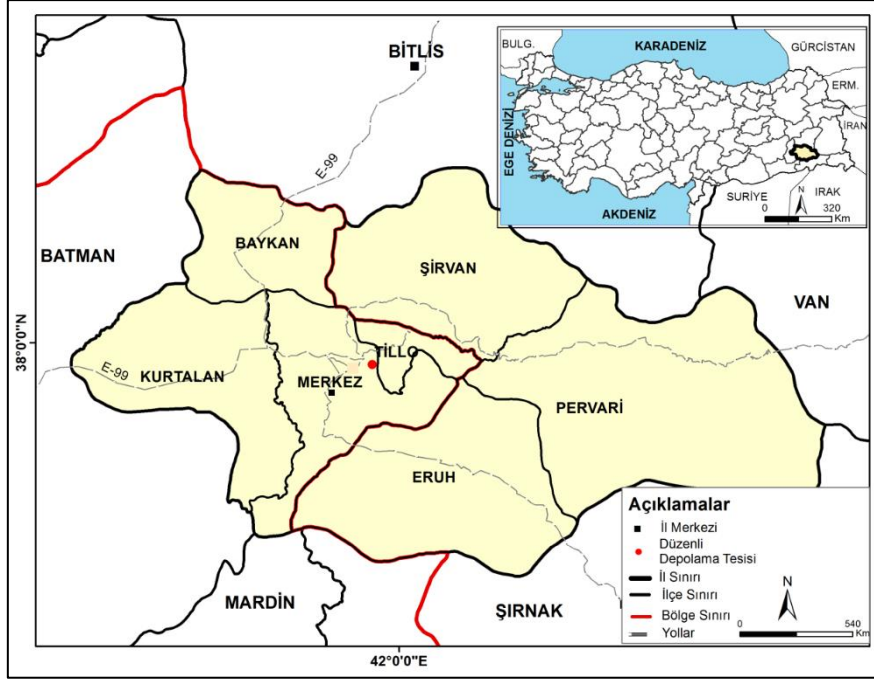
Siirt ilinin bulunduğu bölgede atık ile ilgili çeşitli çalışmalar yapılmış (Aydoğan, Varank ve Bilgili, 2011; Demir Yetiş vd., 2013), ancak Siirt'te atık yönetimini ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışmada Siirt'in tercih edilmesinde başlıca nedenler küçük bir il olmasına rağmen atık yönetimi konusunda önemli adımlar atmış olması, araştırmacıların yaşadıkları ve çalıştıkları yer olması hasebiyle atık yönetimi konusundaki gelişmeleri yakından takip etmiş olmaları ve Siirt üzerine yapılmış böylesi bir çalışmanın bulunmamasıdır. Bu bağlamda çalışmanın amacı Siirt'te kentsel katı atık yönetimini incelemek ve atık yönetiminde karşılaşılan sorunları analiz ederek çözüm önerileri sunmaktır. Ayrıca çalışma disiplinler arası bir bakış açısıyla hazırlanmıştır. Bu konu üzerinde durmamızın nedeni, doğal çevrenin ve insanın korunması kadar atığın ekonomik meta olarak yeniden hammaddeye dönüştürülmesinin ülkeler, bölgeler ve şehirler için ekonomik gelir ve enerji sağlamasındandır.

Çalışma sahasını oluşturan Siirt ili Kurtalan, Baykan, Merkez ve Tillo ilçeleri ile Güneydoğu Anadolu; Şirvan, Pervari, Erüh ilçeleri ile Doğu Anadolu Bölgelerinde yer almaktadır (Şekil 1). Siirt'te beş belde, altı ilçe, bir il belediyesi toplamda 12 belediye mevcuttur. Çalışma kapsamında diğer belediyelerle görüşme yapılmamasındaki neden

çalışmanın sınırlarını aşabileceği gerekçesiyedir. Bir başka neden ise Siirt Belediyesi'nin il merkezinde yer alması, ilçeler içerisinde en fazla nüfusa ve dolayısıyla atığa sahip olmasıdır.

Şekil 1. Çalışma alanının lokasyonu

Çalışmada, Türkiye ve Siirt'in belediye atık göstergeleri, bertaraf ve geri kazanım yöntemlerine ilişkin verilerden bazıları TÜİK, il çevre durum olmak üzere çeşitli raporlardan temin edilmiştir. Ancak Siirt'e ait daha detaylı verilere ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle atığın toplanması, bertarafı, geri dönüşümü ve kazanımı konusunda gerçekleştirilen uygulamalar ve karşılaşılan sorunlara ilişkin veriler Siirt Belediyesi, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (ÇŞB) Siirt İl Müdürlüğü ve düzenli depolama tesisini işleten Sinnovia'dan ilgili kişilerle görüşme yoluyla temin edilmiştir. Elde edilen veriler SWOT analizi ile değerlendirilmiştir.

Atık konusu Siirt'in nüfus ve şehirleşme özelliklerine bağlı olarak yıllar içerisinde gelişme göstermiştir. Siirt'te atığın toplanması ve bertarafı yönetmelik ve projelerle düzenlenmiş olup uygulanmada aksaklıklar olduğu fark edilmiştir. Bu aksaklıklar arasında belediye ve firma kadar, belediyeler arasında koordinasyonun sağlanamamış olması yer almaktadır. Atık yönetiminin bir hiyerarşi olduğu anımsanırsa, yönetimin sağlanmasında kalifiye elemanın olması, aynı zamanda halkın konu hakkında bilinçlendirilmesi gerekmektedir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Atık Kavramı, Türleri ve Atığın Yarattığı Sorunlar

Çöp kısaca "yararsız, pis veya zararlı olduğu için atılan ufak tefek şeylerin hepsi" olarak tanımlanabilir (TDK, 2020). Çöp bir insan ürünüdür ve insan kararıyla bir nesne çöpe dönüşebilir. İnsanın varlık kazanmasıyla çöp ortaya çıkmıştır. Ancak çöpün önemli ölçüde artış göstermesi ve giderek çevre sorunları yaratarak hem insan sağlığını hem de çevreyi tehlikeye sokması ve kazanç içerdiği fikri son zamanlarda gündeme gelmiştir (Kılınç, 2011, s. 60). TDK'ya göre üretimden tüketime kadar olan tüm aşamalarda ortaya çıkan ve kullanıcının artık işine yaramayan maddelerin tamamı olarak ifade edilebilecek atık (TDK, 2020) denilen çöp, geç 20. Yüzyıl deyimidir. Atık, çöp para etmeye başladığında bu adı almıştır (Kılınç, 2011, s. 29).

Kentsel katı atık, kentlerde üretilen hemen hemen bütün katı atıkları (evsel atık, ETK, hacimli atık, yeşil atık, kamu hizmeti atıkları, tehlikeli atıklar) içine almaktadır. Kentler yapıları

gereği çöplerin üretildiği alanlardır. Kırsal alanlarda ise çöplerin kentlere oranla daha az olmasının nedeni doğal yaşama ve tarıma dayalı tüketimin beraberinde doğal döngüye katılan çöpler üretmesidir. Tüm bunlarla birlikte günümüzde atık sadece atıldığı yeri değil, tüm dünyayı etkiler duruma gelmiştir.

Atıklar zararlı-zararsız düzeyde sınıflandırılabilceği gibi doğanın kendi dengesi üzerinden sınırlı-sınırsız kaynaklar olarak da analize tabi tutulabilir. Buna göre doğadaki hammaddeler (/kaynaklar) sınırsız, sınırlı fakat yenilenen ve yenilenemeyen sınırlı kaynaklardan oluşmaktadır. Üretim ve tüketim faaliyetleri arttıkça, doğal çevredeki kirlenme ve buna bağlı olarak çevre sorunlarında artışlar meydana gelmektedir. Ağır metal atıklar, zehirli tarım ilaçları, diğer kirlilik yapıcı kimyasal maddeler, doğada çözülme ve yok olmayan ambalaj-paketleme ürünleri, pet-plastik şişeler çevreyi daha fazla kirletmektedir (Türk, 2013, s. 26). Atıklar uygun olarak bertaraf edilmediklerinde kötü koku ve görüntü kirliliği, düzensiz depolama alanları etrafında bitkilerin azalması, depolama gazının çevreye yayılması sonucunda oluşan koku sorunu, yanma, patlama, sera etkisi ve hava kirliliğinin artması, yeraltı sularının kirlenmesi, canlıların yaşamını tehdit eden uçucu organik bileşenlerin çevreye yayılması gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır (Atalay, 2020, s. 607).

1.2. Atık Yönetimi

Atık yönetimi atığın oluşumunun önlenmesi, kaynağında azaltılması, yeniden kullanılması, özelliğine ve türüne göre ayrılması, biriktirilmesi, toplanması, geçici depolanması, taşınması, ara depolanması, geri dönüşümü, enerji kazanımı dâhil geri kazanılması, bertarafı, bertaraf işlemleri sonrası izlenmesi, kontrolü ve denetimi faaliyetlerini kapsamaktadır (Atık Yönetimi Yönetmeliği, 2015). Atık yönetimi, atık oluşumunu önlemek, atığın çevre üzerindeki zararlı etkilerini, doğal kaynaklar ve hammadde tüketimini azaltmak açısından önemlidir.

Atık yönetiminin temelini "Atık Yönetimi Hiyerarşisi" ilkelerinin en etkili şekilde uygulanması oluşturmaktadır. Bu ilkeler en çok istenen seçenektan en aza doğru şu şekilde sıralanmaktadır: Atığın kaynağında engellenmesi ve azaltılması, yeniden kullanımı, geri dönüşüm, enerji geri kazanımı ve bertaraf/düzenli depolamadır (Steiner ve Wiegel, 2009, s. 3-4). Günümüzde atığın yönetimi kapsamında Sıfır Atık Projesi gelinen son aşamayı oluşturmaktadır. Sıfır atık, israfın ve atık oluşumunun önlenmesi/azaltılması, kaynakların daha verimli kullanılması, yeniden kullanımına öncelik verilmesi, oluşan atıkların kaynağında ayrı toplanıp geri kazanım ve dönüşümün sağlanarak bertarafa gönderilecek miktarın azaltılması suretiyle insan, çevre sağlığı ve tüm kaynakların korunmasını hedefleyen bir yaklaşımdır (Sıfır Atık, 2021; Sıfır Atık Yönetmeliği, 2019).

Türkiye'nin atık yönetimi politikaları ve bu konudaki faaliyetleri üzerinde "Sıfır Atık Projesi" ve Avrupa Birliği (AB) 'nin "Döngüsel Ekonomi Modeli" etkili olmuştur. Doğrusal ekonominin kısıtlı kaynaklar üzerinde yarattığı baskının artması, hammaddesinin yarıdan fazlasını ithal etmesi AB'nin rekabet gücünü tehlikeye sokmuştur. Bu durum AB'nin doğrusal ekonomiden döngüsel ekonomiye geçişini sağlamıştır (Sapmaz Veral, 2018: 164). Türkiye'de ise 2019 yılından itibaren sürdürülebilirlik adı altında uygulanmaya başlamış, 2021 yılı başında AB'nin "Yeşil Mutabakatı" zorunlu tutmasıyla daha da etkili olmuştur (Balbay, Sarıhan ve Avşar, 2021, s. 568).

Sıfır atık yaklaşımı döngüsel ekonomi modeli kapsamında ele alınmaktadır. Döngüsel ekonomi bütünsel bir süreci olan, ürün ve hammaddelerin yeniden kullanımını mümkün kılan atığın geri kazanıldığı bir modeldir (Sapmaz Veral, 2018: 164). Bu model atıkların üretim ve tüketim süreçlerinde girdi olarak yararlanılmasının kuramsal altyapısını oluşturmaktadır (Bilgili, 2021: 700). Bu sayede atık malzemelerin geri dönüşüme kazandırılması yanında ihtiyaç kadar tedarik edilmesi ve tüketime sunulmasıyla kaynakların daha iyi ve daha yetkin kullanılması mümkündür (Balbay vd., 2021, s. 564). AB'ye paralel olarak ülkemizde ise döngüsel ekonomi uygulamalarının artışı ile dış ticaret açığının kapatılması potansiyelin doğru şekilde değerlendirilmesi ile durumun dış ticaret fazlasına dönüştürülmesi mümkündür (Balbay vd.,

2021, s. 568). Bunun için atık yönetiminin etkili bir şekilde uygulanması ve dolayısıyla atık ithalatının yasaklanması gereklidir.

Döngüsel ekonomi modeliyle atığın hammaddeye dönüşmesi, sektörü atığa bağımlı kılmış, kaynak ülke içinden sağlanamayınca atık ithalatı kaçınılmaz olmuştur. Bu durum ithal atıkların da çevre üzerindeki baskısının artmasına neden olmuştur. Özellikle Çin'in 2018 yılında, ülke dışından plastik atık ithalatını yasaklamasıyla Avrupa'dan Türkiye'ye olan atık ithalatı artmıştır. Türkiye hem 2019 hem de 2020 yıllarında Avrupa'nın en çok plastik atık ithal eden ülkeleri arasında yer almıştır. Bununla beraber Greenpeace Akdeniz'in 2019 ve 2020 yıllarında yurtdışından ithal edilen çöplerle alakalı çalışmalarının da etkisiyle Türkiye'de ÇŞB atık ithalatı kotasını % 80'den % 50'ye düşürmüştür. Daha sonra 18 Mayıs 2021 tarihinde atık ithalatı yasaklanmıştır (Plastik Atık İthalatında Büyük Zafer, 19 Mayıs 2021). İthalat yasaklandıktan sonra yapılması gereken geri dönüşüm firmalarının yerel yönetimlerle daha yakın çalışması, atık toplama ve ayrıştırılmaya ağırlık verilmesi idi. Ancak sektörün ithalata ihtiyaç olduğu, yerel atığın olmadığı ve oluşan tüm atığın dönüştürülememesi nedeniyle tekrar atık ithalatı konusu gündeme gelmiştir (Plastik atık ithalatı yasağı kaldırıldı, 28.07.2021). Nitekim ÇŞB'nin 16 Temmuz 2021 tarihli genelgesiyle atık ithalatı yeniden başlamıştır (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı atık ithalatı işlemleri genelgesi, 16.07.2021). Bu konuda ÇŞB, TMMOB Çevre Mühendisleri Odası, TÜSİAD, Kalkınma Bakanlığı gibi kurumlarda görev alan bazı yöneticiler tarafından Türkiye'de atık yönetimi ve döngüsel ekonomi modelinin AB mevzuatına uyma konusunda iyi durumda olduğu ancak uygulamada sorunlar yaşandığı ifade edilmiştir (Sapmaz Veral, 2018: 241). Sektörün atık ithalatına ihtiyaç duyması, yerel atığın dönüşüme sokulmadığı ve atık yönetimde bir bakıma yeteri kadar başarılı olunmadığını göstermektedir. Bununla birlikte ülkemizde atığın azaltılması, toplanması ve döngüsel ekonomiye geçiş konusunda girişimler bulunmaktadır. Ancak 2015 yılında çıkarılan Sıfır Atık Yönetmeliği kapsamındaki girişimler döngüsel ekonominin temel ilkeleri göz önünde bulundurulduğunda ne yazık ki yeterli değildir (Yılmaz, 2021, s.117).

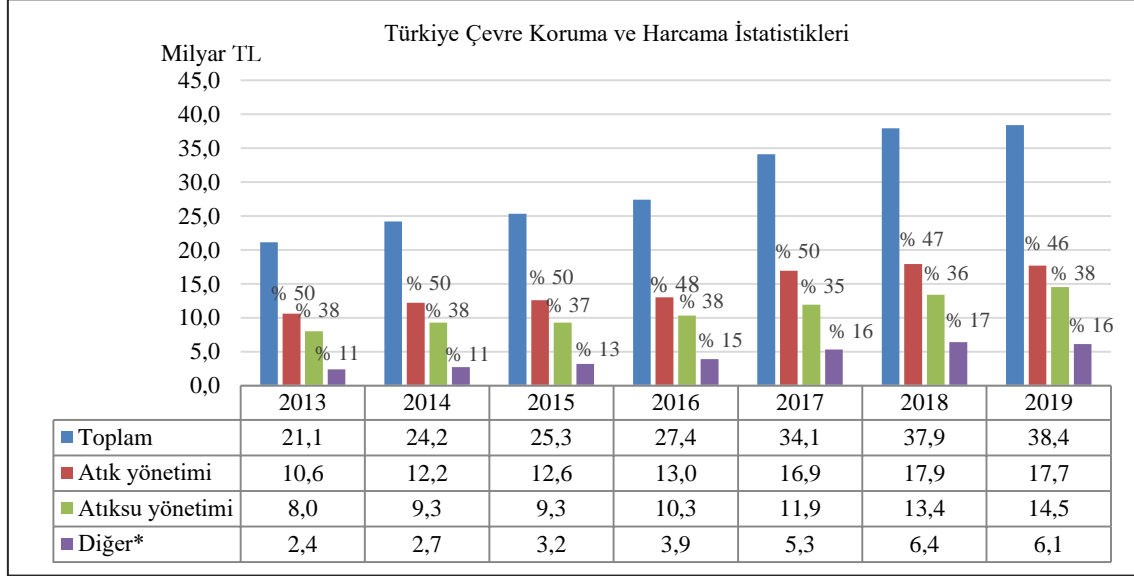
Atık yönetimi yasal, yönetsel, teknik, mali ve sosyal açıdan farklı disiplinlerin bir araya gelerek strateji ürettikleri çok yönlü bir uygulama alanıdır (Atalay, 2020, s.16). Atığın ortadan kaldırılmasında geleneksel (atık ortaya çıktıktan sonra; depolama veya yakma) ile çağdaş yaklaşımlar (atığın oluşumu sürecinde; sürdürülebilir katı atık yönetimleri, geri dönüşüm, kaynaktan ayrıştırma gibi) olmakla birlikte, atık miktarını tam olarak ortadan kaldırmak mümkün değildir (Topal, 2012, s. 39). Ancak çağdaş yaklaşımların artırılmasının doğal ortam ve insan üzerindeki baskının nispeten azaltılmasına katkı sağlayacağı göz önünde bulundurulmalıdır.

Atık yönetimine dair sorumluluk yasama ve yönetsel alan düzeyinde iki boyutta incelenebilir. Yasama alanı, farklı atık türlerinden nasıl kaçınılacağı, nasıl geri dönüştürüleceği, ulaşımın nasıl sağlanabileceği, nasıl işleneceği ve atılacağına dair tüm uygulanabilir kanunlar ve kurallar anlamına gelmektedir. Çevre Bakanlığı, ülkenin farklı bölgelerinde uygulanan performansları yöneten birincil kontrol mekanizmasıdır. Atık yönetimine ilişkin son sorumluluk ise kentlere aittir (Steiner ve Wiegel, 2009, s. 9-10). Bu sorumluluk tüm STK, belediye, kamu, tüm özel kuruluşları ve hükümeti içine almaktadır (Alagöz, 2019: 30). 18132 sayılı Çevre Kanunu'na göre (Madde 11: 5915) büyükşehir belediyeleri ve belediyeler evsel katı atık bertaraf tesislerini kurmak, kurdurmak, işletmek ve işletirmekle yükümlüdürler. 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 14. Maddesine göre belediye, mahalli müşterek nitelikte olmak şartıyla; imar, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel altyapı; çevre ve çevre sağlığı, temizlik ve katı atık hizmetlerini yaptırır.

Ülkemizin çevre konuları, özellikle atık yönetimine verdiği önem ve bu konuda gelinen nokta atık harcamalarından anlaşılabilir. Ülkemizde çevre harcamalarına ayrılan bütçe 2013'te 21,1 milyar TL iken 2019 yılında 38,4 milyar TL'ye yükselmiştir (Şekil 2) (TÜİK, 2020). Türkiye'deki atık yönetimi harcamaları, çevre harcamalarının yaklaşık yarısını oluşturmaktadır. Yıllar içerisinde genel olarak çevre koruma harcamalarında atık yönetimine ayrılan oran 2013'te % 50,3 iken 2019'da ise % 46,3'e düşmüştür (Şekil 2). Bu durum

harcamaların diğer sorunlara kaydırıldığını ya da atık toplamada belirli bir aşama kaydedilmesinden, geri dönüşüm ve kazanım faaliyetlerinden gelir elde edilmesinden ya da yönetim konusundaki başarıdan kaynaklanıyor olabilir. Atık üretimi ve maliyetlerinin azal(tıl)ması yönetim konusundaki başarıyı ve gelişmişliği göstermektedir (Cılız, Daylan ve Baydar, 2017, s. 9-10).

Şekil 2. Çevre koruma ve harcama istatistikleri (2013-2019)

* Toprak yer altı ve yüzeý sularının korunması ve iyileştirilmesi, gürültü ve vibrasyonun azaltılması, biyolojik çeşitlilik ve peyzajın korunması vb.

Kaynak: TÜİK, 2020

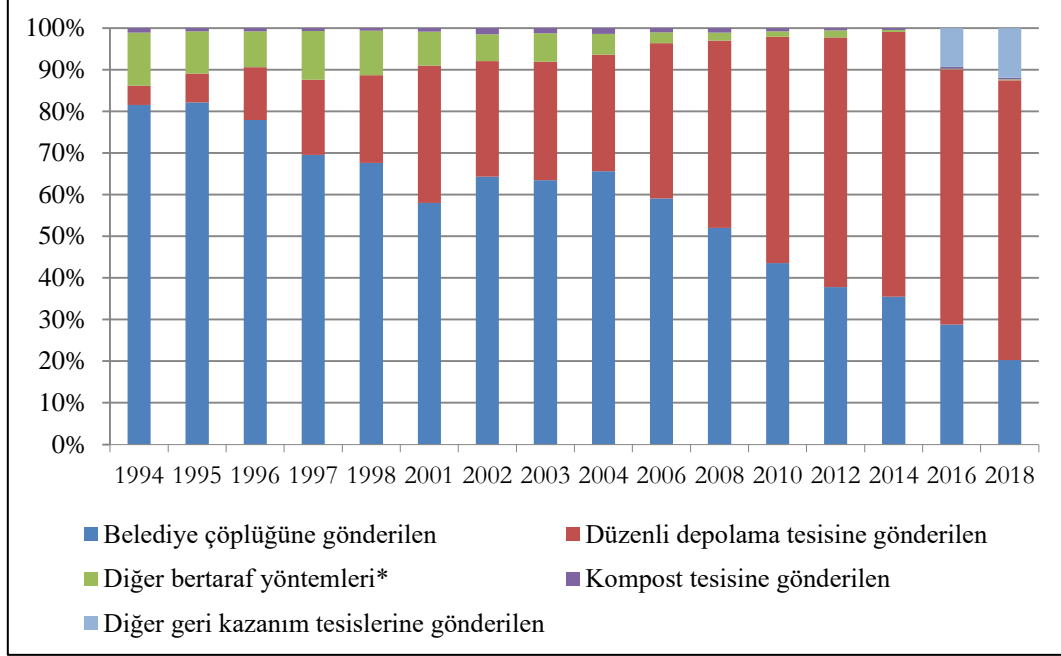
TÜİK'in belediye atık istatistiklerine göre ülkemizde 1994 yılından 2018 yılına kadar ülke nüfusu ve atık hizmeti verilen belediye nüfusuna paralel olarak toplanan atık miktarı artmıştır. 2018 yılında ise 1399 belediyeden 1395'inde toplam 75.952.539 kişiye atık hizmeti verilmiş; 32.209.000 ton atık toplanmıştır. Kişi başına ortalama atık miktarı ise günlük 1,16 kg olmuştur (TÜİK, 2019a).

Toplanan atıklar belediye çöplüğüne gönderme, açıkta yakma, dereye ve göle dökme, düzenli depolama gibi bertaraf yöntemleri ile kompostlama ve geri kazanım yöntemlerini kapsamaktadır. Bunlardan düzenli depolama kentsel atığın yok edilmesinde en ucuz yöntem olmasından dolayı atık bertarafında daha çok tercih edilen yöntemdir (Steiner ve Wiegel, 2009, s. 11). Nitekim Türkiye'de 1994 yılından itibaren belediye çöplüğüne gönderilen atık miktarlarında azalma görülürken düzenli depolama bunun tersine artış göstermiştir. 1994 yılında atıkların % 81,5'i; 2018 yılında ise % 20'si belediye çöplüğüne gönderilmiştir. Diğer bertaraf yöntemlerinden olan gömme, açıkta yakma, nehir ve göle dökme oranları 1994 yılından günümüze azalmıştır. 1994 yılında düzenli depolanan atık oranı % 4,6 (809 bin ton) iken, 2018 yılında % 67,2 (21 milyon 644 bin ton)'ye yükselmiş, düzenli depolamaya geçtikçe vahşi depolanan atık miktarı azalmıştır. Kompost tesislerine gönderilen atık miktarında dalgalanma yaşanırken; cam, pet, kâğıt, metal gibi malzemelerden geri kazanım tesislerine gönderilen atık miktarı 2016'dan itibaren artmıştır. 2016 yılında geri kazanım tesislerine gönderilen atık oranı % 9,3 iken, 2018 yılında 11,9'a yükselmiştir. Bu tarihten itibaren düzenli depolama oranında da azalma görülmüştür (Şekil 3) (TÜİK, 2019b). Atık bertaraf ve geri kazanım miktarlarının zaman içinde bu yöndeki değişiminde atık yönetiminin çevre bilincinin artması, atığın ekonomik açıdan öneminin anlaşılmasına paralel olarak geri kazanımı ve düzenli depolama gibi tesis sayısının artmasının etkili olduğu söylenebilir.

Nitekim 1994 yılında bertaraf yöntemlerinden olan düzenli depolama tesis sayısı 2, 2001'de 12, 2010'da 52, 2014'te 113, 2018'de ise 159'a; yakma tesislerinin sayısı ise 7'ye

yükselmiştir. Atık geri kazanımına yönelik olan kompost tesisi sayısı 1994'te 2, 2001'de 3, 2010'da 5, 2018'de ise 8 adet olmuştur. 2014'te 39 adet olan birlikte yakma tesis sayısı, 2018'de 40'a yükselmiştir. Metal, plastik, kâğıt gibi geri kazanım tesislerinin sayısı ise 2014 yılında 825 iken 2018 yılında 2009'a yükselmiştir (TÜİK, 1994-2019).

Şekil 3. Türkiye'de bertaraf/geri kazanım ve belediye atık oranları (1994-2018)

*Nehire, göle dökme, açıkta yakma vb.

Kaynak: TÜİK, 2019b

2. Yöntem

Çalışmada Türkiye ve Siirt'e ait atık ve nüfus istatistikleri Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nden temin edilmiştir. Atık yönetimi konusunda gerçekleştirilen uygulamalar ve karşılaşılan sorunlara ilişkin veriler ve dokümanlar³ ise Siirt Belediyesi, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Siirt İl Müdürlüğü ve düzenli depolama tesisini işleten Sinnovia'dan görüşme yoluyla elde edilmiştir. Çalışma sahasının lokasyon haritası ArcGIS 10.3.1 yazılımı ile hazırlanmıştır.

Çalışma nitel araştırma teknikleri içerisinde yer alan derinlemesine görüşme yoluyla gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine görüşme, belli bir soru listesine tamamen bağlı kalmaksızın, görüşülen kişiden gelen yanıtların etkisiyle yeni ve derinleştirici sorularla farklı yönlerde geliştirilmektedir (Akme Mehmet Şekerler, 2017, s. 187). Bu bağlamda atık yönetimi konusunda ilgili toplam sekiz personel (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Siirt İl Müdürlüğü Çevre Yüksek Mühendisi ve Çevre Mühendisleri, Siirt Belediyesi Temizlik İşleri Müdürlüğü, Belediyede çalışan çevre mühendisi ve Sinnovia yetkilileri) ile derinlemesine görüşme, atık yönetimi konusunda yetkili isimler arasından amaçlı örneklem kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Black'e göre amaçlı örneklem, belirli bir kriter veya özelliğe bağlı olarak seçilen birey veya gruplardan oluşmaktadır (Kümbetoğlu, 2012, s. 99). Yöneticilerin konu hakkındaki düşünceleri; Siirt'te atığın ne olduğu, hangi miktarda toplandığı, kimler eliyle işletildiği, bertarafının nasıl sağlandığı gibi sorular ve sorunlar; bölgenin ekonomik, sosyo-kültürel farklılıkları dikkate alınarak incelenmiştir.

GZFT (Güçlü, Zayıf, Fırsatlar, Tehditler) veya yaygın adıyla SWOT (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats) analizi, bir kurumun stratejik plan ve yönetim aşamalarından biri olmasının yanı sıra, sanayi kuruluş yerinin ve tarım alanlarının planlanması,

³Çalışma esnasında Sinnovia'dan resmi yollarla veriler talep edilmesine rağmen atık toplama istatistiksel verilerine erişilememiştir.

hidroelektrik santrallerin çevresel etkilerinin ve belediyelerin atık yönetimlerinin değerlendirilmesi gibi pek çok konuda kullanılan yöntemlerdendir (Bozkurt ve Emekçi, 2020; Gürel & Tat, 2017; Özçelebi ve Yılmaz, 2020; Özgen ve Karadoğan, 2013; Taş, 2011). Mevcut durumun analiz edilmesinde ve geleceğe yönelik strateji geliştirilmesinde önemli olan SWOT analizi; incelenen alanın, kurumun veya kuruluşun kendi potansiyelinden kaynaklanan, avantaj sağlayan güçlü ve dezavantaj oluşturan zayıf yönleri içsel; alanın dış çevresinden kaynaklanan fayda sağlayan fırsatlar ve sorun oluşturan tehditler ise dışsal faktörler olarak değerlendirilmektedir (Taş, 2011, s. 191). Türkiye'nin atık yönetim politikaları, atık istatistikleri ve çalışma sahasındaki atık yönetimine ilişkin görüşmelerden elde edilen veriler birlikte değerlendirilerek bu politika ve uygulamaların Siirt'in atık yönetimine etkisi analiz edilmiştir.

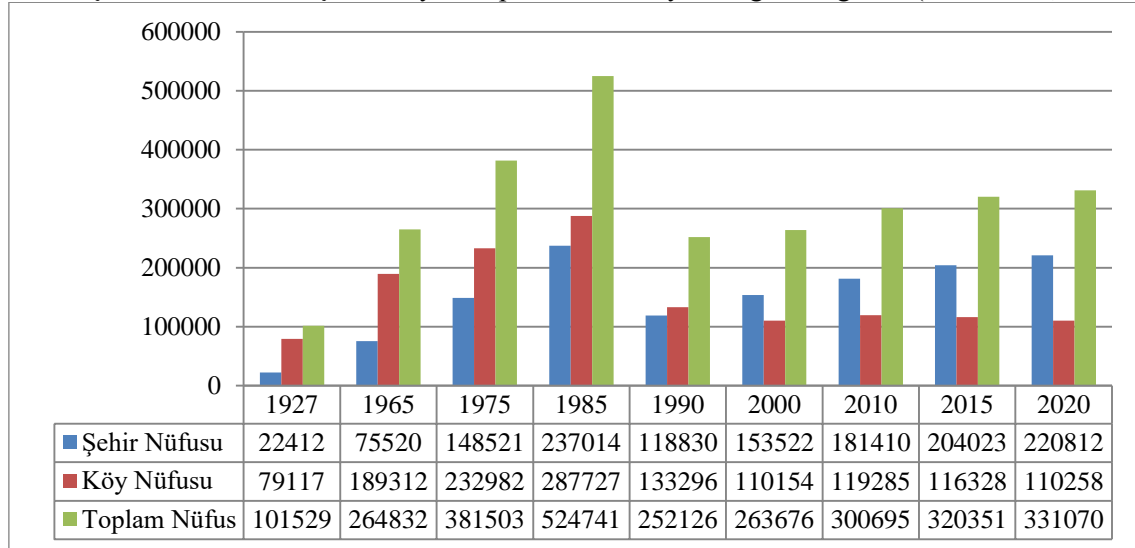
Çalışmanın yapılmasına Siirt Üniversitesi Rektörlüğü Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'na 01.03.2021 tarihinde saat 13:00'te 01 numaralı oturum sayısında izin verilmiştir.

3. Bulgular ve Tartışma

3.1. Siirt'te Nüfus, Şehrsel Özellikler ve Atık İlişkisi

Bir sahanın nüfusuna, gelir seviyesine, coğrafi ve sosyo-kültürel yapısına bağlı olarak katı atık yönetimi uygulamaları arasında farklılıklar görülmektedir. Siirt nüfusu 1927 yılından günümüze sürekli artış göstermiştir. Bugünkü idari sınırını aldığı 1990 yılında nüfusu 252.126, 2000 yılında 263.676, 2010 yılında 300.695, 2020 yılında 331.070, 2021 yılına gelindiğinde ise 331.980'e yükselmiştir. Siirt her ne kadar yoğun göç veren bir şehir olsa da gelecek 20 yıl içinde nüfusun artacağı öngörülmektedir (Alkan, 2017, s. 79). Cumhuriyetin ilk yıllarından 2000 yılına kadar ilin kırsal nüfusu şehir nüfusundan fazlaydı. 1960'lı yıllara kadar nüfusun yaklaşık % 80'e yakını kırsal kesimde yaşarken bu tarihten sonra kırsal nüfus azalmaya şehir nüfusu artmaya başlamıştır. Kırsal nüfus 2020 yılında % 34'e gerilemiştir (Şekil 4). Ancak bu oran azalsa da ülke ortalamasının (% 7) oldukça üstünde yer almaktadır (TÜİK, 2021b). 2000 yılında % 58 oranında olan şehir nüfusu, 2020'de % 67'ye (220.812) ulaşmıştır. Siirt nüfusunun %71'i kent merkezinde % 16'sı ise Kurtalan İlçesi'nde toplanmıştır. Merkez'deki kırsal nüfus ise % 8 oranındadır (Şekil 4). Merkez ve Kurtalan dışındaki diğer ilçelerde ise kırsal nüfus oranı şehir nüfusundan fazladır (TÜİK, 2021a).

Şekil 4. Siirt ilinde şehir, köy ve toplam nüfusun yıllara göre dağılımı (1927-2019)

Kaynak: TÜİK, 2021a; Alkan, 2017

Siirt'te 1960'lı yıllardan sonra şehirleşmenin artmasında Batman'da petrol rafinerisinin işletilmeye başlaması ve Kurtalan Demiryolu'nun hizmete girmesi etkili olmuştur (Alkan, 2017,

s. 59). 1990'lı yıllarda terör olaylarının artış göstermesi kırsaldan şehire, şehirden de büyük kentlere göçü artırmıştır. Üretim çeşitlenmesi ilin sosyal, kültürel ve ulaşım koşullarının gelişmesi ve kırsal kesimlerden göç alması Siirt'te özellikle 2000'li yıllardan sonra nüfusun artmasını sağlamıştır. Siirt Üniversitesi'nin açılması, Siirt Havaalanı'nın hizmete girmesi şehirselleşme nüfusunun artışını olumlu yönde etkilemiştir (Alkan, 2017). Öte yandan Siirt kent kültürünü benimseyen nüfus büyük şehirlere göç ederken, kent kültürüne yabancı nüfusu kırdan göç yoluyla almıştır. Kırdan gelenler, yaşam tarzını da beraberinde getirerek kentleşme açısından olumsuz bir durum yaratmıştır (Alkan, 2018, s. 84-85).

Şehrin nüfus miktarı kadar ekonomik fonksiyonları da atık türleri üzerinde etkili olmaktadır. Bu bakımdan kent nüfusunun en fazla olduğu Siirt Merkez'de çalışan nüfusun % 78'i hizmetler, % 13,1'i sanayi, % 8,4'ü tarım sektöründe bulunmaktadır (Alkan, 2018, s. 222). Hizmet fonksiyonu yüksek olsa da tarım ve hayvancılığın geçim kaynağı olarak önemini koruması ve kentsel dokuda hissedilmesi kentin kırsal karakterini koruduğunu göstermektedir (Alkan, 2018, s. 210). Kentin bu özellikleri, atık miktarı, türü ve geri dönüşüm konusundaki bilinçlenme düzeylerine de yansımaktır.

Nüfus ve kentleşmenin yıllara göre artması ile tüketim alışkanlıklarının değişmesi, toplanan atık miktarı ve kişi başına düşen atık miktarını etkilemektedir. Nitekim Siirt'te atık hizmeti verilen belediye nüfusu ile toplanan atık miktarında artış yaşanmıştır. 2001 yılında 39,238 ton olan atık miktarı, 2016 yılında 114,346'ya yükselmiştir. 2018 yılında ise 111,063 tona ulaşmıştır. Buna paralel olarak kişi başına düşen günlük atık miktarı 2001'de 0,63 kg'dan 2018'de 1,31 kg'a kadar artış göstermiştir (Tablo 1). Bu durum şehir nüfusu, şehirleşme ve tüketim alışkanlıklarının artmasıyla ilişkilendirilebilir. Öte yandan atıkların sistemli bir şekilde toplanması konusundaki faaliyetlerin artması, toplanan atık miktarı ile kişi başına düşen günlük atık miktarlarına etki etmiş olabilir.

Tablo 1. Siirt'te belediye atık göstergelerinin yıllara göre dağılımı (2001-2018)

	2001	2002	2003	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016	2018
Atık hizmeti verilen belediye nüfusu	170175	176813	175199	172739	189438	195323	196893	209810	217189	225050	232267
Atık hizmeti verilen belediye nüfusunun toplam belediye nüfusuna oranı (%)	95	99	98	97	96	99	97	98	99	99	98
Toplam belediye sayısı	13	13	13	13	13	13	13	13	12	12	12
Kişi Başı Ortalama Atık Miktarı (Kg/Kişi-Gün)	0,63	0,71	0,83	0,87	0,87	0,86	0,93	0,99	0,93	1,39	1,31
Toplanan Belediye Atık Miktarı (Ton/Yıl)	39,238	45,752	52,785	55,01	60,281	61,434	66,994	75,472	74,059	114,346	111,063

Kaynak: TÜİK, 2021c

3.2. Siirt'te Katı Atık Yönetimi

Kentsel katı atık, kentlerde üretilen hemen hemen bütün katı atıkları (evsel atık, ETK, hacimli atık, yeşil atık, kamu hizmeti atıkları, tehlikeli atıklar) içine almaktadır. Siirt'te, tehlikeli atıklarla ilgilenen geri dönüşüm tesisi bulunmamaktadır. Ancak pil, floresan gibi tehlikeli atıklar geçici depolama tesisinde lisanslı firma tarafından toplanmakta Mardin'e gönderilmektedir. Atık pillerin toplanması konusunda TAP (Taşınabilir Pil Üreticileri ve İthalatçıları Derneği) ile işbirliği yapıldığı ifade edilmiştir (Siirt Belediyesi Temizlik İşleri Müdürlüğü). Bitkisel yağlar Kocaeli menşeli Deha firması tarafından toplanmaktadır. Tıbbi atıklar ise Dicle Life tarafından sterilize edildikten sonra düzenli depolama sahasında bertaraf edilmektedir.

“Tıbbi atıklar sağlık ocakları, devlet ve özel hastanelerden geliyor. Tıbbi atık çok tehlikeli sınıfa giriyor. Bunlar çok tehlikeli sınıfa giriyor.. Burada tıbbi atığa sterilizasyon işlemi yapılıyor. Bu bölgede en olası yol...” (Sinnovia Enerji Müdür Yardımcısı)

Evsel atıkların toplanması ve araç tesisinden belediye sorumluyken, ambalaj atıkları, evsel atık bertarafı ve enerji üretimi 30 yıl süre ile Sinnovia Enerji İnşaat, Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi tarafından gerçekleştirilmektedir. Sinnovia Enerji İnşaat, Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi 2018 yılı Mayıs ayında kurulmuştur. Şirket bünyesinde 40 kişi çalışmaktadır. Bunlar içerisinde bir çevre mühendisi, bir elektrik mühendisi, bir elektrik teknikeri; yönetim kısmında ise bir müdür, bir muhasebeci bulunmaktadır. Yedi kişi atık ayırma tesisinde, geri kalan çalışanlar ise sahada çalışmaktadır. 2018 yılından önce tesiste Trabzon menşeli Aksu Geri

Dönüşüm firması 1 yıl faaliyet göstermiştir. Ambalaj atıklarının dışındaki tehlikesiz atıkların (metal, elektrik elektronik, mobilya, ahşap) hemen hemen hepsiyle 2015 yılından beri faaliyette bulunan Elinç Metal firması ilgilenmektedir. Hafriyat atıkları Doğa Hafriyat adlı özel bir şirket tarafından 5 yıl süre ile bertaraf edilmektedir. Ömrünü Tamamlamış Lastikler (ÖTL), Lastik Sanayicileri Derneği (LASDER) tarafından yetkilendirilen yüklenici firma tarafından talep doğrultusunda toplanarak Erzincan'daki geri dönüşüm tesisine gönderilmektedir (Siirt Belediyesi, Temizlik İşleri Müdürlüğü).

Atığa ve çevrenin korunmasına verilen önemin artmasıyla 2017 yılında Siirt İli Yerel Yönetimleri Katı Atık Yönetimi Birliği (SİRKAB) kurulmuştur. SİRKAB'a Siirt, Kurtalan, Eruh, Baykan, Pervari, Şirvan, Tillo, Gökçebağ, Beğendik, Atabağ, Veysel Karani, Kayabağlar belediyeleri üyedir. Bu belediyelerden Merkez, Gökçebağ ve Tillo atığını düzenli depolama tesisine göndermektedir. 2017 yılında faaliyete başlayan düzenli katı atık depolama tesisi, Hatrant yolu üzerinde toplam 65 bin metre kare alanda kurulmuştur. Tesis, Avrupa Birliği müktesebatına uygun olarak oluşturulmuştur. Tesisin içerisinde 2 adet katı atık toplama merkezi, sızıntı su havuzu, laboratuvar, atölye, pompaj istasyonu ve kantar bölümü bulunmaktadır (Katı Atık Tesisi İşletilmeye Hazır Hale Getirildi, 13 Mayıs 2017). Tesiste yeraltı ve yüzeysel suların kirlenmemesi için gerekli sızdırmazlık tabakaları tekniğine uygun yapılarak drene edilen sızıntı suları, hâlihazırdaki sızıntı suyu havuzlarında toplanmakta, mevcut çöp yığınlarının üzerine spreyleme yapılarak tasfiyesi sağlanmaktadır (Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2019, s. 26, 30).

“Tesisin bulunduğu yer belediyenin kendi mülkiyeti... (Tesisin bulunduğu yerden bahsediliyor) 10 yıl önce burası yapıldı... Daha önce maalesef çöpler yakılıp atılıyordu. (Siirt'in bir ilçesi olan) Eruh yoluna giderken herhangi bir nehre yakın bir şekilde atıp yakıyorlardı.” (Siirt Belediyesi Çevre Mühendisi). Belediye Temizlik İşleri Müdürü'nün verdiği bilgilere göre Siirt (Merkez)'te 2017'de tesis devreye girdikten sonra vahşi depolama yapılmamaya başlanmıştır.

“(Tesisin kapasitesi) 19 yıl atık depolamaya sahip olacak. Ama enerji üretimi ise 30 yıl olacak. 3 sene oldu, 26 yıl kaldı yani” (Belediye Temizlik İşleri Müdürü).

Siirt'te hidroelektrik ve güneş enerjisine ek olarak deponi gazından da elektrik üretilmektedir. Siirt'te düzenli katı atık depolama tesisinden elektrik üretilmeye 2020 yılı Kasım ayında başlanmış olup atıktan üretilen enerji ile 6 bin haneye elektrik sağlanmaktadır.

İl genelinde aktarma istasyonları bulunmamaktadır. “Aktarma istasyonlarının kurulma amacı maliyeti milimize etmektir... Şu an bakanlığımız aktarma istasyonunun yerlerinin belirlenmesi bekleniyor.” (ÇŞB Siirt İl Müdürlüğü Çevre Yüksek Mühendisi)

“Şu an aktarma istasyonlarının kurulması için bakanlığımız da teşvik verecek inşallah. Hem proje teşvik hem de yatırım teşviki verecek. Ve inşallah tüm ilçelerden atıklar gelip merkezde ayrıştırılmasını da yapılacak bir kısım. Kaynağında ayrıştırma yapılacak. Vele ki ayrıştırılmayan çıkan olacak. Sonuçta bugün Türkiye'nin her bir noktasında ya da dünyanın her bir noktasında % 100 ayrıştırma diye bir şey yok maalesef. O bilinç o oturacak zamanla...” (ÇŞB Siirt İl Müdürlüğü Çevre Yüksek Mühendisi).

Aktarma istasyonlarının Kurtalan, Atabağ, Kayabağlar, Baykan, Veysel Karani, Pervari, Beğendik ve Eruh'ta yakın zamanda kurulması planlanmaktadır (Siirt Belediyesi, Temizlik İşleri Müdürlüğü).

Belediye ve firma çalışanlarının atıkların geri kazanımının maliyet-kâr hesabı konusundaki düşünceleri farklılık arz etmektedir:

“Kâr getiriyor kesinlikle. Bunun için birçok firma araya girdi. Kâr getirmese o kadar firma (işletme hakkı için) araya girmezdi. Bu işi almaya çalışmazdı. Ve hala da zorlayanlar var. Hatta şunu bile söyleyeyim. Geçen hafta Sivas'tan aradılar. Bize işi vermeyor musunuz diye” (Siirt Belediyesi Temizlik İşleri Müdürü). Burada 3 şirketin 30

yıl boyunca işletme hakkı için başvuruda bulunduğunu hatırlatmakta fayda bulunmaktadır.

“Atıkları toplamak için 40-50 bin lira araba için para harcıyoruz. Biz ambalaj atıklarına bakıyoruz. Çok kârı yok, zararı var. 180 ton kapasitemiz olmasına rağmen, ancak bize 100-110 ton arası geliyor. Bu da yeterli değil artırılması gerekiyor. Alan bir hayli geniş. Evsel atıkların gömüldüğü yer 5 katman halinde tamamlanıyor. Bir taraf tamamlanınca alanın bir hayli geniş olması bir başka yere geçmeyi kolaylaştırıyor.” (Sinnovia Enerji Müdür Yardımcısı).

Batman’ın ilçesi olan Kozluk’un çöpünü Siirt’e getirilmesi övülürken, Siirt ilçelerinin çöplerini tesise getirmemesi eleştirilmektedir:

“İlçeler çöp göndermiyor. Dere yataklarına döküyor. Zaten hepsi sızıntı suları, barajlarda birikiyor. Sonra millete içme suyu olarak veriliyor. Zaten adam akıllı araştırma da yok. Sadece klorluyorlar...” (Sinnovia Teknik Elemanı).

“Mesela Batman’ın Kozluk ilçesi. Buraya getiriyor adam... O zaman Batman’da daha şey katı atık tesisi yoktu, o zaman daha kurulmamıştı. Biz o zaman kendisiyle konuştuk. Kendisi de (Kozluk) bilinçli bir başkan. Allah var. Çöpün ne kadar doğaya zarar verdiğinin farkında. Öyle adam gönderdi. Bir de burası Batman’a göre onlara göre daha da yakın. Mesela Batman 100-110 km oraya, buraya 90 km. Kurtalan 15-20 km uzaklıkta Siirt’in bir ilçesi olmasına rağmen getirmiyor. Adam, Kozluk’taki adam buraya getiriyor” (Sinnovia Teknik Elemanı).

Sinnovia Teknik Elemanı’nın verdiği bilgiye göre üç neden Kozluk Belediyesi’nin tesise atıklarını göndermesini belirlemiştir. Bu nedenler mesafe, belediye başkanının farkındalık düzeyi, gönderilmeye başladığı dönemde Batman’da henüz tesisin kurulmamış olmasıdır. Öte yandan SİRKAB’a üye olan belediyelerin düzenli depolama tesisine atığını ulaştırılmamasının nedenleri farklı bakış açılarıyla yorumlanabilir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Siirt İl Müdürlüğü Çevre Yüksek Mühendisi’nin aktardığı bilgilere göre bürokrasi, kalifiye personelin olamaması, halkın ve belediyelerin farkındalık düzeyi, atığın halka maddi bir katkısının olmaması ve taşıma maliyetinin yüksek olması gibi nedenler atığın geri dönüştürülmesine engel oluşturmaktadır. Siirt Belediyesi’ne göre ise atık getirmeme sebebi maliyettir.

Kırsal özellikler taşıyan Siirt tarımı ve hayvancılığı geçim faaliyeti olarak sahiplenmiştir. Buna göre tarımın yaratmış olduğu atık ile evsel organik atıklar tekrar doğal çevrime taşınmaktadır. Doğal çevrime örnek olarak hayvanlara yem ve fosil kaynak olarak doğaya bırakma sayılabilir. Bu savımızı Siirt Belediyesi’nde çalışan çevre mühendisinin verdiği bilgi doğrulamaktadır:

“Verimlilik açısından organik atıkların daha fazla olması gerekiyor. Siirt’te yeterince organik atık çıkmıyor. Aslında çıkıyor ama geri dönüşüme katılmıyor.” (Siirt Belediyesi Çevre Mühendisi)

“Organik atıklar ayrı toplanıp da getiriliyor. Hayvan barınaklarından filan geliyor. Kompostlama tesisi olmasına rağmen gelen atık çok az olduğu için dönüştürülüyor. Hayvanlarına verdikleri için evsel atık bizde yok. Bu da bize ister istemez zarar veriyor. Gelen miktar bize az. Halkı bilinçlendirmek gerekiyor. Valimiz, şu an belediye başkanımız gereken desteği veriyor. Ancak tam olarak bilinçlenmenin olduğunu söyleyemeyiz.” (Sinnovia Enerji Müdür Yardımcısı)

Siirt’te her kentte görülebileceği gibi merkez ve periferide, mahalleden mahalleye atık farklılık göstermektedir: “Mahallege göre atıklar değişiyor. Mesela kenar mahallelerde genellikle şu an hele bu mevsimde sobalar yakıldığı için kömür külü olsun, şey olsun o geliyor. Mesela diğer yerleşim alanlarından onlar şeyi biraz daha farklı malzeme geliyor. Odur. Yazın da gene dediğim gibi hayvancılıkla ilgilenen çevre ve kenar mahallelerden hayvansal atıklar geliyor.” (Sinnovia Tesis Sorumlusu). Siirt Belediyesi Temizlik İşleri Müdürüne göre bu mahallelerden ambalaj atıklarının pek çıkmadığı, bunların çocuklar tarafından toplanıp satıldığı

ya da sobalarda yakacak olarak kullanıldığı belirtilmiştir. Buradan atık türünü ve miktarını şehrin fonksiyonlarının, sosyo-ekonomik durumunun belirlediği sonucuna varılabilir.

Şehrin merkez ve periferisine benzer şekilde, hizmet sektörü ve diğer kuruluşlar atığın niceliği konusunda farklılık yaratmıştır. Hizmet sektöründe işletme (özellikle kafe ve restoranların) sayısının artması, üniversitenin kurulmuş olması ve öğrenci sayısının yıllar içerisinde artması gibi gelişmeler atığın organik atıktan ambalaj atıklarına doğru değişim göstermesine neden olmuştur. Siirt'te üniversiteyi de içerecek şekilde kamu kuruluşlarının önemli bir yere sahip olması çalışanlar nezdinde buradan gelecek atığın ayrıştırılmasına katkı sağlamıştır: “Ambalaj atıkları dediğim gibi bu üniversite faaliyetindeyken bu koronadan önce ordan iyi bi ambalaj şeyi geliyordu. Hatta ordan birkaç tane öğrenciyle diyaloğa geçmiştik. Onlar da bizlere yardımcı oluyordu. (Kantinin açık olması o zaman avantajdı diyebilir miyiz dediğimizde) Aynen aynen... Okullardan... Biz de onlara gerekli yardımda bulunuyorduk. Maddi değil de şey olsun... Mesela A4 kâğıdı olsun, kalem olsun o tür tarzlarda biz de katkımız oluyordu onlara.” (Sinnovia Tesis Sorumlusu)

Atık yönetim hiyerarşisinin ilk basamağını önleme ve kaynağında ayırma oluşturmaktadır. Bunun için halkın eğitimi, özellikle ilkokul çağındaki öğrencilerin eğitimi önem taşımaktadır. Üniversite öğrencisinden ilkokul öğrencisine ve oradan ailelerine doğru verilen eğitimin her aşamada önemli olduğunu vurgulayan bir çalışma (Çakır Koçak, Tuna Oran ve Çeber Turfan 2016) bunu kanıtlar niteliktedir. Sıfır Atık Yönetimi kapsamında Siirt'te 2018 yılında öğrencilere yönelik düzenlenen eğitim sayısı 5 olup, toplamda 1530 kişi eğitime katılmıştır. 2019 yılında ise 5 eğitim düzenlenmiş, 198 kişi eğitime katılmıştır. Okulların yanı sıra kurum temsilcilerine 2018 yılında 30 adet eğitim düzenlenmiş ve toplamda 1230 kişi eğitim almıştır. 2019 yılında ise 5 eğitime 143 katılım sağlanmıştır (Siirt Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü 2018). Bu sayısal verilere bakıldığında eğitim ve eğitimi alan kişi sayısının bir önceki yıla göre azaldığı görülmektedir. Ancak Belediye ve ÇŞB İl Müdürlüğü yetkilileri eğitim konusundaki hassasiyetin artması gerektiğinin farkındadır.

Siirt Belediyesi, kendi kaynaklarının yetersiz olması durumunda, atığın kaynağında toplanması ve ayrıştırılması konusundaki desteği ÇŞB'den sağlamakla birlikte kalkınma ajanslarına da başvurmuştur. Belediye ambalaj atıkları tesisinin DİKA projesi ile yapıldığını, yakın zamanda Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı ile birlikte kullanılabilir giysi kampanyası düşündüklerini belirtmişlerdir. Belediyenin Çevre ve Şehircilik Bakanlığı İl Müdürlüğü ile işbirliği yapacağı atık pil ve bitkisel yağların toplanması da diğer projeler arasındadır. Bu amaçla Siirt Belediyesi poşet tüketimini azaltmak, halkın bilinçlendirilmesini sağlamak amacıyla atık pil ve atık yağ getirenlere bez çanta hediye edilmesi projesini gerçekleştirmeyi planlamaktadır (Siirt Belediyesi, Çevre Dostu Kampanya Başlattı, 03.06.2021). Ayrıca Sıfır Atık Projesi kapsamında okullara Milli Eğitim Müdürlüğü ve Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Müdürlüğü işbirliği ile eğitim verilmesi ve vinçli yer altı çöp konteyneri sistemi kurulması planlanmaktadır (Siirt'te Bir Yılda 55 Bin Ton Evsel, Bin Ton Geri Dönüştürülebilir Atık Toplandı, 12 Ocak 2022).

Siirt Belediyesi Sıfır Atık Bank Projesi'nde ilk 30 belediye içerisinde teşvik ödülünü kazanmıştır. Bu kapsamda bölgeden başlayarak geliştirilecek projeyi uygularsa ilk üç belediye arasında yer alabilecektir ve Siirt'te birinci sınıf atık getirme tesisi kurulacaktır. Aynı zamanda proje kapsamında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından belediyeye hibe sağlanacaktır. Sıfır Atık Projesi'yle anlatılmak istenen atığın kaynağında azaltılmasıdır. Bu proje “kazan-kazan” mantığıyla sürdürülecek olup halk atıklarından maddi kazanç elde edecektir. Sıfır atık projesi ile kaynağında ayırma teşvik edilerek, depolama alanlarına daha az atık gelmesi ve var olan atıkların ekonomiye kazandırılması sağlanacaktır.

“Sıfır Atık Projesi yaptı belediye. Bu bakanlığımız tarafından Türkiye Belediyeler Birliği tarafından örnek proje kabul edildi. Bir hibe verilecek mesela. Ciddi anlamda güzel şeyler, atılımlar gerçekleşiyor. Ama bu sadece bir belediyenin, çevre ve şehirciliğin, sadece bir kurumun yapacağı şey değil. Herkes, vatandaş-millet-devlet ele

ele şeklinde hareket etmesi gereken bir şey... Tamam kanunlarda, mevzuatlarımızda var ama. Bunu gönüllülük esasıyla çevre ortak mirasımız, ortak bir geleceğimiz, ortak geçmişimiz. O yüzden beraber hareket etmemiz lazım.” (ÇŞB Siirt İl Müdürlüğü Çevre Yüksek Mühendisi)

“Bu geçiş çok kolay değil aslında. Yani direk bir evin içindeki bayana ya bak süt, soda şişesini ayrı at, onu yemeklerle karıştırma demek çok kolay bir şey değil aslında. Ama artık o günümüze de geçmek zorundayız yani. Atığı bir şekilde halletmek zorundayız” (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Siirt İl Müdürlüğü Çevre Mühendisi 1).

Şehirleşme ve nüfus artışına bağlı olarak Siirt’te atığa verilen önem son yıllarda artmıştır. Siirt’in gelişme hızının gösterenlerinden biri de tüketime ve bunun sonucunda atığın geri kullanımına verdiği önemde gözlemlenebilir. Çalışmamızı yürüttüğümüz Siirt’te gelişme parametreleriyle ilişkilendirerek özetlenebilecek şekilde, atığın oluşumu ve geri kazanılma bahsi zaman içerisinde farklılaşmıştır.

Siirt’te atık yönetim basamaklarından biri olan atığın kaynağında toplanması ve geri dönüşüme kazandırılması konusuna verilen önem geri dönüştürülebilir atık miktarının yıllara göre değişiminden anlaşılabilir. Bununla birlikte Sıfır Atık Yönetimini uygulayan kurum ve kuruluşların sayısının artması toplanan ve geri kazanılan atık miktarının artışına katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda 2018 yılı verilerine göre 517 okuldan yalnızca 27, 78 sanayi tesisinden 5, 11 belediyeden 2 toplamda ise 622 kurum ve kuruluştan 67’sinin sisteme geçmesi bilinçlenmenin yetersiz olduğunu göstermektedir (Tablo 2, 3). Dolayısıyla yönetimin bu basamağının güçlendirilmesi gerekmektedir. Siirt’te ambalaj atıkları ayırma tesisinin 2017 yılında faaliyete başladığı düşünüldüğünde projelerin hayata geçirilmesiyle bu sayı artacaktır. 2018 yılında toplam 791.000 kg; 2019 yılında ise 600.961 kg ambalaj atığı toplanmıştır. Toplanan atık çeşidi ve sayısı 2019 yılında bir önceki yıla göre bazı atık türlerinde artmış, bazılarında ise azalmıştır (Tablo 2). 12 Ocak 2022 tarihli gazete haberinde Siirt Belediyesi’nin 2021 yılından bu yana 55 bin ton evsel atık ile bin ton dönüştürülebilir atık (karışık ambalaj atığı) topladığı ifade edilmiştir. Aynı zamanda söz konusu haber sitesinde Sıfır Atık Projesi kapsamında halkı bilinçlendirmek ve atığın kaynağında azaltılması amacıyla toplanacak atık miktarına göre dağıtılmak üzere 8 bin adet bez torba alındığı, kullanılmayan tekstil ürünleri geri kazanımı ve tekrar kullanımı amacıyla şehrin belli yerlerine toplama kutuları bırakılmıştır (Siirt’te Bir Yılda 55 Bin Ton Evsel, Bin Ton Geri Dönüştürülebilir Atık Toplandı, 12 Ocak 2022).

Tablo 2. Siirt’te sıfır atık kapsamında toplanan atık miktarı (Kg) (2018-2019)

Atık Türü	İlçe	2018	2019
Kâğıt, karton	Merkez	259.200	469.336
Plastik	Merkez	324.000	53.625
Cam		7.800	3.000
Karışık (plastik, kâğıt, cam, metal)	Merkez	200.000	30.000
Kompozit			45.000
Toplam		791.000	600.961

Kaynak: Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2019; 2020.

Tablo 3. Siirt'te sıfır atık yönetimini uygulayan kurum ve kuruluş sayısı (2018-2019)

Kurum/kuruluş	Toplam kurum	Sisteme geçen kurum
Belediye hizmet binası	11	2
Okul	517	32
Kurum/kuruluş		25
AVM	1	1
Otel	5	0
Hastane	10	7
Sanayi	78	5
Toplam	622	67

Kaynak: Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2019; 2020.

Tesis atığın toplanması için bazı yerlerle anlaşma yapmıştır. Bununla ilgili bir görüşmede, Siirt'te atık işinin sadece kayıtlı değil, kayıt dışı sürdürüldüğü ifade edilmiştir: “Marketler ve mağazalardan çöp alıyoruz. Birkaç tane böyle sayılı mağaza var. Onlar kendileri toplayıp satıyorlar... Şu an yeni açılan Siirt Park'ta hemen hemen her mağazadan alıyoruz.... Onlar kendileri toplayıp toplayıp satıyorlar. Diğerleri duyarlıdır. Kendileri sepete koyuyorlar, biz de ordan gidip alıyoruz” (Sinnovia Tesis Sorumlusu). Tesis sorumlusu kayıt dışı ekonominin atıkların toplanmasında önemli bir paya sahip olduğunu söylemektedir. Kayıt dışı ekonomide çalışanlar topladıkları atıkları Siirt'te bulunan lisanslı bir şirkete vermek yerine il dışına satmaktadır.

Sinnovia Enerji topladığı geri dönüştürülebilir atıklardan kartonu Kahramanmaraş'a, ambalaj başta Adana olmak üzere çevre illere, pet şişe Gaziantep'e gönderilmektedir. Eleştirilecek noktalardan birisi, renkli camların (özellikle soda şişelerinin) maliyetinin fazla çıkması nedeniyle geri dönüşüme dâhil edilmemesidir. Tesisin bir kısmında bunların biriktirilmiş olduğu görülmüştür.

“Ambalaj olarak bence şehrin en büyük sıkıntısı, ambalajları toplayan firmanın binalara daire başına poşet vermemesi. Hani kendi poşetlerini vermediği için biz yine gidip marketten yine ekstra poşet, şey alıyoruz, poşet alıyoruz mesela. Yine çöpümüzü koyuyoruz yine poşet. Hani bu kirlilik yine devam ediyor yani... Ama firma dağıtırsa herkes ambalajında ayrı bir poşette toplar yani.” (ÇŞB Siirt İl Müdürlüğü Çevre Mühendisi 2)

Atıktan yeteri kadar verim alınmamasının nedeni, belediyede çalışan Çevre Mühendisine göre, çöpün kalitesi ve çöplerin yeteri miktarda tesise gelmemesinden kaynaklanmaktadır. Mühendise göre “(İşçilerin belirttiğinden) Daha fazla miktarda çöp gelmesine rağmen, yine de yetersizdir. Türkiye dışarıdan atık alıyor. Fazla atık olduğu için rekabet var ve bölgedeki atığın değeri düşüyor. Nakliyesi, işlenmesi atıktan fazla gelir sağlanmadığı, maliyeti çok tuttuğu için almıyorlar. Bu atıklardan o kadar da fazla kazanç sağlamıyorlar. Katı atıkta şu anda sadece araç gideri var. Onun haricinde pek bi maliyeti yok.” (Siirt Belediyesi Çevre Mühendisi)

Siirt'te kentsel atıklardan olan elektrik-elektronik aletler 2019 yılında 500 kg toplanmıştır. Önceki yıllara ait bilgiye rastlanmamıştır. Tehlikeli atıklardan olan atık piller 2018 yılında 20 kg; 2019 yılında ise 50 kg toplanmıştır. Ayrıca 2019'da 100 kg aydınlatma atıkları toplanmıştır. Tıbbi atıklar nüfusa ve sağlık hizmetlerine paralel olarak yıllar içerisinde artış eğilimi göstermiştir. 2014 yılında 22.701 kg atık toplanırken 2019 yılında ise bu sayı 237.810'a yükselmiştir. Sağlık kuruluşlarının tıbbi atık yönetim planları mevcuttur (Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2020). Bu durum atığın yönetilmesine olumlu katkı sağlamaktadır.

Toplanan tehlikeli atıklar Atık Yönetim Sistemine kaydedilmektedir. Siirt'te bu sisteme kayıtlı 224 firma bulunmaktadır. Bu firmaların her yıl Mart ayına kadar atık beyanında bulunmaları gerekmektedir. Sisteme kayıt yapılması zorunlu olsa da bu konuda aksaklıklar olduğu görülmüştür. Nitekim Çevre ve Şehircilik Bakanlığı İl Müdürlüğünden 19.03.2021 tarihi

itibari ile 70 beyan yapıldığı öğrenilmiştir. Bu konuda denetleme yapılarak, sorunlar tespit edilmelidir ve gerekli cezai uygulamalara gidilerek problemler ortadan kaldırılmalıdır. Öte yandan tehlikeli atık üreticilerinden sağlık kuruluşlarının atık yönetim planlarının olması, atık beyan sistemleri ile tıbbi atıkların takibinin yapılması yönetimin daha sağlıklı bir şekilde yürütülmesine neden olmaktadır.

Çevreye zarar veren ve bertaraf edilmesi/geri kazanılması gereken bir diğer atık türü ömrünü tamamlamış lastikler (ÖTL)'dir. Siirt'te lisanslı ÖTL depolama alanı ve tesisi bulunmamaktadır. Ancak LASDER tarafından Güneydoğu Anadolu Bölgesi için yetkilendirilmiş firmalar talep üzerine lastikleri toplamakta Erzincan ve Mardin'de bulunan geri dönüşüm fabrikalarına göndermektedirler. Bunlardan Iğdır'daki yüklenici firma lastikleri Siirt'ten belli dönemlerde topladıklarını ifade etmiştir. Firma sahibi ÖTL toplanmasına verilen önemin geçmişe nazaran arttığını dile getirmiştir. Nitekim Erzincan'daki geri dönüşüm firmasına 2020 yılında 8 ton, 2021 Mart ayı itibarıyla 100 ton lastik gönderilmiştir (ÇŞB, Belediye; Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2020).

Siirt'te atık yönetimi konusundaki bir diğer sorun hafriyat atıklarının bertarafı ve cezai yaptırımların uygulanması konusundaki aksaklıktır. Hafriyat atıkları en fazla şikâyet alınan konudur. Bu konudaki şikâyetler Alo 182, CİMER ve dilekçe yoluyla yapılmaktadır. Hafriyatların kaçak yollarla bertaraf edilmesi ve denetlenememesi ciddi bir sorun oluşturmaktadır. Bu atıkların bertarafı ücrete tabi olduğundan atık üreticileri kaçak yolu tercih etmektedir. Atıklarla ilgilenen firma ise ekonomik kaygılar nedeniyle kendilerine atık getirilmemesinden yakınmaktadır. Bu durum tespit edilmediğinden ceza uygulanamamaktadır. Bu konuda halkın da sorumluluk sahibi olarak durumu ihbar etmesi gerekmektedir. Cezaların uygulanamamasının diğer sebebi Siirt'in küçük bir il olmasına, tanıdık ve akraba ilişkilerinin yoğunluğuna bağlanmıştır (ÇŞB İl Müdürlüğü, Siirt Belediyesi Temizlik İşleri Müdürlüğü).

4. Siirt'te Kentsel Katı Atık Yönetiminin SWOT Analizi ile Değerlendirilmesi

Atık yönetimde başarılı olmak, yönetimin güçlü ve zayıf yönlerinin, tehdit unsurlarının tespit edilip fırsatların iyi değerlendirilmesine bağlıdır. Bu bağlamda Siirt'in atık yönetiminin kendi potansiyelinden kaynaklanan güçlü ve zayıf yanları; dışsal faktörlerden kaynaklanan fırsat ve tehditleri değerlendirmeye alınmış, zayıf yanlarının nasıl güçlendirilebileceği tartışılmıştır. Buna göre zayıf yönlerin fazla olduğu ancak bunların güçlü yönler ve fırsatlarla en aza indirilebileceği düşünülmektedir (Tablo 4).

Atık sistemleri ekonomik ve politik değişikliklere dayalı, kendi tarihsel-sosyal koşulları içinde şekillenmelidir ve bölgelere özgü planlanmalıdır (Tunçaltan, 2020, s.89). Bu kapsamda Siirt'te kentleşmenin büyük şehirlere nazaran yavaş gerçekleşmesi ve nüfusun az olması, atık yönetimini kolaylaştırması açısından avantaj sağlamaktadır. Ancak nüfusun ve kentleşmenin geçmişten bugüne olduğu gibi gelecekte de artacağı, atık miktarının da buna paralel seyir izleyeceği ortadadır. Bu konuda özellikle kişi başına düşen atık miktarının artışı kontrol altına almak önem taşımaktadır. Buna göre kentin coğrafi, sosyo-kültürel, demografik ve ekonomik koşullarını dikkate alarak "Sıfır Atık Yönetimi Eylem Planı" hazırlanmalıdır. Öte yandan Siirt'in plansız kentleşmesi, sokakların dar olması, halkın kent kültürünü benimseyememesi, atık ve çevre temizliği konusundaki farkındalığının düşük olması dezavantaj yaratmaktadır. Buna karşın Siirt'in okul çağındaki nüfusunun fazla olması, sıfır atık konusunda gerektiği gibi eğitim verilmesi durumunda, bu olumsuzluğu gelecekte azaltacak önemli bir fırsattır. Bunun için ambalaj atığı toplama ayırma tesislerini ziyaret etmek, "Belde Evlerinde Çevre Eğitimi", "Çevreci Çevki Tiyatro Gösterisi", "Çevre Çocuk Meclisi" (Durmaz Bekmezci ve Çetin, 2020) gibi kampanyalar ve etkinlikler düzenlenebilir.

Ambalaj atıkları toplama firmasında çalışanların genel eğitim seviyeleri düşük olsa da atık yönetim hizmetlerini sunan personellere, atık üreten kurum ve kuruluşlara eğitim verilmesi olumlu bir uygulamadır. Ancak eğitim alan kurum ve kuruluş ile toplam kişi sayılarının mevcuttan az olması zayıf yönü oluşturmaktadır. Bununla birlikte Siirt Merkez'de daha önceki

bölümde bahsi geçen üç mahalledeki sokaklarda, kurum ve kuruluşlarda mobil atık getirme merkezleri ve kumbara sayılarının artırıldığı görülmüştür. Bu, atık yönetiminin güçlü yönünü oluşturmakla birlikte mahalle ve kumbara sayılarının yetersiz olduğu fark edilmiştir. Bu nedenle uygulamanın bütün belediyelerde hızla yaygınlaştırılması gerekmektedir. Ancak ekipmanların artırılması tek başına yeterli değildir. Bunun yanı sıra Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve kalkınma ajanslarından destek alınarak, atık üreticilerine daha etkili bir şekilde ulaşmayı sağlayacak dijital olanakların, sosyal medyanın, reklam panolarının etkin bir şekilde kullanılması gereklidir. Bu konuda Türkiye'nin "Sıfır Atık Projesi" Siirt Üniversitesi, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), Sivil Toplum Kuruluşları (STK) ve kalkınma ajanslarının varlığı projeler hazırlaması ve uygulaması için önemli fırsatlardır.

Siirt Belediyesi ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı İl Müdürlüğü'nün atık sorununun birincil öneme sahip olduğunu düşünmeleri olumlu bir özellik olsa da yeterli düzeyde değildir. En fazla harcama yaptıkları konuların ihtiyaca göre değişmesi, önceliğin kentte daha fazla sorun olarak gördükleri kentsel dönüşüm gibi konulara kayması atık yönetimi açısından zayıf yöndür. Ayrıca ülke genelinde atık konusu ile ilgili mevzuatların yeterli görülmesi ancak uygulamada sorunların yaşanması, saha denetçileri ve işçi sayısının yetersiz olması yönetimin zayıf yönlerini oluşturmaktadır. Bunun için alanın büyüklüğü ve ihtiyaçları tespit edilip gerekli kalifiye personelin istihdamı sağlanarak olumsuz durum ortadan kaldırılabilir. Belediyelerde "Sıfır Atık Yönetimi" başta olmak üzere tüm çevre konularıyla ilgilenen birimler oluşturularak birimlere alanında uzman personeller tahsis edilmelidir. Böylelikle uygulama konusunda yaşanacak aksaklıklar ortadan kaldırılarak konu ile ilgili sürdürülebilirlik sağlanabilir. Tepebaşı Belediyesi (Eskişehir) bu konuda iyi bir örnek teşkil etmektedir. Belediye ilçe genelinde "Sıfır Atık Yönetim Sistemi" ve "Çevre Yönetim Sistemi" kurmuştur ve konuyla ilgili personeller görevlendirmiştir (İlk Sıfır Atık Belgesi Yine Tepebaşı'nın Oldu, 2021).

Renkli ambalaj atıklarının toplanması ve geri dönüşüme kazandırılması atık yönetiminin olumsuz özelliklerinden birini oluşturmakta, bu konuda kârın az olması ve atık ithalatının yapılması tehdit unsuru oluşturmaktadır.

Siirt'te atık yönetimi konusundaki bir diğer zayıf yön hafriyat atıklarının bertarafı ve cezai yaptırımların uygulanması konusundaki aksaklıktır. Cezaların uygulanmaması konusunda Siirt'in sosyo-kültürel yapısı tehdit unsuru oluşturmaktadır. Kentleşmenin ve kentsel dönüşüm çalışmalarının artmasını dikkate aldığımızda hafriyat, karşımıza çıkan en önemli ve yönetilmesi gereken sorunlardandır. Bunun için caydırıcı cezalar uygulanmalı, inşaat ve yapı firmaları işbirliği ile denetimler sıklaştırılmalıdır.

Türkiye'de Tehlikeli Atık Beyan Sistemi (TABS), Mobil Atık Takip Sistemi (MoTAT) ile tehlikeli atıkların kaydedilmesi ve izlenmesi atık kontrolünde olumlu bir uygulama olarak görülmektedir. Ancak bütün firmaların sisteme beyanda bulunmaması tehdit olarak değerlendirilmiştir. Bu durum farkındalık eğitimlerinin, denetimlerin ve cezaların artırılması ile giderilebilir. Tehlikeli atık üreticilerinden sağlık kuruluşlarının atık yönetim planlarının olması, atık beyan sistemleri ile tıbbi atıkların takibinin yapılması yönetimin güçlü yönünü oluşturmaktadır.

Siirt'in 2017 yılından itibaren düzenli depolamaya geçmesi, SİRKAB'ın kurulması ve bu birliğe İl Özel İdarenin de katılması yönetimin güçlü yönünü oluşturmaktadır. Diğer taraftan transfer istasyonlarının olmaması ve dokuz belediyenin düzenli depolamaya atık getirmemesi zayıf yön olarak değerlendirilmiştir. Ancak yakın zamanda transfer istasyonlarının oluşturulma projesi ile yönetimin güçlendirileceği düşünülmektedir. Projenin istenen düzeyde gerçekleşmesi ise yönetim planlarının uygulanması, uygulamaların denetlenmesi ve konuya gerekli önemin verilmesi ile mümkün olacaktır.

Evsel atıklar herhangi bir ön işleme tabi tutulmadan düzenli depolama tesisinde toplanmaktadır. Bu durum geri dönüştürülebilir atıkların ekonomiye kazandırılmasını engellediği gibi depolama alanının kapasitesinin önerilenden daha erken dolmasına neden

olacak, başka depolama alanlarına ihtiyaç artacaktır. Ayrıca evsel atığa karışan ambalaj atıkları kirlendiğinden geri dönüşüm için uygun olmayan duruma gelecektir. Diğer yandan depolanan atık miktarına oranla elektrik üretiminde daha az verim alınmasına neden olabilir. Bu nedenle Siirt'te ön işleme, ayrı toplama, kaynağında ayırma yönündeki çalışmaların ve projelerin hayata geçirilmesine hız kazandırılmalıdır. Bu, olumsuz çevresel etkilerin azaltılması, alan tasarrufu ve ekonomiye katkı sağlanması açısından önemlidir.

Çöp gazından elektrik üretilmesi hem ekonomiye katkı sağlaması, hem de önemli sera gazlarından olan metan ve karbondioksitin atmosfere salınımını engellemesi açısından olumlu özelliktir. Ancak bu basamak, yönetimin ilk aşamalarına ve düzenli depolamaya verilen önemin artırılması ile daha güçlü hale getirilebilir.

Atıkların geri kazanımı ve bertarafının özel şirketlere devredilmesi, belediye üzerindeki yükü hafifletmesi ve belli oranda atıktan gelir sağlanması yönetimin güçlü yanını oluşturmaktadır. Ancak firmanın yeni kurulmuş olması, henüz kurumsallaşmaması; paydaşların katılım ve yönetimdeki koordinasyon eksikliği olumsuz bir yön olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca belediye, geri kazanım çalışmalarının kâr getirdiğini ifade etmiştir. Buna karşın özellikle ambalaj atıkları ile ilgilenen firma, kâğıt toplayıcıları ve benzeri sebeplerle hedeflenen miktarda atık toplayamadıklarını ve zarar ettiklerini dile getirmiştir. Bu sorun, atık yönetimindeki bütün paydaşların bir araya gelip mevcut durumu analiz ederek plan yapması ve uygulamaya koyması ile giderilebilir.

Kompost ünitelerinin varlığı geri kazanım konusunda bir avantaj sağlasa da organik atıkların kaynağında toplanamaması olumsuz bir durum yaratmaktadır. Ayrıca bitkisel atık yağlar lokanta ve restoranlardan toplanmakta, ancak evlerden toplanması yetersiz kalmaktadır. Benzer şekilde pil, floresan gibi tehlikeli atıkların yeterince ayrıştırılmaması zayıf yönlerden birini oluşturmaktadır. Halkın eğitimi ve gerekli araç gereçlerin yerleştirilmesi kadar bunların nerede oldukları, bunlara nasıl ulaşılabileceği de önemlidir. Bu konuda Tepebaşı Belediyesi (Eskişehir), e-dönüşüm uygulamaları kapsamında "Sıfır Atık Bilgi Sistemi" kullanarak atık yağları toplama noktalarına kolayca ulaşılabilmesini sağlamaktadır ve sıfır atık yönetimine ilişkin veriler bu sisteme kaydedilmektedir (Durmaz Bekmezci ve Çetin, 2020; İlk Sıfır Atık Belgesi Yine Tepebaşı'nın Oldu, 2021). Eskişehir ve Siirt'in atık yönetimi modelleri farklılık arz etse de Siirt'te de Eskişehir'e benzer şekilde "Kent Bilgi Sistemi" kullanılarak tüm atıklar için atık getirme merkezlerinin yerleri sisteme işlenebilir. Ayrıca toplanan tüm atıkların kaç ton olduğu ve nerelerden toplandığı; toplanan atıklarla enerjiden ne kadar tasarruf sağlandığı, kaç ağacın korunduğu, atmosfere salınan sera gazının ne kadarının önlendiği gibi bilgileri içeren bir veri tabanı oluşturulabilir. Kaydedilen verilerle bir yandan halkın motivasyonu sağlanırken, diğer yandan ihtiyaç duyan kurum ve kuruluşlar kolayca bu verilere ulaşabilecek ve böylelikle çevre konusundaki verilerin yeterli düzeyde kayıt altına alınmaması sorunu da giderilecektir.

Ambalaj atıklarının kayıt dışı atık toplayıcıları ve çeşitli mağazalar tarafından toplanması, atık şirketleri ve toplanan atık miktarının tespit edilmesi açısından tehdit oluşturmaktadır. İlde işsizlik oranının yüksek olması ve gelir durumlarının düşük olması insanları bu alanlara yöneltmektedir. Bu sorun, işçilerin atık toplama konusunda istihdam edilmesi; belediye, firma ve atık toplayıcıları arasında işbirliği yapılması ile giderilebilir.

Siirt'te atık yönetimine yön veren şüphesiz Türkiye'nin atık yönetim politikaları, hazırlanan mevzuatlar ve eylem planlarıdır. Bu konuda Avrupa Birliği'nin Döngüsel Ekonomi Modeli, Yeşil Mutabakat Eylem Planı; ülkemizin atık yönetiminin iyileştirilmesi bakımından fırsat sunmaktadır. Ancak planların ve mevzuatların uygulamaya konmasındaki sorunlar fırsatların değerlendirilmesine engel teşkil etmektedir.

Tablo 4. Siirt'te katı atık yönetiminin SWOT analizi

GÜÇLÜ YÖNLER	ZAYIF YÖNLER
<ul style="list-style-type: none"> ➤ SİRKAB'ın kurulması ➤ Siirt İl Özel İdaresi'nin SİRKAB'a katılması ➤ 2017 yılında düzenli depolamaya geçilmesi ➤ Ambalaj atıkları ayırma tesisi ile 3 adet kompost ünitesinin bulunması ➤ 2020 yılında çöp gazlarından elektrik elde edilmesi ile düzenli depolama tesisinin entegre katı atık tesisi haline dönüşmesi ➤ İlçeler arasında atık transfer merkezlerinin kurulma projesi ➤ Mobil atık getirme merkezinin ve diğer atık toplama ekipmanlarının sayısının artırılması ➤ Çalışanlara bakanlık, belediye ve firma tarafından eğitim verilmesi ➤ Siirt Belediyesi Sıfır Atık Bank Projesi'nin en iyi ilk 30 proje içerisinde yer alarak ödüllendirilmesi ➤ Atık pil, atık yağ, tekstil gibi atıkları geri dönüşüme kazandırma projeleri ➤ Sağlık kuruluşlarının atık yönetim planlarının olması	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Vahşi depolamanın üç belediye dışında dokuz belediyede devam etmesi ➤ Düzenli depolama tesisine getirilen evsel atıkların ayrıştırılmaması ➤ Organik atıkların ayrıştırılmaması ve ayrı toplanmaması nedeniyle kompost ünitelerinin aktif olmaması ➤ Ambalaj atıkları ile pil, elektrik-elektronik aletler, floresan gibi tehlikeli atıkların kaynağında yeterince toplanmaması ➤ İlçeler arasında atık aktarma istasyonlarının bulunmaması ➤ Personel yetersizliği ve iş yoğunluğundan dolayı denetimlerin yeterli düzeyde olmaması ➤ Firmanın yeni kurulmuş olması ve henüz kurumsallaşamaması ➤ Paydaşların katılım ve yönetimde koordinasyon eksikliği ➤ Firmada çalışan işçilerinin genel eğitim durumunun düşük olması ➤ Kutu ve kafeslerde biriken atıkların kayıt dışı işçiler tarafından toplanması ➤ Merkez ve Kurtalan Belediyeleri dışında Sıfır Atık Projesine katkının yetersiz olması ➤ Renkli camların geri dönüşüme kazandırma maliyetinin fazla olması nedeniyle tesisler tarafından alınmaması ➤ Atıkların toplanma ve nakliye kârının beklenenden düşük olması ➤ Vahşi depolama konusundaki kuralların ihlal edilmesinde cezaların caydırıcı olmaması ve cezai yaptırımların uygulanmasındaki aksaklık ➤ Hafriyat atıklarının gelişigüzel doğaya bırakılması ➤ Tehlikeli atık beyan sistemine beyanda bulunmayan kurum ve kuruluşların olması ➤ Atık Yönetimi mevzuatlarının uygulanmasında aksaklık yaşanması ➤ Okul başta olmak üzere diğer kurumlara verilen eğitimin yetersiz olması
FIRSATLAR	TEHDİTLER
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Siirt'te kentsel atığın gelişmiş şehirlerden az olması ➤ Türkiye'nin Sıfır Atık Projesi ➤ Döngüsel Ekonomi Modeli ➤ Yeşil Mutabakat Eylem Planı ➤ Sıfır atık konusunda kurum temsilcileri ve öğrencilere Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü tarafından eğitim verilmesi ➤ Siirt Üniversitesi, MEB ve STK ile işbirliği potansiyeli ➤ İlde genç nüfus oranının fazla olması ➤ Tıbbî ve benzeri tehlikeli atıkların TABS, MoTAT ile izlenmesi, denetlenmesi ve raporlanması ➤ Kent Bilgi Sistemleri ve dijital olanaklar	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Halkın geri dönüşüme yönelik farkındalık seviyesinin düşük olması ➤ Kentin gelenek ve anlayışı ➤ Plansız kentleşme ➤ Siirt'in geri dönüşüm tesislerine uzak olması ve bunun taşıma maliyetlerini artırması ➤ Bazı mağazaların ve toplayıcıların kayıt dışı atık toplaması ➤ Sıfır atık sistemini uygulayan kurum-kuruluş sayısının mevcut sayıdan az olması ➤ Atık ithalatının yapılmasının ülke içindeki atığa olan talebi azaltması

Sonuç ve Öneriler

Günümüzde sanayileşme ve kentleşmeye paralel şekilde atığın ortaya çıkması hızlanmıştır. Atığın niceliği ve niteliğinin değişmesine dayanak oluşturan bu süreçler çevreye yönelik risklerin artmasıyla beraber atığın bertarafı konusunu da gündeme getirmiştir. Döngüsel ekonominin tamamlayıcı bir parçası olan atığın yeniden kullanıma alınması atık üreticisine önemli sorumluluklar yüklemiştir. Bu kapsamda ele alınabilecek sürdürülebilir kaynak yönetimi çevre politikaları içerisinde atığın zararları kadar bulunduğu bölgeler için fırsat sunmasına işaret etmektedir.

Çalışma kapsamında Siirt'te atığı kentsel katı atık yönetimi uygulamaları (kaynağında önleme, ayırma, toplama, taşıma, işleme, bertaraf etme) değerlendirmeye alınmıştır. Çalışmada, atığın sadece çevresel değil kamusal otoritelerin yönetmesi gereken bir sorun olduğuna dikkat çekilmiştir. Ayrıca Türkiye'dekine benzer şekilde "Sıfır Atık Projesine" bağlı olarak Siirt'te de kaynakta ayırma faaliyetleri artış göstermiştir. Ancak atık yönetimi ile ilgili firmanın kurumsallaşmasının ve deneyimin yeterince gerçekleşmemesi bu konudaki koordinasyonun yeterince sağlanamamasına neden olmuştur. Kanımızca atığın geri dönüşümü veya yeniden kullanımı hakkındaki görev sadece kamu otoritelerine düşmemektedir. Bu konudaki sorumluluk herkesindir. Atılabilecek en önemli adım ise, belli bir bilinçlilik düzeyinin ilk yıllarından itibaren kişilere aktarılmasıdır. Dolayısıyla atığın düzenlenmesi sadece toplama, depolama, yok etme aşamalarıyla yönetsel anlamda değil; toplumun paydaşları olan insanların bu konuda bilinçlendirmesiyle mümkün olabilecektir. Toplumun bilinçlenmesinin yanı sıra Siirt'te atığın yönetilmesi konusunda sunabileceğimiz öneriler aşağıdaki gibidir:

- Atık yönetiminin ilk ve en önemli basamaklarını oluşturan kaynağında önleme ve yeniden kullanımın yaşam tarzı haline dönüşmesi için ilköğretim ve ortaöğretimin çeşitli kademelerinde atıkla ilgili ders verilmekte olup, hassasiyet olmasına rağmen verilen eğitim yeterli değildir. Öğrencilere yönelik etkinlik, proje ve yarışmalar düzenlenerek "Sıfır Atık Felsefesinin" yaşam biçimi haline dönüştürülmesi sağlanmalıdır.
- Sıfır atık konusunda verilen eğitim, kamu ve özel kurumlarda da artırılmalıdır.
- Siirt'in coğrafi, sosyo-ekonomik ve kültürel yapısını dikkate alarak ile özgü "Sıfır Atık Yönetim Sistemi" geliştirmeli, bu konuda üniversite, MEB ve STK'larla işbirliği yapmalıdır.
- İl özelinde her bir atık türüne yönelik "Atık Yönetim Planı" hazırlanmalı ve uygulanmalıdır.
- Üniversite-belediye-bakanlık işbirliği ile projeler geliştirilmelidir ve kalkınma ajanslarından destek alınmalıdır.
- Siirt'te geri dönüşüme kazandırılan materyalin daha çok kâğıt, plastik, karton, olduğu; şehrin tehlikeli sınıfına giren pil, floresan gibi atıkların toplama ve dönüşüme kazandırılmasında yetersiz kaldığı görülmüştür. Elektrik-elektronik aletlerin ve pil atıklarının toplanması, bunların içindeki madenlerin ekonomiye kazandırılması açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle ambalaj atıkları da dâhil, bu atıkların kaynağında ayrıştırılması yönündeki projelerin ve farkındalık düzeylerinin artırılması için kampanyalar düzenlenmelidir ve projeler hazırlanmalıdır. Ayrıca dijital olanaklar etkili bir şekilde kullanılmalı, gerekli yönlendirmeler yapılmalıdır.
- ÖTL'ler çimento fabrikalarında kömüre oranla daha düşük sülfür içermesi ve aynı oranda enerji üretmesi nedeniyle alternatif yakıt olarak kullanılmaktadır (LASDER, 2021). Bu bağlamda Siirt Çimento Fabrikası lisans alarak ÖTL'yi yakıt olarak kullanabilir.
- Atıklar transfer istasyonları aracılığı ile düzenli depolama tesisine taşınmalıdır ve maliyet düşürülmelidir. Bununla birlikte atık yönetiminin diğer basamaklarında (ekonomik, sosyal ve çevresel) maliyet-kâr hesabı iyi yapılmalıdır.

Kaynakça

- Akmehmet Şekerler, S. (2017). Derinlemesine görüşme. F. N. Seggie, Y. Bayyurt (Ed), *Nitel araştırma: Yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımları* (2. Baskı) içinde (ss.186-201). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Alagöz, B. A. (2019). *Sıfır Atık Felsefesi (I. Oturum)*. TMMOB Çevre Mühendisleri Odası Sıfır Atık Sempozyumu. İstanbul, 24-33.
- Alkan, A. (2017). Siirt ilinin nüfus gelişimi, yapısı ve dağılışı. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 22(37), 53-82. doi: 10.17295/ataunidcd.281773
- Alkan, A. (2018). *Bir kent coğrafyası araştırması: Siirt kenti*. İstanbul: Kriter.
- Atalay, F. S. (2020). *Çevre kirliliği kontrolünde süreç tasarımları*. Ankara: Nobel.
- Atık yönetimi yönetmeliği (02.04.2015). *Resmi Gazete (Sayı: 29314)*. <https://atikyonetimi.ibb.gov.tr/uploads/2015/08/Atik-Yonetimi-Yonetmeliği.pdf>
- Aydoğan, Ö., Varank, G., Bilgili, M. S. (2011). Gaziantep il merkezi katı atık yönetimi. *Journal of Engineering and Natural Sciences*. 3, 268-275.
- Balbay, Ş., Sarıhan, A., Avşar, E. (2021). Dünyada ve Türkiye'de "Döngüsel ekonomi / endüstriyel sürdürülebilirlik" yaklaşımı. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (27), 557-569.
- Belediye kanunu (13.07.2005). *Resmi Gazete (Sayı: 25874)*. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5393&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- Bilgili, M. Y. (2021). Sıfır atık yaklaşımının kökenleri ve günümüzdeki anlamı. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(40), 683-703.
- Bozkurt, Y. ve Emekçi, S. (2020). *Kentsel katı atık yönetiminde belediyelerin rolü: Eskişehir Odun Pazarı Belediyesi örneği*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Cılız, N., Daylan, B., Baydar, G. (2017). Temiz üretim. Ankara: *REC Türkiye Sürdürülebilir Üretim ve Tüketim Yayınları II*.
- Çakır Koçak, Y., Tuna Oran, N. ve Çeber Turfan, E. (2016). İlköğretim öğrencilerine verilen atıkların ayrıştırılması eğitiminin bilgi transferi ile aile bilgi düzeyine etkisi. *Jaren*, 2(1), 1-8. doi: 10.5222/jaren.2016.001
- Çevre kanunu (09.08.1983). *Resmi Gazete (Sayı: 18132)*. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2872.pdf>
- Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü (2019). *Siirt ili 2018 yılı çevre durum raporu*. https://webdosya.csb.gov.tr/db/ced/icerikler/s--rt_-cdr2018-20191115094458.pdf (Erişim tarihi: 02.01.2021).
- Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü (2020). *Siirt ili 2019 yılı çevre durum raporu*. https://webdosya.csb.gov.tr/db/ced/icerikler/s--rt_-cdr2019-20201112182246.pdf. (Erişim tarihi: 08.03.2021).
- Demir Yetiş, A., Gazigil, L., Şapçı, Z., Can, O. T., Tütün, M. M., Gözetin, C., Durmaz Bekmezci, H. ve Yücesoy, Z. (2013). *Bitlis ili katı atık yönetiminin değerlendirilmesi*. 5. Ulusal Katı Atık Yönetimi Kongresi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Demirarslan, K. O. ve Başak, S. (2018). Doğu Karadeniz Bölgesi illeri katı atık yönetimi. *Ulusal Çevre Bilimleri Araştırma Dergisi*, 1(3), 117-132.
- Dumraz Bekmezci, H. ve Çetin, H. (2020). Kentsel katı atıklar ve geri kazanımlarının faydaları; Eskişehir örneği. *Bitlis Eren Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*. 9(3), 1415-1424. doi: 10.17798/bitlisfen.659789

- Güleç Solak, S. ve Pekküçükşen, Ş. (2018). Türkiye'de kentsel katı atık yönetimi: Karşılaştırmalı bir analiz. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(3), 653-683.
- Gündüzalp, A. A. ve Güven, S. (2016). Atık, çeşitleri, atık yönetimi, geri dönüşüm ve tüketici: Çankaya Belediyesi ve semt tüketicileri örneği. *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi*, 9, 1-19.
- Gürel, E. & Tat, M. (2017). SWOT analysis: A theoretical review. *Journal of International Social Research*, 10(51), 994-1006. doi: 10.17719/jisr.2017.1832
- İlk Sıfır Atık Belgesi Yine Tepebaşı'nın Oldu. *Eskişehir Tepebaşı Belediyesi*. <http://www.tepebasi.bel.tr/hd.asp?hid=9971> (Erişim tarihi: 25.03.2021).
- Katı Atık Tesisi İşletilmeye Hazır Hale Getirildi. *Siirtte.net* <http://www.siirtte.net/kati-atik-tesisi-isletilmeye-hazir-hale-getirildi/> (Erişim tarihi: 03.01.2020).
- Kılınç, İ. (2011). *Çöp ekonomisi ya da ATIK "dedikleri"*. (2. Baskı). Ankara: Epos Yayınları.
- Kümbetoğlu, B. (2012). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*. (3. Basım). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- LASDER, (2021). *Enerji geri dönüşüm*. <http://www.lasder.org.tr/otl-nasil-degerlendirilir/enerji-geri-donusum/> (Erişim tarihi: 16.04.2021).
- Ömürbek, V., Erk, Ç. ve Herek, S. (2019). Üniversitelerde atık yönetimi uygulamaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35, 124-161.
- Özçelebi, M. A. ve Yılmaz, C. (2020). OSB'lerin kuruluş şartları bağlamında Bafra Organize Sanayi Bölgesi'nin coğrafi analizi (Samsun). *Kesit Akademi Dergisi*, 6(25), 340-367. doi: 10.29228/kesit.47235
- Özgen, N. ve Karadoğan, S. (2013). Mekânsal etkileri bakımından hidroelektrik santrallerin (HES) SWOT analizine göre incelenmesi: Alkumru ve Kirazlı Barajları örneği (Siirt). *Coğrafya Dergisi*, (26), 21-45.
- Plastik atık ithalatı yasağı kaldırıldı, (2021, 28 Temmuz). *Greenpeace Türkiye*. <https://www.greenpeace.org/turkey/haberler/plastik-atik-ithalati-yasagi-kaldirildi/> (Erişim tarihi: 12.02.2022).
- Plastik atık ithalatında büyük zafer. (2021, 19 Mayıs). *Greenpeace Türkiye*. <https://www.greenpeace.org/turkey/basin-bultenleri/plastik-atik-ithalatinda-buyuk-zafer/> (Erişim tarihi: 12.02.2022).
- Sapmaz Veral, E. (2018). *Atık sorunsalı bağlamında Avrupa Birliği'nin yeni ekonomi modeli olarak döngüsel ekonominin değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sıfır Atık (2021). *Sıfır Atık Nedir?* <https://sifiratik.gov.tr/sifir-atik/sifir-atik-nedir> (Erişim tarihi: 06.02.2021).
- Siirt'te bir yılda 55 bin ton evsel, bin ton geri dönüştürülebilir atık toplandı. (2022, 12 Ocak). *Habertürk*. <https://www.haberturk.com/siirt-haberleri/93653182-siirtte-bir-yilda-55-bin-ton-evsel-bin-ton-geri-donusebilir-atik-toplandi> (Erişim tarihi: 11.02.2021).
- Steiner, M. ve Wiegel, U. (2009). *Katı atık yönetimi: Atık yönetiminin temellerine yönelik rehber kitap*. Ankara: Eflatun Yayınevi.
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı atık ithalatı işlemleri genelgesi. (2021, 16 Temmuz). <https://webdosya.csb.gov.tr/db/ced/icerikler/2021-16-sayili-genelge-20210716165454.pdf> (Erişim tarihi: 12.02.2022).

- Taş, B. (2011). Tarım alanlarının planlaması sürecinde SWOT analizi kullanımına bir örnek: Sandıklı ilçesi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9(2), 189-208. doi:10.1501/COGBIL_0000000124
- Topal, A. K. (2012). *Entegre katı atık yönetiminde politika araçları: İdari, ekonomik ve bilgilendirici araçlara ilişkin uygulama örnekleri*. İstanbul: Beta.
- Tunçaltan, G. (2020). Enformel atık sistemleri ve kapsayıcı atık yönetimi: Mevcut durum, sorunlar ve çözüm önerileri üzerine değerlendirmeler. *Şehir & Toplum: "Atık yönetimi"* Sayı: 16, 85-92.
- TÜİK (1994-2019). "Atık bertaraf ve geri kazanım tesisleri istatistikleri", *İstatistik veri portalı* <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Atik-Bertaraf-ve-Geri-Kazanım-Tesisleri-Istatistikleri-2018-30665>. (Erişim tarihi: 14.03.2021).
- TÜİK (2019a). "Bertaraf/geri kazanım yöntemleri ve belediye atık miktarı istatistikleri", *İstatistik Veri Portalı*. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=cevre-ve-enerji-103&dil=1>. (Erişim tarihi: 14.03.2021).
- TÜİK (2019b). "Bertaraf/geri kazanım yöntemleri ve belediye atık miktarı istatistikleri" (1994-2018). *İstatistik Veri Portalı*. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=cevre-ve-enerji-103&dil=1#nav-db> (Erişim tarihi: 05.02.2021).
- TÜİK (2020). "Çevre Koruma ve Harcama İstatistikleri 2019". *İstatistik Veri Portalı*. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=cevre-ve-enerji-103&dil=1>. (Erişim tarihi: 05.02.2021).
- TÜİK (2021a). *Siirt ve Türkiye Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları ve Genel Nüfus Sayımları*. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr>. (Erişim tarihi: 15.03.2021).
- TÜİK (2021b). *Türkiye Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları ve Genel Nüfus Sayımları*. <https://biruni.tuik.gov.tr/nufusmenuapp/menu.zul>. (Erişim tarihi: 15.03.2021).
- TÜİK (2021c). *Siirt İli Belediye Atık İstatistikleri*. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=119&locale=tr>. Erişim tarihi: 15.03.2021).
- Türk Dil Kurumu (TDK) Sözlüğü. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 25.04.2020).
- Türk, M. (2013). *Çevre Bilinci: Yasal Zorunluluktan Sosyal Sorumluluğa*. (3. Basım). Ankara: Nobel.
- Yılmaz, F. (2021). *Antalya'da hanehalkı katı atık yönetim davranışı*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Siirt Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu

Tarih: 01.03.2021

No: 01

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %50

2. yazar katkı oranı : %50

Öğrenme Kültürünü Entelektüel Bir Meslek Alanında Aramak*

Searching the Learning Culture in an Intellectual Profession

Dr. Perihan TUTAR ¹

Öz

Öğrenme kültürü, son yılların popüler kavramlarından biri olarak çoğunlukla enformel öğrenme bağlamında sıkça ele alınmaktadır. Enformel öğrenme, kendiliğindenliği ve çekiciliği dolayısıyla yaşam boyu öğrenme için oldukça geniş öğrenme fırsatları içermektedir. Kültürel katılım ise, enformel öğrenmenin bir çok formunu kapsayan bir kavram olarak yaşam boyu öğrenme için zengin bir kaynaktır. Entelektüel bir meslek alanının icracıları olan öğretmenlerin kültürel sermaye dağılımındaki konumları, kültürel yeniden üretim ve aktarımda kritik bir rol oynamaktadır. Bu çalışma, öğretmen adaylarının kültürel katılımlarını yaşam boyu öğrenme kültürü bağlamında değerlendirmek amacıyla yapılmıştır. Araştırmada, nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır. Çalışma evrenini, Ankara Üniversitesi'nde öğrenim görmekte olan 538 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Öğretmen adaylarının kültürel katılımına ilişkin veriler araştırmacı tarafından geliştirilen "Kültürel Katılım Anketi" ile toplanmıştır. Veriler, frekans ve yüzde dağılımları üzerinden analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, öğretmen adaylarının büyük çoğunluğunun enformel öğrenme kaynaklarını etkin kullanmadıkları ve kültürel katılımlarının sınırlı olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Enformel öğrenme, kültürel katılım, yaşam boyu öğrenme, öğretmen adayları, öğrenme kültürü

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Learning culture, as one of the popular concepts of recent years, is frequently discussed in the context of informal learning. Informal learning, due to its spontaneity and attractiveness, contains a wide range of learning opportunities for lifelong learning. On the other hand, cultural participation is a rich resource for lifelong learning as a concept that covers many forms of informal learning. The positions of teachers, who are the performers of an intellectual profession play a critical role in cultural reproduction and transfer. This study was conducted to evaluate the cultural participation of teacher candidates in the context of lifelong learning culture. The study employed the survey model as a quantitative research method. The universe of the study consists of 538 teacher candidates from Ankara University. The Cultural Participation Survey, developed by the author, was employed to collect data on the cultural participation patterns of teacher candidates. The data were analyzed in terms of frequency and percentage distributions. As a result of the research, it is seen that most of the teacher candidates do not use informal learning resources effectively and their cultural participation is limited.

Keywords: Informal learning, cultural participation, lifelong learning, teacher candidates, learning culture

Paper Type: Research

Giriş

Yaşam boyu öğrenme, Yetişkin Eğitimi Terimleri Sözlüğü'nde (Titmus, Buttedahl, Ironside ve Lengrand, 1985) bireylerin hem amaçlı hem de rastgele öğrenme yaşantılarını

*Bu çalışma, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Hayat Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi Anabilim Dalında Doç. Dr. N. Fevziye Sayılan danışmanlığında tamamlanan doktora tezinden üretilmiştir.

¹Milli Eğitim Bakanlığı, Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü, peri.tutar@gmail.com

Atf için (to cite): Tutar, P. (2022). Öğrenme kültürünü entelektüel bir meslek alanında aramak. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 426-444.

kapsayan bir kavram olarak tanımlanmıştır. Smith (2002, s. 49), yaşam boyu öğrenmeyi bilgi, beceri ve yeterliliklerin gelişimini amaçlayan bütün öğrenme etkinlikleri olarak tanımlamaktadır.

Yetişkin eğitimi alanının kavram ve yaklaşımlarının oluşmaya başladığı 20. yüzyılda eğitimin içeriği örgün biçimlerinin ötesinde, yaşam boyunca sürecek ve insanların tüm yönleriyle gelişimlerini sağlayacak, yaşamdaki tüm öğrenme kaynaklarından her tür öğrenme deneyimi olarak oldukça geniş bir anlamda ele alınmıştır. Yeaxle'ye (1929, s. 49) göre, yetişkin eğitiminin amacı geleneksel akademik tartışma ve standartlardan ziyade insan yaşamını anlamlandırmak, zenginleştirmek ve yönlendirmektir. Yeaxle, yetişkin eğitiminin otantik olan ve günümüzde arkaik denebilecek anlamını şöyle açıklar:

(...)Yetişkin eğitiminin özellikle ilk ve enformel biçimlerine önem verilmelidir. Bunların sıradan insanlar için bir cazibesi vardır. Eğitim kişiyi olduğu yerde bulur, ondan bir yolculuk yapmasını, zorlu ve doğal olmayan bir çaba göstermesini istemez. Enformel eğitim kulüplerde, ibadethanelerde, sinemada, tiyatrodaki konser salonlarında, sendikalarda, siyasal topluluklarda; insanların evlerinde kitap, gazete, müzik, radyo, atölye ve arkadaş grupları aracılığıyla varlığını sürdürür... (Yeaxle, 1929, s. 155).

Yeaxle, yaşam boyu eğitimi enformel bilgi kaynaklarına da işaret ederek daha geniş bir çerçevede ele almıştır. Yetişkin eğitiminin özünde hümanist olduğunu, teknik ve mesleki anlama çekilip daraltılmasının hümanist yanını bozduğunu savunur. Knowles (1950), Enformel Yetişkin Eğitimi kitabında yetişkinler için en iyi öğrenmenin enformel yollardan gerçekleştiği üzerinde durmaktadır. Sosyal yapı içerisinde çeşitli öğrenme fırsatları sunan yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri, kültür-sanat kuruluşları, kütüphaneler vb. bir çok ortam yaşam boyu öğrenmenin enformel alanlarıdır. Somtrakoll (2002, s. 35), enformel öğrenme alanlarını dörde ayırmıştır:

- Kurumsal Öğrenme Merkezleri: Kütüphaneler, müzeler, bilim ve teknoloji merkezleri, köy okuma odaları, köy tarım ve sağlık merkezleri, vb.
- Kültürel Öğrenme Kaynakları: İbadethaneler, yerel bilgiler, yerel medya, vb.
- Kitlesel Medya: Radyo, televizyon, gazete, kitap, vb.
- Sosyal Aktiviteler: Aile, arkadaşlar ve toplum.

Yaşam boyu öğrenme, bilgi, beceri ve yeterliliği geliştirmek amacıyla sürekli olarak yapılan tüm amaçlı öğrenme faaliyetleri olarak tanımlandığında enformel öğrenmeyi, örgün ve yaygın eğitimi yani eğitim ve öğrenmenin bütün biçimlerini içerir. Bu açıdan eğitime daha bütünsel bir bakış açısı getirir ve birçok farklı çevrede öğrenmeyi tanıır. Dolayısıyla tüm politika alanları yaşam boyu öğrenmeden etkilenmekle beraber yaşam boyu ve yaşam genişliğinde öğrenme için ortak bir sorumluluğa sahiptir (IFLA, 2004). Nitekim öğrenme kültürünün yaratılması böyle bir perspektifi öncelemektedir. Öğrenme kültürü, dönemin hızla değişen sosyal ve ekonomik gerekliliklerini karşılayabilmek için bireylerde yeni bilgi ve beceriler edinme konusunda bir duyarlılık yaratma olarak ele alınabilir. Bu tanım, bir yandan istihdam edilebilirlik için sürekli mesleki gelişimi içerirken diğer yandan kişisel gelişimi önceleyen her türlü öğrenmeyi kapsamaktadır. Öğrenme kültürü Millî Eğitim Bakanlığı, yaşam boyu öğrenme strateji belgeleri ve eylem planlarında öğrenme kültürü yaratma ve katılımı artırmada öncelikler içinde tanımlanmıştır. Öğrenme kültürü, kültürel alanın önemli bir yönünü oluşturmaktadır; pek çok enformel öğrenme için zengin ve geniş bir bağlam sunmaktadır. Enformel öğrenme bağlamında ele alınabilecek öğrenme biçimlerinin çoğunu kültürel katılım kavramıyla da açıklamak mümkündür. Bu çalışma bağlamında, enformel öğrenmeye daha belirgin bir sınır belirleyebilmek amacıyla kültürel katılım kavramı işe koşulmuştur.

UNESCO'ya göre (2012, s. 51), kültürel katılım bireylerin bilgi ve kültür kapasitelerini ve sermayelerini arttırmaya, kimliklerini tanımlamaya yardımcı olan ve / veya kişisel ifadeye izin veren herhangi bir faaliyete katılım olarak tanımlanmıştır. Bu tür faaliyetler, formel ya da

enformel yolla, aktif ya da pasif bir çok biçimde olabilir. Sanatsal bir uğraşı, kültürel bir organizasyon için gönüllü olmak, film izlemek, kitap okumak, bir müzeyi, miras alanını veya kütüphaneyi ziyaret etmek, bir konsere, tiyatroya veya dans performansına katılmak ve hatta televizyonda kültürel bir programı izlemek, insanların kültürel katılım yollarından sadece bazılarıdır. Kültürel ürün ve süreçlerin üretiminde ve kullanımında bireylerin ve grupların faaliyetlerini ifade etmek için bir şemsiye terim olarak tanımlanan kültürel katılımın, sosyal ve kültürel değişimin bir sonucu olarak içerdiği faaliyetlerin tanımı da giderek genişlemiştir (Murray, 2005). Aktif veya pasif katılım biçimleri özellikle son zamanda kültürel blogları okumak, kültürel ürünler satın almak, kültürel etkinlikler veya ürünler hakkında bilgi edinmek, müzik dinlemek gibi amaçlarla çevrimiçi kanallar aracılığıyla da gerçekleşebilir (Avrupa Konseyi, 2016). Kültürel katılım bilgi ve kültür kapasite ve sermayesini artırmak olarak tanımlandığında birçok öğrenme biçimini kapsar. Bu bakımdan kültürel katılım; yazın, müzik, tiyatro, opera, bale, sinema gibi sahne ve gösteri sanatları ile basın, yayın, kitle iletişim araçları yoluyla bilgi ve kültürün üretimi ve tüketimine katılım olarak ele alınmaktadır.

Türkiye'deki kültürel katılım araştırmaları, [Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu, 2015; Habitat Derneği 2016; Habitat Derneği, 2018; İPSOS, 2018; KONDA, 2013; KONDA, 2017; Konrad-Adenauer-Stiftung, 2017; Memur-Sen, 2013; Serhat Kalkınma Ajansı -SERKA), 2018; Yaşama Dair Vakfı (YADA), 2008] bu alandaki katılım pratiklerinin düşüklüğünü göstermektedir. Araştırmalarda, Türkiye'de kültürel ürünlere talebin çok düşük olduğu ve ülkenin bu konuda yeteri kadar gelişmemiş olduğu görülmektedir (Enlil ve diğerleri, 2010).

Kültürel aktarımda ve kültürel sermayenin hacimlenmesinde okul önemli bir rol oynamaktadır. Bourdieu, "kültürel etkinliklere katılma konusunda kalıcı ve azimli bir yatkınlığın oluşması için uzun süreli ve azimli bir katılımın olmasını şart koşan kültürel gereksinim döngüsünü ancak pedagojik bir otoritenin kırabileceğinin" altını çizer (Bourdieu ve Darbel, 2017, s. 136). Okul diğer konularda olduğu gibi, kültürel katılımın ardındaki sınıfsal kökene bağlı eşitsizlikleri gidermede başrolde olabilir. Bu bağlamda, kültürün aktarıcısı olan öğretmenlerin kültürel sermayeleri dönüştürücü bir potansiyel olarak önemli rol oynamaktadır.

Eğitimin ve okulların daha eşitlikçi, aydınlanmacı ve özgür bir toplum inşa etmede ne denli önemli rolü olduğu tartışmasız bir gerçektir. Eğitim sisteminin bu dönüştürücü gücünün merkezinde ise öğretmenler vardır. Dolayısıyla, öğretmenlerin kültürel sermayesi öğrenme kültürünün yaratılması ve yeniden üretiminde kilit bir ögedir. Öğretmenler ile kültürel sermayenin yeniden üretimi arasındaki bu ilişki, genç yetişkinler olan öğretmen adaylarının, kültürel katılım kalıplarına odaklanmayı gerektirmektedir. Bu bağlamda öğretmen adaylarının, kültürel katılımlarına odaklanan bir saha çalışması, kültürel sermayenin yeniden üretimi ve öğrenme kültürü ilişkisini anlamak ve açıklamak için önemli bir potansiyele sahiptir. Toplumların gelişimiyle bireyin gelişimi ve dönüşümü arasındaki sıkı bağ, öğrenme ve enformasyon kaynakları giderek çeşitlense de, öğretmenlerin bu süreçteki kritik rolünü ve önemini azaltmamaktadır. Bu açıdan çalışmada, öğretmen adaylarının öğrenme kültürlerine ilişkin önemli göstergelerden olan kültürel katılım alışkanları irdelenmiştir.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır. Araştırma verileri betimsel olarak analiz edilmiştir. Betimsel araştırma bir durum, problem, olgu, sonuç, hizmet, program veya bir grup insan ya da topluluğu sistematik bir biçimde betimlemeye veya o konuyla ilgili bilgi sunmaya ya da bir meseleye dönük tutumları betimlemeye çalışır (Kumar, 1999, s. 9-11). Bu çalışmada, öğretmen adaylarının kültürel katılımlarının belirlenmesinde, ihtiyaç duyulan verilerin belirlenen bir aralıkta toplanmasını içeren kesitsel tarama tasarımı kullanılmıştır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2012). Çalışma için Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Alt Etik Kurulunun 04/02/2019 tarih ve 43 sayılı etik kurul izniyle gerçekleştirilmiştir.

2.2. Çalışma Evreni

Çalışma evrenini, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesinde 1. ve 4. sınıfta öğrenim gören öğretmen adayları oluşturmaktadır. Çalışma evreni, hakkında görüş bildirilecek veya genellemelerde bulunulabilecek evrendir (Ural ve Kılıç, 2005, s. 27). Anketler tam sayım yöntemiyle tüm bölümlere uygulanmıştır. 2019 bahar döneminde, 295'i (%54.8) 1. sınıf ve 243'ü (%45.2) 4. sınıf olmak üzere toplam 538 katılımcıya ulaşılmıştır. Ankara Türkiye'nin kültür sanat imkânları konusunda en zengin kentlerinden biridir. Ankara Üniversitesi ise, Türkiye'nin en köklü eğitim bilimleri fakültelerindendir. Kültürel olanaklara erişim konusundaki çevresel engelleri dışarıda bırakmak için çalışma Ankara Üniversitesinde yapılmıştır. Ayrıca araştırmacının Ankara Üniversitesinde lisansüstü öğrenim görmesinin veri toplamada sağlayacağı kolaylık da çalışma evreninin seçiminde etkili olmuştur.

Tablo 1'de belirtilen demografik özellikler öğretmen adaylarının sınıfsal kökenleri ile kültürel katılımları arasındaki ilişkiyi yordamada önemli göstergeler olarak okunabilir.

Tablo 1. Demografik veriler

Öğrenim Düzeyi	Anne		Baba	
	(f)	%	(f)	%
Okuryazar Değil	38	7.2	7	1.4
Sadece Okuryazar (Diplomasız)	13	2.5	7	1.4
İlkokul Mezunu	224	42.6	136	26.6
Ortaokul Mezunu	92	17.5	89	17.4
Lise ve Dengi Mezunu	116	22.1	142	27.7
Ön Lisans Mezunu	9	1.7	32	6.3
Lisans Mezunu	29	5.5	84	16.4
Yüksek Lisans Mezunu	5	1.0	13	2.5
Doktora	-	-	2	.4
Toplam	526	100	512	100
Çalışma Durumu	(f)	%	(f)	%
Çalışmıyor, işsiz	372	70.3	21	4.0
İşçi emeklisi	19	3.6	91	17.5
Memur emeklisi	14	2.6	51	9.8
Kamu sektöründe sürekli statüde çalışıyor	35	6.6	118	22.7
Kamu sektöründe geçici statüde çalışıyor	7	1.3	9	1.7
Özel sektörde sürekli statüde çalışıyor	29	5.5	64	12.3
Özel sektörde geçici statüde çalışıyor	17	3.2	23	4.4
Kendi işinde çalışıyor	24	4.5	118	22.7
Sürekli bir işi yok iş buldukça çalışıyor	12	2.3	24	4.6
Toplam	529	100	519	100
		Toplam Gelir		
Ailenin Aylık Toplam Geliri	(f)	%		
0-1.000 TL	24	4.6		
1.001-2.000 TL	97	18.5		
2.001-3.000 TL	146	27.9		
3.001-4.000 TL	125	23.9		
4.001 TL ve üzeri	132	25.2		
Toplam	524	100		

Öğretmen adaylarının büyük çoğunluğunun (%42.6) annesi ilkökul mezunudur. Babaların eğitim durumları ise, ilkökul mezunu ile lisans mezunu arasına yığılmaktadır. Lisans ve üzerinde bir eğitim kademesinden mezun olan annelerin oranı %6.5, babaların oranı %19.3 olarak görülmektedir. Öğretmen adaylarının %70.3'ünün annesinin çalışmadığı yani işsiz olduğu görülmektedir. Ailelerin yaklaşık dörtte birinin geliri 4.000 TL ve üzerindedir. Türkiye İstatistik Kurumunun 2018 verilerine göre, Türkiye'de 4 kişilik bir ailenin açlık sınırı 1.812 TL,

yoksulluk sınırı ise 5.904 TL'dir. Buna göre, öğretmen adaylarının ailelerin yaklaşık %23'ü açlık sınırında iken %75'i yoksulluk sınırındadır.

Toplumsal konumlanmada anne babanın çalışma durumu ve gelir düzeyi belirleyici etmenler olarak ele alındığında, öğretmen adaylarının büyük çoğunluğunun alt sosyoekonomik gruptan olduğu görülmektedir. Anne ve babaların öğrenim düzeyleri yani diplomaları, ailenin kültürel sermayesinin ve öğretmen adaylarının miras aldığı kültürel sermayenin önemli bir göstergesidir. Yukarıdaki verilere dayalı olarak, öğretmen adaylarının ailelerinin kültürel sermayesinin düşük olduğu söylenebilir.

2.3. Verilerin Toplanması

Araştırmacı tarafından geliştirilen Kültürel Katılım Anketi ile, öğretmen adaylarının kültürel katılım örüntüleri ile ilgili veriler toplanmıştır. Kültürel Katılım Anketi hazırlanırken kültürel sermaye ve kültürel katılım ile ilgili geniş literatür taraması ile veri toplama aracının bölümleri ve bu bölümlere ait taslak sorular oluşturulmuştur. Anket geliştirilirken, yurt içi ve yurt dışında kültürel sermaye ölçümü ve kültürel katılım üzerine geliştirilmiş olan ölçme araçları incelenmiş ve bunlardan faydalanılmıştır (Avcı, 2015; DiMaggio, 1982; Erbaş, 1993; Habitat Derneği, 2018; İKSV, 2017; İnce, 2014; İPSOS, 2012; Jeager, 2010; Katsillis ve Rubinson, 1990; Robson, 2003; SEKAM, 2013; Seyfi, 2017; Sullivan, 2001; Ülker Demirel, 2014). İlk aşamada ilgili literatüre dayanarak 76 sorudan oluşan taslak anket formu araştırmacı tarafından oluşturulmuştur. Veri toplama aracıyla ilgili, yetişkin eğitimi alanından iki, bilimsel araştırma yöntemleri alanından üç, eğitim bilimleri alanından iki olmak üzere toplam yedi öğretim üyesinden yapı geçerliliğine ilişkin uzman görüşü alınmıştır. Uzman görüşlerinden gelen öneriler doğrultusunda kapsam dışında olduğu ya da tekrarlandığı düşünülen sorular çıkarılarak yapılan düzenlemeler sonucunda "Kişisel Bilgi Formu" ve "Kültürel Etkinlik Boyutu" olmak üzere iki bölüm ve farklı soru tiplerini içeren 63 sorudan oluşan araç son şeklini almıştır. Geliştirilen araç yaş, eğitim düzeyi, cinsiyet, vb. olgusal sorulardan; kültürel katılım alışkanlıkları, boş zaman etkinlikleri, vb. davranış sorularından ve kültür-sanata bakış açısı gibi tutum sorularından oluşmaktadır. Bu çalışmanın amacı ve sınırları bağlamında ilgili soruların yanıtları kapsama alınmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Anketle toplanan veriler, SPSS (The Statistical Package for the Social Sciences) 25 for Windows Anket Programı ile analiz edilmiştir. Katılımcıların her bir soruya verdiği cevaplar, nitel ve nicel değişkenler için frekans ve yüzde dağılımı ile incelenmiştir.

2. Bulgular

Öğretmen adaylarının kültürel katılım alışkanlıklarına ilişkin veri sunacak çeşitli soruların cevapları bu bölümde sunulmuştur. Öğretmen adaylarının uğraştıkları kültür sanat etkinlikleri Tablo 2'de görülmektedir.

Tablo 2. Uğraşılan kültür sanat etkinliği

Kültür Sanat Etkinliği	(f)	%
Hiçbiri	246	45.7
Resim yapmak	95	17.7
Enstrüman çalmak	85	15.8
Fotoğrafçılık	73	13.6
Dans kursu	59	11
Diğer	30	5.6
Tiyatro oyunculuğu	26	4.8
Ses sanatçılığı	15	2.8
Koro faaliyetleri	13	2.4
Heykel kursuna gitmek	2	0.4

*Katılımcılar birden fazla seçeneği işaretlemiştir.

Öğretmen adaylarının %45.7'sinin bir kültür sanat etkinliğiyle uğraşmadığı görülmektedir. En fazla katılımcının uğraş alanı %17.7 ile resim yapmak olurken bunu %15.8 ile enstrüman çalmak izlemektedir. Bu veriler, öğretmen adaylarının icracı olarak kültür sanat alanıyla ilişkisinin oldukça cılız olduğunu göstermektedir. Kültür sanat etkinliklerine katılım konusunda maliyet (%58.4), yeterli zaman olmaması (%55.8), ulaşım zorluğu (%33.6), eşlik edecek birinin olmaması (%28.1), haberdar olmamak (%19.5) ve ilgisizlik (%16.5) belirtilen engellerdir.

Maddi ve çevresel engeller söz konusu olunca, ekonomik imkânlarla daha az ilişkili olan etkinlikler insanların yaşamlarına yerleşmektedir. Bunların başında da televizyon gelmektedir. İPSOS (2018)'in, "Türkiye'yi Anlama Klavuzu" araştırmasında her gün televizyon izleyenlerin oranı %83 olarak görülmektedir. TÜİK (2018)'in hanehalkı kültür harcamalarının dağılımında da, kültür harcamalarından en büyük payı %40 ile televizyona almaktadır. Bu verilerden, Türkiye'de televizyonun başat "kültür enstrümanı" olduğu söylenebilir. Tablo 3'te öğretmen adaylarının günlük televizyon izleme süreleri görülmektedir.

Tablo 3. Günlük televizyon izleme süreleri

Günlük Televizyon İzleme Süresi	(f)	%
Hiç	255	47.7
1-2 saat	234	43.7
3-4 saat	42	7.9
5 ve üzeri	4	.7
Toplam	535	100

*Bu soruya üç katılımcı yanıt vermemiştir.

Katılımcıların %47.7'si hiç televizyon izlemediğini belirtmektedir. Televizyon izleyenlerin büyük çoğunluğu (%43.7) ise, günde bir 1-2 saat izlediğini belirtmektedir. TÜİK 2016 verilerine göre, Türkiye günlük televizyon izleme süresi ortalama 6 saattir. Öğretmen adaylarının televizyonla ilişkileri bu oranlarla kıyaslanınca daha zayıf görünmektedir. Serhat Kalkınma Ajansı'nın (SERKA) (2018) araştırmasına göre, gençlerin % 43,1'i bir saatten az , %32,7'si ise 3 saatten daha az süre televizyon seyretmektedir. Bu veri, gençlerde televizyon izleme süresinin düştüğü bulgusunu doğrulamaktadır. Ancak bu durum, son dönemde televizyonun yerini alan internet ve sosyal medyanın kullanım yaygınlığı ve oranlarıyla ilişkili olabilir.

Konrad-Adenauer-Stiftung'nun (2017) araştırmasında, gençler arasında sosyal medya kullanımının oldukça yaygın olduğu görülmektedir. Gençlerin sosyal medya kullanım oranlarında, Facebook %89, Instagram %70, Youtube, %49 ve Twitter %39 olarak görülmektedir. Sosyal medya kullanımı, öğretmen adaylarının interneti kullanım amaçları arasında ön sıralarda yer almasının yanında Tablo 5'te görüleceği üzere boş zamanlarında en fazla yaptıkları etkinliktir. Katılımcıların sosyal ağları kullanım sıklıkları Tablo 4'te görülmektedir.

Tablo 4. Sosyal ağları kullanma sıklığı

Sosyal Ağlar	Hiç		Çok Seyrek		Haftada Bir Kez		Günde Bir saat		Günde 2-3 saat		Günde 4 saat ve üzeri		Toplam	
	(f)	%	(f)	%	(f)	%	(f)	%	(f)	%	(f)	%	(f)	%
İnternet Siteleri	9	1.8	51	10.1	86	17.1	213	42.3	105	20.8	40	7.9	504	100
Facebook	279	54.8	119	23.4	51	10	44	8.6	12	2.4	4	0.8	509	100
Whatsapp	3	0.6	18	3.4	10	1.9	162	31	185	35.4	145	27.7	523	100
Youtube	3	0.6	30	5.7	62	11.8	191	36.3	163	31	77	14.6	526	100
İnstagram	72	13.8	25	4.8	11	2.1	144	27.5	179	34.2	92	17.6	523	100
Twitter	257	50.8	57	11.3	32	6.3	90	17.8	44	8.7	26	5.1	506	100
Snapcat	412	81.6	62	12.3	13	2.6	15	3	2	0.4	1	0.2	505	100
Foursquare/Swarm	475	94.2	21	4.2	1	0.2	6	1.2	1	0.2	-	-	504	100
Linkedin	459	91.6	28	5.6	9	1.8	3	0.6	2	0.4	-	-	501	100

Öğretmen adaylarının en sık kullandıkları sosyal ağ bir haberleşme platformu olan Whatsapp olarak görülmektedir. Whatsapp'ı öğretmen adaylarının %31'i günde bir saat, %35.4'ü günde 2-3 saat ve %27.7'si günde 4 saat ve üzerinde kullanmaktadır. Aynı zamanda 4 saat ve üzerinde en yüksek kullanım oranına sahip sosyal ağ Whatsapp'tır. Benzer olarak Instagram ve Youtube'u, öğretmen adaylarının yaklaşık %80'i günlük bir saat ve üzerinde kullanılmaktadır. Katılımcıların en yoğun kullandıkları bir diğer ağ internet siteleridir. Öğretmen adaylarının en düşük kullanım oranları ise; LinkedIn, Foursquare/Swarm ve Snapcat'te görülmektedir. Tabloya genel olarak bakıldığında, öğretmen adaylarının sosyal ağlara ayırdığı sürelerin azımsanmayacak düzeyde olduğu görülmektedir. Oysa yukarıda bahsedildiği gibi, öğretmen adaylarının %55.8'i zaman yetersizliğini kültürel etkinliklere katılımın önünde bir engel olarak gördüğünü belirtmektedir. Bu da öğretmen adaylarının boş zamanı kullanım tercihlerinde kültür sanat etkinliklerinin yerini göstermektedir.

Boş zaman, yaşamdaki zorunlu uğraşların dışında kalan zamanı dinlenmek, eğlenmek ve kişisel gelişime katkı sunmak için kullanmaya en elverişli zaman dilimidir. Bu zaman dilimi, olanaklar dâhilinde insanların çeşitli hobiler, sanatsal etkinlikler, spor, geziler vb. yoluyla yaşamlarını daha nitelikli hale getirmelerini sağlayabilir. Kültürel katılımı yakın ilişkisi bakımından öğretmen adaylarının boş zaman değerlendirme ve hobi faaliyetleri de çalışma kapsamına alınmıştır. Tablo 5'te öğretmen adaylarının boş vakitlerine ilişkin yanıtlar görülmektedir.

Tablo 5. Günlük ortalama boş vakit

Günlük Ortalama Boş Vakıt*	(f)	%
Boş vaktim yok	29	5.6
1-2 saat	161	30.8
3-5 saat	239	45.8
6 saat ve üstü	93	17.8
Toplam	522	100
Boş Zamanlarda En Çok Zaman Ayrılan Etkinlikler**	(f)	%
Sosyal medya	381	70.8
Arkadaşlarımla vakit geçirmek	368	68.4
Müzik dinlemek	365	67.8
Okumak	344	63.9
Gezmek	334	62.1
Ailemle vakit geçirmek	217	40.3
Sinemaya gitmek	157	29.2
Spor yapmak	131	24.3
Televizyon izlemek	110	20.4
Bilgisayar oyunu oynamak	69	12.8
Radyo dinlemek	61	11.3
Diğer	15	2.8

*Bu soruya on altı katılımcı yanıt vermemiştir.

**Katılımcılar birden fazla seçeneği işaretlemiştir ve yüzdeler 538 katılımcı üzerinden alınmıştır.

Öğretmen adaylarının %30.8'i günde 1-2 saat, %45.8'i 3-5 saat ve %17.8'nin 6 saat ve üzerinde boş zamanları olduğunu belirtmiştir. Yani grubun büyük çoğunluğunun boş zaman bakımından bir yetersizliğinin olmadığı görülmektedir. Boş zamanı olmadığını belirten öğretmen adayları ise, grubun %5.6'sını oluşturmaktadır.

Öğretmen adaylarının büyük çoğunluğu boş zamanlarında sosyal medyaya zaman ayırmaktadırlar. Bu bulgu, Gür'ün (2014) araştırmasında ulaşılan öğretmen adaylarının boş zamanlarında ilk sırada internetin yer alması sonucuyla benzerlik göstermektedir. Memur-Sen'in (2013) "Türkiye Gençlik Profili Araştırması"na göre, gençler boş vakitlerini çoğunlukla bilgisayar / internet kullanarak (%21,1) geçirmektedir. Konrad-Adenauer-Stiftung'nun (2017) "Gençlik Araştırması Raporu"na göre; en fazla yapılan boş zaman aktiviteleri gündüz vaktinde kafelere gitmek (%71), televizyon izlemek (%67) ve internette, sosyal medyada zaman geçirmek (%66) olarak belirtilmiştir. Sosyal medya kullanımı gezmek, spor yapmak, sosyalleşmek gibi aktif boş zaman etkinlikleriyle uğraşanlardan daha yüksek orana sahiptir. Bu veri Özkul (2013)'ün, sanal dünyanın insanların eğlenme ve boş vakit geçirme konusunda yeni bir kültür yaratacağı görüşünü desteklemektedir. Boş zamanlarda sosyal medyadan sonra en fazla yapılan aktivite arkadaşlarla vakit geçirmek ve müzik dinlemektir. Tüm bunlar öğretmen adaylarının boş zamanlarını, daha çok dinlenme ağırlıklı geçirdiklerini göstermektedir. Yine öğretmen adaylarının yaklaşık dörtte biri boş zamanlarında spor yapmaktadır. En az yapılan boş zaman etkinlikleri ise, televizyon izlemek, bilgisayar oyunu oynamak ve radyo dinlemektir. Genel olarak boş zaman etkinliklerinde, pasif zaman geçiren öğretmen adaylarının oranının düşük olmadığı görülmektedir. Öğretmen adaylarının %63'ü boş zamanlarında okumaya zaman ayırdığını belirtmiştir. Öğretmen adaylarının okumaya ilişkin tutum ve davranışları da kültürün edinilmesinde ve aktarılmasında önemli bir gösterge olarak ele alınabilir. Tablo 6'da okumaya ilişkin veriler görülmektedir.

Tablo 6. Okumaya ilişkin veriler

Okumayı Sevme*	(f)	%
Evet	438	81.6
Kısmen	91	16.9
Hayır	8	1.5
Toplam	537	100
Düzenli Kitap Okuma*	(f)	%
Evet	268	49.9
Kısmen	223	41.5
Hayır	46	8.6
Toplam	537	100
Evde Kitaplık Var mı?*	(f)	%
Evet	455	84.7
Hayır	82	15.3
Toplam	537	100
Evdeki Kitap Sayısı*	(f)	%
0-10	32	6.0
11-25	100	18.8
26-100	225	42.2
101-200	101	18.9
201-500	54	10.1
501 +	21	3.9
Toplam	533	100
Bir Yılda Okunan Ortalama Kitap Sayısı*	(f)	%
Hiç okumam	9	1.7
1-5 kitap okurum	189	35.5
6-11 kitap okurum	181	34
12 ve üzeri kitap okurum	153	28.8
Toplam	532	100

Tablo 6 (devamı). Okumaya ilişkin veriler

Okumaya Ayrılan Günlük Süre*	(f)	%
Hiç	54	10.1
1 saat	359	67.1
2-3 saat	106	19.8
3 saat ve üzeri	16	3.0
Toplam	535	100
Okunan Kitap Türleri**	(f)	%
Edebi	388	72.1
Psikoloji	294	54.6
Tarihi	240	44.6
Bilimkurgu	218	40.5
Kişisel Gelişim	211	39.2
Fantastik	185	34.4
Siyasi	129	24
Anı	113	21
Dini	86	16
Gezi	46	8.6
Cinsellik	25	4.6
Edebiyatla İlgilenme	(f)	%
Evet	277	51.5
Kısmen	213	39.6
Hayır	48	8.9
Toplam	538	100

*Sorulara belirtilen sayıda katılımcı cevap vermiştir.

** Katılımcılar birden fazla seçeneği işaretlemiştir.

Katılımcıların %81.6'sı okumayı sevdiğini belirtmiştir. Okumayı kısmen sevdiğini belirtenlerin oranı ise %16.9 olarak görülmektedir. Bu grubun kitapla sıkı bir ilişkisinin olmadığı anlaşılmaktadır. Okumayı sevmediğini söyleyen öğretmen adaylarını ise, %1.5'lik bir oranda dahi olsa görmek düşündürücüdür. Öğretmen adaylarının okumayı sevmeye ilişkin görüşleri, Yalman, Özkan ve Kutluca (2013)'ün araştırma bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Öğretmen adaylarının yaklaşık yarısı düzenli kitap okuma alışkanlığına sahip olduğunu belirtmektedir. Öğretmenlik mesleğinin, entelektüel bir mesleki alan olduğu düşünüldüğünde düzenli kitap okumayan diğer kesimin kültürel sermaye edinme kaynaklarına ilişkin olumsuz bir tablo ile karşılaşmaktadır.

Öğretmen adaylarının %84.7'si evde kitaplığı olduğunu belirtmiştir. Kitaplık oluşturmak kitap okumaya ilişkin önemli bir gösterge olarak okunabilir. Bourdieu, kitapları da nesneleşmiş kültürel sermaye olarak görür (Bourdieu, 2015). Evdeki kitap sayısı bakımından yoğunluğun %42.2 oranıyla 26-100 kitap aralığında olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaklaşık dörtte birinin 25'in altında kitabı olduğu ve yaklaşık üçte birinin de 100'ün üzerinde kitabı olduğu görülmektedir. Bu da, öğretmen adaylarının büyük çoğunluğunun kitap sahipliğinin düşük olduğunu göstermektedir.

Öğretmen adaylarının büyük çoğunluğu (%67.1) okumaya günlük bir saat ayırdığını belirtmiştir. Günlük bir saat okuma süresi olumlu bir tablo yaratmaktadır. Bu bulgu, Yıldız, Ceran ve Sevmez (2015)'in araştırmasında da görülmüştür. Araştırmada, öğretmen adaylarının yaklaşık %90'nı okumaya günlük en az bir saat ayırdığını belirtmiştir. Günlük okuma süresi bir saat olan bir okurun ise, bir yılda on iki kitaptan daha az kitap okuması beklenemez. Ancak öğretmen adaylarının sadece %28.8'i bir yılda on iki ve üzeri kitap okuduğunu belirtmiştir. Bu da iyi bir okur olan katılımcı oranının düşüklüğüne işaret etmektedir. Ayrıca verilere göre; öğretmen adaylarının yaklaşık %10.1'i hiç kitap okumamaktadır. Bu bulgular, katılımcıların büyük çoğunluğunun kitap okuma alışkanlığının oldukça zayıf olduğunu göstermektedir.

Kitap okumaya ilişkin yapılan analizde, okumaya ayrılan süre ve okunan kitap sayısı kadar tercih edilen kitap türleri de önemlidir. Okunan kitap türleri öğretmen adaylarının kişisel gelişimlerinde izledikleri rotayı işaret etmektedir. Öğretmen adayları en fazla okunan kitap türünün edebi kitaplar olduğu görülmektedir. Bunu mesleki gelişimle de ilişkili olabileceği düşünülen psikoloji ve tarihi kitap türleri takip etmektedir. En az okunan kitap türleri ise, dini, gezi ve cinselliğe ilişkin kitaplardır. Öğretmen adaylarının büyük çoğunluğunun edebi kitapları okuduğu bulgusunu, edebiyatla ilgilenme sorusunun yanıtları da doğrulamaktadır. “Edebiyatla ilgilenir misiniz?” sorusuna öğretmen adaylarının %51.5’i evet, %39.6’sı kısmen yanıtını vermiştir. Edebiyatla ilgilenmediğini belirten katılımcıların oranı ise %8.9’dur.

Okumaya ilişkin veri sağlayabilecek diğer göstergeler, öğretmen adaylarının düzenli olarak bir yayın takip edip etmediği, düzenli olarak takip edilen yayının türü ve günlük gazete okuma alışkanlığı olarak ele alınabilir (Tablo 7). Bu göstergeler de, öğretmen adaylarının okumayla ilişkilerinin zayıf olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 7. Düzenli olarak takip edilen yayın

Düzenli Olarak Takip Edilen Yayın*	(f)	%
Evet	158	29.5
Hayır	378	70.5
Toplam	536	100
Düzenli Olarak Takip Edilen Yayın Türleri**	(f)	%
Edebiyat dergisi	83	15.4
Bilim dergisi	44	8.2
Gazete	41	7.6
Karikatür dergisi	37	6.9
Diğer	17	3.2
Magazin dergisi	4	0.7
Günlük Gazete Okuma*	(f)	%
Evet	95	17.7
Hayır	441	82.3
Toplam	536	100

*Bu sorulara iki katılımcı yanıt vermemiştir.

** Katılımcılar birden fazla seçeneği işaretlemiştir ve yüzdeler 538 katılımcı üzerinden alınmıştır.

Öğretmen adaylarının yalnızca %29.5’inin düzenli olarak takip ettiği bir yayın vardır. Düzenli olarak takip edilen yayın türlerinde ise, yine edebiyatın ön plana çıktığı görülmektedir. Katılımcıların %15.4’ü bir edebiyat dergisini ve %8.2’si de bir bilim dergisini takip etmektedir. Düzenli takip edilen yayınların bir alana ilişkin sistematik bilgi edinmede önemli bir kaynak olduğu düşünüldüğünde, öğretmen adaylarının büyük çoğunluğunun bu alanın dışında kaldığı görülmektedir. Öğretmen adaylarının %82.3’ünün özellikle gündeme ilişkin bilgi edinmede temel kaynaklardan olan günlük gazeteleri okumadığını belirtmesi de okuma alışkanlıklarının zayıflığını destekleyen bir veridir. Bu bulguya benzer olarak, “Türkiye Gençlik Halleri” araştırmasına göre gençlerin % 36,1’i her gün gazete okumaktadır (YADA, 2008). Konrad-Adenauer-Stiftung’nun (2017) araştırmasında ise, bu oran %36 olarak görülmektedir.

Günlük gazete takibi, aynı zamanda siyasi gündemi takip etmeye ilişkin bir veri olarak da okunabilir. Bu bağlamda etkin yurttaşlıkla da ilişkisini kurmak mümkündür. Zira okuryazar olmayan bir grubun siyasal anlamda etkin ve bilinçli bir yurttaş olması da beklenemez. Ayrıca öğretmenlik mesleği, vizyonu bakımından toplumsal olguları analiz edebilecek ve öğrencileri geleceğe bu öngörüyle hazırlayacak bir birikimi talep etmektedir. Bu birikimi karşılamanın kanallarından biri de, siyasi gündemi takip etmektir. Öğretmen adaylarının büyük çoğunluğunun siyasi gündemi kısmen takip ettiği görülmektedir (Tablo 8).

Tablo 8: Siyasi gündemi takip etme

Ulusal Siyasi Gündemi Takip Etme*	(f)	%
Evet	191	35.6
Kısmen	298	55.6
Hayır	47	8.8
Toplam	536	100

Uluslararası Siyasi Gündemi Takip Etme*	(f)	%
Evet	125	23.3
Kısmen	310	57.7
Hayır	102	19
Toplam	537	100

*Sorulara belirtilen sayıda katılımcı cevap vermiştir.

Ulusal siyasi gündemi takip eden öğretmen adaylarının oranı %35.6 iken bu oran uluslararası siyasi gündemi takip etmede %23.3'e düşmüştür. Bilgi edinme kanallarındaki zenginliğe rağmen bu oranın düşüklüğü öğretmen adaylarının siyasal ilgilerinin düşük olabileceği şeklinde yorumlanabilir. Konrad-Adenauer-Stiftung'nun (2017) Türkiye'deki 15-27 yaş arasındaki gençlerin sosyal ve politik tutum ve eğilimlerini anlamak, değerlendirmek ve analiz etmek üzere 2 bin 606 kişiyle gerçekleştirdiği "Gençlik Araştırması Raporu"na göre; gençlerin %26'sı sosyal ve politik gelişmeleri hiç takip etmemekte ve yalnızca %7'si ülkede olup bitenleri düzenli olarak takip etmektedir.

Gençler için kültür sanat etkinliklerine katılım kadar sivil toplumda etkin olmak da kültürel ve sosyal yönden güçlenmelerini sağlayacak katılım türleridir. Bahse konu STK'lar kültür sanata ilişkin olabileceği kadar topluma faydalı olabilecek gönüllülük esaslı kuruluşları da içermektedir. Bunun yanında siyasal katılımın bir boyutu olan siyasi parti üyeliği de toplumsal yaşamda aktif olmanın bir göstergesi olarak ele alınabilir. Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu'nun (2015), "Türkiye'de ve Dünya'da Vatandaşlık" raporuna göre; Türkiye insanların %88'i spor kulübü, boş zaman değerlendirme ya da kültür grubu veya derneğine hiç üye olmamıştır. Türkiye'de bu üyelik oranı %6 iken, Norveç'te %58, İsveç'te %61, ABD'de %62, Batı Almanya'da %64, Avusturya'da %72, Danimarka'da %85 ve dünya ortalaması ise %39'dur. Bu verilere dayanarak, Türkiye'de vatandaşların çeşitli sivil toplum kuruluşlarıyla ilişkisinin zayıf olduğu ve STK üyeliklerin oldukça düşük olduğu söylenebilir. Tablo 9'da görüldüğü gibi, öğretmen adayları bu konuda Türkiye'nin genel profiline uyumlu bir tablo çizmektedir.

Tablo 9. Sivil katılım

Dernek, Vakıf, Siyasi Parti vb. Sivil Toplum Kuruluşlarına Üyelik*	(f)	%
Evet	102	19.1
Hayır	431	80.9
Toplam	533	100

Topluma Faydalı Olabilecek Gönüllü Bir İşte Çalışma*	(f)	%
Evet	317	59.7
Hayır	214	40.3
Toplam	531	100

*Sorulara belirtilen sayıda katılımcı cevap vermiştir.

Öğretmen adaylarının yaklaşık %81'i herhangi bir dernek, vakıf, siyasi parti vb. sivil toplum kuruluşuna üye değildir. Kılınç ve Dere'nin (2014) araştırmasında da STK üyeliği olan öğretmen adayları benzer olarak %14.9 olarak görülmüştür. KONDA'nın (2013) 18-24 yaş aralığında olan 2.508 gençle görüşerek yapmış olduğu, "Türkiye'de Gençlerin Katılımı" başlıklı araştırmaya göre, gençlerin %76,5'i hiçbir siyasi partiye üye değildir ve olmak istememektedir. Siyasi bir partiye üye olanların oranı ise, %9'dur. Gençlerin %72'si hiçbir STK'ya üye değilken %12'si öğrenci kulübü / topluluğu; %5,7'si dernek; %2,2'si vakıf; %1,7'si

sendika; %0,7'si ise platform / inisiyatif üyesidir. Habitat Derneği'nin (2016) gerçekleştirdiği "Türkiye'de Gençlerin İyi Olma Hali" araştırmasına göre, herhangi bir derneğe, spor kulübüne ya da siyasi partiye üye olan gençlerin oranı sadece %7'dir. Konrad-Adenauer-Stiftung'nun (2017), araştırması ise bu oran %14 olarak görülmektedir. Bu veriler, Türkiye'de gençlerin siyasal ve sivil inisiyatifler içerisinde yer almaktan uzak olduklarını göstermektedir. Bu anlamda öğretmen adaylarının tutumları, genel gençlik profiliyle uyumlu görünmektedir.

Öğretmen adaylarının yaklaşık %60'ı topluma faydalı olabilecek gönüllü bir işte çalıştığını belirtmektedir. Bu oran, STK üyeliği olan öğretmen adaylarının yaklaşık üç katıdır. Buradan hareketle, öğretmen adaylarının toplumsal alandaki faaliyetlerinde bir STK ile organik bir ilişki kurmadan daha bağımsız hareket etmeyi tercih ettikleri çıkarılabilir.

Öğretmen adaylarının öğrenme kültürüne ilişkin bir diğer veriyi kişisel ve mesleki gelişimleri için kurslara katılma durumları sağlamaktadır (Tablo 10).

Tablo 10. Kurslara katılım

Okul Hayatı Dışında Katılım Sağlanan Kurs / Eğitim*	(f)	%
Spor	177	32.9
Kültür sanat veya hobi kursu (el san., dans, vb.)	164	30.5
Kişisel gelişim kursu (diksiyon kursu, iletişim vb.)	124	23
Hiçbiri	122	22.7
Dil kursu	118	21.9
Öğretim kursları (Öğretmenlikle ilgili)	88	16.4
Bilgisayar kursu	60	11.2
Diğer	12	2.2
Halk Eğitim Merkezinde Kursa Katılma Durumu**	(f)	%
Hiç	313	59.6
Bir kez	120	22.9
Birkaç kez	75	14.3
Birçok kez	17	3.2
Toplam	525	100
Üniversitelerin Yaşam Boyu Öğrenme Merkezinde / Sürekli Eğitim Merkezlerinde Kursa Katılma Durumu**	(f)	%
Hiç	453	86.5
Bir kez	45	8.6
Birkaç kez	24	4.6
Birçok kez	2	.4
Toplam	524	100
Dernek, Vakıf, vb. Sivil Toplum Kuruluşlarında Kursa Katılma Durumu**	(f)	%
Hiç	387	73.9
Bir kez	54	10.3
Birkaç kez	57	10.9
Birçok kez	26	5
Toplam	524	100

*Katılımcılar birden fazla seçeneği işaretlemiştir ve yüzdelere 538 katılımcı üzerinden alınmıştır.

**Sorularda belirtilen sayıda katılımcı cevap vermiştir.

Öğretmen adaylarının %77.3'ü okul hayatı dışında herhangi bir kursa / eğitime katıldığını belirtmektedir. Okul hayatı dışında hiçbir kursa katılmayan öğretmen adaylarının oranı %22.7 olarak görülmektedir. Öğretmen adayları en fazla katılım sağlanan kurslar spor, kültür sanat ve hobi kursları olarak öne çıkmaktadır. Bu veri, YADA'nın (2008) yılında Türkiye'nin 16-24 yaş arası genç nüfusunu temsil eden, 12 ilde 3 bin 322 genci kapsayan "Türkiye Gençlik Halleri" araştırmasının bulgularını desteklemektedir. Araştırmaya göre, gençlerin kurslara katılımları oldukça düşüktür. En fazla rağbet gösterilen kurslar, spor kursları

olmasına rağmen katılım oranı %8,6 olarak görülmektedir. Müzik kursuna katılanlar %4,8, tiyatro kursuna katılanlar %3,3; dans kursuna katılanlar %2,7; resim kursuna katılanlar %2,7; fotoğraf kursuna katılanlar %2,1 oranındadır.

Türkiye’de yaygın eğitimin kurumsal çatılarından olan Halk Eğitimi Merkezlerinde (HEM) öğretmen adaylarının yaklaşık %60’ı hiç kursa katılmamıştır. Öğretmen adaylarının %22.9’u bir kez, %14.3’ü ise birkaç kez HEM’de kursa katıldığını belirtmiştir. Bu da ülke genelindeki yaygınlığına rağmen HEM’lerin kurs ve eğitimlerine öğretmen adaylarının uzak olduğunu göstermektedir. Aynı durum, üniversitelerin Yaşam Boyu Öğrenme ya da Sürekli Eğitim Merkezlerinde de görülmektedir. Öğretmen adaylarının %86.5’nin üniversitelerin Yaşam Boyu Öğrenme Merkezinde / Sürekli Eğitim Merkezlerinde kursa katılmadığı görülmektedir. Üniversitelerin öğrenme merkezlerinin, üniversitenin bizzat mensubu olan öğrencilerinden bu denli az oranda faydalanıcısının olması üniversitelerin sunduğu öğrenme olanaklarına dikkatleri çekmektedir. Bu olumsuz sonucu, kursların ücretli olmasının doğurabileceği düşündürmektedir. Dernek, vakıf, vb. sivil toplum kuruluşlarındaki kurslara katılma oranları da benzer olarak oldukça düşüktür. Öğretmen adaylarının %73.9’u STK’larda herhangi bir kursa katılmamıştır.

Üniversite öğrencileri için, bir diğer katılım olanağı da üniversitede yapılan aktivitelerdir. Bu aktivitelerin önemli bir kısmına da öğrenci kulüpleri aracılık etmektedir. Öğretmen adaylarının üniversitedeki katılım durumları Tablo 11’de görülmektedir.

Tablo 11. Üniversitede kültürel katılım

Üniversitede Yapılan Aktivitelere Katılma*	(f)	%
Evet	80	15.2
Ara sıra	336	64
Hayır	109	20.8
Toplam	525	100
Üniversitede Bir Kulübe Üyelik*	(f)	%
Evet	142	27
Hayır	383	73
Toplam	525	100

*Bu sorulara on üç katılımcı yanıt vermemiştir.

Öğretmen adaylarının yaklaşık beşte birinin üniversitede yapılan aktivitelere katılmadığı görülmektedir. Bu aktivitelere ara sıra katılanlar çoğunlukta olup, katılımcıların %64’ünü oluşturmaktadır. Üniversitedeki aktivitelerin bir kısmının öğrenci kulüpleri aracılığıyla gerçekleştiği düşünüldüğünde, kulüp üyeliği sosyal ve kültürel olarak aktif olmaya ilişkin bir veri olarak okunabilir. Bu kulüplerde yapılan etkinlikler öğrencilerin çok yönlü gelişimleri için önemli fırsatlar içermektedir. Ancak öğretmen adaylarının yalnızca %27’sinin bir kulübe üye olduğu görülmektedir. Dolayısıyla öğretmen adaylarının büyük çoğunluğunun kendileri için diğer kültürel ortamlara göre daha erişilebilir olan öğrenci topluluklarındaki sosyo-kültürel gelişim fırsatlarını kullanmadıkları görülmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Yaşam boyu öğrenme örgün, yaygın ve enformel öğrenmeleri içeren beşikte başlayıp mezarda son bulan eğitim ve öğrenmeleri kapsamaktadır. Bu eğitim ve öğrenme ortamı mesleki ve ekonomik yanı kadar sosyal, kültürel alanları da kapsar ve bu yolla bireylerin ve toplumun her yönüyle gelişimini sağlayabilir. Bu anlamıyla ele alındığında, kültür sanat alanındaki tüm öğrenme fırsatları ve toplumdaki tüm bireylerin kültürel yetkinlik kazanması, toplumsal eşitliği sağlama ve bireylerin varoluşsal gelişimini tüm yönleriyle desteklemek gibi amaçların yaşam boyu öğrenmenin kapsamı içinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bakımdan kültürel etkinliklere katılım enformel öğrenmenin en üretken biçimlerinden biri olarak ele alınabilir. Araştırma sorusu, enformel öğrenme bağlamında kültürel katılımın öğrenme kültürünün önemli bir göstergesi ya da ögesi olarak nasıl okunabileceği sorusundan doğmuştur.

Tüm boyutlarıyla ele alındığı zaman, öğretmen adaylarının kültürel katılımlarının düşük olduğu ve bunun geldikleri sosyo-kültürel çevre ve ait oldukları sosyo-ekonomik düzeyle ilişkili olduğu söylenebilir. Öğretmen adaylarının ailelerinin büyük çoğunluğunun alt sosyo-ekonomik düzeyde olması ailenin kültürel sermaye hacimlerine işaret etmektedir. Dolayısıyla, öğretmen adaylarının ailede kültürel sermaye zengin habitusu ve yatkınları edinme imkânından yoksun oldukları şeklinde yorumlanabilir. Nitekim Avcı'nın (2015), öğretmenlerin kültürel sermaye yeterliliklerini incelediği çalışması bu bulguyu doğrulamaktadır. Araştırmaya göre, öğretmenlerin anne ve baba eğitim düzeyi, kardeş sayısı, ailenin aylık geliri, okul öncesi eğitim alma durumu, yükseköğretim öncesi hayatının büyük kısmını geçirdiği yer, ailede yükseköğretim düzeyinde eğitim alan kişi sayısı vb. değişkenlere göre öğretmenlerin kültürel sermaye yeterlik düzeylerinde anlamlı farklar görülmüştür. Benzer bir bulgu, Özgan ve Karataşoğlu'nun (2016) çalışmalarında da görülmektedir. Aile eğitim seviyesi yüksek olan ve sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olan öğretmenlerin kültürel sermaye birikimlerinin olumlu yönde etkilendiği; çok kardeşli, az gelişmiş coğrafi bölgelerde yaşayan ve ailenin ilk çocuğu olan öğretmenlerin ise yetiştikleri aile ortamının özelliklerinden dolayı kültürel sermayelerinin olumsuz yönde etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Öğretmen adaylarının kültürel katılım alışkanları genel hatlarıyla ele alındığında, öğrenme kültürü bakımından önemli bir mecra olan bu alanda çok görünür olduklarını söylemek güçtür. Öğretmen adaylarının %54.3'ünün hiçbir kültür sanat etkinliğiyle uğraşmadığı görülmektedir. Bu veri, öğretmen adaylarının büyük çoğunluğunun kültür sanat alanıyla arasındaki mesafeye işaret etmektedir. En fazla uğraşılan kültür sanat etkinliklerine bakıldığında; öğretmen adaylarının yaklaşık %18'nin resim yapmakla, %16'sının enstrüman çalmakla, %14'ünün fotoğrafçılıkla ve %11'nin dans ile ilgilendiği görülmektedir. Bu oranlar, bir kültür sanat alanıyla doğrudan ve/veya üretken biçimde ilişkisini olan katılımcıların oldukça az olduğunu göstermektedir.

Öğretmen adaylarının Türkiye'nin başat kültür enstrümanı olan televizyonla ilişkisi oldukça zayıftır. Katılımcıların %47.7'si hiç televizyon izlemediğini, izleyenlerin yaklaşık %44'ü ise, günde bir 1-2 saat izlediğini belirtmektedir. Ancak bu durumun, günümüzde internet ve sosyal medyanın kullanım yaygınlığıyla ilgili olduğunu öne sürmek yanlış olmayacaktır. Nitekim katılımcılar, boş zamanlarında en fazla sosyal medyayla ilgilendiklerini belirtmişlerdir. Diğer yandan, boş zamanlarını arkadaşlarla vakit geçirmek ve müzik dinlemek gibi pasif oldukları etkinliklerle geçirenlerin oranı oldukça yüksektir.

Okumaya ilişkin tutum sorusunda, okumayı sevenlerin oranının oldukça yüksek olduğu görülmüştür. Okumayı sevdiklerini belirtmelerine rağmen, düzenli kitap okuyanların oranı ise %49.9'dur ve yılda okunan ortalama kitap sayısı grubun yaklaşık dörtte üçü için 12 kitabın altında kalmaktadır. Öğretmen adaylarının okuma alışkanlıklarının zayıf olduğunu gösteren bir diğer veri düzenli bir yayın takibi ve günlük gazete okumadır. Öğretmen adaylarının %70.5'i düzenli bir yayın takip etmemekte ve %82.3'ü günlük gazete okumamaktadır. Benzer olarak, ulusal siyasi gündem takip edenlerin oranı %35.6 iken uluslararası siyasi gündemi takip etmede bu oran %23.3'e düşmektedir. Gündemi takip etme konusunda öğretmen adaylarının büyük çoğunluğunun ilgisiz olması etkin yurttaşlık bağlamında düşündürücüdür. Nitekim öğretmen adaylarının yaklaşık %81'i herhangi bir dernek, vakıf, siyasi parti vb. sivil toplum kuruluşuna üye değildir.

Kişisel ve mesleki gelişim için çeşitli kurslara katılma öğrenme kültürüne ilişkin önemli bir gösterge olarak okunabilir. Öğretmen adaylarının %77.3'ü okul hayatı dışında herhangi bir kursa / eğitime katıldığını belirtmektedir. Öğretmen adayların yaklaşık %33 spor, % 31 kültür sanat ve hobi, %23'ü kişisel gelişim ve %21'i dil kurslarına katıldıklarını belirtmişleridir. Diğer yandan öğretmen adaylarının yaklaşık %60'ı Halk Eğitimi Merkezlerinde, %86.'sı üniversitelerin Yaşam Boyu Öğrenme / Sürekli Eğitim Merkezlerinde, %74'ü STK'larda herhangi bir kursa katılmamıştır. Yine öğretmen adaylarının yaklaşık beşte birinin üniversitede yapılan aktivitelere katılmadığı ve %73'ü herhangi bir kulübe üye olmadığı

görülmektedir. Tüm bu veriler ışığında, öğretmen adaylarının kültür sanat alanında etkin birer özne olamadıkları ve katılım düzeylerinin düşük olduğu sonucuna varılmaktadır.

Kültür sanata katılım konusunda belirttikleri en büyük engel ise, maliyettir. Kültür sanat etkinlikleri için yeterli bütçesi olduğunu belirten öğretmen adaylarının oranı yalnızca %15.8'dir. Öğretmen adayları kültürel katılımın maddi imkânına sahip olmadığı gibi çevresel olanakları da yetersiz bulmaktadır. Öğretmen adaylarının %48.6'sı yaşadığı şehirdeki ve %87.2'si üniversitedeki kültür sanat olanaklarının yeterli olmadığını düşünmektedir. Diğer yandan zaman yetersizliği, ulaşım zorluğu, sosyal destek eksikliği, haberdar olmamak ve ilgisizlik katılımın önündeki engeller olarak belirtilmiştir.

Kültür sanat etkinliklerinin toplumun her kesiminin erişimine fırsat verecek şekilde düzenlenmesi için, devletin bu alanda eşitlikçi kültür politikaları gereği asıl aktör olması gerekmektedir. Kültür hakkının, toplumun tüm kesimlerinin erişimine açık olarak planlanması ve yürütülmesi kültür politikalarının en önemli yükümlülüklerindedir. Ancak özellikle 1980'li yıllardan sonra egemen olan neoliberal politikalarla kültür sanat alanında da özelleştirmeler hâkim olmaya başlamıştır (Pektaş, 2013). Özelleştirmeler neticesinde ise, kültür sanat etkinliklerine katılım, artan katılım ücretlerini karşılayabilecek maddi olanağa sahip orta ve üst gelirli kesime hitap etmektedir. Yani alt sınıflar, ekonomik ve kültürel sermayelerinin yetersizliği dolayısıyla bu alanın dışında kalmaktadırlar.

Öğretmen adaylarının kültürel katılımlarının bu denli düşük olması, öğretmen yetiştirme politikası üzerine de düşündürmektedir. Türkiye'nin çeşitli dönemlerindeki sosyal, siyasi ve ekonomik dönüşümler, öğretmenlik mesleğinin de dönemlerin özgül amaçları ekseninde yeniden yapılandırılmasını doğurmuştur. Neoliberalizmin eğitim alanındaki düzenlemeleri öğretmen eğitimini de derinden etkilemiştir. Ekonomi odaklı bakış açısı eğitime yüklenen anlamda sosyal ve kültürel getirilere kıyasla daha baskın olmaya başlamıştır. Türkiye'de de Batı'da geliştirilen neoliberal reformlar aracılığıyla öğretmen yetiştirme sistemi yeniden yapılandırılmaya başlanmıştır. 1997 yılından sonra öğretmen yetiştirme programları, öğretmenlere düşünsel ve sosyokültürel gelişimlerini önceleyecek bilimsel bakış açısı kazandırmak yerine uzmanlık alanına hapsolmuş ve yalnızca ders veren öğretmenlik kültürünü yerleştirmiştir. Öğretmenin rolü, öğretim boyutunda bilgiyi aktarmakla sınırlandırılmaya başlamıştır (Güven, 2014; Yıldız, 2014). Böylece, kültür aktarımında önemli bir alan olan eğitim, belirli sınırlarla çevrili bir müfredattaki bilgileri öğretmeye indirgendiğinde öğretmenler de kendi türsel varlıklarına yabancılaşmaktadırlar (Harvie, 2014, s. 195). Oysa öğretmenlerin öğrenciler üzerindeki etkileri yalnızca uzmanlık alanlarıyla ilgili değildir. Öğretmenler yaşamın her alanına ilişkin bilgi ve becerileri, genel kültürleri, yaşamı algılayışı ve yorumlayışlarıyla öğrencilerini etkilerler (Özcan, 2011). Eğitim, öğrencileri teknik, bilimsel ve profesyonel gelişmeler kadar düşler ve ütopyalarla da donatmalıdır. Bu süreçte öğretmenler, yalnızca belirli içeriklerin aktarıcısı değil; bilgi, karar verme ve yaratıcılık yetileriyle dönüştürücü öznelerdir. Öğretmenler, toplum ve kültür anlayışları aracılığıyla öğrencilerin kendilerini ve yaşamlarını biçimlendirmelerinde etkin rol oynar. Başka bir deyişle, öğretmenler içinde buldukları kültürün bir parçası olarak öğrencilerin öğrenme sürecinde dönüştürücü aydınlar olarak yer alırlar (Freire, 1998; Freire, 2014).

Öğretmenlerin kültüre ve sanata verdikleri önem, bu yöndeki bilgi, beceri ve birikimleri öğrencilerin kültürel etkinliklere ve sanata ilgilerini yönlendirmede belirleyici olmaktadır. Nitekim MEB öğretmenlik mesleğinin genel yeterliklerini mesleki bilgi, mesleki beceri ile tutum ve değerler olmak üzere üç alanda sınıflandırmaktadır. Tutum ve değerler yeterlik alanındaki kişisel ve mesleki göstergelerden biri kültürel ve sanatsal etkinliklere katılmadır (MEB, 2017). Benzer olarak, Avrupa Birliği tarafından 2006 yılında "Yaşam Boyu Öğrenme İçin Anahtar Beceriler" başlığı altında belirlenen ve öğretmen yetiştirme programlarında da ele alınması öngörülen sekiz anahtar beceriden biri de kültürel farkındalık ve ifade becerisidir. Kültürel farkındalık ve ifade becerileri müzik, sahne sanatları, edebiyat, görsel sanatlar, kitle iletişim araçları vb. yollarla görüş, deneyim ve duyguları yaratıcı bir şekilde ifade etme

becerilerini kapsamaktadır (Güneş, 2016). Dolayısıyla öğretmen adaylarının kültür sanat alanıyla ilişkileri öğrencilerine yansıtacakları bu birikimin kaynağıdır. Ancak kültür sanat alanı bir yaşam boyu öğrenme mecrası olarak ele alındığında öğretmen adaylarının büyük çoğunluğunun bu alanda görünür olmadıkları görülmektedir.

Öneriler

Öğretmen yetiştirme politika ve uygulaması, öğretmenlerin kültürel yeniden üretimdeki kritik rolü göz önüne alınarak düzenlenmeli, sosyal ve kültürel yetiştirme öğretmen yetiştirme programlarına içerilmeli ve bunun araçları yaratılmalıdır. Bu araştırma, Türkiye'deki öğretmen adaylarının kültürel katılımlarının yetersizliğine ilişkin bir veri sağlamaktadır. Araştırma öğretmen adaylarından toplanan veriyle sınırlıdır. Benzer araştırmalar diğer eğitim fakültelerindeki öğretmen adaylarıyla ve öğretmenlerle de yapılabilir. İlerleyen araştırmalarda, kültürel katılıma ilişkin nitel yöntemle yapılacak araştırmalarla bu tür çalışmalar derinleştirilebilir. Ayrıca üniversitelerin öğrenme kültürünü yaratacak ve destekleyecek olanakları üzerine etnografik araştırmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Avcı, Y. E. (2015). *Öğretmenlerin kültürel sermaye yeterliklerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Avrupa Konseyi (2016). *Cultural participation and inclusive societies: A thematic report based on the indicator framework on culture and democracy*. Council of Europe, Strasbourg.
- Bourdieu, P. (2015). *Ayrım: Beğeni yargısının toplumsal eleştirisi*. (D. F. Şannan ve A. G. Berkurt Çev.), Ankara: Heretik Yayınları.
- Bourdieu, P. ve Darbel, A. (2017). *Sanat sevdası: Avrupa sanat müzeleri ve ziyaretçi kitlesi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (13. baskı) Ankara: Pegem Akademi.
- Çarkoğlu, A. ve Kalaycıoğlu, E. (2015). *Türkiye'de ve Dünya'da vatandaşlık*. <https://bilimakademisi.org/wp-content/uploads/2015/12/T%C3%BCrkiyede-ve-Dunyada-Vatandaslik-2014-1.pdf>, adresinden 15.12.2018 tarihinde erişilmiştir.
- DiMaggio, P. (1982). Cultural capital and school success: the impact of status culture participation on the grades of U.S. high school students. *American Sociological Review*. 47(2), 189-201. doi: 10.2307/2094962
- Enlil, Z., Uşakierali, C., Dinçer, İ., Evren, Y., Dervişoğlu Okandan, G., ... Kozaman Som S., (2011). Kültür Endüstrileri. S. Ada (Ed.), *Sivil toplum gözüyle Türkiye kültür politikası raporu* içinde (ss. 87-103). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erbaş, H. (1993). *Sınıf ve kültür: Kırıkkale ve Ankara örnekleri*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Freire, P. (2014). *Yüreğin pedagojisi*. Ö. Orhangazi (Çev.). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Freire, P. (1998). *Okuryazarlık: Sözcükleri ve dünyayı okuma*. S. Ayhan (Çev.). Ankara: İmge Kitapevi.
- Güneş, F. (2016). Öğretmen yetiştirme yaklaşım ve modelleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*. 17(3), 413-435. <http://kefad2.ahievran.edu.tr> adresinden 16.12.2018 tarihinde erişilmiştir.

- Güven, İ. (2014). Türkiye’de öğretmen eğitiminin dönüşümü. A. Yıldız (Ed), *İdealist öğretmenden sınava hazırlayıcı teknisyene öğretmenliğin dönüşümü* içinde (ss. 57-95). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Habitat Derneği (2016). *Türkiye’de gençlerin iyi olma hali*. <http://habitatderneği.org/wp-content/uploads/turkiye-de-genclerin-iyi-olma-hali-raporu.pdf> adresinden 09.12.2018 tarihinde erişilmiştir.
- Habitat Derneği (2018). *Türkiye’de gençlerin iyi olma hali raporu*. <http://habitatderneği.org/tr/dl/turkiye-de-genclerin-iyi-olma-hali-raporu.pdf> adresinden 09.12.2018 tarihinde erişilmiştir.
- Harvie, D. (2014). Derslikte değer üretimi ve mücadele: Sermayenin tarafında, karşısında ve ötesinde öğretmenler (N. Korkmaz, Çev.). A. Yıldız (Ed), *İdealist öğretmenden sınava hazırlayıcı teknisyene öğretmenliğin dönüşümü* içinde (ss.27-55). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- IFLA, (2004). *The role of libraries in lifelong learning, final report of the IFLA project under the Section for Public Libraries*, B. M. Häggström (Ed.), <https://www.ifla.org> adresinden 06.12.2018 tarihinde erişilmiştir.
- İKSV, (2017). *Kültür sanatta katılımcı yaklaşımlar*. İstanbul: İKSV Yayınları.
- İnce, C. (2014). *Sosyal sermaye ve akademik başarı arasındaki ilişkinin sosyolojik bir analizi: Şanlıurfa’da bir alan araştırması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- İPSOS (2012). *Türkiye’yi anlama kılavuzu*. <https://www.ipsos.com/tr> adresinden 01.12.2018 tarihinde erişilmiştir.
- İPSOS (2018). *Türkiye’yi anlama kılavuzu*. <https://www.ipsos.com/tr> adresinden 01.01.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Jeager, M.M. (2010). Does cultural capital really affect academic achievement?, *Working Paper Series*, No. 0001, Centre for Strategic Research in Education DPU, Aarhus University. doi: 10.1177/0038040711417010
- Katsillis, J. ve Rubinson, R. (1990). Cultural capital, student achievement and educational reproduction: The case of greece. *American Sociological Review*. Vol. 55, 270-279. doi: 10.2307/2095632
- Kılınç, E. ve Dere, İ. (2014). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının topluma hizmet uygulamaları dersine ilişkin algıları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 40, 209-220. <http://www.insanbilimleri.com> adresinden 04.01.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Knowles, M. S. (1950). *Informal adult education*, New York: Association Press.
- KONDA (2013). *Türkiye’de gençlerin katılımı*. <https://konda.com.tr> adresinden 05.12.2018 tarihinde erişilmiştir.
- KONDA (2017). *Türkiye 100 kişi olsaydı*. <https://konda.com.tr> adresinden 06.12.2018 tarihinde erişilmiştir.
- Konrad-Adenauer-Stiftung. (2017). *Gençlik araştırması raporu*. https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=e6ea7dbf-77a4-1a06-35c1-ba8694cfdefb&groupId=252038 adresinden 03.04.2018 tarihinde erişilmiştir.
- Kumar, R. (1999). *Research methodology: A step-by-step guide for beginners*. London: Sage Publications.
- MEB, (2017). *Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri*. <https://meb.gov.tr> adresinden 05.05.2018 tarihinde erişilmiştir.

- Memur-Sen (2013). *Türkiye gençlik profili araştırması*. <http://gencmemursen.org.tr> adresinden 02.04.2018 tarihinde erişilmiştir.
- Murray, C. (2005). *Cultural participation: A fuzzy cultural policy paradigm*. C. Andrew, M. Gattinger, M. S. Jeannotte and W. Straw (Eds.). In *Accounting for culture: Thinking through cultural citizenship* (s. 32-52). Ottawa: University of Ottawa Press.
- Özcan, M. (2011). *Bilgi çağında öğretmen eğitimi, nitelikleri ve gücü, bir reform önerisi*. Ankara: Önka Kağıt Ürünleri Matbaa Sanayi Ltd.
- Özgan, H. ve Karataşoğlu, D. (2016). Öğretmenlerin kültürel sermayeye ilişkin görüşlerinin incelenmesi, *Anadolu Eğitim Liderliği ve Öğretim Dergisi*, 4 (2), 1-14. <https://dergipark.org.tr/> adresinden 02.04.2018 tarihinde erişilmiştir.
- Özkul, O. (2013). *Kültür ve küreselleşme* (2. Baskı). İstanbul: Açılım Kitap.
- Pektaş, N. (2013). “Kültürün özelleştirilmesi” adlı kitabın yayımlanmasının ardından Türkiye’de sanat ve sponsorluk ilişkisi hakkında bir değerlendirme. *Sanat Tasarım Dergisi*, 1(4), 35-38. https://dergipark.org.tr adresinden 03.04.2018 tarihinde erişilmiştir.
- Robson, K. (2003). Teenage time use as investment in cultural capital. *Working Papers of the Institute for Social and Economic Research*. (12). Colchester: University of Essex.
- Serhat Kalkınma Ajansı (SERKA) (2018). *TRA2 Bölgesi Gençlik Araştırması*. <http://www.serka.gov.tr> adresinden 04.04.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Seyfi, M. (2017), Sosyal medyada kültürel sermaye ölçeği: Ölçek geliştirme çalışması, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(2), 183-194. <https://dergipark.org.tr/> adresinden 04.04.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Smith, A. (2002). The EU memorandum on lifelong learning. C. M. Anonueva (Ed.) In, *Integrating Lifelong Learning Perspectives*, Germany: UNESCO Institute for Education.
- Somtrakool, K. (2002). Lifelong learning for a modern learning society. C. M. Anonueva (Ed.), *Integrating lifelong learning perspectives*, Germany: UNESCO Institute for Education.
- Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Araştırmalar Merkezi (SEKAM), (2013). *Türkiye gençlik raporu: Gençliğin özellikleri, sorunları, kimlikleri ve beklentileri*. <http://www.sekam.com.tr> adresinden 01.04.2018 tarihinde erişilmiştir.
- Sullivan, A. (2001). Cultural capital and educational attainment. *Sociology*, 35(4), 893- 912. doi: 10.1017/S0038038501008938
- Titmus, C., Buttedahl, P., Ironside, D. ve Lengrand, P. (1985), *Yetişkin eğitimi terimleri*. (F.Oğuzkan, Çev.) Ankara: UNESCO Türkiye Millî Komisyonu Yayınları.
- UNESCO (2012). *Measuring cultural participation: 2009 framework for cultural statistics handbook no. 2*, UNESCO Institute for Statistics, Montreal, Quebec.
- Ural, A. Ve Kılıç, İ. (2005). *Bilimsel araştırma süreci ve spss ile veri analizi (SPSS 12.0 for Windows)*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Ülker Demirel, E. (2014). *Kültürel ekonomi açısından kültür ve sanat ürünleri pazarlaması ile tüketimi arasındaki ilişkinin ampirik olarak analizi* (Yayımlanmamış doktora tezi), Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Yalman, M., Özkan E. ve Kutluca, T. (2013). Eğitim fakültesi öğrencilerinin kitap okuma alışkanlıkları üzerine betimsel bir araştırma: Dicle Üniversitesi örneği, *Bilgi Dünyası*, 14(2), 291-305. <http://bd.org.tr/index.php/bd/article/view/379> adresinden 12.04.2018 tarihinde erişilmiştir.

- Yaşama Dair Vakfı (YADA) (2008). *Türkiye gençlik halleri*. <http://tr.yada.org.tr> adresinden 12.04.2018 tarihinde erişilmiştir.
- Yeaxle, B.A. (1929). *Lifelong education, a sketch of the range and significant of the adult education Movement*, London: Cassel and Company Ltd.
- Yıldız, A. (2014). Türkiye’de öğretmenlik mesleğinin dönüşümü: İdealist öğretmenden sınava hazırlayıcı teknisyen öğretmene. A. Yıldız (Ed), *İdealist Öğretmenden Sınava Hazırlayıcı Teknisyene Öğretmenliğin Dönüşümü* içinde (ss.13-26). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Yıldız, D. Ceran, D. ve Sevmez, H. (2015). Eğitim fakültesi öğrencilerinin okuma alışkanlıkları profili, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(3), 141-166. doi: 10.12780/uusbd.42426

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi’nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Alt Etik Kurulu

Tarih: 04/02/2019

No: 43

Tez çalışmamı gerçekleştirmemde yol göstericiliğiyle desteğini benden esirgemeyen danışmanım Doç. Dr. N. Fevziye Sayılan’a teşekkür ederim.

Öğrenci Velileri Gözünden COVID-19 Pandemisi Acil Uzaktan Öğretim (AUÖ) Süreci: Fenomenolojik Bir Çalışma

Emergency Remote Teaching (ERT) Process of Covid-19 Pandemic from the Perspective of Students' Parents: A Phenomenological Inquiry

Doktora Öğrencisi Pınar KORUKLUOĞLU¹, Dr. Öğr. Üyesi Bünyamin BAVLI²

Öz

Bireyin eğitiminde önemli rollere sahip olan velilerin ebeveyn olarak COVID-19 Pandemisi acil uzaktan öğretim (AUÖ) sürecinde paydaş rolü daha da artmıştır. Öğrenci velilerinin bu süreci nasıl deneyimlediklerini ortaya çıkarmak amacıyla yürütülen bu bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji kullanılmıştır. Çalışma grubunu belirlemek için amaçlı örneklem türlerinden kolay erişilebilir örneklem tercih edilmiştir. Veri toplamak amacıyla görüşme yöntemi ve yarı yapılandırılmış görüşme protokolü kullanılmıştır. İçerik analizi yapılarak ortaya çıkan tema, kategori ve kodların arasındaki bağlantılar incelenerek yorumlanmıştır. Verilerin analizi sonucunda velilerin bu süreçte psikolojik, fiziksel, sosyal açıdan zorluklar yaşadığı ayrıca teknolojik yaşama bilgi ve cihaz donanımı açısından hızlı geçiş sonucunda teknoloji okuryazarlığında da zorlandıkları görülmüştür. Veliler, uzun süre evde kalmak durumunda olan çocuklarında ekran bağımlılığı ve uyku düzensizliği gibi istenmeyen davranışlarında artış olduğunu belirtmiştir. AUÖ nedeniyle üstlendikleri öğretici rolü ve ebeveynlik rolleri arasında dengeyi kuramadıklarını ifade etmişlerdir. Veliler bu süreçte öğrenme motivasyonunu kaybeden çocuklarının eğitimine destek olabilmek için evde uygun öğrenme ortamı sağlamaya çalıştıklarını, ancak çocuklarının öğrenme eksikleri olduğunu, akademik başarılarının düşmesi nedeniyle kaygılandıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca birlikte vakit geçirme fırsatı bulan veliler çocuklarıyla iletişim ve iş birliğinde artış olduğunu ifade edilmiştir. Velilerin okul yönetimi ile iletişim ve iş birliği zayıflamakla birlikte öğretmenlerle iletişim ve iş birliğinde olumlu gelişmeler yaşandığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Uzaktan eğitim, veli, acil uzaktan öğretim, COVID-19 pandemisi

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Parents, who have important roles in the education of the individual, have increased the stakeholder role in the emergency remote teaching (ERT) process of the COVID-19 Pandemic. In order to explore parents' experiences, phenomenology, one of the qualitative research designs, was employed in this study. For the purpose of determining the study group, convenience sampling, which is among the purposeful sampling types, was adopted. Interview method and semi-structured interview protocol were operated to collect data. Content analysis method was executed to discover the relations between the themes, categories and codes. Data analysis revealed that the parents experienced psychological, physical and social challenges, and sudden transition caused challenges related to technology literacy. Parents reported an increase in undesirable behaviors such as screen addiction and sleep disorders in their children who had to stay home for a long time. They stated that they could not balance the role of teacher and parenting in the ERT process. Parents stated that they tried to provide a suitable learning environment at home in order to support the education of their children who lost their motivation to learn in this process, but that their children had learning deficiencies and they were worried about the decrease in their academic success. In addition, it was stated that there was an increase in communication and cooperation between children and parents who had the opportunity to spend time together. Although the

¹Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, pinarkoruklu16@gmail.com

²Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, bbavli@yildiz.edu.tr

Atf için (to cite): Korukluoğlu, P., ve Bavlı, B. (2022). Öğrenci velileri gözünden COVID-19 Pandemisi acil uzaktan öğretim (AUÖ) süreci: Fenomenolojik bir çalışma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 445-466.

communication and cooperation of the parents with the school administration weakened, it was observed that there were positive developments in the communication and cooperation with the teachers.

Keywords: Online education, parents, emergency remote teaching, Covid-19 pandemic

Paper Type: Research

Giriş

Dünyada zaman zaman görülen doğal afetler, salgınlar gibi olayların yaşamı etkilediği ve bu etkilerin yol açtığı sorunları çözebilmek adına olumsuz yaşantı deneyimlerinin bir fırsata dönüşümünün sağlanması amacıyla toplumlarda gerek bireysel gerekse kurumsal düzeyde sorumlulukların arttığı görülmektedir (Boon vd., 2011; Sarı ve Nayır, 2020). Örneğin 1916 ABD çocuk felci salgını (Meyers ve Thomasson, 2021); 1918 ABD, 1957 Fransa, 2008 Hong Kong influenza H1N1 salgınları, halk sağlığı politikası olarak ele alınmış, olası riskler göz önüne alınarak ülke genelindeki okulların veya hastalık görülen okulların kapatılması hakkında modeller planlanmıştır (Cauchemez vd, 2009). Ancak belirsiz süreyi kapsayan dijital eğitim deneyimlerine ilişkin veriler sınırlıdır (Huber ve Helm, 2020). Türk Dil Kurumu (TDK)'nın bir çok kıtada aynı anda görülen büyük salgın olarak tanımladığı Pandemi de bir afet türü olarak karşımıza çıkmaktadır (Bakioğlu ve Çevik, 2020). COVID-19 Pandemisi Dünya genelinde eğitim başta olmak üzere çeşitli alanlarda hayatın ritmini, düzenini ve günlük rutinlerini olumsuz etkilemiştir (Zhao, 2020). Mart 2020'de Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) COVID-19 Pandemisinin küresel bir salgın olduğunu açıklamasıyla birlikte pandeminin etkisini azaltmak ve yayılmasını önlemek için dünya çapında kısmi veya tam zamanlı kısıtlamalar, evden çalışma ile esnek çalışma saatleri uygulamaları, sosyal mesafe düzenlemeleri ve sokağa çıkma yasakları gibi prosedürleri içeren düzenlemeler yapılmak durumunda kalınmıştır (Bozkurt, 2020; Bozkurt vd, 2020; Bozkurt ve Sharma, 2020). Bu bağlamda eğitim kurumlarında güvenlik açığını kapatmak nedeniyle okulların ve üniversitelerin kapatılması gerekliliği doğmuştur (Toquero, 2020). Ülkemizde de Mart 2020 itibarı ile pandeminin yaygınlaşması sonucu salgının kontrol edilebilmesi amacıyla bazı tedbirlerin alınması gerekli görülmüştür. Bu tedbirler arasında ortaya çıkan karantina süreciyle birlikte okulların da kapatılma kararı alınmış ve bunun sonucunda acil uzaktan öğretim (AUÖ) ihtiyacı doğmuştur (Bozkurt, 2020; Toquero, 2020). Kriz dönemlerinde ortaya çıkan sorunlara geçici çözüm üretme amacı olan acil uzaktan öğretim (AUÖ) ile imkanlar dahilinde eğitimde süreklilik sağlanır (Bozkurt, 2020). Ülkemizde de bu amaçla pandemi ile birlikte temel eğitimden yüksek öğretime her bir kademe için eğitim öğretim faaliyetleri uzaktan yürütülmeye başlanmıştır.

1. COVID-19 Pandemisi ve Eğitim

Dünya genelinde yaşanan COVID-19 Pandemisinin görüldüğü tüm ülkeler için en önemli hedefler arasında eğitimin kesintiye uğratılmadan sürekliliğinin sağlanması yer almış ve bu amaçla ülkelerin sahip olduğu teknolojik alt yapılarla desteklenen dijital platformlarla mevcut uzaktan eğitim olanaklarını kullanmaya çalıştıkları görülmüştür (Can, 2020; Grek ve Landri, 2021). Pandemi nedeniyle eğitimin aksamaması adına yararlanılan uzaktan eğitim, “mekan ve zamandan bağımsız bir şekilde elektronik ortamda eğitsel içeriğin uygun ve esnek yapılandırılması ve çeşitli teknolojilerin öğrenme sürecine dahil edilmesiyle bireylerin her an kullanımına imkanı veren, çağımız gelişmelerine uygun ve etkin bir öğrenme biçimidir” (Yamamoto ve Altun, 2020, s. 30). AUÖ, bu öğrenme biçiminin kriz dönemlerinde doğan eğitimsel ihtiyaçları karşılamaya yönelik kriz süresince acil kullanımını gerektirir (Bozkurt, 2020). COVID-19 Pandemisi süreciyle birlikte dünyada sanal öğrenme ortamlarına duyulan ihtiyaç, eğitim-öğretim süreci ve uygulamalarını da etkilemiş, dijital öğrenme ortamlarına erişimin sağlanması gereği nedeniyle bu değişimlerden öğrenciler, veliler, eğitim yöneticileri ve öğretmenler de etkilenmiştir (Kırmızıgül, 2020; Williamson, Eynon ve Potter, 2020). Dijital pedagoji olarak tanımlanan öğrenme ve öğretme yaklaşımlarında dijitalleşme sonucu (Zhang ve Yu, 2021) yaşanan eğitim sorunlarının giderilmesi ve öğrencilerin eğitim ihtiyaçlarının

karşılanmasında eğitim teknolojileri önemli bir yer teşkil etmektedir (Yurdakul, 2015; Grek ve Landri, 2021). Eğitim teknolojileri alanlarından biri olan uzaktan eğitim de çağımızın yeni teknolojileri ve davranış bilimlerinin bulgularını bir araya getirerek bireysel eğitim ihtiyaçlarına yönelik öğrenmeye destek olmayı hedeflemektedir (Yurdakul, 2015; Zhang ve Yu, 2021). Pandemi etkisiyle yaşanan değişimlerin yol açtığı sorunlar, eğitimde de engellere neden olurken bu süreçte uzaktan eğitim ile bu engellerin ortadan kaldırılması planlanarak öğretimin sürdürülebilirliğini sağlamak hedeflenmiştir (Özbay, 2015; Yamamoto ve Altun, 2020). Eğitimde yaşanan değişimlerin yarattığı etkilerin fırsata çevrilmesinin ise okul, öğretmen ve velilerin ortak amacı haline getirilmesi kaçınılmaz bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. Acil Uzaktan Öğretim (AUÖ) Sürecinde Veliler: Roller ve Sorumluluklar

Velilerin birer ebeveyn olarak, çocuklarının biyolojik oluşumunu sağlayarak yetiştirirken onların duyuşsal, bilişsel ve sosyal gelişimine de destek sağlama bakımından sorumluluğu bulunmakta, bu sorumluluk çağın gereksinimleriyle birlikte değişkenlik göstermektedir (Durak, 2019, s. 7). Özellikle teknoloji kullanımının artışıyla, çocuk-ebeveyn ilişkilerinde birbirleriyle kurdukları iletişim stillerinin de etkilenmesiyle ebeveyn rolleri farklılaşabilmektedir (Durak, 2019; Mukba, 2020). COVID-19 Pandemisi sürecinin de bu rollere etkisi görülebilmektedir. Bu süreçte getirilen yasaklar ve kısıtlamalar, bireylerin yaşamsal alışkanlıklarına ve konforuna uzaklaşmasını bu nedenle de ruh sağlığı ve aile ilişkilerinde çeşitli psiko-sosyal zorluklara neden olmuştur (Dalton, Rapa ve Stein, 2020; Koçak ve Harmancı, 2020). Pandemi sürecinin psikolojik etkileri yanı sıra hem çocukların hem de ebeveynlerin günlük hayatlarındaki değişmelere uyum sağlaması, aynı zamanda çocukların eğitiminin de düzenli bir şekilde yürütülmesi gereklidir. Hızla gelişen dijitalleşmenin eğitime olan etkisi de pandemi sürecinde daha açık bir şekilde görülmeye başlanmıştır (Cone vd., 2021; Parlak, 2017). Her yaştan insanı psikolojik ve fiziksel olarak etkileyen pandemi sürecinde ebeveyn olarak velilerin rol ve sorumlulukları daha da artmış, eğitimin evden devam etmesi üzerine veliler çocuklarının eğitim faaliyetlerini tamamlayıcı eğitimsel roller de üstlenmişlerdir (Bozkurt vd., 2020; Lee vd., 2021; Weaver ve Swank, 2021).

Ebeveyn olarak velilerin, çocuklarının psikolojik, fiziksel, sosyal gelişimlerinden sorumlu olmalarından dolayı AUÖ sürecinde bilişsel-duyuşsal-psikomotor gelişimi için eğitici faaliyetler düzenleme rolü üstlendiği (Farantika, Kurniasar ve Kholida, 2020) bunun yanı sıra uzaktan eğitim ile birlikte eğitimsel rolleri gereği bilgiye erişim ve erişime uygun ortam sağlama konusunda rehberlik rolü üstlendiği görülmüştür (Özok, 2020). Bu durum velilerin evde uzaktan eğitim koşullarını gözetererek, okul ve sınıf düzenine uygun bir öğrenme ortamı sağlamalarını gerektirmiştir. Bu doğrultuda velilerin okul ve sınıfın yerini alan ev ortamını eğitim öğretim faaliyetlerine hazırlayacak donanımlarla zenginleştirilmesi, çocuklarının eğitim sürecini yürütmede okul ve öğretmenleriyle iş birliği içinde görev alması ve çocuğun evdeki eğitim faaliyetlerini desteklemesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Ayrıca uzaktan eğitimde dijitalleşmenin de etkisiyle velilerin, uzun süre teknoloji ile vakit geçiren çocuklarının dijital ortamda sağlıklı gelişimi için teknolojik gelişmeleri takip etme açısından dijital okuryazarlık ve yenilikçilik rolü, sanal öğrenme ortamı ile karşılaşılan olumsuz durumlar ile imkanlar açısından farkındalık rolü, dijital ortamda güvenliği sağlama açısından kontrol etme rolü, doğru davranışları sergileme açısından etik davranış rolü üstlenmesi kaçınılmaz olmuştur (Yurdakul, Dönmez, Yaman ve Odabaşı, 2013). Çünkü veliler birer rehber olarak, çocuklarının uzaktan eğitim sürecinde teknolojinin sağladığı imkanlardan faydalanmasını sağlayarak destekleyici bir rol, dijital riskler karşısında tedbirlerini alarak da koruyucu bir rol üstlenmek durumundadır (İnan Kaya, 2021). Bu durumdan anlaşılacağı gibi COVID-19 Pandemisi sonucunda eğitim-öğretim sürecine dair alınan kararlar, eğitimde artan teknoloji kullanımı ve AUÖ süreci velileri önemli ölçüde etkilemiş, aynı zamanda eğitimlerine uzaktan eğitim kanalları ile devam eden ve evlerinde bu süreci geçiren tüm öğrenciler için velilerinin formel öğrenme sürecinin de bir parçası haline gelmesi kaçınılmaz olmuştur (Kırmızıgül, 2020; Lee vd., 2021).

Pandemi ile birlikte yetkililerin aldığı önlemler ve kararlar sonucunda eğitimin dijital ortamları kullanmayı gerektirmesi ve eğitim öğretim faaliyetlerinin uzaktan çevrimiçi yöntemlerle devam etmesi zorunluluğu, öğrenciler, öğretmenler, eğitim yöneticileri ve velilerin uzaktan eğitim sürecine entegre edilerek, eğitimdeki dijital yeniliklere uyum sağlamasını gerekli kılmıştır (Kırmızıgül, 2020; Williamson, Eynon ve Potter, 2020). Ancak hem öğrencilerin hem de velilerinin bu sürece gerek maddi açıdan gerekse bilgi birikimi açısından hazırlıksız yakalandığı bir gerçektir. Teknoloji temelli araçlar aracılığıyla gerçekleşen uzaktan eğitim sürecinde öğrenci ve öğretmen arasında etkileşimli iletişimi sağlayan araçları temin etme (Kaya, 2002, s.216), bu araçların kullanımları hakkında bilgi sahibi olma ve yeni dijital okuryazarlık becerileri kazanma velilerin Pandemiyle birlikte üstlendiği yeni sorumluluklar arasında yer almıştır. Günümüzde 21.yüzyıl becerileri arasında gösterilen dijital okuryazarlık becerisi (Cansoy, 2018; P21, 2015), bireylerin yeterlik düzeyi bakımından değişkenlik gösterebilmektedir. Bu da tüm bireylerin sahip olması gereken dijital okuryazarlık düzeyinde yeterliklerini arttırmasını gerektirmektedir. Özellikle de velilerin, çocuklarına gerekli dijital liderlik yapmaları sorumluluğunun ortaya çıktığı bu dönemde kendi dijital yeterliliklerini arttırma ihtiyacı doğmuş, dijitalleşmenin beraberinde getirdiği çevrimiçi riskler sonucu velilerin dijital ortamlarda çocuklarını risklerden koruyup, eğitim fırsatlarına yönlendirebilecek bilgi ve beceriye sahip olması gerekliliği doğmuştur (Rodríguez-de-Dios, van Oosten ve Igartua, 2018; Yurdakul vd., 2013). Ayrıca uzaktan eğitimde öğrencinin kendi öğrenme sorumluluğunun fazla olması nedeniyle öz düzenleme becerilerine sahip olması büyük önem arz etmektedir (Huber ve Helm, 2020). Öz düzenleme becerilerini geliştirme konusunda da çocukların, velilerinin desteğine ihtiyacı olduğu açıktır. Bu bakımdan velilerin, çocukların öz düzenleme becerilerine katkı sağlayabilecek bilgi ve becerilere sahip olması bu dönemde önemi daha da artan yetkinlikler arasındadır.

Çocukların sosyal ve duygusal gelişimleri üzerinde ebeveyn olarak veli tutumlarının önemli olması ve pandemi tedbirleri sonucu bütün zamanlarını evde velileriyle geçirmeleri, velilerin bilişsel gelişim dışında duyuşsal alanlarda da çocukların gelişimine destek vermesini gerektirmektedir (Sağlam ve Kay, 2021; Wang vd., 2021). Okullarda da eğitim programları aracılığıyla ders içi ve ders dışı faaliyetlerle öğrencilerin bilişsel, duyuşsal, psikomotor beceri gelişimleri yanı sıra sosyal, kültürel gelişimlerini de sağlanması amaçlanmaktadır. Hatta okulların çocukları sosyal anlamda uyumlu ve başarılı yetişkinler olarak yetiştirmesi eğitimin en önemli hedefleri arasında gösterilmektedir (Doğan, 2007). Ayrıca öğrencilerin okulda akranları ve öğretmenleri ile kurdukları bağlar, bireysel gelişimlerini önemli derecede etkilemekte ve “öğrenciler kendini ifade etme yollarını, diğer bireyleri dinlemeyi, çeşitlilikler karşısında saygı duymanın gerekliliğini okulda öğrenmektedirler” (Boğar, 2020, s. 84). Ancak pandemi sürecinde eğitim ortamının eve taşınması ile öğrenciler öğrenme ihtiyacını uzaktan eğitim ile giderebilirken ders dışı sosyalleşme ihtiyacında sorunlarla karşılaşabilmektedir. Bu durum, velilerin çocuklarının sosyal ve duygusal gelişimlerini desteklemek adına daha fazla roller üstlenmesi gerektirdiğini ortaya koymaktadır (Mukba, 2020). Ayrıca bireylerin sosyal ve duygusal özelliklerinden dolayı öğrenci, öğretmen ve velilerin çeşitli iletişim ortamlarında bilgi ve fikir alışverişi ile bir araya gelerek birbirlerine destek olmaları bir yandan pandemi sürecinin yarattığı stresi (Boyras ve Legros, 2020) azaltırken diğer yandan iş birliği ve iletişim becerilerinin gelişmesini sağlayabilir (Bozkurt, 2020).

Velilerin de uzaktan eğitim sürecinde okul ve öğretmenler ile iş birliği içinde kendi üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmesi gerekmektedir. Bu nedenle çocuklarının bilişsel, duyuşsal, psikomotor becerilerinin gelişimi ile sosyal ve kültürel yönden gelişmeleri adına ve velilerin yaşadıkları deneyimleri ve pandeminin etkilerini göz önünde bulundurarak kendi bireysel gelişimlerini de sağlamaları gerekmektedir. Ayrıca velilerin çocuklarına çağımızın gereği olan dijital teknoloji araçlarını bir tehdit olarak görüp, çocuklarını teknolojik yeniliklerden mahrum bırakmamaları, dijital riskleri önleyecek tedbirler alıp dijital araçların eğitimsel olanaklarından faydalanmalarını sağlamaları gerekmektedir. Mevcut durum, AUÖ sürecinde karşılaşılan sorunların çözümü ve gelecekte olası durumlara karşı tedbir alınması

bakımından velilerin yeni üstlendiği eğitimsel rolleri (Bozkurt vd, 2020; Lee, Ward, Chang ve Downing, 2021) ve deneyimlerinin araştırılmasını gerekli kılmıştır. Bu bağlamda araştırmada COVID-19 Pandemisi döneminde AUÖ sürecinde öğrenci velilerinin deneyimlerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır.

3. Yöntem

3.1. Araştırma Deseni

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji (olgubilim) deseni kullanılmıştır. Bir fenomenle ilgili yaşanmış deneyimleri olan bir grup bireyin fenomeni nasıl anlamlandırdıklarını keşfetmeyi amaçlayan fenomenoloji, nitel bir araştırma türü olmanın yanında Edmund Husserl'in (1970) ortaya koyduğu yirminci yüzyıla ait bir felsefedir (Marriam, 2018, s.24; Patton, 2018, s.105; Creswell, 2020, s.82). Duygusal deneyimlere odaklanan fenomenolojik araştırma (Marriam, 2018, s.26) ile bilinçli farkındalığı harekete geçiren algı ve anlamlar ortaya çıkarılır (Patton, 2018, s.106).

Patton (2018) "fenomenolojik araştırmanın odağında insanların neleri tecrübe ederek dünyayı nasıl yorumladıklarını anlama çabası olduğunu" (s.106) belirtmiş, ayrıca "fenomenolojide insanların üzerinde durulan fenomeni nasıl anladıkları, nasıl betimledikleri, fenomenle ilgili ne hissettikleri, nasıl yargıladıkları, nasıl anımsadıkları, nasıl anlamlandırdıkları ve diğerleri ile onun hakkında nasıl konuştuklarına odaklanıldığını" (s.104) ifade etmiştir. Fenomenolojik araştırmada, fenomen hakkında insanların deneyimlerini evrensel düzeyde bir ifadeye indirgemek amaçlanır (Creswell, 2020, s.79). Bu çalışmada da öğrenci velilerinin COVID-19 Pandemi dönemi AUÖ sürecini nasıl anlamlandırdıklarını ve yorumladıklarını belirlemeyi amaçladığından fenomenoloji deseni tercih edilmiştir. Aynı zamanda bu araştırmada velilerin yaşadığı deneyimlerin araştırmacının kendi deneyimlerini sınırlandırarak, önyargısız ve olduğu gibi betimlenmesi amaçlandığından fenomenoloji türlerinden önyargısız/psikolojik fenomenoloji yöntem türü tercih edilmiştir. "Moustakas'ın önyargısız ve psikolojik fenomenolojisinde, araştırmacının yorumlarına daha az, katılımcıların deneyimlerinin betimlenmesine daha fazla vurgu yapıldığı" belirtilmiştir (aktaran Creswell, 2020, s.82).

3.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Marmara Bölgesi'nde devlet ortaokulunda 5. 6. 7. ve 8. sınıf düzeyinde öğrencisi olan 13 veli oluşturmaktadır. Fenomenoloji araştırmalarında fenomeni deneyimleyen 10-15 kişilik bir gruba ulaşılmanın hedeflenmesi uygun görülmektedir (Creswell, 2020, s.80). Araştırmada katılımcıların belirlenmesinde amaçlı örneklem yöntemlerinden kolay (uygun) örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Patton (2018, s.230) "amaçlı örneklemin mantığının ve gücünün derinlemesine bilgi edinme için zengin durumların seçilmesinde önemli olduğunu" ve "bilgi açısından zengin durumların araştırmanın amacında önemli olan durumlar hakkında çok şey öğrenilebileceğini" ifade etmiştir. Ayrıca Patton (2018, s.242) amaçlı örnekleme türlerinden olan "kolay örnekleme hızlı ve kullanışlı olanı yapmak açısından muhtemelen en yaygın örnekleme türü olarak nitelendirmekte aynı zamanda bu örnekleme yönteminin kritik durumlar hakkında önemli bilgiler verebileceğini" ifade etmektedir. Araştırma için ulaşılan 18 ailede erkek veliler işlerinin yoğunluğunu ve eğitim konusunda çocuklarıyla eşlerinin daha fazla ilgilendiklerini beyan ederek araştırmada yer almak istememişlerdir. 3 kadın veli de görüşmeye gönüllü olmadığından katılmamıştır. Bunun üzerine 15 kadın veli ile görüşülmüş, ancak 2 velinin görüşme ses kaydında arıza oluşması nedeniyle verileri analize dahil edilmemiştir.

Araştırmanın katılımcısı olan kadın veliler sırayla, V1, V2... şeklinde kodlanmıştır. Ebeveynlere ilişkin demografik bilgiler Tablo 1'de belirtilmiştir.

Tablo 1. Katılımcı grubu demografik bilgileri

Kod Tanımı	Yaş	Cinsiyeti	Öğrenim Durumu	Meslek	Toplam Çocuk	Öğrenim Gören Çocuk
V1	39	Kadın	Lisans	Ev Hanımı	3	2
V2	42	Kadın	İlkokul	Ev Hanımı	3	1
V3	41	Kadın	Lise	Serbest Meslek	3	3
V4	42	Kadın	Lise	Ev Hanımı	2	2
V5	35	Kadın	Lise	Ev Hanımı	2	1
V6	53	Kadın	Lise	Ev Hanımı	1	1
V7	47	Kadın	Lise	Tekstil	2	1
V8	38	Kadın	Lisans	Antrenör	1	1
V9	40	Kadın	Lise	Satış Danışmanı	1	1
V10	44	Kadın	Ortaokul	Diş Teknisyeni Yrd.	2	2
V11	37	Kadın	Lise	Ev hanımı	1	1
V12	43	Kadın	Lise	Ev hanımı	1	1
V13	48	Kadın	Lise	Ev hanımı	1	1

3.3. Verilerin Oluşturulması

Bu araştırmada öğrenci velilerinin kendi yaşadığı deneyimlerle COVID-19 Pandemisi dönemi AUÖ sürecini nasıl anlamlandırdıkları ortaya konulmak istenildiğinden nitel veri toplama yöntemlerinden birebir görüşme kullanılmıştır. Görüşme ile katılımcıların zihninden geçen düşüncelerin açığa çıkarılması sağlanarak, bakış açılarını anlamak hedeflenir (Patton, 2018, s.341). Görüşme formu olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme protokolü kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme protokolü ile katılımcılara önceden belirlenen sorular düzenli bir şekilde sorulur ancak katılımcıların soruları serbest bir şekilde cevaplamasına imkan verilerek daha fazla bilgiye ulaşılması yoluyla araştırmanın derinleşmesi sağlanır (Berg ve Lune, 2019, s.121). Bu tür görüşmelerde esnek cümlelerden oluşan açık uçlu sorularla katılımcıların incelenen durumları nasıl algıladıklarını kendi düşünceleriyle anlatmasına imkan verilir (Merriam, 2018, s.87).

Araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme protokolü oluşturulmasında sırasıyla literatür taraması yapılarak problem belirlenmiş, örnek sorular hazırlanmış, taslak formu incelemek üzere program geliştirme alanında uzman bir öğretim üyesi ve iki doktora öğrencisi ile ortaokul düzeyinde öğrenim gören öğrencisi olan bir velinin görüşü alınmıştır. Ayrıca bir veli ile pilot görüşme yapılmıştır. Soruların yapısında ve sıralamasında yapılan düzenlemelerin ardından son şekli verilen görüşme formu uygulanmıştır. Görüşme protokolünde dört açık uçlu soru ve yedi sonda sorusu yer almıştır. Daha sonra bir veliden katılımcı teyidi alınmıştır. Uygulayıcı araştırmacının, kolay ulaşılır olması açısından tanıdığı sınıf veli temsilcisi olan velilere telefonla ulaşılmış, araştırmacının amacı açıklanarak görüşme teklif edilmiş ve gönüllü olan velilerin izni alınarak zoom uygulaması üzerinden görüşülmüştür.

3.4. Verilerin Analizi

Fenomenoloji araştırmalarının veri analizi sürecinde “Moustakas sırasıyla: epoche (araştırmacının ön yargılarından sıyrılması), fenomenolojik indirgeme, yaratıcı çeşitlilik, doku ve yapı sentezi basamaklarının takip edildiğini” ifade etmektedir (aktaran Patton, 2018, s.486). Fenomenoloji araştırması veri analizinde bu basamakların takibinde önce ele alınan fenomenle ilgili araştırmacı kişisel deneyimlerini betimleyerek bir kenara alır, daha sonra görüşme metinlerindeki önemli ifadeleri listeler ve bu ifadeler arasında anlam birimleri ile temalar oluşturarak fenomenin özünü betimler. Fenomenin ne olduğunu ifade etmek için dokusal betimleme, deneyimin nasıl gerçekleştiğini ifade etmek için yapısal betimlemenin ardından fenomenin özünü açıklayarak okuyucuya sunar (Moustakas, 1994, aktaran Creswell, 2020, s.82). Bu araştırmanın analiz sürecinde de belirtilen basamaklar takip edilmiş ve görüşme ses

kayıtlarından elde edilen verilerin transkript edilmesiyle oluşan görüşme metinlerinin detaylı incelenmesi sonucu içerik analizi ile temalar, kategoriler ve kodlar belirlenerek bulgular oluşturulmuş ve aralarındaki bağlantılar yorumlanmıştır. İçerik analizi Patton (2018, s.453) tarafından, “hacimli olan nitel materyalin temel tutarlık ve anlamların belirlenmesi amacıyla bir tür veri indirgeme ve anlamlandırma çabası” olarak tanımlanmış ve “içerik analizi yoluyla bulunan temel anlamların da örüntü veya tema olarak adlandırıldığı” ifade edilmiştir. “Geleneksel içerik analizlerinde kod setlerinin kaç kez oluştuğunun sayılarak fenomenin frekans sıklığı sayılabileceği gibi kodlama için çoğu analiz düşünmeyi, incelemeyi, sorgulamayı, denemeyi, empati kurmayı, organize etmeyi, modellemeyi, kategorize etmeyi, sentezlemeyi ve yansıtmayı gerçekleştirerek yapılabilir” (Saldana, 2013, s.39). Bu araştırmanın analiz sürecinde de düşünme, inceleme, sorgulama, organize etme, kategorize etme ve sentezlemeye odaklanılmıştır. Verilerin analiz geçerliği için program geliştirme alanında uzman olan bir öğretim üyesinden uzman görüşü alınmıştır.

3.5. Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmanın inandırıcılığı açısından gönüllü katılım esas alınmış, görüşme öncesi katılımcılara araştırma hakkında bilgi verilmiş ve velilerle görüşmede uzun süre bir arada etkileşimde kalınarak samimi ve güvenilir ortam yaratılmıştır. Güvenilirlik açısından yarı yapılandırılmış görüşme formu ile araştırmanın odağında katılımcıların görüşlerini derinlemesine ortaya çıkarılmasına fırsat sunulmuştur. Araştırmacı ön yargularından uzak kalarak görüşmeyi ve veri analizlerini gerçekleştirmiştir. Görüşme sorularının hazırlanmasında program geliştirme alanında bir öğretim üyesi ve iki doktora öğrencisi ile bir velinin görüşü alınıp bir veli ile pilot uygulama yapılmıştır. Ayrıca analiz geçerliği kapsamında da program geliştirme alanında uzman bir öğretim üyesi görüşü alınmıştır. Daha sonra bir veliden katılımcı teyidi alınmıştır. Araştırmanın aktarılabilirliği kapsamında veli seçiminde kolay örnekleme yöntemi ile ortaokul 5.6.7. ve 8.sınıfta öğrenim gören öğrencisi olan veliler tercih edilmiştir.

3.6. Araştırmacının Rolü

Çalışma grubunda yer alan veliler, uygulayıcı araştırmacının görev yapmakta olduğu okulun velileri olup görüşmeler araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Uygulayıcı araştırmacı Eğitim Fakültesi Fen Bilgisi Öğretmenliği mezunu olup 19 yıldır Fen Bilimleri Öğretmenliği yapmaktadır, aynı zamanda Eğitim Programları ve Öğretim alanında doktora eğitimine devam etmektedir. Diğer araştırmacı Eğitim Programları ve Öğretimi alanında Doktor Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır. Araştırmacılar bu çalışmada öğrenci velilerinin COVID-19 Pandemisi dönemi acil uzaktan öğretim sürecinde yaşadığı deneyimleri ortaya çıkararak bu durumun olumlu ve olumsuz yönleri ışığında oluşan güncel problemlere çözüm önerileri oluşturmayı hedeflemektedir. Bu amaçla hazırlanan görüşme formu ile ebeveynlerle zoom programı aracılığıyla görüşmeler yapılmıştır.

3.7. Etik Konular

Bilimsel araştırmaların yürütülmesi sırasında etik kurallara uyarak geçerliği ve güvenirliliği olan bilgi üretme önem arz etmektedir (Merriam, 2018, s.199). Bu çalışmada da bilimsel etik kapsamında; araştırmanın özgün bir fikre dayanmasından yola çıkılarak literatür taramasında başkasına ait eserlerin kullanılmasında etik kurallara uyulmasına dikkat edilmiştir. Veri toplama araçlarının oluşturulmasında ve kayıt altına alınması sırasında etik kurallar gözetilmiş olup katılımcılar görüşme öncesi araştırma ile ilgili bilgilendirilip ‘bilgilendirilmiş olur’ ve ‘gönüllü katılım formu’ ile onayları alınmıştır. Ayrıca görüşme sırasında nezaket kurallarına uyulmasına, özel hayata saygı ve zarar vermeme açısından kimlik bilgilerinin açıklanmayıp kod isimlerle bulgulara yer verilmesine, görüşme kayıtlarının gizli tutularak üçüncü kişilerle paylaşılmamasına dikkat edilmiştir. Verilerin analizinde ve bulguların yorumlanmasında da verilere sadık kalınmasına özen gösterilmiştir. Ayrıca uygulama öncesi ‘Yıldız Teknik Üniversitesi Akademik Etik Kurul İzni’ (09.01.2021-2020/11-E.2101090020) ile uygulama yapılacak okulun yönetiminden araştırma izni alınmasına da dikkat edilmiştir.

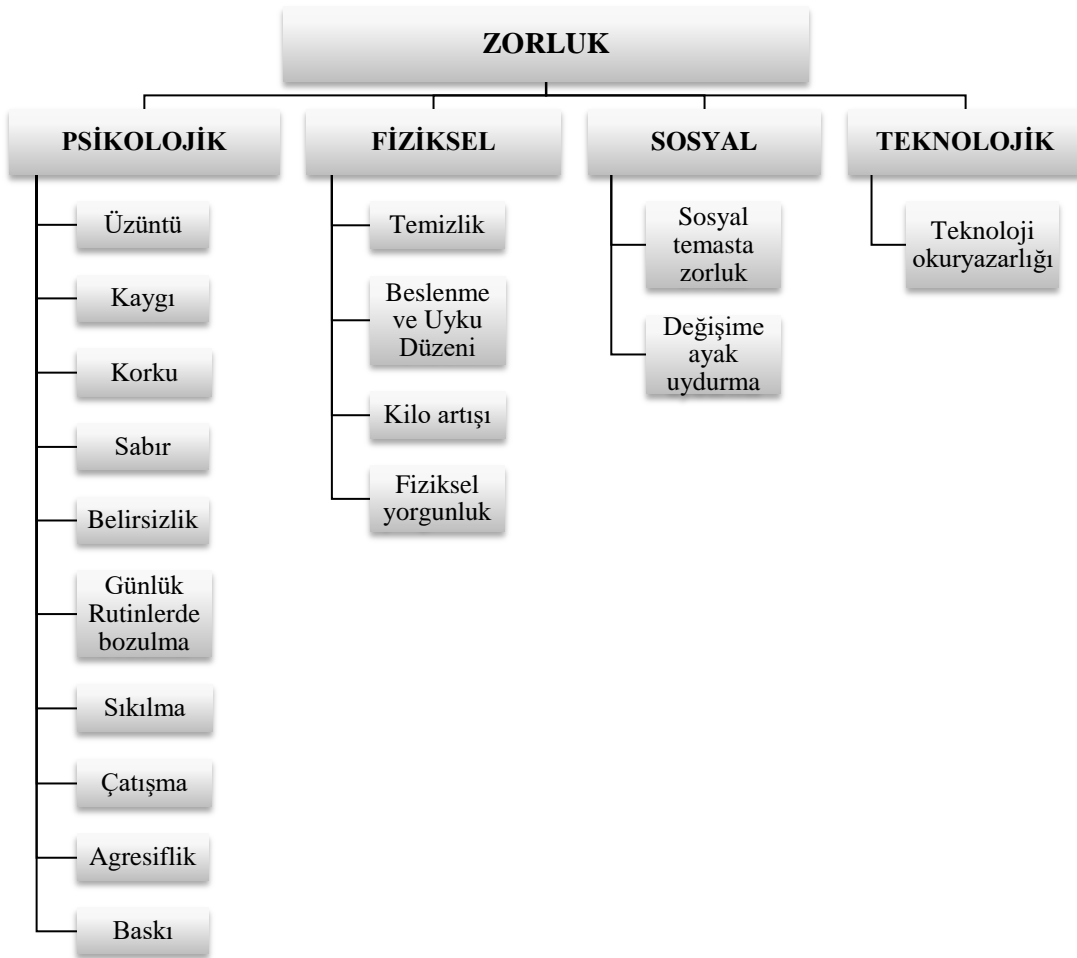
4. Bulgular

Bu bölümde araştırma sonucu oluşan tema, kategori ve kodlar sunularak yorumlanmıştır. Araştırma sonucu “zorluk”, “istenmeyen davranış”, “akademik yaşantı”, “iletişim ve işbirliği” adıyla dört tema ortaya çıkmıştır. Temalara ilişkin kategori ve kod bilgileri tema başlıkları altında incelenmiştir.

4.1. Tema 1: Zorluk

Araştırmada kadın velilerin yer aldığı ve bu velilerin COVID-19 Pandemisi dönemi AUÖ sürecinde yaşadığı zorluklara ilişkin olarak verdiği yanıtlarda dört kategori oluştuğu görülmüştür: “psikolojik zorluk”, “fiziksel zorluk”, “sosyal zorluk” ve “teknolojik zorluk”. Bu tema altında elde edilen kategori ve kodlara ilişkin bilgiler Şema 1’de belirtilmiştir.

Şema 1. Zorluk temasına ilişkin kategori ve kodlar

Velilerin pandemi süreciyle yeni tanıştığı ve alışmak durumunda kaldığı bu dönemde *psikolojik açıdan* etkilendikleri görülmektedir. Üzüntü, birçok veli tarafından tecrübe edilmiştir. Bu konuda velilerden V5 şu ifadeleri kullanmıştır: “*Pandemi dönemini, klasik olacak ama çok üzücü buluyorum. Tabii ki de bir an önce bitsin istiyoruz, bu dönemde daha hassas davranıyoruz tabii.*” Ayrıca velilerin bu süreçte çeşitli kaygıları olduğu görülmüş ve bu konuda V8 “*Ne olacak ne bitecek kaygılar baş göstermeye başladı ama elimizden geldiği kadar çocukları mutlu etmeye çalışıyoruz, maddi ve manevi*” diye düşüncelerini belirtirken V6 “*bir de ben panik yaptım, dışarıdan mikrop bulaştı mı diye endişe ettim.*” şeklinde düşüncelerini belirtmiş, V12 ise çocukların eğitim hayatında geleceğine dair kaygılarını “*Çok daha farklı bir*

eğitim öğretim hayatı olabilecekken sonrasında eksik kaldığı şeylerle ilgili endişe yaşıyoruz. Ama tabii sadece bizim çocuğumuz değil bütün dünya yaşıyor. Yani benim tek endişem onun ileri zamandaki kariyeri, düşündüğüm eğitim hayatı...” şeklinde ifade etmiştir.

Velilerin pandeminin hem kendilerinde hem de çocuklarında kaygı ile birlikte korku yarattığını V6 “*Covid’ten korkmaya başladı. Anne boğazımda bir şey hissediyorum Covid mi oldum diye takıntılar başladı...*” şeklinde ifade etmiştir. Bununla birlikte velilerin bu süreçte sabırlı olmaları gerektiği de görülmektedir. Bu durumu V9 şu şekilde açıklamıştır: “*...yani Vallahi çok büyük bir sabır. Gerçekten büyük bir sabır çekmeyi öğreniyorsunuz...*”. Velilerin pandemi sürecini çoğunlukla belirsizlik olarak tanımladığı görülmekte ve V8’in bu konudaki düşünceleri şu şekildedir;

Belirsizlik diye düşünebiliriz hepimizi yordu bunalttı ama bilmediğiniz bir sürecini hep hani duyduk hep dinledik ama birebir yaşamak daha farklıymış tabii ben yani oğlumu da aynı şekilde hep mutlu etmeye çalışıyorum hani ileride bu sorunları belki bize kitaplardan okuyacaklar. Nasıl biz daha öncekileri okuduysak, bizi de o şekilde okuyacaklar zorlu ve sıkıntılı bir süreç.

Veliler bu süreçte tedbir amaçlı okulların kapanması ve evden uzaktan eğitime devam edilmesiyle günlük rutinlerinin bozulduğunu ifade etmişlerdir. V12 hayatın düzeninde meydana gelen değişimleri şu ifadelerle açıklamıştır;

Yine okula gidiyor gibi aslında canlı derslere katılıyor ama sonrasında inanın 24 saat ayakta olsak bile yetmiyor. Biz o programlama işini çok iyi yapamıyoruz, zamanımızı verimli kullanamıyoruz eğitim açısından. Onun dışında da çok şey var değişen hayatımızda. Hayatımız dört duvar arasında sınırlı, dışarı sadece ihtiyaçlarımızı karşılamak için çıkıyoruz. Evdeyiz çoğunlukla.

Veliler pandemi sürecinde uzun süre evde kalan çocuklarının sıkılmaya başladıklarını ve bu nedenle evde sorunların yaşanmaya başladığını belirtmişlerdir. V4 bu konuda “*Evde olmaları problem, sıkılıyorlar onlarla ilgili problem oluyor...*” şeklinde düşüncelerini açıklamıştır. Evde sıkılan çocuklarla veliler arasında çatışma yaşandığını V7 “*...kızımın mesela birbirimize karşı çatışmaya başladık, sürekli çatışma ve tartışmalar...Tabii ki bunlar sürekli evde kalınca oluyor, çatışyorsunuz tartışyorsunuz birbirinize tahammül edemiyorsunuz.*” şeklinde ifade ederken bu konuda V12 düşüncelerini şu şekilde açıklamıştır;

...belki okulda çok farklı bir sosyal çevresi olabilecekken şu anda evde olduğundan arkadaşlarıyla görüşemediği için zaman zaman gerginlikler yaşıyoruz...Biz normalde çok iyi anlaşılan anne-çocuğuz, yine öyle aslında ama çok fazla geriliyoruz, tahammül sınırlarımız çok fazla yıpranmış durumda, onun da benim de. Çok küçük şeylerde birbirimize sesimiz çok fazla yükselebiliyor.

Pandemi sürecinin başlamasıyla kısıtlamalar yaşamının çocuklarında agresifleşmeye neden olduğunu V1 “*İlk zamanlar çocuklar tabii bunu algılamaya çalıştılar, daha sonra biraz agresifleştiler. Hani neden hep evdeyiz kavramaya çalıştılar. Yasak nedir, onu anlatmaya çalışıyorsunuz falan. Daha sonra kanıksadılar tabii yaşaya yaşaya, göre göre belli kurallarla dışarı çıkılacağını öğrendiler*” ifadeleriyle açıklamış, velilerin kendilerinde de görülen agresifleşmeyi V5 “*Ben sakin bir kişiliğe sahiptim ve fazla sinirlenmeye başladım, tahammülsüz olmaya başladım*” şeklinde ifade etmiştir. Ayrıca velilerin bu süreçte çocuklarına nasıl davranmaları gerektiği konusunda kararsız kaldıkları, çoğu velinin de evde katı kurallar koyarak çocuklarına baskıcı davrandıkları görülmüştür. Bu konuda V7 “*Çocukların üstünde sürekli baskı kurdum, çok daha baskıcı oldum çocuklar üzerinde. Yani bu şekilde; ellerini sık sık yıka diye, çocuklar da ‘anne yapıyorum’ diyor ama sıkıldılar.*” şeklinde düşüncelerini belirtirken V9’un ise ifadesi şu şekildedir;

Biz sürekli konuşan bir aileyiz çocuğumuzla ama hani arada sırada kızdığım, sesimi yükselttiğim, yasak koyduğum noktalarım var...bir de çocuğun psikolojisini, o kontrol noktasını biraz idare etme konusunda sıkıntı yaşıyoruz. Örneğin; ceza verdiğinde üzülür mü? doğru mu yaptım? zaten hani evden eğitimle kısıtlama var, cumartesi sokağa

çıkamıyor, o kadar sıkılmak iyi mi? çocuğa bunun, yarın öbür gün getirisi ne olur? yoksa o da bizim gibi bilinçli mi yaklaşır? olanaklara sahip olmanın kıymetini mi bilir? Açıkçası bazen düşünmüyorum değilim, yani çok esneklik mi, çok katılık mı, yoksa arası mı diye gidip geliyorum öğretmenim.

Veliler, *fiziksel zorluk* açısından pandeminin yayılmasını önleme tedbirleri kapsamında yeni temizlik kurallarına uyma konusunda başlangıçta zorlandıklarını ancak daha sonra alıştıklarını ifade etmişlerdir. Bununla ilgili olarak V6 “*Yasaklar ilk geldiğinde zorlandık, o izole olma, o mesafe zorladı, sonradan alıştık. Anne olarak kızımın maske takmakta zorlandık, dışarı giydiğimiz kıyafetleri eve gelince çıkarmak zor geldi.*” şeklinde düşüncelerini belirtmiştir. Velilerin kısıtlamalar nedeniyle evde fazla kalma sonucu beslenme ve uyku düzeninde sorun yaşadıklarını ifade ettikleri görülmüştür. Bu durumla ilgili olarak V3’ün görüşleri şu şekildedir;

... şu an çalışıyorum, çalışırken çok daha zor bu iş onu kavradım, evdeyken daha düzenliydik, yani en azından başlarındaydım...işten her dakika çocukları arayıp müdahale edemiyordum, işte whatsapp üzerinden hani yazmaya çalışıyorum. Çok geç yatılırsa ne yazık ki çok erken olan derslere katılmıyorlar. Hani zor bir süreç ama ben çok çok başarılı değilim bu konuda yani başaramıyorum...Herkes istediği gibi davranmaya çalışıyor, yani anne olarak bunu kabul etmek istemiyordum ... ben hani kontrolü elimde tutmaya çalışıyorum ama bazen de kontrolü sanki çocuklar almış gibi hissediyordum, bu beni üzüyor... yemek zorluğu yaşadım yemek beğenmiyorlar... işte uyku düzeni en büyük zorluk benim için...

Velilerin beslenme ve uyku düzeninin bozulmasıyla kilo artışı yaşadıklarını V3 “*yemek sıkıntımız çok vardı yani mutfaktan çıkamadım ben bir dönem, onu hatırlıyorum. Artık dedim ki aşçı olup çıkacağım mutfaktan, fazla mesela dengemiz kaçtı kilo aldık, sıkıntılarımız oldu*” şeklinde açıklamıştır. Ayrıca V1 yaşadığı fiziksel yorgunlukla ilgili şu ifadeleri kullanmıştır;

Hani önceden okula gittiklerinde çocuklar eve geldikleri zaman yemek yerlerdi, her şey sıralı şekilde olacak işte her şeyi dakik olmak zorunda işte, saat sekiz buçuk dokuz buçuk arası çocuklar uyumuş olurdu... mesela evin düzeni bozuldu, o açıdan haftanın 5 günü çok yoğunum, çok yorgun oluyorum, uykusuz oluyorum...

Sosyal zorluk bakımından velilerin sosyal mesafeye dikkat etmek için sosyal teması azaltmak zorunda olduklarını, aile, akraba, arkadaşlarıyla görüşemediklerini ve hayatın sınırlanması ile dışarı çıkamadıklarından sosyal aktivitelerden geri kaldıklarını, mesafeli yaşam gerekliliğinin toplumdaki uzaklaşmalarına sebep olduğunu, bunun sonucunda da sosyalleşme sıkıntısı yaşadıklarını ifade ettikleri görülmüştür. Bu konuyla ilgili V2 “*İnsanlarla iletişimimiz daha az oldu, topluma daha az girmemiz gerektiği e tabii bir süre.*” diyerek düşüncelerini dile getirmiş, V11 ise bu konuda görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir;

Önceden çok özgürdük, istediğimiz zaman istediğimiz yere gidebiliyorduk. Şimdi daha kapıdan çıkarken gitsek mi gitmesek mi diye düşünüyorum mesela...Normalde çok gezen, günlere giden bir insan değildim ama okulun orda velilerle bir kahve çay içerdik, görüşürdük, hem çocuklarımız görüşürdü. Bu kısıtlama ile eskisi gibi olmuyor. Akrabalarımız Gürsu’da hiç biriyle görüşemiyoruz.

Ayrıca V6 “*Etkilendiği konu, arkadaşlarını görememesi, en büyük sorun o. Anne arkadaşlarımı özledim, arkadaşlarıma gidelim diyor, ben nasıl gidelim dediğimde anne yakın durmayız diyor.*” ifadesiyle çocukların sosyalleşme ihtiyacına değinmiş ve bazı ebeveynlerin çocukların sosyalleşme ihtiyacına yönelik V7 de “*Evde kapalı kaldığı için sürekli, mesela bir köpek aldık. Yeni küçük bir köpek arkadaş olsun diye ona... Ben çalışıyorum onun için ona köpek aldık.*” ifadesiyle çocuğunun sosyalleşme ihtiyacına yönelik aldığı tedbirlerden bahsetmiştir. Aynı zamanda veliler, hastalık bulaşma riskini önleme açısından kısıtlamalar ve hayatın düzeninde olan değişimlere ayak uydurmada zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Bu konuda V3 görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir;

Yani şöyle okul öncesinde daha düzenliydik ben ona inanıyorum, çünkü mesela sabah kalkıyorduk, kahvaltıda da vardı çocuklar, işte sorumluluklarını biliyorlardı. En azından

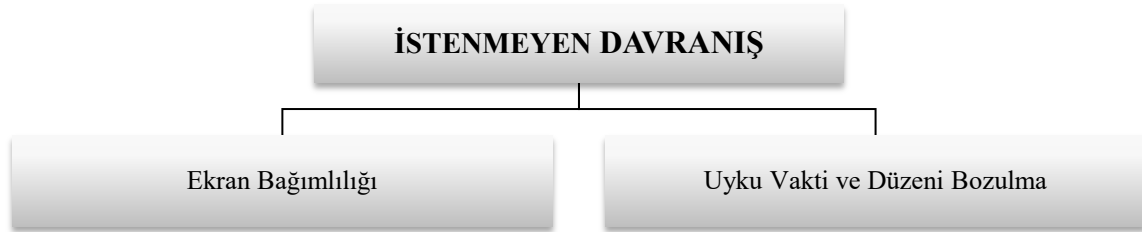
okula gidiyorlardı geliyorlardı, bir akşam yemeği, ders programı... Yani evde bence bu düzen çok iyi oturmuyor, yani hani ben çok iyi oturtmadım ya da çok baskı kurmak istemiyorum. Hani çok isyan ettirmek istemiyorum çocukları ama onlar da haklı ama bizler de haklıyız, sizler de haklısınız. Yani çok zor bir süreç işte hani ama bence daha öncesi daha sağlıklıydı gibi geliyor bana, yani şu Covid'ten dolayı herkesin dengesi bozuldu, bunu istikrarlı bir şekilde tekrarlıyorum.

Veliler, *teknolojik zorluk* açısından AUÖ sürecine geçilmesi ile teknolojiye hazırlıksız yakalandıklarını, teknolojik cihazları temin etmeye çalışmanın yanı sıra bu cihazların kullanımını konusunda da sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir. V3 teknolojik zorluk açısından görüşlerini *"Zoom'u YouTube üzerinden araştırdım, nasıl yapılır ne edilebilir diye... Başardım yani onu yaptım en sonunda; zoom programıdır, Eba'dır, onların hepsini kurulumunu kendim yaptım onu biliyorum. Çocukların gerisinde kalmadım, takipteyim sürekli."* şeklinde ifade etmiştir.

4.2. Tema 2: İstenmeyen Davranış

Araştırmanın gönüllü katılımcısı olan kadın velilerle yapılan görüşme verilerine göre velilerin COVID-19 Pandemisi dönemi AUÖ sürecinde çocuklarında istenmeyen davranışlarda artışlara yönelik verdiği yanıtlarda iki kod ortaya çıktığı görülmüştür: *"ekran bağımlılığı"* ve *"uyku vakti ve düzeninde bozulma"*. Bu tema altında elde edilen kod bilgileri Şema 2'de belirtilmiştir.

Şema 2. İstenmeyen davranış temasına ilişkin kodlar

Veliler bu süreçte çocuklarının *istenmeyen davranışlarında artış* olduğunu belirtmişlerdir. Velilerin çocuklarında gördüğü istenmeyen davranışların arasında en çok ifade edilen ekran bağımlılığı olmuştur. Çocukların bu süreçte telefon, bilgisayar ve tablette çok fazla zaman geçirdikleri ifade edilmiştir. V12 bu durumu *"...ders dışında teknolojiye fazla zaman harcıyor maalesef, ekran bağımlılığı maalesef yoğun, yaşadığımız durumlardan. Ama biz buna kendi disiplin alanımızda kurallar koymaya çalışıyoruz..."* şeklinde düşüncelerini ifade ederken V3 görüşlerini *"...gün içinde çok fazla internetteler, ne kadar ders işleseler boşa. Sanal dünya denen bir şey var. Bir de evde olduğu sürece çocuklar çok hareketli ve sürekli tabletler telefonlar ellerinde. Ben onlar açısından çok üzülüyorum ama hepimiz bu pandemi dönemi esir olduk internetlere, eve."* ifadesiyle açıklamıştır. V11 de ekran bağımlılığı ile ilgili düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir;

...teknolojiyle fazla zaman geçiriyor çünkü başka aktivitesi yok. Bu süreçte çok sıkıldığı için bilgisayara daha bağımlı oldu. Ders dışında çok fazla bir etkinlik olmadığı için, başka bir aktivite yapamadığımız için daha fazla bilgisayarda vakit geçirmeye başladı. YouTube'tan videoları falan da izliyor, önceden daha kısıtlı izliyordu ama şimdi biraz daha fazla izliyor, sınıf arkadaşlarıyla internetten oyunlar oynuyor.

Ayrıca veliler, çocuklarının geç yatıp erken kalkmalarında zorlanmaları nedeniyle uyku düzenlerinin bozulduğunu ve sabah erken saatte olan derslere katılmadıklarını ifade etmişlerdir. Bu konuda V11'in düşüncelerini *"...sabah erken kalkmasında birazcık bazen zorlanıyor ama hani oraya derse girmeyeceğim, kalkmayacağım diye değil işte uykumu alamadım, uyumayı seviyorum diyor."* şeklinde ifade ettiği görülmüştür.

4.3. Tema 3: Akademik Yaşantı

Araştırma katılımcısı olan kadın velilerinin görüşme verileri analizi sonucu velilerin COVID-19 Pandemisi dönemi AUÖ sürecinde çocuklarının akademik yaşantılarına ilişkin verdiği yanıtlarda beş kod ortaya çıktığı görülmüştür: “*öğrenme motivasyonu kaybı*”, “*akademik başarı kaybı*”, “*öğrenme eksikliği*”, “*öğreten rolü üstlenme*” ve “*öğrenme ortamı*”. Bu tema altında elde edilen kod bilgileri Şema 3’te belirtilmiştir.

Şema 3. Akademik yaşantı temasına ilişkin kodlar

Veliler okulların AUÖ’e geçmesiyle birlikte bu süreçte çocuklarının öğrenme motivasyonlarının azaldığını, kitap okumak ve ödev yapmak istemediklerini, hatta derse zorla katıldıklarını belirtmişlerdir. Bu konuda V4 “*ama kitap okuyun diyorum kitap da zor okuyorlar, tercih etmiyorlar*” şeklinde, V8 de “*Büyükler bir şekilde oyalanacak bir şeyler buluyorlar kendilerine ama çocuklar için daha da zor daha sıkıntılı bir süreç, motive etmek çok zor.*” şeklinde düşüncelerini ifade etmişlerdir. V12 ise bu konuda görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir;

Derslere katılımı ilgili başladığı günden bu yana katılmadığı ders olmadı. Ama tabii bir zorlama ara sıra oluyor. Bazen beden-resim gibi derslere girmek istemediği zaman bile olsa hepsine girmek zorunda...Uzaktan eğitimde herkes elinden geleni yapıyor ama evdeki yarım saat ders okuldaki on dakika gibi. O yüzden öğrenmeye çok fazla bir katkısı olmadığını düşünüyorum.

Veliler, AUÖ sürecinde sürekli evde olan çocuklarının ders motivasyonunu kaybetmesiyle akademik başarı kaybı yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bu durumu V5 “*Yani şimdi ilk sınavlarımız oldu bizim biliyorsunuz ki mesela...ben hayal kırıklığına uğradım. Onu da zaten uzaktan eğitime bağlıyorum...*” şeklinde ifade ederken V7 de “*sınavlarda çok memnun değilim, çocukta performans düşüklüğü çok var*” diyerek akademik başarı kaybını dile getirmiştir. Ayrıca veliler, bir önceki yılın ikinci döneminde, pandemi sürecine ilk girdiklerinde derslerin düzenli yapılamayışından dolayı çocukların ön bilgi eksiklerinin sorun teşkil ettiğini, uzaktan eğitimde yaşanan aksaklıklar nedeniyle derslerde öğrenme eksikliği oluştuğunu ve bu eksikliği giderebilmek için çocuklarına destek olduklarını ifade etmişlerdir. V2 bu konuda “*Yanında yardımcı idim, diyalogdaydık. Yani derslerden uzaktaydı ama yardım gerekli ise diğer öğretmenleri ile görüşme yapıldı. Mesela ne yapıyor, ne gerekli, ne yapayım, nedir neyin nesidir. Hani destek aldık yani, dershaneye de gidiyor*” ifadesiyle düşüncelerini açıklamıştır. V3 ise bu konuda görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir;

Özel ders aldırıyorum çocuklarıma ikisine de. Şöyle, matematikten ihtiyaçları vardı, yabancı dilden ihtiyaçları vardı. Benim zaten iki tane yabancı dilim var, yabancı dilde ben onlara yardımcı olmaya çalışıyorum hani sıkıntı yok şu an. Ayrıca bir dersane programı aldım, günlük hani etüt tarzında bütün dersleri anlatıyor, kaynaklarımız da var ama hani kaynaklar da aldım.

Veliler eğitimin evden devam etmesiyle öğretime destek verirken zorlandıklarını ve ebeveyn olma ile öğretmen olma arasında denge kuramadıklarını ifade etmişlerdir. Bu konuda V12 “*Gerçekten zor, hem anne olmak hem öğretmen kişi olmak benim için zor. O dengeyi kurmak benim adıma zor oldu.*” ifadesiyle görüşlerini açıklamıştır. Ayrıca veliler, çocuklarının eğitimine destek olabilmek için evde uygun öğrenme ortamı, sessiz çalışma ortamı yaratmaya

çalıştıklarını ifade etmişlerdir. V10, evde çalışma ortamı yaratma hakkında görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir;

Uzaktan eğitimin zor olduğunu düşünüyorum. İki çocuğum var ve iki odamız var, bir tane daha olsa ne yapardık bilmiyorum. Bilgisayarı yatak odasına koyduk, kendi yatak odamızı onlara verdik. Kızım haliyle kendi odasına kardeşinin girmesine izin vermiyor çok, liseli olduğu için. O yüzden biz karı koca salonda kaldık, hani sessiz bir ortam olsun diye...

4.4. Tema 4: İletişim ve İşbirliği

Araştırmada kadın veli görüşmeleri analizinden elde edilen verilerde velilerin COVID-19 Pandemisi dönemi AUÖ sürecinde iletişim ve iş birliği konusunda verdiği yanıtlarda iki kategori ortaya çıktığı görülmüştür: “olumlu etki” ve “olumsuz etki”. Bu tema altında elde edilen kategori ve kodlar Şema 4’te belirtilmiştir.

Şema 4. İletişim ve işbirliği temasına ilişkin kategori ve kodlar

Veliler bu sürecin, özellikle çocuk-ebeveyn iş birliği ve iletişiminde artış göstermesi ile *olumlu etkilerinin* de olduğunu ifade etmiştir. Bu süreçte iş hayatındaki kısıtlamalar nedeniyle sürekli işte olan babaların da evde olması ile ailece birlikte vakit geçirebildiklerini, babaların annelere iş ve çocuk bakımı konusunda yardımcı olduklarını ifade ettikleri görülmektedir. V11 bu konuda görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir;

Şimdi bizim babamız daha yoğun olduğu için sadece çarşamba günleri izinli olduğu zaman kahvaltı yapabiliyorduk, şimdi cumartesi pazar da kahvaltı yapabiliyoruz, akşam yemeklerini beraber yiyebiliyoruz. Daha düzenli oldu bizim için. Hiçbir şey yapmasak bile evde babanın varlığı bence daha iyi oldu.

Veliler bu süreçte birlikte vakit geçirip, oyun oynadıklarını ve birlikte yemek yaptıklarını ayrıca aile içinde daha çok birlikte vakit geçirilmesiyle aile içi iletişimin arttığı, aile bağlarının kuvvetlendiğini bir fırsat olarak gördüğünü ifade etmiştir. Bununla ilgili olarak V9 “‘Anne baba çocuk olarak oyun oynuyoruz, onunla birlikte kutu boyuyoruz, ahşap boyama etkinliği yapıyoruz, yarışma yapıyoruz, tombala oynuyoruz. Etkinliklerimiz çok fazlaştı, önceden böyle şeylere zaman yetmiyordu”, V7 ise bu konuda “ailelerle çocuklar daha çok vakit geçirdiler. Aileler ve çocuklar birbirlerine karşı yakın oldular” şeklinde düşüncelerini ifade etmiştir. Velilerle çocuklar arasındaki iş birliği ve iletişimin artması konusunda V4 şu ifadeleri kullanmıştır;

Çocuklarla iş birliğinde daha bağımlı olduk. Yani birbirimize muhtaçlık anlamında daha bağımlı olduk. İletişim olarak yani hani okula gittikleri sürece çocuklarla çok

ilgilenemiyorduk. Akşamları şu anda hani bütün gün evde olmaları... Ve tabii anneler olarak daha iyi bir iletişime geçtik çocuklarla duygusal açıdan.

Çocukların eğitim etkinliklerine de destek olmaya çalışan veliler, ders çalışma konusunda da çocuklarıyla iş birliği içinde olduklarını belirtmişlerdir. Bu konuda V5'in görüşlerini şu şekilde ifade ettiği görülmüştür;

İlk önce çok sıkıntılar oldu, internet sıkıntıları oldu, dersten atılıyorlardı sistemde. Hemen ilk işim internetle alakalı sıkıntılarımızı çözmek oldu, hemen internet programını değiştirdim. Daha sonra ben zaten çocuğumun her zaman her dakika yanında olmaya çalışıyorum. Dediğim gibi ben de onun gibi öğrenci oldum.

Veliler bir başka *olumlu etki* olarak öğretmenlerle iletişim ve iş birliğine vurgu yapmıştır. Veliler öğretmenlerle sınıf whatsapp grubu aracılığıyla iletişime geçtiklerini belirtmişlerdir. Sınıfa ait whatsapp grubunda öğretmenler ve sınıf veli temsilcisinin yönetici konumunda olup duyuruları paylaştığını, bazı sınıflarda ayrıca veliler arasında whatsapp grubu açıldığını belirtmişlerdir. Öğretmenlerin duyurularını kolaylıkla iletebildiğini, grupta yazamayan velilerin öğretmenlere telefonla ulaşabildiğini belirtmişlerdir. Ayrıca öğrenciler hakkında bilgi alışverişi için öğretmenlerle iş birliği yapabildiklerini ifade etmişlerdir. Bu konuda V6 görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir;

Öğretmenlerle, en çok sınıf öğretmeniyle konuşuyoruz. Onun verdiği bilgileri velilere aktarıyorum. Telefon ve whatsapp'tan konuşuyoruz. Velilerle ve öğretmenlerle ayrı grubumuz var. Ben görev almayı seviyorum. Öğretmenlerle sorun yaşamadık. Veliler bir sorun olunca ben aracı oluyorum. İstedığımız zaman her zaman iletişime geçebiliyoruz. Öğretmenlerimiz ilgileniyor.

Veliler okul yönetimi ile iletişim ve iş birliğinin bu süreçte *olumsuz etkilendiğini* belirtmişlerdir. Veliler okul yönetimi ile iletişimi okul aile birliği temsilcinin sağladığını, okul yönetiminin duyurularını okul aile birliği temsilcisine ilettiğini, okul aile birliği temsilcisinin whatsapp grubunda sınıf veli temsilcilerine ilettiğini, sınıf veli temsilcilerinin de diğer velilere sınıf gruplarından ilettiklerini ifade etmişlerdir. Ancak velilerin aracı olmadan okul yönetimi ile iletişimde zorluk yaşayanlarının olduğu belirtilmiştir. Ayrıca 5.sınıfların okula yeni başlarken tanışma organizasyonunun eksik kaldığı ifade edilmiştir. V8, okul yönetimi ile ilgili deneyimlerini "...5.sınıflar olarak zoom üzerinden toplantı olabilirdi. Bir kere müdür beyle toplantı yaptık, bir kere okul aile birliği başkanıyla toplanabildik..." şeklinde ifade ederken V6 ise deneyimlerini "Onları göremiyoruz, sadece telefonda whatsapp'tan mesajla ulaşabiliyoruz." şeklinde ifade etmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

COVID-19 Pandemisini kontrol altına alma çabası sonucu okulların aniden kapatılarak acil uzaktan öğretime (AUÖ) geçilmesi, öğrenciler, öğretmenler ve okul yöneticilerinin yanı sıra velileri de etkilemiştir (Kırmızıgül, 2020; Lee vd, 2021; Reimers ve Schleicher, 2020). Okulların kapatılması, sosyal, eğitimsel, ekonomik maliyetler ve kesintilere sebep olmuştur (Onyema vd, 2020). Bu araştırma sonucunda da velilerin COVID-19 pandemisi sürecinde psikolojik, fiziksel, sosyal ve teknolojik açıdan zorlandıkları görülmektedir. Velilerin pandemi dönemi AUÖ sürecinde gerek aile bireyleri gerekse çevrelerinde yaşanan hastalık ve ölüm haberlerinin kendilerini psikolojik olarak olumsuz etkilediği, bu konuda üzüntü, kaygı ve endişe yaşadıkları görülmüştür. Benzer şekilde Adıbelli ve Sümen (2020)'nin araştırmasında ebeveynlerin ve çocuklarının pandemi döneminde ruh sağlığının olumsuz etkilendiği görülürken Patrick vd. (2020)'nin Amerika'da yaptığı çalışmada da ebeveynler ve çocuklarının fiziksel ve ruh sağlığında düşüşler olduğu görülmüştür. Tükel (2020), Türk Tabipler Birliği altıncı ay raporunda "karantina ve izolasyon süreciyle insanlarda kaygı, endişe, panik atakları, korku, huzursuzluk, sinirlilik, çaresizlik hissi, sağlık kaygısı, motivasyon kaybı, isteksizlik, dikkatini toplama güçlüğü, iştah kaybı ya da iştahta artma, uykusuzluk, öfke ve tahammülsüzlük gibi ruhsal belirtiler görülebileceğini" ifade etmiştir. Pandemi tedbirleri kapsamında sokağa çıkma

kısıtlamaları nedeniyle işlerine gidemeyen ve sürekli evde kalmak durumunda olan velilerin uyku ve yemek saatlerinin de aksamasıyla günlük rutinlerinin bozulduğu, buna bağlı sağlık, beslenme sorunları yaşandığı ifade edilmiştir. Ebeveynlerin sağlık kaygısıyla temizlik konusunda daha hassas davranmaya başladıkları ve hem bu konuda hem de sürekli evde olmanın verdiği sıkıntı sonucu teknoloji bağımlılığı ile değişen davranışları karşısında bazı velilerin çocuklarına kurallar koyarak baskı uygulamaya başladıkları, bazılarının agresifleştiği görülmüştür. Tüm bunların sonucunda da veliler ve çocukları arasında çatışma yaşandığı belirtilmiştir. Chung, Lanier ve Wong (2020), araştırmasında pandemi koşullarında velilerin, sahip olduğu ebeveynlik rollerinde zorlanması nedeniyle stres altında kalabileceğini ve bunun sonucunda da çocuklarına karşı zorlayıcı kontrol uygulayıp sert davranabileceklerini belirtmiştir. Pandeminin belirsizlikler içeren bir dönem olduğunu ifade eden Koçak ve Harmancı (2020), bu süreçte aile içinde ve sosyal çevrede iletişimde sıkıntılar yaşanmasıyla öfke krizlerinin ve davranış problemlerinin yaşanabileceğini, özellikle akranlarından uzak kalan ve evde sürekli engellemelerle karşılaşan çocuklarda öfke krizleri ve davranış bozukluğu gibi ruhsal sorunlar oluşabileceği belirtilmiştir. Velilerin yaşadığı stresin davranışlarına yansımalarıyla çocukların da ruhsal yönden olumsuz etkilenmesine ve dolaylı olarak eğitim sürecinin olumsuz etkilenmesine neden olabileceği muhtemeldir (Chung, Lanier ve Wong, 2020; Lee vd., 2021; Özok, 2020). Bu çalışmada da velilerin çocuklarına kriz durumlarında nasıl davranacakları konusunda kararsız kaldığı ve bu konuda eğitim desteğine ihtiyaç duyduğu gözlenmektedir. Ayrıca velilerin algıladığı stresinin çocuklarının gelişimine yönelik ebeveyn öz-yeterlik inancını düşürmesi, pandemi dönemi gibi zor koşullarda ebeveynlik davranışlarında da olumsuzluklara yol açabilir (Oppermann, Cohen, Wolf, Burghardt ve Anders, 2021).

Pandemi dönemi yaşanan kısıtlamalar ve sokağa çıkma yasakları nedeniyle toplumdaki uzaklaşmak durumunda kalan velilerin hayatın düzeninde meydana gelen değişimlere ayak uydurmada zorlandığı ve sosyal bağlarının azalmasının üzüntüsünü yaşadığı görülmüştür. Ancak her ne kadar zorlansalar da velilerin değişime uyum sağlamak için tedbirlere uydıkları görülmüştür. Özyürek ve Çetinkaya (2021) da araştırmasında ebeveynlerin pandemi tedbirleri kapsamında kurallara uyum göstererek günlük rutinlerini kurallara göre düzenlediklerini belirtmiştir. Veliler çocuklarına destek olabilmek adına birlikte aktiviteler yapmış, psikolojik açıdan motive etmiş, bazı veliler de eve aldıkları canlı hayvanlar ile sosyalleşme ihtiyacını gidermek istemiştir. Ayrıca veliler, pandemi ile birlikte AUÖ'ye geçilmesi sonucu eğitim sürecinin çevrimiçi yürütülmesinin teknolojik sorunlara yol açtığını belirtmiştir. “Çevrimiçi öğrenmenin internet ağına, teknolojik donanıma ve donanımın sağlanmasına bağlı olması, teknoloji okuryazarlığını gerekli kılar” (Adedoyin ve Soykan, 2020, s.4). Bu nedenle veliler, AUÖ'de çocuklarının eğitimine devam edebilmesi için teknolojik cihaz ve internet ağ ile yaşadıkları sorunları çözmeye çabalamış, aynı zamanda çocuklarına yardımcı olmak ve kendilerini eksik hissetmemek adına teknoloji okuryazarlığı alanında becerilerini geliştirmeye çalışmışlardır. Yurdakul, Dönmez, Yaman ve Odabaşı (2013) teknoloji okuryazarlığının çağımızın gereği olan dijital okuryazarlığın sadece teknik bir bölümü olduğunu, ebeveynlerin teknoloji okuryazarlığı konusunda günümüzün zengin teknolojik çağında doğan çocuklarının gerisinde kaldığını belirtmiştir. 21.yüzyılda dijitalleşen eğitimin yanı sıra pandemi nedeniyle aniden ve hazırlıksız olarak uzaktan eğitime geçilmesiyle çevrimiçi eğitim teknolojilerinin kullanımındaki artış, velilerin teknoloji okuryazarlığındaki eksikliğini daha görünür hale getirmiştir (Bozkurt, 2020; Grek ve Landri, 2021; Zang ve Yu, 2021).

Velilerin pandemi sürecinde sürekli evde olan çocuklarının ekran bağımlılığı ve günlük düzenleri konusunda istenmeyen davranışlarında artış olduğunu vurguladığı görülmüştür. Bu süreçte uzaktan eğitim gören çocuklarının, derslere girmek zorunda olsalar da uyku problemi nedeniyle sabah derslerine girmekte zorlandıkları, derste ilgilerinin dağılmasıyla derse girmek istemedikleri, kitap okumak istemedikleri, daha çok teknolojik cihazlarla oyun oynayarak vakit geçirmek istediği görülmüştür. Yılmaz ve diğerleri (2020) de araştırmasında pandemi dönemi bazı çocuklarda yeni yeteneklerin keşfedildiğini bazılarında ise dikkat dağınıklığı sorunlarının oluştuğunu, ayrıca sürecin çocukların uyku düzenini de olumsuz etkilediğini gözlemlemiştir.

Yıldız ve Bektaş'ın (2020) araştırmasında da çocukların genellikle tablet, telefon ve bilgisayarlarda oyun oynadıkları, sosyal medyayı takip ettikleri, çeşitli dijital platformlarda filmler seyrettikleri görülmüştür. Ayrıca Wang, Zhang, Zhao, Zhang ve Jiang (2020), fiziksel aktivite eksikliğinin yanı sıra, uyku ve beslenme düzeni bozulan çocukların zindelik kaybına uğrayacaklarını belirtmiştir. Ancak pandemi dönemi eğitimde sürekliliğin sağlanabilmesi için öğrencilerin fiziksel ve zihinsel zindeliğinin sağlanarak uzaktan eğitim imkanlarından yararlandırılması gerekmektedir (OECD, 2020). Ayrıca uzaktan eğitimin teknolojik araçlarla çevrimiçi ve esnek öğrenmeye imkan tanınması yanında, dikkat dağıtıcı unsurların varlığı, bağlılık duygusu eksikliği ve katılım eksikliği gibi özellikleri nedeniyle öz-disiplin ve zaman yönetimi becerisi gereklidir (Xie, Siau ve Nah, 2020). Bu durumda velilerin, uzaktan eğitimin sağladığı çevrimiçi eğitim ve esneklik imkanları ile birlikte günlük rutinlerin düzeni ve zaman yönetimi konusunda sorumluluklarının arttığı görülmektedir.

Veliler, pandemi sürecinde AUÖ'e geçilmesinin ardından çocuklarının akademik yaşantıları bakımından sorun yaşamamaları adına evde uygun öğrenme ortamı hazırlamış ve akademik gelişimlerine destek olmaya çalışmıştır. Ancak bu süreçte çocuklarının derslere ilgisinin azaldığını, derse girmek istemeyen ve öğrenme motivasyonunu kaybeden öğrencilerin öğrenme eksiklikleri olduğu ve buna bağlı olarak akademik başarılarında düşüş yaşadıkları belirtilmiştir. Öğrenme ve öğretim sürecinde internet yoluyla eğitimden etkili şekilde yararlanabilmek için etkileşim gereklidir, ancak çevrimiçi eğitim derslerinde geleneksel sınıf ortamına benzer öğrenme ortamı yaratma çabasının yanında etkileşimde eksiklikler görülebilir (Kaya, 2006, s.332). Bu da çocukların çevrimiçi derslerde ilgisizliğine neden olmaktadır. Uzaktan eğitimde motivasyonun, öğrenme süreçleri üzerinde etkisi büyüktür (Fırat, Kılınç ve Yüzer, 2018; Meşe ve Sevilen, 2021) ve yüksek motivasyonla birlikte güçlü öz-yeterlik başarı için gereklidir (Semmar, 2006). Bu süreçte eğitimde teknoloji uygulamalarıyla AUÖ'e geçilmesi sonucu hem bilgiye erişimde zorluklar yaşandığı hem de teknolojinin etkin kullanılamamasının sorun teşkil ettiği görülmektedir (Salman, 2020). Bu konuda UNESCO (2020) tarafından da, COVID-19 pandemisi nedeniyle uygulanan uzaktan eğitimin en önemli etkisinin bilgi edinmede yaşanan kayıplar olduğu ifade edilmektedir. Pandemi ile birlikte artan dijitalleşme sonucu eğitimde fırsat eşitliğini sağlamak adına geniş kitlelere ulaşabilmesinin sağlanması gerektiği de göz ardı edilmemelidir (Parlak, 2017). Ayrıca bu süreçte eğitimin uzaktan devam etmesi nedeniyle velilerin ebeveyn rollerine öğretim sorumluluğu rolünün de eklenmesi ile ebeveyn olma ile öğretene olma dengesini kurmakta zorlandıkları görülmüştür. Bu bağlamda Nayır ve Sarı'nın (2020) araştırmasında Pandemi sürecinin öğrenme-öğretim sürecinde yaşanan sorunlar arasında öğrencilerin gerek bilgiye erişimi gerekse motivasyon kaybı ile öğrenme eksikleri olduğu ayrıca öğrenme süreçleri ve beceri gelişimi konusunda ebeveynlerin yeterli bilgiye sahip olmadığı gözlenmiştir.

Pandemi sürecinde velilerin yaşadığı olumsuzlukların yanında aile üyelerinin daha fazla bir araya gelmesi, birlikte aktiviteler yaparak daha fazla konuşma imkanı bulmasıyla aile bağlarının güçlendiği, bu sayede velilerle çocuklar arasında iletişim ve işbirliğinde artış olduğu görülmüştür. Bu konuda Cluver vd. (2020), pandemi gibi zor zamanların aile hayatını etkileyerek yaratıcı fırsatlara ve çocuklarla güçlü ilişkiler kurmaya imkan tanıyabileceğini belirtmiştir. Başaran ve Aksoy'un (2020) da çalışmasında COVID-19 sürecinde olumlu ve olumsuz yaşantılar deneyimleyen aile bireylerinin birlikte geçirilen zamanın artmasıyla aile içi bağların kuvvetlendiği ve ev işlerinde iş birliği bakımından artışın yaşanmasıyla olumlu yaşantıların olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Szabo, Richling, Embry, Biglan ve Wilson (2020)' un, pandemi sürecinde anne-babaların, çocuklarının ruh sağlığı ve duygusal iyi oluşlarını sağlayacak faaliyetlere yönlendirmesi gerektiğini vurguladığı görülmektedir. "Ebeveyn ve çocuklar arasında etkileşimin geliştirilmesi yoluyla çocukların öz yeterlik becerilerinin geliştirilebilmesi ve doğru ebeveynlik yaklaşımı ile çocukların psikolojik ihtiyaçlarının karşılanması mümkündür" (Wang vd., 2020, s. 946). Veliler çocuklarının devam eden dersleri ile ilgili olarak okul öğretmenleri ile iletişim halinde olduklarını, duyuru ve görüş bildirme için telefonların mesaj uygulamaları ile iletişim içinde olduklarını belirtmiştir. Bu

sonuç, Yılmaz ve diğerlerinin (2020), öğrencilerin yeni karşılaştığı bir durum olan uzaktan eğitimle derslerine devam etmesi sürecine uyumunu sağlayabilmek adına öğrenci, öğretmen, veli ve okul yönetimi arasında iletişimin gerekli olduğunu vurgulayan sonucuyla örtüşmektedir. Bu araştırmada velilerin, okul yönetimi ile iletişimin pandemi sürecinde azaldığını ifade ettiği, okul yönetiminden toplantılarla bilgilendirme ve destek istediği görülmüştür. Bu konuda özellikle ortaokul 5.sınıfa yeni başlayan öğrenci velilerinin, okula yüz yüze başlayamadıklarından dolayı okul yöneticilerini, öğretmenlerini, diğer velileri daha yakından tanımayı beklemediklerini görülmüştür.

Bu araştırmanın Türkiye'nin Bursa ilinde bir devlet okulu kadın velileri ile gerçekleştirilmiş olması ve erkek velilerin araştırmaya katılmaya gönüllü olmaması nedeniyle bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Bu sınırlılıklar dahilinde araştırma sonuçlarına göre COVID-19 pandemi dönemi AUÖ'de velilerin hem aile düzeni hem de çocukların eğitim çalışmalarını kontrol altında tutmaya çalışırken kendilerine vakit ayıramadığı, üstlendiği tüm rollerin dengesini kurmakta zorluk çektiği görülmektedir. Velilerin özellikle eğitimde dijitalleşme sonucunda teknolojik okuryazarlık açısından eksiklerinin olduğu görülmektedir. Ayrıca bazı velilerin yaşadıkları psikolojik, fiziksel, sosyal ve teknolojik zorlukların kaygı ve strese yol açarak ebeveyn öz-yeterliğinde olumsuz etkileri olduğu gözlenmiştir. Bu nedenle velilerin psikolojik ve sosyolojik açılardan destek alması gerekmektedir. Velilerin çocukların sağlıklı gelişimi ve kriz anlarında gelişiminde ne gibi roller üstelenmesi gerektiği ile ilgili psikolojik danışma birimleri tarafından eğitimler düzenlenebilir. Özellikle velilerin çocuklarının fiziksel, psikolojik ve bilişsel zindelikleri konulu eğitimler alması sağlanabilir. Uzaktan eğitimin hayatın bir parçası olacağı gerçeğinden yola çıkarak velilerin eğitimsel rollerinin devam edeceği düşünülürse pedagoji eğitimleri ile birlikte teknoloji okuryazarlığı eğitimleri düzenlenebilir. Ayrıca velilere yönelik okullar veya danışma birimleri tarafından çevrimiçi öğrenme ağları oluşturularak, acil durumlarda bilgiye erişim imkanı tanınabilir. Veliler de teknoloji bağımlılığı ile karşı karşıya kalan çocuklarının sosyal gelişimlerine yönelik aktivitelerini arttırabilir, bilişsel ve duyuşsal açıdan çevrimiçi eğitim olanaklarından faydalanmasını sağlayabilir. Okulların velilerin eğitimsel rollerine destek olabilmesi için duyuruların iletimi şeklinde tek taraflı iletişim yerine daha fazla etkileşimli eğitim toplantıları düzenleyebilir. Araştırmacılar ise kriz durumlarında ebeveynlik rollerine yönelik olarak çeşitli eğitimsel ihtiyaçları belirleyecek araştırmalar yapabilir. Ayrıca, özel okul velileri, erkek veliler ve farklı coğrafi bölgede yaşayan velilerle daha kapsamlı araştırmalar planlanabilir.

Kaynakça

- Adedoyin, O. B. ve Soykan, E. (2020). Covid-19 pandemic and online learning: the challenges and opportunities. *Interactive Learning Environments*, 1-13. <https://doi.org/10.1080/10494820.2020.1813180>
- Adıbelli, D. ve Sümen, A. (2020). The effect of the coronavirus (COVID-19) pandemic on health-related quality of life in children. *Children and Youth Services Review*, 119, 105595. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105595>
- Bakioğlu, B. ve Çevik, M. (2020). COVID-19 pandemisi sürecinde fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime ilişkin görüşleri. *Turkish Studies*, 15(4), 109-129. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.43502>
- Başaran, M. ve Aksoy, A. B. (2020). Anne-babaların korona-virüs (covid-19) salgını sürecinde aile yaşantılarına ilişkin görüşleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(71), 668-678.
- Berg, B. L. ve Lune, H. (2019). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (Arı, A., çev.) Konya: Eğitim Yayınevi.

- Boğar, Y. (2020). Koronavirüs (covid-19) pandemisinin eğitime olan etkilerinin değerlendirilmesi ve fen eğitiminin sanallaştırılması: Bölüm 3, E. Yeşilyurt (Ed.), *Eğitim sosyal ve beşeri bilimlerine multidisipliner bakış* içinde (ss. 78-108). Güven Plus Grup A.Ş. Yayınları <https://bit.ly/3DgFzFv> (Erişim tarihi: 10.02.2021)
- Boon, H. J., Brown, L. H., Tsey, K., Speare, R., Pagliano, P., Usher, K. ve Clark, B. (2011). School disaster planning for children with disabilities: A critical review of the literature. *International Journal of Special Education*, 26(3), 223-237.
- Boyraz, G. ve Legros, D. N. (2020). Coronavirus disease (COVID-19) and traumatic stress: probable risk factors and correlates of posttraumatic stress disorder. *Journal of Loss and Trauma*, 25(6-7), 503-522. <https://doi.org/10.1080/15325024.2020.1763556>
- Bozkurt, A. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemi süreci ve pandemi sonrası dünyada eğitime yönelik değerlendirmeler: Yeni normal ve yeni eğitim paradigması. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi AUAd*, 6(3), 112-142
- Bozkurt, A. ve Sharma, R. C. (2020). Emergency remote teaching in a time of global crisis due to CoronaVirus pandemic. *Asian Journal of Distance Education*, 15(1), i-vi. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3778083>
- Bozkurt, A., Jung, I., Xiao, J., Vladimirschi, V., Schuwer, R., Egorov, G., ... Paskevicius, M. (2020). A global outlook to the interruption of education due to COVID-19 Pandemic: Navigating in a time of uncertainty and crisis. *Asian Journal of Distance Education*, 15(1), 1-126. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3878572>
- Can, E. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemisi ve pedagojik yansımaları: Türkiye’de Açık ve Uzaktan Eğitim Uygulamaları. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi AUAd* 6(2), 11-53
- Cansoy, R. (2018). Uluslararası çerçevelere göre 21. yüzyıl becerileri ve eğitim sisteminde kazandırılması. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 3112-3134. <https://doi.org/10.15869/itobiad.494286>
- Cauchemez, S., Ferguson, N. M., Wachtel, C., Tegnell, A., Saour, G., Duncan, B. ve Nicoll, A. (2009). Closure of schools during an influenza pandemic. *The Lancet infectious diseases*, 9(8), 473-481. [https://doi.org/10.1016/S1473-3099\(09\)70176-8](https://doi.org/10.1016/S1473-3099(09)70176-8)
- Chung, G., Lanier, P. ve Wong, P. Y. J. (2020). Mediating effects of parental stress on harsh parenting and parent-child relationship during coronavirus (COVID-19) pandemic in Singapore. *Journal of family violence*, 1-12. <https://doi.org/10.1007/s10896-020-00200-1>
- Cluver, L., Lachman M. J., Sherr L., Wessels I., Krug E.,... ve McDonald, K. (2020). *Parenting in a time of COVID19*. The Lancet, (395): e64. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30736-4](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30736-4).
- Cone, L., Brögger, K., Berghmans, M., Decuypere, M., Förchler, A., Grimaldi, E., ... ve Vanermen, L. (2021). Pandemic Acceleration: Covid-19 and the emergency digitalization of European education. *European Educational Research Journal (online)*, 1-24. <https://doi.org/10.1177/14749041211041793>
- Creswell, J. W. (2020). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. (Demir, S., B. ve Bütün, M. çev.). Ankara: Siyasal kitabevi
- Dalton, L., Rapa, E. ve Stein, A. (2020). Protecting the psychological health of children through effective communication about COVID-19. *The Lancet Child & Adolescent Health*, 4(5), 346-347. [https://doi.org/10.1016/S2352-4642\(20\)30097-3](https://doi.org/10.1016/S2352-4642(20)30097-3)
- Doğan, Y. (2007). İlköğretim çağındaki 10-14 yaş grubu öğrencilerinin gelişim özellikleri. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (13), 155-187.

- Durak, A. (2019). *Ebeveyn arabuluculuğunun bazı değişkenlere göre incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi) Bartın Üniversitesi, Bartın. Erişim adresi: <https://acikerisim.bartın.edu.tr/handle/11772/1882>
- Farantika, D., Kurniasar, R. D. ve Kholida, A. (2020). Attachment building between parents and children during the pandemic COVID 19. Proceeding International Webinar Series-Educational Revolution in Post COVID Era “Teaching and Evaluation for Children in COVID Era”, 39-47.
- Fırat, M., Kılınç, H. ve Yüzer, T. V. (2018). Level of intrinsic motivation of distance education students in e-learning environments. *Journal of Computer Assisted Learning*, 34(1), 63-70. <https://doi.org/10.1111/jcal.12214>
- Grek, S. ve Landri, P. (2021). Education in Europe and the COVID-19 Pandemic. *European Educational Research Journal*, 20(4), 393-402. <https://doi.org/10.1177/14749041211024781>
- Huber, S. G. ve Helm, C. (2020). COVID-19 and schooling: evaluation, assessment and accountability in times of crises—reacting quickly to explore key issues for policy, practice and research with the school barometer. *Educational Assessment, Evaluation and Accountability*, 32(2), 237-270. <https://doi.org/10.1007/s11092-020-09322-y>
- İnan Kaya, G. (2021). Dijital çağda çocuk yetiştirme ve eğitim: Değişen roller. *İnsan ve İnsan*, 8(27), 83-100. <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.819184>
- Kaya, Z. (2002). *Uzaktan eğitim*. (1. Baskı). Ankara: Pegem A Yayınları. <https://bit.ly/3xFG2A9> (Erişim tarihi: 01.02.2021)
- Kaya, Z. (2006). *Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme*. (2.Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık <https://bit.ly/3d6qHiH> (Erişim tarihi: 01.02.2021)
- Kırmızıgül, H. G. (2020). COVID-19 salgını ve beraberinde getirdiği eğitim süreci. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 283-289.
- Koçak, Z. ve Harmancı, H. (2020). COVID-19 pandemi sürecinde ailede ruh sağlığı. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (5), 183-207.
- Lee, S. J., Ward, K. P., Chang, O. D. ve Downing, K. M. (2021). Parenting activities and the transition to home-based education during the COVID-19 pandemic. *Children and Youth Services Review*, 122, 105585. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105585>
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber*. (Turan, S., çev.edt.). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Meşe, E. ve Sevilen, Ç. (2021). Factors influencing EFL students’ motivation in online learning: A qualitative case study . *Journal of Educational Technology and Online Learning*, 4 (1) , 11-22. <http://doi.org/10.31681/jetol.817680>
- Meyers, K. ve Thomasson, M. A. (2021). Can pandemics affect educational attainment? Evidence from the polio epidemic of 1916. *Cliometrica*, 15(2), 231-265. <https://doi.org/10.1007/s11698-020-00212-3>
- Mukba, G. (2020). COVID-19 Pandemi sürecinde çocuk-ebeveyn etkileşimi. F., Tanhan ve İ. H., Özok. (Ed.). *Pandemi ve eğitim içinde* (ss.343-354). Ankara: Anı Yayıncılık. https://www.yyu.edu.tr/images/files/pandemi_ve_egitim_kitabi.pdf (Erişim tarihi: 02.07.2021)
- Onyema, E. M., Eucheria, N. C., Obafemi, F. A., Sen, S., Atonye, F. G., Sharma, A. ve Alsayed, A. O. (2020). Impact of Coronavirus pandemic on education. *Journal of Education and Practice*, 11(13), 108-121. <https://doi.org/10.7176/JEP/11-13-12>

- Oppermann, E., Cohen, F., Wolf, K., Burghardt, L. ve Anders, Y. (2021). Changes in Parents' Home Learning Activities With Their Children During the COVID-19 Lockdown–The Role of Parental Stress, Parents' Self-Efficacy and Social Support. *Frontiers in psychology*, 12. Article no: 682540. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.682540>
- Özbay, Ö. (2015). Dünyada ve Türkiye'de uzaktan eğitimin güncel durumu. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, (5), 376-394.
- Özok, İ. H. (2020). Uzaktan eğitim ile ebeveynler ve öğrencilerde katlanan stres ve baş etme yöntemleri. F., Tanhan ve İ. H., Özok. (Ed.). *Pandemi ve eğitim içinde* (ss.47-56). Ankara: Anı Yayıncılık. https://www.yyu.edu.tr/images/files/pandemi_ve_egitim_kitabi.pdf (Erişim tarihi: 02.07.2021)
- Özyürek, A. ve Çetinkaya, A. (2021). COVID-19 Pandemi döneminde aile ve ebeveyn-çocuk ilişkilerinin incelenmesi. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 96-106.
- Parlak, B. (2017). Dijital çağda eğitim: Olanaklar ve uygulamalar üzerine bir analiz. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22 (Kayfor 15 Özel Sayısı), 1741-1759.
- Partnership for 21st Century Learning. (2015). *P21 framework definitions*. http://www.p21.org/storage/documents/P21_Framework_Definitions.pdf. (Erişim tarihi: 10.01.2021)
- Patrick, S. W., Henkhaus, L. E., Zickafoose, J. S., Lovell, K., Halvorson, A., Loch, S., ... ve Davis, M. M. (2020). Well-being of parents and children during the COVID-19 pandemic: a national survey. *Pediatrics*, 146(4) e2020016824. <https://doi.org/10.1542/peds.2020-016824>
- Patton, M. Q. (2018). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (Demir, S. ,B. ve Bütün, M., çev.). Ankara: Pegem Akademi
- Reimers, F. M. ve Schleicher, A. (2020). A framework to guide an education response to the COVID-19 Pandemic of 2020. *OECD*. <https://bit.ly/31aOonD> (Erişim tarihi: 20.01.2021)
- Rodríguez-de-Dios, I., van Oosten, J. M. ve Igartua, J. J. (2018). A study of the relationship between parental mediation and adolescents' digital skills, online risks and online opportunities. *Computers in Human Behavior*, 82, 186-198. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2018.01.012>
- Sağlam, M. ve Kay, M. A. (2021). COVID-19 salgını sürecinin ailede ebeveyn tutumları ile çocuklarda duygusal ve davranışsal durumlar açısından değerlendirilmesi. *İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 9 (3) , 1115-1130. <https://doi.org/10.33715/inonusaglik.986414>
- Saldana, J. (2013). *The coding manuel for qualitative reasearchers*. California: SAGE Publications
- Salman, U. A. (2020). *Türkiye'de koronavirüsün eğitime etkileri-V, Dijital uçurumu öğrenciler anlatıyor*. <https://bit.ly/3lq6ZTu> (Erişim tarihi: 21.02.2021)
- Sarı, T. ve Nayır, F. (2020). Pandemi dönemi eğitim: sorunlar ve fırsatlar. *Turkish Studies*, 15(4), 959-975. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44335>
- Semmar, Y. (2006). Distance learners and academic achievement: The roles of self-efficacy, self-regulation and motivation. *Journal of Adult and Continuing Education*, 12(2), 244-256. <https://doi.org/10.7227/JACE.12.2.9>
- Szabo, T. G., Richling, S., Embry, D. D., Biglan, A. ve Wilson, K. G. (2020). From helpless to hero: Promoting values-based behavior and positive family interaction in the midst of

- COVID-19. *Behavior analysis in practice*, 13(3), 568-576. <https://doi.org/10.1007/s40617-020-00431-0>
- Toquero, C. M. (2020). Challenges and opportunities for higher education amid the COVID-19 Pandemic: The Philippine context. *Pedagogical Research*, 5(4), em0063. <https://doi.org/10.29333/pr/7947>
- Tükel, R. (2020). *COVID-19 Pandemi sürecinde ruh sağlığı*. https://www.ttb.org.tr/kutuphane/covid19-rapor_6/covid19-rapor_6_Part71.pdf (Erişim tarihi: 21.02.2021)
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO]. (2020). *School closures caused by Coronavirus (Covid-19)*. <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse> (Erişim tarihi: 21.02.2021)
- Wang, G., Zhang, Y., Zhao, J., Zhang, J. ve Jiang, F. (2020). Mitigate the effects of home confinement on children during the COVID-19 outbreak. *The Lancet*, 395(10228), 945-947. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30547-X](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30547-X)
- Wang, M. T., Del Toro, J., Scanlon, C. L., Schall, J. D., Zhang, A. L., Belmont, A. M., ... ve Plevniak, K. A. (2021). The roles of stress, coping, and parental support in adolescent psychological well-being in the context of COVID-19: A daily-diary study. *Journal of Affective Disorders*, 294, 245-253. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2021.06.082>
- Weaver, J. L. ve Swank, J. M. (2021). Parents' lived experiences with the COVID-19 pandemic. *The Family Journal*, 29(2), 136-142. <https://doi.org/10.1177/1066480720969194>
- Williamson, B., Eynon, R. ve Potter, J. (2020). Pandemic politics, pedagogies and practices: digital technologies and distance education during the coronavirus emergency. *Learning, Media and Technology*, 45(2), 107-114. <https://doi.org/10.1080/17439884.2020.1761641>
- Xie, X., Siau, K. ve Nah, F. F. H. (2020). COVID-19 pandemic—online education in the new normal and the next normal. *Journal of Information Technology Case and Application Research*, 22(3), 175-187. <https://doi.org/10.1080/15228053.2020.1824884>
- Yamamoto, T. G. ve Altun, D. (2020). Coronavirüs ve çevrimiçi (online) eğitimin önlenemeyen yükselişi. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 25-34. Doi: 10.26701/uad.711110
- Yıldız, S. ve Bektaş, F. (2021). COVID-19 Salgınının Çocukların Boş Zaman Etkinliklerinde Yarattığı Değişimin Ebeveyn Görüşleriyle Değerlendirilmesi. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 26 (1), 99-122
- Yılmaz, E., Güner, B., Mutlu, H., Doğanay, G. ve Yılmaz, D. (2020). *Veli algısına göre pandemi dönemi uzaktan eğitim sürecinin niteliği*. Konya: Palet Yayınları. <https://bit.ly/3lpSX4h> (Erişim tarihi: 30.01.2021)
- Yurdakul, B. (2015). Uzaktan Eğitim. Ö. Demirel (Ed.) *Eğitimde yeni yönelimler* içinde (ss. 271-288) Ankara: Pegem Akademi
- Yurdakul, K. I., Dönmez, O., Yaman, F., ve Odabaşı, H. F. (2013). Dijital ebeveynlik ve değişen roller. *Gaziantep University Journal of Social Sciences/JSS*, 12(4) (2013), 883-896
- Zhang, J. ve Yu, S. (2021). Reconceptualising digital pedagogy during the COVID-19 pandemic: A qualitative inquiry into distance teaching in China. *Innovations in Education and Teaching International*, 1-11. <https://doi.org/10.1080/14703297.22021.2000473>
- Zhao, Y. (2020). COVID-19 as a catalyst for educational change. *Prospects*, 49(1), 29-33. <https://doi.org/10.1007/s11125-020-09477-y>

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Yıldız Teknik Üniversitesi Akademik Etik Kurul

Tarih: 09.01.2021

No: 2020/11-E.2101090020

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : % 50

2. yazar katkı oranı : % 50

Bilişsel Esneklik ve Öz Düzenleme Becerileri Arasındaki İlişki

The Relationship between Cognitive Flexibility and Self-Regulation Skills

Prof. Dr. Murat TUNCER¹, Öğr. Gör. Ramazan TANAŞ²

Öz

Bu çalışmada üniversiteden mezun olabilecek nitelikteki öğrencilerin bilişsel esneklik ve öz düzenleme becerileri arasındaki ilişki incelenmiştir. İlişkisel tarama yöntemi kullanılarak yapılan bu çalışmada bilişsel esneklik ölçeği ve öz düzenleme ölçeği kullanılmıştır. Araştırma Afyon Kocatepe üniversitesinin rastgele seçilen iki fakültesinde (Mühendislik ve İktisadi ve İdari Bilimler) öğrenim gören 289 son sınıf öğrencisi üzerinde yürütülmüştür. Araştırmada öğrencilerin bilişsel esneklik ve öz düzenleme puanlarının yüksek olduğu görülmüştür. Araştırmanın bağımsız değişkenlerinden sadece yaş değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde görüş farkı belirlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin not ortalamaları ile bilişsel esneklik ortalamaları arasında anlamlı ve yüksek bir ilişki olmadığı da tespit edilmiştir. Buna karşın Bilişsel esneklik ve öz düzenleme arasında anlamlı ve pozitif ilişki belirlenmesi ve bilişsel esneklik ölçeğine yönelik görüşlerin öz düzenleme becerilerine yönelik görüşlere ait varyansın %31'ini açıkladığı sonucuna ulaşılmıştır. Bilişsel esnekliğin öğrenme üzerindeki etkisi dikkate alındığında öğrenme-öğretme sürecine başlanmadan veya süreç içinde bilişsel esnekliğe yönelik bir tanılama çalışmasının yapılması önerilmektedir. Bu araştırma bulgusuna göre bilişsel esnekliği destekleyecek bir müdahale öz düzenleme açısından da yararlı sonuçlar verebilir.

Anahtar Kelimeler: Bilişsel esneklik, öz düzenleme, ilişkisel tarama yöntemi, üniversite öğrencileri

Makale Türü: Araştırma

Abstract

In this study, it has been examined whether there is a relationship between cognitive flexibility and self-regulation skills of university students. The cognitive flexibility scale and the self-regulation scale were used in this study by using the correlational survey method. The research was carried out on 289 senior students studying at two randomly selected faculties (Engineering Faculty and Economics and Administrative Sciences Faculty) of Afyon Kocatepe University. In the study, it has been determined that the students' cognitive flexibility and self-regulation scores are high. Only statistically significant difference of opinion was determined in the age variable, which is one of the independent variables of the study. It has been found out that there is no significant and high relationship between the students' academical scores and their cognitive flexibility averages. On the other hand, it has been determined that there is a significant and positive relationship between cognitive flexibility and self-regulation, and opinions about the cognitive flexibility scale have explained 31% of the variance of views on self-regulation skills. Considering the effect of cognitive flexibility on learning, it is recommended to conduct a diagnostic study on cognitive flexibility before or during the learning-teaching process. According to this research finding, an intervention that will support cognitive flexibility may also yield beneficial results in terms of self-regulation.

Keywords: Cognitive flexibility, self-regulation, correlational survey method, university students

Paper Type: Research

Giriş

¹Firat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, mtuncer@firat.edu.tr

²Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon Meslek Yüksekokulu, rtanas@aku.edu.tr

Atf için (to cite): Tuncer, M., ve Tanaş, R. (2022). Bilişsel esneklik ve öz düzenleme becerileri arasındaki ilişki. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 467-479.

Son dönem eğitim araştırmalarının bir bölümünün öğrenmenin doğasını daha iyi açıklama üzerine kurgulandığı söylenebilir. Var olan kuramsal yapıların deneyimlenmesinin yanı sıra öğrenenin öğrenme sürecindeki tutumu, algısı gibi bireysel özellikleri de bu araştırmalarda önemli yer tutmaktadır. Bu araştırma bilişsel esneklik ve öz düzenleme becerisinin ilişkisel bağlamına odaklanmış olup, öğrenen bireylerin öğrenme sürecindeki özelliklerini belirlemeyi amaçlamaktadır.

Bilişsel olarak esnek kişilerin bir problemin farklı çözüm yollarının bilincinde olma ve en iyi çözüm yolunu seçebilme, iç denetimi sağlama ve yeniliklere açık olma gibi özellikleri barındırması gereklidir(Sapmaz & Doğan, 2013). Dennis & Vander (2010)'a göre bu yetilere sahip kişiler, zor durumlarda alternatif çözümler üretebilmekte ve karşılaşılan problemleri çözülebilir olarak değerlendirmektedirler(Gülüm & Dağ, 2012). Martin & Rubin (1995)'e göre bilişsel olarak esnek olanlar davranışlarının sonucunun olumlu olabileceğine inanıp işe koyulanlardır.

Bilişsel esnekliğe yönelik olarak yapılan tanımların ortak noktası değişen çevresel uyarıcılara uyum sağlama ve bilişi bu yönde değiştirme becerisidir(Dennis & Vander Wal, 2010). Ellis ve Dryden'a (2007) göre psikolojik olarak güçlü kalabilme, yaşamından zevk alma, hoşgörü, kendini yönlendirme, belirsizlikleri ve kendini kabullenme, risk alma, çevresel engellenmelere karşı yüksek direnç bilişsel esneklik ile ilişkilendirilebilir. Anderson (2002) ise cevap setleri arasında yön değiştirebilme kabiliyeti, hatalardan öğrenme, alternatif stratejiler tasarlayabilme gibi çeşitli becerileri bilişsel esneklik ile ilgili bulmuştur. (Deak, 2004) ise bilişsel esnekliğin dili kullanma becerisiyle pozitif ilişki içinde olduğu görüşündedir. Bilişsel esneklik üzerine yapılan bazı araştırmalar (Anzai & Yokoyama, 1984; Frensch & Stenberg, 1989) bireyin uzmanlaşma derecesi arttıkça bilişsel esneklikte bir düşüş görüldüğünü ortaya koymaktadır. Bilişsel esneklik ile ilgili olarak Canas ve diğ. (2003) otomatikleşme (belli durumlara karşı verilen belli tepkiler) tehlikesine dikkat çekmekte, otomatikleşmenin performans ve bilişsel esnekliği olumsuz etkilediğine vurgu yapmaktadırlar. Bir başka araştırmada(Çuhadaroğlu, 2013) ise alınan eğitimlerin bilişsel esneklikte gerilemeye neden olabileceğine dikkat çekilmektedir. Bilişsel esnekliği eğitim- öğretim faaliyetleri ile birlikte ele alan bazı araştırmalarda(Buğa ve diğ., 2018; Jacobson & Spiro, 1995; Kearsley, 2000) bilginin farklı yollarla sunulması, bilginin doğal yapısının bozulmaması ve gerçek yaşamla ilişkilendirilmesi, öğretimin örnek olay ve yapılandırma temelinde yürütülmesi ve bilgi kaynaklarının birbiri ile uyumlu olması gibi çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Bilişüstü düşünme sistemleri, öğrencilerin problem çözme becerilerini artırıp farklı yöntem ve stratejileri kullanmada esnek davranmalarına, çözülmesi daha zor problemlere yönelmelerine ve hangi durumlarda hangi stratejinin daha uygun kullanılacağını belirlemelerini sağlamaktadır(Ormrod, 2003). Mayer (1998)'e göre de bilişüstü, problem çözme sürecinde bilginin nasıl düzenleneceğine, ne zaman kullanılacağına ilişkin süreçleri içeren önemli bir unsurdur. Bilişsel kaynakları yönetme stratejileri ise öğrencilerin hedeflerine ulaşmak ve ihtiyaçlarını karşılamının yanında çevrelerine uyum sağlamaları ve kendi için çevrelerindeki ortamı değiştirmelerine yardımcı olmaktadır (Üredi & Üredi, 2005).

Bireyin öğrenme sorumluluğunu hissedebilmesi, hangi bilgileri hangi sırayla ve ne miktarda öğreneceğinin farkında olması, kendi öğrenmelerini yapılandırabilmesi, kendi öğrenmelerine ilişkin gerekli taktik ve stratejileri bilmesi öğrenciden beklenen en temel özellikleri içermektedir. Schuitema ve diğ. (2012)'ne göre bu özellikler eğitimde öğrenme ile birlikte karşımıza sıklıkla çıkan öz-düzenlemeli öğrenme kavramı ön plana getirmiştir. Bazı araştırmacılar (Aktan, 2012; Çalışkan & Selçuk Sezgin, 2010; Hofer et al., 1998; Pintrich, 2000) öz düzenlemeyi öğrenme ile ilişkilendirirken öğrencilerin kendi eksik bilgilerinin farkında olarak öğrenme hedeflerini saptayabilmesi, bilişsel, davranışsal ve psikomotor özelliklerini kontrol edebilmesi ve gerektiğinde yeni durumlara göre değiştirmesi gibi bir dizi durumdan bahsetmişlerdir. Boekaerts ve Cascallar (2006) ise bu tanımlamaya bir eleştiri olarak öz-düzenlemeli öğrenmenin yalnızca biliş ile sınırlı kaldığını, motivasyon stratejilerinin de önemli

olduğu görüşünü ileri sürmüşlerdir. Bu görüş bazı araştırmalara da (Boekaerts & Cascallar, 2006; Ryan & Deci, 2000) yansıdığı haliyle “öğrenen bilgileri içselleştirerek kendi öğrenmesine değer vererek kendilerini motive eder” şeklinde yeni bir bakış açısı olarak ifade edilebilir.

Öz düzenleme konusunda alan yazında çeşitli teorilerin ortaya atıldığı görülmektedir. Bu teorilerden Sosyal Bilişsel Teori (SBT) Bandura'nın (1999) çalışmalarına dayanan ve davranışın çıkış şekline açıklama getiren bir teoridir. Sosyal Bilişsel Teori, sosyal öğrenme teorisinin ortaya koyduğu bakış açısının geliştirilmiş bir şekli olarak görülmekte, öğrenmenin çevresel faktörlere ve gözlem yolu ile öğrenme boyutuna dikkat çekmektedir. Bir diğer teori olan Bilgi İşleme Teorisi (BİT), öğrenme sürecini davranışçı bakış açısıyla sadece uyarıcı-tepki boyutunda ele alan koşullanma teorilerine karşı bir eleştiri olarak ortaya çıkmıştır. BİT'te, birey uyarıcının gelmesini beklememekte, bilgiyi etkin bir şekilde aramakta ve zihinsel olarak işlemektedir (Mayer, 1996). Öz düzenleme ile ilgili teorilerden bir diğeri de İradeci Öz Düzenleme Teorisi'dir (Boekaerts & Corno, 2005). Bu teorinin öne çıkan hususlarından biri olan İrade, kavramsal olarak bakıldığında motivasyonla eş değer değildir. Motivasyon, öğrenme için amaçlar belirlemede gerekli bir etken iken irade ise bu amaçlara ulaşma süreci ile ilgilidir (Boekaerts & Corno, 2005). Vygotsky'ye göre öğrenme sürecinde sosyal etkileşim büyük bir önem taşımaktadır. Vygotsky kuramında “Yakınsak Gelişim Alanı” olarak adlandırdığı bir kavramdan söz etmiş, bu kavram ile öğrenmenin meydana geleceği yeri vurgulamıştır (Vygotsky, 1998; Fosnot, 1996'dan Akt. Tezci, 2002).

Öz düzenleme ve bilişsel esneklik konusunda yapılan araştırmalar bu iki değişken arasındaki ilişki dikkati çekmektedir. Bu araştırmalardan biri Demirtaş (2019) tarafından yapılmış ve bilişsel esneklik ile öz düzenleme arasında pozitif yönde, orta düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Korhan, Engin ve Güloğlu (2021) bilişsel esneklik ve öz düzenlemeyi pandemi dönemi sınav kaygısı açısından araştırmış, bilişsel esneklik düzeyi yüksek ve öz düzenleme açısından başarılı kişilerin sınav kaygı puanlarının düşük olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Öz düzenleme ve bilişsel esnekliği ergenler örnekleminde araştıran Koşar (2019) bu değişkenlerin sınıf, zekâ düzeyi gibi değişkenler açısından anlamlı biçimde farklılaştığı sonucuna ulaşmışlardır. Ateş ve Sağar (2021) tarafından yapılan bir araştırmada ise bilişsel esneklik ve duygu düzenleme becerileri özyeterliliğin anlamlı yordayıcıları olarak rapor edilmişlerdir. Vaziri, Panah ve Tajali de (2021) öz düzenleme ve bilişsel esnekliği ilişkili yapılar olarak bulmuşlardır.

Bütün bu görüş ve kuramsal yaklaşımlar öğrenmede biliş ve öz düzenlemenin önemli ve ilişkili iki kavram olduğunu göstermektedir. Bu durum eğitim-öğretim süreçlerinde bilişsel esneklik ve öz düzenleme konusunda tanılama çalışmaları yapılması gereğini ortaya koymaktadır. Bu tanılama çalışmaları öğrenmenin niteliğini artırmada öğreticilere önemli bilgiler verecektir. Öğreticiler sınıflarındaki öğrencilerin bilişsel esneklik ve öz düzenleme açılarından durumları konusunda bilgi edindiklerinde öğrenme yaşantılarını bu kavramlar açısından planlama imkânı bulacaklardır. Bu doğrultuda bu araştırmanın genel amacı bilişsel esneklik ve öz düzenleme arasındaki ilişkinin belirlenmesidir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır;

- Bilişsel esneklik ve öz düzenleme cinsiyet, öğrenim türü (birinci ve ikinci öğretim), fakülte (Mühendislik ve İktisadi ve İdari Bilimler), mezun olunan lise, yaş ve öğrenim görülen bölüm açısından anlamlı biçimde farklılaşmakta mıdır?
- Bilişsel esneklik ve öz düzenleme beceri ortalamaları ile öğrencilerin genel akademik not ortalamaları arasında ne düzeyde ve yönde bir ilişki vardır?
- Bilişsel esneklik öz düzenleme becerilerini ne ölçüde yordamaktadır?

1. Yöntem

Araştırma ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama “iki veya daha fazla sayıdaki değişken arasındaki değişimin varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi hedefleyen araştırma modeli” olarak tanımlanmaktadır (Fraenkel & Wallen, 2009; Karasar, 2009).

1.1. Katılımcılar

Araştırma başlangıcında Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği kurulundan etik kurul raporu (06.02.2020 tarihli, 2020/04 karar) ve örnekleme dâhil edilecek fakültelerden araştırma izinleri alınmıştır. Bu bağlamda araştırmanın evrenini Afyon Kocatepe üniversitesinde öğrenim gören son sınıf öğrencileri (6075 kişi) oluşturmaktadır. Örnekleme ise Afyon Kocatepe üniversitesinin rastgele seçilen iki fakültesinde (Mühendislik ve İktisadi ve İdari Bilimler) öğrenim gören ve araştırmanın yapıldığı zamanda okulda bulunan 289 son sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Örnekleme ilişkin bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Örnekleme ilişkin veriler

DEĞİŞKENLER		f	%
Fakülte	Mühendislik	159	55
	İİBF	130	45
Yaş	18–21	36	12,5
	22–25	240	83
	26 ve üzeri	13	4,5
Cinsiyet	Kadın	141	48,8
	Erkek	148	51,2
Öğrenim Türü	I. Öğretim	193	66,8
	II. Öğretim	96	33,2
Mezun Olunan Lise Türü	Genel lise	44	15,2
	Meslek lisesi	48	16,6
	Anadolu lisesi	181	62,6
	Fen lisesi	4	1,4
	Özel eğitim kurumları	12	4,2
Bölüm	İnşaat Mühendisliği (1)	46	15,9
	Maden Mühendisliği (2)	4	1,4
	Kimya Mühendisliği (3)	4	1,4
	Malzeme Bilimi ve Mühendisliği (4)	5	1,7
	Kimya Mühendisliği (5)	8	2,8
	Elektrik Mühendisliği (7)	35	12,1
	Biyomedikal Mühendisliği (8)	36	12,5
	Gıda Mühendisliği (9)	21	7,3
	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (10)	14	4,8
	İktisat (11)	21	7,3
	Uluslararası Ticaret ve Finans (12)	27	9,3
	İngilizce İşletme (13)	7	2,4
	Maliye (14)	23	8,0
	İşletme (15)	38	13,1

Tablo 1’den de görüldüğü gibi araştırmaya dahil olan öğrencilerin 159’u (%55) mühendislik fakültesi, 130’u (%45) İİBF fakültesinde öğrenim görmektedir. Yaş dağılımına bakıldığında 240 kişi (%83) 22-25 yaş aralığında olup başı çekmektedir. Cinsiyet dağılımının daha dengeli dağılım gösterdiği (%48,8 kadın, %51,2 erkek) yine tablodan anlaşılmaktadır. Ayrıca öğrencilerin 193’ü (%66,8) I. öğretimde, 96’sı (%33,2) ikinci öğretimde eğitim

almaktadır. Mezun olunan liselere bakıldığında ise (181 kişi, %62,6) Anadolu lisesinden gelerek başı çekmektedir. Bölüm değişkeninde ise inşaat mühendisliği 46 kişi (%15,9), işletme 38 kişi (%13,1), biyomedikal 36 kişi (%12,5) ve Elektrik mühendisliği 35 (%12,1) olduğu tablodan anlaşılmaktadır.

1.2. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmanın verileri bilişsel esneklik ve öz düzenleme ölçekleri ile elde edilmiştir. Bilişsel Esneklik Ölçeği Martin ve Rubin (1995) tarafından geliştirilen Bilişsel Esneklik Ölçeğinin (BEÖ) geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları Çelikkaleli (2014^a) tarafından gerçekleştirilmiştir. Buna göre orijinali 12 maddeden oluşan ölçeğin 11 maddelik Türkçe formunun açılımlayıcı faktör analizi (AFA) sonucunda elde edilen tek boyutlu yapısı doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ile elde edilen yapıyla uyum göstermektedir. 6'lı Likert tipi bir ölçme aracı olan BEÖ 1 “kesinlikle katılmıyorum” 6 “kesinlikle katılıyorum” biçiminde cevaplandırılmaktadır. Öz Düzenleme Ölçeği ise Brown ve arkadaşları (1999) tarafından geliştirilmiştir. Bu ölçek Aydın, Keskin Özer ve Yel (2013) tarafından Türkçeye uyarlanmış, geçerlik ve güvenilirlik çalışması sonucunda 51 madde ve öz-pekiştirme, öz-izleme ve öz-değerlendirme olmak üzere 3 boyuttan oluştuğu belirtilmiştir. Ölçek “*kesinlikle katılmıyorum(1)*” ile “*kesinlikle katılıyorum(5)*” aralığında 5'li likert tipindedir. Ölçek puanlarının yorumlanmasında aşağıdaki kriterler önerilmiştir;

198 puan ve yukarısı: yüksek seviyede öz-düzenleme kapasitesi

197-160 arası: orta düzeyde öz-düzenleme kapasitesi

159 ve aşağısı: düşük seviyede öz düzenleme kapasitesinin göstergesi olarak kabul edilebilir.

Araştırmada kullanılan ölçeklere güvenilirlik analizleri yapılmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Güvenirlik analizi sonuçları

	Bilişsel esneklik ölçeği	Öz düzenleme
Cronbach’s alpha	,70	,86
Split-half	,70	,79
Strict parallel	,80	,82

Tablo 2’de görüldüğü gibi yapılan bütün güvenilirlik analizleri sonucunda ölçeklerin güvenilir olduğu görülmektedir. Araştırmalarda sıklıkla kullanılan Cronbach’s Alpha değeri BEÖ için (.70), öz düzenleme ölçeği için (.86) düzeyinde hesaplanmıştır. Bu değerler BEÖ için kabul edilebilir, öz düzenleme ölçeği için iyi düzeydedir (Kılıç, 2016). Split-Half (iki yarı güvenilirliği) ve Strict parallel (paralele formlar) sonuçlarına bakıldığında ise ölçeklerin güvenilir olduğu görülmektedir ($p>0,60$).

1.3. Verilerin Analizi

Toplanan verilere göre hesaplanan ortalamaların karşılaştırılmasında verilerin homojen ve n sayısının 30 un üstünde olduğu durumlarda parametrik testlerden T testi, Anova, bu şartları sağlamayan gruplar için parametrik olmayan testlerden Mann Whitney U ve Kruskal Wallis H gibi testlere başvurulmuştur. Bunun yanında bağımlı değişkenler arasındaki ilişkisel bağlamın belirlenebilmesi için Pearson Korelasyonu ve regresyon analizinden yararlanılmıştır.

2. Bulgular

Araştırma kapsamında öncelikle bilişsel esneklik ve öz düzenleme becerilerine yönelik görüşlerin cinsiyet, öğrenim türü ve fakülte bağımsız değişkenleri açısından anlamlı biçimde farklılaşp farklılaşmadığı bağımsız gruplar T-testi ile analiz edilmiştir. Bu ilk analiz tablosunda

sadece bu bağımsız değişkenlere yer verilmesinin nedeni verilerin homojen bir biçimde dağılım göstermesi ve gruplarda otuzdan fazla kişinin bulunmasıdır. Veri toplama araçlarına yönelik görüşlerin bağımsız değişkenler açısından karşılaştırıldığı analiz sonuçları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Cinsiyet, öğrenim türü ve fakülte değişkenlerine yönelik bağımsız gruplar T-testi analiz tablosu

			N	$\bar{X}$	SS	S	Levene		T testi		
							F	p	t	p	
Bilişsel Esneklik Ölçeği	Cinsiyet	Kadın	141	4,47	,52	287	2,359	,126	-,935	,350	
		Erkek	148	4,53	,61						
	Öğrenim türü	I. Öğretim	193	4,52	,58	287	,182	,670	,918	,359	
		II. Öğretim	96	4,46	,55						
	Fakülte	Mühendislik	159	4,50	,55	287	,374	,541	,129	,897	
		İİBF	130	4,50	,60						
Öz Düzenleme Ölçeği	Öz Pekiştirme	Cinsiyet	Kadın	141	3,85	,42	287	2,817	,094	,384	,702
		Erkek	148	3,84	,34						
	Öğrenim Türü	I. Öğretim	193	3,84	,36	287	,373	,542	-,330	,741	
		II. Öğretim	96	3,86	,41						
	Fakülte	Mühendislik	159	3,83	,39	287	2,271	,133	-,737	,462	
		İİBF	130	3,86	,36						
	Öz İzleme	Cinsiyet	Kadın	141	3,49	,65	287	2,415	,121	-,213	,831
		Erkek	148	3,51	,71						
	Öğrenim Türü	I. Öğretim	193	3,54	,70	287	,558	,456	1,459	,146	
		II. Öğretim	96	3,42	,64						
	Fakülte	Mühendislik	159	3,56	,67	287	,074	,786	1,586	,114	
		İİBF	130	3,43	,69						
	Öz Değerlendirme	Cinsiyet	Kadın	141	2,84	,44	287	1,039	,309	-,015	,988
		Erkek	148	2,84	,49						
	Öğrenim Türü	I. Öğretim	193	2,85	,47	287	,266	,635	,828	,408	
		II. Öğretim	96	2,80	,47						
	Fakülte	Mühendislik	159	2,83	,46	287	,101	,751	-,427	,669	
		İİBF	130	2,85	,47						
Tüm Ölçek	Cinsiyet	Kadın	141	3,65	,41	287	,007	,932	,079	,937	
	Erkek	148	3,64	,39							
Öğrenim Türü	I. Öğretim	193	3,66	,40	287	,000	,991	,777	,438		
	II. Öğretim	96	3,62	,39							
Fakülte	Mühendislik	159	3,65	,40	287	,670	,414	,515	,607		
	İİBF	130	3,63	,39							

Tablo 3'ten de anlaşılacağı üzere ölçekler ve boyutları bazında cinsiyet, öğrenim türü ve fakülte değişkenlerine göre istatistiksel olarak anlamlı görüş farkı bulunmamıştır ($p > .05$).

Araştırmada en az üç gruptan oluşan mezun olunan lise, yaş ve bölüm değişkenleri ve gruplardan herhangi birisinin "N" değeri 30 dan küçük olduğu gözlemlendiği için Kruskal Wallis H testi ile analize dâhil edilen bağımsız değişkenlere yönelik bulgular ise Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Yaş, mezun olunan lise ve bölüm değişkenlerine yönelik Kruskal Wallis H analiz tablosu

		X ²	p	Fark (MVU)			
Mezun olunan lise	Bilişsel Esneklik Ölçeği	3,994	,407				
	Öz Düzenleme Ölçeği	Öz pekiştirme	5,649	,227			
		Öz izleme	4,527	,339			
		Öz Değerlendirme	3,108	,540			
		Tüm Ölçek	4,921	,296			
Bilişsel Esneklik Ölçeği		2,448	,294				
Yaş	Öz Düzenleme Ölçeği	$\bar{X}$					
		Öz pekiştirme	1: 3,79 2: 3,84 3: 4,16	9,969	,007*	1<3, 2<3	
		Öz izleme	1: 3,29 2: 3,49 3: 4,20	17,890	,000*	1<3, 2<3	
		Öz Değerlendirme		,909	,635		
		Tüm Ölçek	1: 3,54 2: 3,64 3: 4,06	17,048	,000*	1<3, 2<3	
		(gruplar: 1=18-21, 2=22-25, 3= 26 ve üzeri)					
		Bilişsel Esneklik Ölçeği		14,434	,344		
		Bölüm	Öz Düzenleme Ölçeği	Öz pekiştirme	9,677	,720	
				Öz izleme	19,317	,114	
				Öz Değerlendirme	14,169	,362	
Tüm Ölçek	12,729			,469			

(* işareti anlamlı farklılıkları göstermektedir)

Tablo 4 incelendiğinde mezun olunan lise ve bölüm değişkenlerine göre gruplar arasında anlamlı düzeyde görüş farkı bulunmamaktadır ($p>.05$). Buna karşın yaş değişkenine göre öz düzenleme ölçeğinin öz pekiştirme, öz izleme boyutlarında ve tüm ölçek analizlerinde anlamlı düzeyde görüş farkı belirlenmiştir ($p<.05$). Bu boyutların tamamında görülen anlamlı farka ilişkin ortalamalar da incelendiğinde 26 yaş ve üzeri kişilerin diğer gruplara göre daha yüksek ortalamalara sahip olduğu görülmektedir.

Araştırmanın son bağımsız değişkeni olan genel not ortalaması, bilişsel esneklik ve öz düzenleme ile ilişkisel bağlamı yönüyle analiz edilmiştir. Bu amaçla bilişsel esneklik ve öz düzenleme beceri ortalamaları ile öğrencilerin genel akademik not ortalamaları arasında ne düzeyde ve yönde bir ilişki olduğu korelasyon analizi ile test edilmiş, sonuçlar Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Pearson korelasyon analizi sonuçları

Değişkenler	N	r	p
GNO & BEÖ	252	,071	,262
	Tüm Ölçek	,174	,006*
	Öz Pekiştirme	,205	,001*
GNO & ÖZDÜZ	252	,094	,137
	Öz Değerlendirme	,051	,419
BEÖ & ÖZDÜZ	252	,584	,000*

Tablodan da anlaşılacağı üzere her iki bağımlı değişken arasındaki (BEÖ & ÖZDÜZ; $r=.584;p=.000$) ilişki ,01 düzeyinde anlamlı ve yüksek düzeyde pozitif bir korelasyona sahiptir.

Öğrencilerin genel not ortalamaları Öz Düzenleme Becerileri ölçeğinin tamamı ve öz pekiştirme boyutu ile anlamlı ve pozitif bir korelasyon içindedir. Buna karşın genel not ortalamaları ile bilişsel esneklik arasında anlamlı ve yüksek düzeyde bir ilişki bulunamaması ise dikkat çekici bir bulgu olarak göze çarpmaktadır.

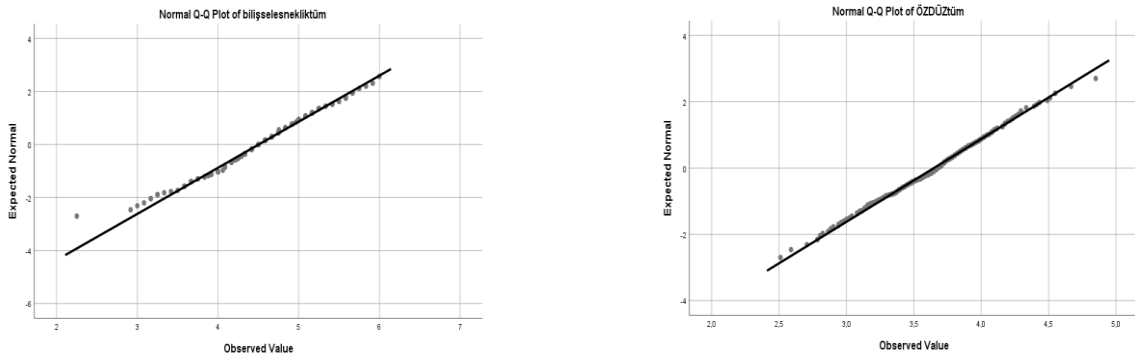
Araştırma kapsamında son olarak belirlenen bu ilişkileri daha iyi yorumlayabilmek için ölçeklerin birbirlerini ne ölçüde yordadığı araştırılmak istenmiştir. Ancak bu analiz için bazı ön sayıtların sağlanması gerekmektedir. Tablo 4'teki korelasyon katsayıları bir otokorelasyon problemi varlığına işaret etmemektedir. Bu nedenle diğer bir önsayıtlı olan normallik varsayımının karşılanıp karşılanmadığı araştırılmıştır. Ölçeklere ilişkin normallik varsayımını kontrol etmek amacıyla basıklık ve çarpıklık katsayıları hesaplanmış, sonuçlar Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Basıklık çarpıklık değerleri tablosu

Normallik	Bilişsel Esneklik	Öz Düzenleme
Skewness	-,222	-,093
Kurtosis	,786	-,055

Tablo 6'da da görüldüğü gibi elde edilen değerlerin $\pm 1,5$ arasında olması veri toplama araçlarına yönelik görüşlerin normal dağıldığını göstermektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Normal dağılım ön sayıtlısının da sağlandığı görüldüğünden son olarak doğrusallık şartının sağlanıp sağlanmadığına bakılmıştır. Bu amaçla Q-Q grafikleri oluşturulmuş ve Şekil 1'te verilmiştir.

Şekil 1. BEÖ ve öz düzenleme ölçeğinin Q-Q grafikleri

Şekil 1'deki Q-Q grafiklerine göre diğer bir ön sayıtlı olan doğrusallığın da sağlanmış olduğu görülmektedir. Verilerin regresyon analizi açısından uygun bulunmuş ve Tablo 7'deki analiz sonuçlarına ulaşılmıştır.

Tablo 7. Regresyon analizi tablosu

Değişkenler	B	S. hata	β	t	p
Sabit	1,880	,154		12,222	,000*
BEÖ	,393	,034	,565**	11,588	,000*

R= ,565, adjR²= ,316, F=134,285, p = ,000*

Tablodaki verilere bakıldığında bilişsel esnekliğe yönelik görüşlerin öz düzenleme becerilerine yönelik puanlara ait varyansın %31'ini açıkladığı görülmektedir. Açıklanan varyans ile değişkenlerden herhangi birinde yapılacak bir değişikliğin diğerinde ne oranda etki yapabileceği anlamına gelmektedir. Bir başka ifadeyle öz düzenleme becerilerine ilişkin değişkenliğin yüzde 31'i bilişsel esneklik ile açıklanabilir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Araştırmadan elde edilen görüş ortalamalarına bakıldığında bilişsel esneklik ölçeğinde katılımcıların tamamen katılıyorum düzeyinde görüş bildirdikleri (BEÖ=4,50), öz-düzenleme

ölçeği puanlarının ortalamasının 185,13 olduğu görülmüştür. Bu bulgulara göre öğrencilerin öz düzenleme becerileri orta ve bilişsel esneklik düzeylerinin yüksek olduğu söylenebilir. Esen Aygün ve Şahin Taşkın (2019) öğretmen adayları üzerinde yaptığı araştırma sonuçlarına göre öğretmen adaylarının düşük bir bilişsel esneklik düzeyine sahip olduğunu saptamışlardır. Buna karşılık Çuhadaroğlu (2013) öğretmen adaylarıyla yaptığı araştırmada yüksek bir bilişsel esneklik bulgusu rapor edilmiştir. Benzer şekilde Gürbüz Kaptanbaş ve Nartgün Sezgin (2018) pedagojik formasyon programı öğrencileri üzerinde yaptığı araştırma sonucunda yüksek düzeyde bilişsel esneklik bulgusuna ulaşmıştır.

Elde edilen bulgulardan biri de cinsiyet değişkenine göre ölçekler ve boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir görüş farkı bulunmamasıdır. Bilişsel esnekliğe ilişkin alan yazın bulguları incelendiğinde üniversite öğrencileri ile yapılan bazı araştırmalar (Bilgin, 2009; Çelikkaleli, 2014; Laçın Doğan ve Yalçın, 2019; Üzümcü ve Müezzın, 2018) bu araştırma bulgularını desteklemektedir. Bunun yanında Martin & Rubin (1995) yetişkinler, Diril (2011), Öz (2012) ve Zahal (2014) ise lise öğrencileri ile yaptığı araştırmalarda benzer sonuçlara ulaşmışlardır. Buna karşılık Asıcı ve İkiz, (2015), Altunkol, (2011) ve Sapmaz & Doğan, (2013) yaptığı araştırmalarda erkeklerin bilişsel esneklik düzeylerinin daha yüksek olduğunu tespit edilmiştir. Araştırmada öz düzenleme ölçeğinin tümü ve boyutlarında da cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı fark bulunamamıştır. Alan yazındaki bazı çalışmalar (Agrawal ve diğ., 2012; Çalışkan ve Selçuk Sezgin, 2010; Ertürk, 2013; Şahin, 2015) cinsiyet değişkeni açısından öz düzenleme becerilerine yönelik bu araştırma bulguları ile paralel bulunmuştur. Üniversite öğrencileri ile yapılan bazı araştırmalarda (Schuitema ve diğ., 2012; Yüksel, 2013) kadınların, bazı araştırmalarda (Cabı & Gülbahar, 2008; Haşlamam, 2005) ise erkeklerin lehine bir sonuca ulaşılmıştır. Bütün bu araştırma bulguları açısından genel bir değerlendirme yapıldığında cinsiyetin bilişsel esneklik ve öz düzenleme anlamında anlamlı görüş farkına neden olabilecek bir değişken olmadığı söylenebilir. Buna karşın bazı araştırmalarda cinsiyet açısından elde edilen anlamlı farkların bilişsel esneklik ve öz düzenlemenin örneklem özelliklerine (yaş gibi) göre farklı düzeylerde olabileceğini akla getirmektedir.

Araştırmada bulgularından bir diğeri üniversite öğrencilerinin bilişsel esneklik ve öz düzenleme becerilerinin öğrenim türü ve fakülte değişkenlerine göre istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklılaşmadığıdır. Benzer bulgu öğrenim görülen bölüm açısından da elde edilmiştir. Gürbüz Kaptanbaş ve Nartgün Sezgin'in (2018) öğretmen adaylarıyla yaptığı araştırmada da benzer sonuçlara ulaşmıştır.

Ayrıca yaş değişkenine yönelik analiz sonucunda üst yaş grup ortalamalarının diğere gruplara göre anlamlı biçimde yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu da yaş ilerledikçe öz düzenleme, öz izleme ve öz pekiştirme düzeylerinin arttığı şeklinde yorumlanabilir. Şahin (2015) bu araştırmayı destekler nitelikte sonuçlara ulaşmıştır. Ancak Aygün (2018) yaş değişkenine benzer biçimde sınıf (genel olarak sınıf düzeyi arttığında yaş da artmaktadır) açısından bilişsel esnekliğin anlamlı biçimde farklılaşmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Bu araştırmada bilişsel esnekliğe yönelik görüş ortalamaları ile genel not ortalaması arasında anlamlı ve yüksek bir ilişki olmadığı belirlenmiştir. Oysaki alan yazın bulguları açısından bir değerlendirme yapıldığında pozitif ve anlamlı bir ilişki beklentisi oluşmaktadır. Alan yazındaki bu araştırmalara örnek olarak Kercood, Lineweaver, Frank ve Fromm'un (2017) çalışması örnek gösterilebilir. Bu çalışmaya göre bilişsel esneklik akademik başarının yordayıcısı durumundadır. Benzer şekilde Mogalhaes, Carneiro, Limpo ve Filipe' de (2020) araştırmalarında bilişsel esnekliğin öğrenme ve akademik başarı açısından kritik role sahip olduğunu sonucuna ulaşmışlardır. Yeatts ve Strag (2014) akademik performansı bilişsel akıcılık ve bilişsel esnekliğin bir fonksiyonu olarak açıklamışlardır. Araştırmalar arasındaki bu farklılıkların nedeni Esen Aygün ve Şahin Taşkın'ın (2019) değindiği gibi örneklem farklılığı olabilir.

Bu araştırma bulgularına göre örnekleme oluşturan katılımcıların bilişsel esneklik ve öz düzenleme düzeyleri arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Bilişsel esnekliğin öğrenme üzerindeki etkisi dikkate alındığında öğrenme-öğretme sürecine başlanmadan veya süreç içinde bilişsel esnekliğe yönelik bir tanılama çalışmasının yapılması önerilmektedir. Bu araştırma bulgusuna göre bilişsel esnekliği destekleyecek bir müdahale öz düzenleme açısından da yararlı sonuçlar verebilir. Genel not ortalaması açısından bir değerlendirme yapıldığında ise genel not ortalaması ile öz düzenleme ve boyutları arasında belirlenen anlamlı ilişkinin bilişsel esneklik ve genel not ortalaması arasında gözlenmemesi dikkat çeken bir bulgudur. Bu noktada bilişsel esneklik ve öz düzenleme arasındaki yordayıcılık oranı olarak karşımıza çıkan yüzde otuz birin dışında kalan değişkenlerin önem kazandığı düşünülmektedir. Bu araştırma kapsamındaki bağımlı değişkenlere yenilerinin eklenmesi yoluyla bilişsel esneklik, genel not ortalaması ve öz düzenleme arasındaki ilişkilerin daha açık bir biçimde ortaya konulabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Agrawal, S., Norman, G. R., & Eva, K. W. (2012). Influences on medical students' self-regulated learning after test completion. *Medical Education*, 46(3), 326-335.
- Aktan, S. (2012). *Öğrencilerin Akademik Başarısı, Öz Düzenleme Becerisi, Motivasyonu Ve Öğretmenlerin Öğretim Stilleri Arasındaki İlişki*. Doktora Tezi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı.
- Altunkol, F. (2011). *Üniversite Öğrencilerinin Bilişsel Esneklikleri İle Algılanan Stres Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Anderson, P. (2002). Assessment And Development Of Executive Function (Ef) During Childhood. *Child Neuropsychology*, 8(2), 71-82.
- Anzai, Y., & Yokoyama, T. (1984). Internal Models In Physics Problem Solving. *Cognition And Instruction*, 1, 397.
- Asıcı, E., & İkiz, E. F. (2015). Mutluluğa giden bir yol: bilişsel esneklik. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35, 191-211.
- Bandura, A. (1999). Social Cognitive Theory: An Agentic Perspective. *Asian Journal of Social Psychology*, 2, 21-41.
- Bilgin, M. (2009). Bilişsel esnekliği yordayan bazı değişkenler. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(36), 142-157.
- Bilgin, M. (2017). Ergenlerin beş faktör kişilik özelliği ile bilişsel esneklik ilişkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(62), 945-954.
- Boekaerts, M., & Cascallar, E. (2006). How far have we moved toward the integration of theory and practice in self regulation. *Educational Psychology Review*, 18, 199-210.
- Boekaerts, M., & Corno, L. (2005). Self- Regulation In The Classroom: A Perspective On Assessment And Intervention. *Applied Psychology: An International Review*, 54(2), 199-231.
- Buğa, A., Özkamalı, E., Altunkol, F., & Çekiç, A. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Bilişsel Esneklik Düzeylerine Göre Sosyal Problem Çözme Tarzlarının İncelenmesi. *Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(1), 48-58.
- Cabı, E., & Gülbahar, Y. (2008). The Effect Of Subject Field And Gender Of Pre-Service Teachers On Their Preferred Self-Regulated Learning Strategies. *Technology Conference, Eskişehir Anadolu Üniversitesi*.
- Çalışkan, S., & Selçuk Sezgin, G. (2010). Üniversite Öğrencilerinin Fizik Problemlerinde

- Kullandıkları Özdüzenleme Stratejileri: Cinsiyet Ve Üniversite Etkileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27.
- Canas, J. J., Quesada, F. J., Antoli, A., & Fajardo, I. (2003). Cognitive Flexibility And Adaptability To Environmental Changes In Dynamic Complex Problem-Solving Tasks. *Ergonomics*, 46(5), 482–501.
- Çelikkaleli, Ö. (2014). Ergenlerde Bilişsel Esneklik İle Akademik, Sosyal Ve Duygusal Yetkinlik İnançları Arasındaki İlişki. *Eğitim ve Bilim*, 176, 347–354.
- Çuhadaroğlu, A. (2013). Bilişsel Esnekliğin Yordayıcıları. *Cumhuriyet International Journal Of Education*, 2(1).
- Deak, G. O. (2004). The Development Of Cognitive Flexibility And Language Abilities. *Advances In Child Development And Behavior*, 31, 271-327.
- Dennis, P. D., & Vander Wal, J. S. (2010). The Cognitive Flexibility Inventory: Instrument Development And Estimates Of Reliability And Validity. *Cognitive Therapy And Research*, 34(3), 241-253.
- Diril, A. (2011). *Lise Öğrencilerinin Bilişsel Esneklik Düzeylerinin Sosyo-Demografik Değişkenler Ve Öfke Düzeyi İle Öfke İfade Tarzları Arasındaki İlişki Açısından İncelenmesi*.
- Ellis, A., & Dryden, W. (2007). *The Practice Of Rational Emotive Behavior Therapy*.
- Ertürk, G. H. (2013). *Öğretmen Çocuk Etkileşiminin Niteliği İle Çocukların Öz Düzenleme Becerisi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Esen Aygün, H., & Şahin Taşkın, Ç. (2019). Öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulaması kapsamında bilişsel esnekliğe ilişkin görüşleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 7(4), 1475-1499.
- Fraenkel, J. R., & Wallen, N. E. (2009). *How To Design And Evaluate Research In Education (7th Ed.)*.
- Frensch, P. ., & Stenberg, R. J. (1989). Expertise And Intelligent Thinking: When Is It Worse To Know Better? *Advances In The Psychology Of Human Intelligence*, Lea: Hills.
- Gülüm, İ. V., & Dağ, İ. (2012). The Turkish Adaptation, Validity And Reliability Of The Repeatedly Thinking Scale And The Cognitive Flexibility Inventory. *Anatolian Journal Of Psychiatry*, 13, 216–223.
- Gürbüz Kaptanbaş, E., & Sezgin Nartgün, Ş. (2018). Pedagojik Formasyon Programı Öğrencilerinin Bilişsel Esneklik Ve Öz Yeterlik Düzeyleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(55).
- Haşlamam, T. (2005). *Programlama Dersi İle İlgili Öz-Düzenleyici Öğrenme Stratejileri İle Başarı Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi: Bir Yapısallık Modeli*. "Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Hofer, B. K., Yu, S. L., & Pintrich, P. R. (1998). *Teaching College Students To Be Self Regulated Learners*. In D. H. Schunk & B. J. Zimmerman (Eds.), *Self- Regulated Learning: From Teaching To Self-Reflective Practice*,.
- Jacobson, M. J., & Spiro, R. J. (1995). Hypertext Learning Environments, Cognitive Flexibility, And The Transfer Of Complex Knowledge: An Empirical Investigation. *Journal Of Educational Computing Research*, 12(4).
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Kearsley, G. (2000). *Explorations in Learning and Instruction: The Theory Into Practice*

- Database. *Component Display Theory.*, Retrieved.
- Laçın Doğan B.G., & Yalçın, İ. (2019). Üniversite Öğrencilerinde Öz-Yeterlilik Ve Stresle Başa Çıkma Stratejilerinin Bilişsel Esnekliği Yordama Düzeyleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(2), 358–371.
- Martin, M. M., & Rubin, R. B. (1995). A New Measure Of Cognitive Flexibility. *Psychological Reports*, 76, 623–626.
- Mayer, R. E. (1996). Learners As Information Processors: Legacies And Limitations Of Educational Psychology's Second Metaphor. *Educational Psychologist*, 31(3/4), 151–161.
- Mayer, R. E. (1998). Cognitive, Metacognitive, And Motivational Aspects Of Problem Solving. *Instructional Science*, 26, 49–63.
- Ormrod, J. E. (2003). *Educational Psychology*. New Jersey: Merrill Prentice Hall.
- Öz, S. (2012). *Ergenlerin Cinsiyet, Sosyo-Ekonomik Ve Öğrenim Kademesi Düzeylerine Göre Bilişsel Esneklik, Uyum Ve Kaygı Puanları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pajares, F. (1996). Self-Efficacy Beliefs İn Academic Settings. *Review Of Educational Research*, 66(4), 543-578.
- Pintrich, P. R. (2000). *The Role Of Goal Orientation İn Self-Regulated Learning*. In M. Boekaerts S, P.R. Pintrich Ve M. Zeidner (Ed.). Academic Press.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-Determination Theory And The Facilitation Of İntrinsic Motivation, Social Development, And Well-Being. *American Psychologist*, 55, 68–78.
- Şahin, F. T. (2015). Beden Eğitimi Ve Spor Yüksekokulunda Öğrenim Gören Öğrencilerin Öz Düzenleme Yeterliliklerinin İncelenmesi. *International Journal Of Science Culture And Sport (Intjscs)*, 4. <https://doi.org/Doi: 10.14486/Ijscs406>
- Sapmaz, F., & Doğan, T. (2013). Bilişsel Esnekliğin Değerlendirilmesi: Bilişsel Esneklik Envanteri Türkçe Versiyonunun Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışmaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 46(1), 143-161.
- Schuitema, J., Peetsma, T., & Van Der Veen, I. (2012). Self-Regulated Learning And Students' Perceptions Of Innovative And Traditional Learning Environments: A Longitudinal Study İn Secondary Education. *Educational Studies*, 38(4), 397–413.
- Schunk, D. H., & Zimmerman, B. J. (1998). *Self-Regulated Learning: From Teaching To Self-Reflective Practice*. New York: Guilford Press.
- Tezci, E. (2002). *Oluşturmacı Öğretim Tasarım Uygulamasının İlköğretim Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Yaratıcılıklarına Ve Başarılarına Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Üredi, I., & Üredi, L. (2005). İlköğretim 8.Sınıf Öğrencilerinin Öz-Düzenleme Stratejileri Ve Motivasyonel İnançlarının Matematik Başarısını Yordama Gücü. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(2), 250–260.
- Üzümcü, B., & Müezzın, E. E. (2018). Öğretmenlerin Bilişsel Esneklik Ve Mesleki Doyum Düzeyinin İncelenmesi. *Sakarya University Journal Of Education*, 8(1), 8–25.
- Yüksel, İ. (2013). Öğretimsel Stil Tercihlerinin Öz-Düzenleme Beceri Düzeylerini Yordama Gücü. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, 212–229.
- Zahal, O. (2014). *Özel Yetenek Sınavına Giren Adayların Öğrenme Stilleri Ve Bilişsel Esneklik Düzeyleri İle Sınav Başarıları Arasındaki İlişki*. Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu

Tarih: 06.02.2020

No: 2020/04

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %50

2. yazar katkı oranı : %50

Robotik Programlamanın Ön Lisans Öğrencilerinin Bilgi İşlemsel Düşünme Becerisi Gelişimine Etkisi

The Effect of Robotics Programming on the Computational Thinking Skill Development of Associate Degree Students

Öğr. Gör. Dr. Servet KILIÇ¹

Öz

Bu araştırma robotik programlamanın ön lisans öğrencilerinin bilgi işlemsel düşünme becerisi gelişimine etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma iç içe gömülü karma desen kullanılarak yürütülmüştür. Araştırmaya Meslek Yüksekokulu Bilgisayar Programcılığı Bölümünün 1.sınıfında öğrenim gören 28 erkek ve 4 kız olmak üzere toplam 32 öğrenci katılmıştır. Öğrencilere çevrimiçi öğrenme ortamında eşzamanlı olarak 12 hafta boyunca toplam 18 saatlik robotik programlama eğitimi verilmiştir. Nicel veriler bilgisayarca düşünme becerileri ölçeği ile nitel veriler ise yarı yapılandırılmış görüş alma formuyla toplanmıştır. Nicel verilerin analizinde bağımlı örneklem t-Testi ve Wilcoxon işaretli sıralar testi kullanılmıştır. Nitel verilerin analizinde ise betimsel analiz yönteminden faydalanılmıştır. Elde edilen bulgular robotik programlamanın öğrencilerin bilgi işlemsel düşünme becerisi gelişimlerini önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir. Ayrıca ön test ve son test puanları arasındaki ortaya çıkan fark yaratıcılık, eleştirel düşünme ve problem çözme becerileri için anlamlı iken, algoritmik düşünme ve işbirliklilik açısından anlamlı değildir. Öğrenciler, robotik kitlerin günlük yaşamla ilişkili problemlerin ele alınmasında uygun bir araç olduğunu ifade ederken, problem çözme ve yaratıcılık becerisi gelişimlerinde önemli roller üstlendiğini belirtmişlerdir. Bu çalışmanın sonuçları, dünya genelinde yaşanan COVID-19 pandemisi sürecinde hem robotik programlama derslerinin çevrimiçi ortamlarda verilebilirliğini göstermesi hem de öğrencilerin bilgi işlemsel düşünme becerisi gelişimi için uygunluğunu ortaya koyması açısından değerlidir.

Anahtar Kelimeler: Bilgi işlemsel düşünme, robotik programlama, yaratıcılık, algoritmik düşünme, eleştirel düşünme, problem çözme, işbirliklilik

Makale Türü: Araştırma

Abstract

This research aims to examine the effect of robotics programming on the development of computational thinking skills of associate degree students. The research was conducted using a nested embedded mixed pattern. A total of 32 students, 28 males and 4 females, studying in the first year of the Vocational School Computer Programming Department, participated in the research. Students were given a total of 18 hours of robotic programming for 12 weeks synchronous in the online learning environment. Quantitative data was collected with computer thinking skills scale and qualitative data was collected with a semi-structured interview form. In the analysis of quantitative data, dependent sample t-Test and Wilcoxon signed rank test were used. Descriptive analysis method was used in the analysis of qualitative data. The findings obtained show that robotic programming significantly affects the development of students' computational thinking skills. In addition, while the difference between pretest and posttest scores is significant for creativity, critical thinking and problem solving skills, it is not significant in terms of algorithmic thinking and collaborative. While the students stated that robotic kits are a suitable tool for dealing with problems related to daily life, they stated that they play important roles in problem solving and creativity skills development. The results of this study are valuable in terms of both demonstrating the

¹Ordu Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, servetkilig@odu.edu.tr

Atf için (to cite): Kılıç, S. (2022). Robotik programlamanın ön lisans öğrencilerinin bilgi işlemsel düşünme becerisi gelişimine etkisi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 480-494.

availability of robotic programming courses online and demonstrating the suitability of students for the development of computational thinking skills during the COVID-19 pandemic worldwide.

Keywords: Computational thinking skills, robotic programming, creativity, algorithmic thinking, critical thinking, problem solving, collaborative

Paper Type: Research

Giriş

21. yüzyıl öğrenme ortamlarında öğrencilerin akranlarıyla işbirliği içerisinde araştıran ve keşfeden bir kimliğe sahip olması, öğretmenlerin ise yönlendiren ve destekleyen bir kimliğe sahip olması beklenmektedir. Bu ortamlarda öğrenciler eleştirel düşünme, yaratıcılık, işbirliği, algoritmik düşünme, problem çözme ve bilgi işlemsel düşünme (BİD) becerisi gibi birtakım 21. yüz yıl becerileri kazanabilirler (International Society for Technology in Education [ISTE], 2015, s. 1). Bilgi ve iletişim araçlarının kullanımının yaygınlaştığı öğrenme ortamlarında, yukarıda belirtilen becerilerin kazandırılmasında bilgiyi işleyen araçların etkin kullanımı önemli bir faktördür. Problemlerin kâğıt üzerinden dijital ortama taşınması, problemlerin çözümünde dijital araçların etkin kullanımını da gerekli kılmaktadır. Problemleri çözmek veya bazı gereklilikleri yerine getirmek için bilgi işleyen araçların sunacağı katkıyı hesaba katarak problemler üzerinde mantıksal sorgulama yapabilmek ve eleştirel düşünebilmek için BİD becerisine sahip olmak gerekir (Computing at School [CAS], 2019).

Wing (2006) BİD’i, “günlük hayatta sürekli yapılan okuma, yazma ve aritmetik gibi herkesin sahip olması gereken bir beceri olarak tanımlamıştır (s. 33)”. Ayrıca bu makalede BİD’den, “bilgisayar biliminin kavramlarından yararlanarak problem çözme, sistem tasarlama ve insan davranışlarını anlama becerisi” olarak bahsedilmiştir. Son 15 yılda yürütülen araştırmalarda, BİD’in önemi ortaya konulmuş ve bu becerinin gelişimi için farklı yöntemler kullanılmıştır. Bu yöntemler arasında bilgisayar kullanmadan (Unplugged) yürütülen etkinlikler (Lamagna, 2015), blok tabanlı programlama ortamlarında oyun tasarlama (Brennan ve Resnick, 2012, s. 2), disiplinler arası FeTeMM uygulamaları (CSTA ve ISTE, 2011; Hsi ve Eisenberg, 2012, s. 4) ve eğitsel robotik uygulamaları yer almaktadır (Atmatzidou ve Demetriadis, 2016, s. 661; Çınar ve Tüzün, 2017).

Eğitsel robotikler, öğrencilerin kendi robotlarını kolayca inşa etmeleri ve programlamaları için birbiriyle uyumlu ve bağlanabilen parçalardan oluşan kitlerdir (Üçgül, 2017). Eğitsel robotikler ilkokuldan üniversiteye kadar eğitimin farklı kademelerinde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (Numanoğlu ve Keser, 2017). Eğitsel robotikler öğrencilerin programlama bilgisini geliştirirken, öğrenciler yazdıkları programların çıktılarını somut bir şekilde görebilmektedir (Yıldız Durak, Karaoğlu Yılmaz, Yılmaz ve Seferoğlu, 2017). Öğrencilerin yazılan kodlara yönelik somut geri bildirimler alması, onlarda günlük yaşam problemleri ile ilgilendikleri hissini doğururken öğrenme motivasyonları da artmaktadır (Üçgül, 2017). Eğitsel robotiklerin öğrenme ortamlarında kullanılmasının en önemli amaçlardan birisi de öğrencilerin BİD becerisi gelişimlerini sağlamaktır (Eguchi, 2014). Literatürde yer alan araştırmalar daha çok ilköğretim düzeyindeki öğrencilere yoğunlaşırken (Atmatzidou ve Demetriadis, 2016, s. 663; Bers, Flannery, Kazakoff ve Sullivan, 2014; Chen, Shen, Barth-Cohen, Jiang, Huang ve Eltoukhy, 2017) özellikle ön lisans düzeyindeki öğrenciler üzerine yürütülen araştırmalar oldukça sınırlıdır (Tablo 1). Ayrıca araştırmalarda daha çok Lego Mindstorms (Üçgül, 2013) ve mBot gibi robot kitleri kullanılırken, kullanımı giderek yaygınlaşan Arduino’nun bu araştırmalarda kullanımı oldukça sınırlıdır. Bu araştırmanın literatürdeki örneklem ve öğrenme aracı sınırlılığının giderilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çerçevede bu araştırma robotik programlamanın (RP) ön lisans öğrencilerinin BİD becerisi gelişimine etkisini incelemeyi amaçlamaktadır.

1. Araştırmanın Problemleri

Araştırmanın problemi, “Robotik programlama ön lisans öğrencilerinin BİD becerilerini nasıl etkilemektedir?” şeklindedir. Araştırma problemi doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Robotik programlama ön lisans öğrencilerinin BİD becerilerini nasıl etkilemektedir?
2. Ön lisans öğrencilerinin robotik programlamanın BİD becerisi gelişimine etkisi ile ilgili görüşleri nelerdir?

2. Teorik Çerçeve

2.1. Bilgi İşlemsel Düşünme

Son yıllarda BİD’e yönelik farklı yaklaşımlar yer almakta ve BİD’in farklı tanımlamaları yapılmaktadır. Özden (2015) BİD’i günlük hayatta karşılaşılan sorunların çözümünde bilgisayarları etkili bir şekilde kullanabilmek için gerekli olan tüm bilgi, beceri ve yeterlilikler olarak tanımlamıştır. CSTA ve ISTE (2011) BİD’i bilgisayar veya bilgi işleyen araçları kullanarak problemleri formüle edebilme, verileri analiz ederek organize edebilme, algoritmik düşünme yoluyla çözümleri otomatikleştirebilme ve elde edilen çözüm yolunun farklı probleme genelleme olarak tanımlamıştır. BİD ayrıca soyutlama, ayırıştırma, algoritmik düşünme ve genelleme gibi becerileri de içermektedir (Selby ve Woollard, 2013). Tanımlar incelendiğinde bilgi işleyen araçların etkin bir şekilde kullanılarak problemlerin sistemik bir yaklaşımla çözüldüğüne ve çözümlerin hayatı kolaylaştıracak şekilde organize edildiğine vurgu yapılmaktadır. BİD’i daha geniş kapsamlı olarak ele alan ISTE (2015) ise BİD’in yaratıcılık, algoritmik düşünme, eleştirel düşünme, problem çözme, işbirliği ve iletişim gibi becerileri bütünleştirdiğini ifade etmiştir. Korkmaz, Çakır ve Özden (2017) tarafından üniversite öğrencileri için geliştirilen BİD ölçeği ISTE’nin ortaya koyduğu bu kavramlar çerçevesinde tasarlanmıştır. BİD’in gelişimde eğitsel robotik uygulamalarının önemli bir etkisi vardır (Atmatzidou ve Demetriadis, 2016; Bers vd., 2014; Chen vd., 2017). Eğitsel robotikler kullanılarak BİD becerisi gelişimini amaçlayan bazı araştırmalar Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Eğitsel robotikler yoluyla BİD becerisi gelişimini inceleyen araştırmalar

Araştırmacılar	Araştırma grubu	Eğitsel robotik türü
Grover (2011)	İlköğretim-orta öğretim	Gogo board
Penmetcha (2012)	Lisans	Roboplus
Kazakoff, Sullivan ve Bers (2013)	Ana sınıfı	Lego-Wedo
Touretzky, Marghitu, Ludi, Bernstein ve Ni (2013)	İlköğretim-orta öğretim	Lego Mindstorms
Bers, Flannery, Kazakoff ve Sullivan (2014)	Ana sınıfı	Tangible Robotics
Eguchi (2014)	Lisans	Lego Mindstorms
Amatzidou ve Demetriadis (2016)	İlköğretim	Lego Mindstorms
Leonard vd. (2016)	İlköğretim	Lego Mindstorms
Chen vd. (2017)	İlköğretim	Robotik kol
Mahmure, Korkmaz ve Çakır (2020)	İlköğretim	Makey Makey

Tablo 1’de yer alan araştırmaların daha çok ilköğretim düzeyindeki öğrenci gruplarıyla yürütüldüğü ve daha çok Lego Mindstorms robot kitlerine yoğunlaştığı görülmektedir. Bu araştırmaların sonuçları genellikle eğitsel robotiklerin BİD becerisi gelişimlerini sağladığını ortaya koymaktadır.

2.2. Eğitsel Robotikler

Son yıllarda eğitsel robotikler öğrenme aracı olarak eğitimde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Robotlar, sensörleri sayesinde dış ortamdan gelen uyarıcıları algılayarak belirli verileri elde eden, mikro denetleyiciler sayesinde programlama yapan kişilerin yazdıkları kodları yorumlayan ve birtakım değerlendirmeler yaparak uyarıcılara tepki veren araçlar olarak tanımlanmaktadır (Şişman, 2016). Eğitimde eğitsel robotiklerin kullanımı Seymour Papert tarafından yapılandırıcılık (Constructivism) kuramından ilham alınarak geliştirilen inşacılık (Constructionism) yaklaşımını esas alır (Ackermann, 2001). Yapılandırıcı bir anlayışla

oluşturulan öğrenme ortamları ilgi ve motivasyonu sağlamaya (Alimisis, 2013; Eguchi, 2010), problem çözme sürecinde aktif rol almaya (Karim, Lemaignan ve Mondada, 2015; Liu, Lin ve Chang, 2010) ve işbirliğine dayalı olarak yaparak ve yaşayarak öğrenmeye katkı sunar (Atmatzidou ve Demetriadis, 2016; Grover ve Pea, 2013).

Özellikle son yıllarda gerek çevrimiçi öğrenme ortamlarında gerekse de yüz yüze formal veya informal öğrenme ortamlarında Arduino robot kitleri yaygın olarak kullanılmaktadır (Oluk ve Korkmaz, 2018). Arduino herkesin erişimine açık bir şekilde geliştirilmiş, donanım ve yazılım işlemlerinin bir arada kullanıldığı kolay erişilebilen bir platformdur (Ocak ve Efe, 2018). Arduino'nun mikro denetleyicisi ile diğer elektronik modülleri kullanışlıdır ve kullanımı kolaydır (Akbiyık, 2019). Ayrıca parçaların ucuz olması ve kolay elde edilmesi nedeniyle ulusal veya uluslararası yarışmalarda öğrenciler Arduino'yu ev tipi projeler tasarlarırken kullanabilmektedir.

3. Yöntem

Araştırmada nicel ve nitel verilerin birlikte kullanıldığı karma araştırma yöntemi arasında yer alan iç içe gömülü desen kullanılmıştır (Creswell, 2014). Bu desen nicel ağırlıklı olarak yürütülen bir çalışma içerisine nitel verilerin gömülmesine izin vermektedir (Creswell, 2014). Araştırmada nicel verilerin elde edilmesinde tek gruplu ön test ve son test zayıf deneysel desen kullanılmıştır. Bu desende seçkisizlik ve eşleştirme olmadan deneysel işlemin etkisi tek bir grup üzerinden yürütülen çalışmayla test edilmektedir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz, ve Demirel, 2017). Bu kapsamda nicel ve nitel bulgular için benzer problem durumları ele alınmış, veriler eşzamanlı toplanmış ancak ayrı ayrı analiz edilmiştir (Teddlie ve Tashakkori, 2015).

3.1. Katılımcılar

Katılımcılar Meslek Yüksekokulu Bilgisayar Programcılığı Bölümü'nün 1.sınıfında öğrenim gören öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırma katılımcıları amaçsal örnekleme yöntemi arasında yer alan uygun örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Bu örnekleme yöntemi zaman, maliyet, işgücü vb. sınırlılıklar yaşanmasından dolayı tercih edilmiştir (Büyüköztürk vd., 2017). Ayrıca 2020 yılında pandeminin olumsuz etkilerinin artması nedeniyle örnekleme kolay ulaşılabilir öğrenci gruplarından seçilmiştir. Araştırmaya 28 erkek ve 4 kız olmak üzere toplam 32 öğrenci katılmıştır. Ders öncesi uygulanan demografik bilgi anketinde 28 öğrencinin RP deneyimine sahip olmadığı ve 4 öğrencinin ise kısmen deneyimli olduğu belirlenmiştir.

3.2. Uygulama Süreci

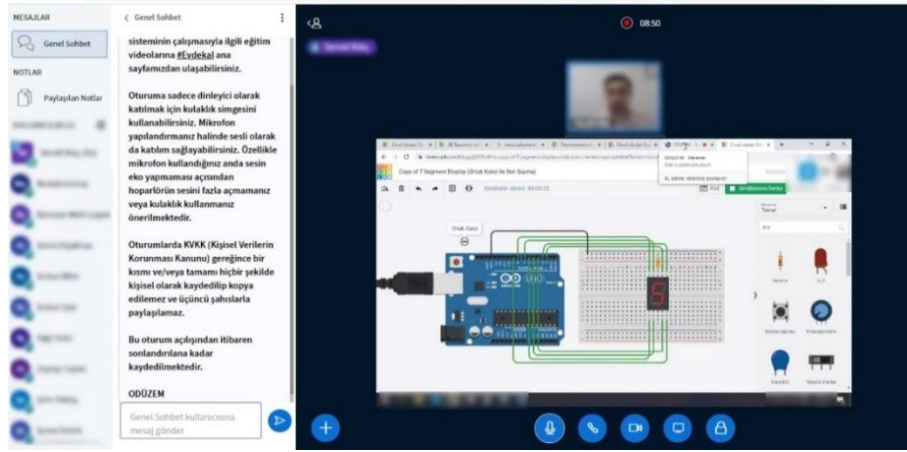
Öğrencilere çevrimiçi eşzamanlı olarak 12 hafta boyunca toplam 18 saatlik RP eğitimi verilmiştir. Ders Tinkercad simülasyon ortamını kullanarak çevrimiçi eşzamanlı olarak gerçekleştirilmiştir. Bu ortam elektronik elemanları (led, direnç, potansiyometre, sensörler vb.) kullanarak tasarım yapmaya, metin tabanlı veya blok tabanlı kodlama yapmaya izin vermektedir. Ücretsiz olarak erişilebilen bu platformu öğrenciler bireysel olarak kullanmışlardır. RP dersi sürecinde ele alınan konular ve derste yapılan etkinlikler Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Robotik programlama dersinin uygulanma süreci

Hafta	Konular	Etkinlikler
1. Hafta	Arduino Uno kartı tanıtımı Temel elektronik bilgilerin verilmesi Tinkercad Arduino simülasyon yazılımının kullanımı hakkında bilgilerin verilmesi	Ön testin uygulanması
2. Hafta	Gerekli yazılımların kurulması Temel elektrik bilgilerinin aktarılması (Akım, volt, direnç vb.) Değişkenler, Serial haberleşme, operatörler, Karar Yapıları (if-else, Switch case), Döngü yapıları (for, while)	-
3. Hafta	Led kontrolü Led bağlantı şeması	Kart üzerindeki Led'i yakma 2 led ile çakar Led Yakma 4 led ile Kara Şimsek uygulaması
4. Hafta	Buton Buton bağlantı şeması	Serial haberleşme ile butondan veri okuma Buton ile led yakma Buton ile sayaç yapımı
5. Hafta	Potansiyometre RGB Led Analog ve Dijital Sinyal farkı PWM	Potansiyometreden değer okuma Led parlaklığını ayarlama Trafik lambası uygulaması
6. Hafta	Buzzer 7 Segment	Buzzer ile ilk ses Buton ile manuel ve otomatik artan dijital sayaç yapımı
7. Hafta	LDR ışık sensör LM35 sıcaklık sensörü	Led kullanarak gece lambası yapımı Buzzer kullanarak çalar saat yapımı Sıcaklığa göre led ve buzzer kullanarak uyarı sistemi
8. Hafta	HC-SR04 Mesafe sensörü	Park sensörü yapımı
9. Hafta	CNY70 kontrast sensörü	Çizgi izleyen robotların yolu algılama mantığı
10.Hafta	HC-05/06 Bluetooth modülü	Telefon ile uzaktan led Kontrolü
11.Hafta	Servo motor LCD ekran	Potansiyometre ile servo motor kontrolü Kapı açma kilit sistemi
12.Hafta	DC motor Motor sürücü kartı	Tekerlek hareketleri Son testin uygulanması E-mail ile görüş alma formlarının gönderilmesi

Tablo 2’de görüldüğü gibi ders sürecinde birçok farklı etkinlikler yapılmıştır. Bazı etkinlikler öğretim elemanı tarafından gösterilirken bazı etkinlikler öğrenciler tarafından gerçekleştirilmiştir. Süreçte gece lambası, trafik ışıkları ve park sensörü gibi günlük yaşamla ilişkili etkinlikler de yapılmıştır. Çevrimiçi eşzamanlı olarak Tinkercad simülasyonu ile 7 segment dijital göstergenin anlatıldığı dersin ekran görüntüsü Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Ders sürecinden bir ekran görüntüsü

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmanın nicel verileri Bilgisayarca Düşünme Ölçeği ile toplanmıştır (Korkmaz vd., 2017). Katılımcılara aynı ölçek ders öncesinde ve ders sonrasında uygulanarak öğrencilerin gelişim düzeyleri değerlendirilmiştir (Fraenkel ve Wallen, 2006). Ölçek 5'li likert tipinde olup, en olumludan (5) en olumsuz (1) şeklinde puanlanmaktadır. Ölçekte yaratıcılık (8 madde), algoritmik düşünme (6 madde), işbirliklilik (4 madde), eleştirel düşünme (5 madde) ve problem çözme (6 madde) olmak üzere 5 alt faktör altında toplam 29 madde yer almaktadır. Ölçeğin genel iç güvenirlik katsayısı 0,822'dir. Alt faktörlerin güvenirlik katsayıları; yaratıcılık için 0,843, algoritmik düşünme için 0,869, işbirliklilik için 0,865, eleştirel düşünme için 0,784 ve problem çözme için 0,727 olarak hesaplanmıştır.

Öğrencilerin BİD becerisi gelişimlerine yönelik görüşlerini almak ve gelişimi etkileyen faktörleri ortaya koyabilmek amacıyla öğrencilere yarı yapılandırılmış yazılı görüş alma formu uygulanmıştır. Görüş alma formu öncelikle araştırmacı tarafından oluşturulmuş ve Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi bölümünde araştırmalar yürüten bir alan uzmanının görüşleri alınarak sorularda tekrar düzenleme yapılmıştır. Formda Arduino robotik kitlerinin kullanılabilirliği ve bu kitlerin beceri gelişimine etkisini belirlemeye yönelik maddeler yer almaktadır. Araştırmanın çevrimiçi olarak yürütülmesi nedeniyle yazılı görüş alma formları öğrencilere çevrimiçi olarak uygulanmıştır. Aşağıda görüş alma formunda yer alan sorular verilmiştir.

1. Robotik programlamanın bilgi işlemsel düşünme becerisine (algoritmik düşünme, problem çözme, eleştirel düşünme, yaratıcılık, işbirliklilik) etkisine yönelik görüşleriniz nelerdir?
2. Arduino eğitsel robotik kitlerinin kullanılabilirliğine yönelik görüşleriniz nelerdir?

3.4. Verilerin Analizi

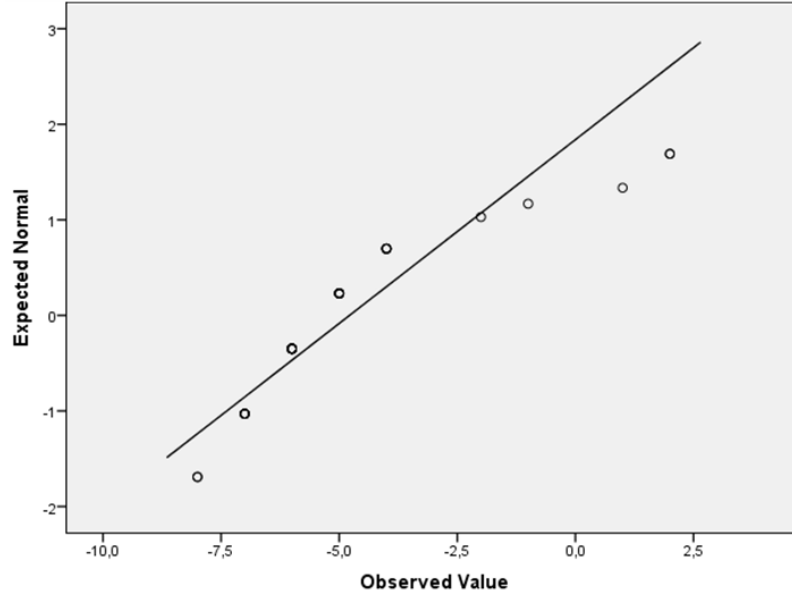
Ölçeğin tamamı ve alt faktörleri için elde edilen verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için; Shapiro Wilk testleri, Kolmogorov Smirnov testleri, Çarpıklık (Skewness), Basıklık (Kurtosis) katsayıları ve Q-Q Plot grafikleri incelenmiştir (Cevahir, 2020). Shapiro-Wilk test sonuçlarına göre; yaratıcılık (0,414, $p > .05$), algoritmik düşünme (0,414, $p > .05$), işbirliklilik (0,133, $p > .05$), eleştirel düşünme (0,251, $p > .05$) ve toplam puanlarının (0,487, $p > .05$) normal dağılım gösterdiği, problem çözme puanının (0,002, $p < .05$) normal dağılım göstermediği belirlenmiştir. Shapiro-Wilk test sonuçlarında "p" değerinin 0.05'ten büyük olması verilerin normal dağılım gösterdiğine işaret etmektedir (Cevahir, 2020). Field (2013) Shapiro Wilk testinin normal dağılımı belirlemede Kolmogorov Smirnov testine göre daha güçlü bir test olduğunu ifade etmiştir. Öztuna, Elhan ve Tüccar (2006) örneklemin 30'dan

büyük olduğu durumlarda Kolmogorov Smirnov testinin daha uygun olduğunu belirtmiştir. Kolmogorov Smirnov test sonuçlarına göre; yaratıcılık (0,200, $p>.05$), algoritmik düşünme (0,176 $p>.05$), işbirliklilik (0,200, $p>.05$), eleştirel düşünme (0,200, $p>.05$) ve BİD toplam puanının (0,100, $p>.05$) normal dağılım gösterdiği, problem çözme puanının (0,000, $p<.05$) normal dağılım göstermediği belirlenmiştir.

BİD toplam puanının çarpıklık (-0,321) ve basıklık (-0,620) katsayı değerleri normal dağılım için uygundur. Çarpıklık ve basıklık katsayılarının -1 ile +1 arasında olması verilerin normal dağılım gösterdiğine işaret etmektedir (Cevahir, 2020). Alt faktörlerin çarpıklık katsayıları; yaratıcılık için -0,257, algoritmik düşünme için 0,632, işbirliklilik için 0,266, eleştirel düşünme için -0,678 ve problem çözme için 1,483 olarak hesaplanmıştır. Problem çözme alt faktörünün çarpıklık değerinin 1'den büyük olması verilerin normal dağılmadığına işaret etmektedir. Alt faktörlerin basıklık katsayıları; yaratıcılık için -0,645, algoritmik düşünme için 0,834, işbirliklilik için -0,995, eleştirel düşünme için 0,999 ve problem çözme için 1,804 olarak hesaplanmıştır. Problem çözme alt faktörünün basıklık değerinin 1'den büyük olması verilerin normal dağılmadığına işaret etmektedir.

Verilerin normal dağılıma uygunluğunun belirlenmesi için bir diğer ölçüt ise Q-Q Plot grafiğinin incelenmesidir. Bu grafikteki noktaların 45 derecelik doğru üzerinde veya etrafında yoğunlaşması gerekmektedir (Can, 2013). Şekil 2'de problem çözme alt faktörünün Q-Q Plot grafiği verilmiştir.

Şekil 2. Problem çözme alt faktörünün Q-Q Plot grafiği

Şekil 2'de görüldüğü problem çözme alt faktörüne ait verilerin çoğunluğunun 45 derecelik doğru üzerinde olmadığı ve doğrunun uzağında olduğu görülmektedir. Diğer alt faktörlerin Q-Q Plot grafiğine göre verileri normal dağılım gösterdiği görülmüştür.

Ön test ile son test puanları arasında oluşabilecek farkın anlamlılığının belirlenmesi için normal dağılım gösteren faktörler için bağımlı örneklem t testi, normal dağılım göstermeyen faktörler için Wilcoxon İşaretli Sıralar toplamı test analizi yapılmıştır (Kalaycı, 2014). Ortaya çıkan anlamlı farklılıklarda, bağımlı değişken varyansının bağımsız değişken tarafından etkilenme düzeyini belirlemek için etki büyüklüğü (η^2) hesaplanmıştır. Analizlerden elde edilen değerler tablolara aktararak sunulmuştur.

Öğrencilerden elde edilen nitel veriler betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Elde edilen veriler araştırma soruları çerçevesinde analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Veriler üzerinde

betimlemeler, açıklamalar ve yorumlamalar yapılarak neden sonuç çerçevesinde birtakım sonuçlara ulaşılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Öğrenci ifadelerinin frekans değerleri verilerek ifadelerin söylem sıklıkları okuyucuya aktarılmıştır. Ayrıca öğrencilerin ifadelerini açık bir şekilde yansıtılabilmek amacıyla öğrenci ifadelerinden doğrudan alıntılara da yer verilmiştir.

Araştırmanın geçerliği ve güvenilirliği kapsamında farklı veri toplama araçlarından toplanan verilere yer verilmiş, araştırma ve uygulama süreci ayrıntılı bir şekilde aktarılmış ve sonuçlara nasıl ulaşıldığı detaylı bir şekilde belirtilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Araştırmada tercih edilen yöntem, uygulama süreci, veri toplama araçları, veri analiz yöntemleri detaylı bir şekilde açıklanarak araştırmanın aktarılabilişliği sağlanmıştır. Araştırmanın tutarlılığını ortaya koymak amacıyla kuramsal çerçeve bölümüne yer verilmiş, nicel ve nitel veriler birlikte sunularak karşılaştırmalar yapılmış, veri toplama araçları geliştirilirken ve elde edilen veriler analiz edilirken uzman araştırmacılardan yararlanılmıştır.

3.5. Etik Prosedürler

Araştırmanın tüm süreçlerinde etik ilkelere uyulmuştur. Bu araştırma Ordu Üniversitesi Senatosu Etik Komisyonu'nun 29/09/2020 tarihinde yaptığı toplantıda 2020-70 sayılı karar ile etik açıdan uygun görülmüştür.

4. Bulgular

Bu araştırmada RP'nin ön lisans öğrencilerinin BİD becerisi gelişimine etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede öncelikle BİD ölçeğinden ve daha sonra görüş alma formundan elde edilen bulgularına yer verilmiştir. Araştırmanın üç alt problemi çerçevesinde bulgular yapılandırılmıştır.

4.1. RP'nin BİD'e Etkisine Yönelik Bulgular

Öğrencilerin beceri gelişimleri BİD alt faktör puanları ve toplam faktör puanları çerçevesinde ayrı ayrı incelenmiştir (Korkmaz vd., 2017). Öğrencilerin ön test ile son test puan farklılıklarının normal dağılım gösterip göstermediğini test etmek amacıyla normallik testi yapılmıştır. Normal dağılım gösteren alt faktörler ve toplam puana yönelik yapılan bağımlı örneklem t-Testi sonuçları Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Bağımlı örneklem t-Testi sonuçları

Faktörler	Uygulama	N	$\bar{X}$	S	Sd	t	p
Yaratıcılık	Ön test	32	31,25	5,17	31	-2,939	.006*
	Son test	32	33,38	4,03			
Algoritmik Düşünme	Ön test	32	16,38	6,6	31	-1,714	.097
	Son test	32	17,81	5,82			
İşbirliklilik	Ön test	32	15,88	2,93	31	0,182	.857
	Son test	32	16	3,37			
Eleştirel Düşünme	Ön test	32	14,97	5,11	31	-2,721	.011*
	Son test	32	16,88	4,07			
Toplam	Ön test	32	99,31	15,7	31	-4,392	.000*
	Son test	32	108,47	13,36			

Tablo 3 incelendiğinde aşağıdaki bulgular çıkarılmıştır. Yaratıcılık ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir fark vardır, $t(31)=-2,939$, $p<.05$. Öğrencilerin deney öncesi yaratıcılık puanlarının ortalaması $\bar{X}=31,25$ iken, deney sonrasında $\bar{X}=33,38$ 'e çıkmıştır. Eleştirel düşünme ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir fark vardır, $t(31)=-2,721$, $p<.05$. Öğrencilerin deney öncesi eleştirel düşünme puanlarının ortalaması $\bar{X}=14,97$ iken, deney sonrasında $\bar{X}=16,88$ 'e çıkmıştır. Algoritmik düşünme ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir fark yoktur, $t(31)=-1,714$, $p>.05$. Öğrencilerin deney öncesi algoritmik düşünme puanlarının ortalaması $\bar{X}=16,38$ iken, deney sonrasında $\bar{X}=17,81$ 'e çıkmıştır. İşbirliklilik ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir fark yoktur, $t(31)=0,182$, $p>.05$. Öğrencilerin deney

öncesi işbirliklilik puanlarının ortalaması $\bar{X}=15,88$ iken, deney sonrasında $\bar{X}=16$ 'ya çıkmıştır. Öğrencilerin toplam BİD ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir fark vardır, $t(31)=-4,392$, $p<.05$. Öğrencilerin deney öncesi BİD toplam puanlarının ortalaması $\bar{X}=99,31$ iken, deney sonrasında $\bar{X}=108,47$ 'ye çıkmıştır. Tablo 3'ten elde edilen bulgulara göre, RP'nin ön lisans öğrencilerinin BİD becerisi gelişimlerine büyük düzeyde etkiye sahip olduğu (η^2 (etki değeri)=0,77) söylenebilir. Benzer şekilde RP'nin öğrencilerin yaratıcılık ($\eta^2=0,51$) ve eleştirel düşünme ($\eta^2=0,48$) beceri gelişimlerine orta düzeyde bir büyüklükte etkiye sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca RP'nin öğrencilerin algoritmik düşünme ve işbirliklilik becerilerine önemli bir etkisinin olmadığı söylenebilir.

Verileri normal dağılım göstermeyen problem çözme alt faktörüne yönelik yapılan Wilcoxon test sonucu Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Wilcoxon işaretli sıralar testi sonuçları

Son test-Ön test	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Negatif Sıra	3	3,17	9,50	4,78*	.000
Pozitif Sıra	29	17,88	518,5		
Eşit	-	-	-		

Tablo 4 incelendiğinde, öğrencilerin problem çözme ön test ve son testinden deney öncesi ve deney sonrası puanları arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir, $z=4,78$, $p<.05$. Fark puanlarının sıra ortalaması ve toplamları dikkate alındığında, gözlenen bu farkın pozitif sıralar, yani son test puanları lehinedir. RP'nin ön lisans öğrencilerinin problem çözme beceri gelişimine büyük düzeyde ($\eta^2=0,85$) etkiye sahip olduğu söylenebilir.

4.2. RP'nin BİD'e Etkisine Yönelik Öğrenci Görüşlerine Ait Bulgular

Eğitim sonrasında çevrimiçi form yoluyla alınan öğrenci görüşlerinin betimsel analizleri yapılmıştır. Bu bölümde Arduino robotik kiti kapsamında RP'nin BİD'i nasıl etkilediğine ilişkin öğrenci görüşlerine yer verilmiştir. Görüşler analiz edilerek, söylem sıklıkları (frekans), öğrenci kodları ve öğrenci görüşlerinden alıntılar tablo haline getirilerek sunulmuştur (Tablo 5).

Tablo 5. Öğrenci görüşlerine ait kodlar, alıntılar ve frekans tablosu

Kodlar	Örnek Öğrenci Alıntıları	Frekans (N)
Arduino'nun yaşamla problemleri ele alabilecek bileşenlere sahip olması	<p>[Ö1]-<i>Öğrendiğimiz birçok robot parçalarının günlük hayatımızda birçok yerde kullandığımız makinelerin içerisinde olduğunu fark ettim.</i></p> <p>[Ö5]-<i>Günlük hayatta kullandığımız araçların çalışma mantığını çözmemde Arduino parçalarının çok faydası oldu.</i></p> <p>[Ö27]-<i>Bu kitlerle yola çıkarak daha farklı sistemler geliştirebileceğimi düşünüyorum. Gündelik hayatta da içinde bulunduğumuz bu denli araçların kullanım mantıklarının çözmekteki en iyi etken olabilir.</i></p>	7
Arduino ile günlük yaşamı kolaylaştıran farklı projeler geliştirilebilmesi	<p>[Ö2]-<i>Robot programlama dersini aldıktan sonra akluma günlük hayatta işimi kolaylaştıracak ve bazı şeyleri daha Pratik hale getirecek çok farklı fikirler geldi.</i></p> <p>[Ö4]-<i>Bu derste günlük hayatımızla ilgili birçok etkinlik yaptık. Temel olarak bir deneyim kazandım. Bu sayede daha farklı sistemler oluşturarak kendim farklı projeler geliştirebilirim.</i></p> <p>[Ö21]-<i>Akluma kendi yaşadığım çevre ile ilgili farklı projeler geldi ve eğlenceli bir şekilde deneyerek, görerek yapmaya çalıştım.</i></p> <p>[26]-<i>Bu dersi ilk defa aldım ve gayet merak ettiğim bir konuydu. Bu bilgilerimle bile kendi evimde işime yarayacak basit düzeylerde projeler yapabiliyorum.</i></p>	9
Robot programlamanın problem çözme becerisinin gelişiminde etkili olması	<p>[Ö9]-<i>Bu robot parçalarını kullanmak problem çözme becerime baya bir katkı sağladı, çünkü hatanın nereden kaynaklandığını öğrenmek ve ardından bunu çözüme kavuşturmak beni bir hayli geliştirdi.</i></p> <p>[Ö13]-<i>Robotik parçalarla oluşturduğumuz etkinlikler sayesinde kodlarımızın nasıl çalıştığını doğrudan görebiliyoruz. Bende kodlama yaparken bazı problemlerle karşılaştım fakat farklı yollar deneyerek problemleri çözmeyi başardım.</i></p> <p>[Ö30]-<i>Yaptığım bir çalışmada hata ile karşılaştım farklı kaynaklardan ve öğretmenden yardım alarak hatayı düzeltmeye çalıştım. Bu hatalar çoğaldıkça ve hataları çözdükçe problem çözme becerimde geliştiğini hissediyorum</i></p> <p>[Ö17]-<i>Kullanılan parçaların mantığını anlamaya çalışıp sensörlerden gelen değerlerle veya projenin çalışmasında bir problem ile karşılaştığımda kendimce yöntemler geliştirerek çözmeye çalıştım.</i></p> <p>[Ö18]-<i>Bu uygulamaları yaparken bazı problemler ile karşılaştım. Park sensörü yaparken kodumuzda delay kullanmadığımız için problem yaşadığımızı zannettik daha sonra ledlerin yanmamasından dolayı ledler de problem olacağını düşündük, fakat deneyerek sorunun breadbord'da olduğunu öğrendik. Böylelikle problemin kaynağına ulaştık. Yapılan düzenleme sonucunda problemimizi çözdük.</i></p>	14

Tablo 5'te görüldüğü gibi, öğrenciler Arduino robotik kitlelerinin günlük yaşamla ilişkili problemleri ele almada uygun bir araç olduğunu ifade etmiştir (N=7). Öğrenciler Arduino robot kitleleri kullanarak günlük yaşantımızı kolaylaştıracak birçok farklı yaratıcı projeler geliştirilebileceğini belirtmiştir (N=9). Ayrıca, öğrenciler RP'nin problem çözme becerisi gelişiminde etkili bir yöntem olduğunu vurgulamışlardır (N=14).

Tartışma

Araştırmada elde edilen bulgulara göre, Arduino robot kitleleri kullanılarak verilen RP dersi ön lisans düzeyindeki öğrencilerin BID becerisi gelişimlerini olumlu yönde etkilemiştir. Lisans düzeyindeki öğrenci gruplarıyla Roboplus ve Lego Mindstorms gibi robot kitleleri

kullanılarak yürütülen RP dersinde öğrencilerin BİD becerileri olumlu yönde gelişim göstermiştir (Eguchi, 2014; Penmetcha, 2012). Bu sonuçlar farklı kademelerdeki öğrenci gruplarıyla yapılan araştırmaların sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir (Atmatzidou ve Demetriadis, 2016; Chen vd., 2017; Leonard vd., 2016; Mahmure vd., 2020). Daha küçük gruplar olan ana sınıfı düzeyindeki öğrenciler ile Lego Wedo ve Tangiblek Robotics gibi farklı ER kitleri kullanılarak yürütülen araştırmalarda da öğrencilerin BİD becerisi gelişimleri sağlanmıştır (Bers vd., 2014; Kazakoff vd., 2013; Strawhacker ve Bers, 2015). RP dışında, yürütülen farklı programlama etkinliklerinde de öğrencilerin BİD becerilerinin geliştiği ifade edilmektedir (Oluk & Korkmaz, 2016; Oluk, Korkmaz ve Oluk, 2018). Arduino robot kitleri yukarıda belirtilen robot kitleriyle benzer özelliklere (mekanik, elektronik, sensörler vd.) sahiptir. Araştırma sürecinde yürütülen etkinliklerde de görüldüğü gibi (Tablo 2), Arduino robotik kitleri aracılığıyla günlük yaşamda karşılan problemlere yönelik çözümler geliştirilebilmesi öğrencilerin BİD becerisi gelişimlerine katkı sunabilir. Ayrıca, öğrenciler günlük hayatı kolaylaştırmak amacıyla ele aldığı konuları yaparak ve yaşayarak (Atmatzidou ve Demetriadis, 2016; Grover ve Pea, 2013) öğrenirken, yazılan kodları doğrudan robot tasarımları üzerinde görmeleri öğrencilerin motivasyonlarını artırabilmektedir (Üçgül, 2017).

Eğitsel robotik kitleri ile uygulama yapan öğrencilerin BİD'in alt becerileri de gelişebilmektedir (Gülbahar, 2018). Bu araştırmada öğrencilerin yaratıcılık, eleştirel düşünme ve problem çözme becerileri istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde olumlu yönde gelişim göstermiştir. Ayrıca görüş alma formlarında RP'nin problem çözme ve yaratıcılık gelişimlerinde önemli bir rolünün olduğu ifade edilmiştir. Arduino robot kitleri oldukça küçük boyutta farklı mekanik ve elektronik parçalara sahiptir. Öğrenciler farklı etkinlikler için farklı tasarımları kolayca yapabilmektedir. Öğrencilere, hayatının farklı alanlarında uygulayabilecekleri bilgilerin ve araçların sunulması, günlük hayatlarında karşılarına çıkacak problemlere eleştirel yaklaşarak yaratıcı çözümler geliştirmelerine de imkan sunabilecektir. ISTE (2015) BİD'in tanımında yaratıcılık, eleştirel düşünme ve problem çözme alt faktörlerine yer vererek bu becerilerin BİD gelişimindeki önemine vurgu yapmıştır. Genel programlama eğitimleri sonrası öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerinin gelişim gösterdiği belirtilmektedir (Akçay ve Çoklar, 2016; Kaucic ve Asic, 2011; Şendurur, 2017). Kıran (2018) 12-13 yaş arası üstün yetenekli öğrencilerle yapılan proje tabanlı temel robotik kodlama çalışmasında öğrencilerin problem çözme becerilerinin geliştiğini ifade etmiştir. Lego MindStorms EV3 robotları ile programlama yapan öğrencilerin geleneksel yöntemle programlama yapan öğrencilere göre problem çözme becerilerinin daha fazla gelişim gösterdiği belirtilmiştir (Korkmaz, 2016). Benzer şekilde üniversite öğrencilerinin ortaokul öğrencilerine eğitsel robotları kullanarak verdikleri kodlama eğitiminde öğrencilerin problem çözme becerileri artış göstermiştir (Mosley ve Kline, 2006). Arduino ile mikrodenetleyici uygulamaları yapan öğrencilerin programlamaya yönelik öz-yeterlilikleri ve problem çözme becerileri artış göstermiştir (Akbıyık, 2019).

Bu araştırmada öğrencilerin algoritmik düşünme ve işbirliklilik becerileri son test ve ön test puan ortalamaları arasında pozitif bir fark olsada bu fark anlamlı bir sonuç oluşturmamıştır. Araştırmaya katılan bilgisayar programcılığı 1.sınıf öğrencilerinin çoğunun daha önceden RP deneyimine sahip olmadığı bilinmektedir. Fakat bu öğrenciler 1.sınıfta programlama temelleri ve web programlama gibi farklı programlama dersleri de almaktadır. Bu derslerde öğrencilerin algoritmik düşünme gelişimlerine yönelik etkinliklerin yürütülmesi oluşan puan farkının anlamlı olmamasına neden olmuş olabilir. Ayrıca öğrencilerin bireysel olarak çalışması işbirliklilik puanlarının anlamlı bir şekilde değişmemesine sebep olabilir. Alsancak Sırakaya (2019) tarafından programlama eğitiminin öğrencilerin BİD becerisi gelişimlerine etkisinin incelendiği çalışmada, işbirliklilik alt faktörünün son test ve ön test puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Benzer şekilde Atman Uslu, Mumcu ve Eğin (2018) tarafından görsel programlama etkinliklerinin ortaokul öğrencilerinin BİD becerisi gelişimlerine etkisinin incelendiği çalışmada, BİD'in alt faktörleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı ifade edilmiştir. Yapılan araştırmalarda elde edilen sonuçlar açısından farklılıklar bulunabilmektedir.

Bu çalışmada işbirliklilik ve algoritmik düşünme alt faktörleri için ortaya çıkan sonuç örneklem, uygulama şekli ve eğitimcinin rolü değişkenlerinden de kaynaklanmış olabilir.

Pandemi süreci ile birlikte üniversitelerde tüm dersler çevrimiçi ortamlarda eş zamanlı olarak yürütülmüştür. Bazı öğrencilerin internetlerinin sınırlı olması ve internet bağlantılarında kısmen sorunlar yaşaması derse katılım sürelerini sınırlandırmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada bilgisayar programcılığı bölümünde öğrenim gören 1.sınıf ön lisans öğrencilerinin RP yoluyla BİD becerisi gelişimleri değerlendirilmiştir. Araştırma sonrasında öğrencilerin BİD becerileri istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde gelişmiştir. Yaratıcılık, eleştirel düşünme ve problem çözme becerileri BİD becerisi gelişiminin sağlanmasında öne çıkan becerilerdir. Öğrencilerin algoritmik düşünme ve işbirliklilik becerilerinde önemli bir gelişme yaşanmamıştır. Tinkercad simülasyon ortamı kullanılarak RP dersi verilen bu araştırma, son zamanlarda dünya genelinde yaşanan pandemi sürecinde (COVID-19) RP derslerinin çevrimiçi ortamlarda da verilebileceğini göstermesi açısından değerlidir. Yüzyüze eğitimlerin çevrimiçi ortama kaydığı bu süreçte ortaöğretim düzeyindeki öğrencilere RP dersleri verilerek öğrencilerin BİD becerisi gelişimleri incelenebilir ve literatürdeki örneklem sınırlılığının giderilmesine katkı sunulabilir.

Kaynakça

- Ackermann, E. (2001). Piaget's constructivism, Papert's constructionism: What's the difference. *Future of Learning Group Publication*, 5(3), 438.
- Akbıyık, N. (2019). *Arduino ile mikrodenetleyici uygulamalarının öğrencilerin programlama eğitimine karşı öz-yeterlilikleri ve problem çözme becerisi üzerine etkileri*. International Congress on Human-Computer Interaction, Optimization and Robotic Applications (pp. 99-105), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir.
- Akçay, A. ve Çoklar, A. N. (2016). Bilişsel Becerilerin Gelişimine Yönelik Bir Öneri: Programlama Eğitimi. A. İşman, H. F. Odabaşı ve B. Akkoyunlu (Ed.), *Eğitim teknolojileri okumaları 2016* içinde (ss. 121- 140). Ankara: TOJET-Sakarya Üniveritesi.
- Alimisis, D. (2013). Educational robotics: Open questions and new challenges. *Themes in Science and Technology Education*, 6(1), 63-71.
- Alsancak Sırakaya, D. (2019). Programlama öğretiminin bilgi işlemsel düşünme becerisine etkisi. *Turkish Journal of Social Research/Turkiye Sosyal Arastirmalar Dergisi*, 23(2). 575-590.
- Atman Uslu, N., Mumcu, F. ve Eğin, F. (2018). Görsel programlama etkinliklerinin ortaokul öğrencilerinin bilgi-işlemsel düşünme becerilerine etkisi. *Ege Eğitim Teknolojileri Dergisi*, 2(1), 19-31.
- Atmatzidou, S., & Demetriadis, S. (2016). Advancing students' computational thinking skills through educational robotics: A study on age and gender relevant differences. *Robotics and Autonomous Systems*, 75, 661-670.
- Bers, M. U., Flannery, L., Kazakoff, E. R., & Sullivan, A. (2014). Computational thinking and tinkering: Exploration of an early childhood robotics curriculum. *Computers & Education*, 72, 145-157.
- Brennan, K. , & Resnick, M. (2012, April). *New frameworks for studying and assessing the development of computational thinking*. In F. J. Levine (Ed.), *Proceedings of the 2012 Annual Meeting of the American Educational Research Association* (pp. 1-25). Vancouver: The University of British Columbia.

- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Can, A. (2013). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cevahir, E. (2020). *SPSS ile Nicel Veri Analizi Rehberi*. Kibele.
- Chen, G., Shen, J., Barth-Cohen, L., Jiang, S., Huang, X., & Eltoukhy, M. (2017). Assessing elementary students' computational thinking in everyday reasoning and robotics programming. *Computers & Education*, 109, 162-175.
- Cohen, L., Manion, L. ve Morrison, K. (2005). *Research methods in education (5th ed.)*. London: Routledge Falmer.
- Computer Science Teachers Association [CSTA] & International Society for Technology in Education [ISTE]. (2011). Computational thinking in K–12 education leadership toolkit. Retrieved October 9, 2019, from <https://id.iste.org/docs/ct-documents/ct-leadership-toolkit.pdf?sfvrsn=4>
- Computing At School. (2019). Computational thinking: How do we think about problems so that computers can help? Retrieved from <https://community.computingatschool.org.uk/files/8221/original.pdf>
- Creswell, J. W. (2014). *A concise introduction to mixed methods research*. SAGE publications.
- Çınar, M., ve Tüzün, H. (2017). *Eğitimde bilgisayarlı düşünme uygulamalarına ilişkin bir alanyazın incelemesi*. 11. Uluslararası Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Sempozyumunda sunulan bildiri. İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Eguchi, A. (2010, March). What is educational robotics? Theories behind it and practical implementation. In D. Gibson (Ed.), *In Society for Information Technology & Teacher Education International Conference* (pp. 4006-4014). Waynesville: Association for the Advancement of Computing in Education.
- Eguchi, A. (2014). Educational robotics for promoting 21st century skills. *Journal of Automation Mobile Robotics and Intelligent Systems*, 8(1), 5-11.
- Field, A. (2013). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics (4th ed.)*. London: SAGE.
- Fraenkel, J. R., & Wallen, N. E. (2006). *How to design and evaluate research in education (Sixth edition)*. Boston: McGraw-Hill.
- Grover, S. (2011, April). Robotics and engineering for middle and high school students to develop computational thinking. In K. D. Gutiérrez (Ed.), *In Annual Meeting of the American Educational Research Association* (p. 100-115). New Orleans: LA Inciting the Social Imagination.
- Grover, S., & Pea, R. (2013). Computational thinking in K-12: A review of the state of the field. *Educational Researcher*, 42(1), 38-43.
- Gülbahar, Y. (2018). *Bilgi işlemsel düşünme ve programlama konusunda değişim ve dönüşümler*. Ankara: Pegem Akademi.
- Hsi, S., & Eisenberg, M. (2012, June). Math on a sphere: Using public displays to support children's creativity and computational thinking on 3D surfaces. In T. J. Cortine (Ed.), *In Proceedings of the 11th International Conference on Interaction Design and Children* (pp. 248-251). New York : Association for Computing Machinery.
- ISTE (2015). *It's time to demystify computational thinking*. Retrieved from <https://www.iste.org/explore/articleDetail?articleid=501>

- Johnson, B. R., & Onwuegbuzie, A. J. (2004). Mixed methods research: A research paradigm whose time has come. *Educational Researcher*, 33(7), 14-26.
- Kalaycı, Ş. (2014). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Karim, M. E., Lemaignan, S., & Mondada, F. (2015, June). A review: Can robots reshape K-12 STEM education?. In O. SwanteeIn (Ed.), *International Workshop on Advanced Robotics and its Social Impacts (ARSO)* (pp. 1-8). London: Institute of Electrical and Electronics Engineers.
- Kaucic, B., & Asic, T. (2011). *Improving introductory programming with Scratch?* 34. MIPRO konferansında sunulan bildiri, Opatija, Croatia.
- Kazakoff, E. R., Sullivan, A., & Bers, M. U. (2013). The effect of a classroom-based intensive robotics and programming workshop on sequencing ability in early childhood. *Early Childhood Education Journal*, 41(4), 245-255.
- Kıran, B. (2018). *Üstün yetenekli ortaokul öğrencilerinin proje tabanlı temel robotik eğitim süreçlerindeki yaratıcı, yansıtıcı düşünme ve problem çözme becerilerine ilişkin davranışlarının ve görüşlerinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Başkent Üniversitesi, Ankara.
- Korkmaz, Ö. (2016). The effect of scratch-and lego mindstorms Ev3-Based programming activities on academic achievement, problem-solving skills and logical-mathematical thinking skills of students. *MOJES: Malaysian Online Journal of Educational Sciences*, 4(3), 73-88.
- Korkmaz, Ö., Cakir, R., & Özden, M. Y. (2017). A validity and reliability study of the computational thinking scales. *Computers in Human Behavior*, 72, 558-569.
- Lamagna, E. A. (2015). Algorithmic thinking unplugged. *Journal of Computing Sciences in Colleges*, 30(6), 45-52.
- Leonard, J., Buss, A., Gamboa, R., Mitchell, M., Fashola, O. S., Hubert, T., & Almughyirah, S. (2016). Using robotics and game design to enhance children's self-efficacy, STEM attitudes, and computational thinking skills. *Journal of Science Education and Technology*, 25(6), 860-876.
- Liu, E. Z. F., Lin, C. H., & Chang, C. S. (2010). Student satisfaction and self-efficacy in a cooperative robotics course. *Social Behavior and Personality: An international journal*, 38(8), 1135-1146.
- Mahmure, K., Korkmaz, Ö. ve Çakır, R. (2020). Oyunlaştırılmış robot etkinliklerinin ortaokul öğrencilerinin problem çözme ve bilgi işlemsel düşünme becerilerine etkisi. *Ege Eğitim Dergisi*, 21(1), 54-70.
- Mosley, P., & Kline, R. (2006). Engaging students: A framework using lego robotics to teach problem solving. *Information Technology, Learning & Performance Journal*, 24(1), 39-45.
- Numanoğlu, M. ve Keser, H. (2017). Programlama öğretiminde robot kullanımı-Mbot örneği. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 497-515.
- Ocak, M. A. ve Efe, A. A. (2018). *Arduino ile Kodlama ve Mikro denetleyici Uygulamaları*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Oluk, A., & Korkmaz, Ö. (2018). Bilişim teknolojileri öğretmenlerinin eğitsel robotların kullanımına yönelik görüşleri. *Pegem Atf İndeksi*, 0, 215-224. doi:10.14527/3381
- Oluk, A., & Korkmaz, Ö. (2016). Comparing students' scratch skills with their computational thinking skills in terms of different variables. *Online Submission*, 8(11), 1-7.

- Özden, M. Y. (2015). *Computational thinking*. <http://myozden.blogspot.com.tr/2015/06/computational-thinking-bilgisayarca.html> (Erişim Tarihi: 09.10.2019)
- Öztuna, D., Elhan, A. H., & Tüccar, E. (2006). Investigation of four different normality tests in terms of type 1 error rate and power under different distributions. *Turkish Journal of Medical Sciences*, 36(3), 171-176.
- Penmetcha, M. R. (2012). *Exploring the effectiveness of robotics as a vehicle for computational thinking* (Unpublished doctoral dissertation). Purdue University, USA.
- Selby, C., & Woollard, J. (2013). Computational thinking: The developing definition. Retrieved from <https://eprints.soton.ac.uk/356481>
- Strawhacker, A., & Bers, M. U. (2015). I want my robot to look for food: Comparing kindergartner's programming comprehension using tangible, graphic, and hybrid user interfaces. *International Journal of Technology and Design Education*, 25(3), 293-319.
- Şendurur, P. (2017). Bilişsel Araçlar ve Bilgi İşlemsel Düşünme. Y. Gülbahar (Ed.), *Bilgi İşlemsel Düşünmeden Programlamaya* içinde (ss. 79-99). Ankara: Pegem Akademi.
- Şişman, B. (2016). *İlk ve orta öğretimde öğretimsel amaçlı teknoloji kullanımı*. http://www.tojet.net/e-book/eto_2016.pdf (Erişim Tarihi: 05.05.2018)
- Teddle, C., & Tashakkori, A. (2015). *Karma yöntem araştırmalarının temelleri* (Y. Dede & S. B. Demir, Çev.). Ankara: Anı yayıncılık.
- Touretzky, D. S., Marghitu, D., Ludi, S., Bernstein, D., & Ni, L. (2013, March). Accelerating K-12 computational thinking using scaffolding, staging, and abstraction. In T. J. Cortine (Ed.), *In Proceeding of the 44th ACM Technical Symposium on Computer Science Education* (pp. 609-614). NewYork: Association for Computing Machinery.
- Üçgül, M. (2013). History and educational potential of Lego Mindstorms NXT. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(2), 127-137.
- Üçgül, M. (2017). Eğitsel robotlar ve bilgi işlemsel düşünme. Y. Gülbahar (Ed.), *Bilgi işlemsel düşünmeden programlamaya* içinde (ss. 295-314). Ankara: Pegem Akademi.
- Wing, J. M. (2006). Computational thinking. *Communications of the ACM*, 49(3), 33-35.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9. baskı) Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız Durak, H., Karaoğlu, Yılmaz, F. G., Yılmaz, R. ve Seferoğlu, S. (2017). Erken yaşta programlama eğitimi: Araştırmalardaki güncel eğilimlerle ilgili bir inceleme. A. İşman, F. Odabaşı, ve B. Akkoyunlu (Ed.), *Eğitim Teknolojileri Okumaları* içinde (ss. 205-236). Ankara: Pegem Akademi.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Ordu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu

Tarih: 29/09/2020

No: 2020-70

Öğretmen Adaylarının Akademik Öz Yeterlik Düzeyleri ve Mesleki Benlik Saygıları Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi

Determining the Relationship between Teacher Candidates' Academic Self-Efficacy Levels and Professional Self-Esteem

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yaşar KILIÇ ¹

Öz

Bu araştırmanın amacı öğretmen adaylarının akademik öz yeterlik düzeyleri ile mesleki benlik saygıları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırma ilişkisel tarama modeline uygun olarak yürütülmüştür. Çalışma grubu toplam 370 katılımcıdan oluşmaktadır. Araştırma sonucunda öğretmen adaylarının akademik öz yeterlik düzeylerinin “orta düzeyde yeterli” ve mesleki benlik saygılarının “yeterli” düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca katılımcıların akademik öz yeterliklerinin ve mesleki benlik saygılarının cinsiyetlerine göre anlamlı olarak farklılaşmadığı, sınıf düzeylerine göre ise anlamlı olarak farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan korelasyon analizi sonucunda katılımcıların “akademik öz yeterlikleri” ve “mesleki benlik saygıları” arasında “orta” düzeyde ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra katılımcıların akademik öz yeterlikleri ile mesleki benlik saygısı ölçeğinin “mesleki kabul”, “mesleğin değeri” ve “mesleğin işlevselliğine inanç” alt boyutları arasında “orta” düzeyde ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak öğretmen adaylarının akademik öz yeterliklerinin mesleki benlik saygılarını anlamlı olarak yordadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Akademik öz yeterlik, benlik saygısı, mesleki benlik saygısı, öğretmen adayları

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The aim of this study is to examine the relationship between pre-service teachers' academic self-efficacy levels and professional self-esteem. The research was conducted in accordance with the relational screening model. The working group consists of 370 participants in total. As a result of the research, it was concluded that the academic self-efficacy levels of the teacher candidates were "moderately sufficient" and their professional self-esteem was "sufficient". In addition, it was concluded that the participants' academic self-efficacy and professional self-esteem did not differ significantly according to their gender, but differed significantly according to their grade levels. As a result of the correlation analysis, it was concluded that there was a "moderate" relationship between the participants' "academic self-efficacy" and "professional self-perception". In addition, it was concluded that there was a "moderate" relationship between the participants' academic self-efficacy and the "professional acceptance", "value of the profession" and "belief in the functionality of the profession" sub-dimensions of the professional self-esteem scale. Finally, it was found that the academic self-efficacy of teacher candidates significantly predicted their professional self-esteem.

Keywords: Academic self-efficacy, professional self-esteem, teacher candidates, self-esteem

Paper Type: Research

Giriş

Ülkeler açısından eğitim ekonomik, sosyal ve ulusal kalkınmanın sağlanabilmesi için en önemli unsurdur. Bu bakımdan eğitimin formal olarak gerçekleştirilmesini sağlayan

¹Kıbrıs İlim Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, myasarkilic@csu.edu.tr

Atf için (to cite): Kılıç, M. Y. (2022). Öğretmen adaylarının akademik öz yeterlik düzeyleri ve mesleki benlik saygıları arasındaki ilişkinin belirlenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 495-508.

öğretmenlerin ülke gelişimi açısından önemli bir role sahip olduğu söylenebilir. Eğitimden beklenen hedeflerin gerçekleştirilmesi için öğretmenlerin mesleki olarak sahip oldukları yeterliklerin yüksek düzeyde olması beklenmektedir. Özellikle gelecekte eğitim ve öğretimin devamlılığını sağlamak için öğretmenlik mesleğini devam ettirecek öğretmen adaylarının nitelikleri, incelenmesi gereken bir konudur. Bu bağlamda öğretmen adaylarının akademik öz yeterlikleri ön plana çıkmaktadır. Ayrıca Aslan ve Akyol (2006), öğretmenlerin mesleklerinde başarılı olabilmeleri ve verimli bir şekilde çalışabilmeleri için mesleki benlik saygılarının yeterli düzeyde olması gerektiğini belirtmektedir. Bu durum mesleki benlik saygısının incelenmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda çalışmada akademik öz yeterlik ve mesleki benlik saygısı kavramları üzerine durulmaktadır.

İlk kez Bandura'nın kullandığı öz yeterlik kavramı, bireyin sahip olduğu bilgi ve becerileri, hedeflediği düzeye çıkarabilmek için kendi kapasitesine inanması olarak açıklanmıştır (Bandura, 1977). Diğer bir ifade ile öz yeterlik bireyin gerekli davranışları sergileme yeteneğine olan inancıdır (Schunk, 2009). Öz yeterliği düşük ve yüksek olan bireyler arasında düşünce ve davranış bakımından bariz farklar bulunmaktadır. Düşük öz yeterliğe sahip olan bireylerin kendisini zorlayan işlerden kaçınma eğilimi gösterdiği, yüksek öz yeterliğe sahip olan bireylerin ise bu tür işlerin üstesinden gelebilmek için çaba gösterdiği üzerinde durulmaktadır (Bandura, 1986). Yapılan çalışmalar incelendiğinde öz yeterliğin akademik öz yeterlik üzerinde etkilerinin olduğu görülmektedir (Shkullaku, 2013; Yağcı ve Aksoy, 2015). Akademik öz yeterlik, bireyin akademik bir hedefe ulaşmada kendisine inanması ve akademik görevi istenilen standartlarda yerine getirme becerisi olarak açıklanabilir (Bandura, 1997; Eccles & Wigfield, 2002; Linenbrink & Pintrich, 2002). Akademik öz yeterlik, belirlenen eğitimsel etkinliklerde iyi performans gösterebilmek için hareketlerin düzenlenmesine ve uygulanmasına yön veren yeteneklere olan inancı ifade etmektedir (Zimmerman, 2002). Yüksek akademik öz yeterliğe sahip olan öğrenciler, düşük olan öğrencilere göre akademik etkinliklere daha aktif katılmakta, daha fazla ve uzun çalışma eğilimi göstermekte ve karşısına çıkan zorluklara daha az tepkiler göstermekte olduğu ifade edilmektedir (Schunk & Mullen, 2012). Dolayısıyla öğretmen adaylarının akademik öz yeterlikleri, meslekteki kaygı düzeylerini ve mesleğe yönelik tutumlarını derinden etkileyebileceği söylenebilir (Doğan ve Çoban 2009; Donmuş, Akpınar, Eroğlu, 2017; Nakip ve Özcan, 2016). Ayrıca yapılan araştırmalar akademik öz yeterliğin akademik başarıyı pozitif yönde etkilediğini göstermektedir (Bahar, 2019; Honicke & Broadbent, 2016; Phan, 2012). Literatür incelendiğinde katılımcıların akademik öz yeterliklerinin belirlenmesi üzerine yapılan çalışmalar dikkati çekmektedir (Eroğlu ve Yıldırım, 2018; Korucu ve Çınar, 2017; Şeker, 2017; Şengül ve Seyfi, 2020; Ünlü ve Erbaş, 2018). Farklı çalışmalarda ise katılımcıların akademik öz yeterlikleri ile cinsiyetleri (Alemdağ, Öncü ve Yılmaz, 2014; Oğuz, 2012; Tunca ve Alkın-Şahin, 2014) ve sınıf düzeyleri (Tunca ve Alkın-Şahin, 2014; Oğuz, 2012; Alemdağ, Öncü ve Yılmaz, 2014) arasındaki ilişkilerin incelendiği görülmektedir. Katılımcıların akademik öz yeterlikleri ile akademik güdülenme (Eroğlu, Yıldırım ve Şahan, 2017; Makhabbat, Çoklar ve Gündüz, 2017; Şeker, 2017), mesleki kaygı (Kahraman ve Çelik, 2019; Ünlü ve Erbaş, 2018), akademik erteleme (Gültekin ve Gürer, 2018; Şengül ve Seyfi, 2020) ve öz düzenleme (Karademir, Deveci ve Çaylı, 2018) gibi kavramların bir arada çalışıldığı araştırmalara da rastlanmaktadır. Ayrıca öz yeterliğin mesleki benlik saygısı üzerinde olumlu etkilerinin olduğu söylenmektedir (Sönmez ve Göç, 2018).

Benlik kavramı bireyin kendisi hakkında yaptığı değerlendirmeleri içermektedir (Kulaksızoğlu, 2000). Benlik saygısı ise bireyin kendisine karşı hissettiği olumlu ya da olumsuz tutumlar olarak açıklanmaktadır (Rosenberg, 1965). Benlik saygısı bireyin kendisine verdiği değerler düzeyi olarak açıklanabilir ve bireyin duygularını, düşüncelerini, hedeflerini ve değerlerini doğrudan etkilemektedir (Harris, 2009). Benlik saygısının yüksek olduğu öğrencilerin zorlandıkları durumlar karşısında daha çok çaba sarf ettiği, daha sosyal oldukları, mutlu yaşam sürdürdükleri ve akademik olarak daha başarılı oldukları söylenmektedir (Wiggins & Schatz, 1994). Mesleki benlik saygısı ise bireyin icra ettiği mesleğe ilişkin kendi yargısıdır. Tamamen bireysel ve özgül bir tutum içermektedir (Baloğlu, Karadağ, Çalışkan ve Korkmaz, 2006).

Mesleki benlik saygısı, bireyin mesleki hayatının tüm aşamasını ifade etmektedir ve bireyin mesleki yaşamında başarı gösterebilmesi adına ihtiyacı olan değer duygusunun bir derecesidir. Bireyde var olan yeteneklerin, yaptığı mesleğin gerektirdiği unsurlara ne kadar uygun olduğunun değerlendirilmesini içermektedir. Kısaca bireyin, mesleğin yetkinliklerini ve özünü kavramasıdır (Tabassum & Ali, 2012). Mesleki uyum ve doyumun ön koşulu olarak, bireyin icra ettiği mesleği ne düzeyde değerli ve önemli gördüğü ile ilgili bir kavram olan mesleki benlik saygısı görülmektedir (Arıca ve Dilmaç, 2003). Mesleki benlik saygısının yüksek olduğu bireylerin işlerine karşı olumlu tutum geliştirdiği, yaptığı işi severek yaptığı ve mesleklerinde başarılı olduğu belirtilmektedir. Özellikle öğretmen adayları için bu durum çok önemli olarak görülmektedir. Öğretmenlerin sahip olduğu mesleki benlik saygısı ve mesleklerine yönelik tutumları, öğretmenlik mesleğini verimli ve başarılı bir şekilde yerine getirmelerini sağlayacaktır (Baloğlu ve diğerleri, 2006). Farklı bir ifade ile mesleki benlik saygısı, öğretmenlerin öğrencilere sunduğu eğitimin kalitesini etkileyecek ve onların bireysel gelişimine katkıda bulunacaktır (Arıca, 1999). Literatür incelendiğinde katılımcıların mesleki benlik saygılarının belirlenmesi üzerine yapılan çalışmalar dikkat çekmektedir (Aktaç ve Çetinkaya, 2019; Denizlili, 2020; Efilti ve Çıkkılı, 2017; Erbaş, Ünlü ve Davarcı, 2015; Kiriş ve Aslan, 2019). Farklı çalışmalarda ise katılımcıların mesleki benlik saygıları ile cinsiyetleri (Başçiftçi, Özen ve Doyduk, 2010; Dursun, Çuhadar ve Tanyeri, 2014; Erbaş, Ünlü ve Davarcı, 2015) ve sınıf düzeyleri (Altunay, 2018; Güleç ve Ayaz, 2017; Katırcı, 2019; Uslu, 2015) arasındaki ilişkilerin incelendiği görülmektedir. Bu çalışmaların yanı sıra katılımcıların mesleki benlik saygıları ile iş doyumunu (Baloğlu ve diğerleri, 2006), sürekli kaygı ve yaşam doyumunu (Çivilidağ, Yanar, Kızıllırmak ve Denizli, 2018), dönüşümcü liderlik (Kiriş ve Aslan, 2019), motivasyon ve meslek yetkinliği (Gündem, 2009) gibi kavramların bir arada çalışıldığı görülmektedir.

Yapılan çalışmalar bireylerin akademik başarısı üzerinde mesleki benlik saygılarının önemli etkileri olduğunu göstermektedir (Rosli, Othman, Ishak, Lubis, Saat ve Omar, 2012; Schunk, 2009). Bu durum bireylerin mesleki benlik saygıları ile akademik öz yeterlikleri arasında ilişki olabileceğini göstermektedir. Ayrıca Sönmez ve Göç (2018) tarafından yapılan çalışmada öğrencilerin akademik öz yeterlik düzeyleri ile mesleki benlik saygıları arasında pozitif yönde ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Farklı bir çalışmada ise Ergür (2016) benzer sonuçlara ulaşmıştır. Bu çalışmanın yanı sıra katılımcıların öz yeterlikleri ile mesleki benlik saygıları (Gardner & Pierce, 1998; Güler, 2020), öz yeterlik ile benlik saygıları (Danışman, Çiftçi, Tosuntaş ve Karadağ, 2016; Lane, Lane & Kyprianou, 2004; Şahin, 2017; Taşdemir, 2003; Yıldırım, 2018), akademik öz yeterlik ile benlik saygıları (Dadandı, 2017; Pekdemir, 2015; Yılmaz, 2018) arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişkilerin olduğu sonucuna ulaşılan farklı çalışmalar da bulunmaktadır.

Ülkelerin geleceğini şekillendirecek çeşitli stratejiler doğrultusunda, öğrencilerin geleceğe hazırlanması öğretmenlerin görevidir. Öğretmenlerin sahip olduğu nitelikler öğrencilerin akademik gelişimi açısından büyük rol oynamaktadır. Yarınların öğretmenlerini yetiştiren üniversitelerin, öğretmen adaylarının niteliklerinin geliştirilmesini sağlayarak akademik öz yeterliği ve mesleki benlik saygısı yüksek bireyler yetiştirmesi önemli bir durumdur. Bu bağlamda öğretmen adaylarının akademik öz yeterliğinin ve mesleki benlik saygılarının belirlenmesi, onların gelecekte mesleki olarak sorumluluklarını ne düzeyde yerine getirebileceği konusunda uygulayıcılara bilgi verebileceği düşünülmektedir. Literatür incelendiğinde bireylerin akademik öz yeterlikleri ile mesleki benlik saygıları arasındaki ilişkiyi konu edinen çok az çalışma vardır. Bu doğrultuda öğretmen adayları örnekleminde bu ilişkilerin ortaya çıkarılması araştırmacılara ve uygulayıcılara önemli bilgiler sağlayabilir. Elde edilen bütün bulgular, öğretmen yetiştirme sürecinde düzenlenmesi planlanan eğitim programlarının şekillendirilmesinde yardımcı olabilir. Eğitim ve öğretim dinamik bir süreç olduğundan öğretmen adaylarının akademik öz yeterliklerinin ve mesleki benlik saygılarının tekrar tekrar incelenmesi gereken bir konu olduğu söylenebilir. Dolayısıyla çalışmadan elde edilen bulguların

yapılacak benzer çalışmalara güncel bilgi sağlaması ve kaynak olması bakımından faydalı olabileceği düşünülmektedir.

1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, öğretmen adaylarının akademik öz yeterlik düzeyleri ile mesleki benlik saygıları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmaktadır.

1. Öğretmen adaylarının akademik öz yeterlik düzeyleri ve mesleki benlik saygıları ne düzeydedir?
2. Öğretmen adaylarının akademik öz yeterlik düzeyleri ve mesleki benlik saygıları cinsiyet ve sınıf düzeyine göre farklılaşmakta mıdır?
3. Öğretmen adaylarının akademik öz yeterlikleri ile mesleki benlik saygıları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
4. Öğretmen adaylarının akademik öz yeterlik düzeyleri mesleki benlik saygılarını anlamlı olarak yordamakta mıdır?

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Bu modelde birden fazla değişken arasında ilişkinin var olup olmadığının belirlenmesi, eğer var ise ilişkinin derecesinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır (Karasar, 2015). Bu kapsamda bu çalışmada ele alınan değişkenler arasındaki ilişkilerin ortaya çıkarılması için ilişkisel tarama modelinin kullanılmasının uygun olabileceği düşünülmüştür.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmada, 2020-2021 eğitim öğretim yılında Sivas Cumhuriyet Üniversitesinde eğitim gören öğretmen adayları çalışma grubu olarak değerlendirilmiştir. Kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi ile örneklem belirlenmiş ve veriler toplanmıştır. Bu örnekleme yöntemi ile verilerin hızlı ve kolay bir şekilde toplanması amaçlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Çalışma grubu toplam 370 katılımcıdan oluşmaktadır. Katılımcıların %53'ü kadın (n=196) ve %47'si ise erkek (n=174)'tir. Ayrıca katılımcıların %20,8'i birinci sınıfta (n=77), %26,8'i ikinci sınıfta (n=99), %26,5'i üçüncü sınıfta (n=98) ve %25,9'u dördüncü sınıfta (n=96) eğitimine devam etmektedir.

2.3. Veri Toplama Araçları

2.3.1. Akademik Öz Yeterlik Ölçeği

Yedi madde ve tek boyuttan oluşan ölçeğin orijinali Jerusalem & Schwarzer (1981)'a aittir. Ölçeğin Türkçe dilindeki geçerlik ve güvenilirlik çalışması Yılmaz, Gürçay ve Ekici (2007) tarafından yapılmıştır. Ölçek yabancı dil alanında uzman kişiler tarafından Türkçeye çevrilmiş ve daha sonra Türkçeye uygunluk ve içerik bakımından uzman görüşüne başvurulmuştur. Ölçeğin geçerlik ve güvenirliliğinin hesaplanması amacıyla 672 üniversite öğrencisine uygulandığı belirtilmektedir. Güvenirlik değerinin Cronbach's Alpha tekniği ile hesaplandığı ve bu değer .79 olarak bulunduğu belirtilmiştir. Benzer bir şekilde bu çalışma kapsamında da güvenirlik değeri Cronbach's Alpha tekniği ile hesaplanmış ve bu değer .751 olarak bulunmuştur.

2.3.2. Mesleki Benlik Saygısı Ölçeği

Aricak'ın (1999) geliştirdiği ölçek, üç alt boyut (mesleği kabul, mesleğin değeri, mesleğin işlevselliğine inanç) ve toplam 30 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte toplam 14 olumlu, 16 olumsuz ifade içeren madde bulunmaktadır. Güvenirlik değerinin Cronbach's Alpha tekniği ile hesaplandığı ve bu değer .93 olarak bulunduğu belirtilmiştir. Test tekrar test güvenirlilik

katsayısının ise .90 olarak hesaplandığı ifade edilmiştir. Ölçeğin geçerlik görüşünün sağlanması için uzman görüşüne başvurulduğu belirtilmektedir. Ölçekte “S6: Mesleğimi istemeyerek seçtim” ve “S28: Mesleğimin itibarlı olduğunu düşünüyorum” gibi ifadeler bulunmaktadır. Bu çalışma kapsamında da güvenilirlik değeri Cronbach’s Alpha tekniği ile hesaplanmış ve bu değer .934 olarak bulunmuştur.

2.4. Verilerin Analizi

Öğretmen adaylarından toplanan verilerin standart sapma değerleri ve ortalamaları analiz edilmiştir. Veriler yorumlanırken elde edilen değerler 1.00-1.79, “çok yetersizim”, 1.80-2.59, “yetersizim”, 2.60-3.39, “orta düzeyde yeterliyim”, 3.40-4.19, “yeterliyim” ve 4.20-5.00, “çok yeterliyim” olarak sınıflandırılmıştır. Katılımcıların akademik öz yeterliklerinin ve mesleki benlik saygılarının cinsiyetlerine göre anlamlı farklılaşmanın olup olmadığının belirlenmesi için bağımsız gruplar t-testi, sınıf düzeyine göre anlamlı farklılaşmanın olup olmadığının belirlenmesi için ANOVA testi uygulanmıştır. Ortaya çıkan farklılığın kaynağının belirlenmesi amacı için ise Scheffe testinden faydalanılmıştır. Kavramlar arasındaki ilişkileri ortaya çıkarabilmek amacıyla “Pearson Çarpım Momentler Korelasyon” testi uygulanmış ve bu ilişkiler “0.00-0.29 arası” düşük, “0.30-0.69 arası” orta ve “0.70-1.00 arası” yüksek düzeyde ilişki olarak değerlendirilmiştir (Büyüköztürk, 2011). Katılımcıların akademik öz yeterliklerinin mesleki benlik saygılarını yordayıp yordamadığını belirleyebilmek için ise basit regresyon analizi yapılmıştır.

Basit regresyon analizi yapılmadan önce verilerin regresyon analizine uygun olup olmadığı değerlendirilmiştir. Bu kapsamda veriler tekli-çoklu normallik ve bağlantı problemi bakımından değerlendirilmiştir. Verilerin tekli normallik analizlerinin belirlenmesi için çarpıklık ve basıklık katsayıları incelenmiştir. Akademik öz yeterlik ölçeğinin çarpıklık katsayısı -.24 basıklık katsayısı ise -1,021 olarak bulunmuştur. Mesleki benlik saygısı ölçeğinin çarpıklık katsayısı -.212 basıklık katsayısı ise -.691 olarak bulunmuştur. Ayrıca mesleki benlik saygısı ölçeğinin “mesleği kabul” boyutunun çarpıklık katsayısı -.045 basıklık katsayısı -.729; “mesleğin değeri” alt boyutunun çarpıklık katsayısı -.145 basıklık katsayısı -1,204; “mesleğin işlevselliğine inanç” alt boyutunun çarpıklık katsayısı -.008 basıklık katsayısı -.604 olarak hesaplanmıştır. Bu değerlerin -1.5 ve +1.5 arasında olması durumunda verilerin normal dağıldığı ifade edilmektedir (Tabachnick & Fidell, 2013). Verilerin çoklu normal dağılım bakımından değerlendirilmesi için Mahalonobis değerleri incelenmiş ve uç değerlerin bulunup bulunmadığı değerlendirilmiştir. Araştırmada bir bağımlı ve bir bağımsız değişken bulunduğu Kay Kare (X^2) tablosunda 0.01 anlamlılık derecesine denk gelen değer (serbestlik derecesi) 6.63 olduğu görülmüştür (Laurencelle & Dupuis, 2002). Mahalonobis değerleri incelendiğinde belirlenen değerin üzerinde olan bir değere rastlanmamıştır ve verilerin çoklu olarak normal dağıldığı sonucuna varılmıştır. Araştırmadaki değişkenler arasında çoklu bağlantı probleminin bulunup bulunmadığının belirlenmesi için “Pearson Çarpım Momentler Korelasyon” tablosu (Tablo 4) incelenmiştir. Değişkenler arasında .80 ve üzerinde bir ilişki bulunması durumunda çoklu bağlantı sorununun ortaya çıkabileceği ifade edilmektedir (Büyüköztürk, 2011). Korelasyon tablosu incelendiğinde çoklu bağlantı sorununa sebep olabilecek bir ilişkiye rastlanılmamıştır.

3. Bulgular

Çalışmanın birinci araştırma sorusu doğrultusunda öğretmen adaylarının akademik öz yeterlik düzeyleri ve mesleki benlik saygılarına yönelik algıları incelenmiştir. Katılımcılardan toplanan cevaplara ilişkin ortalamalar ve standart sapmalar Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların akademik öz yeterlik düzeyleri ve mesleki benlik saygılarına ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri

Ölçekler	N	$\bar{X}$	Ss
Akademik Öz Yeterlik Düzeyi	370	3.24	.59
Mesleki Benlik Saygısı	370	4.10	.43
-Mesleği Kabul	370	3.79	.63
-Mesleğin Değeri	370	4.32	.50
-Mesleğin İşlevselliğine İnanç	370	4.03	.53

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların akademik öz yeterlik düzeyleri $\bar{X}=3.24$ ($ss=.59$) ve mesleki benlik saygıları $\bar{X}=4.10$ ($ss=.43$) olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre katılımcıların akademik öz yeterlik düzeylerinin “orta düzeyde yeterli” ve mesleki benlik saygılarının “yeterli” düzeyde olduğu söylenebilir. Ayrıca “mesleki benlik saygısı” ölçeğinin “mesleği kabul” boyutu $\bar{X}=3.79$ ($ss=.63$), “mesleğin değeri” boyutu $\bar{X}=4.32$ ($ss=.50$) ve “mesleğin işlevselliğine inanç” boyutu $\bar{X}=4.03$ ($ss=.53$) olarak bulunmuştur.

Çalışmanın ikinci araştırma sorusu doğrultusunda öğretmen adaylarının akademik öz yeterlik düzeylerinin ve mesleki benlik saygılarının cinsiyete ve sınıf düzeyine göre farklılaşp farklılaşmadığı incelenmiştir.

Tablo 2’de katılımcıların akademik öz yeterlik düzeylerinin ve mesleki benlik saygılarının cinsiyete göre karşılaştırılması sonucu elde edilen sonuçlar gösterilmektedir.

Tablo 2. Katılımcıların akademik öz yeterliklerinin ve mesleki benlik saygılarının cinsiyet değişkenine göre incelenmesi

Faktörler	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss	sd	t	p
Akademik Öz yeterlik	Erkek	174	3.19	.58	368	-1.55	.12
	Kadın	196	3.29	.60			
Mesleki Benlik Saygısı	Erkek	174	4.07	.43	368	-1.13	.25
	Kadın	196	4.12	.44			

$p>.05$

Katılımcıların akademik öz yeterlikleri ve mesleki benlik saygılarına ilişkin görüşleri cinsiyetlerine göre t testi ile incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda katılımcıların akademik öz yeterliklerinin ($t=-1.55$, $p>.05$) ve mesleki benlik saygılarının ($t=-1.13$, $p>.05$) cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık oluşturmadığı sonucuna varılmıştır.

Tablo 3’de katılımcıların akademik öz yeterlik düzeylerinin ve mesleki benlik saygılarının sınıf düzeyine göre karşılaştırılması ile elde edilen sonuçlar gösterilmektedir.

Tablo 3. Katılımcıların akademik öz yeterliklerinin ve mesleki benlik saygılarının sınıf düzeyine göre incelenmesi

Faktörler	Sınıf Düzeyi	N	$\bar{X}$	ss	F	p	Fark
Akademik Öz yeterlik	1. Sınıf	77	2.85	.43	29.64	.00*	1-2,3,4 2-3,4
	2. Sınıf	99	3.08	.57			
	3. Sınıf	98	3.47	.56			
	4. Sınıf	96	3.48	.55			
Mesleki Benlik Saygısı	1. Sınıf	77	3.96	.49	4.10	.00*	1-4
	2. Sınıf	99	4.09	.50			
	3. Sınıf	98	4.11	.33			
	4. Sınıf	96	4.19	.38			

* $p<.05$

Katılımcıların akademik öz yeterliklerine ve mesleki benlik saygılarına ilişkin görüşleri sınıf düzeyi değişkenine göre ANOVA testi ile incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda katılımcıların akademik öz yeterliklerinin ve mesleki benlik saygılarının sınıf düzeyleri bakımından anlamlı olarak farklılaşp farklılaşmadığı sonucuna varılmıştır.

Farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunun belirlenebilmesi amacıyla Scheffe testi yapılmıştır. Yapılan test sonucunda katılımcıların akademik öz yeterliklerinin 1.-2. sınıf, 1.-3. sınıf, 1.-4. sınıf, 2.-3. sınıf ve 2.-4. sınıf düzeyleri arasında farklılaştığı bulunmuştur. Bu farklılaşmanın 1.-2. sınıf, 1.-3. sınıf, 1.-4. sınıf düzeyleri arasında 2. sınıf ($\bar{X}=3.08$, $p<.05$), 3. sınıf ($\bar{X}=3.47$, $p<.05$) ve 4. sınıf ($\bar{X}=3.48$, $p<.05$) lehine gerçekleştiği görülmektedir. Ayrıca 2.-3. sınıf ve 2.-4. sınıf düzeyleri arasında 3. sınıf ($\bar{X}=3.47$, $p<.05$) ve 4. sınıf ($\bar{X}=3.48$, $p<.05$) lehine gerçekleştiği sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra katılımcıların mesleki benlik saygılarının 1.-4. sınıf düzeyleri arasında farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu farklılaşmanın 4. Sınıf ($\bar{X}=4.19$, $p<.05$) lehine olduğu görülmektedir.

Elde edilen sonuçlara göre katılımcıların sınıf düzeyi arttıkça akademik öz yeterliklerinin ve mesleki benlik saygılarının da arttığı ifade edilebilir. Bu sonuç sınıf düzeyi arttıkça öğretmen adaylarının tecrübelendiği, kendilerini geliştirdiği ve sonucunda bu durumun akademik öz yeterliklerinin ve mesleki benlik saygılarının artmasına sebep olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Çalışmanın üçüncü alt sorusu doğrultusunda öğretmen adaylarının akademik öz yeterlikleri ve mesleki benlik saygıları arasındaki ilişki pearson korelasyon analizi ile incelenmiştir. Analiz sonucunda elde edilen sonuçlar Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4. Katılımcıların akademik öz yeterlikleri ve mesleki benlik saygıları arasındaki korelasyon düzeyleri

Ölçekler	Akademik Öz Yeterlik	Mesleki Benlik Saygısı	-Mesleği Kabul	-Mesleğin Değeri	-Mesleğin İşlevselliğine İnanç
Akademik Yeterlik	1				
Mesleki Benlik Saygısı	.39	1			
-Mesleği Kabul	.35	.64	1		
-Mesleğin Değeri	.36	.54	.39	1	
-Mesleğin İşlevselliğine İnanç	.33	.58	.47	.44	1

* $p<.01$

Tablo 4 incelendiğinde öğretmen adaylarının “akademik öz yeterlikleri” ve “mesleki benlik saygıları” arasında “orta” düzeyde ($r=.39$, $p<.01$) ilişki olduğu görülmektedir. Ayrıca katılımcıların akademik öz yeterlikleri ile mesleki benlik saygısı ölçeğinin “mesleği kabul” ($r=.35$, $p<.01$), “mesleğin değeri” ($r=.36$, $p<.01$) ve “mesleğin işlevselliğine inanç” ($r=.33$, $p<.01$) alt boyutları arasında “orta” düzeyde ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmanın dördüncü alt sorusu doğrultusunda, öğretmen adaylarının akademik öz yeterliklerinin mesleki benlik saygılarını yordayıp yordamadığını belirleyebilmek amacıyla basit regresyon analizi yapılmıştır. Analiz neticesinde elde edilen sonuçlar Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5. Basit regresyon analiz sonuçları

Değişkenler	B	SH	T	β	p
Sabit	3.168	.116	27.269		,000
Akademik Öz Yeterlik	,288	.035	8.170	,392	,000

$n=370$, $R=.392$, $R^2=.154$, $F=66.742$ $p<.01$

Tablo 5 incelendiğinde öğretmen adaylarının akademik öz yeterliklerinin mesleki benlik saygılarını anlamlı olarak yordadığı görülmektedir ($R^2 = .154$; $F = 66.742$, $p<.01$). Katılımcıların akademik öz yeterliklerinin mesleki benlik saygılarına ilişkin toplam varyansın %15,4'ünü açıkladığı görülmektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırma doğrultusunda öğretmen adaylarının akademik öz yeterlikleri ve mesleki benlik saygıları belirlenmeye çalışılmış ve bu kavramlar arasındaki ilişki incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar aşağıda sunulmaktadır.

Birinci araştırma sorusu neticesinde katılımcıların akademik öz yeterliklerinin “orta düzeyde yeterli” ve mesleki benlik saygılarının ise “yeterli” düzeyde olduğu sonucuna varılmıştır. Benzer çalışmalar incelendiğinde elde edilen bu sonucun desteklendiği ifade edilebilir. Şeker (2017) tarafından öğretmen adayları üzerinde yapılan çalışmada, katılımcıların akademik öz yeterliklerinin orta düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir çalışmada Şengül ve Seyfi (2020) Türkçe öğretmen adaylarının akademik öz yeterliklerinin belirlenmesi üzerine çalışmıştır. Araştırma sonucunda katılımcıların, akademik öz yeterlik ölçeğinin “bilişsel uygulama”, “sosyal statü” ve “teknik beceriler” boyutunda orta düzeyde yeterliğe sahip oldukları belirtilmiştir. Ayrıca akademik öz yeterlik ölçeği bütün olarak değerlendirildiğinde, öğretmen adaylarının orta düzeyde yeterli olduğu belirtilmektedir. Benzer bir çalışmada Korucu ve Çınar (2017) eğitim fakültesi öğrencileri örnekleminde yaptığı çalışmada, katılımcıların akademik öz yeterlik düzeylerinin yeterli seviyede olduğu sonucuna ulaşmıştır. Mesleki benlik saygısı üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde, Aktaş ve Çetinkaya (2019) tarafından yapılan çalışmada öğretmen adaylarının mesleki benlik saygılarının yeterli düzeyde olduğu belirlenmiştir. Benzer bir şekilde Denizlili (2020) tarafından yapılan çalışmada katılımcıların mesleki benlik saygılarının “mesleği kabul”, “mesleğe verilen değer” ve “mesleğin işlevselliğine inanç” boyutlarında yeterli düzeyde oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca genel olarak katılımcıların mesleki benlik saygılarının yeterli düzeyde olduğu sonucu elde edilmiştir. Diğer bir çalışmada Erbaş, Ünlü ve Davarcı (2015) beden eğitimi öğretmen adaylarının mesleki benlik saygılarının yeterli düzeyde olduğu sonucuna ulaşmıştır.

İkinci araştırma sorusu neticesinde katılımcıların akademik öz yeterliklerinin ve mesleki benlik saygılarının cinsiyetleri bakımından anlamlı olarak farklılaşmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Benzer çalışmalar incelendiğinde elde edilen bu sonucun desteklendiği ifade edilebilir. Katılımcılar akademik öz yeterlik bakımından incelendiğinde Oğuz (2012) tarafından yapılan çalışmada, sınıf öğretmen adaylarının akademik öz yeterlikleri ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir çalışmada da Tunca ve Alkın-Şahin (2014) öğretmen adaylarının akademik öz yeterlik düzeyleri ile cinsiyetleri arasında anlamlı farklılık olmadığını belirlemiştir. Bu sonuçları destekler bir şekilde Alemdağ, Öncü ve Yılmaz (2014) öğretmen adaylarının akademik öz yeterlikleri ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Katılımcılar mesleki benlik saygısı bakımından incelendiğinde, Erbaş, Ünlü ve Davarcı (2015) tarafından yapılan çalışmada beden eğitimi öğretmen adaylarının benlik saygıları ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı bulgusu elde edilmiştir. Benzer bir şekilde Dursun, Çuhadar ve Tanyeri (2014) tarafından yapılan çalışmada bilişim teknolojileri öğretmen adaylarının mesleki benlik saygıları ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı ifade edilmektedir. Başçıftçi, Özen ve Doyduk (2010) tarafından teknik eğitim fakültesi öğrencileri örnekleminde yapılan çalışmada da katılımcıların mesleki benlik saygıları ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna varılmıştır.

Çalışmadan elde edilen diğer bir sonuç katılımcıların akademik öz yeterliklerinin ve mesleki benlik saygılarının sınıf düzeyine göre anlamlı olarak farklılaştığıdır. Benzer çalışmalar incelendiğinde elde edilen bu sonucun desteklendiği ifade edilebilir. Tunca ve Alkın-Şahin (2014) tarafından yapılan çalışmada öğretmen adayların akademik öz yeterliklerinin sınıf düzeyine göre anlamlı olarak farklılaştığı ve dördüncü sınıfta eğitim gören öğretmen adaylarının birinci sınıfta eğitim görenlere göre akademik öz yeterliklerinin daha yüksek olduğu ifade edilmektedir. Benzer bir şekilde Oğuz (2012) tarafından yapılan çalışmada dördüncü sınıfta eğitim gören sınıf öğretmen adaylarının birinci, ikinci ve üçüncü sınıfta eğitim gören öğretmen

adaylarına göre akademik öz yeterliklerinin anlamlı olarak daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlara benzer bir şekilde Alemdağ, Öncü ve Yılmaz (2014) yaptıkları çalışmada beden eğitimi öğretmen adaylarının akademik öz yeterliklerinin sınıf düzeylerine göre anlamlı olarak farklılaştığını ifade etmektedir. Katılımcılar mesleki benlik saygısı bakımından incelendiğinde, Altunay (2018) tarafından yapılan çalışmada sosyal bilgiler öğretmen adaylarının mesleki benlik saygılarının sınıf düzeylerine göre anlamlı olarak farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Benzer bir şekilde Katırcı (2019) tarafından yapılan çalışmada da öğretmen adaylarının mesleki benlik saygılarının sınıf düzeyine göre anlamlı olarak farklılaştığı ve birinci sınıf ile dördüncü sınıfta okuyan öğretmen adayları arasında, dördüncü sınıfta okuyanların daha yüksek mesleki benlik saygısına sahip olduğu belirtilmiştir. Elde edilen bu sonuçlardan farklı olarak Güleç ve Ayaz (2017) ve Uslu (2015) tarafından yapılan araştırmalarda, öğretmen adaylarının mesleki benlik saygıları ile sınıf düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Araştırmanın üçüncü ve dördüncü araştırma sorusu neticesinde katılımcıların akademik öz yeterlikleri ve mesleki benlik saygıları arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve katılımcıların akademik öz yeterliklerinin mesleki benlik saygılarını anlamlı olarak yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Sönmez ve Göç (2018) üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada, katılımcıların akademik öz yeterlikleri ile mesleki benlik saygıları arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bu sonuç, bu çalışmadan elde edilen sonucu desteklemektedir. Literatür incelendiğinde katılımcıların akademik öz yeterlikleri ile mesleki benlik saygıları arasındaki ilişkiyi inceleyen başka çalışmaya rastlanmamıştır. Bunun yanı sıra Ergür (2016) yaptığı çalışmada, katılımcıların öz benlik saygısı ile akademik öz yeterlikleri arasındaki ilişkiyi incelemiş ve pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varmıştır. Ayrıca katılımcıların öz yeterlikleri ile mesleki benlik saygıları (Gardner & Pierce, 1998; Güler, 2020) ve öz yeterlikleri ile benlik saygıları (Danışman ve diğerleri, 2016; Lane, Lane & Kyprianou, 2004; Şahin, 2017; Taşdemir, 2003; Yıldırım, 2018) arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkilerin bulunduğu çalışmalara da rastlanmaktadır.

Elde edilen sonuçlar doğrultusunda aşağıdaki öneriler sunulmaktadır;

Araştırma sonucunda elde edilen bulguya göre öğretmen adaylarının akademik öz yeterliklerinin “orta düzeyde yeterli” ve mesleki benlik saygılarının ise “yeterli” düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bandura (1997) öz yeterliğin kaynağını doğrudan deneyim, sosyal modeller, dolaylı olarak yaşanan olaylar, sözel ikna kabiliyeti, duygusal ve fizyolojik durumlar olarak açıklamaktadır. Öğretmen adaylarının akademik öz yeterliklerinin daha iyi düzeye getirilebilmesi için eğitim öğretim programlarının özellikle öğretmen adaylarının doğrudan deneyim yaşayabileceği ve öğretmen adaylarını duygusal ve fizyolojik olarak mesleğe hazırlanabileceği bir şekilde düzenlenmesi önerilmektedir. Ayrıca öğretmen adaylarının mesleki benlik saygıları “yeterli” düzeyde olduğu belirlense de, mesleki saygılarının korunması yönünde çalışmalar yapılması gerekmektedir. Mesleki benlik saygısı bulunan bireylerin mesleğine karşı olumlu tutum geliştirdikleri, işlerini severek yaptıkları ve mesleklerinde başarılı oldukları bilinmektedir. Bu bakımdan öğretmen adaylarının mesleki benlik saygılarının artırılabilmesi ve sürdürülebilmesi için öğretmenlik mesleğinin önemi konusunda bilgilendirilmeleri önerilmektedir.

Araştırmada öğretmen adayların akademik öz yeterliklerinin ve mesleki benlik saygılarının sınıf düzeyine göre anlamlı olarak farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle öğretmen adaylarının dördüncü sınıflarda akademik öz yeterliklerinin ve mesleki benlik saygılarının daha yüksek olduğu göze çarpmaktadır. Bu konuda özellikle birinci sınıftan itibaren öğretmen adaylarının akademik öz yeterliklerinin artırılabilmesi amacıyla müfredatın gözden geçirilmesi ve yaparak, yaşayarak deneyim kazanabilecekleri şekilde düzenlenmesi önerilmektedir. Ayrıca öğretmen adaylarının birinci sınıftan itibaren mesleki benlik saygılarının kazandırılabilmesi için uzman kişiler tarafından söyleşiler düzenlenebilir ve mesleki benlik saygısı konusunda düzenlenebilecek konferanslara katılımları sağlanabilir.

Araştırmada elde edilen diğer bir sonuç öğretmen adaylarının akademik öz yeterlikleri ve mesleki benlik saygıları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğudur. Ayrıca öğretmen adaylarının akademik öz yeterliklerinin mesleki benlik saygılarını anlamlı olarak yordadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Öğretmen adaylarının akademik öz yeterliklerinin artırılması durumunda mesleki benlik saygılarının da artabileceği söylenebilir. Bu durumda öğretmen adaylarının akademik öz yeterliklerini üst düzeyde olması önemli bir durumdur. Öğretmen adaylarının akademik öz yeterliklerinin sağlanabilmesi amacıyla eğitim programlarının yeniden gözden geçirilmesi ve öğretmen adaylarını motive edici, cesaretlendirici ve pratik uygulamalara yönelik eğitim programlarının uygulanması önerilmektedir.

Araştırmacılar için benzer çalışmayı, sadece belirli bir öğretmenlik branşı üzerine yoğunlaşarak yapmaları önerilebilir. Ayrıca öğretmen adaylarının akademik öz yeterliklerinin ve mesleki benlik saygılarının artırılabilmesi için neler yapılabileceği konusunda nitel bir araştırma yapılabilir. Öğretmen adaylarının bu konudaki görüşlerinin alınması, öğretmen adaylarının bu konudaki beklentilerini ortaya çıkarabilir. Ayrıca akademik öz yeterliği ve mesleki benlik saygısını etkileyebilecek muhtemel değişkenler üzerinde çalışılabilir.

Kaynakça

- Aktaş, V. ve Çetinkaya, M. (2019). Fen bilgisi öğretmen adaylarının mesleki benlik saygıları ile yaşam doyumlarının incelenmesi. *Journal of Computer and Education Research*, 7(14), 575-599.
- Alemdağ, C., Öncü, E. ve Yılmaz, A. K. (2014). Beden eğitimi öğretmeni adaylarının akademik motivasyon ve akademik öz-yeterlikleri. *Spor Bilimleri Dergisi*, 25(1), 23-35.
- Altunay, F. (2018). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının ve mesleki benlik saygılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
- Arıca, T. (1999). Öğretmen adaylarının benlik saygısı ve mesleki benlik saygılarının geliştirilmesine yönelik bir grupta psikolojik danışma uygulaması. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11, 11-22.
- Arıca, T. ve Dilmaç, B. (2003). Psikolojik danışma ve rehberlik öğrencilerinin bir takım değişkenler açısından benlik saygısı ile mesleki benlik saygısı düzeylerinin incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1) 1-7.
- Aslan, D. ve Akyol, A. K. (2006). Okul öncesi öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları ve mesleki benlik saygılarının incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 51-60.
- Bahar, H. H. (2019). Sınıf öğretmen adaylarında akademik öz-yeterlik algısının akademik başarıyı yordama gücü. *Elementary Education Online*, 18(1), 149-157.
- Baloğlu, N., Karadağ, E., Çalışkan, N. ve Korkmaz, T. (2006). İlköğretim öğretmenlerinin mesleki benlik saygısı ve iş doyumları arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 345-358.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84(2), 191-215.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy. The exercise of control*. New York: W.H. Freeman and Company

- Başçiftçi, F., Özen, S. ve Doyduk, A. (2010). Selçuk üniversitesi teknik eğitim fakültesi öğrencilerinin benlik ve mesleki benlik saygılarının incelenmesi. *Education Sciences*, 5(4), 2198-2205.
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: İstatistik, araştırma deseni SPSS uygulamaları ve yorum* (13. Basım). Ankara: Pegem Akademi.
- Çivilidağ, A., Yanar, A., Kızılırmak, B. ve Denizli, T. (2018). Mesleki benlik saygısı, sürekli kaygı ve yaşam doyumu düzeylerinin incelenmesi. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 2(3), 45-60.
- Dadandı, İ. (2017). *Genel yetenek, akademik benlik kavramı, akademik öz-yeterlik, benlik saygısı, öğrenci bağlılığı ve akademik başarı arasındaki ilişkiler* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Danışman, Ş., Çiftçi, Ş. K., Tosuntaş, Ş. B. ve Karadağ, E. (2016). Benlik saygısının öğretmenlerin mesleki motivasyonuna etkisi: öz-yeterlilik aracılığının yapısal eşitlik modeliyle test edilmesi. *Psikoloji Çalışmaları*, 36(1), 21-40.
- Denizlili, A. A. (2020). Meslek yüksekokulu öğrencilerinin mesleki benlik saygılarını incelemeye yönelik bir araştırma. *Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi*, 4(1), 25-37.
- Doğan, T. ve Çoban, A. E. (2009). Eğitim fakültesi öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları ile kaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 34(153), 157- 168.
- Donmuş, V., Akpınar, B. ve Eroğlu, M. (2017). Öğretmen adaylarının akademik özyeterlikleri ve mesleki kaygıları arasındaki ilişkinin. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(37), 1-13.
- Dursun, Ö. Ö., Çuhadar, C. ve Tanyeri, T. (2014). Bilişim teknolojileri öğretmen adaylarının mesleki benlik saygıları. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(1), 131-142.
- Eccles, J.S. & Wigfield, A. (2002). Motivational beliefs, values, and goals. *Annual Review of Psychology*, 53, 109-132.
- Efiliti, E. ve Çıkkılı, Y. (2017). Özel eğitim bölümü öğrencilerinin benlik saygısı ile mesleki benlik saygısının incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 99-114.
- Erbaş, M. K., Ünlü ve Davarcı, T. (2015). Beden eğitimi öğretmen adaylarının benlik saygısı düzeylerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(2), 267-281.
- Ergür, D. O. (2016). İngilizce öğrencilerinin öz benlik saygısı ve akademik öz yeterlik algılarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 125-14.
- Eroğlu, O. ve Yıldırım, Y. (2018). Beden eğitimi ve spor öğretmeni adaylarının akademik öz-yeterlik düzeylerinin belirlenmesi. *Türkiye Spor Bilimleri Dergisi*, 2(2), 67-73.
- Eroğlu, O., Yıldırım, Y. ve Şahan, H. (2017). Spor bilimleri fakültesindeki öğrencilerin akademik öz-yeterlik ve akademik güdülenme düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi: Akdeniz Üniversitesi örneği. *Türkiye Spor Bilimleri Dergisi*, 1(1), 38-47.
- Gardner, D. G. & Pierce, J. L. (1998). Self-esteem and self-efficacy within the organizational context: An empirical examination. *Group & Organization Management*, 23(1), 48-70.

- Güleç, H. ve Ayaz, C. Ö. (2017). Öğretmen adaylarının benlik saygıları ve mesleki benlik saygılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 556-579.
- Güler, A. (2020). *Okul öncesi öğretmenlerinin algılanan örgütsel destek ve öz-yeterlik düzeyleri ile mesleki benlik saygıları arasındaki ilişki* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Gültekin, S. ve Gürer, G. T. (2018). Formasyon Öğretmen Adaylarının Akademik Erteleme Davranışları ile Akademik Özyeterlik Düzeyleri İlişkisi. *International Journal of Computers in Education*, 1(1), 49-64.
- Gündem, Z. F. (2009). *İlköğretim okulu öğretmenlerinin motivasyon, mesleki benlik saygısı ve mesleğe yönelik yetkinlik duygusu alguları arasındaki etkileşim* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Harris, S. L. (2009). *The relationship between self-esteem and academic success among African American students in the Minority Engineering Program at a research extensive university in the Southern portion of the United States*. (Doctoral Dissertation). Louisiana State University and Agricultural and Mechanical College.
- Honick, T. & Broadbent, J. (2016). The influence of academic self-efficacy on academic performance: A systematic review. *Educational Research Review*, 17, 63-84.
- Jerusalem, M. & Schwarzer, R. (1981). *Fragebogen zur erfassung von "Selbstwirksamkeit. Skalen zur befindlichkeit und persoenlichkeit* In R. Schwarzer (Hrsg.). (Forschungsbericht No. 5). Berlin: Freie Universitaet, Institut fuer Psychologie.
- Kahraman, Ü. ve Çelik, K. (2019). Eğitim fakültesi formasyon öğrencilerinin özyeterlik inançları ile mesleki kaygıları arasındaki ilişki. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 45(45), 353-375.
- Karademir, Ç. A., Deveci, Ö. ve Çaylı, B. (2018). Ortaokul öğrencilerinin öz-düzenlemeleri ve akademik öz-yeterliklerinin incelenmesi. *E-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 14-29.
- Karasar, N. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Katırcı, K. (2019). *Öğretmen adaylarının mesleki benlik saygısı algılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kafkas Üniversitesi, Kars.
- Kiriş, B. ve Aslan, H. (2019). Okul müdürlerinin dönüşümcü liderlik özellikleri ile öğretmenlerin mesleki benlik saygıları arasındaki ilişkiye yönelik öğretmen alguları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(72), 1656-1675.
- Korucu, A. T. ve Çınar, D. (2017). Eğitim fakültesi öğrencilerinin akademik öz-yeterlik durumlarının incelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 73-101.
- Kulaksızoğlu, A. (2000). *Ergenlik psikolojisi*. Ankara: Remzi Kitabevi.
- Lane, J., Lane, A. M. & Kyprianou, A. (2004). Self-efficacy, self-esteem and their impact on academic performance. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 32(3), 247-256.
- Laurencelle, L. & Dupuis, F. (2002). *Statistical tables explained and applied*. Singapore: World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd.
- Linenbrink, E. A. & Pintrich, P.R. (2002). Motivation as an enabler for academic success. *School Psychology Review*, 31(3), 313-327.

- Makhabbat, A., Çoklar, A. N. ve Gündüz, Ş. (2018). Eğitim araştırmasına yönelik tutum ile akademik güdülenme ve akademik özyeterlik arasındaki ilişki. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 786-801.
- Nakip, C. ve Özcan, G. (2016). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik öz-yeterlik inançları ile öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları arasındaki ilişki. *Mersin University Journal of the Faculty of Education*, 12(3), 783-795.
- Oğuz, A. (2012). Sınıf öğretmeni adaylarının akademik öz yeterlik inançları. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 2(2), 15-28.
- Pekdemir, Ü. (2015). *Dokuz ve onuncu sınıf öğrencilerinin matematik başarıları ile matematik kaygıları, benlik saygıları, akademik öz-yeterlik inançları ve otomatik düşünceleri arasındaki ilişkiler* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Phan, H. P. (2012). Relations between informational sources, self-efficacy and academic achievement: A developmental approach. *Educational Psychology*, 32(1), 81-105.
- Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Rosli, Y., Othman, H., Ishak, I., Lubis, S. H., Saat, N. Z. M. & Omar, B. (2012). Self-esteem and academic performance relationship amongst the second year undergraduate students of Universiti Kebangsaan Malaysia, Kuala Lumpur Campus. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 60, 582-589.
- Schunk, D. H. & Mullen, C. A. (2012). *Self-efficacy as an engaged learner*. In S. L. Christenson, A. L. Reschly, & C. Wylie (Eds.), *Handbook of research on student engagement* (p. 219–235). Springer Science + Business Media.
- Schunk, D. H. (2009). *Öğrenme teorileri: Eğitimsel bir bakışla* (Çev. Ed. Muzaffer Şahin), (5. Baskıdan çeviri). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Shkullaku, R. (2013). The relationship between self-efficacy and academic performance in the context of gender among Albanian students. *European Academic Research*, 1(4), 467-478.
- Sönmez, D. Z. ve Göç, E. (2018). Bir grup meslek yüksekokulu öğrencisinin akademik özyeterlik ve mesleki benlik saygısı düzeylerinin değerlendirilmesi. *Hastane Öncesi Dergisi*, 3(1), 43-54.
- Şahin, H. (2017). Emotional intelligence and self-esteem as predictors of teacher self-efficacy. *Educational Research and Reviews*, 12(22), 1107-1111.
- Şeker, S. S. (2017). Müzik eğitimi bölümü öğretmen adaylarının akademik güdülenme ve akademik öz-yeterlik düzeylerinin incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 1465-1484.
- Şengül, M. ve Seyfi, R. Ö. (2020). Türkçe öğretmeni adaylarının akademik erteleme davranışları ile akademik öz yeterlikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 9(3), 755-773.
- Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics*. NJ: Pearson.
- Tabassum, F. & Ali, M. A. (2012). Professional self-esteem of secondary school teachers. *Asian Social Science*, 8(2), 206-210.
- Taşdemir, Ö. M. (2003). *Üstün yetenekli çocuklarda mükemmeliyetçilik, sınav kaygısı, benlik saygısı, kontrol odağı, öz yeterlik ve problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.

- Tunca, N. ve Alkın-Şahin, S. (2014). Öğretmen adaylarının bilişötesi (üst biliş) öğrenme stratejileri ile akademik öz yeterlik inançları arasındaki ilişki. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 47-48.
- Uslu, S. (2015). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının mesleki benlik saygılarının demografik değişkenler açısından incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(1), 141-160.
- Ünlü, H. ve Erbaş, M. K. (2018). Beden eğitimi öğretmen adaylarının akademik öz-yeterlikleri ve mesleki kaygıları. *Türkiye Spor Bilimleri Dergisi*, 2(1), 15-25.
- Wiggins, J.D. & Schatz, E. L. (1994). The relationship of self-esteem to grades, achievement scores and other factors critical to school counselor. *School Counselor*, 41(4), 239-245.
- Yağcı, U. ve Aksoy, V. (2015). Müzik öğretmeni adaylarının akademik öz yeterlikleriyle öğretmenlik öz yeterlikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(33), 84-104.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, S. (2018). *Psikoloji yüksek lisans öğrencilerinin özyeterlilik algıları ile benlik saygılarının değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.
- Yılmaz, M., Gürçay, D. ve Ekici, G. (2007). Akademik özyeterlik ölçeğinin Türkçeye uyarlanması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33, 253-259.
- Yılmaz, S. (2018). *Beklenmedik başarısızlık gösteren üstün yetenekli öğrencilerin okul başarı tutumları ile akademik özyeterlik inançları, algıladıkları aile otorite stilleri ve benlik saygıları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul.
- Zimmerman, B. J. (2002). Becoming a self-regulated learner: An overview. *Theory Into Practice*, 41(2), 64-71.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Sosyal ve Beşeri Bilimler Kurulu

Tarih: 20.05.2021

No: E-60263016-050.06.04-41151

Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Küresel Isınma Hakkındaki Düşüncelerinin İncelenmesi

Examination of Preschool Children's Thoughts on Global Warming

Öğretmen Ebru ÖZYÜREK¹, Dr. Öğr. Üyesi Serhat GÜNDOĞDU²

Öz

Bu araştırma 4-6 yaş arası okul öncesi dönem çocuklarının küresel ısınma hakkındaki düşüncelerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu okul öncesi eğitime devam eden 4-6 yaş arası 25 çocuk oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri yarı yapılandırılmış görüşme sorularından oluşan görüşme formu ve çocukların çizimleri ile toplanmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmanın bulgularına göre, çocuklar küresel ısınmanın nedenleri arasında kaynakların bilinçsiz kullanımı ve hava kirliliği gibi insan kaynaklı nedenleri daha çok vurgulamışlardır. Bununla birlikte küresel ısınmanın nedenlerinin doğal kaynaklı olduğunu ifade edenler de olmuştur. Çocuklar, küresel ısınmanın sonuçlarını olumsuz olarak değerlendirmişler ve daha çok canlılar üzerindeki olumsuzluklara değinmişlerdir. Çocuklara göre küresel ısınma en çok hayvanlar üzerinde olumsuz etkiye sahiptir. Ayrıca insanlar ve bitkiler de küresel ısınmadan zarar gören canlılardır. Daha az sayıda çocuk küresel ısınmanın çevreye zararlarını ifade etmişlerdir. Çocukların küresel ısınmanın önlenmesine yönelik önerilerinde su tasarrufu, elektrik tasarrufu ve kömür/odun kullanımının sınırlandırılması gibi bilinçli kaynak kullanımına yönelik önerileri daha çok ifade ettikleri ortaya çıkmıştır. Çocuklar ayrıca çevreyi korumaya yönelik önerilerde de bulunmuşlardır. Sonuç olarak çocukların küresel ısınma konusunda mantıklı düşüncelerinin olduğu görülmüştür. Araştırmanın bulguları tartışılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çocuk çizimleri, küresel ısınma, okul öncesi

Makale Türü: Araştırma

Abstract

This research was carried out to determine the thoughts of preschool children aged 4-6 about global warming. The phenomenology design, one of the qualitative research designs, was used in the research. The study group of the research consists of 25 children between the ages of 4-6 who continue their pre-school education. The data of the research were collected with the interview form consisting of semi-structured interview questions and the drawings of the children. The obtained data were analyzed using the content analysis technique. According to the findings of the study, children emphasized human-induced causes such as unconscious use of resources and air pollution among the causes of global warming. There were also those who stated that the causes of global warming are of natural origin. Children evaluated the consequences of global warming negatively and mostly mentioned the negative effects on living things. According to children, global warming has the most negative impact on animals. In addition, humans and plants are also creatures that suffer from global warming. Fewer children have expressed the effects of global warming on the environment. It has been revealed that children mostly express suggestions for conscious use of resources such as water saving, electricity saving and limiting the use of coal/wood in their suggestions for the prevention of global warming. The children also made suggestions to protect the environment. As a result, it has been seen that children have logical thoughts about global warming. The findings of the research were discussed and suggestions were made.

¹Milli Eğitim Bakanlığı, Nevşehir, ozyurekebru50@gmail.com

²Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, gundogduserhat50@gmail.com

Atf için (to cite): Özyürek, E., ve Gündoğdu, S. (2022). Okul öncesi dönem çocuklarının küresel ısınma hakkındaki düşüncelerinin incelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 509-520.

Keywords: Children's drawings, global warming, preschool

Paper Type: Research

Giriş

Çevre; canlı ve cansız varlıkların uyum içerisinde yaşadığı yerdir (Çokadar, Türkoğlu ve Gezer, 2009). Çevre ile çevrenin içinde barındırdığı canlı ve cansız varlıklar sürekli bir etkileşim halindedir. Fakat diğer canlı ve cansız varlıklar arasında çevre üzerinde en fazla etkiye bulunan ve çevreden en fazla etkilenen insandır (Kuzu, 2008).

İnsanların diğer canlılar ve doğal çevre ile arasındaki ilişkisi, insanın var olduğu dönemden sanayi devrimine kadar zaman zaman değişim göstermiş olsa da doğanın dengesi üzerinde tehlike yaratacak boyutlara ulaşmamıştır. Fakat sanayi devrimi ile birlikte insanların doğaya olan müdahalesi artmıştır. Bu durum ekolojik dengenin insanlar tarafından tahrip edilmesine hatta canlılar için tehlikeli hale gelmesine ortam hazırlamıştır. İnsanlığın tabiata hükmetme ve ondan dilediği gibi yararlanması giderek artan bir hırsla dönüşmüştür. Bu durum bütün dünyada pek çok sorun ortaya çıkararak ekolojik sistemin giderek bozulmasına neden olmuştur (Çakır, 2016). Bunun sonucunda insanlar küresel ısınma, çevre kirliliği, yeşil alanların azalması ve bazı canlıların nesillerinin tükenmesi gibi tüm dünyayı ilgilendiren çevresel sorunlarla baş etmek zorunda kalmışlardır (Ahi ve Özsoy, 2005).

Günümüzde insanlığın mücadele etmekte olduğu çevre sorunlarının başında küresel ısınma gelmektedir (Bozdoğan, 2011). Küresel ısınma, insanlar tarafından gerçekleştirilen çeşitli aktiviteler sonucunda sera etkisi yapan gazların atmosferdeki oranlarının hızlı bir şekilde artmasıdır (Akın, 2006). Bu gazlar genellikle ısınma ve enerji amaçlı kömür ve odun kullanımından, sanayi ve ulaşım faaliyetlerinden, tarımda kullanılan bilinçsiz gübreleme uygulamalarından ve yeşil alanların tahribatından kaynaklanmaktadır. Fakat bu nedenler arasında en fazla etkiye sahip olan kömür, petrol ve doğalgaz gibi yenilenemeyen enerji kaynaklarının kullanımı ve sanayi faaliyetleridir (Öztürk, 2002). Gün geçtikçe etkisini daha fazla hissettiğimiz küresel ısınma pek çok sorunu da beraberinde getirmektedir. Tüm dünya üzerinde tehdit edici boyutlara ulaşan küresel ısınmanın önlenememesi durumunda gelecek nesiller telafisi mümkün olmayan pek çok küresel sorunla karşı karşıya kalacaktır (Aksan ve Çelikler, 2013). Bu sorunların başında; su problemleri, kuraklık, sıcaklıkların artması ve buna bağlı iklim değişiklikleri, buzulların erimesi ve bazı canlıların yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalması gelmektedir.

Tüm bu sorunlar göz önüne alındığında insanların ve diğer canlıların varlığını devam ettirebilmesi ve gelecekte daha yaşanılabilir bir çevrede hayat sürebilmesi için tüm insanların bu konuda yeteri kadar bilgi sahibi olması gerekmektedir. Küresel boyutta olan ve tüm insanlığı ilgilendiren bir sorunla başa çıkmak yalnızca çevreye karşı duyarlı, görev ve sorumluluklarının bilincinde olan bireylerden oluşan bir toplumla gerçekleşebilir (Aksan ve Çelikler, 2013). Toplumunu oluşturan bireyler, çevre sorunları konusunda ne kadar bilinçli ve duyarlı olurlarsa çevre sorunlarını azaltmaya yönelik farkındalıkları ve çabaları da o kadar fazla olacaktır. Bireylerin çevre sorunlarına duyarlı birer insan haline gelebilmesinin ön koşulu ise onların ihtiyaç ve bilgi düzeylerine göre hazırlanmış etkili bir çevre eğitimidir.

İnsanlara verilecek çevre eğitimine mümkün olduğu kadar erken yaşta başlamak bu eğitimin sonuçlarının etkili olmasını sağlayacaktır (Erten, 2004). Okul öncesi dönem, çocuklara çevre bilinci kazandırılması konusunda oldukça önemli bir dönemdir. Bu dönemde verilecek nitelikli bir çevre eğitimi çocuklara çevre bilinci kazandırmak adına önemli bir fırsattır. Çünkü çocukların sahip olduğu davranışlar okul öncesi dönemde kolaylıkla değiştirilebilmektedir. Okul öncesi dönemde bireylerin ileride sahip olacakları tutum ve davranışlarının temelleri atılır (Çakır, 2016). Bu yüzden okul öncesi dönemdeki çocukları çevre ve çevre sorunlarına karşı duyarlı hale getirmek uzun vadede onların çevreye faydalı birer birey olmalarını sağlayacaktır.

Çevre sorunlarına duyarlı, sorumluluklarını yerine getiren, doğaya faydalı bireylerden oluşan bir toplum ise oluşmuş ve oluşabilecek çevre sorunlarının üstesinden kolayca gelebilecektir.

Çocukları çevre sorunlarına karşı doğru ve etkili olarak bilinçlendirebilmenin en önemli şartı ise onların çevre sorunları hakkındaki bilgilerinin, düşüncelerinin ve algılarının doğru olarak tespit edilmesidir. Okul öncesi eğitim aşamasında olan çocuklar doğa ile daha yakın bağlar kurarlar. Bu nedenle bu dönem çocuklarının doğadaki çevre sorunlarına ilişkin farkındalıklarını ve algılarını ortaya çıkarmak oldukça önemlidir. Çocukların çevreye karşı duygu, düşünce ve davranışlarını ele alan araştırmalar çocuklara etkili bir çevre eğitimi vermek ve onları doğru şekilde bilinçlendirmek açısından önem arz etmektedir (Yardımcı ve Bağcı Kılıç, 2010). Bu bağlamda bu dönem çocuklarının çağımızın önemli çevresel sorunlarından biri olan küresel ısınma hakkındaki bilgi ve düşüncelerinin öğrenilmesi, çocukların bilgi eksiklerinin tespit edilmesi ve bu eksiklikleri giderme yönünde adımlar atılabilmesi açısından önem arz etmektedir.

Okul öncesi dönem çocuklarının dil kapasitesi gelişmiş olsa da düşüncelerini ve duygularını sözel olarak ifade etmekte zaman zaman zorlanabilirler. Sınırlı sözcük bilgisine sahip olan bu dönem çocuklarının algılarını ve düşüncelerini öğrenebilmek için önemli araçlardan biri de çocuğa resim çizdirmektir (Kabadayı ve Bozkurt, 2016). Bu dönemde çocuklar çizmiş oldukları resimlerde çevre ile ilgili duygularını, düşüncelerini ve algılarını yansıtmaktadır (Ölçer, 2019). Bu nedenle bu dönem çocuklarının küresel ısınmaya dair düşünce ve algılarının resim yoluyla ortaya çıkarılması çocukların bilgi ve düşünceleri hakkında bizlere en doğru bilgiyi sunacaktır.

İlgili literatür tarandığında çocuklarla çevre, çevre sorunları ve çevre eğitimi üzerine yapılmış bilimsel araştırmalar (Bozkurt ve Cansüngü, 2002; Doğru ve Saraç, 2013; Ersoy ve Türkan, 2010; Kılınç, Boyes ve Stainsstreet, 2011; Yardımcı ve Bağcı Kılıç, 2010; Yoleri, 2012) bulunmaktadır. Özel olarak küresel ısınma ile ilgili olan çalışmalar ise ilköğretim ve ortaöğretim düzeyinde öğrenim gören çocuklar ile gerçekleştirilmiştir (Sah ve Bellad, 2015; Shepardson, Niyogi, Choi ve Charusombat, 2009; Yazdanparast, Salehpour, Masjedi, Seyedmehdi, Boyes, Stanisstreet ve Attarchi, 2013). Küresel ısınma kavramı hakkında okul öncesi dönem çocuklarının düşünce ve algılarını içeren bilimsel çalışmaların sayıca az olmasının bu çalışmayı önemli kıldığı söylenebilir.

Bu araştırmanın amacı, okul öncesi dönemdeki 4-6 yaş grubu çocukların küresel ısınma hakkındaki düşünce ve algılarının tespit edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- Okul öncesi dönem çocukları küresel ısınmanın nedenleri hakkında ne düşünmektedir?
- Okul öncesi dönem çocukları küresel ısınmanın sonuçları hakkında ne düşünmektedir?
- Okul öncesi dönem çocuklarının küresel ısınmayı önlemeye yönelik önerileri nelerdir?

2. Yöntem

Bu araştırma okul öncesi dönem çocuklarının “Küresel Isınma” hakkındaki düşünce ve algılarını belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma; çevreyi, deneyimleri veya olguları algılamaya, bunlara yönelik yorumların ortaya çıkarılmasına ve daha geniş ve esnek veri toplanmasına imkan vermektedir (Creswell, 2009; Merriam, 2013). Bu araştırmada da çocukların küresel ısınma hakkındaki düşünceleri ayrıntılı olarak ele alınmış ve çocukların öznel düşünceleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Fenomenoloji ise içinde yaşadığımız dünyada meydana gelen fakat detaylı bilgi sahibi olmadığımız olguları ele almaktadır. Fenomenoloji yönteminde araştırmacı olgulara kendi görüşlerini yansıtmadan olgunun birey tarafından nasıl algılandığını anlamaya

çalışır (Çekmez, Yıldız ve Bütüner, 2012). Bu çalışma da içinde yaşadığımız dünyada meydana gelen küresel ısınmanın nedenlerini, sonuçlarını ve önleme yollarını çocukların öznel bakış açısıyla anlamayı ve tanımlamayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda çocukların kişisel düşüncelerine ve küresel ısınmaya ilişkin algılarına önem verilmiştir.

2.1. Katılımcılar

Araştırmanın çalışma grubunu Nevşehir ilindeki bir bağımsız anaokulu ve bir ilkokulun anasınıfında eğitim-öğretime devam eden 4-6 yaş arası 25 okul öncesi dönem çocuğu oluşturmaktadır. Araştırmaya katılım sağlayan çocukların 17'si erkek ve 8'i kızdır. Çocuklar "kolay ulaşılabilir örneklem" kullanılarak belirlenmiştir. Kolay ulaşılabilir örnekleme araştırmacı ve çalışma grubu arasındaki yakınlık, araştırmacıya erişim kolaylığı ve aşinalık verir (Patton, 2014). Bu nedenle araştırmacı çalışma grubu ile rahat iletişim kurar ve araştırmaya katılanlar düşüncelerini daha rahat ifade etme olanağına sahip olurlar.

2.2. Veri Toplama Teknikleri ve Veri Toplama Süreci

Çalışmanın verileri 23.12.2020-26.02.2021 tarihleri arasında açık uçlu sorulardan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formları ve çocukların çizimlerinden oluşan dokümanlar ile toplanmıştır. Araştırma verileri iki aşamada toplanmıştır. Birinci aşamada çocuklarla bire bir görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmede çocuklara; "Küresel ısınmanın nedenleri nelerdir?", "Küresel ısınmanın sonuçları nelerdir?" ve "Küresel ısınmayı önlemeye yönelik öneriler nelerdir?" soruları sorulmuştur. Görüşmeler kayıt altına alınmıştır. İkinci aşamada çocuklardan sorulara verdikleri cevaplardan yola çıkarak küresel ısınma hakkındaki düşüncelerini resmetmeleri istenmiştir. Çocukların çizdikleri resimlerde ne anlatmak istediklerine ilişkin özgün sorular sorulmuş ve çocukların cevapları araştırmacı tarafından not edilmiştir.

2.3. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler nitel araştırma veri analiz yöntemlerinden içerik analizi kullanılarak her iki araştırmacı tarafından analiz edilmiştir. İçerik analizi elde edilen yazılı ve görsel verilerin analiz edilmesi ve yorumlanmasında kullanılan bir analiz yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu araştırmada da yazılı ve görsel olarak toplanan veriler araştırmanın konusu doğrultusunda kodlanmış, ardından sınıflandırılmış bu sınıflandırmalar doğrultusunda kategorilere ve alt kategorilere ulaşılmıştır. Elde edilen kategoriler rapor haline getirilirken görüşmecilerin ifadelerinden alıntılara yer verilmiştir.

Bu çalışma için Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Etik Kurulundan 04/12/2020 tarih ve 2020.21.324 numaralı etik kurul izni alınmıştır.

3. Bulgular

Araştırmada 4-6 yaş grubu 25 çocuğun küresel ısınma hakkındaki düşünceleri incelenmiş ve elde edilen bulgular "küresel ısınmanın nedenlerine ilişkin bulgular, küresel ısınmanın sonuçlarına ilişkin bulgular, küresel ısınmanın önlenmesine yönelik önerilere ilişkin bulgular ve çocukların çizimlerine ilişkin bulgular olmak üzere dört başlık altında sunulmuştur.

3.1. Küresel Isınmanın Nedenlerine İlişkin Bulgular

Çocukların küresel ısınmanın nedenlerine yönelik düşüncelerine ilişkin ortaya çıkan kategori ve alt kategorilere Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1. Çocukların küresel ısınmanın nedenleri hakkındaki düşünceleri

Kategori	Alt Kategori	Cevap Sıklığı
İnsan Kaynaklı Nedenler	Kaynakların bilinçsiz kullanımı	19
	Hava kirliliği	17
	Kömür ve odun	6
	Elektrikli aletler	4
	Atıklar	1
Doğal Nedenler	Güneş	4
	Yağmur	1
	Buzulların erimesi	1
Diğer		1

Tablo 1 incelendiğinde çocukların küresel ısınmanın nedenlerine ilişkin düşüncelerinin insan kaynaklı nedenler ve doğal nedenler olmak üzere iki kategori altında toplandığı görülmektedir.

İnsan kaynaklı nedenler arasında elektrik, su vb. kaynakların bilinçsiz kullanımı, hava kirliliği, kömür/odun, elektrikli aletler ve atıklar yer almaktadır. Çocuklar küresel ısınmanın nedenlerinin çocuğunun insanlar tarafından gerçekleştirildiğini düşünmektedirler. İnsan kaynaklı nedenler arasında çocuklar tarafından en çok ifade edilen (f=19) elektrik, su gibi kaynakların bilinçsiz kullanımı olmuştur. Çocukların bu konudaki görüşlerinden bazıları şöyledir:

“Arabadaki toz dumanların yukarı çıkıp havayı bozması olabilir. Kaloriferleri yaktığımız için evin bacasından duman çıkar. Suyu açık bırakmak, lambayı açık bırakmak da neden olur”. (V. K.)

“Sobayı yaktığımızdan. Sobada odun ve kömür yakıyoruz. Bunları yakınca sıcak oluyor, gökyüzüne dumanlar yükseliyor. Sobanın borularından dumanlar çıkıyor.” (E. B.)

“Suyu açık bırakmak, fırını ve ateşi açık bırakmak, akşam olunca adamlar kaloriferleri açık bırakıp giderse o da neden olur, ateşten çıkan dumanlar neden olur.” (İ. E. E.)

“...ateşten duman çıkar, duman küresel ısınmaya neden olur. Ormanda ateş yaktıysak ve onu unuttuysak duman çıkar küresel ısınmaya neden olur. Yangından duman çıkar, oyuncak yanarsa ondan duman çıkar, arabalardan duman çıkar.” (A. Ç.)

Küresel ısınmanın nedenlerinin doğal kaynaklı olduğunu ise daha az çocuk dile getirmiştir. Dile getirilen bu nedenler güneş, yağmur yağması ve buzulların erimesi olarak ifade edilmiştir. Çocukların ifadeleri şu şekildedir:

“...yağmurun çok yağması neden olur.” (E. Ö.)

“...buzullarımız eridiğinde küresel ısınma olur.” (M. E. K.)

Görüşme yapılan çocuklardan bir tanesinin küresel ısınmanın nedenleri hakkında yanlış bilgiye(küresel ısınma üşümememiz için oluşur) sahip olduğu görülmüştür.

3.2. Küresel Isınmanın Sonuçlarına İlişkin Bulgular

Çocukların küresel ısınmanın sonuçlarına yönelik düşüncelerine ilişkin ortaya çıkan kategori ve alt kategorilere Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2. Çocukların küresel ısınmanın sonuçları hakkındaki düşünceleri

Kategoriler	Alt Kategoriler	Cevap Sıklığı
Canlılara Yönelik Zararlar	Hayvanlara yönelik zararlar	23
	İnsanlara yönelik zararlar	13
	Bitkilere yönelik zararlar	3
Çevreye Yönelik Zararlar	Doğal dengenin bozulması	9
	Kuraklık	2
	Çevre kirliliği	1
Diğer		4

Tablo 2 incelendiğinde çocukların çocuğunun küresel ısınmanın sonuçlarını olumsuz olarak ifade ettikleri görülmüştür. Çocuklar cevaplarında küresel ısınmanın beraberinde pek çok zarar getireceğini belirtmişlerdir. Bu cevaplardan yola çıkılarak küresel ısınmanın canlılara yönelik zararları ve çevreye yönelik zararları olarak iki farklı kategoriye ulaşılmış ve bu kategoriler kendi içerisinde alt kategorilere ayrılmıştır.

Canlılara yönelik zararlar kategorisi; hayvanlara, insanlara ve bitkilere yönelik zararlar olarak alt kategorilere ayrılmıştır. Çocuklar küresel ısınmanın en büyük zararı hayvanlara vereceğini ifade etmişlerdir (f=23). Çocukların bu zararları yönelik ifadeleri arasında hayvanların ölmesi ve hastalanması sıklıkla dile getirilmiştir. Ardından en büyük zararı insanların (f=13) göreceği ifade edilmiştir. Bu zararlar arasında da insanların susuz kalması, hasta olması ve ölmesi ifadeleri yer almaktadır. Son olarak küresel ısınmanın sonucunda bitkilerin zarar göreceği (f=3) ifade edilmiştir. Bu zararlar arasında ise çiçeklerin kurumması ve ağaçların sökülmesi gibi ifadeler vurgulanmıştır. Çocuklardan bazılarının bu konudaki fikirleri şu şekildedir:

“Suyumuzu açık bırakırsak canlılar ölür. Ağaçları keserler. Buzlar eriyince ayılar yaşayamaz.” (A. B.).

“Çok sıcak olduğunda hastalanabiliriz. Hayvanlara duman zarar verir. Yiyecek almak için ağızlarını açtıklarında ağızlarına duman girer, hasta olurlar.” (A. G. D.).

“Ağaçlar ölür, hassas canlılar kırılır, hayvanlar ölür, en çok tavşana zarar verir çünkü o hayvanların en küçüğüdür.” (İ. E. E.).

“Buzlar erir, kutup ayılarına ve penguenlere zarar verir.” (E. M.).

Çevreye yönelik zararlar kategorisi; doğal dengenin bozulması, kuraklık ve çevre kirliliği alt kategorilerinden oluşmaktadır. Alt kategoriler arasında en fazla ifade edilen doğal dengenin bozulmasıdır (f=9). Çocuklar bu alt kategori ile ilgili olarak kutuplardaki buzulların erimesi ve dünyanın çok sıcak olması gibi ifadeler kullanmışlardır. Ardından kuraklık (f=2) ve çevre kirliliği (f=1) çocuklar tarafından dile getirilmiştir. Çocuklardan bazılarının bu konu hakkındaki görüşleri şu şekildedir:

“Dünya susuz kalabilir; hayvanlar, çiçekler susuz kalabilir; insanlar susuz kalabilir; ölürler. Çok rüzgâr olursa çiçekleri yerinden koparabilir.” (A. D.).

“Dünyamız hep atıklarla dolu olur sonra da dünyamız kirlenir.” (A. U.).

“Küresel ısınma olursa susuzluk olur, buzlar eriyebilir, her yer sıcak olabilir.” (M. E. K.).

3.3. Küresel Isınmanın Önlemesine Yönelik Önerilere İlişkin Bulgular

Çocukların küresel ısınmanın önlenmesine yönelik önerilerine ilişkin ortaya çıkan kategori ve alt kategorilere Tablo 3'te yer verilmiştir.

Tablo 3. Çocukların küresel ısınmanın önlenmesine yönelik önerileri

Kategori	Alt Kategori	Cevap Sıklığı
Bilinçli Kaynak Kullanımı	Su Tasarrufu	16
	Elektrik Tasarrufu	13
	Kömür, Odun Kullanımının Sınırlandırılması	9
Çevreyi Koruma	Hava Kirliliğinin Önlenmesi	11
	Çevreyi Temiz Tutmak	3
	Doğal Dengeyi Korumak	2
Diğer		2

Tablo 3. incelendiğinde çocukların küresel ısınmanın önlenmesine yönelik önerilerinin küresel ısınmayı meydana getiren nedenlerin ortadan kaldırılmasına yönelik olduğu görülmüştür. Bu bağlamda çocukların önerileri bilinçli kaynak kullanımı ve çevreyi koruma kategorileri altında sınıflandırılmıştır.

Bilinçli kaynak kullanımı kategorisi; su tasarrufu (f=16), elektrik tasarrufu(f=13) ve kömür/odun kullanımının sınırlandırılması (f=9) alt kategorilerinden oluşmaktadır. Çocukların görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

“Suları kapatmazsak, lambaları harcarsak çok elektrik boşa gider onları kapatmalıyız.” (A. B.).

“Adamların sobaya odun ve kömürleri az koymasını söyleyebiliriz.” (A. U.).

“Suları kapatmalıyız. Sularımızı boşa akıtmamalıyız. Hortumlardan su akıyor onları kapatmalıyız.” (A. O.).

“Yemek yapıyorsak unuttuysak ocağın altını kapatmalıyız, kaloriferi kapatmalıyız, suyu kapatmalıyız, hortumda su açıksa onu da kapatmalıyız.” (A. Ç.).

Çevreyi koruma kategorisi; hava kirliliğinin önlenmesi (f=11), çevrenin temiz tutulması (f=3) ve doğal dengenin korunması (f=2) alt kategorilerinden oluşmaktadır. Çocukların görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

“...doğaya bir sürü çöp atmamalıyız, küresel ısınmanın olmaması için buzları eritmemeliyiz.” (M. E. K).

“Yere çöp atmamalıyız.” (K. Y.).

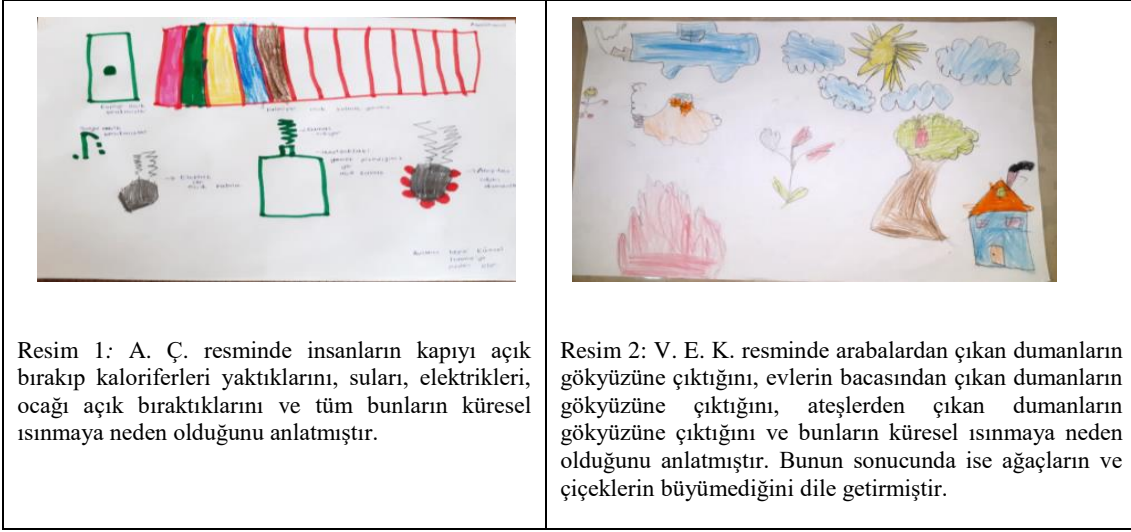
“Ateşlere su dökmemiz lazım. Ateşler söner ve önlemiş oluruz.” (A. E. Ö.).

“Ağaçları kesmemeliyiz.” (A. B.).

3.4. Çocukların Küresel Isınmaya Yönelik Düşüncelerini İçeren Çizimlere İlişkin Bulgular

Görüşmelerin son aşamasında çocuklardan küresel ısınmayı anlatan bir resim çizmeleri istenmiştir. Ardından çocuklardan çizdikleri resmi sözel olarak ifade etmeleri istenmiştir. Çocukların resimlerinden bazıları ve düşünceleri aşağıda belirtilmiştir.

Şekil 1. Çocukların küresel ısınma ile ilgili düşüncelerini içeren resimler

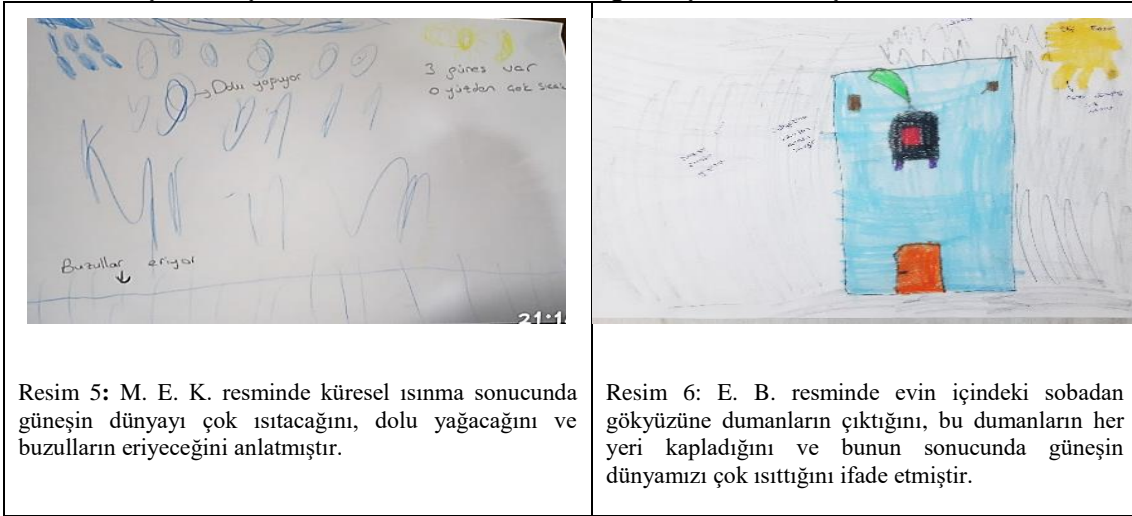
Şekil 1’de yer alan resimler incelendiğinde çocukların küresel ısınmanın nedenleri ile ilgili olarak insan faktörüne değindikleri görülmüştür. Elektriği açık bırakma (R-1), ocağı açık bırakma (R-2), araba egzozları (R-2) ve dumanlar (R-2) küresel ısınmanın nedenleri olarak ifade edilmiştir. V.E.K resminde küresel ısınmanın sonucuna da değinmiş, küresel ısınma sonucunda bitkilerin büyümediğini ifade etmiştir (R-2).

Şekil 2. Çocukların küresel ısınma ile ilgili düşüncelerini içeren resimler

Şekil 2’yer alan resimler incelendiğinde A.D. isimli çocuğun hortum oluşacağı, yağmur yağacağı ifadeleri ile küresel ısınmanın sonucunda iklim değişikliklerini vurguladığı görülmektedir (R-3). Bir diğer çocuk olan A.G ise küresel ısınmanın nedenini kömür olarak ifade etmiştir (R-4).

Şekil 3. Çocukların küresel ısınma ile ilgili düşüncelerini içeren resimler

Şekil 3'te yer alan resimler incelendiğinde çocuklardan M. E. K resminde küresel ısınma sonucu buzulların eriyeceğini ve dolu yağacağını ifade etmiştir (R-6). E. B ise küresel ısınmanın nedeni ile ilgili olarak bacadan çıkan dumanlara vurgu yapmıştır (R-5).

Tartışma

Okul öncesi dönem çocukları küresel ısınmanın nedenlerinin daha çok insan kaynaklı olduğunu belirtmişlerdir. Bu düşüncelerinde etraflarında bulunan insanların çevreye karşı duyarlı faaliyetleri ve çocukların evlerinde soba ve kalorifer yakarak ısınmaları etkili olabilmektedir. Ersoy ve Türkkan'ın (2010) çalışmalarında da çocuklar küresel ısınma konusunda insanların duyarlılıklarını vurgulamışlardır. Yine Stevenson, Peterson ve Bradshaw (2016) tarafından yürütülen çalışmada da öğrencilerin büyük çoğunluğu küresel ısınmayı insan faaliyetleriyle ilişkilendirmişlerdir. Çocuklar küresel ısınmanın nedeni olarak en fazla kaynakların bilinçsiz kullanımını vurgulamışlardır. Taber ve Taylor (2009) tarafından yapılan çalışmada da çocuklar evsel enerji tüketiminin küresel ısınmaya neden olduğunu söylemişlerdir. Çocuklar hava kirliliğinin ve ısınma amaçlı kullanılan odun ve kömürün de küresel ısınmaya yol açtığını belirtmişlerdir. Sah ve Bellad (2015) tarafından yapılan çalışmada da çocukların büyük çoğunluğu küresel ısınmanın nedenleri arasında kömür ve maden yakılmasını ifade etmişlerdir. Çocuklar küresel ısınmanın nedenlerinin ikincisi olarak doğal kaynaklı nedenleri dile getirmişlerdir. Karpudewan, Roth ve Bin Abdullah (2015) tarafından yapılan çalışmada da öğrenciler küresel ısınmayı doğal olarak artan sıcaklık ile ilişkilendirmişlerdir. Bazı çocuklar ise küresel ısınmanın nedenleri konusunda yanlış içerikli ifadeler de bulunmuşlardır. Bozkurt ve Cansüğü'nün (2002) yapmış olduğu çalışmada da çocukların küresel ısınmanın başlıca nedenlerinden olan sera etkisi hakkında kavram yanlışlarının olduğu görülmektedir. Yine Taber ve Taylor (2009) tarafından yapılan çalışmada da öğrencilerin küresel ısınma ve sera etkisi hakkında yanlış anlamaları olduğu görülmüştür.

Okul öncesi dönem çocuklarının büyük çoğunluğu küresel ısınmanın sonuçlarını olumsuz olarak ifade etmişler, canlılara yönelik ve çevreye yönelik olmak üzere iki tür zararı dile getirmişlerdir. Bu kategoriler arasından ise canlılara yönelik zararlar daha fazla çocuk tarafından vurgulanmıştır. Canlılara yönelik zararlar arasında en fazla vurgulanan ise hayvanlara yönelik zararlar olmuştur. Çocukların bu düşüncelerinde özellikle hayvanların küçük ve savunmasız olmaları etkili olabilmektedir. Shepardson ve arkadaşlarının (2009) yapmış oldukları çalışmada da çocuklar küresel ısınmanın çoğunlukla hayvanlar ve bitkiler üzerinde etki bırakacağını, bitki ve hayvanların öleceğini veya sayılarının azalacağını belirtmişlerdir. Çocuklar küresel ısınmanın canlılara yönelik zararları açısından ele aldıkları bir diğer canlı ise

insan olmuştur. Çocukların ifadelerinde insanların susuz kalacakları ve ölecekleri dile getirilmiştir. Yine Shepardson ve arkadaşlarının (2009) çalışmalarında çocuklar küresel ısınma sonucunda içme suyu azlığı nedeniyle insanların öleceğini ifade etmişlerdir. Okul öncesi dönem çocukları küresel ısınmanın bir diğer zararının da çevreye yönelik olduğunu vurgulamışlardır. Bu zararlar arasında buzulların erimesini ve dünyanın çok ısınmasını dile getirmişlerdir. Benzer şekilde Yazdanparast ve arkadaşlarının (2013) çalışmalarında da çocuklar küresel ısınma sonucunda dünyanın ısınacağını ve kutup buzlarının eriyeceğini ifade etmişlerdir. Bazı çocukların ise küresel ısınmanın sonuçları konusunda yanlış içerikli ifadeler kullandıkları görülmüştür. Yardımcı ve Bağcı Kılıç'ın (2010) yapmış olduğu çalışmada da kimi çocukların küresel ısınmanın sonuçları hakkında sınırlı bilgiye sahip oldukları görülmüştür.

Okul öncesi dönem çocuklarının küresel ısınmayı önlemeye yönelik önerilerinde insan faktörüne sıklıkla yer verildiği görülmüştür. Bu fikirlerinde küresel ısınmanın nedenlerinin insan kaynaklı olduğunu düşünmeleri etkili olabilmektedir. Bilinçli kaynak kullanımı çocuklar tarafından daha fazla vurgulanan önlem olmuştur. Çocuklar sıklıkla evlerinde yapabilecekleri tasarruf faaliyetlerini vurgulamışlardır. Bu faaliyetlerin başında ise elektrik ve su tasarrufu gelmektedir. Kılınc ve arkadaşlarının (2011) çalışmalarında da öğrencilerin yarısından fazlasının enerji tasarrufunu vurguladıkları ve kullanılmayan elektrikli aletlerin kapatılması gerektiğini ifade ettikleri görülmüştür. Yazdanparast ve arkadaşlarının (2013) çalışmalarında da çocuklar küresel ısınmanın önlenmesine yönelik önerilerinde elektrik tasarrufunu dile getirmişlerdir. Sah ve Bellad 'ın (2015) çalışmalarında da çocuklar küresel ısınma ile mücadele için enerji tasarrufunu vurgulamışlardır. Devine-Wright, Devine-Wright ve Fleming (2004) (2004) tarafından yapılan çalışmada da çocuklar küresel ısınmayı önlemede enerji tasarrufu ve yenilenebilir enerji kullanımı konusunda sorumluluk almanın önemini vurgulamışlardır. Çocukların küresel ısınmayı önlemeye yönelik ifadelerinden yola çıkılarak oluşturulmuş bir diğer kategori olan çevreyi koruma ise bilinçli kaynak kullanımına göre çocuklar tarafından daha az dile getirilmiştir. Çocuklar bu kategoride doğal dengeyi korumamızın gerekliliğini vurgulayarak yangınları söndürmek gerektiğini ve ağaçların kesilmemesini ifade etmişlerdir. Yazdanparast ve arkadaşlarının (2013) çalışmalarında da benzer olarak küresel ısınmayı önlemeye yönelik öneriler arasında ağaç dikmek, daha az kömür/odun kullanmak ve kirliliği azaltmak ifadelerinin yer aldığı görülmektedir. Yine Taber ve Taylor (2009) tarafından yapılan çalışmada da çocuklar çevreyi temiz tutmanın küresel ısınmayı azaltacağını vurgulamışlardır. Çocuklardan bazılarında ise küresel ısınmayı önlemeye yönelik düşüncelerinde yanlışlar tespit edilmiştir. Bu yanlışlarında küresel ısınmaya yönelik bilgi eksiklerinin ve eksik yaşantı deneyimine sahip olmalarının etkili olabileceği düşünülmektedir.

Çocukların resimleri ve resimlerini ifade ettikleri cümleler bir bütün olarak ele alındığında çocukların küresel ısınma hakkındaki düşünceleri kabul edilebilir düzeydedir. Çocuklar çizdikleri resimler aracılığı ile küresel ısınma hakkındaki düşüncelerini daha net ifade etmiş ve yansıtmışlardır.

Sonuç ve Öneriler

Küresel ısınma çağımızın önde gelen küresel sorunlarından biridir ve bu konuda önlem alınması gerekliliği kaçınılmaz bir zorunluluktur. Geleceğimizin fertleri olan bugünün çocuklarının küresel ısınma hakkındaki düşünceleri ne ölçüde bilinirse onları bilinçlendirebilmek de o ölçüde mümkün olacaktır. Çocukların bu konuda bazı yanlışları olmakla birlikte genel anlamda doğru düşüncelere sahip oldukları görülmektedir. Çocukların var olan bilgilerinin geliştirilmesi, konu hakkında çocuklara zengin yaşantı olanaklarının sunulması hem bugünümüzü hem de geleceğimizi daha yaşanılabilir bir çevre haline getirmek açısından faydalı olacaktır. Bu konuda en önemli görev şüphesiz aile ve öğretmenlere düşmektedir. Aileler ve öğretmenler çocukların bu dönemde çocuklarının bitmek bilmeyen merak ve öğrenme içgüdüsünden yararlanmalı, çocuklara her konuda doğru rol model olmalı ve çocukların öğrenmeleri için gerekli olan zengin çevre olanaklarını onlara sunmaları oldukça önemlidir.

Çocukların küresel ısınma hakkında yeteri kadar bilinçlendirilebilmesi için var olan bilgilerinin açığa çıkarılması önemli bir gerekliliktir. Çünkü çocuklar yeni edindiği bilgileri var olan bilgilerinin üzerine inşa ederler. Bu nedenle araştırmacıların, çocukların küresel ısınma hakkındaki düşüncelerini belirlemeye yönelik çalışmalara daha fazla yönelmeleri gerekmektedir. Bu yönelme sonucunda çocukların küresel ısınma ile ilgili duygu ve düşünceleri açığa çıkabilecek ve bu durum hem ailelere hem de öğretmenlere çocukları bilinçlendirmeleri konusunda yol gösterici olacaktır.

Kaynakça

- Ahi, B. ve Özsoy, S. (2005). İlkokullarda görev yapan öğretmenlerin çevreye yönelik tutumları:Cinsiyet ve mesleki kıdem faktörü. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(1), 31-56.
- Akın, G. (2006). Küresel ısınma, nedenleri ve sonuçları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 46(2), 29-43.
- Aksan, Z. ve Çelikler, D. (2013). İlköğretim öğretmen adaylarının küresel ısınma konusundaki görüşleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 49-67.
- Bozdoğan, A. E. (2011). “Küresel ısınma” sorunu hakkında eğitim alanında yapılan çalışmalardan bir derleme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(3), 1609-1624.
- Bozkurt, O. ve Cansüngü, Ö. (2002). İlköğretim öğrencilerinin çevre eğitiminde sera etkisi ile ilgili kavram yanılgıları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 67-73.
- Creswell, J. W. (2009). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five traditions*. London: Sage.
- Çakır, Ö. (2016). *Ekoloji temeli çevre eğitiminin okul öncesi dönemde çevre bilinci gelişimine katkısı*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Çekmez, E., Yıldız, C. ve Bütüner, S. (2012). Fenomenografik araştırma yöntemi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 6(2), 77-102.
- Çokadar, H., Türkoğlu, A. ve Gezer, K. (2007). Çevre sorunları, M. Aydoğdu ve K. Gezer, (Ed.), *Çevre bilimi* içinde (ss. 85-96). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Devine-Wright, P., Devine-Wright, H. ve Fleming, P. (2004). Situational influences upon children's beliefs about global warming and energy. *Environmental Education Research*, 10(4), 493-506.
- Doğru, M. ve Saraç, E. (2013). Metaphors of primary school students relating to the concept of global warming. *Educational Research and Reviews*, 8(21), 2071-2082.
- Ersoy, F. ve Türkkın, B. (2010). İlköğretim öğrencilerinin çizdikleri karikatürlere yansıttıkları sosyal ve çevresel sorunların incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 35(156), 96-109.
- Erten, S. (2004). Çevre eğitimi ve çevre bilinci nedir, çevre eğitimi nasıl olmalıdır? *Çevre ve İnsan Dergisi*, 65/66, 1-13.
- Kabadayı, A. ve Bozkurt, E. (2016) Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 5-6 yaş çocuklarının aile algılarının resimler aracılığı ile incelenmesi, *International Early Childhood Education Congress Text Book* içinde,(s 70-83). İstanbul: Kültür
- Karpudewan, M., Roth, W. M. ve Abdullah, M. N. S. B. (2015). Enhancing primary school students' knowledge about global warming and environmental attitude using climate change activities. *International Journal of Science Education*, 37(1), 31-54.
- Kılınç, A., Boyes, E. ve Stainsstreet, M. (2011). Turkish school students and global warming: Beliefs and willingness to act. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education*, 7(2), 121-134.

- Kuzu, T. (2008). Aytül Akal'ın masallarıyla çocukta çevre bilincini geliştirme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 328-339.
- Merriam, S. B. (2013). Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber (S. Turan, Çev.). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Ölçer, S. (2019). 4-7 yaş çocuklarının çizdikleri resimler ve bu resimlere yönelik sözel dışavurumları yoluyla zihinsel ve görsel gerçeklik durumlarının incelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23(1), 221-252.
- Öztürk, K. (2002). Küresel iklim değişikliği ve Türkiye'ye olası etkileri. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(1), 47-65.
- Patton, Q. M. (2014). Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev.). Ankara: Pegem Akademi.
- Sah, J. K. ve Bellad, A. A. (2015). Awareness and knowledge about global warming among the school students of south India . *US National Library of Medicine enlisted journal*, 8(3), 230-234.
- Shepardson, D. P., Niyogi, D., Choi, S. ve Charusombat, U. (2009). Seventh grade students' conceptions of global warming and climate change. *Environmental Education Research* 15(5), 549-570.
- Stevenson, K. T., Peterson, M. N. ve Bradshaw, A. (2016). How climate change beliefs among US teachers do and do not translate to students. *PloS one*, 11(9), 1-11.
- Taber, F. ve Taylor, N. (2009). Climate of concern - A search for effective strategies for teaching children about global warming. *International Journal of Environmental and Science Education*, 4(2), 97-116.
- Yardımcı, E. ve Bağcı Kılıç, G. (2010). Çocukların gözünden çevre ve çevre sorunları. *İlköğretim Online*, 9(3), 1122-1136.
- Yazdanparast, T., Salephour, S., Masjedi, M. R., Seyedmehdi, S. M., Boyes, E., Stanisstreet, M. ve Attarchi, M. (2013). Global warming: Knowledge and views of Iranian students. *Acta Media Irania*, 51(3), 178-184.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin.
- Yolcu, S. (2012). Çocuk ve çevre: Okul öncesi çocuklar arasında çevre bilinci oluşturma. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34, 100-111.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Etik Kurulu

Tarih: 04/12/2020

No: 2020.21.324

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %50

2. yazar katkı oranı : %50

Dünya Sağlık Örgütü'nün Covid-19 Pandemisi Başlangıç Döneminde Geliştirdiği Söylemlerin Eleştirel Bir Analizi

A Critical Analysis of the Discourses Developed by the World Health Organization at the Beginning of the Covid-19 Pandemic

Öğr. Gör. Dr. Esra BÜDÜN AYDIN¹, Öğr. Gör. Dr. Ahmet AYDIN²

Öz

Bu çalışma, Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ), kendi resmi web sitesinde (who.int) COVID-19 pandemisi konusunda yayınladığı metinlerin eleştirel bir analizini içermektedir. COVID-19 pandemisi, 2019 yılının son çeyreğinden itibaren dünya gündemine oturan, günümüzde etkisini daha da artırarak, küresel bir boyuta ulaşan tarihin en önemli salgınları arasındaki yerini almıştır. Bu salgına dair açıklamaları dikkatle izlenen DSÖ, dünya çapında çeşitli zamanlarda küresel kamuoyuna açıklamalarda bulunmaktadır. Bu bağlamda DSÖ'nün COVID-19'un varoluşuna dair açıklamaları temsil ve anlam açısından eleştirel söylem analizi modellemesi ile çözümlenmiştir. DSÖ'nün medyada yer alan söylemlerinin önemi, dünya çapında fikir önderi konumunda olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum DSÖ'nün küresel kamuoyuna yönelik söylemlerinin sosyolojik ve bağlamsal düzlemde irdelenmesinin gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Haber metinleri ile meşrulaşan bu söylemler, gerçek dünyadaki temsillerinin yeniden üretilmesini sağlamaktadır. Söz konusu bu temsillerin irdelenmesi açısından DSÖ'nün resmi sitesinde yer alan metinler (haber bültenleri ve beyanlar) ele alınmıştır. 1 Ocak 2020 – 31 Aralık 2020 tarihleri arasındaki toplamda 87 adet metin üzerinde gerçekleştirilen araştırmanın bulgularına göre DSÖ'nün, COVID-19 ile ilgili açık, net ve şeffaf nitelikte bilgilendirici mesajlar yayınlamanın dışında birlik, beraberlik ve ortaklaşa güç paylaşımı ile salgına yönelik güvenilir bilgi paylaşımında bulunduğu görülmüştür. DSÖ'nün küresel çapta, sağlık hizmetleri ve sağlıkla ilgili tüm konularda kamuoyu önderi olma konumunu yeniden üreten içerik paylaşımlarında ve eylemlerde bulunduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), COVID- 19, pandemi, eleştirel söylem analizi

Makale Türü: Araştırma

Abstract

This study includes a critical analysis of the texts published by the World Health Organization (WHO) on its official website (who.int) on the COVID-19 pandemic. The COVID-19 pandemic has taken its place among the most important epidemics in history, which has been on the world agenda since the last quarter of 2019 and has reached a global dimension with an increased impact today. WHO, whose explanations regarding this epidemic are carefully monitored, makes statements to the global public at various times around the world. In this context, WHO's explanations about the existence of COVID-19 were analyzed with critical discourse analysis modeling in terms of representation and meaning. The importance of WHO's discourse in the media stems from its position as a public opinion leader worldwide. This situation has revealed the necessity of examining the discourses of WHO towards global public opinion in sociological and contextual level. These discourses, legitimized by news texts, ensure the reproduction of their representations in the real world. In order to examine these representations, the texts (news bulletins and statements) on the official website of WHO have been handled. According to the findings of the research conducted on a total of 87 texts between January 1, 2020 and December 31, 2020, WHO is not only publishing open, clear and transparent informative messages about COVID-19, but also sharing reliable information on unity, solidarity and joint power sharing on the epidemic. It has been concluded

¹Kırklareli Üniversitesi, Pınarhisar Meslek Yüksekokulu, esrabudun@klu.edu.tr

²Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, ahmetaydin@ksu.edu.tr

Atf için (to cite): Bütün Aydın, E., ve Aydın, A. (2022). Dünya Sağlık Örgütü'nün Covid-19 pandemisi başlangıç döneminde geliştirdiği söylemlerin eleştirel bir analizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 521-537.

that WHO shares content and acts globally that reproduce its position as the public opinion leader in health services and all health-related issues.

Keywords: World Health Organization (WHO), COVID-19, pandemic, critical discourse analysis

Paper Type: Research

Giriş

Modern dil araştırmalarının yeni bir dalı olan eleştirel söylem analizi dil, ideoloji ve güç ilişkileri arasındaki bağlantıyı ortaya çıkartmayı amaçlamaktadır. Bunun için de birçok disiplinden faydalanmaktadır. Güç, sınıf farkı, sosyal yapı ve sosyal düzen gibi temaları ön plana çıkararak bir araştırma türü olan eleştirel söylem analizi, dilin ve temsilin nasıl üretildiğini incelemektedir. Söylem analizinde metinler yeniden üretilmektedir. Söylem analizini medya metinleriyle açıklamaya çalışan Teun A. van Dijk, söylemin ardındaki toplumsal yapının nasıl dilsel kurgulara dönüştüğü ile ilgilenmektedir (Teun A. van Dijk'ten akt. Solak, 2011, s. 3).

Toplumların kitle iletişim araçlarına 20. ve 21. yüzyılda verdiği önem ile metinler ve söylemler daha da dikkat çekici bir hal almıştır. Medya, haber oluştururken ya da başlık atarken sosyal yapılardan bağımsız hareket etmemektedir. Bu haberleştirme süreci, sosyal ve ideolojik yapılar göz önüne alınarak belirlenmektedir. Dolayısıyla medyanın bu şekilde metin ve söylemler üzerine etkisinden bahsederken kurumların bu durumdan etkilenmeyeceğini söylemek mümkün değildir. Toplumları ilgilendiren önemli olay ve durumlarda kurumlar, kendi söylemlerini ve metin yazımlarını sosyo-kültürel dinamiklere uygun olarak şekillendirmesi gerekmektedir.

Günümüz dünyasını ilgilendiren en önemli gündem ise COVID- 19 salgınıdır. Bu çalışmada 2019 yılının Aralık ayında Çin'de ortaya çıkan yeni tip koronavirüs (COVID-19) pandemisi sürecinde dünyanın sağlık alanında kanaat önderi olarak gördüğü Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) söylemleri eleştirel açıdan çözümlenmiştir. Bu kapsamda toplamda 87 metin araştırmaya dahil edilmiş ve DSÖ'nün pandemi başlangıç döneminde kendi web sitesinden yayınladığı metinler eleştirel açıdan söylem modeli yoluyla analiz edilmiştir.

1. Art Alan Değerlendirmesi

1.1. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)³

Örgütün, kuruluşundan önce uzun süreli, uluslararası bir işbirliği geçmişi bulunmaktadır. Tarihsel süreçlerde sırasıyla M.Ö 412'de ortaya çıkan grip salgını, M.Ö 430'daki Atina vebası (tifüs) ve 14. yüzyılda ortaya çıkan Kara ölüm (hıyarcıklı veba), 15. yüzyılda doğu ve batı yarım kürede ortaya çıkan bulaşıcı hastalıklar (Crosby, 1972) salgının kontrolüne yönelik kıtalararası işbirliğini ortaya çıkarmış (Watts, 2003) 19. Yüzyılın ortalarında ise 14 uluslararası sağlık konferansı işbirlikleri ile resmileşmeye başlamıştır (Lee, 2014, s. 504). Ayrıca 1903 yılına kadar 14 uluslararası sözleşme kabul edilmiş ve bunlar daha sonra kodlanarak günümüzün öncüsü olan uluslararası sağlık yönetmelikleri ve ardından uluslararası sağlık tüzükleri olarak birleştirilmiştir (Lee, 2014, s. 504). Devam eden işbirlikleri 20. yüzyılın ortalarında uluslararası bir organizasyon olan Birleşmiş Milletler'de kurumsal olarak konuşulmaya başlamıştır.

Birleşmiş Milletler'in 1947 yılında gerçekleştirdiği toplantıdaki amacı, küresel çapta sağlık örgütü kurmak olmuş ve bu toplantının ardından 7 Nisan 1948 yılında DSÖ'nün kuruluşu gerçekleşmiştir (WHO, 2020b). Örgütün amacı, dünya çapında sağlık hizmetlerini geliştirmeye birlikte dünyayı güvende tutmak ve savunmasız - yoksul gruplara öncelikli hizmet edebilmek amacıyla dünya çapında çalışmaktır (WHO, 2020c). Bunun dışında DSÖ, üye devletlerin hedeflediği sağlık politikalarını, stratejilerini desteklemek amacıyla hükümetlerin ve ortakların (sivil toplum örgütleri, fonlar, vakıflar, özel sektör) sağlıkla ilgili çabalarını koordine etmektedir

³Çalışmanın bundan sonraki kısmında Dünya Sağlık Örgütü, DSÖ kısaltmasıyla verilecektir.

(WHO, 2020d). Uluslararası halk sağlığı politikasında önemli bir rol üstlenen DSÖ'nün, sağlık konusunda ülkelere teknik destek vermek, norm ve standartları belirlemek, sağlık araştırmaları konusunda gündemi şekillendirmek ve küresel çapta sağlık konuları konusunda öncülük yapmak şeklinde sorumlulukları bulunmaktadır (UKEssay, 2018). Günümüzde DSÖ'nün ana merkezi Cenevre'dir. Bunun yanında Afrika, Amerika, Güneydoğu Asya, Avrupa, Doğu Akdeniz, Batı Pasifik bölgesel ofisleri ile birlikte toplamda 6 bölgede DSÖ faaliyetlerini sürdürmektedir. Ayrıca örgüt bünyesinde 194 üye devlet bulunmaktadır (WHO, 2020e). DSÖ kurulduğu günden itibaren sağlık alanında dünya kamuoyunu bilgilendiren, yönlendiren ve organizasyonlar oluşturan bir kurum olarak hizmet etmektedir. Bu nedenle DSÖ'nün sağlık alanındaki söylemleri küresel kamuoyunun dikkatini çekmekte ve yönlendirmektedir.

1.2. Küresel Salgın COVID-19

Küresel sağlığa yönelik en son tehdit koronavirüs hastalığı (COVID-19), solunum yolunu etkileyen SARS-CoV-2 virüsünün neden olduğu bulaşıcı bir hastalıktır. Şiddetli akut solunum sendromu ile (SARS) yapısal olarak ilişkili olan bir virüstür. DSÖ bu yeni virüsü ilk olarak 31 Aralık 2019'da, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Wuhan kentinde bir grup "viral pnömoni" vakası raporunun ardından öğrenmiştir. (Fauci AS, Lane HC ve Redfield RR, 2020, s. 1268; WHO, 2020f).

Hastalık, Aralık 2019'un sonlarında Çin'in Wuhan şehrindeki Hubei eyaletinde yer alan Huanan deniz ürünleri toptancıları pazarında ortaya çıkmış, ateş, kuru öksürük ve yorgunluk belirtileri gösteren zatürre ile baş göstermiştir. İlk vaka 2019 yılının Aralık ayı sonlarında bildirilmiş ve eyaletteki kişilerin %66'sı bu salgından etkilenmiştir. 31 Aralık 2019 tarihinde yerel sağlık yetkililerin uyarısının ardından 1 Ocak 2020 yılında söz konusu Huanan deniz ürünleri toptancıları pazarı kapatılmıştır. Bununla birlikte Çin'in birçok ilinde (örneğin Hubei, Zhejiang, Guangdong, Henan, Hunan, vb.) salgının hızla yayılmasıyla birlikte birçok insan enfekte olmuştur. Daha sonra salgın Tayland, Japonya, Kore Cumhuriyeti, Vietnam, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri ve Singapur gibi birçok ülkeye yayılmıştır. Salgının insan yaşamına olan etkisinin gün geçtikçe artması ile 11 Mart 2020 tarihinde DSÖ, şiddetli solunum sendromu olan yeni tip koronavirüsü (COVID-19) pandemi olarak ilan etmiştir. Solunumun çökmesine, organ yetmezliğine ve iltihaplanmalara sebep olan yıkıcı virüs salgınında ilk 6 ayda yarım milyondan fazla insan hayatını kaybetmiştir. Günlük etkileşimin hızlı bir şekilde yavaşlaması ile insanların gündelik yaşam aktiviteleri büyük ölçüde sekteye uğramıştır. Okul ve iş gibi temel sosyal faaliyetlerin çoğu, boş zaman ve yaratıcı etkinlikler gibi genel yaşam memnuniyetinin birçoğu askıya alınmış (Marmarosh, Forsyth, Strauss ve Burlingame, 2020, s. 123) bunun yanı sıra dünya ekonomisinde de örneğine az rastlanır şekilde yıkıcı etkilere neden olmuştur (Aydın ve Güner, 2020, s. 157).

Salgın halini alan COVID-19'un genellikle insanlarda ortaya çıkan semptomları; öksürük, boğaz ağrısı, ateş, titreme, solunum güçlüğü, miyalji, yorgunluk, ishal, kusma ve bulantı olarak sıralanmıştır (Huang vd., 2020; WHO, 2020g). Şiddetli vakalarda ise COVID-19 hastalığı daha ağır seyretmekte, solunum yetmezliği, kalp rahatsızlıkları, akut solunumuna ve ölüme neden olabilmektedir (Holshue, 2020; Huang vd., 2020).

ECDC'nin⁴ açıkladığı verilere göre Aralık 2019'dan 19 Aralık 2020'ye kadar Afrika kıtasında 2.381.003, Asya kıtasında 16.782.206, Amerika kıtasında 30.889.863, Avrupa kıtasında 21.446.672, Okyanusya'da 53.569 vaka bildirilmiştir. Diğer taraftan Afrika kıtasında 56.342, Asya kıtasında 290.130, Amerika kıtasında 785.462, Avrupa kıtasında 480.572, Okyanusya 'da ise 1.159 ölüm bildirilmiştir (ECDC, 2020).

DSÖ, salgının daha da yaygınlaşmaması için bir dizi önlem önermiştir. Bunlar; fiziksel mesafe, maske takmak, kalabalık ve yakın temastan kaçmak, elleri düzenli olarak yıkamak veya öksürme ihtiyacının dirseğe ya da kâğıt mendile yapılması, maske takmadan önce, çıkartmadan

⁴European Centre for Disease Prevention and Control (Avrupa Hastalık Önleme ve Kontrol Merkezi)

önce ve dokunduktan sonra ellerin temizlenmesidir DSÖ, özellikle maskenin ağız, burun ve çeneyi kapattığından emin olduğunda (WHO, 2020g) güvende olunabileceğini önermiştir.

DSÖ, dünya çapında sağlıkla ilgili öncü bir örgüt olmasından dolayı Çin'de ortaya çıkarak tüm dünyaya yayılan COVID-19 salgını başlangıç döneminde küresel kamuoyuna yönelik bilgilendirmeler yapmış, ülkelerin salgın yönetimindeki organizasyonlarına katkıda bulunmuştur. Bu nedenle DSÖ'nün salgın başlangıç dönemi itibarıyla geliştirdiği söylemlerin kamuoyu açısından taşıdığı önem ve bu söylemlerin kamuoyu açısından ne anlama geldiğinin belirlenebilmesi bir ihtiyaç halini almıştır. Bu çalışma da söz konusu ihtiyacı karşılamak üzere gerçekleştirilmiştir.

1.3. Eleştirel Söylem Analizi

“Söylem” kavramı söylem analizi alanında birçok farklı şekilde kullanılmaktadır. Türk Dil Kurumu'na göre söylem “*bir veya birçok cümleden oluşan, başı ve sonu olan bildiri, tez, söyleyiş, söyleniş, sesletim, telaffuz*” (TDK, 2020) olarak ifade edilmektedir. Yapısal ve işlevsel olarak ise söylem, iki farklı şekilde tanımlanmaktadır. Yapısal olarak cümlenin üzerinde belirli bir dil birimi iken, işlevsel olarak örneğin dil kullanımında belirli bir odak noktası halini almaktadır (Schiffrin, 1994). Yapısalcılar dil, kültür, matematik, felsefe alanında analizler gerçekleştirmiştir. Örneğin yapısalcılar dilin doğuştan geldiğini ve bireye özel olduğunu savunurken, işlevselciler ise dilin kullanımıyla ilgilenirler. Bununla birlikte bazı dilbilimciler yapısalcılık ve işlevselcilik yapısını birbirlerini besleyen, tamamlayan dil işlevini inceler ve alternatif bir söylem sunarlar. Söylem metinden farklıdır, çünkü dilbilimsel süreçleri içermektedir. Bir diğer anlamda yazılı metin, sözlü eylem tarafından gerçekleştirilen soyut bir teorik yapıdır ve aynı zamanda bunun tersi de söz konusu olabilmektedir (Brown ve Yule, 1983; Teun A. van Dijk, 1977). Teun A. van Dijk'e göre söylem, iletişim, eylem ve etkileşim biçimleri ile sosyal bilinç tarafından izlenmektedir. Aynı durum sosyal olayları ve sosyal kurumları ve bunlar arasındaki güç ilişkilerini anlamak için de geçerli olmaktadır (Teun A. van Dijk, 1993, s. 157).

Foucault'a göre “söylem”, farklı bir yaklaşım sergilemektedir ve söylemin özelliği kuşkuları üzerine çekmesidir. Bu, sözlü ya da yazılı ortaya konmuş söylemin maddi gerçekliği içerisindeki özelliğinden ortaya çıkan kaygı veya kuşunun kendisidir (Doyuran, 2018:306). Söylem kavramı pek çok yerde farklı ifade edilmektedir. Özellikle eleştirel söylem analizinde söylem, metinlerin yorumlanması ve üretilmesiyle birlikte kendisini yeniden var etmektedir.

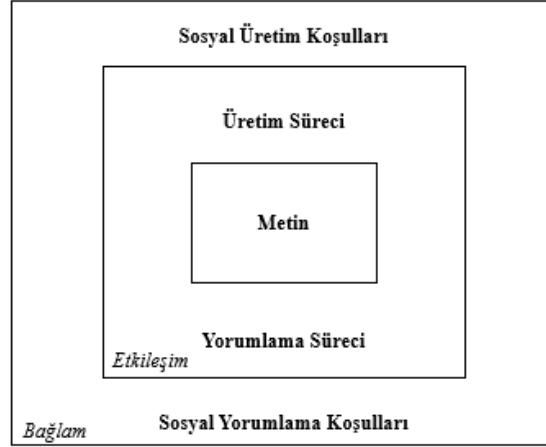
Kitle iletişim araçlarının geçmişten günümüze toplumsal gerçekliği büyük ölçüde inşa etmesi, toplumlar üzerinde güçlü etkisinin bir kanıtıdır. Medya söylemlerinin, toplum üzerinde bu denli etkili olması, söylem ve toplum ilişkisinin gücünü ortaya koymaktadır (Koca, 2019, s. 146). Bu açıdan eleştirel söylem analizi pek çok farklı disiplinden faydalanan ayrıcalıklı bir yaklaşımdır.

Eleştirel söylem analizi 20. yüzyılın ortalarından itibaren dilbilimsel çalışmaların ötesinde birçok farklı alanda kullanılabilen disiplinler arası çalışma biçimidir (Doyuran, 2018, s. 314). Eleştirel söylem analizinde toplum, bilinç ve söylem üzerine yoğunlaşan Teun A. van Dijk, sosyo-politik bağlamda metinlerin nasıl yeniden üretildiğini incelemektedir. Eleştirel söylem analizinde metin nasıl konumlandırılır? Bu konumlandırma kimin çıkarına hizmet eder veya kimin çıkarı reddedilir? Bu konumlandırmanın sonuçları nelerdir? gibi soruların cevaplarına söylem analizi yolu ile erişilmektedir (Janks, 1997, s. 329). Ayrıca Fairclough (1989, 1995) eleştirel söylem analizinin birbirleriyle ilişkili 3 boyuttan bahsetmektedir. Bunlar;

1. Analiz nesnesi (sözlü, görsel veya sözlü ve görsel metinler dahil);
2. Nesnenin insanlar tarafından üretildiği ve alındığı süreçler (yazma / konuşma / tasarlama ve okuma / dinleme / görüntüleme);
3. Bu süreçleri yöneten sosyo-tarihsel koşullar.

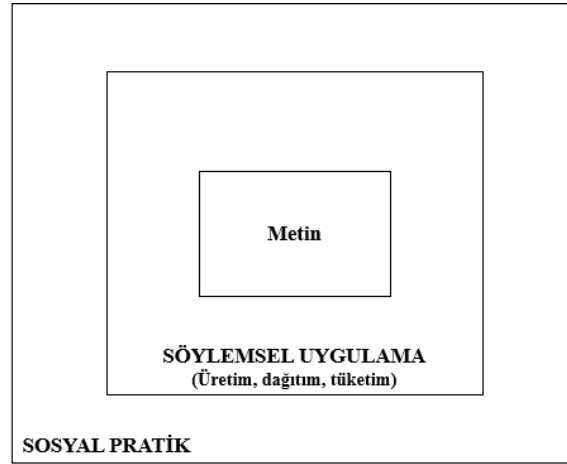
Bu 3 boyutlu yaklaşımda Fairclough, söylemin üç boyutu olduğunu öne sürmektedir. Bunlar sırasıyla; metin, etkileşim ve bağlamdır (Şekil 1). Daha sonra Fairclough 1992 yılında değişiklikler yaparak ilk üç boyutlu yaklaşıma dayalı olarak yeni değişiklikler (Şekil 2) önermiştir. Bunlar metin, söylemsel uygulama ve sosyal uygulamadır. Bu değişim, metnin iletişim sürecinin veya söylemsel uygulamanın üretimi olduğunu göstermektedir. Sosyal pratik ve metin arasındaki ilişki, üretim, dağıtım ve tüketim yoluyla söylemsel pratik aracılığıyla yapılmaktadır.

Şekil 1. Metin, etkileşim ve bağlam olarak söylem

Kaynak: Fairclough, 1989, s. 25

Şekil 2. Metin, söylemsel uygulama ve sosyal pratik olarak söylem

Kaynak: Fairclough, 1992, s. 73

Teun A. van Dijk söylem ve sosyal boyut arasındaki ilişkiyi vurgularken bunun zihinsel süreçlerce ortaya çıktığını belirtmektedir. Fairclough ise bu görevin metinlerin üretim ve tüketimi sayesinde yerine getirildiğini öne sürmektedir (Karaduman, 2017, s. 39). Teun A. van Dijk söylem analizini büyük ve küçük yapılar olmak üzere iki başlık altında sunmaktadır. Bunlar küçük (mikro) yapılar olarak sentaktik (söz dizimsel), sözcük, retorik analizler ve uyum olurken, büyük (makro) yapılar olarak şematik analiz ve tematik analiz olarak alt bir kategoriye oluşturmaktadır (Koca, 2019, s. 146). Teun A. van Dijk'e göre toplumsal denetimin söylem yoluyla uygulanmasının en önemli özelliği söylemin denetimi ve yeniden üretimidir. Bu nedenle Teun A. van Dijk, söylemin üretilme pratikleri üzerine daha fazla yoğunlaşmaktadır.

Dilin kullanımı olarak sözel etkileşim ve iletişim, toplumsal düzenin küçük düzeyine aitken, toplumsal gruplar arasındaki eşitsizlik ve tahakküm, iktidar gibi kavramlar ise büyük (makro) düzeydeki analizlere aittir (Tomgüshehan, 2017, s. 23).

Toplumların bazı ayrıcalıklı kurumlar tarafından güçlü şekilde yönlendirilmeleri söz konusu olabilmektedir. Bahsi geçen bu kurumların, söylemler vasıtasıyla kamuoyunun dikkatini ve ilgisini çekmesi fikir lideri konumunda olmalarından kaynaklanmaktadır. DSÖ, sağlık alanında küresel kamuoyunun söylemlerini kabul ettiği/onayladığı bir kurumdur karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle DSÖ'nün söylemlerinin küresel kamuoyu üzerindeki etkisi oldukça fazladır. Bu etkiden yola çıkılarak söz konusu çalışmada DSÖ'nün COVID-19 pandemisi başlangıç döneminde geliştirdiği söylemlerin eleştirel bir çözümlemesi yapılmıştır.

2. Yöntem

Çalışmada, DSÖ'nün küresel kamuoyuna yönelik olarak gerçekleştirdiği söylemlerin eleştirel bir analizi yapılmıştır. Nitel veri elde edilmesinde DSÖ'nün resmi sitesi olan who.int/news bağlantısından yararlanılmış, metinler (haberler ve beyanlar) kategorilere ayrılmış ve Teun A. van Dijk'in eleştirel söylem yaklaşımı çerçevesinde analiz edilmiştir. DSÖ'nün resmi sitesindeki (who.int) tüm veriler aslına uygun şekilde Türkçeye çevrilmiş ve alanında uzman iki akademisyen tarafından kontrol edilerek analiz gerçekleştirilmiştir.

Çalışma pandeminin başlangıç dönemiyle ilgili olarak COVID-19 ile ilgili güncel veri sunması ve DSÖ'nün söylemlerini eleştirel açıdan analiz eden öncü bir çalışma olması açısından önem arz etmektedir. Çalışma 1 Ocak- 31 Aralık 2020 tarihlerini kapsayan 1 yıllık bir süreçten elde edilen veriler doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. DSÖ'nün ilgili tarihleri arasında bulunan toplamda 187 haberinden/beyanından 87 tanesinin COVID-19 pandemisi ile ilgili olduğu saptanmıştır. Bu metinlerin aylara göre istatistiksel dağılımı aşağıda verilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Dünya Sağlık Örgütü'nün 1 Ocak- 31 Aralık 2020 tarihleri arasında yayınladığı metinlerin istatistiksel dağılımı

Aylar ve haber sayısı	Ocak 2020	Şubat 2020	Mart 2020	Nisan 2020	Mayıs 2020	Haziran 2020	Temmuz 2020	Ağustos 2020	Eylül 2020	Ekim 2020	Kasım 2020	Aralık 2020	
Toplam haber/beyan sayısı	n.187	13	15	13	25	24	17	12	11	14	15	18	10
	%100	7,0	8,0	7,0	13,4	12,9	9,1	6,4	5,8	7,4	8,0	9,7	5,3
Toplam metin (haber/beyan) içindeki COVID-19 istatistiği	n.87	3	6	9	13	10	6	8	6	8	7	6	5
	%100	3,5	6,9	10,4	15,0	11,5	6,9	9,2	6,9	9,2	8,0	6,9	5,6
Diğer	n.100	10	9	4	12	14	11	4	5	6	8	12	5
	%100	10	9	4	12	14	11	4	5	6	8	12	5

Çalışmanın amacı, DSÖ'nün, belirlenen tarih aralığında yayınladığı COVID-19 ile ilgili metinlerinin (haberler ve beyanlar) eleştirel açıdan söylem çözümlemesini gerçekleştirmektir. Çalışmanın ana sorunsalı, DSÖ'nün, 1 yıllık süreçte COVID-19 pandemisi ile ilgili yayınladığı haber ve beyanlarının eleştirel söylem çözümlemesi açısından değerlendirmesi nedir? sorusunun cevabına yöneliktir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- DSÖ, COVID-19 pandemisi ile ilgili yayınladığı metinlerinin (haberler ve beyanlar) tematik ve şematik yapı çözümlemesi nasıldır?

- b. DSÖ, COVID-19 pandemisi ile ilgili yayınladığı metninin (haberler ve beyanlar) sentaktik yapı, sözcük seçimleri ile haber retorikliği nasıl sunulmuştur?
- c. DSÖ, COVID-19 pandemisi ile ilgili yayınladığı metninin (haberler ve beyanlar) istatistiksel değerlendirmesi (görsel, spot kullanımı, haber ve beyan ayrımı gibi) nasıldır?

Yukarıda sıralanan araştırma sorularını cevaplandırmak için DSÖ'nün ilgili tarih aralığında resmi sitesinden ana teması "COVID-19 pandemisi" olan metinler ele alınmıştır. Sosyal bilimlerde dilbilimsel, bilişsel ve söylemin analitik açıdan incelenmesi algı ile gerçek arasındaki ayrımın aydınlatılması açısından oldukça önemli argümanlar sunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında dilin bağlamsal arka planının bağlamsal açıdan algılanışının analizi sadece söylemin değil sosyal yapının da bir analizini ortaya koymaktadır. Teun A. van Dijk, sosyo-bilişsel açıdan söylemin gücüne odaklanmaktadır. Çünkü söylem, toplumun bir konu/durum/olay ile ilgili hem bilişsel hem de psikolojik olarak algılama şeklini belirleyen eşsiz bir güçtür.

3. Bulgular

Araştırma konusu makro ve mikro yapı çözümlemesi yoluyla analiz edilmiştir. Makro yapı çözümlemesinin tematik kısmında, başlıklar, haber girişleri (spotlar) ve kullanılan fotoğraflar açısından bir değerlendirme yapılmıştır. Şematik kısmında ise COVID-19 pandemisinin sunumu ile ilgili tüm söylemin bir değerlendirmesi yapılmıştır. Mikro yapı çözümlemesinin sentaktik kısmında cümle yapıları (gramer yapısı) ile ilgili yorumlar yapılırken, metinlerin retorik açıdan bir değerlendirmesi yapılmıştır.

3.1. Makro Yapı

3.1.1. Tematik Yapı Çözümlemesi

Bu çözümleme başlığı altında DSÖ'nün COVID-19 ile ilgili yayınladığı haber ve beyanlarının başlık, haber girişi ve fotoğraf kullanımı açısından bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Başlıklar: DSÖ'nün 1 Ocak- 31 Aralık 2020 tarihleri arasında yayınladığı toplamda 187 haber/beyan bulunmaktadır. Bu haber/beyanlardan COVID-19 ile ilgili olan toplamda 87 metin (61 haber bülteni, 26 beyan) değerlendirmeye alınmıştır. Bu metinlerin başlık bilgisine bakıldığında genel eğilim, COVID-19 pandemisinin başlangıcından bu yana küresel çapta dünyanın yaşadığı sağlık gelişmelerini konu ettiği görülmektedir. Bu gelişmeler neticesinde zaruri hale gelen aşı çalışmaları ile ilgili ortak bildirimler yayınlanmıştır. COVID-19 pandemisinin sona erdirilmesine yönelik açılan fonlar, destekleyen kuruluşlara yer verilmiştir. Salgın nedeniyle diğer birçok sağlık sorununa ilişkin hizmet alımlarında yaşanan sıkıntılar küresel kamuoyu ile paylaşılmıştır. Çocuk ve yetişkinlerde ortaya çıkan ruhsal problemler ve bunların neticesinde bireylerin ruhsal motivasyonlarının yükseltilmesi için gerçekleştirilen etkinliklere yer verilmiş, duyuruları yapılmıştır. Ülkeler özelinde koronavirüs pandemisinin ne durumda olduğuna dair bilgilendirmeler yapılmıştır. Haber ve beyan metninin başlık ile tarih bilgisi aşağıdaki gibidir:

Tablo 2. DSÖ'nün 1 Ocak-31 Aralık 2020 tarihleri arasında sunduğu metinler

	Haber- Beyan Başlığı	Yayınladığı Tarih
1.	Tayland'da yeni koronavirüs hakkında DSÖ açıklaması	13 Ocak 2020
2.	Uluslararası Sağlık Tüzüğü (2005) Acil Durum Komitesi'nin yeni koronavirüs salgını (2019-nCoV) ile ilgili ilk toplantısına ilişkin açıklama	23 Ocak 2020
3.	DSÖ, Çin liderleri koronavirüs salgınına karşı mücadelede sonraki adımları tartışıyor	28 Ocak 2020
4.	Uluslararası Sağlık Tüzüğü (2005) Acil Durum Komitesi'nin yeni koronavirüs salgını (2019-nCoV) ile ilgili ikinci toplantısına ilişkin açıklama	30 Ocak 2020
5.	Yeni koronavirüse hazırlık ve müdahale küresel planı için 675 milyon ABD doları gerekiyor	5 Şubat 2020
6.	DSÖ, yeni koronavirüs için araştırma ve yeniliği hızlandıracak	6 Şubat 2020
7.	Dünya uzmanları ve fon sağlayıcıları COVID-19 araştırması için öncelikleri belirledi	12 Şubat 2020
8.	13 Şubat 2020'de COVID-19 ile ilgili medya brifinginde DSÖ Sağlık Acil Durumları Programı İcra Direktörü Dr.Michael Ryan'ın sözleri	13 Şubat 2020

Tablo 2 (devamı). DSÖ'nün 1 Ocak-31 Aralık 2020 tarihleri arasında sunduğu metinler

9.	Turizm ve COVID-19 Üzerine Ortak Bir Açıklama - UNWTO ve WHO'dan Sorumluluk ve Koordinasyon Çağrısı	27 Şubat 2020
10.	BM, savunmasız ülkelerin koronavirüsün yayılmasıyla savaşmasına yardımcı olmak için 15 milyon ABD doları finanse etti	1 Mart 2020
11.	Dünya çapında sağlık çalışanlarını tehlikeye atan kişisel koruyucu ekipman eksikliği	3 Mart 2020
12.	100.000'i aşan COVID-19 vakalarına ilişkin DSÖ açıklaması	7 Mart 2020
13.	DSÖ, BM Vakfı ve ortakları, türünün ilk örneği olan COVID-19 Dayanışma Müdahale Fonunu başlattı	13 Mart 2020
14.	ICC-WHO Ortak Açıklaması: COVID-19 ile mücadele için eşi görülmemiş bir özel sektör eylem çağrısı	16 Mart 2020
15.	Koronavirüsü atlatmaya yönelik beş adım	23 Mart 2020
16.	DSÖ Genel Direktörü, G20'yi COVID-19 'a karşı birlikte Savaşmaya Çağırıyor	26 Mart 2020
17.	COVID-19 hakkında bilgi paylaşımı	29 Mart 2020
18.	DSÖ, ülkelerin COVID-19 salgını sırasında temel sağlık hizmetlerini sürdürmelerine yardımcı olmak için kılavuzlar yayınladı	30 Mart 2020
19.	DSÖ ve UNICEF, COVID-19 Dayanışma Müdahale Fonu aracılığıyla pandemik müdahale konusunda ortak olacak	3 Nisan 2020
20.	DSÖ ve Küresel Vatandaş duyurdu: "Tek Dünya: Birlikte Evde" COVID-19 salgınına karşı mücadelede sağlık çalışanlarını desteklemek için küresel bir yayın	6 Nisan 2020
21.	DSÖ ve ortaklar hemşirelere acil yatırım çağrısı yapıyor	7 Nisan 2020
22.	Ortak Liderlerin açıklaması - Çocuklara yönelik şiddet: COVID-19 pandemisinin gizli krizi	8 Nisan 2020
23.	Çocukların ve gençlerin COVID-19 ile baş etmelerine yardımcı olmak için çocuk hikaye kitabı yayımlandı	9 Nisan 2020
24.	COVID-19 aşısı geliştirme konusunda işbirliği için kamuoyu açıklaması	13 Nisan 2020
25.	BM kuruluşları, COVID-19 ile savaşmak için küresel acil durum tedarik sistemini finanse etmek için acil çağrı yayınladı	20 Nisan 2020
26.	ITU-WHO Ortak Açıklaması: COVID-19'u yenmek için bilgi teknolojilerini serbest bırakmak	20 Nisan 2020
27.	Denizcilerin tıbbi sertifikaları, gemi sağlık sertifikaları ve COVID-19 salgını bağlamında denizcilerin tıbbi bakımına ilişkin Ortak Açıklama	22 Nisan 2020
28.	Kritik sağlık hizmetleri olmadan risk altındaki aşılama kapsamındaki zorlu kazanımlar, WHO'ya uyarıda bulunuyor	23 Nisan 2020
29.	Küresel liderler, her yerde herkesin COVID-19 için yeni aşılara, testlere ve tedavilere erişebilmesini sağlamak için birleşiyor	24 Nisan 2020
30.	Taahhüt ve eylem çağrısı: Yeni COVID-19 sağlık teknolojilerini hızlandırmak için küresel işbirliği	24 Nisan 2020
31.	Arşiv: WHO Zaman Çizelgesi - COVID-19	27 Nisan 2020
32.	DSÖ ve Avrupa Yatırım Bankası, gelecekteki pandemilerle yüzleşmek için COVID-19 ile mücadele ve dayanıklı sağlık sistemleri oluşturma çabalarını güçlendiriyor	1 Mayıs 2020
33.	Uluslararası Sağlık Tüzüğü (2005) Acil Durum Komitesi'nin koronavirüs hastalığı salgını (COVID-19) ile ilgili üçüncü toplantısına ilişkin açıklama	1 Mayıs 2020
34.	Çiçek Hastalığını Yok Etme Anısına - COVID-19 ve diğer hastalıklar için bir umut mirası	8 Mayıs 2020
35.	DSÖ beyanı: Tütün kullanımı ve COVID-19	11 Mayıs 2020
36.	UNODC, WHO, UNAIDS ve OHCHR hapishanelerde ve diğer kapalı ortamlarda COVID-19 hakkında ortak açıklama	13 Mayıs 2020
37.	DSÖ: İnsanlar daha uzun ve daha sağlıklı hayatlar yaşıyor, ancak COVID-19 ilerlemeyi yoldan çıkarmakla tehdit ediyor	13 Mayıs 2020
38.	DSÖ ve Kosta Rika, herkes için COVID-19 sağlık ürünlerine erişim sağlamak için teknoloji havuzlama girişimini izliyor	15 Mayıs 2020
39.	Tarihi sağlık derlemesi, COVID-19 küresel bağlılıkla sona eriyor	19 Mayıs 2020
40.	COVID-19 rutin aşılama çabalarını aksattığından, difteri, kızamık ve çocuk felci gibi hastalık riski altında olan en az 80 milyon çocuk, Gavi, WHO ve UNICEF'i uyarıyor	22 Mayıs 2020
41.	Uluslararası topluluk, COVID-19 ile savaşmak için açık araştırma ve bilimi desteklemek için mitingler düzenliyor	29 Mayıs 2020
42.	COVID-19, bulaşıcı olmayan hastalıklar için sağlık hizmetlerini önemli ölçüde etkiliyor	1 Haziran 2020
43.	Çin Halk Cumhuriyeti, Pekin'de bir COVID-19 vakalarını takip ediyor	13 Haziran 2020
44.	DSÖ, kritik derecede hasta COVID-19 hastalarının tedavisinde deksametazon kullanımıyla ilgili ön sonuçları memnuniyetle karşılamaktadır	16 Haziran 2020
45.	Dünya Sağlık Örgütü, halka Bay Bean'in Temel COVID-19 Kontrol Listesi aracılığıyla tetikte kalmasını öneriyor	22 Haziran 2020
46.	IOC, COVID-19 ile savaşmak için WHO ve Birleşmiş Milletler ile güçlerini birleştirdi	23 Haziran 2020
47.	WHO'nun COVID-19 'a tepkisinin zaman çizelgesi	29 Haziran 2020
48.	DSÖ, COVID-19 için hidroksiklorokin ve lopinavir / ritonavir tedavi kollarını durdurdu	4 Temmuz 2020
49.	DSÖ: HIV ilaçlarına erişim, AIDS tepkisinin durması nedeniyle COVID-19'dan ciddi şekilde etkilendi	6 Temmuz 2020
50.	DSÖ uzmanları Çin'e seyahat edecek	7 Temmuz 2020
51.	Küresel COVID-19 tepkisinin bağımsız değerlendirmesi duyuruldu	9 Temmuz 2020
52.	WHO ve UNICEF, COVID-19 sırasında aşılardan azalması konusunda uyardı	15 Temmuz 2020
53.	150'den fazla ülke COVID-19 aşısı küresel erişim tesisinde yer aldı	15 Temmuz 2020
54.	DSÖ Genel Direktörü, COVID-19 ile yüzleşmek için İspanya'nın fedakarlıklarına ve liderliğine saygı durumunda bulunuyor	16 Temmuz 2020
55.	Küresel COVID-19 müdahalesi için hayati yasal bilgiler ve destek sağlayan yeni COVID-19 Hukuk Laboratuvarı	22 Temmuz 2020

Tablo 2 (devamı). DSÖ'nün 1 Ocak-31 Aralık 2020 tarihleri arasında sunduğu metinler

56.	Uluslararası Sağlık Tüzüğü (2005) Acil Durum Komitesi'nin koronavirüs hastalığı salgını (COVID-19) ile ilgili dördüncü toplantısına ilişkin açıklama	1 Ağustos 2020
57.	COVID-19 Acil Durum Komitesi, uzun vadede müdahale çabalarına duyulan ihtiyacı vurguluyor	1 Ağustos 2020
58.	Dünyadaki 5 okuldan 2'si COVID-19 salgını öncesinde temel el yıkama tesislerinden yoksundu - UNICEF, DSÖ	13 Ağustos 2020
59.	INCB, WHO ve UNODC'dan COVID-19 salgını sırasında uluslararası kontrollü ilaçlara erişimlere ilişkin bildiri	14 Ağustos 2020
60.	172 ülke ve COVID-19 aşısı Küresel Erişim Tesisi ile ilgilenen çok sayıda aday aşısı bulunuyor	24 Ağustos 2020
61.	DSÖ küresel nabız anketinde, ülkelerin% 90'ı COVID-19 pandemisinde bu yana temel sağlık hizmetlerinde aksaklıklar olduğunu bildirdi	31 Ağustos 2020
62.	Kuruluşlar, COVID-19'un önlenebilir çocuk ölümlerini ortadan kaldırmaya yönelik onlarca yıllık ilerlemeyi tersine çevirebileceği konusunda uyarıyor	9 Eylül 2020
63.	Koronavirüs Küresel Tepki: COVID-19 Araçlarına Erişim-Hızlandırıcı Kolaylaştırma Konseyi açılış toplantısı düzenledi	10 Eylül 2020
64.	İlk ACT-Accelerator Kolaylaştırma Konseyi toplantısından açıklama	10 Eylül 2020
65.	Hastaları güvende tutmak için sağlık çalışanlarını güvende tutun: DSÖ	17 Eylül 2020
66.	Dünya çapındaki ekonomiler resmi olarak COVAX tesisine kaydolurken COVID-19'a küresel yanıt için destek	21 Eylül 2020
67.	COVID-19 infodemicini yönetmek: Sağlıklı davranışları teşvik etmek ve yanlış bilgi ve dezenformasyondan kaynaklanan zararı azaltmak	23 Eylül 2020
68.	Düşük ve orta gelirli ülkeler için 120 milyon uygun fiyatlı, kaliteli COVID-19 hızlı testi sağlamak için küresel ortaklık	28 Eylül 2020
69.	BM, COVID-19'u sona erdirmek için hayat kurtaran testlere, tedavilere ve aşılarla erişimi desteklemek için son vaatlerde yaklaşık 1 milyar doları memnuniyetle karşıladı	30 Eylül 2020
70.	Bir sonraki pandemiyi önlemenin en iyi zamanı şu an: Ülkeler daha iyi acil durum hazırlıkları için güçlerini birleştiriyor	1 Ekim 2020
71.	COVID-19 çoğu ülkede ruh sağlığı hizmetlerini aksatıyor, WHO anketi	5 Ekim 2020
72.	COVID-19'un insanların geçim kaynakları, sağlıkları ve gıda sistemlerimiz üzerindeki etkisi	13 Ekim 2020
73.	Birlikte Çalışma Denemeleri COVID-19 için amaca uygun hale getirilmiş ilaçların etkinliğine ilişkin kesin kanıtları rekor sürede üretiyor	15 Ekim 2020
74.	Kim Sledge ve istediğimiz Dünya, COVID-19'a yanıt olarak "Biz Aileyiz" birlik marşını yeniden kaydetmek ve küresel halk sağlığı ihtiyaçlarına odaklanmak için WHO Vakfı ile ortak çalışma	19 Ekim 2020
75.	Dünya Sağlık Örgütü ve Wikimedia Vakfı, Wikipedia'da COVID-19 hakkında güvenilir bilgilere erişimi genişletiyor	22 Ekim 2020
76.	COVID-19 yayılımı hızlandıkça, UST Acil Durum Komitesi işe yarayan önlemlere odaklanmayı teşvik ediyor	30 Ekim 2020
77.	COVID-19 tepkisi ve küresel sağlık öncelikleri için Dünya Sağlık Kurulu çizelgeleri süreci	5 Kasım 2020
78.	COVID-19 ilaçları ve aşıları konusunda küresel düzenleyici uyumluluğun iyileştirilmesi ihtiyacına ilişkin WHO-ICMRA ortak bildirisi	6 Kasım 2020
79.	ŞİMDİ ÇIKTI: "Biz Aileyiz" in özel baskı kapağı WHO Vakfı'nın Destek bölümünde indirilebilir	9 Kasım 2020
80.	COVID-19 Müdahalesi sırasında Uluslararası Sağlık Tüzüğü'nün İşleyişine İlişkin İnceleme Komitesi Başkanı (2005) tarafından 73.Dünya Sağlık Kurulu'na devam eden Açıklama	9 Kasım 2020
81.	COVID-19 Araç Hızlandırıcı taahhütlerine erişim, Paris Barış Forumu da dahil olmak üzere yeni katkılarının ardından 5,1 milyar ABD dolara ulaştı	13 Kasım 2020
82.	COVID-19 Yanıtında Veri Koruma ve Gizlilikle İlgili Ortak Bildirim	19 Kasım 2020
83.	Yeni kontrol listesi, okulların yeniden açılmasını ve COVID-19 canlanmalarına hazırlanmalarını destekliyor	11 Aralık 2020
84.	250 milyon üyeyi temsil eden dünyanın en büyük gençlik örgütleri ve DSÖ, COVID-19'un gençler üzerindeki yıkıcı etkilerine yanıt vermek için küresel seferberlik başlattı	14 Aralık 2020
85.	COVAX, umut vaat eden COVID-19 aşısı adaylarına erişmek için ek anlaşmalar duyurdu; 2021'in ilk çeyreğinden itibaren küresel kullanıma sunmayı planlıyor	18 Aralık 2020
86.	COVID-19 aşılarının kabulü ve alımı için davranışsal hususlar	21 Aralık 2020
87.	DSÖ, bir COVID-19 aşısı için ilk acil kullanım doğrulamasını yayınladı ve adil küresel erişim ihtiyacını vurguluyor.	31 Aralık 2020

Haber/beyan girişi açısından bakıldığında incelenen 87 metnin tamamında başlık kullanıldığı görülmektedir. Başlıklar genellikle içerik ile doğrudan bağlantılı cümle veya kelimeler ile kurgulanmıştır.

Spotlar: Spot kullanımına bakıldığında ise 87 metnin 3 tanesinde spot başlık kullanıldığı 18 tanesinde ise spot kullanılmadığı saptanmıştır (Grafik 1). Spotların içeriğinde genel olarak ana olay örgüsünün bir özeti verilmiştir. Aşağıda spot ve spot başlık örnekleri verilmiştir:

Dünya Sağlık Örgütü (WHO), hükümetleri ve sağlık hizmetleri liderlerini sağlık çalışanları ve hastaların sağlığı ve güvenliğine yönelik kalıcı tehditleri ele almaya çağırmaktadır.

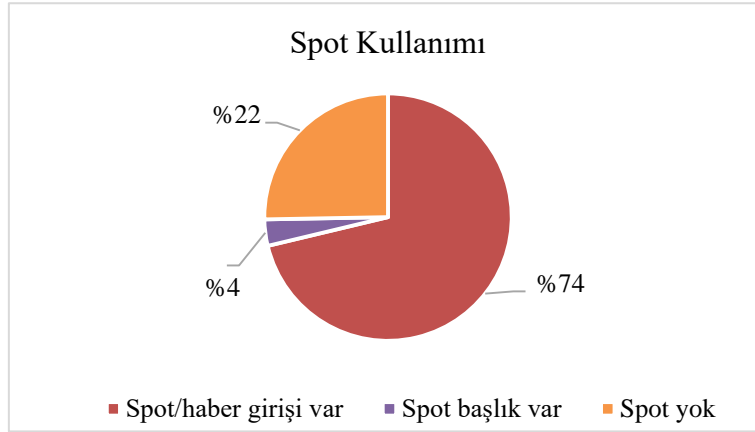
Ülkeler, kesintilerin etkisini azaltmak ve hizmetlerin devam etmesini sağlamak için yenilikçi yollar arıyor.

Bugün yayınlanan bir DSÖ anketine göre, COVID-19 salgını başladığından beri bulaşıcı olmayan hastalıklar (NCD'ler) için önleme ve tedavi hizmetleri ciddi şekilde kesintiye uğradı. Mayıs ayında 155 ülke tarafından 3 haftalık bir süre içinde tamamlanan anket, etkinin küresel olduğunu, ancak en çok düşük gelirli ülkelerin etkilendiğini doğruladı.

"Paylaştığımız insanlığımız, ortak tehdidimizin panzehiri olsun"-Dr Tedros

DSÖ'nün haber girişleri/spotlarına bakıldığında, ana olay örgüsünün bir özetinin verildiği görülmektedir. Genellikle tekil zamirler ile eylemlerin özetlendiği görülmektedir.

Grafik 1. DSÖ'nün COVID-19 ile ilgili yayınladığı metinlerdeki spot kullanımına ilişkin veriler

Spot başlık örnekleri: WHO, BM, UNICEF, UNDP, UNESCO, UNAIDS, ITU, UN Global Pulse ve IFRC'den ortak açıklama

Yeniden başlatılan 73. Dünya Sağlık Asamblesi'nin A Komitesi'nin ilk oturumunda, 9 Kasım 2020'de yapılan açıklama

Başlıkların genel kurgulanış biçimine bakıldığında içerikle ilgili bilgi verdiği ancak metine özel yer, zaman bilgisine yer verilmemiştir. Genellikle açıklamayı yapan kişi/kurum ve açıklamasının konusuna ilişkin kısa bir bilgilendirme yapılmıştır.

Görsel kullanımı: Çalışmada incelenen 61 haber bülteninden 55'inde, 26 beyandan ise 24'ünde görsel kullanılmıştır. Görsellerin genel olarak metin içeriğine uygun olarak kullanıldığı görülmektedir. Örneğin küresel kamuoyunda COVID-19'a karşı birleşmeyi ve güçlü olmayı ileten mesajda dünyayı saran eller görseli kullanılırken, COVID-19 pandemisi öncesi dünya genelinde 5 okuldan 2'sinde temel yıkama olanaklarından eksik olan ülkelerin bildiriminde ellerini suya tutan bir kız çocuğunun görseli kullanılmıştır. Bunların dışında kullanılan diğer görseller de zaman zaman ilgili haber veya beyanlarda tekrar kullanıldığı görülmektedir. Her haber bülteni ve beyan için ayrı görsel tesis edildiği ancak bazılarında tekrara düşüldüğü görülmüştür.

3.1.2. Şematik Yapı Çözümlemesi

Bu çözümleme başlığı altında DSÖ'nün COVID-19 ile ilgili yayınladığı metinlerin (haber ve beyanlar) ana olay örgüsü, art alan bilgisine ilişkin bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Durum Değerlendirmesi: COVID-19, 2019 yılının Aralık ayında Çin'in Hubei Eyaleti, Wuhan kentinde ortaya çıkmış, yeni koronavirüsten kaynaklanan bu hastalığa DSÖ, 11 Şubat 2020 tarihinde COVID-19 adını vermiştir (BBC, 2020). Hastalığın ortaya çıkışı ile ilgili çeşitli

görüşler ortaya atılsa da genel olarak kabul edilen görüş, Wuhan'daki bir hayvan pazarında yer alan deniz ürünleridir (TC. Sağlık Bakanlığı, 2020). Hatta Çin'li bilim insanları, virüsün 7 sene önce ortaya çıktığı ve mutasyona uğrayarak geçen sene pandemiye dönüştüğü yönünde bir inanişaya sahiptir. Yeni tip koronavirüs, Wuhan'dan bin 600 kilometre ötede bulunan Mojiang Hani Özerk Bölgesi'ndeki bir madende 2013 yılında terk edilmiş bir bakır madeninde keşfedilmiştir. Söz konusu virüs 2012'de 6 işçinin zatürre olmasına ve 3 işçinin hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Bu virüsün yeni tip koronavirüs olduğunu düşündüren neden ise analizler sonucunda 2013 senesinde ölümlere neden olan virüs ile yeni tip koronavirüs (COVID-19) arasında %96,2 oranında genetik benzerliğin olmasıdır (NTV, 2020). Çin'de başlayıp küresel bir tehdit halini alan COVID-19 pandemisi için en etkin çözüm etkili bir aşılama değildir.

COVID-19, insan sağlığını tehdit eden önemli bir salgın olarak tarihteki yerini almıştır. Ancak bireyler bu salgın nedeniyle sadece sağlıklarını kaybetmekle kalmayıp ruhsal olarak da çeşitli problemlerle karşılaşmaktadır. Gündelik yaşam pratiklerinde meydana gelen değişikliklerden en önemlisi maskedir. Maske takmanın zorunlu hale gelmesiyle bireylerin ev dışı ortamlarda sürekli maske takmak zorunda kalması bunun yanında sosyal mesafenin korunmaya çalışılması tüm dünyada yeni yaşam tarzı haline gelmiş durumdadır.

İncelenen metinlerde ana olay, COVID-19 pandemisidir. Bu pandemi sürecinde DSÖ'nün belirlenen tarih aralığında resmi web sitesinden pandemi ile ilgili yayınladığı haber ve beyanlar araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Dolayısıyla olaydaki ana kaynak DSÖ'nün kendisidir. DSÖ, pandemi ile ilgili küresel kamuoyunu ilgilendiren genel bilgi paylaşımı yaparken paydaşlarının da konu ile alakalı görüşlerine yer vermektedir. Söz konusu paydaşlardan bazıları; BM (Birleşmiş Milletler), IPA (Uluslararası Yayıncılar Derneği), ITU (Uluslararası Telekomünikasyon Birliği), UNICEF (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu), (UNWTO) Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü, (FAO) Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü, (WTO) Dünya Ticaret Örgütü, ICC (Uluslararası Ticaret Odası), FIFA (Uluslararası Birlik Futbolu Federasyonu) olarak sıralanabilir. Bu paydaşlarla ortak şekilde hareket eden DSÖ, çeşitli etkinlikler ile birlikte ve güçlü şekilde pandemiden çıkış için çeşitli stratejiler geliştirmekte ve web sitesinden bununla ilgili bildirimlerde bulunmaktadır.

3.2. Mikro Yapı

3.2.1. Sentaktik Çözümleme

Eleştirel söylem analizine göre çözümlenen haber ve beyan içerikleri uzun-kısa, basit-karmaşık, aktif-pasif gibi sistematiklerde incelenmektedir. DSÖ'nün yayınladığı metinlere bakıldığında cümlelerin orta uzunlukta olduğu görülmektedir. Bunun yanında cümlelerin basit bir yapıda kurgulandığı ve aktif bir yapıda olduğu saptanmıştır. İçerik ile ilgili bilgi verilmesinde başlık kullanımı oldukça etkilidir. Ağırlıklı olarak başlıkların, ana olayı yalınlaştırarak en net şekilde ifade ettiği söylenebilir. Küresel kamuoyuna açıklama yapma sorumluluğu ile DSÖ, salgın ile ilgili bilgileri verirken gerekli yerlerde kaynak kullanımı ile bilgilerin hedef kitleler tarafından ilk kaynağına erişimde köprü görevi görmektedir.

DSÖ tarafından verilen metinlerin içeriğine bakıldığında nedenselliğe yönelik bilgi paylaşımının olduğu göze çarpmaktadır. Salgının ne durumda olduğu önceki bir tarihe göre o günkü güncel durumu, küresel kamuoyu açısından ne anlam ifade ettiği gibi ayrıntılar genel olarak metinlerde yer almaktadır. Özellikle metinlerdeki bilgilerin güncel versiyonlarının, eski versiyonlarda da yer aldığı ve bilgi sahibi olmak isteyen bireyleri en güncel haline yönlendirdiği saptanmıştır.

Kelime seçimleri açısından en fazla kullanılan yapılar "COVID-19 ", "Dayanışma", "Eylem Çağrısı", "Sağlık Hizmetleri", "Küresel Erişim", "Acil Durum" olarak sıralanabilir. Metinlerdeki sözcük seçimi, metinleri sunan tarafın dünya görüşünü yansıtmaya açısından önem

arz etmektedir. Bu nedenle DSÖ'nün seçtiği kelimelerin doğrudan birlik, beraberlik ve ortaklaşa güç paylaşımı ile salgına yönelik olarak kurgulandığı görülmektedir.

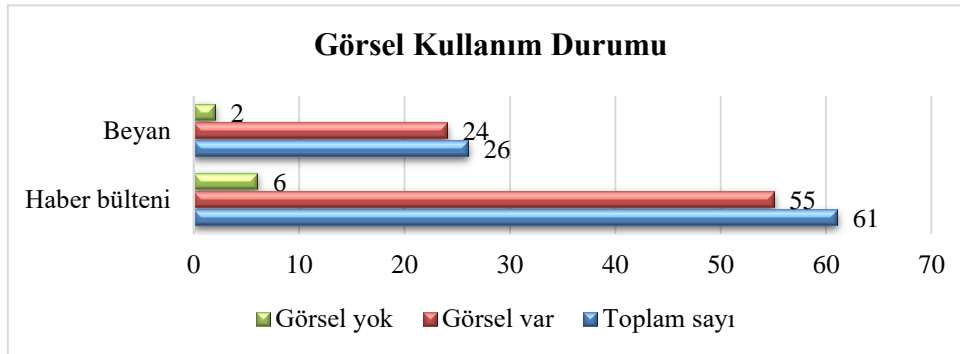
Haberlerin veriliş tarzları incelendiğinde, haber söylemini doğrudan etkileyen istatistiksel veriler ve referanslarının gerekli yerlerde verildiği görülmektedir. Metnin inandırıcılığının sağlanması noktasında referans kullanımı oldukça önemlidir. Bunun yanında metinlerin içeriğine uygun olarak görsel kullanımı göze çarpmaktadır. Metinlerin genel kurgusunda özellikle de beyanlarda DSÖ genel direktörü Dr. Tedros Adhanom Ghebreyesus'a yer verilerek kendisinin karizmasından yararlanılmaktadır. Bu kapsamda direktör, DSÖ'nün temel amacının sağlık hizmeti olduğunu ve insanların en önemli hakkı olan sağlık hakkının teminini sağlamak olduğunu vurgulamaktadır (WHO, 2020a). Bunlar haber retorikini oluşturan ve metinlerin (haber/beyanların) etkililiğini belirleyen önemli kriterlerdir. Her metnin içeriğinde genellikle tek seferlik ancak bazı metinlerde birden çok kullanım ile görsel kullanımı dikkati çekmektedir. Metin içeriğine uygun olarak aşı, ilaç gibi görsellerin yanında çocuk, sağlık çalışanları, virüsün resimleştirilmiş hali gibi pek çok görsel kullanımı bulunmaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Söylemler, olay ve olguların sosyo-politik, sosyo-psikolojik ve tarihsel art alanını ortaya koyması açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle dikkatle çözümlenmesi gerekmektedir. Bahsi geçen yönlerin irdelenmesi olay ve olguların neden-sonuç bağlamını ortaya koyarak varsa gizli/gömülü ideolojilerin de gün yüzüne çıkartılarak anlamlandırılmasını içermektedir (van Dijk, 1987). Söylemlerin bu denli önem arz etmesi ve bireylerin dış dünyayı algılama biçimlerini şekillendirmesi gibi eşsiz bir güce sahip olması, çözümlenmelerinin büyük bir gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu çalışma da, DSÖ'nün COVID-19 pandemisi başlangıç döneminde geliştirmiş olduğu söylemlerin eleştirel bir analizini içermektedir. Söz konusu analiz ile küresel kamuoyunda, kanaat önderi konumunda olan DSÖ'nün bu kimliğini dış dünya gerçekliğini iletmede söylemlerinin dilsel ve bilişsel düzlemini ortaya koymak amaçlanmıştır.

Çalışma kapsamında birinci amaç sorusu bulguları şu şekilde özetlenebilir: DSÖ'nün resmi sitesinde yer alan toplamda 87 metin ele alınmıştır (Tablo 2). Bu metinler, Teun A. van Dijk'in öncüsü olduğu eleştirel söylem modeli ile çözümlenmiş ve bulgulara erişilmiştir. İncelenen 61 haber bülteninden 55'inde, 26 beyandan ise 24'ünde görsel kullanıldığı saptanmıştır (Grafik 2). Görsellerde genel olarak COVID-19'a karşı birleşmeyi ve güçlü olmayı ileten mesajlar ile COVID-19'dan fazlaca etkilenen gruplara ilişkin içerikler verilmiştir. Her metinde çoğunlukla farklı görsel kullanılmakla birlikte bazılarında kullanılan fotoğraf açısından tekrara düşüldüğü görülmüştür. Metinlerde spot ve spot başlık kullanımı çoğunluktadır.

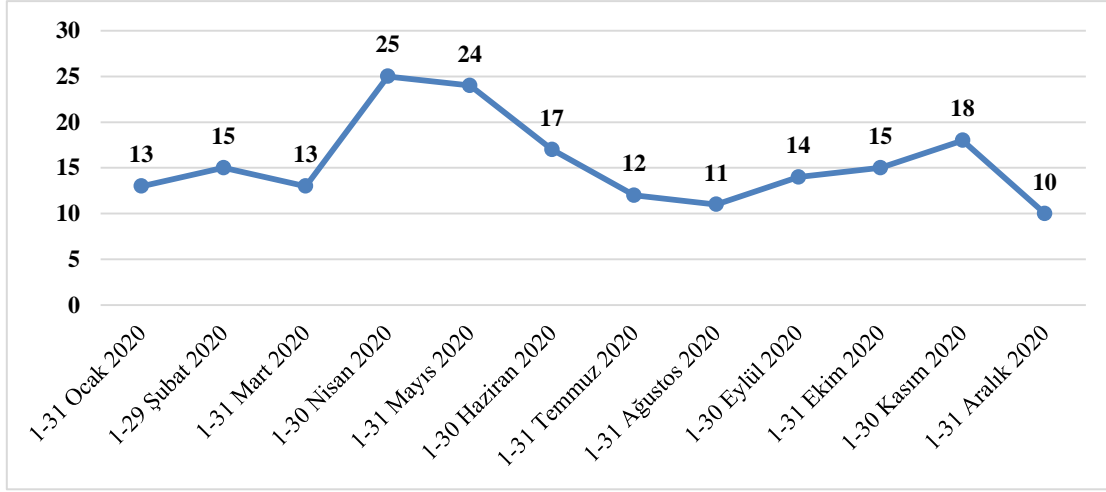
Grafik 2. DSÖ'nün 1 Ocak -31 Aralık 2020 tarihleri arasında paylaştığı metinlerde görsel kullanım durumu

Çalışmanın ikinci amaç sorusuna yönelik araştırma bulgularına göre, COVID-19 pandemisi ile ilgili bilgi veren ana kaynak konumundaki kurum DSÖ'nün kendisidir. DSÖ, pandemi ile ilgili küresel kamuoyunu ilgilendiren paylaşımlarında paydaşlarının da konu ile

Grafik 4. DSÖ'nün 1 Ocak 2020 ile 31 Aralık 2020 arasında paylaştığı COVID-19 konulu metinlerin aylara göre yoğunluk haritası

Eleştirel söylem analizi yönteminin kullanıldığı literatür çalışmalarına bakıldığında genel olarak online gazeteler üzerinden veya belirli bir olay özelinde online basında çıkan haberlerin analiz edildiği görülmektedir. Örneğin Okray (2018), “Türk Basınında Kadına Yönelik Tecavüz Haberlerinin Eleştirel Söylem Çözümlemesi Modeliyle İncelenmesi” başlıklı çalışmada Teun A. van Dijk’in eleştirel söylem çözümlemesi modeli ile tecavüz haberlerini değerlendirmiştir. Araştırma sonucunda ise medyadaki dilin tecavüz mitlerini, eril baskınlığı ve hegemonik erkekliği körüklediği dil yapısının kullanıldığı saptanmıştır. Diğer bir örnek Solak’ın (2011), “Küçük Ağa Romanının Eleştirel Söylem Analizi” adlı çalışmasıdır. Çalışmada metinlerin “makro” ve “mikro” yapılar aracılığıyla çözümlenmesi yapılmış ve eserde gerçekliğin dilsel kodlarla yeniden biçimlendirildiği, belli bir anlam ve ideoloji doğrultusunda retorik ve stratejik yapıların kullanıldığı saptanmıştır. Boztepe ise (2019), “Türkiye’de Yoksulluğun ve Yoksulların Televizyon Haberlerinde Temsili” adlı çalışmada yoksulluğun televizyon haberlerindeki temsil biçimlerini Teun A. van Dijk’in eleştirel söylem çözümlemesi kullanılarak incelemiş ve farklı yayın stratejilerine sahip televizyon kanallarında yoksulluk temsiline benzeştiğini ancak kendi görüşleri doğrultusunda temsil biçimleri ürettikleri sonucuna varmıştır. Şen ve Taşdelen (2019) ise “Haberde Söylem Üretimi: 2018 Döviz Kuru Krizinin Haber Medyasındaki Yansımaları” başlıklı çalışmalarında gazete haberlerinin art alanındaki ideolojik etkileri ortaya çıkarmak amacıyla eleştirel söylem analizini kullanmıştır. Araştırma bulgularına göre ise, ana akım medyanın siyasal iktidarın söylemini yeniden ürettiği sonucuna varmıştır. Küçük Durur (2017), “Medyada Şiddetin Bir Başka Yüzü: ‘Doktora Saldırı’ Haberleri” başlıklı çalışmada en çok tıklama oranı bulunan haber sitelerindeki son beş yıllık arşivlerde doktorlara yönelik şiddet haberlerini meşrulaştıran ve sıradanlaştıran haberleri eleştirel açıdan incelemiştir. Temel eleştiri alanı olarak ise toplumsal bağlamdan yoksun metinler ile hedef kitlelerde farklı bakış açısı gelişmesine olanak tanımayan problemlerli söylem yapısı eleştirilmiştir. Son olarak Atasoy (2020), “Alman Medyasında 2019 Yerel Seçimleri Üzerinden Üretilen İstanbul ve Türkiye Söylemi: Bild Gazetesi Örneği” başlıklı çalışmada Almanya’da günlük tirajı en yüksek günlük gazete olan Bild’de 2019 yılının ilk yarısında yayınlanan ve İstanbul ile Türkiye konulu haber metinleri eleştirel söylem çözümlemesi yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırma bulgularına göre, İstanbul ve Türkiye hakkında politik duruma bağlı olarak değişen olumlu ve olumsuz olmak üzere iki farklı söylem üretildiği sonucuna varılmıştır.

Literatür örneklerinden yola çıkılarak DSÖ ile ilgili genel bir değerlendirme yapılacaktır. Eğer DSÖ’nün resmi web sitesindeki metinlerinde elde edilen verilere göre COVID-19 ile ilgili açık, net ve şeffaf nitelikte bilgilendirici mesajlar yayınlandığı görülmüştür. Bunların

dışında birlik, beraberlik ve ortaklaşa güç paylaşımı ile salgına yönelik bilgi paylaşımında hedef kitleler ve küresel kamuoyu ile etkin bir iletişim süresinin olduğu görülmektedir. Sonuç olarak DSÖ'nün küresel çapta, sağlık hizmetleri ve sağlıkla ilgili tüm konularda kamuoyu önderi olma konumunu yeniden üreten içerik paylaşımlarında bulunduğu ve DSÖ'nün kendisinin belirlediği ana amaçlar doğrultusunda eylemlerde bulunduğu sonucuna varılmıştır.

Kaynakça

- Atasoy, İ., (2020). Alman Medyasında 2019 Yerel Seçimleri Üzerinden Üretilen İstanbul ve Türkiye Söylemi: Bild Gazetesi Örneği. *International Journal of Language Academy*, cilt.8, 260-280.
- Aydın, A. ve Güner A. (2020), COVID-19 Salgınının Tarım Sektörü Ve Gıda Güvenliği Üzerine Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme, *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*, (3)2. 155-171.
- BBC (2020). Koronavirüs nedir: COVID-19 'a karşı hangi önlemler alınmalı, virüsün özellikleri neler? Retrieved from <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51177538> (Erişim tarihi: 07.07.2020)
- Boztepe, V. (2019). Türkiye'de Yoksulluğun ve Yoksulların Televizyon Haberlerinde Temsili. *Ankara Üniversitesi İlefl Dergisi*, 6(2) , 329-358.
- Brown, G. ve George Y. (1983). *Discourse Analysis*. U.S.A: Cambridge University Press.
- Crosby, A. (1972). *The Columbian Exchange: Biological Consequences of 1492*, Westport, CT: Greenwood Press.
- Doyuran, L. (2018). Medyatik Bir Çalışma Alanı Olarak Eleştirel Söylem Çözümlemesi (Televizyon Dizileri Örneğinde). *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(4), 301-323. <https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.362184>
- ECDC (2020) European Centre for Disease Prevention and Control, Retrieved from <https://www.ecdc.europa.eu/en/geographical-distribution-2019-ncov-cases> (Erişim tarihi: 10.07.2020)
- Fairclough, N. (1989) *Language and Power*. London, Longman.
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press & Blackwell publishing Ltd.
- Fairclough, N. (1995) *Critical Discourse Analysis*. London, Longman.
- Fauci A.S., Lane HC, Redfield RR. (2020). COVID-19-Navigating The Uncharted. *New England Journal of Medicine*, 2020;382 (13), 1268–9. doi:10.1056/nejme2002387.
- Holshue M.L.(2020). First Case Of 2019 Novel Coronavirus In The United States. *The New England Journal of Medicine*, 382:929–936. doi:10.1056/NEJMoa2001191.
- Huang C., Wang Y., Li X., Ren L., Zhao J., Hu Y., Zhang L., Fan G., Xu J. ve Gu X. Clinical Features Of Patients Infected With 2019 Novel Coronavirus In Wuhan, China. *National Library of Medicine*. 395, 497–506. doi: 10.1016/S0140-6736(20)30183-5
- Janks, H. (1997). Critical Discourse Analysis as a Research Tool. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 18(3), 329–342. doi:10.1080/0159630970180302
- Karaduman, S.(2017) Eleştirel Söylem Çözümlemesinin Eleştirel Haber Araştırmalarına Katkısı ve Sunduğu Perspektif, *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi*, 4(2), 31-46.

- Koca, O.(2019), Türkiye’de Siyasal Ayrışma Ve Medya: 28 Şubat Sürecinin Merkez Medyada Sunumunun Eleştirel Söylem Analizi İle Çözümlemesi, *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (8)2. 144-160.
- Küçük Durur, E. (2017). Medyada Şiddetin Bir Başka Yüzü: ‘Doktora Saldırı’ Haberleri. *Atatürk İletişim Dergisi*, 45-60.
- Marmarosh, C. L., Forsyth, D. R., Strauss, B., ve Burlingame, G. M. (2020). The psychology of the COVID-19 pandemic: A group-level perspective. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, 24(3), 122-138. <http://dx.doi.org/10.1037/gdn0000142>
- NTV (2020). Yeni Tip Corona Virüs Yedi Yıl Önce Çin’deki Bir Madende Ortaya Çıktı. Retrieved from https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/yeni-tip-corona-virus-yedi-yil-once-cindeki-bir-madendeortaya-cikti,auUoU4QivEadOLkVoElNBg/po0ImpgFEEG_zh6Deb3JAw (Erişim tarihi: 10.07.2020)
- Okay, Z . (2018). Türk Basınında Kadına Yönelik Tecavüz Haberlerinin Eleştirel Söylem Çözümlemesi Modeliyle İncelenmesi. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 21(1), 190-238. <https://doi.org/10.18490/sosars.419058>
- Schiffirin, D. (1994). *Approaches to Discourse*, USA:Blackwell Publishers.
- Solak, Ömer (2011). “Küçük Ağa Romanının Eleştirel Söylem Analizi”. *Akademik Bakış Dergisi*, 26, 1-14.
- Sperling, J. (2014). The World Health Organization. In. Lee, K. (Eds). *World Health Organization, Handbook on Governance and Security*. Chapter 27, Edition 1, 504-519.
- Şen, A. ve Taşdelen, H. (2019). Haberde Söylem Üretimi: 2018 Döviz Kuru Krizinin Haber Medyasındaki Yansımaları. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (31), 254-275. <https://doi.org/10.31123/akil.532292>
- T.C. Sağlık Bakanlığı COVID-19 Bilgilendirme Sayfası. Retrieved from <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/COVID-19-nedir.html> (Erişim tarihi: 11.07.2020)
- TDK (2020), Söylem Nedir? Retrieved from <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 3.09.2020)
- Tomgüshehan, T.(2017), *Türkiye’de Çözüm Sürecinde Yazılı Basının Eleştirel Söylem Analizi: Sabah Ve Özgür Gündem Gazeteleri Örnek Olayı* (Yayımlanmamış doktora tezi). Yakın Doğu Üniversitesi, Kıbrıs.
- UKEssays. (2018). World Health Organization (DSÖ) Priorities. Retrieved from <https://www.ukessays.com/essays/politics/world-health-organization-DSÖ-9986.php?vref=1> (Erişim tarihi: 10.10.2020).
- Van Dijk, T. A. (1977). *Pragmatic Macrostructures In Discourse And Cognition*. M. de Mey, vd., (Ed). (s.99-113). University of Ghent.
- Van Dijk, T. A. (1987). *News Analysis: Case Studies of international and National News in the Press*. Routledge Communication Series.
- Van Dijk, T.A. (1993). Principles of Critical Discourse Analysis. *Discourse & Society*. 4(2):249-283. doi:10.1177/0957926593004002006.
- Van Dijk, T.A. (2009). *Society and Discourse: How Social Contexts Influence Text and Talk*. Cambridge University Press.
- Watts, S. (2003). *Disease and Medicine in World History*, London: Routledge
- WHO (2020a). Biography. Retrieved from <https://www.who.int/director-general/biography> (Erişim tarihi: 11.10.2020).

- WHO (2020b). Who We Are. Retrieved from <https://www.who.int/about/who-we-are/history> (Erişim tarihi: 11.10.2020).
- WHO (2020c). What we do. Retrieved from <https://www.who.int/about/what-we-do> (Erişim tarihi: 11.10.2020).
- WHO (2020d). Where we work, Retrieved from <https://www.who.int/about/where-we-work> (Erişim tarihi: 11.10.2020).
- WHO (2020e). Regional officials, Retrieved from <https://www.who.int/about/who-we-are/regional-offices> (Erişim tarihi: 11.10.2020).
- WHO (2020f). How can we protect others and ourselves if we don't know DSÖ is infected?, Retrieved from <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/question-and-answers-hub/q-a-detail/coronavirus-disease-COVID-19> (Erişim tarihi: 13.11.2020).
- WHO (2020g). Coronavirus disease (COVID-19) advice for the public, Retrieved from <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public> (Erişim tarihi: 18.11.2020).
- Wu, Yi-Chi, Chen, Ching-Sung, Chan, Yu-Jiun. (2020).The outbreak of COVID-19: An overview, *Journal of the Chinese Medical Association*. Volume 83(3). 217-220. doi:10.1097/JCMA.000000000000027.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %50
2. yazar katkı oranı : %50

Türkiye’de Sigara Tüketimi Üzerinde Fiyatların, Nüfusun ve İşsizliğin Etkileri: 1990-2019 Dönemi

The Effects of Prices, Population and Unemployment on Cigarette Consumption in Turkey: The 1990-2019 Period

Doç. Dr. Ferhat PEHLİVANOĞLU¹, Doktora Öğrencisi Muhammed Sami AKKUŞ²

Öz

Sigara kullanımının giderek yaygınlaşması ve ülkeler için önemli bir sorun teşkil etmesi, hükümetlerin, ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşların bir takım mali ve sosyal tedbirler almasına neden olmuştur/olmaktadır. Ülkelerin sağlık altyapısı ne kadar güçlü, sosyal ve siyasal tedbirler ne kadar katı olursa olsun sigara kullanımının azaltılmasında en önemli unsur elbette bireylerin bilinç olmasıdır. Dünyanın en karlı sektörleri arasında yer alan sigara üretimi ve ticareti her geçen gün daha ileri üretim ve pazarlama teknikleri kullanmaktadır. Bu çalışmada, 1990-2019 yılları arasında Türkiye’de sigara fiyatlarının artırılmasının sigara tüketimini ne yönde etkilediği, işsizlik ve nüfus artışı ile sigara tüketimi arasındaki ilişki araştırılmıştır. Elde edilen veriler arasında nedensellik ilişkisinin varlığı, Granger nedensellik testiyle incelenmiş olup eş bütünleşme ilişkisinin varlığı ise, Johansen eş bütünleşme testi ile analiz edilmiştir. Çalışma bulgularına göre işsizlik ve nüfus artışının sigara tüketimini artırdığı, sigara fiyatlarının (vergilerin) artırılmasının ise sigara tüketimini azalttığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Özel tüketim vergisi, sigara tüketimi, sigara fiyatları, nüfus, tüketim, işsizlik, vergi

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The increasing prevalence of smoking and the fact that it poses an important problem for countries causes governments, national and international institutions and organizations to take some financial and social measures. No matter how strong the health infrastructure of the countries and how strict the social and political measures are, the most important factor in reducing smoking is the awareness of individuals. Cigarette production and trade, which is among the most profitable sectors of the world, uses more advanced production and marketing techniques every day. In this study, between the years of 1990-2019 in Turkey, in what direction it affects the increasing the consumption of cigarette prices, unemployment and population growth have investigated the relationship between cigarette consumption. The existence of a causality relationship among the obtained data was examined with the Granger causality test, and the existence of a cointegration relationship was analyzed with the Johansen cointegration test. According to the findings of the study, it was determined that unemployment and population growth increased cigarette consumption, while increasing cigarette prices (taxes) decreased cigarette consumption.

Keywords: Special consumption tax, cigarette consumption, cigarette prices, population, consumption, unemployment, tax

Paper Type: Research

Giriş

Tütünün bazı teknik işlemlerden geçirilerek özel bir kâğıda sarılması suretiyle elde edilen sigara, dünya genelinde kişilerin sağlığını tehdit etmekte ve bireylerde yüksek derecede bağımlılık yapmaktadır. Sigara, her ne kadar ekonomiler için yüksek getirisi olan bir üretim

¹Kocaeli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, fpehlivanoglu@kocaeli.edu.tr

²Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, sami.akkus@kocaeli.edu.tr

Atf için (to cite): Pehlivanoglu, F., ve Akkuş, M. S. (2022). Türkiye’de sigara tüketimi üzerinde fiyatların, nüfusun ve işsizliğin etkileri: 1990-2019 dönemi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 538-552.

malı olsa da toplum sağlığını koruma ve sağlık hizmeti sunma görevi olan devletler, toplumdaki sigara kullanımını azaltmak için sosyolojik, mali ve yasal tedbirler almaktadır. Devletler tarafından sigara kullanımını azaltıcı tedbirler kapsamında; sigarayı bırakma merkezlerinin kurulması, toplumsal bilinci artırıcı kamu spotlarının hazırlanması, sigara kaynaklı hastalıkların tedavisi için ihtisas hastanelerinin açılması, sigara fiyatlarının düzenlenerek sigara reklamlarına yasaklar getirilmesi ve 18 yaşından küçüklere sigara satışının yasaklanması gibi tedbirlere rağmen sigara tüketimi, toplumlara her yıl 2 trilyon dolara (satın alma gücü paritesi bağlamında) mal olurken düzenli kullananların yarısından fazlasının da ölümüne neden olmaktadır (Tobacco Atlas, 2018: 10).

Sigara üretimi, pazarlanması ve tüketiciler tarafından kullanılması toplumlarda ekonomik ve sosyal bazı etki ve sonuçlar doğurmaktadır. Sigaranın hammaddesi olan tütün kullanımının artmasına paralel olarak sigara üreten firmaların da ekonomik büyüklükleri ve pazar payları ile paralel bir şekilde sigaraya bağlı hastalıklar ve özellikle kanser hastalığı sayısında her geçen yıl artışlar ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden sigaranın neden olduğu hastalıkların tedavisi için devlet bütçelerinde her yıl daha fazla payın ayrılmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla, sigara bir taraftan devletler için önemli bir gelir getirici mal olmasının yanı sıra devletlerin sigaranın tüketiminden sağlanan getiriden daha fazla kamu harcamaları (*sağlık harcamaları vb.*) yapmalarına yol açmaktadır (Newhouse, 1977: 118).

Sigara içenlerin beraberinde bulunan kişilerin de pasif içici oldukları, en az sigara içenler kadar etkilendikleri bilinmektedir. Sigara sektörü bir taraftan vergi geliri ve istihdam sağlarken diğer taraftan sağlık harcamalarını artırıcı bir etki göstermektedir. Sigara içen kişilerin daha fazla sağlık hizmeti talep etmesine karşın, devletlerin sağlık hizmetlerinin finansmanını yoğun olarak sigara tüketmeyen kişiler tarafından sağlanmasına neden olmaktadır. Bu durumda sigara içenlerin aldıkları hizmetleri sigara kullanmayan bireylerin sübvansede ettiği söylenebilir (Sissosko, 2002:91). Sağlığa ve topluma zararlı olduğu kanıtlanan sigara ile bireylerin gelir düzeyleri ve eğitim seviyeleri arasındaki nedensellik bağı çok sayıda akademik çalışmaya konu edilmiştir.

Bu çalışmada, 1990-2019 yılları arasında Türkiye’de işsizlik düzeyinin, 15 yaş üstü nüfus artışının ve sigara fiyatlarındaki değişimlerin, sigara tüketim alışkanlıklarını hangi yönde etkilediği araştırılmış olup, sigara tüketimi ile onu etkileyen değişkenler arasındaki ilişkiler istatistiksel olarak test edilmiştir.

1. Sigara Tüketimi

1.1. Dünya Geneli Sigara Tüketimi

Ekonomik büyüme ve teknolojik gelişmeye dayalı refah artışı, toplumsal tercihler ile talep yapısını dolaylı olarak etkileyebilmektedir. Bu bağlamda toplumsal gelir düzeyindeki meydana gelen artış, temel gereksinimleri giderdikten sonraki süreçte bireylerin tüketim kalıbının zevk ve tercihlere göre şekillenmesini sağlamaktadır (Sağlam ve Seymen, 2016:550). Bu bağlamda sigara, dünya genelinde temel gereksinimlerden sonra en çok tercih edilen ve tüketime konu olan mallardan bir tanesi konumundadır. 1,40 milyarlık nüfusa sahip olan ve nüfusunun tüketim kalıplarının talep yapısını şekillendirdiği Çin, hem sigara fiyatları üzerine uygulanan vergi oranında hem de dünya sigara tüketiminde ilk sırada yer almaktadır (Daniel ve Johnny, 2018).

Kullanımıyla toplum sağlığını olumsuz etkileyen, sonuçları itibariyle de ekonomik ve sosyal bir maliyete sahip olan sigaranın dünya genelinde 1 milyarı aşkın tüketicisi bulunduğu tahmin edilmektedir. Sigara tüketen kişilerin nicel artışı, ülke nüfuslarının artışına paralel bir biçimde ve sürekli olarak artış kaydetmektedir (WHO, 2021b:69). Benzer bir artış, her yıl 8 milyondan fazla insanın sigaraya bağlı sağlık sorunları nedeniyle hayatını kaybetmesinde de karşımıza çıkmaktadır. Sigara kullanımını düşük ve orta gelirli ülkelerde genel itibariyle artmakta, bu duruma neden olarakta sigara firmalarının satış hedeflerine yönelik olarak etkin bir

pazarlama kabiliyetine sahip olmaları gösterilmektedir (Center For Disease Control and Prevention, 2022).

2021 yılı sigara tüketiminin en yüksek olduğu ülkeler sırasıyla Nauru (%52.10), Kiribati (%52.00), Tuvalu (%48.70), Myanmar (%45.50), Şili (%44.70), Lübnan (%42.60), Sırbistan (%40.60), Bangladeş (%39.10), Yunanistan (%39.10) ve Bulgaristan (%38.90)'dır. Listede Türkiye 29.'uncu sırada yer almaktadır (WHO, 2021a, s. 148). Dünya Sağlık Örgütü tarafından yapılan araştırmaya göre dünya genelinde 13-15 yaş aralığında sigara kullanan erkeklerin sayısı yaklaşık 26 milyon, kızların sayısı ise yaklaşık 14 milyon civarındadır. Böylece sigara sektörünün dünya genelinde yaklaşık 40 ila 50 milyon kişilik tüketicisinin bulunduğu ve bu sayının her geçen yıl arttığı tespit edilmiştir (The Tobacco Atlas, 2016).

Tablo 1. Ülkelerin kişi başı sigara tüketimi bazında nüfus, insani gelişim endeksi ve kişi başı milli gelir düzeyleri

S. No	Ülkeler	Nüfus (2017)	Kişi Başı Sigara Tüketim (2016)	Kişi Başı MG (\$) (2017)	İGE Endeksi (2017)	İGE Sınıfı
1	Belarus	9.507.875	2.911	5.726	0,81	Çok Yüksek
2	Belçika	11.372.068	2.441	43.323	0,92	Çok Yüksek
3	Çek Cumh.	10.591.323	2.428	20.368	0,89	Çok Yüksek
4	Ürdün	9.702.353	2.306	4.129	0,74	Yüksek
5	Rusya	144.495.044	2.295	10.743	0,82	Çok Yüksek
8	Çin	1.386.395.000	2.043	8.826	0,75	Yüksek
9	Kazakistan	18.037.646	1.801	8.837	0,8	Çok Yüksek
10	Türkiye	80.745.020	1.771	10.597	0,79	Yüksek
11	Endonezya	263.991.379	1.675	3.846	0,69	Orta
13	Almanya	82.695.000	1.600	44.469	0,94	Çok Yüksek
20	Mısır	97.553.151	1.449	2.412	0,7	Orta
25	Fransa	67.118.648	1.090	38.476	0,9	Çok Yüksek
29	ABD	325.719.178	1.017	59.531	0,92	Çok Yüksek
30	İngiltere	66.022.273	828	39.720	0,92	Çok Yüksek

Kaynak: UNDP 2018, Worldbank 2018, Tobacco Atlas 2018

Dünya genelinde sigara ve alkol gibi alışkanlıkların tüketim miktarının gelir ve insani gelişim düzeyinden bağımsız bir biçimde şekillendiği tablo-1'den görülebilmektedir. Yüksek gelir düzeyi ve çok yüksek insani gelişim endeksine sahip Belçika'nın dünya genelinde kişi başı sigara tüketiminde önde gelen ülkelerden olması bu durumu örneklemektedir. Aynı şekilde gelir düzeyi düşük, insani gelişim endeksinin orta düzeyde olduğu Endonezya ve Mısır gibi ülkelerde de kişi başı tüketim miktarının yüksek olması da, sigara, tütün vb. tüketiminin farklı koşullar tarafından şekillendiğini göstermektedir.

İnsani gelişim endeksi, kişi başı milli gelir ve sigara tüketim miktarları karşılaştırıldığında ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile nüfus yoğunluğunun tüketimi etkilediği görülebilmektedir. Bu şekildeki bir durum gelişmekte olan ülkelerin yasal, sosyal ve mali nitelikteki düzenlemelerden yoksun olmaları nedeniyle, sigara ve/veya tütün imalatı yapan çokuluslu firmaların satış ve pazarlama kapasitelerini geliştirmek ve bu ülkelerdeki nüfus miktarının yüksek oluşundan yararlanmak suretiyle karlılıklarını artırmaya çalışmaları neticesinde ortaya çıkmaktadır. Buna karşın gelişmiş ülkelerde ise, sigara firmalarının pazar paylarını korumak adına giriştikleri kampanya, planlama ve karlılık artırma politikalarına karşılık gelişmiş ülke yönetimlerince yürütülen çalışmaların etkinliği gelişmiş ülkelerdeki sigara tüketim miktarlarını sınırlandırmaktadır. Sigarayı bırakturma programlarının yaygın olarak uygulanması, toplumsal öğrenme ve bilincin oluşumu ile hukuki, sosyal ve idari düzenlemelerin

varlığı sigara tüketim miktarlarını azaltıcı yönde sonuçlar doğurmaktadır (İkinci ve Akdur, 2014:17).

Grafik 1. Ülkelerin kişi başı sigara tüketim düzeyleri

Kaynak: Worldbank 2018, Tobacco Atlas 2018

Grafik-1’de görüldüğü gibi dünya genelinde yoğun olarak sigara tüketen kişilerin az gelişmiş ve/veya gelişmekte olan ülkelerde yaşadıkları söylenebilir. Çeşitli çalışmalarda sigara fiyatlarını artıran vergi düzenlemelerinin (artışının), bireylerin sigara tüketim miktarını etkilemediği, buna karşılık tüketim miktarındaki gerilemenin gelir ve eğitim düzeyi, toplumsal bilinç, sağlık reformları ile refah seviyesinin yükselmesine bağlı olduğu ve bu argümanların doğrudan sigara tüketimini azaltıcı yönde etki gösterdiği tespit edilmiştir (Çetin ve Özkan, 2018:284).

1.2. Türkiye’de Sigara Tüketiminin Analizi

Sigara tüketimi Türkiye’de geleneksel hale gelmiş adeta Türk kimliğiyle bağdaşır bir özellik kazanmıştır. OECD 2016 yılı sigara kullanım verilerine göre 15 yaşın üzerinde sigara içen erkeklerin oranının %40,1; bayanların oranının ise %13,3 olduğu tespit edilmiştir (OECD, 2016). Türkiye’deki sigara tüketiminin bireylerin yaşlarına oranları Tablo-4’teki gibidir:

Tablo 2. Türkiye’de sigara içenlerin yaş ve cinsiyete göre oranları

Yaş	Erkek	Bayan	Nüfus
10 Yaş ve Altı	%5,60	% 1,50	%4,50
10- 14	%26,30	% 14,90	%23,10
15- 19	%47,30	%48,90	%47,80
20- 24	%15,50	%20,20	%16,80
25- 29	%3,50	%6,70	%4,40
30- 34	%0,70	%3,80	%1,50
35 Yaş ve Üstü	%1,10	%4,00	%1,90
Toplam	% 100,00	% 100,00	% 100,00

Kaynak:World Bank, 2017

Türkiye’de sigara kullanan bireyler yaş kriterine göre değerlendirildiğinde; 15 yaş altında sigara içenlerin toplam nüfusa oranının % 27,6 olduğu tespit edilmiştir. Türkiye’de en fazla sigara içen yaş grubunun ise 15-19 yaş aralığındaki bireyler olduğu, sigara içenlerin 25 yaşından itibaren sigara kullanımlarının azalış trendine girdiği söylenebilir. Dikkat çeken diğer bir husus ise, 15-19 yaş grubu aralığında yer alan kadınların sigara kullanma oranlarının erkeklerden daha fazla olmasıdır.

Türkiye’de sigaraya başlama ya da sigara ile tanışma yaşının 10 yaş altına düştüğü tespit edilmiştir (Özcebe,2008:8). Ortaokul çağlarındaki çocukların sigaraya başlama nedenleri arasında, yakın arkadaş ile anne-baba, kardeş ya da öğretmenlerini örnek alması, düşük sosyoekonomik düzey, daha modern görünme isteği, kaygıyı giderme isteği, düşük okul başarısı ve kendilerini çevrelerine kanıtlama güduları sayılabilmektedir (Atak,2011:30). Yapılan araştırmalar neticesinde kronik rahatsızlıklara yol açan etmenlerin, çocukluk evrelerine ve daha da öncesine kadar gittiği saptanmıştır (Geistl, 2004:).

Sigara ve türevlerinin toplumun tüm kesimlerinin sağlığı üzerinde hem doğrudan hem de dolaylı olarak çok sayıda olumsuz etkileri bulunmaktadır. Günde dört adetten az sigara içenlerde kansere yakalanma riski beş kat fazla iken, on adet ve fazlasını içenlerde yirmi kat artmaktadır. Yapılan araştırmalara göre günlük içilen sigaraya eklenen her bir sigara kanser olma riskini %7 oranında artırmaktadır (Türk Toraks Derneği, 2018).

Sigaranın hem sağlık hem de ekonomi için olumsuz etkilerinin bertaraf edilmesi, tüketimin azaltılması ve gelecek nesillerin daha sağlıklı bir çevrede yaşamaları amacıyla çıkarılan; 26.11.1996 tarih ve 22829 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 4207 sayılı Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü Hakkında Kanunun (TÜZKHK) 3. Maddesinde 03.01.2008 tarihinde yapılan değişiklikler, Türkiye için önemli bir dönüm noktasıdır. Türkiye’nin sigarayla ilgili attığı adımların en önemlisi olarak kabul edilen söz konusu yasal düzenlemelerin en başta gelen amacı toplumsal bazda sigara tüketimini azaltmaktır. Sigara tüketimini azaltmak ve sigara kaynaklı hastalıkları en aza indirmek amaçlı tedbir ve yasaklamalar, Dünya Sağlık Örgütü’nce (DSÖ) önerilen tedbir ve yasaklarla da örtüşmektedir (TÜZKH Kanunu, 1996: m.3).

Adı geçen kanuna göre sigara üreten firmaların isim ve markalarının reklamlara konu edilmesi kanunla yasaklanmıştır. Ayrıca sigara ve tütün ürünlerinin firmalara ait araçlarda, çeşitli kıyafet, takı ve aksesuarlarda kullanılması da yasak kapsamına alınmıştır. Firmalar, tüketicilere sigara tüketimini teşvik amaçlı hediye, eşantıyon vb. ürün dağıtamamakta, basın yayın organlarında dizi, film ve müzik kliplerinde tanıtımlar yapamamakta ayrıca hastane, okul ve kültür-spor tesislerinde tütün ürünlerinin satışı yapılamamaktadır. Yasal düzenlemelere göre 18 yaşından küçükler tütün ve sigara sektöründe çalışmaz ve bu kişilere her ne amaçla olursa olsun sigara satışı yapılamaz. Tütün ürünleri, satış belgesi olmaksızın ve satış belgesinde belirtilen yerin dışında, dışarıdan görülecek şekilde satışa sunulamaz. Paketi açılmış şekilde ya da adet olarak satılamayan sigara, şeker, oyuncak, sakız, kıyafet ve takılara benzeyecek şekilde üretilemez ve piyasaya sunulamaz.

Kanuni engellemelerin yanı sıra sigara tüketimini azaltmanın bir diğer yolu da sigara fiyatlarının artırılmasıdır. Dünya Sağlık Örgütü’ne (DSÖ) göre sigara üzerine konan vergiler özellikle genç ve yoksul kesimlerde tütün kullanımını azaltmanın en uygun yoludur. DSÖ tarafından yapılan araştırmalara göre, sigara fiyatlarını %10 artıran bir vergi artışı yüksek gelirli ülkelerde yaklaşık %4, düşük ve orta gelirli ülkelerde ise yaklaşık % 5 oranında sigara kullanımını azaltıcı etki göstermektedir (DSÖ, 2017).

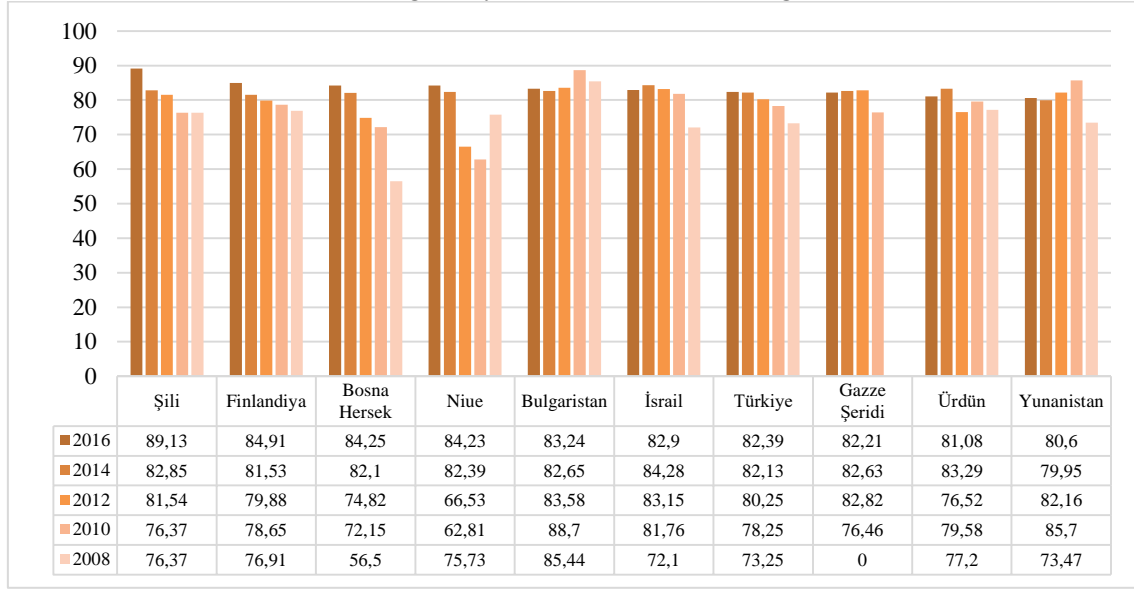
Bu bağlamda, ülkeler sigara fiyatlarını vergi yolu ile kontrol etmekte ve sigara kullanımını sınırlandırılması için vergi oranlarını belirli aralıklarla değiştirmektedirler. Ülkeler için fayda-maliyet analizi çerçevesinde ele alınan sigara üzerindeki vergiler, genel bütçe gelirleri içerisinde değerlendirilmekte ve hazine geliri olarak kaydedilmektedir. Aşağıda Tablo 3’te ülkeler bazında karşılaştırmalı vergi oranları yer almaktadır. 2016 yılı baz alındığında sigara fiyatları üzerinden en yüksek vergi alan ülke % 89,13 ile Şili’dir. İkinci sırada % 84,91 ile Finlandiya, üçüncü sırada ise % 84,25 ile Bosna Hersek yer almaktadır. Türkiye ise bu alanda % 82,39 vergi oranı ile yedinci sırada yer almaktadır.

Tablo 3. Ortalama sigara fiyatı üzerinden en çok vergi alan ülkeler

Sıra No	Ülkeler	2016	2014	2012	2010	2008
		Kümülatif Vergi Oranı (%)				
1	Şili	89,13	82,85	81,54	76,37	76,37
2	Finlandiya	84,91	81,53	79,88	78,65	76,91
3	Bosna Hersek	84,25	82,10	74,82	72,15	56,50
4	Niue	84,23	82,39	66,53	62,81	75,73
5	Bulgaristan	83,24	82,65	83,58	88,70	85,44
6	İsrail	82,90	84,28	83,15	81,76	72,10
7	Türkiye	82,39	82,13	80,25	78,25	73,25
8	Gazze Şeridi	82,21	82,63	82,82	76,46	...
9	Ürdün	81,08	83,29	76,52	79,58	77,20
10	Yunanistan	80,60	79,95	82,16	85,70	73,47

Kaynak: DSÖ, 2017

Grafik 2. Ortalama sigara fiyatı üzerinden en çok vergi alan ilk 10 ülke

Kaynak: DSÖ, 2017

Dünya Sağlık Örgütü’ne göre sigara üzerindeki vergilerin en az yüzde 75’inin nispi vergilerden oluşması gerektiği belirtilmiş bu oran OECD ülkelerinde ortalama % 74,86, Türkiye’de ise % 63 olarak tespit edilmiştir. Türkiye’de sigara fiyatları; 1 adet sigaranın üretim maliyeti (x20 Adet), sigara satışında kullanılan karton paketin maliyeti, üretici firma kârının toplanması ile bulunacak tutara Özel Tüketim Vergisi hesaplanması ve eklenmesi, nihayet söz konusu bu kümülatif tutarlara Katma Değer Vergisinin de eklenmesi suretiyle belirlenmektedir. Üretim maliyetleri ile vergi oranları kıyaslandığında yasal oran ve tutarlar sigara fiyatlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Bu bağlamda Türkiye’de sigara fiyatının yaklaşık % 85’i söz konusu vergilerin toplamından oluşturulmuştur.

2. Türkiye’de Sigara Üzerindeki Vergi Oranları ve Sigara Fiyatlarına Yansıması

Sigaraya olan talebin düşürülmesi ve bireylerin sigara içmelerinin önüne geçilmesi gibi nedenlerle sigara fiyatları, maktu ve nispi vergiler kullanılarak yükseltilmektedir. Bu noktada yasal mevzuat çerçevesinde Türkiye’de sigara fiyatları üzerindeki vergilerin belirlenmesinde ad-valorem vergileme esası uygulanmaktadır. Böylelikle hem bireylerin sigara tüketimlerinin önüne geçilmesi amaçlanmış hem de sigara kaynaklı sağlık harcamalarının düşürülmesine çalışılmıştır. Diğer taraftan sigara üzerine konulan vergiler devlet hazinesi için önemli bir gelir kaynağı niteliği taşımaktadır (The Tobacco Taxation in Turkey, 2010:2). Türkiye’de 2002 yılı itibariyle

sigara fiyatlarına uygulanan en önemli vergi kalemi Özel Tüketim Vergisi'dir. Bu verginin yasal altyapısı 12.06.2002 tarih ve 24783 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu ile kurulmuş, kanunun 12'nci maddesinin 3.'üncü bendinde;

“Özel tüketim vergisi, bu Kanuna ekli listelerde yazılı malların karşılarında gösterilen tutar ve/veya oranlarda alınır.

b) Cumhurbaşkanı, topluca veya ayrı ayrı olmak üzere; (B) cetvelindeki mallar için listede yer alan asgari maktu vergi tutarlarının, perakende satışa sunulan ürünlerin birim ambalajı içinde yer alan her bir sigara veya makaron adedi, diğer tütün mamullerinin birim ambalajı içindeki mamulün her bir gramı ile çarpımı sonucu bulunacak tutarın %20'sine tekabül eden tutarı aşmamak üzere; birim ambalaj itibarıyla maktu vergi tutarı belirlemeye, bu tutarı malların cinsleri, özellikleri, ambalajları (paketleri) ve bunların fiyatları ve fiyat grupları itibarıyla farklılaştırmaya yetkilidir.

(III) sayılı listedeki mallar için belirtilen asgari maktu vergi tutarları Cumhurbaşkanınca bunlara ilişkin belirlenen en son asgari maktu vergi ve maktu vergi tutarları, ocak ve temmuz aylarında, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından ilan edilen üretici fiyat endeksinde son altı ayda meydana gelen değişim oranında, bu değişimin ilanı gününden geçerli olmak üzere yeniden belirlenmiş sayılır. Cumhurbaşkanı, uygulama dönemlerini gün veya ay olarak belirlemeye veya belirleyeceği mallar ve aylar itibarıyla yeniden belirlenmiş sayılan tutarların uygulanmamasına karar vermeye yetkilidir.” hükümleri yer almaktadır (ÖTV Kanunu, 2002: m.12/2-3).

İlgili maddenin işaret ettiği III Sayılı Liste'nin B Cetvelindeki sigaraya ilişkin vergi oranları ile tutarlar aşağıdaki gibidir:

Tablo 4. Sigaradaki özel tüketim vergisi hadleri

G.T.İ.P. Numarası	Ürün İsmi	Vergi Oranı	Asgari Maktu Vergi Tutarı (TL)	Maktu Vergi Tutarı (TL)
2402.20	Tütün içeren sigaralar	% 63	0,7197	0,7150

Kaynak: GİB, 2022

Sigara üzerindeki vergi oranları ile maktu vergi tutarları Cumhurbaşkanı kararlarıyla genellikle yıl başlarında ve gerekli görülmesi halinde yıl içerisinde de değiştirilebilmektedir. Tablo-6'dan görüleceği üzere 3328 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile 25 Aralık 2020 tarihi itibarıyla tütün içeren sigaralardaki vergi oranı %63, asgari maktu vergi tutarı 0,7197 TL. ve maktu vergi tutarı ise 0,7150 TL. olarak belirlenmiştir (R.G., 2020:31345).

Genel bütçe vergi gelirleri içerisinde sigaraya yönelik Özel Tüketim vergisi yaklaşık %24, Katma Değer Vergisi ise yaklaşık yüzde 29 paya sahiptir. Böylece, Özel Tüketim vergilerinden elde edilen gelirler içinde yaklaşık yüzde 25-30 oranındaki vergi geliri, tütün ve tütün mamullerinin satışından elde edilmektedir.

Tablo 5. Yıllar itibarıyla tütün mamullerinin merkezi bütçeye getirisi

Dönem	2010	2012	2014	2016	2018	2019
ÖTV	58.038.327	71.793.179	91.657.358	121.221.133	135.133.359	148.196.355
Tütün ÖTV	14.975.856	19.976.172	23.024.356	32.235.232	42.924.230	50.360.554
Tütün ÖTV Payı (%)	25,80	27,82	25,12	26,59	31,76	33,98

Kaynak: GİB, 2019

Sigara bayilerince nihai tüketicilere satışı yapılan sigara fiyatları üzerindeki KDV ile ÖTV'nin hesaplanma biçimi aşağıdaki şekildedir. Sigara toptancıları tarafından bayi kârları ve Katma Değer Vergisi tutarı fiyat üzerine eklenir ve bu şekilde perakendecilere satış yapılır. Toptancılar eklemiş ve tahsil etmiş oldukları KDV'yi beyan ederler ve öderler. Dolayısıyla perakende sigara satışı yapan işletmeler, firmalardan aldıkları sigaralar için hem paket fiyatını

hem de ÖTV ve KDV’yi peşin olarak öderler. Pazarlamacı firmalar ise tahsil ettikleri ÖTV ve KDV’leri beyan eder ve öderler.

Öte yandan sigaradaki Katma Değer Vergisi oranı %18 olup bu oran sigara satış fiyatlarının tespiti amaçlı hesaplamalarda %15,25 oranına tekabül etmektedir. Ayrıca sigara fiyatındaki KDV, özel tüketim vergisi dâhil olarak hesaplandığı için ÖTV oran ve tutarlarında gerçekleştirilen herhangi bir artış sigara fiyatlarında da ÖTV tutarının KDV’si kadar artmasını sağlamaktadır (Şener, 2018:1) Sigaralar üzerindeki Özel Tüketim Vergileri iki kısma ayrılmaktadır. Bunlar asgari maktu ile maktu vergi tutarlarıdır. Asgari maktu vergi tutarı, sigara satış fiyatlarının belli bir tutarın altına düşmesini engellemektedir. Sigaranın birim satış fiyatı ile asgari maktu vergi oranı çarpılarak ulaşılan tutar, asgari maktu vergi tutarının üstünde ise nispi vergi; altındaysa asgari maktu vergi tutarı baz alınmaktadır.

Örnek olarak piyasada bir paket sigaranın satış fiyatı 20,00 TL. ise Katma Değer Vergisi hariç ancak Özel Tüketim Vergili tutar (20/1.18) 16.95 TL.’dir. 1,52 TL. tutarındaki Katma Değer Vergisi, sigara satış fiyatının %15,25’i olarak hesaplanacaktır. 20,00 TL. tutarlı paket sigarada (20 Adet) 12,60 TL tutarında (20,00 TL. x %63) nispi vergi bulunmaktadır. Bu tutar 14,39 TL. tutarındaki (20 x 0,7197 TL) asgari maktu vergi tutarından düşük olduğu için, 14,39 TL. tutarlı asgari maktu vergi uygulanır. Bu tutara ilave olarak ayrıca 0,7150 TL tutarında maktu vergi ve 1,52 TL’lik KDV’de yer almaktadır. Çeşitli sigara fiyatları üzerinden hesaplanan vergi oran ve tutarları Tablo-5’te yer almaktadır.

Tablo 6. Bir paket (20 adet) sigarada üzerindeki vergi tutar ve oranları

	20,00 TL.	25,00 TL.	30,00 TL.	35,00 TL.
Perakende satış fiyatı	20,00 TL.	25,00 TL.	30,00 TL.	35,00 TL.
Oransal ÖTV (%63)	12,6	15,75	18,9	22,05
Asgari maktu ÖTV	14,39	14,39	14,39	14,39
Paket başına maktu ÖTV	0,7150	0,7150	0,7150	0,7150
Toplam ÖTV	15,11	16,47	19,62	22,77
KDV	3,0500	3,8125	4,5750	5,3375
Vergiler Toplamı	18,1590	20,2775	24,1900	28,1025
Toplam Vergi Yüğü (%)	90,8%	81,1%	80,6%	80,3%
Vergiler hariç satış fiyatı	1,8410	4,7225	5,8100	6,8975

Kaynak: Bingöl, 2022

Türkiye’de 2002 yılı itibariyle yürürlüğe giren 4760 Sayılı Özel Tüketim Vergisi kanununda yer alan nispi ve maktu vergi hadlerinde görülen herhangi bir artış, *-bu vergi hadlerinin belirlenmesinde Cumhurbaşkanı yetkilidir-* sigara fiyatlarını, belirlenen oran ile asgari ve maktu vergi tutarlarındaki değişikliklere bağlı olarak hesaplanacak Özel Tüketim ve Katma Değer Vergisi tutarı kadar artıracaktır. Bu mahiyetteki vergi oran ve tutar değişimleri yılbaşlarında ve yıl içinde muhtelif zamanlarda yeniden düzenlenebilmektedir. Sigara fiyatlarının değişiminde devresel gelişmeler ile enflasyon oranlarındaki değişimler etkili olabilmektedir (Oğuztürk ve Gülcü, 2012:102).

Bu bağlamda Çakmaklı vd. (2018) çalışmalarında Türkiye’de sigara fiyatları üzerine konulan vergilerin sigara üretim maliyetlerini etkilediğini ancak sigara ve tütünün enflasyon sepetindeki ağırlığının düşük olduğundan enflasyon üzerindeki etkisinin de kısıtlı olduğunu belirlemişlerdir. Ayrıca tütün ve türevlerinin vergilendirilmesindeki çarpanın yapısı, sigara fiyatlarını artırmakta ve enflasyonist beklentiye bozulmasına ve enflasyonun artmasına zemin hazırlamaktadır (Çakmaklı vd., 2018:17).

Sandalcı ve Sandalcı (2018) tarafından yapılan çalışmada ise Türkiye’de sadece sigara ve alkol fiyatları üzerinden tahsil edilen vergilerin, söz konusu ürünlerin tüketim düzeylerini sınırlı bir biçimde etkilediği belirtilmiştir. Özel Tüketim ve KDV gibi vergiler ile kamusal mücadele politikalarının birlikte uygulanmasının erdemsiz mallar olarak nitelenen sigara ve alkol tüketimi üzerinde daha etkili sonuçlar verdiği sonucuna ulaşılmıştır (Sandalcı ve Sandalcı, 2018:12).

Zararlı alışkanlıklar arasında yer alan ve sigara gibi vergilendirmeye tabi tutulan alkolün tüketimi ile alkol üzerinden alınan Özel Tüketim Vergisi arasındaki ilişkiyi araştıran Koç ve Koç (2020)'un araştırmasında ÖTV ile alkollü içecekler arasında kısa ve uzun dönemde tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Aynı çalışmada regresyon analizi yapılarak mevcut literatürü destekler nitelikte alkollü ürünlerin tüketimi ile alınan vergiler arasında ters yönlü ilişkinin varlığını tespit eden sonuçlar elde edilmiştir. Ayrıca alkol üzerinden alınan ÖTV artışının alkol tüketimini azalttığı da tespit edilmiştir (Koç ve Koç, 2020:225).

Taghiyev (2020)'nin araştırmasında, alkol ve sigara fiyatlarındaki vergi kaynaklı yükselmenin bu ürünlerin tüketimlerini azaltmadığını tespit etmiştir. Yapılan anket çalışması neticesinde yüksek vergi oranlarına tabi sigara ve alkolün bireyleri kaçak sigara ve alkole yönlendirdiği sonuçta bu ürün ve türevlerinin kullanımını azaltmadığı sonucuna varılmıştır. Çalışmada, özel tüketim vergi uygulamalarının Azerbaycan ve Türkiye karşılaştırılması yapılmış ve Azerbaycan'da özel tüketim vergisinin Türkiye'den daha başarılı olarak uygulandığı belirtilmiştir (Taghiyev, 2020: 58-68).

Çetin ve Özkan (2018)'in çalışmasında, saha araştırmaları yapılmış, Türkiye'de sigara ve tütün fiyatlarındaki artışın kayıt dışılığı artıracığı buna karşın ilköğretimden başlamak suretiyle tüm eğitim-öğretim hayatı boyunca öğrencilere kapsamlı bir bilinçlendirme programının tüketim miktarlarının azaltılmasında etkili olabileceğinin düşünüldüğüne yer verilmiştir (Çetin ve Özkan, 2018:285).

Gülây ve Özen (2016) tarafından yapılan çalışmada işsizlik oranları ile sigara tüketimi arasında ilişki bulunduğu, tiryakilik derecesinde sigara tüketen bireylerin işsiz kaldıklarında sigara tüketimini sürdürdükleri ve daha düşük fiyatlı ya da kaçak sigaraya yöneldikleri; buna karşın daha az sigara tüketen bireylerin ise işsiz kaldıklarında sigara tüketimini azalttıkları veya bırakma yoluna gittikleri, kaynaklarını farklı önceliklere yönelttikleri, işsizlik ile sigara fiyatları arasında ters yönlü bir korelasyonun bulunduğu tespit edilmiştir (Gülây ve Özen, 2016:383).

Devletler sigara ve alkol gibi erdemsiz mallar olarak nitelenen zararlı ürünlerin tüketimlerini ya da talebini kısıtlamaya yönelik birtakım tedbirler almaktadır. Bu tedbirler arasında bireylerin kullanımını azaltabilecek vergiler öne çıkmakta, sosyo-ekonomik gelişmeler ve nüfus artış oranlarının etkisiyle artan talep ve tüketimin azaltılabilmesi için, kapsamlı mali politikaların devreye alınması gerekmektedir. Nitekim Dünya Sağlık Örgütü'nün ülkelere yönelik önerileri de bu doğrultudadır (WHO, 2021:19-20).

3. Ampirik Analiz

3.1. Veri Seti

Çalışmanın veri seti Türkiye'deki sigara tüketimi (STUK); işsiz sayısı (ISZ); 15 yaş üstü nüfus (NFS) ve ortalama sigara fiyatlarından (SPR) oluşmakta olup, çalışmada değişkenler arasındaki ilişkiler istatistiki olarak incelenmiştir. Sigara fiyat verileri Türk lirası cinsinden ele alınmıştır. Söz konusu veriler yıllık bazlı olup 1990-2019 arası dönemi kapsamaktadır. Sigara Tüketimine ait veriler Tarım ve Orman Bakanlığı Tütün ve Alkol Dairesi Başkanlığı (TADB) veri tabanından, işsiz ve 15 yaş üstü nüfus verileri Türkiye İstatistik Kurumu'ndan (TÜİK) ve sigara fiyatları ise Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB) istatistiklerinden derlenmiştir.

3.2. Yöntem

Bu çalışmada ilk önce serilerin durağanlığı; Augmented Dickey Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) birim kök testleriyle incelenmiştir. Bu yöntemlerden ADF; genel kullanıma sahip olduğu için, PP ise; trend içeren serilerin durağanlığını test etmede daha güçlü olduğu için tercih edilmiştir. Seriler arasında nedensellik ilişkisinin varlığı, Granger nedensellik testiyle incelenmiştir. Seriler arasında eş bütünleşme ilişkisinin varlığı ise, Johansen eş bütünleşme testi ile analiz edilmiştir.

3.3. Ampirik Bulgular

Belirli bir süre zarfında serilerin belli bir değere yakınsaması olarak ifade edilen durağanlık; sabit bir varyans, ortalama ve gecikme seviyesine bağlı bir kovaryansa sahip olmasını belirtir. Birim köke sahip olmayan ve analizler neticesinde durağan bir yapıda bulunan zaman serileri tüm gecikme dönemleri için yine sabit varyans, kovaryans ve ortalamaya sahiptirler. Birim köklerin (durağanlık) tespiti için birçok yöntem geliştirilmiştir. Ekonometrik analizlerde en çok kullanılan test yöntemi Augmented Dickey Fuller (ADF) olmakla birlikte Perron (1989) tarafından veri setinde yapısal kırılma olması durumunda ADF analizlerinin başarılı sonuçlar vermeyeceğinin tespit edilmesi ile geliştirilen Philip-Perron (PP) analiz yöntemi de kullanılmaktadır.

Tablo 7. Birim kök testi analiz sonuçları

		Değişkenler	Sabit	Prob.	Trend+Constant	Prob.
ADF test statistic	DÜZEY	LTUK	-1.924863	0.3164	-2.082166	0.5312
		LISZ	-0.104612	0.9399	-2.822905	0.2013
		LNUF	-2.485509	0.1292	-2.898698	0.1774
		LFIY	-1.569801	0.4843	-1.461456	0.8188
	1. FARK	LTUK	-4.670767	0.0009	-4.415081	0.0001
		LISZ	-4.282007	0.0024	-4.380064	0.0088
		LNUF	-4.268116	0.0024	-4.447622	0.0075
		LFIY	-10.85478	0.0000	-11.07972	0.0000
		Değişkenler	Sabit	Prob.	Trend+Constant	Prob.
PP test statistic	DÜZEY	LTUK	-2.365278	0.1599	-2.190290	0.4770
		LISZ	1.082532	0.9964	-1.236776	0.8834
		LNUF	-2.315360	0.1741	-2.898698	0.1774
		LFIY	-1.578943	0.4802	-3.691168	0.0392
	1. FARK	LTUK	-4.704173	0.0008	-4.699702	0.0042
		LISZ	-4.181540	0.0030	-6.423607	0.0001
		LNUF	-4.245680	0.0026	-4.436308	0.0077
		LFIY	-12.43751	0.0000	-26.54188	0.0000

Tablo-7’de görülebileceği üzere modeldeki değişkenlerin test edilmesi için ADF (Augmented Dickey Fuller) ve PP (Philips-Perron) birim kök testleri yapılmıştır. Birim kök testlerinde yer alan düzey değerleri durağan olmadığından verilerin birinci farkları alındığında serilerin durağan hale geldikleri saptanmıştır.

3.4. Eş Bütünleşme Testi

Modele dahil edilen serilerin 1.’nci farkları alındığında durağan hale geldikleri tespit edildiğinden, bu aşamada VAR modeli kurularak, modeldeki en uygun gecikme sayısı analize tabi tutularak belirlenecektir. Sims (1980) tarafından literatüre kazandırılan VAR modeli, içsel ve dışsal değişken ayırımını ortadan kaldırmış, bağımlı değişkenlerin gecikmeli değerlerinin açıklayıcı değişken olarak kullanılması tahminlerin güçlü olarak yapılabilmesine olanak sağlamaktadır (Kumar, Leone ve Gaskins 1995:365; İnal vd., 2016:43). En uygun gecikme uzunluğunun saptanması amacıyla Ltuk, Lisz, Lnuf ve Lfiy değişkenlerinden oluşan VAR modeli kurulmuştur. LR, FBE, AIC, SC ve HQ bilgi kriterleri yardımıyla gecikme uzunluğu 1 (bir) olarak tespit edilmiştir.

Tablo 8. Gecikme uzunluğunun belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	173.5541	NA	2.55e-11	-13.04263	-12.84907	-12.98689
1	271.5914	158.3680*	4.72e-14*	-19.35319*	-18.38542*	-19.07451*
2	283.3439	15.36865	7.22e-14	-19.02646	-17.28448	-18.52483
3	299.4149	16.07099	9.46e-14	-19.03192	-16.51572	-18.30735

Uygun gecikme uzunluğunun saptanmasının ardından, eş bütünleşme bulunup bulunmadığını tespit etmek amacıyla Johansen-Juselius eş bütünleşme testi uygulanır. Johansen (1995) yönteminde önerilen 5 farklı model arasından hangisinin seçileceği konusunda “1” gecikme uzunluğu ile hesaplanan model seçilir. Akaike Information Criteria (AIC) ile Schwarz Criteria (SC) bilgi kriterlerine göre hesaplanan sonuçlar Tablo-8’de yer almaktadır. Sonuçlara göre Sabitsiz, Trendsiz Model (None No Intercept and No Trend)’in kullanılması gerektiğini göstermektedir.

Tablo 9. Johansen model tespiti analizi sonuçları

Data Trend: Test Type	None No Intercept No Trend	None Intercept No Trend	Linear Intercept No Trend	Linear Intercept Trend	Quadratic Intercept Trend
Trace	3	2	4	2	4
Max Eig	3	1	4	1	2
Akaike Information Criteria By Rank (Rows) And Model (Columns)					
0	-17.26696	-1.726.696	-1.697.844	-1.697.844	-1.671.434
1	-17.98575	-1.792.896	-1.771.013	-1.785.694	-1.766.683
2	-18.12554*	-1.808.543	-1.794.066	-1.811.384	-1.798.401
3	-17.96161	-1.799.595	-1.792.453	-1.803.914	-1.798.284
4	-17.40899	-1.747.746	-1.747.746	-1.754.040	-1.754.040
Schwarz Criteria By Rank (Rows) And Model (Columns)					
0	-1.649.905	-1.649.905	-1.601.856	-1.601.856	-1.556.248
1	-16.83390*	-1.672.911	-1.636.630	-1.646.512	-1.613.103
2	-1.658.973	-1.645.364	-1.621.288	-1.629.007	-1.606.425
3	-1.604.185	-1.593.221	-1.581.279	-1.578.342	-1.567.913
4	-1.510.528	-1.498.177	-1.498.177	-1.485.274	-1.485.274

Tablo-8’de belirlenen AIC ve SC kriterlerine göre saptanan “None No Intercept No Trend” modeli kullanılarak analiz edilen Trace ve Max-Eigen istatistiklerine ilişkin bilgiler Tablo 9’da yer almaktadır.

Tablo 10. Johansen model tespiti analiz sonuçları

Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Trace Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None *	0.730554	67.83487	40.17493	0.0000
At most 1 *	0.519235	32.42743	24.27596	0.0038
At most 2 *	0.348620	12.65323	12.32090	0.0440
Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Max-Eigen Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None *	0.730554	35.40744	24.15921	0.0010
At most 1 *	0.519235	19.77419	17.79730	0.0249
At most 2 *	0.348620	11.57389	11.22480	0.0434

Tablo 10’da yer alan Johansen analizinde, eş bütünleşmelerin bulunduğu ve anlamlı olduğundan “H₀: Eş bütünleşme yoktur” hipotezi reddedilmekte ve “H₁: Eş bütünleşme vardır” hipotezi kabul edilmektedir. Bu sonuçlara göre değişkenlere ilişkin seriler uzun dönemde birbirleriyle ilişkilidir. Bu ilişkinin yani eş bütünleşmenin var olduğunun saptanmasından sonra 1. Farkları alınan serilerdeki değer kayıplarının giderilmesi amacıyla vektör hata düzeltme modeli (VECM) kurulacaktır.

3.5. Vektör Hata Düzeltme Modeli

Değişkenler arasında uzun dönemli bir koentegrasyon bulunması durumunda hata düzeltme modelleri kullanılmaktadır. Hata düzeltme modelleri uzun dönemli ilişkiden sapmayı

tespit eden modellerdir. Durağanlığın sağlanması için serilere fark işlemi uygulanmış, bu süreçte uzun dönem bilgilerinde birtakım kayıplara neden olmaktadır. (VECM) Hata düzeltme modelleri ile bu dengesizliklerin giderilmesi amaçlanmaktadır.

Tablo 11. VECM hata düzeltme modeli sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Standart Hatalar	t-İstatistiği	Olasılık Değeri
LISZ	0.059897	2.09E-17	-2.46E+15	0.0000
LNUF	0.383180	2.10E-16	1.83E+15	0.0000
LFİY	-0.051393	2.09E-17	-2.46E+15	0.0000
ECT	1.000.000	4.12E-17	2.43E+16	0.0000
C	0.004241	2.05E-18	2.07E+15	0.0000

Modelde, hata düzeltme modeli anlamlıdır ve t-istatistiği pozitifdir. ECT parametresinin pozitif ve anlamlı olması uzun dönemde dengelenme durumunun bulunmadığını işaret etmektedir. Oluşabilecek herhangi bir şok, kriz vb. dengesizlik veya denge durumundaki sapmalar uzun dönemdeki dengelenmeleri bozucu etki gösterecektir. Esas itibariyle işsizlikte meydana gelen yükselişlerin sigara tüketimini %5; 15 yaş ve üstü nüfustaki artışın ise sigara tüketimini %38 oranında artırdığı analiz edilmiştir. Sigara fiyatlarında yasal düzenlemeler ile getirilen ÖTV, KDV gibi vergiler kaynaklı artışların sigara tüketimi üzerindeki etkisi ise yaklaşık %5 civarında azaltıcı yönde olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç

Sigara kullanımının artışı özellikle gelişmekte olan ekonomiler başta olmak üzere gelişmiş ekonomiler için de önemli sonuçlar doğuran toplumsal sorunların başında gelmektedir. Ülkelerde sigaranın olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla sık sık başvurulan mekanizma, sigara fiyatlarını doğrudan etkileyen vergi oranlarının artırılmasıdır. Bu sayede, bir taraftan sigara kullanımı diğer taraftan da toplum sağlığına etkileri azaltılmaya çalışılmaktadır. Sigara üzerindeki vergi oranlarının yüksek düzeyde belirlenmesi vergi gelirlerinin artışına yol açarken, sigara kullanımı nedeniyle artan sağlık harcamaları ve çevre üzerindeki etkileri ülkelerin gelişmişlik seviyelerini negatif etkilemektedir.

Toplum sağlığının ne denli önemli olduğunun farkına varılmasıyla alkol ve sigara gibi zararlı maddelere karşı ulusal ve uluslararası kuruluşlarca toplumsal bilincin oluşturulma çabalarına hükümetlerce destek verilmesi gerekmektedir. Konu makroekonomik bağlamda ele alındığında toplum sağlığının korunması böylece ülke refahının artırılması için elzemdir. Sigarasız bir toplum oluşturmak için Dünya Sağlık Örgütü ve ülkelerde yer alan kurum ve kuruluşların önerdiği tedbirleri birçok ülke yasal düzenlemeler yaparak hayata geçirmektedir. Türkiye’de ise 4207 Sayılı “Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü Hakkında Kanunun” bazı maddelerinde muhtelif yıllarda yapılan değişikliklerle sigara tüketiminin azaltılmasının sağlanması hedeflenmiştir. Bu bağlamda Türkiye’de bireylerin sigara tüketimini etkilemesi bakımından sigara fiyatlarının artırılmasının sigara tüketimini sınırlı bir biçimde düşürdüğü tespit edilmiştir.

Ülkelerin toplumsal yapısının, mevcut ekonomik koşulların, nüfus ve eğitim düzeyinin sigara tüketimini etkilediği kabul edilmektedir. Oğuztürk ve Gülcü (2012)’ye göre nüfusun demografik ve yaş yapısının sigara tüketimi üzerinde etkili olduğu, Türkiye’de 15 yaş üstü nüfusun sigara kullanma gerekçeleri arasında arkadaş çevresinin etkisi, özentisi, işsiz kalma, sıkıntı-stres ile maddi ve manevi problemlerin ön plana çıktığı belirlenmiştir. Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de, 15 yaş üstü nüfusun sigara kullanma gerekçeleri arasında arkadaş çevresinin etkisi, özentisi, başkaları tarafından kabul edilmeme endişesi, kendini kanıtlama, ebeveyn davranışlarını benimseme, sıkıntılı süreçler ile maddi ve manevi problemler sayılabilir (Simsek vd., 2014:21). 18 yaş altına sigara satışının yasaklanması, kapalı alanlarda sigara içilmemesi gibi yasaklama ve tedbirler toplum sağlığını korumaya dönük atılmış önemli

adımlardır. Tüm bu önlemlere rağmen, sigaraya başlama yaşının ilkokul çağlarına kadar düştüğü gözlemlenmektedir.

Bütün bunlar göz önüne alındığında, Türkiye'de işsizliğin ve 15 yaş üstü nüfus artışının sigara tüketimini artırdığı, sigara fiyatlarındaki (vergilerdeki) artışın ise sigara tüketimi uzun dönemde azalttığı sonucuna varılmıştır. Bu etkileri itibariyle sigara tüketimini dolaylı etkileyebilecek biçimde Türkiye'de bireylerin sosyo-ekonomik gelişimlerini destekler nitelikte politika adımları atılmalı, kalkınma yatırımlarına ağırlık verilmeli, aile bireylerini eğitici-bilinçlendirici seminerler, konferanslar ile iletişim araçlarında yayınlar ve daha etkili kamu spotları hazırlanmalı, işyerlerinde sigarayı bırakma mücadelesi verenlere izin, prim ikramiye gibi teşvikler verilmeli, sigara firmalarının karlarından hazine payı şeklinde ayrılacak belli bir orandaki tutarın, devletin üstlendiği sağlık harcamalarına ve yatırımlarına aktarılması konusunda yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

Kaynakça

- 4207 Sayılı Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi Ve Kontrolü Hakkında Kanun. Cilt 36, böl. 5. Ankara: T.C. Resmi Gazete, 1996.
- 4760 Sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu. Cilt 7. Ankara: T.C. Resmi Gazete, 2002.
- Atak, H. (2011). Yetişkinliğe Geçiş Yıllarında Sigara İçme Davranışının Psikososyal Belirleyicileri ve Sigara İçmenin Yaşam Doyumu ve Öznel İyi Oluşla İlişkisi. Klinik Psikiyatri Dergisi 14(1):29-43.
- Bingöl, O. (2022). *Bir Paket Sigarada Vergi Yüğü Ne Oldu?* www.vergiyedair.com. <https://vergiyedair.com/2022/01/03/03-ocak-2022-otv-zammi-sonrasi-bir-paket-sigarada-vergi-yuku-ne-oldu/>
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) (2018). Human Development Indices and Indicators; Statistical Update. New York - USA.
- Center For Disease Control and Prevention. (2022). Global Tobacco Control. Center For Disease Control and Prevention. <https://www.cdc.gov/tobacco/global/index.htm>.
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (TCSBB). (2020). Özel İhtisas Komisyonu Raporları. <http://www.sbb.gov.tr/ozel-ih-tisas-komisyonu-raporlari/> (E.T.: 04.02.2020).
- Çakmaklı, C., Demiralp, S., Ye, S., & Yıldırım, M. A. (2018). Tütün Ürünlerine Uygulanan Dolaylı Vergilerin Enflasyona Etkileri. Koç University-Tüsiad Economic Research Forum Working Paper Series, 1811, 27
- Çetin, M., & Özkan, E. (2018). Türkiye'de Vergi-Tüketim İlişkisi: Alkol Ve Tütün Ürünlerine Yönelik Bir Saha Araştırması. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1-1. <https://doi.org/10.31795/baunsobed.492515>
- Daniel, J. M., & Johnny, J. H. (Ed.). (2018). Tobacco Atlas: C. Sixth Edition. McGraw-Hill Education. <https://tobaccoatlas.org/topic/consumption/>
- Dikmen, N. (2005). Türkiye'de Sigara Tüketim ve Tüketimi Etkileyen Değişkenler Üzerine Bir Model Çalışması. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi:1-19.
- Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ).(2017). Tütün Vergileri ve Fiyatları. https://www.who.int/tobacco/global_report/2017/appendix-ix/en/ (E.T.: 26.11.2018).
- Gelir İdaresi Başkanlığı(GİB) (2018). Vergi İstatistikleri. <http://www.gib.gov.tr/node/130429/> E.T.: 31.02.2022).

- Gülay, E., & Özen, A. (2016). İşsizlik ile Sigara Üzerinden Alınan Vergiler Arasındaki İlişki: Türkiye Analizi. *Yönetim ve Ekonomi Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(2), 373. <https://doi.org/10.18657/yecbu.14841>
- İkinci, S., & Akdur, R. (2014). Sosyokültürel Faktörler ve Sigara. İçinde H. V. Mercimek & E. Akçiçek (Ed.), *Mucizeden Belaya Yolculuk Tütün* (Birinci baskı, ss. 437-468). Tarihçi Kitabevi.
- Koç, Ö. E., & Koç, N. (2020). Alkol Tüketimi İle Alkol Üzerinden Alınan Özel Tüketim Vergisi İlişkisinin İncelenmesi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*. <https://doi.org/10.11611/yead.676661>
- Kumar, V., Robert L. ve John N.G. (1995). Aggregate And Disaggregate Sector Forecasting Using Consumer Confidence Measures. *International Journal Of Forecasting*:361-377.
- OECD Sağlık İstatistikleri(2016).<https://data.oecd.org/healthrisk/daily-smokers.htm>. (E.T.: 30.11.2018).
- Oğuztürk, B. S., & Gülcü, Y. (2012). Türkiye’de Sigara Tüketimini Etkileyen Faktörlerin Analizi.
- Sağlam G, Seymen D.(2016). Türkiye'nin dış ticaretinin talep yönlü analizi: Linder hipotezi'nin testi (1996-2014), Türkiye Ekonomi Kurumu Uluslararası Ekonomi Konferansı UEK-TEK, Bodrum 2016:1-1976.
- Sandalcı, U., & Sandalcı, İ. (2018). Türkiye’de Günah Vergileri Kapsamında Özel Tüketim Vergisi Uygulaması Ve Etkinliği. 4(4), 14.
- Simsek, H., Akvardar, Y., Doganay, S., Pekel, O., & Günay, T. (2014). Opinions on Smoking and Smoking Cessation: A Qualitative Research. *Turkish Thoracic Journal/Türk Toraks Dergisi*, 15(1), 18-22. <https://doi.org/10.5152/ttd.2013.30>
- Şener, Ö. (2018). 1 paket sigaranın ne kadarı vergi dumanı? *Dünya Gazetesi*: <https://www.dunya.com/kose-yazisi/1-paket-sigaranin-ne-kadari-vergi-dumani/427654> (E.T.: 20.11.2019).
- Taghiyev, R. (2020). Alkol Ve Tütün Ürünleri Üzerinde Uygulanan Özel Tüketim Vergisinin Etkinliği: Türkiye Ve Azerbaycan Örneği. 24.
- Temiz, D. (2010). Sigara Tüketimini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Uygulama: Türkiye Örneği. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*:45-53.
- The Tobacco Atlas Sixth Edition (2018). American Cancer Society, Inc., Georgia-USA.:s. 20-22.
- The Tobacco Atlas: Consumption.(2016). <https://tobaccoatlas.org/topic/consumption/> (E.T.: 18.12. 2019).
- Türk Toraks Derneği (TTD). (2018). Sigara ve Akciğer Kanseri İlişkisi. <https://www.toraks.org.tr/halk/news.aspx?detail=4768>, (E.T.: 09.05.2019).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2019). İşgücü İstatistikleri. <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, (E.T.:12.07.2020).
- Tütün ve Tütün Mamulleri Daire Başkanlığı.(2020). “İstatistiki Veriler <https://www.tarimorman.gov.tr/TADB/Menu/22/Tutun-Ve-Tutun-Mamulleri-Daire-Baskanligi> (E.T.:12.07.2020).
- Yürekli, A. (2010). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ). Ankara, 1-28.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı: %50
2. yazar katkı oranı: %50

Ülke Kredi Riskinin Uluslararası Ticaret ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği

The Effect of Sovereign Credit Risk on International Trade and Foreign Direct Investment: Case of Turkey

Doç. Dr. Ayberk ŞEKER¹, Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Kadir İŞGÜVEN²

Öz

Bir ülkenin borçlarını ödemekten kaçınması veya ödeyemeyecek duruma gelmesi olarak tanımlanan ülke kredi riskinin gerek yatırımcılar gerekse de diğer ülkeler üzerinde etkisi bulunmaktadır. Kredi temerrüt takasları, ülke kredi riskinin değerlendirilmesinde kullanılan göstergelerden biridir. Ülkelerin finansal piyasalarının derinliği ve izledikleri uluslararası ticaret politikaları ile değişebilen ülke kredi riski; uluslararası ticaret ve doğrudan yabancı yatırımları da etkilemektedir. Borç verenlerin veya yatırımcıların bilgilere hızlıca ulaşmasının önemli araçlarından biri olarak değerlendirilen kredi temerrüt takaslarının, uluslararası ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisinin incelenmesi bu yüzden önem arz etmektedir. Türkiye’de kredi temerrüt risk priminin Türkiye’ye gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımlar ve ithalat üzerindeki etkileri bu çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Çalışmanın analiz bölümünde öncelikle değişkenlerin birim kök analizler gerçekleştirilmiş, ardından kredi risk priminin Türkiye’ye gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımlar ve ithalat üzerindeki kısa ve uzun dönemli ilişkilerini test etmek için ARDL sınır testine başvurulmuştur. Testler sonucunda, kredi temerrüt risk primindeki artışların Türkiye’ye gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımlar ve ithalat üzerinde uzun dönemde negatif yönlü bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Frekans alanı nedensellik testiyle gerçekleştirilen analizler sonucunda ise kredi risk priminden Türkiye’nin ithalat hacmine doğru orta ve uzun dönemde, doğrudan yabancı yatırımlara ise orta vadede tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin bulunduğu tespit edilmiştir. Sonuçta, kredi temerrüt risk primi kısa dönem borç ödeme yükümlülüklerine ilişkin bir gösterge olmasına rağmen, Türkiye’ye ihracat veya doğrudan yabancı yatırım planlayan firmaların orta ve uzun dönemdeki ekonomik durumu tahmin etmelerinde de önemli bir gösterge olacağı ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası ticaret, doğrudan yabancı yatırımlar, kredi temerrüt risk primi (CDS), ARDL sınır testi, frekans alanı nedensellik testi

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Sovereign credit risk is defined as a country’s ability or willingness to pay its debts and important for both investors and other countries. One of the indicators used in analyzing sovereign credit risk is credit default swaps. Sovereign credit risk may change by the level of financial deepening and international trade policies while international trade and foreign direct investments are affected by sovereign credit risk. Credit default swaps are an important tool for lenders or investors to gather information fast and its effect on international trade and foreign direct investments should be analyzed. The focus of this study is to analyze the effect of Turkey’s credit default swap spreads on imports to Turkey and foreign direct investments. In analysis, following unit root tests, ARDL bound test is performed to investigate the short-and long-term relationships between Turkey’s CDS spread and imports to Turkey and foreign direct investments. Our results indicate imports to Turkey and foreign direct investments are affected negatively in the long-term by the increases in CDS spread. Frequency domain causality test results suggests

¹Bursa Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, ayberk.seker@btu.edu.tr

²Bursa Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, mkadir.isguven@btu.edu.tr

Atf için (to cite): Şeker, A., ve İşgüven, M. K. (2022). Ülke kredi riskinin uluslararası ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisi: Türkiye örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 553-568.

medium- and long-term unidirectional relationships between imports to Turkey and CDS spread whereas suggesting a medium-term unidirectional relationship to foreign direct investment. Accordingly, CDS spread is an important indicator on analyzing imports and foreign direct investment to Turkey in medium- and long-term economic conditions despite indicating short-term financial liabilities.

Keywords: International trade, foreign direct investments, credit default swap, ARDL bound test, frequency domain causality test

Paper Type: Research

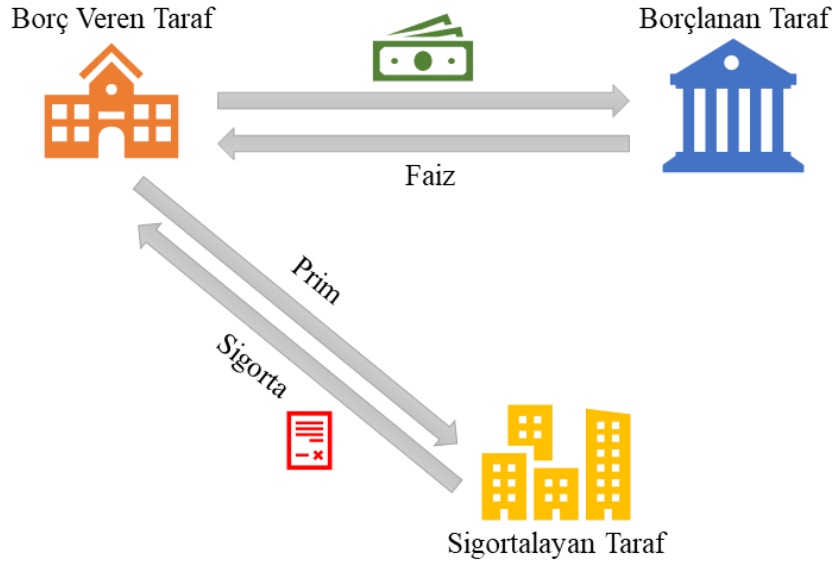
Giriş

Küresel finansal krizler ülkelerin kredi risklerinin analiz edilmesinin önemini artırmıştır. Kredi derecelendirme kuruluşları tarafından; bir ülkenin borçlarını ödemekten kaçınması veya ödeyemeyecek duruma gelmesi olarak tanımlanan ülke kredi riskinin gerek yatırımcılar gerekse de diğer ülkeler üzerinde etkisi bulunmaktadır. Para politikası ve makroekonomik istikrarın bir göstergesi olarak ele alınabilecek olan ülke kredi riskinin değişimi, uluslararası ticarete konu olan işlemleri de etkileyebilir. Bununla beraber; ülke riskinin iki temel göstergesi olan kredi temerrüt takasları ile kredi derecelendirme kuruluşlarının verdikleri ülke kredi derecelendirme notları karşılaştırıldığında, belirli olaylar karşısında iki gösterge arasında farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılık, riskin doğru ve hızlı bir şekilde yansıtılması ile ilgilidir (Kaya vd., 2015). Ülkelerin borçlanmasında ise borç alacak ülkenin yapısı, ülkeye borç verecekler ve bu iki taraf arasında düzenleyici rolünü üstlenen kurumlar etkili olmaktadır (Eaton vd., 1986).

Kredi derecelendirme kuruluşları, ülke riskini belirlemede kredi derecelendirme notlarını kullanmaktadır. Ülke kredi derecelendirme notlarının belirlenmesinde kullanılan değişkenler o ülkenin makroekonomik göstergelerinin yanı sıra daha subjektif değişkenleri de içermektedir. Bu nedenle kredi derecelendirme kuruluşlarının verdikleri notlar eleştirilmektedir. Cantor ve Packer (1996), ülke kredi derecelendirme notlarının belirlenmesinde öne çıkan makroekonomik değişkenleri; kişi başına düşen milli gelir, büyüme, enflasyon, dış borç, ekonomik gelişmişlik düzeyi ve borç krizi geçmişi olarak sıralamaktadır. Bununla beraber; yatırım yapılabilir seviyenin altındaki derecelendirmelerde, ülke riskinin ölçülmesinin zorlaştığını belirtmektedir. Kredi temerrüt takasları ise ülke kredi riskinin değerlendirilmesinde kullanılan bir diğer göstergedir. Borçlanan taraf ile borç veren taraf arasında yapılan sözleşmeye haricen, borçlanan tarafın risk durumuna karşı sözleşmenin üçüncü bir tarafa sigorta ettirilmesi, yani kredinin temerrüde düşme ihtimalinde karşılaşılabilecek riskin devredilmesine kredi temerrüt takası denilmektedir. İlgili borcun sigortalanması ile borç veren taraf riskini azaltmaktadır. Bu borca ilişkin sigorta işlemlerini gerçekleştiren taraf ise sözleşme karşılığında prim geliri elde etmektedir (IMF, 2013).

Ülke riskinin göstergeleri olarak ele alınabilecek kredi temerrüt takasları ve ülke kredi derecelendirme notları aslında ülke riskinden tanım gereği farklıdır. Ülke kredi derecelendirme notları o ülkenin borçlarını ödeyebilme yeteneği ile ilgilenirken, kredi temerrüt takasları bahsi geçen borcun temerrüde düşme ihtimali üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ülke riski ise bir ülkede faaliyet gösterirken karşılaşılabilecek bütün riskleri ifade etmektedir (Aizenman vd., 2013). Bu ayırım doğrultusunda kredi temerrüt takasının işleyişi Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. Kredi temerrüt takası ve işleyişi

Kaynak: IMF, Global Financial Stability Report (2013)'tan türetilmiştir.

Ülkeler tahviller aracılığı ile borçlanabilmekte, bu tahviller ise risksiz faiz oranı üzerinden tahvil sahibine getiri sağlamaktadır. Kredi temerrüt takasları tahvil getirileri ile karşılaştırılabilir olsa da ülke riski açısından ele alındığında, kredi temerrüt takaslarının analizlerde kullanılmasının tahvillere göre avantajları bulunmaktadır. Kredi temerrüt takasları, kredi riskindeki değişimleri daha hızlı ve isabetli bir şekilde gösterebilmektedir (Ericsson vd., 2009). Türkiye'ye ait kredi temerrüt takasları incelendiğinde reel faiz oranı, hisse senedi getirileri, portföy yatırımları, enflasyon ve cari işlemler dengesinin yanı sıra petrol fiyatları ve Amerika Merkez Bankası (FED)'na ait faiz oranlarının da primler üzerinde etkisinin görüldüğü anlaşılmaktadır (Akyol ve Baltacı, 2019). Bu anlamda, kredi temerrüt takasları hem ulusal hem de uluslararası düzeyde açıklayıcılığa sahiptir.

Ülke riskinin bir göstergesi olan kredi temerrüt takaslarının; uluslararası ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisinin incelenmesi önem arz etmektedir. Risk düzeyine göre değişen kredibiliteye benzer şekilde, ülke riskinin artması da o ülkenin borçlanma kabiliyetini olumsuz yönde etkileyecektir. Ülkenin alacağı doğrudan yabancı yatırımların düzeyinin de borçlanma kabiliyeti ile doğru orantılı olması beklenmektedir. Bu doğrultuda; Türkiye'de kredi temerrüt risk priminin Türkiye'ye gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımlar ve ithalat üzerindeki etkileri bu çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Çalışmanın analiz bölümünde öncelikle değişkenlerin birim kök analizler gerçekleştirilmiş, ardından kredi risk priminin Türkiye'ye gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımlar ve ithalat üzerindeki kısa ve uzun dönemli ilişkilerini test etmek için ARDL sınır testine başvurulmuştur.

Uluslararası ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlar bir ülkenin kredi riski ile doğrudan ilişkilidir. Bu kapsamda, ülke kredi riskinin uluslararası ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisi incelenmelidir. Bu çalışmada, ülke kredi riskinin bir göstergesi olarak kredi temerrüt takaslarının uluslararası ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki kısa, orta ve uzun dönemdeki etkileri zaman serileri analizi ile araştırılmaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın birinci bölümünde; ülke kredi riskinin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisine ilişkin literatür ele alınacaktır. İkinci bölümde ise bu çalışmada yapılan analizlerde kullanılan metodolojiye ilişkin bilgiler verilecektir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ampirik bulgular verilerek son olarak elde edilen bulgular sonuç kısmında tartışılacaktır.

1. Literatür Araştırması

Kredi temerrüt takaslarının Avrupa borç krizi ile önemi artmaya başlamış ve ülke kredi riskinin değerlendirilmesinde sıklıkla başvuru alan bir gösterge haline gelmiştir (Doshi vd., 2017). Lehman Brothers'ın iflasını ilan etmesiyle küresel boyuta ulaşan kriz neticesinde, risk faktörünün gelişmekte olan ülkelerde faaliyet gösteren yatırımcı kararlarına olan etkisi artmıştır (Amstad vd., 2016). Bu kararlara yardımcı olması açısından kredi temerrüt takasları özellikle kriz durumlarında piyasaya ihtiyacı olan bilgiyi hızlıca ulaştırmaktadır (IMF, 2013). Kredi temerrüt takası ile birlikte yeni fırsatlar oluşmuş, sistematik riskin değerlendirilmesinde kullanımı artmıştır (Duquerroy vd., 2009). Örneğin; Uluslararası Takas ve Türev Araçlar Birliği (International Swaps and Derivatives Association) küresel kredi temerrüt takaslarını incelemektedir. ISDA (2019)'nın yayınladığı rapora göre Türkiye, toplam 22 çeyrek boyunca, en çok işlem gören ilk yüz şirket veya ülkeden biri olarak belirtilmiş olup yatırımcılar açısından önemli olduğu belirtilmiştir.

Geleneksel olarak bir ülkenin borç krizine girmesi üzerine yapılan araştırmalar o ülkenin finansal piyasaların dışında bırakılması ve uluslararası ticaret ile ilgili yaptırımlara maruz kalması üzerinde yoğunlaşmıştır. Uluslararası ticaret ile ilgili doğrudan yaptırımlar ticaret ambargolarını içerebilir. Bu yaptırımların ithalat üzerindeki etkisinin kısa dönemli olduğu gözlenmiştir (Borensztein ve Panizza, 2009). Öte yandan Rose (2005), ülkelerin borç krizine girmesi ile ticaretin ekonomik açıdan azaldığını ifade etmektedir. Aynı çalışmada; ticarete saptırıcı etki üzerinde güçlü kanıtlar olmamakla beraber bu noktada borç krizine giren ülkenin ithalatının, ihracatından daha fazla etkilendiği sonucuna da ulaşılmıştır. Bu yüzden; bir ülkenin borç yükümlülüğüne ilişkin bilgilerin borç verenler tarafından dikkatlice incelenmesi önerilmiş ve temerrüt olasılığına karşı kısmi bilgiler ile çıkarımlar yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Sandleris (2016) ise bir ülkenin borç krizi ile karşılaşması durumunda o ülkenin ticaretinin önemli derecede etkilendiğini ve iflasın ilanını izleyen beş yıl boyunca ticarete yaklaşık yıllık %3,2'lik daralma yaşandığını ancak bu daralmanın yaptırımlardan kaynaklanma olasılığının düşük olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca; ticaret anlaşmaları gereğince borç veren taraf ile alan taraf arasındaki ticaret ilişkileri devam ederken, borç ilişkisi olmayan ülkeler arasındaki ticaretin aralarındaki anlaşmalara rağmen azaldığını gözlemiştir.

Meldrum (2000), her ticari faaliyetin bir risk taşıdığını, uluslararası ticari faaliyetlerin ise yerel risklerin yanı sıra ülke riski ile karşı karşıya kaldığını ifade etmektedir. Ekonomik, sosyal ve politik faktörler ülke riskinin temellerini oluşturmakla beraber, o ülkenin geçmiş dönem ve gelecek dönem borçlarını ödeme performansının dikkatle incelenmesini önermektedir. Malier vd. (2008) ise ülke riskinin sermaye akımlarını kısa, orta ve uzun vadede etkilediğini belirtmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde sermaye ve üretimi artırarak refahın artmasını sağlayan doğrudan yabancı yatırımların ülke riskinden oldukça etkilendiği sonucuna ulaşmışlardır. Ramcharran, (1999), bu durumu küresel politik ve ekonomik değişimlerin bir sonucu olarak sermaye akımlarının değişmesi ile oluşabilecek finansal piyasalardaki istikrarsızlığı ülke riskini belirleyen faktörlerden biri olarak değerlendirmiş, Hur (2006) ise bir ülkenin finansal gelişmişlik düzeyi ile o ülkenin uluslararası ticareti arasında bağlantı kurmuştur. Ek olarak; olası bir borç krizi durumunda, uluslararası ticaret ödemeleri Buchheit (2013)'a göre öncelikli iken Schlegl vd. (2019)'ne göre sıralamanın sonlarında yer alabilmektedir.

Doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki en önemli ve karışık risklerden biri olarak ülke kredi riski karşımıza çıkmaktadır (Chen vd., 2014). Ülke riski, para politikası ve makroekonomik istikrar üzerine yaptıkları araştırmada Corsetti vd. (2013), ülke riskinin yükselmesi ile beraber kamu borçlarının arttığı, para politikasında sıkılaştırmanın gözlemlendiği ve vergi gelirlerinin ekonomik aktivitelerde daha önemli hale geldiğini vurgulamışlardır. Nunnenkamp (1991), ülke riski ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkinin önemini belirterek; liberal ekonomilerin yatırımcılar tarafından daha az riskli olarak nitelendirildiğini söylemektedir. Bu nedenle; bir ülkenin borç probleminin üzerinden gelmesinin, doğrudan

yabancı yatırımlara erişimini arttıracaklarını ifade etmiştir. Bevan ve Estrin (2004), doğrudan yabancı yatırımların belirleyicileri üzerinde yaptıkları çalışmada; ülke riskini özelleşme, sermaye piyasalarının gelişimi ve yasal düzenlemelerin durumu üzerinden açıklamışlardır. Ancak; ülke riskinin doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde önemli bir etkisinin bulunmadığı sonucuna varmışlardır. Aynı şekilde Kahiloğulları (2018), kredi temerrüt takasları ile doğrudan yabancı yatırımlar ve portföy yatırımlarını incelediği araştırmasında benzer sonuçlara ulaşmıştır. Bu sonuçların nedeni olarak yatırımcıların değerlendirmelerinde, ülke riskini döviz kuru gibi farklı değişkenler üzerinden açıklamalarının neden olabileceğini söylemiştir. Carstensen ve Toubal (2004) ise yasal, politik ve ekonomik çevre üzerinden ele aldıkları ülke riskinin doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde önemli bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu nedenle; riski yüksek olan bir ekonominin yatırımlar için bir engel teşkil ettiğini ifade etmişlerdir.

Ülke kredi derecelendirme notları ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi inceleyen Cai vd. (2018), çalışmalarında üç önemli sonuca ulaşmışlardır. Bunlardan ilki; doğrudan yabancı yatırımların hem yatırım yapılan ülke hem de yatırım yapan ülkenin ülke kredi derecelendirme notu ile ilişkili olduğudur. Ayrıca, kredi derecelendirme notu yüksek olan bir OECD ülkesinin daha fazla doğrudan yabancı yatırım aldığı; OECD üyesi olmayan ülkelerin ise kredi derecelendirme notları düşükken daha fazla yatırıma sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Son olarak ülkenin yer aldığı bölgenin ortalama ülke kredi derecelendirme notlarının düzeyinin o ülkenin alacağı doğrudan yabancı yatırımları etkilediğini söylemektedirler.

Ülke riskinin uluslararası ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisi incelendiğinde, literatürde farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Ülkelerin finansal piyasalarının derinliği ve izledikleri uluslararası ticaret politikaları arasındaki ilişki, ülke riskini de etkilemektedir. Ele alınan değişiklikler farklılık göstermekle beraber, yatırımcılar açısından ülke riskine ilişkin bilgilere hızlıca ulaşmanın önemli araçlarından biri olarak değerlendirilen kredi temerrüt takaslarının, uluslararası ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisinin incelenmesi önem arz etmektedir. Kırıkkaleli ve Gökmenoğlu (2020) ise ülke kredi riski ile ekonomik risk arasındaki bağlantıyı araştırmışlardır. Çalışmalarında, ülke kredi riskindeki artışın ekonomik risklere yol açtığını ve bu nedenle ülke kredi riskinin bir gösterge olarak düşünülebileceğini belirtmektedirler. Benzer şekilde ülke kredi derecelendirme notu ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi inceleyen Wahhab vd. (2020); ülke kredi derecelendirmesinin, doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki en önemli faktör olduğunu söylemektedirler. Buna bağlı olarak; doğrudan yabancı yatırım düzeyini arttırmak için kredi derecelendirme notunun yükseltilmesini önermektedirler. Ülke kredi derecelendirme notları ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada Bayar ve Kılıç (2014), doğrudan yabancı yatırım girişi ile ülke kredi derecelendirme notları arasında pozitif yönlü doğrusal bir ilişki bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Literatür incelendiğinde, ülke riskinin ölçülmesinde kullanılan ülke kredi derecelendirme notları ve kredi temerrüt takasları üzerine çalışmalar olduğu görülmektedir. Ancak; bu çalışmalar daha çok ülke kredi derecelendirme notları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu çalışmanın ise; kredi temerrüt takasları üzerine yoğunlaşarak, uluslararası ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkilerin beraber incelenmesi nedeniyle literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. Yöntem

Çalışma kapsamında, ülke kredi riskinin Türkiye'ye gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımlar ve ithalat üzerindeki etkilerinin ortaya koyulması hedeflenmektedir. Bu doğrultuda, ülke kredi riskinin kısa ve uzun dönemde Türkiye'ye gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımlar ve ithalata olan etkilerinin nasıl gerçekleştiği araştırılacaktır. Ülkenin refah artışı ve

daha fazla yatırımın gerçekleştirilmesinin önemi dikkate alındığında, ülke kredi riski değişiminin ülke ekonomisi üzerindeki etkilerinin incelenmesi önem arz etmektedir.

Çalışmada, ülke kredi riskinin Türkiye'ye gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımlar ve ithalat üzerindeki etkileri analiz edilmektedir. Türkiye'ye 2016:M01 ve 2020:M10 arasındaki dönemde gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımlar ve ithalata ilişkin veriler Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası EVDS veri tabanından temin edilirken, Türkiye'nin aynı dönemdeki kredi temerrüt takaslarına ilişkin veriler Bloomberg veri tabanından elde edilmiştir. Çalışmada yer alan değişkenlerle ilgili bilgiler aşağıda yer almaktadır;

$\ln(CDS)$: Türkiye'nin kredi temerrüt takas primlerinin logaritması

$\ln(İTH)$: Türkiye'nin ithalatının logaritması

$\ln(DYY)$: Türkiye'ye gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımların logaritması

$$\ln(İTH)_t = \beta_0 + \beta_1 \ln(CDS)_t \quad (1)$$

$$\ln(DYY)_t = \beta_0 + \beta_1 \ln(CDS)_t \quad (2)$$

Çalışmada modeller kapsamında ele alınan değişkenler, doğrusallaştırılarak normal dağılıma yaklaştırmak ve veriler kullanılarak gerçekleştirilen analizlerden daha tutarlı sonuçlar almak amacıyla doğal logaritmaları (ln) elde edilerek analizlere dâhil edilmiştir. Oluşturulan modeller ve bilgiler doğrultusunda, Türkiye'nin ülke kredi riskinin, Türkiye'ye gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımlar ve ithalat üzerindeki etkilerinin analiz edilebilmesi için ARDL sınır testi, Granger ve frekans alanı nedensellik testleri gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda öncelikle, verilerin durağanlığı Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) birim kök testleri ile Zivot & Andrews (Z&A) yapısal kırılmalı birim kök testi tarafından sınanmıştır.

Analiz kapsamındaki değişkenler arasındaki ilişkileri test edebilmek için değişkenlerin düzeylerinde veya birinci farklarında durağan olmaları gerekmektedir. Serilerin durağanlığı Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) birim kök testi (Dickey ve Fuller, 1979-1981) ve Phillips-Perron (PP) birim kök testi (Phillips ve Perron, 1988) ile Zivot & Andrews (Z&A) yapısal kırılmalı birim kök testi (1992) vasıtasıyla sınanmıştır. Genişletilmiş Dickey Fuller ve Phillips-Perron birim kök testlerinin sıfır hipotezleri “zaman serileri durağan değildir (en az bir birim kök var)” şeklindedir. Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) (3) testi ve Phillips-Perron (PP) (4) testi, aşağıda verilen modeller ışığında gerçekleştirilmektedir;

$$\Delta y_t = \alpha + \theta y_{t-1} + \gamma_1 \Delta y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3)$$

$$\Delta y_t = \alpha y_{t-1} + x'_t \delta + \varepsilon_t \quad (4)$$

Zaman serisi analizlerinde değişkenlerin birim kök içermelerinin temel sebeplerinden birisi ekonomik süreçlerde meydana gelen yapısal kırılmalarıdır. Ekonomik süreçlerde ortaya çıkan yapısal kırılmalar, analizlerde yer alan serilerin trendlerini, ortalamalarını ya da her ikisini de etkileyebilmekte ve böylelikle sahte birim köklerin oluşmasına neden olabilmektedir. Başka bir deyişle geleneksel birim kök testleri gibi yapısal kırılmaları dikkate almayan analizlerde, serilerin durağan görünmelerine karşın birim kök içermeleri ya da birim köklü sonuç vermelerine rağmen durağan oldukları doğrultusunda sonuçlara ulaşılabilir. Analizlerde serilerde meydana gelen yapısal kırılmaları ve ekonomik şokları dikkate alan testlerin gerçekleştirilmemesi halinde, elde edilen çıktılar sapmalı ve yanlış olabileceği öngörülmektedir. Bu doğrultuda, Türkiye ekonomisinde yapısal kırılmaların gerçekleşme ihtimalinin yüksek olması nedeniyle Zivot & Andrews (1992) yapısal kırılmalı birim kök testlerine başvurulmuştur. Zivot & Andrews (1992) tarafından oluşturulan ve analizlerde başvurulan model A ile model C aşağıda gösterilmektedir (5,6);

$$\text{Model A} \Rightarrow \Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{t-1} + \theta DU_t + \sum_{i=1}^m \alpha_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_i \quad (5)$$

$$\text{Model C} \Rightarrow \Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{t-1} + \theta DU_t + \gamma DT_t + \sum_{i=1}^m \alpha_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_i \quad (6)$$

Serilerin birim kök testleri neticesinde durağanlık düzeyleri belirlendikten sonra, değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkilerin araştırılması için eşbütünleşme testleri gerçekleştirilmektedir. ARDL sınır testi, farklı düzeylerde durağan olan değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkilerini test etmekte ve kısa ve uzun dönem katsayıların tahmin edilmesine olanak sağlamaktadır (Pesaran ve Shin, 1999; Pesaran vd., 2001). Başka bir ifade ile ARDL sınır testine başvurulmasının temel nedeni, değişkenlerin farklı bütünleşme derecelerinde olmasına rağmen uzun dönemli ilişkilerin analiz edilmesine imkân vermesidir. Bununla birlikte, ARDL sınır testi vasıtasıyla eş zamanlı olarak uzun ve kısa dönemli katsayılar tahmin edilebilmektedir. Gecikmesi dağıtılmış otoregresif bir modeli temel alan ARDL sınır testi kapsamında kullanılan modelin gösterimi aşağıda yer almaktadır (7);

$$\Delta y_t = c_0 + c_1 t + \pi_{yy} y_{t-1} + \pi_{yx} x_{t-1} + \sum_{r=1}^{p-1} \psi'_i \Delta z_{t-i} + \omega' \Delta x_t + \theta w_t + u_t \quad (7)$$

Modelde yer alan c_0 otonom parametreyi, t trendi, π_{yy} ve π_{yx} uzun dönem çarpanlarını, w_t bağımsız değişkenler vektörünü, u_t otokorelasyonsuz hata terimini ifade etmektedir. ARDL sınır testi sonucunda, üç durum ortaya çıkabilmektedir. Bunlardan ilki, test istatistiğinin üst kritik değerden yüksek olması sonucunda eşbütünleşme ilişkisinin olduğuna karar verilen durumdur. İkinci durum, test istatistiğinin alt ve üst kritik değerlerin arasında kaldığı ve eşbütünleşme ilişkisi hakkında kararsız kalınan durumdur. Üçüncü durum ise, test istatistiğinin alt kritik değerinin altında kaldığı ve eşbütünleşme ilişkisinin bulunmadığına karar verilen durumdur.

Çalışma kapsamında değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerini ortaya koyabilmek için frekans alanı nedensellik testine başvurulmuştur. Frekans alanı nedensellik testi, modelde yer alan değişkenlerin kısa, orta ve uzun dönemdeki nedensellik ilişkilerini ortaya koymak için uygulanmaktadır. Bu nedensellik yaklaşımı, Granger (1969, 1980), Geweke (1982), Hosoya (1991), Breitung ve Candelon (2006) tarafından ortaya koyulmuştur. Frekans alanı nedensellik testinde başvuru model aşağıda yer almaktadır (8);

$$x_t = c_1 + \sum_{j=1}^p \alpha_j x_{t-j} + \sum_{j=1}^p \beta_j y_{t-j} + \sum_{k=p+1}^{p+d_{max}} \alpha_k x_{t-k} + \sum_{k=p+1}^{p+d_{max}} \beta_k y_{t-k} + \varepsilon_t \quad (8)$$

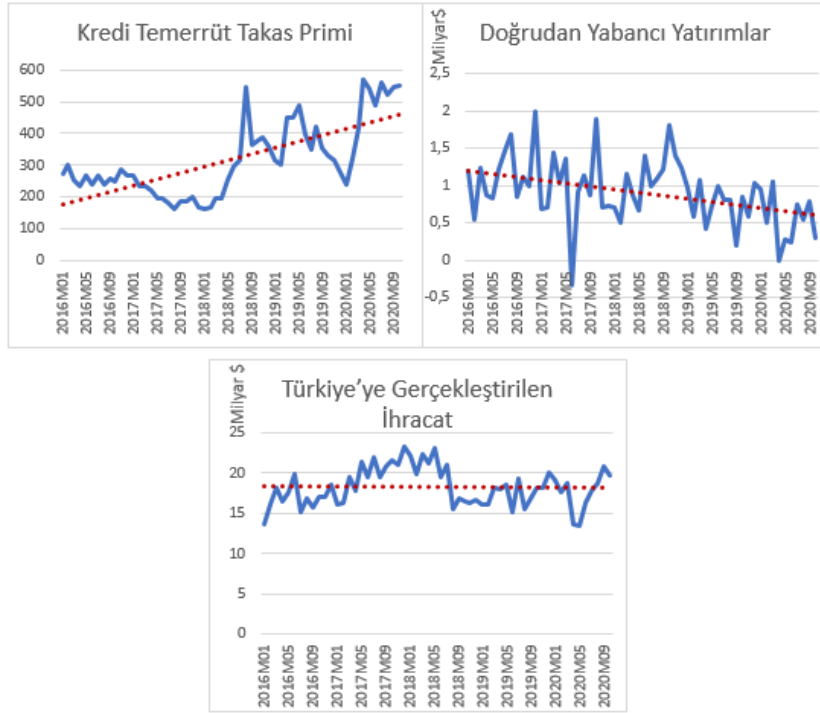
Geleneksel nedensellik testleri tek bir nedensellik istatistiği ile analizler gerçekleştirirken, frekans alanı nedensellik testinin çeşitli frekanslarda nedensellik ilişkilerinin sınanmasına olanak vermektedir (Ciner, 2011). Böylelikle değişkenler arasında farklı frekanslarda geçici ya da kalıcı nedensellik ilişkisinin varlığı araştırılmaktadır.

3. Bulgular

Ülke kredi riskinin Türkiye'ye gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımlar ve ithalat üzerindeki etkilerinin analiz edilmesi amacıyla öncelikle değişkenlerin trend analizleri gerçekleştirilmiştir.

Şekil 2. Değişkenlere ilişkin trendler

Şekil 2 analizler kapsamında ele alınan değişkenlerin 2016-2020 arasındaki aylık frekansdaki veriler doğrultusundaki trendlerini göstermektedir. Şekil 2 incelendiğinde, kredi temerrüt takas primlerinin ele alınan dönemde artış trendine sahip olduğu, Türkiye'ye gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımların ve ithalatın ise azalan bir trende sahip olduğu görülmektedir. Bu durum, ülke kredi riskinin artmasının uluslararası ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde etkili olabileceğine işaret etmektedir.

Tablo 1. Korelasyon matrisi

	$\ln(CDS)$	$\ln(\dot{I}HR)$	$\ln(DYY)$
$\ln(CDS)$	1	-0.506	-0.358
$\ln(\dot{I}HR)$	-0.506	1	0.284
$\ln(DYY)$	-0.358	0.284	1

Tablo 1'de değişkenler arasındaki korelasyon ilişkisi bulunmaktadır. Korelasyon matrisi incelendiğinde, ülke kredi riskini temsilen modelde yer alan kredi temerrüt takas primi ile Türkiye'ye gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımlar ve ithalat arasında negatif yönlü ve orta şiddette bir korelasyon ilişkisinin olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, Türkiye'ye gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımlar ve ithalat arasında ise pozitif yönlü bir korelasyon ilişkisinin bulunduğu gözlemlenmektedir. Bu durum değişkenler arasındaki trend analizi sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir.

Model kapsamında analize dahil edilen değişkenlerin durağanlıklarını analiz etmek amacıyla Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) birim kök testi, Phillips-Perron (PP) birim kök testi ve Zivot & Andrews (1992) yapısal kırılmalı birim kök testleri gerçekleştirilmiştir.

Tablo 2. Genişletilmiş Dickey-Fuller ve Phillips-Perron birim kök test sonuçları

Değişkenler	ADF		PP		
	Sabit	Sabit+Trend	Sabit	Sabit+Trend	
Düzye	$\ln(CDS)$	-1.286	-2.448	-1.251	-2.449
	$\ln(\dot{I}HR)$	-4.331***	-4.321***	-4.408***	-4.384***
	$\ln(DYY)$	-6.181***	-7.159***	-6.326***	-7.180***
1. Fark	$\ln(CDS)$	-8.462***	-8.524***	-8.462***	-8.513***
	$\ln(\dot{I}HR)$	-12.087***	-11.979***	-12.229***	-11.938***
	$\ln(DYY)$	-14.121***	-13.995***	-16.614***	-16.465***

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Genişletilmiş Dickey Fuller ve Phillips-Perron birim kök testlerinin sıfır hipotezleri “en az bir birim kök vardır” şeklinde kurulmaktadır. Tablo 2’de bulunan sonuçlar incelendiğinde, kredi temerrüt takas priminin düzeyde durağan olmadığı, başka bir ifadeyle birim köklü olduğu tespit edilmiştir. Fakat birinci farkı alındığında durağanlaştığı görülmüştür. Türkiye’ye gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımlar ve ithalatın ise düzeylerinde durağan oldukları ortaya koyulmuştur. 2016-2020 yılları arasındaki süreçte yapısal kırılma olasılığının bulunması nedeniyle serilerin yapısal kırılma altında da durağanlıklarının tespit edilmesi daha sağlıklı sonuçlar alınması için önem arz etmektedir.

Tablo 3. Zivot & Andrews yapısal kırılmalı birim kök test sonuçları

Değişkenler	Z&A (Düzye)			Z&A (1. Fark)			Model
	Kırılma Tarihi	k	Test İstatistiği	Kırılma Tarihi	k	Test İstatistiği	
$\ln(CDS)$	2018:M04	0	-3.452	2018:M08	0	-9.451	Model A
$\ln(CDS)$	2018:M04	0	-4.066	2018:M08	0	-9.879	Model C
$\ln(\dot{I}HR)$	2018:M05	0	-4.945	2020:M05	0	-12.902	Model A
$\ln(\dot{I}HR)$	2018:M07	0	-6.378	2020:M05	0	-13.128	Model C
$\ln(DYY)$	2020:M04	0	-10.465	2020:M06	0	-14.477	Model A
$\ln(DYY)$	2020:M03	2	-9.491	2020:M04	0	-21.635	Model C
Kritik Değerler			Model A => %10: -4.194 ; %5: -4.444 ; %1: -4.949			Model C => %10: -4.894 ; %5: -5.176 ; %1: -5.719	

Tablo 3’te Zivot & Andrews (1992) yapısal kırılmalı birim kök testi sonuçları yer almaktadır. Tek yapısal kırılma varlığında serilerin durağanlığını sınavan analiz sonuçları değerlendirildiğinde; CDS değişkeninin bir yapısal kırılma altında model A ve C için düzeyde birim kök içerdiği tespit edilmiştir. CDS değişkeninin birinci farkı alındığında, durağanlaştığı görülmektedir. IHR ve DYY değişkenlerinin tek yapısal kırılma varlığında model A ve C’de durağan oldukları ortaya koyulmuştur. Seriler üzerindeki yapısal kırılmalar incelendiğinde, Türkiye ve uluslararası düzeyde yaşanan gelişmeler ve şokların değişkenleri etkilediği gözlemlenmektedir. CDS değişkeninin 2018:M08, IHR değişkeninde 2018:M05 ve 2018:M07 dönemlerinde, DYY değişkeninde ise 2020:M03 ve 2020:M04 dönemlerinde yapısal kırılmaların gerçekleştiği tespit edilmiştir.

Analizler doğrultusunda değişkenlerin sahip olduğu yapısal kırılma tarihleri değerlendirildiğinde, kredi temerrüt takas priminin, Türkiye’ye gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımların ve ithalatın ülke içinde ve dışında gerçekleşen önemli şokların etkisi altında kaldığı gözlemlenmektedir. CDS priminin ABD ile yaşanan rahip Brunson olayı ile birlikte 2018 yılının ağustos ayında 546 baz puan seviyelerine kadar yükselmesi ve döviz kurunun önemli düzeyde artışı sonucunda, ekonominin önemli düzeyde etkilendiği, kredi risk priminde ve Türkiye’nin ithalatın yapısal kırılmaya neden olduğu görülmüştür (Tablo 3). Bununla beraber Tablo 3’te yer alan sonuçlar doğrultusunda, 2020 yılında dünyayı etkisi altına alan korona virüs

tehdidinin Türkiye'ye gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımları etkilediği ve yapısal kırılmaya neden olduğu tespit edilmiştir.

Birim kök içeren değişkenlerin analizlerinde etkisi düşük düzeyde olan birim kök analizlerinin tercih edilmesi karşılaşılan önemli problemlerden biridir. Bu problemin çözülmesi amacıyla Pesaran & Shin (1999) ve Pesaran vd. (2001) değişkenler arasındaki uzun vadeli ilişkilerin değerlendirilmesinde gecikmesi dağıtılış otoregresif modelin (ARDL) kullanılmasının daha doğru sonuçlar elde edilmesini sağlayacağını ileri sürmüştür. Gerçekleştirilen birim kök analizleri sonucunda, ülke kredi risk primi değişkeninin düzeyde durağan olmadığı ve birinci farkı alındığında durağanlaştığı, buna karşın Türkiye'ye gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımlar ve ithalatın düzeylerinde durağan oldukları tespit edilmiştir. Başka bir ifade ile modelde yer alan değişkenlerin farklı düzeylerde durağanlaştıkları görülmektedir. ARDL sınır testinin analizlerde tercih edilmesindeki en önemli husus, değişkenlere ilişkin kısa ve uzun dönemli analizlerde değişkenlerin farklı düzeyde durağan olmasına izin vermesidir.

Tablo 4. ARDL sınır testi model seçimi

Araştırma Modeli	Model	AIC	BIC	HQ	Adj. R-sq
Model (1)	ARDL(2,0)	-1.715266	-1.567934	-1.658446	0.421474
	ARDL(1,0)	-1.700690	-1.590191	-1.658075	0.402775
	ARDL(3,0)	-1.697529	-1.513364	-1.626504	0.420951
Model (2)	ARDL(2,0)	2.435269	2.582601	2.492089	0.122145
	ARDL(1,0)	2.446932	2.557432	2.489548	0.096407
	ARDL(2,2)	2.455789	2.676787	2.541020	0.133251

ARDL sınır testinin gerçekleştirilebilmesi için Akaike (AIC), Schwarz (BIC) ve Hannan-Quinn (HQ) bilgi kriterleri ile düzeltilmiş R-kare değerleri doğrultusunda en uygun modeller tespit edilmiş ve Tablo 4'te gösterilmektedir. Tablo 4'te yer alan sonuçlara göre, ARDL (2,0) modellerinin araştırma modelleri için sınır testi doğrultusunda uygun olduğu görülmüştür.

Tablo 5. ARDL sınır testi

Araştırma Modeli	Sınır Testi İstatistiği (F)	Düzye	Düşük Kritik Değer	Üst Kritik Değer
		%90	3.02	3.51
Model (1)	5.394220**	%95	3.62	4.16
Model (2)	5.669416***	%99	4.94	5.58

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

ARDL sınır testi sonuçları Tablo 5'te yer almaktadır. Sonuçlara göre, Model (1) ve Model (2) sırasıyla %95 ve %99 düzeylerinde reddedilmiştir. Modellere ait F istatistikleri ise sırasıyla 5.394 ve 5.669 olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda, Türkiye'ye gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımlar ve ithalat ile kredi temerrüt takas primi arasında eşbütünlüşme ilişkisinin olduğu görülmektedir.

Tablo 6. ARDL sınır testi uzun dönem katsayı tahminleri

Araştırma Modeli	Uzun Dönem Katsayıları		
	Değişken	Katsayı	T İstatistiği
Model (1)	$\ln(CDS)$	-0.223	-3.0536***
	C	24.903	59.591***
Model (2)	$\ln(CDS)$	-0.865	-2.226**
	C	25.381	11.445***

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Tablo 6'da araştırma modellerine ilişkin uzun dönem katsayı tahminleri bulunmaktadır. Sonuçlara doğrultusunda, her iki modelde de değişkenler arasındaki ilişkinin negatif yönlü ve

istatistiki olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda, kredi temerrüt takas priminin uzun dönemde %1 düzeyinde artması Türkiye'nin ithalat hacmini %0,22; doğrudan yabancı yatırımları ise %0,87 düzeyinde azaltacağı tespit edilmiştir.

Tablo 7. ARDL hata düzeltme modeli

Araştırma Modeli	Değişkenler	Katsayılar	T İstatistiği
Model (1)	$D(\ln(\dot{I}HR))(-1)$	-0.209	-1.752*
	$ECT(-1)$	-0.509	-4.099***
	$R^2 = 0.39$		D.W. Stat.= 1.893
Model (2)	$D(\ln(DYY))(-1)$	-0.217	-1.685*
	$ECT(-1)$	-0.733	-4.203***
	$R^2 = 0.50$		D.W. Stat.= 1.894

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Tablo 7'de değişkenler arasındaki kısa dönem ilişkilere ait veriler yer almaktadır. Analiz sonuçlarına göre, Türkiye'ye gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımlar ve ithalatın bir dönem gecikmeli değerleri ile hata düzeltme katsayılarının ($ECT(-1)$) istatistiki olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Hata düzeltme katsayılarının ($ECT(-1)$) negatif ve istatistiki olarak anlamlı olması, Türkiye'ye gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımlar ve ithalat ile kredi temerrüt risk primi arasında eşbütünleşik bir ilişki olduğunu ve meydana gelen sapmaların ilerleyen dönemlerde tekrar dengeye ulaştığını ortaya koymaktadır. Başka bir ifade ile Türkiye'ye gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımlar ve ithalat ile kredi temerrüt risk primi arasında ortaya çıkan bir şokun etkileri, sonraki dönemde sırasıyla %0,51 ve %0,73 düzeylerinde düzeldiği tespit edilmiştir. Doğrudan yabancı yatırımlar ile kredi temerrüt risk primi arasında uzun dönem dengesinin daha hızlı gerçekleşmesinin temel nedeni, ülke kredi riskinin artması halinde yatırım kararlarında kredi temerrüt risk priminin önemli bir göstergesi niteliği taşımasıdır. Çünkü bir ülkeye gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımlar, fiziki yatırımlar içermekte ve uluslararası ticarete göre daha kalıcı bir niteliğe sahip olmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımların hareket kabiliyeti düşük olması sebebiyle, yatırım kararları verilirken kredi temerrüt risk primi ve ülke riskine ilişkin göstergeler büyük önem arz etmektedir.

Çalışma kapsamında değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri frekans alanı nedensellik testleri ile analiz edilmiştir. Frekans alanı nedensellik testi, değişkenler arasında kısa, orta ve uzun dönemde nedensellik ilişkilerinin varlığını analiz etmektedir. Geleneksel nedensellik analizlerinde tek bir istatistik üzerinden nedensellik test edilmekteyken, frekans alanı nedensellik analizi değişkenler arasında farklı frekanslarda nedensellik ilişkilerinin olup olmadığını test etmektedir (Ciner, 2011).

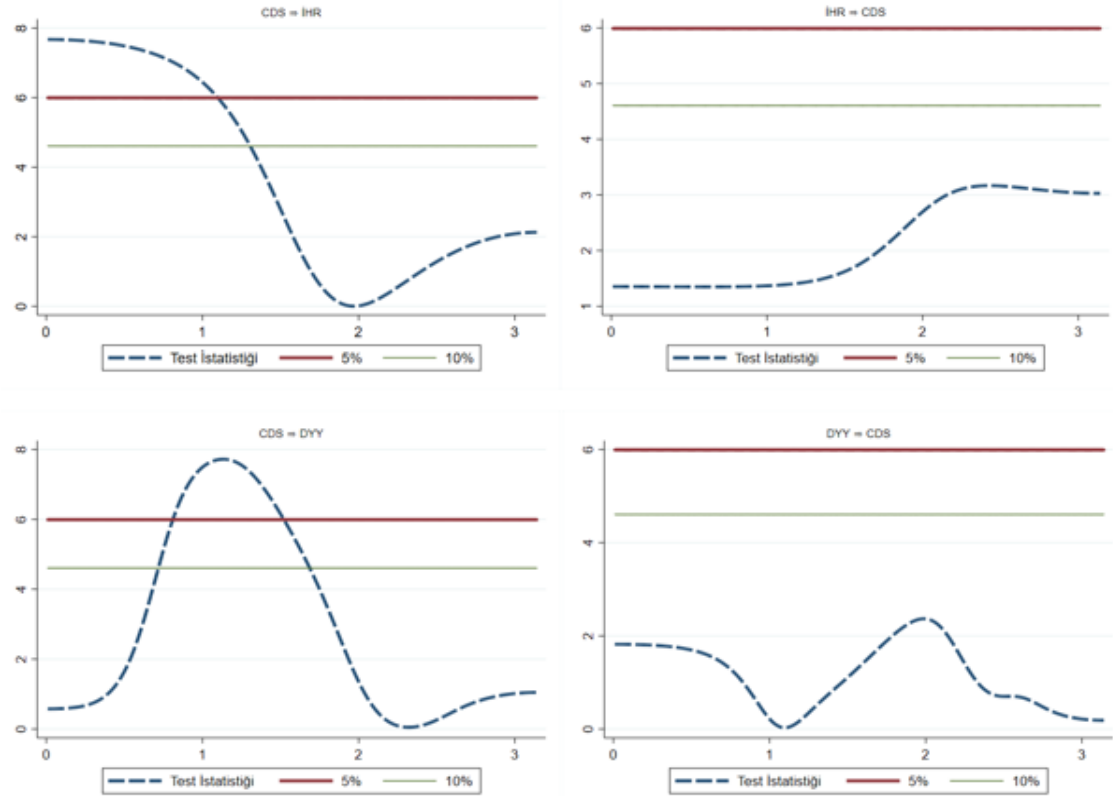
Tablo 8. Frekans alanı nedensellik testi

ω_i	Uzun Vade		Orta Vade		Kısa Vade	
	0.01	0.05	1.00	1.50	2.00	2.50
$\ln(\dot{I}HR) \Rightarrow \ln(CDS)$	1.353	1.353	1.367	1.624	2.698	3.161
$\ln(CDS) \Rightarrow \ln(\dot{I}HR)$	7.671**	7.669**	6.442**	2.788	0.009	1.282
$\ln(DYY) \Rightarrow \ln(CDS)$	1.821	1.819	0.218	1.107	2.366	0.699
$\ln(CDS) \Rightarrow \ln(DYY)$	0.576	0.578	7.493***	6.154**	1.354	0.259

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Tablo 8'de frekans alanı nedensellik testi sonuçları yer almaktadır. Analizler kapsamında hesaplanan ω_i frekans değerleri ile kısa (ω_i :2.00-2.50), orta (ω_i :1.00-1.50) ve uzun (ω_i :0.01-0.05) dönemdeki nedensellik ilişkileri test edilmektedir. Sonuçlar değerlendirildiğinde, kredi temerrüt risk priminden Türkiye'ye gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımlar ve ithalata doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin bulunduğu tespit edilmiştir.

Şekil 3. Frekans alanı nedensellik testi grafikleri

Şekil 3'te kredi temerrüt risk priminden Türkiye'nin ithalatına doğru orta ve uzun döneme, Türkiye'ye gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımlara ise orta vadede tek yönlü nedensellik ilişkisinin bulunduğu görülmektedir. Buna karşın, Türkiye'ye gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımlar ve ithalattan kredi temerrüt risk primine doğru herhangi bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, Türkiye'ye yatırım gerçekleştirecek ya da ihracat yapacak firmaların kredi temerrüt risk primini analiz ederek orta ve uzun dönemli planlamalarını gerçekleştirebilecekleri ortaya koyulmuştur.

Sonuç ve Değerlendirme

Küreselleşme süreciyle birlikte, ülkelerin birbirleri ile olan ekonomik ilişkilerinin yoğunluğu giderek artmıştır. Bu doğrultuda, ülkelerin uluslararası ticaret hacimlerinde ve doğrudan yabancı yatırımlarında önemli artışlar gerçekleşmiştir. Artan ekonomik ilişkilerin ticaret ve yatırım yapan firmalar için daha güvenli olması için çeşitli göstergelere ihtiyaç duyulmuştur. Kredi temerrüt risk primi, bir ülkede borç ödeme yükümlülüklerinin yerine getirilmesi açısından önemli bir gösterge olup, uluslararası ticaret ve yatırım yapan firmalar için de önemli bir faktör haline gelmiştir.

Çalışma kapsamında Türkiye'de kredi temerrüt risk priminin Türkiye'ye gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımlar ve ithalat üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bu kapsamda öncelikle değişkenlerin birim kök analizleri gerçekleştirilmiş, ardından kredi risk priminin Türkiye'ye gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımlar ve ithalat üzerindeki kısa ve uzun dönemli ilişkilerini test etmek için ARDL sınır testine başvurulmuştur. Analizler sonucunda, kredi temerrüt risk primindeki artışların Türkiye'ye gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımlar ve ithalat üzerinde uzun dönemde negatif yönlü bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte kısa dönemli ilişkilerin analiz edildiği hata düzeltme modeli sonuçlarına göre, kredi temerrüt risk primi ve Türkiye'ye gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımlar ile oluşturulan modelde meydana gelen sapmaların Türkiye'nin ithalatı ile kurulan

modeldeki sapmalara göre daha hızlı bir şekilde uzun dönem dengesine ulaştığı tespit edilmiştir. Bu durum, doğrudan yabancı yatırımların daha kalıcı ve maliyetli olması nedeniyle yatırımcıların Türkiye'deki kredi temerrüt risk primlerine karşı daha duyarlı olduğunu göstermektedir.

Çalışma kapsamında oluşturulan modellerin nedensellik analizleri, frekans alanı nedensellik testiyle gerçekleştirilmiştir. Analizler sonucunda, kredi risk priminden Türkiye'nin ithalat hacmine doğru orta ve uzun dönemde, doğrudan yabancı yatırımlara ise orta vadede tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin bulunduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, kredi temerrüt risk priminin kısa dönemde borç ödeme yükümlülüklerine ilişkin bir gösterge olmasına rağmen, Türkiye'ye ihracat veya doğrudan yabancı yatırım planlayan firmaların orta ve uzun dönemdeki ekonomik durumu tahmin etmelerinde önemli bir gösterge olacağı ortaya koyulmuştur.

Analizler neticesinde elde edilen bulgular literatürdeki çalışmalar ile birlikte değerlendirildiğinde, çalışma bulgularına paralel olarak kredi temerrüt takas priminin yükselmesinin doğrudan yabancı yatırımlar ile uluslararası ticareti olumsuz yönde etkilediği görüşü desteklenmektedir. Rose (2005) ülkelerin ekonomik kriz süreçlerinde kredi risk primlerinin yükselmesi ile ithalatın olumsuz etkilendiğini belirtmiş, Sandleri (2016) ise ekonomideki borç düzeyi ve buna bağlı olarak risk primlerinin artmasının uluslararası ticaret hacminde daralmalar oluşturacağını ifade etmiştir. Bu doğrultuda, Türkiye'de kredi temerrüt takas priminin ithalat üzerindeki negatif etkilerine ilişkin elde edilen bulgular literatürü desteklemektedir. Uluslararası ticaretin sürdürülebilirliği için Türkiye'de borç düzeylerinin kontrol altında tutulması ve kredi temerrüt takas primlerinin düşük seviyelerde kalması için politika yapımcıların gerekli ekonomik tedbirleri almasının önemli olduğu görülmektedir.

Çalışma sonucunda elde edilen bir diğer önemli bulgu ise Türkiye'de kredi temerrüt takas priminin artmasının doğrudan yabancı yatırımları olumsuz yönde etkilemesidir. Literatürde Maliar vd. (2008) ve Nunnenkamp (1991), doğrudan yabancı yatırımların ülke ekonomilerindeki risk düzeyinin artmasından negatif yönde etkilendiğini belirtmiştir. Ayrıca Carstensen ve Toukal (2004), risk düzeyinin yüksek olduğu ülke ekonomilerinin doğrudan yabancı yatırımların ülkeye girişine engel olduğunu ileri sürmüşlerdir. Gerçekleştirilen analizler sonucunda Türkiye'de doğrudan yabancı yatırım girişlerinin kredi temerrüt takas priminin yükselmesinden negatif olarak etkilendiğine ilişkin bulgular literatürü desteklemektedir. Bu kapsamda, Türkiye'ye gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırım hacminin artırılması için ekonomide risk oluşturan unsurların politika yapımcılar tarafından proaktif politikalar ile izlenmesi büyük önem arz etmektedir. Ülke riskini arttırabilecek borç krizlerinin önlenmesi adına gerekli önlemlerin alınması sürdürülebilir ekonomik kalkınma için büyük öneme sahiptir.

Kaynakça

- Aizenman, J., Hutchison, M. ve Jinjara, Y. (2013). What is the risk of European sovereign debt defaults? Fiscal space, CDS spreads and market pricing of risk. *Journal of International Money and Finance*, 34, 37-59.
- Akyol, H. ve Baltacı, N. (2019). CDS primlerinin makroekonomik belirleyicilerinin incelenmesi: Ardl sınır testi yaklaşımı. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 8(16), 33-49.
- Amstad, M., Remolona, E. ve Shek, J. (2016). How do global investors differentiate between sovereign risks? The new normal versus the old. *Journal of International Money and Finance*, 66, 32-48.
- Bayar, Y. ve Kılıç, C. (2014). Effects of sovereign credit ratings on foreign direct investment inflows: evidence from Turkey. *Journal of Applied Finance and Banking*, 4(2), 91.
- Bevan, A. A. ve Estrin, S. (2004). The determinants of foreign direct investment into European transition economies. *Journal of comparative economics*, 32(4), 775-787.

- Borensztein, E. ve Panizza, U. (2009). The costs of sovereign default. *IMF Staff Papers*, 56(4), 683-741.
- Breitung, J. ve Candelon, B. (2006). Testing for short-and long-run causality: A frequency-domain approach. *Journal of Econometrics*, 132(2), 363-378.
- Buchheit, L. C. (2013). *Sovereign debt restructurings: the legal context*. BIS Paper.
- Cai, P., Gan, Q., ve Kim, S. J. (2018). Do sovereign credit ratings matter for foreign direct investments?. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 55, 50-64.
- Cantor, R. ve Packer, F. (1996). Determinants and impact of sovereign credit ratings. *Economic Policy Review*, 2(2).
- Carstensen, K. ve Toubal, F. (2004). Foreign direct investment in Central and Eastern European countries: a dynamic panel analysis. *Journal of Comparative Economics*, 32(1), 3-22.
- Chen, F., Zhong, F. ve Chen, Y. (2014). Outward foreign direct investment and sovereign risks in developing host country. *Economic Modelling*, 41, 166-172.
- Ciner, C. (2011). Eurocurrency interest rate linkages: A frequency domain analysis. *International Review of Economics & Finance*, 20(4), 498-505.
- Corsetti, G., Kuester, K., Meier, A. ve Müller, G. J. (2013). Sovereign risk, fiscal policy, and macroeconomic stability. *The Economic Journal*, 123(566), F99-F132.
- Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American statistical association*, 74(366a), 427-431.
- Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 1057-1072.
- Doshi, H., Jacobs, K. ve Zurita, V. (2017). Economic and financial determinants of credit risk premiums in the sovereign CDS market. *The Review of Asset Pricing Studies*, 7(1), 43-80.
- Duquerroy, A., Gauthier, N. ve Gex, M. (2009). Credit default swaps and financial stability: risks and regulatory issues. *Banque de France, Financial Stability Review*, 13, 75-88.
- Eaton, J., Gersovitz, M. ve Stiglitz, J. E. (1986). The pure theory of country risk. *European Economic Review*, 30(3), 481-513.
- Ericsson, J., Jacobs, K. ve Oviedo, R. (2009). The determinants of credit default swap premia. *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 44(1), 109-132.
- Geweke, J. (1982). Measurement of linear dependence and feedback between multiple time series. *Journal of the American Statistical Association*, 77(378), 304-313.
- Granger, C. W. J. (1969). Investigating causal relations by econometric models and cross-spectral methods. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 37(3), 424-438.
- Granger, C. W. J. (1980). Testing for causality: a personal viewpoint. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 2(1), 229-252.
- Hosoya, Y. (1991). The decomposition and measurement of the interdependence between second-order stationary process, *Probability Theory and Related Fields*, 88, 429-444.
- Hur, J., Raj, M. ve Riyanto, Y. E. (2006). Finance and trade: A cross-country empirical analysis on the impact of financial development and asset tangibility on international trade. *World Development*, 34(10), 1728-1741.
- IMF (2013), A new look at the role of sovereign credit default swaps. *Global Financial Stability Report*, 2, 57-92.

- ISDA (2019), *Global credit default swaps market study*, <https://www.isda.org/a/JUPTE/Global-CDS-Market-Study.pdf> (Erişim Tarihi: 15 Aralık 2020).
- Kahiloğulları, A. (2018). Relationship between credit default swaps, direct foreign investments and Portfolio investments: Time series analysis for Turkey. *Prizren Social Science Journal*, 2(3), 50-62.
- Kaya, B., Kaya, E. Ö. ve Yalçiner, K. (2015). Türkiye'nin derecelendirme notları ve kredi temerrüt swap primlerinin ekonomik ve sosyal olaylara tepkisinin analizi. *Maliye ve Finans Yazıları*, 1(103), 85-111.
- Kırıkkaleli, D. ve Gökmenoğlu, K. K. (2020). Sovereign credit risk and economic risk in Turkey: empirical evidence from a wavelet coherence approach. *Borsa Istanbul Review*, 20(2), 144-152.
- Maliar, L., Maliar, S. ve Sebastián, F. P. (2008). Sovereign risk, FDI spillovers, and growth. *Review of International Economics*, 16(3), 463-477.
- Meldrum, D. (2000). Country risk and foreign direct investment. *Business Economics*, 35(1), 33-40.
- Nunnenkamp, P., Semple, M. ve Semple, M. (1991). Developing countries' attractiveness for foreign direct investment—debt overhang and sovereign risk as major impediments?. *The Pakistan Development Review*, 30(4), 1145-1158.
- Pesaran, M. H., Shin, Y. ve Smith, R.J. (1999). *Bounds testing approaches to the analysis of long-run relationships*. Cambridge Working Papers in Economics 9907, Faculty of Economics, University of Cambridge.
- Pesaran, M. H., Shin, Y. ve Smith, R. J. (2001). Bound testing approaches to the analysis of long run relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16, 289-326.
- Phillips, P. ve Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75, 335-346.
- Ramcharan, H. (1999). Foreign direct investment and country risk: Further empirical evidence. *Global Economic Review*, 28(3), 49-59.
- Rose, Andrew K, (2005). One reason countries pay their debts: renegotiation and international trade. *Journal of Development Economics*, 77(1), 189–206.
- Sandleris, G. (2016). The costs of sovereign default: Theory and empirical evidence. *Economia*, 16(2), 1-27.
- Schlegl, M., Trebesch, C. ve Wright, M. L. (2019). *The seniority structure of sovereign debt* (No. w25793). National Bureau of Economic Research.
- Wahhab, A. M. A., Gatea, A. K. ve Mohammed Abd Ali, M. A. (2020). Sovereign credit rating and its impact on foreign investment and government debt: a case study of Iraq as a model. *PalArch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology*, 17(3), 2170-2184.
- Zivot, E. ve Andrews, D. W. K. (1992), Further evidence on the great crash, the oil price shock and unit root hypothesis. *Journal of Business & Economic Statics*, 10(3), 251 – 270.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %50

2. yazar katkı oranı : %50

Reklamlardaki Sevimli Karakter İlgisinin Tüketici Satın Alma Niyeti Üzerine Etkisi

The Effect of Cute Character Interest in Advertisements on Consumer Purchase Intention

Dr. Öğr. Üyesi Abdülkadir ÖZTÜRK¹, Mustafa Said AKIN², Arif KIRMIZIKAYA³

Öz

Tüketici satın alma karar sürecini hem fonksiyonel hem de duygusal faktörlerin etkilediği bilinmektedir. Pazarlama uygulayıcıları özellikle reklamlarda kullandıkları kişiler veya karakterler vasıtasıyla tüketicilerle duygusal bağ oluşturabilirler. Bu çalışmanın amacı reklamlarda kullanılan sevimli karakterlere yönelik tüketici ilgisinin marka bilinirliği ve duygusal marka çekiciliği ile satın alma niyeti üzerine etkisini araştırmaktır. Literatüre bağlı olarak oluşturulan ifadelerin ölçümü için gerekli olan veriler çevrimiçi anket formu aracılığı ile elde edilmiştir. Araştırmacılar çevrimiçi anket linki çevrelerindekiyle paylaşarak 396 katılımcıya ulaşmışlardır. Çalışmaya katılanların her bir demografik özelliği dengeli bir dağılım göstermektedir. Reklamlarda kullanılan sevimli karakterlere yönelik tüketici ilgisinin tüketici satın alma niyetinde hiçbir demografik özellikte farklılık göstermemektedir. Frekans ve açıklayıcı faktör analizleri için SPSS 22 kullanılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi ve yapısal eşitlik modellemesi için ise Amos 20 programı kullanılmıştır. Çalışma sonuçlarına göre reklamlarda kullanılan sevimli karakterlere ilginin marka bilinirliğini ve duygusal marka çekiciliğini etkilediği görülmüştür. Ayrıca duygusal marka çekiciliğinin tüketici satın alma niyetini etkilediği de belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sevimli karakter, duygusal marka çekiciliği, marka bilinirliği, satın alma niyeti

Makale Türü: Araştırma

Abstract

It is known that both functional and emotional factors affect the consumer purchasing decision process. Marketing practitioners can create emotional bonds with consumers, especially through the people or characters they use in advertisements. The aim of this study is to investigate the effect of consumer interest towards cute characters used in advertisements on purchase intention through brand awareness and emotional brand attraction. The data required for the measurement of the expressions created based on the literature were obtained through the online questionnaire form. The researchers reached out to 396 participants by sharing the online questionnaire link with those around them. Each demographic feature of the participants in the study shows a balanced distribution. Consumer interest towards cute characters used in advertisements does not differ in any demographic characteristics in consumer purchase intention. SPSS 22 was used for frequency and exploratory factor analysis. Amos 20 program was used for confirmatory factor analysis and structural equation modeling. According to the results of the study, it was observed that the interest towards cute characters used in advertisements affects brand awareness and emotional brand attraction. Besides, it has been determined that emotional brand attraction affects consumer purchase intention.

Keywords: Cute character, emotional brand attraction, brand awareness, purchase intention

Paper Type: Research

Giriş

¹ Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, abdulkadir.ozturk@erdogan.edu.tr

² Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, m.said.akin@hotmail.com

³ Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, arif_kirmizikaya20@erdogan.edu.tr

Atf için (to cite): Öztürk, A., Akın, M. S., ve Kırmızıyaya, A. (2022). Reklamlardaki sevimli karakter ilgisinin tüketici satın alma niyeti üzerine etkisi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 569-582.

Günümüzde işletmeler arasında yaşanan yoğun rekabet neticesinde, işletmeler, farklılaşma ve kendilerine rekabet avantajı sağlama çabalarına girmektedirler. Bu çabalar pazarlamaya çalıştıkları ürün üzerinden ya da ürünün ambalajı üzerinden olabileceği gibi kurumsal marka değeri, marka bilinirliği ya da marka imajı üzerinden olabilmektedir. Sevimli pazarlama kavramının ortaya çıkışı da burada başlamaktadır. Sevimli pazarlama ürün ve ambalaj üzerinden yapılabileceği gibi doğrudan marka üzerinden de yapılabilmektedir (Barutçu ve Adıgüzel, 2015, s. 78).

Marka bilinirliği bir markayı tanıma ve hatırlama kavramlarından daha farklı bir kavramı ifade etmektedir. Bir markayı tanımak demek markaya ait ürün görüldüğünde o markayı hatırlamakken marka bilinirliği markanın sembolü görüldüğünde markanın bilinmesidir. Markayı kullanan tüketiciler o markayı gördüklerinde ve duyduklarında bilip tanıyabilmektedirler (Chi et al., 2009, s. 135). Ürünleriyle ilişkili olarak maskot, sevimli karakter ya da ürün kullanılan markaların tüketicileri tarafından daha kolay hatırlanabileceği olası bir durumdur.

Sevimli pazarlama uygulamaları içerisinde sayılabilen maskot kullanımının, marka bağlılığını, marka farkındalığını ve markaya yönelik olumlu tutumları pozitif yönde, istatistiki olarak anlamlı ve güçlü bir şekilde etkilediği belirtilmektedir (Barutçu ve Adıgüzel, 2015, s. 87-88, Adıgüzel vd., 2017, s. 50). Reklamlarda sevimli karakterlerin kullanımına sıklıkla rastlamaktayız (Vadaa, Robot Çelik vb.). İşletmeler birçok farklı sektörde sevimli karakterler kullanarak farklılık yaratmaya, avantaj sağlamaya ve markalarını daha çekici hale getirmeye çalışmaktadırlar (McVeigh, 2000, s. 226-233; Granot et al., 2013, s. 68-69; Barutçu ve Adıgüzel, 2015, s. 78; Adıgüzel vd., 2017, s. 43). Bu tarz farklılaşma faaliyetlerin neticesinde tüketicilerin satın alma niyetlerine etki etmeleri muhtemeldir.

Bu çalışmanın temel amacı reklamlarda kullanılan sevimli karakterlere karşı tüketici ilgisinin marka bilinirliği ve duygusal marka çekiciliği ile satın alma niyeti üzerine etkisinin olup olmadığını belirlemektir. Bu kapsamda çalışmanın cevap aradığı sorular şunlardır:

- Televizyon reklamlarında kullanılan sevimli karakterler duygusal marka çekiciliği oluşturuyor mu?
- Yabancı literatürde var olmasına rağmen, sevimli karakter Türk tüketicisinde marka bilinirliği oluşturuyor mu?
- Türk tüketicisinin reklamlardaki sevimli karakter ilgisi ne düzeydedir?

Yukarıda ki soruların yanıtlarını bulmak için literatüre bağlı kalarak bir model geliştirilmiştir. Keşfedici bir araştırma yöntemiyle, tüketicilerin sevimli karaktere yaklaşımları incelenmiştir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Sevimli Pazarlama ve Reklamlardaki Sevimli Karakterler

Sevimli pazarlamanın kökeni araştırıldığında, dünyayı birçok yönden etkilediği özellikle Japonya ve Japon Kültüründe görülmektedir. Granot vd. (2013, s. 70)'ne göre Japonya dünyayı militarist güç, ekonomi ya da diplomasiyle etkilemekten daha çok, Asahi Shinbun'un bir gazete yazısında belirttiği gibi "Yumuşak Güç" olarak, kültürüyle ve yaşam tarzıyla etkilemektedir (Sugawa, 2000'den aktaran: Granot et al., 2013, s. 70). Japonya'dan çıkan ve dünyaya yayılan çeşitli giyim, makyaj, saç şekilleri, kullanılan eşyalar ve yaratılan alt kültürler, Japonya'nın askeri, ekonomik vb. gibi fiziki güçlerini kullanmasına gerek olmadan dünyayı etkilediğini ortaya koymaktadır.

Sevimlilik kavramı ilk olarak iş ortamları için üretilmiş bir olgu olarak karşımıza çıkmamaktadır. Japonya da genç kızlar tarafından yaygın kullanılan sevimlilik, Japonca "Kawaii" kelimesinden türetilen bir olgudur. Japon kızları, konuşmalarını, giyim kuşamlarını, hatta kullandıkları eşyaları bile Kawaii fenomenine uygun şekilde değiştirmektedirler. Bu

fenomen Japon genç kızlarından tüm gençlere yaygınlaşmış, ardından ise iş sektörlerinin de dikkatini çekecek boyutlara ulaşmıştır (Granot et al., 2013, s. 70-72). İş sektöründe “Kawaii” yani sevimlilik kavramını kullanan ilk işletmelerden bir tanesi Hello Kitty’dur. 1971 yılında üretime başlayan işletme, kırtasiye malzemeleri, çizgi film karakterleri içeren banyo gereçleri, doldurulmuş hayvan figürlerinden peluşlar gibi çeşitli ürün ve aksesuarlar üretmekteydi. Ürünlerinde sevimli pazarlamayı en güzel şekliyle kullanan işletme hızla büyüyerek, sevimlilik pazarlamasının dünyaya yayılmasına da katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte işletme, sevimli karakterleri kullanan öncülerinden olduğu için yıllık kazanç noktasında önemli miktarlarda kâr elde ettiği görülmüştür (McVeigh, 2000, s. 226-227).

Sevimlilik kavramının boyutlarına bakıldığında karşımıza şu boyutlar çıkmaktadır (Adıgüzel vd., 2017, s. 43-45);

- Boyut – Küçüklük,
- Şekil – Keskinlik,
- Yapı – Basitlik,
- Renk – Doku – Parlaklık – Yumuşaklık,
- Oran – Genişlik,
- Düzenleme,
- Benzetme – Antropomorfizm (insana benzetme),
- Kalınlık – Tombulluk.

Geçmişten günümüze yapılan pazarlama çalışmalarında, gençlerin ve çocukların reklamcılıkta odak olmasının nedenleri ve sonuçları araştırılarak gelmiştir. 1978 ve 1979 yıllarında yapılan iki çalışmada, çocukların satın alma fırsatları önüne çıkana kadar, reklamları yapılan ürünleri hafızalarında tutabilecekleri ortaya konmuştur (Ward, 1978; Moschis & Moore, 1979’dan aktaran Mizerski, 1997, s. 7). Örneğin çocuklar reklamlarını izlediği ürünleri, aileleriyle gittikleri alışverişlerde gördüklerinde, reklamları ve reklamlardaki sevimli karakterleri hatırlayarak, ailelerini o ürünleri almaya zorlayabilir, bunun için kendilerini yere atıp ağlayabilirler. Herkes hayatında böyle bir olayın şahidi olmaktadır. Bu durum 1978 ve 1979 yılında yapılan çalışmalarla açıklanabilmektedir.

Sevimlilik anlam olarak çocukça olmaktan gelmektedir. Daha geniş tanımlamayla; tatlı, sevimli, şirin, saf, temiz gibi çeşitli şekillerde ifade edilebilir (Kinsella, 1995, s. 220). Sevimli karakterlerin kullanımı ise yukarıda belirtilen tanımlamaların odak noktasında olacak şekilde, insanların ilgisini çekecek, onlarda merak uyandıracak bir karakter yaratılarak, çeşitli sektörlerde bundan faydalanılmasıdır (McVeigh, 2000, s. 226-233; Granot et al., 2013, s. 68-69; Barutçu ve Adıgüzel, 2015, s. 78; Adıgüzel vd., 2017, s. 43).

Reklam sektöründe sevimli karakterlerin kullanımına sıklıkla rastlamaktayız. Örnek vermek gerekirse;

- Arçelik markasının sevimli karakteri Robot Çelik,
- Yapı Kredi markasının kullanmış olduğu Vadaa,
- Michelin’in sevimli karakteri Bibendum,
- Tat markasının domatesleri,
- Nesquik markasının tavşanı,
- Algida dondurmalarının aslan karakteri bunlardan sadece bazılarıdır.

Reklamlarda bu tarz sevimli karakterlerin kullanımının en temel nedenleri arasında, tüketicinin dikkatini ve ilgisini çekmek, işletmenin kendisini diğerlerinden farklılaştırma çabası ve marka imajının güçlendirilmesi yer almaktadır (Özcan, 2014, s. 54).

Hellén & Sääksjärvi (2013, s. 153-154)’nin ürünlerdeki çocuksu antropomorfizmi yani insana benzetmenin ölçülebilmesi için yapılan ölçek geliştirme çalışmasına göre, tüketiciler ürünlerde bulunan çocuksu antropomorfik özelliklere olumlu tepki vermektedirler. Ayrıca aynı

çalışmaya göre, erkeklerin kadınlara göre çocuksu antropomorfik özellikleri daha fazla sempatik buldukları sonucu ortaya çıkmıştır.

Olumlu etkilerin yanı sıra, sevimliliğin etkisinin olumsuz olabileceği durumların ortaya konduğu çalışmalar da yapılmıştır. Sevimli ambalaj tasarımlarının göreceli kötü ürünler için tüketici satın alma niyetini artırdığı, ancak göreceli kaliteli ve özellikli ürünler için sevimliliğin tüketici satın alma niyetini olumsuz yönde etkilediği belirtilmektedir (Schnurr, 2019, s. 368).

Amerika Birleşik Devletleri'nde her yıl düzenlenen, Amerikan Futbolu Ligi'nin şampiyonluk maçı olan Super Bowl'un reklam kampanyalarının etkileri üzerine yapılan bir çalışmada, oluşturulan ölçek sayesinde Super Bowl'a olan ilgiye bakılmıştır. Çalışmada, Super Bowl ile ilgili bir reklama maruz kaldıktan sonra, aynı konuyla ilgili bir gazete haberine maruz kalmanın belleği doğrudan etkilediği ve daha kalıcı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Jin, 2003, s. 37). Bu çalışmada, Super Bowl'a olan ilgiye ilişkin sorular, sevimli karakterlere olan ilginin ölçülmesi amacıyla kullanılarak veriler elde edilmeye çalışılmıştır.

1.2. Marka Bilinirliği

Marka, tüketicinin ürünle ilgili bilgi sahibi olabileceği önemli bir iletişim aracı olmakla beraber, tüketicilerin ürüne ulaşmasını sağlamakta ve karar verme aşamasından satın almaya kadar uzanan süreçte de alıcıya yol göstermektedir. Marka ürünü rakiplerden farklılaştıran ve tanıtımının nasıl olacağını belirleyen şekil ya da isimler bütünü olarak değerlendirilebilir (Kotler & Armstrong, 2004, s. 248; Aktuğlu ve Temel, 2006, s. 43).

Tüketici toplumlarda bir markanın tanınması, hatırlanması o markanın bilinirliği olarak adlandırılmaktadır. Nitelik olarak da bir marka ne kadar çok anılıyorsa ya da hatırlanıyorsa o kadar çok marka biliniyor demektir. Marka bilinirliği, belli ürünlerin hangi markaya ait olduklarını ve ürünü kullanan potansiyel kitle tarafından tanınıyor olması anlamına gelmektedir (Aaker, 1991, s. 220). Marka bilinirliği bireyin kullandığı markayı diğer markalara oranla daha çok tanınması ve bilmesi olarak değerlendirilmektedir. Marka bilinirliği, marka değerinin önemli bir göstergesi olduğu için pazarlama çalışmalarının birçoğu marka bilinirliğini artırmak amacıyla yapılmaktadır (Keller, 1993, s. 3).

Bir markanın bilinirliğinin markaya sağladığı üç farklı avantajı vardır. Bu avantajlar; markayı öğrenme, görünür olma ve seçim yapma kolaylığıdır (Šerić et al., 2016, s. 162). Bununla birlikte marka bilinirliği, güçlü bir marka olma açısından büyük öneme sahiptir. Çünkü bilinen markalar bilinmeyen markalara göre daha fazla tercih edilmektedir. Böylelikle bilinen markalar diğer markalara oranla rekabette daha fazla avantaja sahip olmaktadır (Hoeffler & Keller, 2003, s. 423-424).

Foroudi'nin (2018, s. 274) marka bilinirliği üzerine yaptığı çalışmada, bir şirketin ya da markanın bilinirliği bir ürünü satın almadaki basamaklardan biridir. Bir markanın bilinirlik düzeyi bir ürünü veya hizmeti satın alma imkanını artırabilmektedir. Aynı zamanda işletmeye uzun soluklu bir rekabet imkanı sağlamaktadır.

Tüketicilerin bir markanın reklamı ile daha sık karşılaşması, sadece daha yüksek marka bilinirliği ve ilişkileri geliştirmekle kalmaz aynı zamanda daha olumlu bir marka kalitesi algısı ve güçlü bir marka değeri sağladığı belirtilmiştir. Bu durumun en önemli nedenlerinden biri reklam harcamalarında meydana gelen azalmanın marka bilinirliğinde ve marka sadakatinde düşüşe neden olmasıdır. Reklamlar tüketicinin markayla ilgili davranışını güçlendirerek güçlü marka oluşmasına katkıda bulunmaktadır (Yoo et al., 2000, s. 207).

Nart ve Saydan' a (2011, s. 40) göre, bir markanın bilinir olması o markaya duyulan güveni artırırken olumlu bir imaj çizmesine de yardımcı olmaktadır. Bu imaj ve güven o markaya karşı sadakati artırmaktadır.

Ürünlerde sevimli karakter kullanımı 1970 yıllardan beri artarak devam etmektedir. Sevimlilik, günümüzdeki pazarlamacılar için kimliği ve marka bilincini geliştirmenin bir aracı

haline gelmektedir (Dydyński, 2017, s. 13). Sevimli pazarlama terimi içerisinde emoji, maskot ve diğer öğeler bulunmaktadır. Amerika'daki basketbol, buz hokeyi veya Amerikan futbol takımlarının kullanmış oldukları maskotlar, sadakat geliştirme, marka bilinci oluşturmanın yanında maç bilet satışlarında da etkili oldukları görülmektedir. Maskotlar birçok değer yaratırken özellikle de marka bilinirliği oluşturmaktadırlar. Markanın tüketiciler tarafından hatırlanmalarını ve bu süreçte tüketicilerin eğlenmelerini sağlamaktadırlar (Tekinay, 2003).

1.3. Duygusal Marka Çekiciliği

Çekicilik Türk Dil Kurumu'nun tanımlamasına göre "Çekici olma durumu, alım, albeni, alımlılık, cazibe, hava, gelgel." olarak tanımlanmaktadır. (www.tdk.gov.tr.) Yani herhangi bir şeyin bir insana çekici gelmesi için, o şeyin algılayan kişi tarafından belirli özellikleri neticesinde albenili, cazibeli gelmesi ve algılayanı kendine bir şekilde çekmesi gerekmektedir. Bu durum sadece görsel çekicilik olarak algılanmamalıdır. Örneğin Richard W. Pollay cinsellik, görsellik ve zevk odaklılığın dışında, statü, aile, bağlılık ve sağlık kavramları üzerinden de çekiciliği vurgulamaktadır (Pollay, 1983'ten aktaran Aslan vd., 2019, s. 1494).

Duygusal marka çekiciliği ise bir markaya estetik değerler katan, marka ile herhangi bir temasta bulunulmasında tüketiciye güçlü his ve zevkler veren bir baştan çıkarma gücünün bütünsel algısı olarak tanımlanmaktadır (Klabi & Debabi, 2011'den aktaran Shim et al., 2015, s. 4).

Konuyla ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde markaların diğer markalardan farklılaşmasının tüketicilerde marka adına olumlu hisler uyandırılmasına ve markanın çekici gelmesine yol açtığına vurgu yapılmaktadır (Currás-Pérez et al., 2009, s. 547; Shim et al., 2015, s.4).

Ürünlerinde sevimli karakter kullanan markalar tüketicisine eğlenceli, renkli, canlı, herhangi bir şeye benzetme ya da bir yapı oluşturma gibi his ve düşüncelere sevk etmesi, tüketicilerin duygusal marka çekiciliklerini etkileyebilecektir.

1.4. Satın Alma Niyeti

Niyet, bir şeyi yapmayı önceden tasarlamak, istemek, tutum ve davranışa dönüştürmeye yönelik olan fiili bir irade olarak tanımlanabilir (Mutlu vd., 2011, s. 55).

Satın alma niyeti birinin bir ürüne ihtiyacı olduğunu fark etmesi, o ürünü almaya yönelmesi anlamlarına gelen bir tutumdur. Tüketici, ürünün alınmaya değer olduğunu keşfettikten sonra o ürünü alacağı anlamına gelmektedir (Madahi, 2012, s. 153). Wang'a (2013, s. 359) göre, satın alma niyeti tüketicilerin belli bir üründen satın alma olasılığına yön veren ve etkileyen bir tutumdur. Satın alma isteği, karar verme aşamasından satın alma davranışına kadar etkili olmaktadır (Topal ve Nart, 2016, s. 74).

Tüketicilerin bir markaya ya da ürüne besledikleri tüm duygular satın alma niyetinden etkilenmektedir. Eğer bir tüketici bir ürüne karşı olumlu duygular içindeyse o ürünü tekrar satın alma davranışını göstereceği gibi, olumsuz duygular içindeyse de o ürüne karşı satın alma davranışını tekrar göstermeyecektir (Koçak Alan, 2013, s. 93-94). Tüketicilerin satın alma niyeti basit ya da çok karmaşık olabilmektedir. Bir tüketici için bir ürünü satın almak sadece ihtiyaç olabileceği gibi başka bir tüketici için ihtiyaçtan daha farklı neden ve anlamı olabilmektedir. Tüketicilerin alışveriş sürecinde gösterecekleri davranış biçimleri, ihtiyacı karşılamanın yanında bazı deneyim ve duygusal tecrübelerle dayanarak farklılıklar gösterebilmektedir (Akturan, 2010, s. 19)

Onurlubaş' a (2018, s. 296) göre marka imajı, marka farkındalığı, marka bilinirliği gibi durumlar satın almayı etkilemektedir. Markaya yapılacak her türlü yatırım tüketiciye bağlılık ve satın alma istediği gibi durumları artıracığından markanın işletmesine olumlu katkılar sağlamaktadır. Tüketicilerin marka bağlılığı ve farkındalığını artırmak için çalışmalar yapılması önerilmektedir.

Nabila & Achyar (2019, s. 93-94) satın alma niyetiyle ilgili yapmış oldukları çalışmada güvenirlilik ve eğlencenin satın alma davranışını etkilediğini belirlemişlerdir. Bu faktörler reklam ve satın alma niyetini de olumlu yönde etkilemektedir. Çalışmanın diğer bir sonucu göre YouTube kanalının bilgi vericilik üzerinde ve reklamlara karşı olumsuz bir tutum olduğu belirlenmiştir. Bu çalışmaya ilave olarak Erşan ve Cengiz (2020, s. 67), sevimli karakterlerle ilgili yaptıkları çalışmada reklamlarda kullanılan emojielerin satın alma isteği üzerinde olumlu etki yaptığını söylemektedirler. Emojiler sevimli karakterlerden biridir ve satın alma isteğini olumlu yönde etkilemektedir. Reklamlarda emoji kullanılması ise tüketici beğenisini artıracığı düşünülmektedir.

Günümüz iş dünyasında yaşanan yoğun rekabet ortamında, işletmelere avantaj sağlayan en önemli satış geliştirme araçlarından bir tanesi de reklamlardır. İşletmeler marka imajı oluşturma ve geliştirmesi, marka bilinirliklerini artırılması ve ürünlerinin tutundurması için reklamlardan faydalanmaktadır. Reklamların daha ilgi çekici ve farklı olmasını sağlamak için de sevimli karakterlerden yararlanmaktadır. Reklamların ve reklamlarda kullanılan sevimli karakterlerin, tüketicinin ilgisini çekerek, marka bilinirliği ve duygusal marka çekiciliği ile birlikte satın alma niyetini olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir. Bu çalışmada reklamlarda kullanılan sevimli karakterlerin, marka bilinirliği ve duygusal marka çekiciliği aracılığı ile satın alma niyetine olan etkileri analiz edilecektir.

2. Yöntem

Çalışmanın kavramsal çerçevesi doğrultusunda oluşturulan ilgili hipotezler ve araştırma modeli aşağıdaki gibidir.

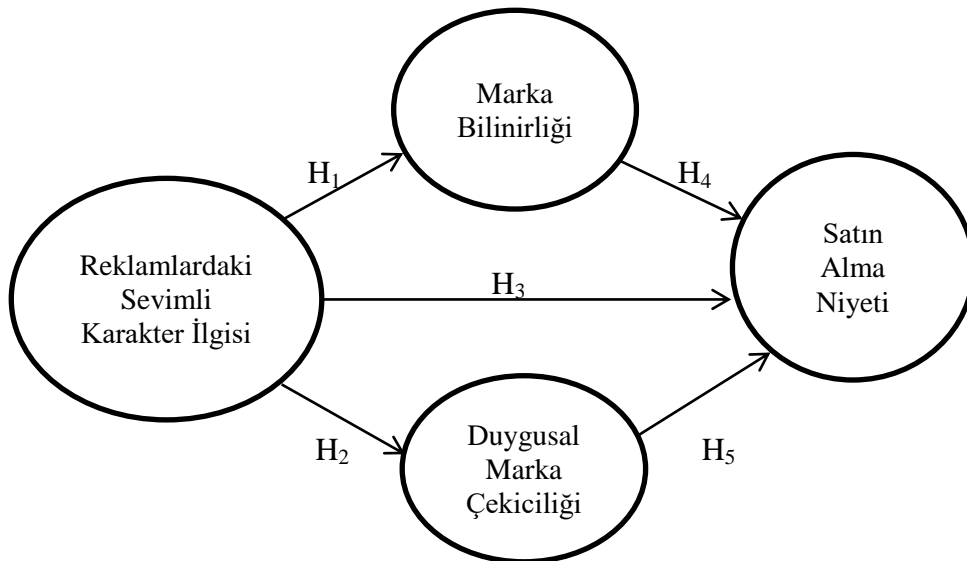
Markalar tarafından sevimli karakterlerin kullanılması, sıklıkla tercih edilen bir durumdur. Yapılan çalışmalar incelendiğinde, markaların sevimli karakter kullanmaları, marka bilinirliklerini ciddi oranda artırdığını, markaların tüketicilere daha çekici geldiği ve satın alma niyeti üzerinde de etkisinin olduğunu vurgulamaktadır (McVeigh, 2000; Granot et al., 2013; Barutçu ve Adıgüzel, 2015). Buna rağmen sevimli karakterlerin satın alma niyeti üzerinde bazı ürünler açısından olumsuz etkisinin olduğu sonucuna ulaşan çalışmalar da bulunmaktadır (Schnurr, 2019). Bu doğrultuda oluşturulan hipotezler:

H₁: Reklamlardaki sevimli karakter ilgisi, marka bilinirliği üzerinde etkilidir.

H₂: Reklamlardaki sevimli karakter ilgisi, duygusal marka çekiciliği üzerinde etkilidir.

H₃: Reklamlardaki sevimli karakter ilgisi, satın alma niyeti üzerinde etkilidir.

Şekil 1. Araştırma modeli

Marka bilinirliği ve satın alma niyeti üzerine yapılan araştırmalarda da marka bilinirliğinin tüketicilerin satın alma niyetleri üzerinde istatistiki olarak pozitif anlamlı etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Chi et al., 2009; Wang & Yang, 2010; Hutter et al., 2013). Bu doğrultuda oluşturulan hipotez:

H₄: Marka bilinirliği, satın alma niyeti üzerinde etkilidir.

Ayrıca duygusal marka çekiciliği aracılığı ile markaların tüketici algısında pozitif ve anlamlı bir ilişkili olduğu belirtilmektedir (Currás-Pérez et al., 2009; Shim et al., 2015). Yapılan bir çalışmada duygusal marka çekiciliğinin tekrar satın alma üzerinde etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Shim et al., 2015). Buradan hareketle duygusal marka çekiciliğinin satın alma niyetine etki etmesi de muhtemeldir. Bu doğrultuda oluşturulan hipotez:

H₅: Duygusal marka çekiciliği, satın alma niyeti üzerinde etkilidir.

Anket soruları oluşturulurken reklamlardaki sevimli karakter ilgisi soruları, yapılan bir çalışmada Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Super Bowl'a olan ilgi ile ilişkin sorular, sevimli karakterlere olan ilginin ölçülmesi amacıyla kullanılarak (Jin, 2003), duygusal marka çekiciliği soruları, marka kişiliği ve duygusal yaklaşımlar üzerine yapılan bir çalışmadan alınarak (Klabi ve Debabi, 2011), marka bilinirliği soruları, marka bilinirliği üzerine yapılan bir çalışmadan alınarak (Yoo et al., 2000) ve son olarak satın alma niyeti soruları ise tüketicilerin satın alma niyetleri üzerine karşılaştırmalı yapılan bir araştırmadan alınarak (Lepkowska-White et al., 2003) veriler elde edilmeye çalışılmıştır. Anketin uygunluğu açısından pilot çalışma 90 kişilik bir grup ile yürütüldükten sonra anket son halini almış ve beşli likert tasarımı göre anket son halini almıştır (1= Kesinlikle Katılmıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum). Araştırmanın evrenini Türkiye'deki tüketiciler oluşturmaktadır. Bu evrene ulaşmak imkânsız olduğu için evreni temsil edeceği düşünülen örnekleme (en az 384 kişi) ulaşılmaya çalışılmıştır. Araştırmacıların oluşturdukları çevrimiçi anket formu kolayda örnekleme yöntemiyle araştırmacıların çevrelerine ve katılım sağlayanlarında kendi çevrelerine anket formunun dağıtılması istenmiştir. 22 Şubat 2021 ile 22 Mart 2021 tarihleri arasında 396 kişinin katılımıyla veriler elde edilmiştir.

2.1. Araştırma Etik Boyutu

Araştırma için etik kurul izni Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan 16.02.2021 tarih ve 2021/39 toplantı karar sayısı ile alınmıştır.

3. Verilerin Analizi ve Bulgular

Katılımcıların demografik verileri incelendiğinde, katılımcıların yüzde 51,5'inin kadın ve 48,5'inin erkek, medeni durum açısından ise yüzde 43,2'sinin bekar yüzde 56,8'inin ise evli olduğu görülmektedir. Bu iki demografik özellik açısından bakıldığında örneklemin dengeli bir dağılım gösterdiği sonucuna ulaşmak mümkündür. Yaş açısından incelendiğinde katılımcıların yüzde 24'ünün 18-25, yüzde 23,7'sinin 26-33, yüzde 12,6'sının 34-41, yüzde 14,6'sının 42-49 ve son olarak yüzde 25'inin de 50 ve üzeri yaş aralıklarında olduğu görülmektedir. Eğitim düzeyleri açısından ise katılımcıların yüzde 21,2'si lise ve altı, yüzde 22,2'si ön lisans, yüzde 37,4'ü lisans ve yüzde 19,2'si lisansüstü (Yüksek Lisans ve Doktora) düzeyinde olduğu veriler neticesinde anlaşılmıştır. Meslek açısından katılımcıların yüzde 36,9'unun kamu sektöründe, yüzde 15,2'sinin özel sektörde, yüzde 7,6'sının serbest meslek alanında çalıştıkları, yüzde 7,8'inin emekli olduğu ve yüzde 24'ünün ise öğrenci olduğu görülmüştür. Gelir durumu incelendiğinde ise katılımcıların yüzde 24,7'sinin 3000 TL ve altı, yüzde 19,2'sinin 3001-4500 TL, yüzde 16,4'ünün 4501-6000 TL, yüzde 14,4'ünün 6001-7500 TL ve yüzde 25,3'ünün ise 7501 TL ve üzeri gelir elde ettikleri anlaşılmaktadır. Genel anlamda demografik bulguların dağılımları dengeli bir dağılımın olduğu, herhangi bir demografik özellikte sadece bir bölüme yığılmaların olmadığını ve bunun neticesi olarak da sağlıklı bir analiz sürecine tabii tutulabileceğini söylemek mümkündür.

3.1. Açıklayıcı Faktör Analizleri

Araştırma amacıyla oluşturulan modelde yer alan değişkenlerin ölçülebilmesi amacıyla 5’li likert ölçeği kullanılmış ve toplamda 15 ifadenin model ile uyumluluğunu test etmek amacı ile Açıklayıcı Faktör Analiz (AFA) yapılmıştır. 15 ifade ile yapılan ilk açıklayıcı faktör analizi sonucunda marka bilinirliğinin 6. ifadesinin (MB6) faktör yapısını bozduğu anlaşılmış ve MB6 çıkartılarak açıklayıcı faktör analizi tekrar yapılmıştır.

Tablo 1. Değişkenlere ait faktör analizi sonuçları

	Ortalama Katılım	Faktör Yüğü	Faktör Yüğü	Faktör Yüğü	Faktör Yüğü	Açıklanan Varyans
Marka Bilinirliği						60,043
MB2	3,75	,821				
MB3	3,68	,804				
MB4	3,74	,798				
MB1	3,75	,795				
MB5	3,59	,786				
Reklamlardaki Sevimli Karakter İlgi						12,845
RSK1	3,38		,788			
RSK2	3,39		,780			
RSK3	3,01		,686			
DMC2	3,16		,621		,475	
Satın Alma Niyeti						5,527
SAN2	3,01			,831		
SAN1	2,76			,811		
SAN3	2,76			,766		
Duygusal Marka Çekiciliği						3,559
DMC3	3,06				,746	
DMC1	2,94				,539	

KMO: ,936

Açıklanan Toplam Varyans: 81,973

14 ifade ile tekrar yapılan açıklayıcı faktör analizi neticesinde toplamda 13 ifade istenilen faktörlerin altında netice vermiştir. Ancak duygusal marka çekiciliğinin 2. ifadesi (DMC2) ‘Reklamlardaki Sevimli Karakter İlgi’ faktörünün altında sonuç vermiştir. Çıkan sonuç incelendiğinde DMC2 ifadesinin en yüksek ilişkili olduğu ikinci faktörünün ise istenilen faktör olan ‘Duygusal Marka Çekiciliği’ olduğu görülmüştür.

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) analizinin sonucu ise 0,936 olmuştur. Bu sonuç ise verilerin faktör analizine uygun olduğunu ortaya koymaktadır. Faktörlerin Cronbach’s Alpha değerlerine bakıldığında marka bilinirliği için $\alpha=0,941$, reklamlardaki sevimli karakter ilgisi için $\alpha=0,901$, satın alma niyeti için $\alpha=0,881$ ve duygusal marka çekiciliği için $\alpha=0,866$ ’dır. Bulunan bu sonuçlar incelendiğinde kabul edilebilir güvenilirlik alt değeri olan “,70” değerinin üzerinde değerlere ulaşıldığı, anketin içsel uyum düzeyinin yüksek olduğu, aynı şartlar altında aynı sonuçların ortaya çıkabileceği ve anketin güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Altunışık vd., 2020, s. 184).

3.2. Doğrulayıcı Faktör Analizi ve Yapısal Model

Araştırma analizinde açıklayıcı faktör analizinden sonra doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. DFA sonucunda elde edilen değerler, Doll et al. (1994, s. 456) ve Mishra & Datta (2011, s. 40) araştırmalarında geliştirdikleri uyum iyiliği kabul edilebilir aralığında olduğu görülmüştür. Bu durum çalışma modelimizin doğru ve sorunsuz bir şekilde çalıştığını göstermektedir. Çalışma modelinin güvenilirliğini ortaya koyan değerler olan AVE (Average Variance Extracted = Çıkarılan Ortalama Varyans) ve CR (Composite Reliability = Birleşik Güvenilirlik) değerleri ve uyum iyilik değerleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

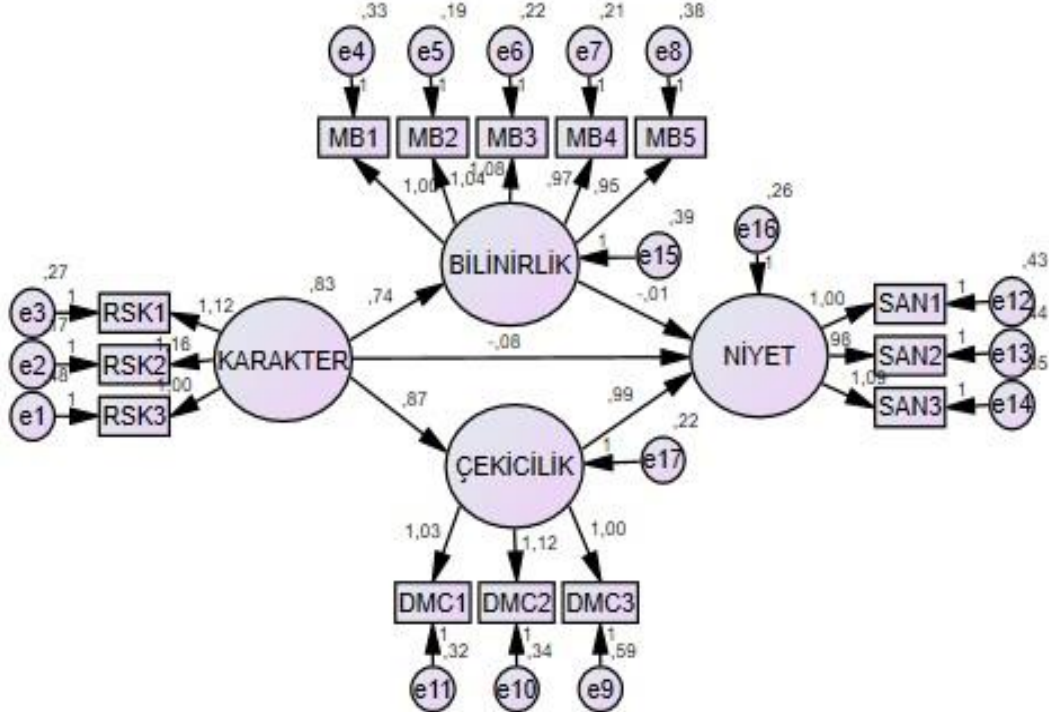
Tablo 2. Yapısal modele ait AVE, CR değerleri ve R²

	AVE	CR	R ²
Reklamlardaki Sevimli Karakter İlgisi	0,766	0,907	
Marka Bilinirliği	0,764	0,941	,542
Duygusal Marka Çekiciliği	0,693	0,871	,741
Satın Alma Niyeti	0,712	0,881	,731

Goodness of fit: $\chi^2=238,928$, $df = 71,000$ $CMIN/DF = 3,365$ $p = 0,000$, $GFI = ,918$ $AGFI = ,879$ $NFI = ,952$ $TLI = ,956$ $CFI = ,966$ $RMSEA = ,077$

Çıkan sonuçlar incelendiğinde AVE değerlerinin 0,50 ve CR değerlerinin de 0,70 üzerinde olduğu görülmektedir. Dolayısı ile yapılan analizler neticesinde modelin yapısal model testine uygun olduğu ve hipotezlerin test edilebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma yapısal modeli Şekil 2'deki gibidir.

Şekil 2. Yapısal model

Reklamlardaki sevimli karakter ilgisinin duygusal marka çekiciliği ve marka bilinirliği üzerine, reklamlardaki sevimli karakter ilgisinin, marka bilinirliğinin ve duygusal marka

çekiciliğinin de satın alma niyeti üzerinde etkilerinin olup olmadığının belirlenmesi ve hipotez yorumlamaları için tablo 3'te gösterilen standartlaştırılmış doğrudan etkiler incelenecektir.

Tablo 3: Hipotez testi sonuçları

Hipotezler	Standartlaştırılmış Etki Katsayısı (β)	P	Durum
H ₁ : Karakter ---> Bilinirlik	,736	***	Kabul
H ₂ : Karakter ---> Çekicilik	,861	***	Kabul
H ₃ : Karakter ---> Niyet	-,073	,509	Ret
H ₄ : Bilinirlik ---> Niyet	-,012	,832	Ret
H ₅ : Çekicilik ---> Niyet	,925	***	Kabul

p < 0.05, (Bilinirlik: Marka Bilinirliği, Karakter: Reklamlardaki Sevimli Karakter İlginin, Çekicilik: Duygusal Marka Çekiciliği ve Niyet: Satın Alma Niyeti)

Sonuçlar incelendiğinde, reklamlardaki sevimli karakter ilginin marka bilinirliği ve duygusal marka çekiciliği üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisi olduğu görülürken, satın alma niyeti üzerinde istatistiki olarak anlamlı etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır ($p=0,509$). Duygusal marka çekiciliğinin satın alma niyeti üzerinde istatistiki olarak anlamlı etkisi olduğu görülürken, marka bilinirliğinin satın alma niyeti üzerinde istatistiki olarak anlamlı etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır ($p=0,832$). Elde edilen sonuçlara göre H₁, H₂ ve H₅ hipotezleri kabul edilirken, H₃ ve H₄ hipotezleri ret edilmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

İşletmeler kendilerine rekabet avantajı sağlayacak ve kendilerini rakiplerine göre daha üstün kılabilecek uygulamalar üzerinde yoğunlaşmaktadırlar. Tutundurma faaliyetlerinde sevimli karakterlere yer verilmesi bu uygulamalardan bir tanesidir. Sevimli karakterler reklamlarda kullanılabileceği gibi (Vadaa, Çelik Robot, Bibendum vb.) markanın kendisi üzerinden de sevimlilik algısını kullanabilir (Hello Kitty).

İşletmelerin artan rekabet ortamında hem marka bilinirliklerini hem de duygusal marka çekiciliklerini arttırmaları tüketicilerin satın alma niyetlerine etki edebileceği gibi işletmelere rekabet avantajı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu nedenle oluşturulan çalışma neticesinde elde edilen bulguların işletmelere fayda sağlama noktasında önemli yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Konuyla ilgili yapılan geçmiş çalışmalar incelendiğinde sevimli karakterlerin marka bağlılığına ve farkındalığına pozitif etki ederken (Barutçu ve Adıgüzel, 2015; Adıgüzel vd., 2017) aynı zamanda marka imajına da olumlu etki ettiği sonucuna ulaşan çalışmalar mevcuttur (Özcan, 2014). Sevimli karakter gibi farklılaşma çabaları işletmeleri daha çekici hale getirerek tüketicide markalara karşı daha olumlu hisler uyanmasına sebep olabilmektedir (Currás-Pérez et al., 2009; Shim et al., 2015) Buna rağmen kaliteli ürünlerin sevimli karakterler aracılığı ile pazarlanmasının tüketime olumsuz etki ettiği üzerinde duran çalışmalar da mevcuttur (Schnurr, 2019). Bunun yanı sıra bazı faaliyetler içerisinde marka bilinirliğinin satın alma davranışını olumlu yönde etkilediği de bilinmektedir (Çevikbaş, 2007, s. 47; Ertemel ve Bayrak, 2019). Bütün bu çalışmalar ışığında farklı çalışmalarda ayrı ayrı değerlendirilen değişkenlerin bir araya getirilmesiyle, reklamlardaki sevimli karakterlere olan ilginin marka bilinirliği ve duygusal marka çekiciliğine ve üç değişkenin de satın alma niyetine etkisinin araştırılması literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Araştırma neticesinde reklamlardaki sevimli karakterlere olan ilginin marka bilinirliğini ve duygusal marka çekiciliğini etkilerken, satın alma niyetine etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca duygusal marka çekiciliğinin satın alma niyeti üzerinde etkisi görülürken, marka bilinirliğinin ise satın alma niyeti üzerinde bir etkisinin olmadığı anlaşılmıştır. H₁, H₂ ve H₅ hipotezleri kabul edilirken, H₃ ve H₄ hipotezleri ret edilmiştir. Çıkan bu sonuçlarla marka

bağlılığı, farkındalığı ve imajına etki ettiği sonucuna ulaşılan literatürle örtüşmektedir (Currás-Pérez et al., 2009; Özcan, 2014; Shim et al., 2015; Barutçu ve Adıgüzel, 2015; Adıgüzel vd., 2017; Onurlubaş, 2018).

Ancak sevimli karakterlerin ve marka bilinirliğinin satın alma niyeti üzerinde etkilerinin olmaması elde edilen sonuçlar açısından yapılan bazı çalışmalarla ters düşmektedir (Çevikbaş, 2007; Ertemel ve Bayrak, 2019). Bu durumun araştırmaların farklı sınırlılıklara sahip olmalarından kaynaklanması muhtemeldir. Tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden olan kolayda örnekleme tekniği çalışmada kullanıldığından, çalışma sonuçları genellenememektedir. H₃ ve H₄ hipotezlerinin literatür ile farklılık göstermesinin sebebinin çalışmaya katılan katılımcıların demografik özellikleri dağılımının eşit olması olduğu düşünülmektedir. Reklamlarda kullanılan sevimli karakterler daha çok çocuklar ve gençlerin ilgisini çektiğinden, marka bilinirliğini artırmak için yapılan farklılaştırma çalışmalarının etkisini ölçmede bu yaş grupları üzerine çalışmaların yapılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Çalışma neticesinde elde edilen bulguların işletmelerin ürün planlamalarında fayda sağlayacağı düşünülürken, ayrıca bu alanda araştırma yapan ve yapmak isteyen araştırmacılara da önemli kapılar açabileceği düşünülmektedir. Ulaşılan neticeler ışığında işletmelerin marka bilinirliklerini ve duygusal marka çekiciliklerini arttırmak amacıyla bir sevimli karakterler ile özdeşleştirmenin önemli olduğu vurgulanmalıdır. Aynı zamanda duygusal marka çekiciliğinin artmasıyla tüketicilerin satın alma niyetlerinin de pozitif yöne döneceği yine bulgularla kanıtlanmıştır. İşletmelerin bu tarz çalışmalar yapmaları kısa vadede kârlılık, uzun vadede ise marka bilinirliği ve imajı açısından diğer işletmelerden farklılaşacağı sonucuna ulaştıracağı düşünülmektedir.

Gelecek çalışmalarda ise farklı değişkenler modele eklenerek, aracılık ilişkileri de dâhil olmak üzere farklı ilişkiler incelenebilir ve yeni modeller geliştirilebilir. Bunun yanı sıra satın alma niyeti yerine, plansız ya da kontrolsüz satın alma değişkeni, marka bilinirliği yerine marka imajı ya da marka kişiliği kullanılarak ilişkiler incelenebilir ve literatüre katkı sağlanabilir.

Kaynakça

- Aaker, D. (1991). *Managing brand equity: capitalizing on the value of a brand name*. New York: Free Press.
- Adıgüzel, D. Ü., Sarıtaş, E. ve Barutçu, S. (2017). Sevimlilik boyutlarının derecelendirilmesi ve sevimliliğin satın alma davranışları üzerine etkisi: ambalaj tasarımı üzerine keşifsel bir araştırma. *Pamukkale Journal Of Eurasian Socioeconomic Studies*, 4(2), 41-53. doi: 10.5505/pjess.2017.03521
- Aktuğlu, I. ve Temel, A. (2006). Tüketiciler markaları nasıl tercih ediyor? (kamu sektörü çalışanlarının giysi markalarını tercihini etkileyen faktörlere yönelik bir araştırma). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (15), 43-59.
- Akturan, U. (2010). Hedonik tüketim eğiliminin plansız satın alma eğilimi üzerindeki etkisinin belirlenmesi-identifying the effect of hedonic consumption tendency on impulsive buying tendency. *Öneri Dergisi*, 9(33), 109-116.
- Altunışık, R., Özdemir, Ş. ve Torlak, Ö. (2020). *Pazarlama İlkeleri ve Yönetimi*. İstanbul: Beta.
- Aslan, E. Ş., Özkan, N., Özkan, Ş. ve Değer, M. (2019). Duygusal satış vaadi (esp): duygusal çekiciliğinin marka itibarına etkisi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 7(3), 1492-1511. doi:10.19145/e-gifder.584158
- Barutçu, S. ve Adıgüzel, D. Ü. (2015). Sevimli pazarlama ve maskotların marka farkındalığı marka bağlılığı ve markaya yönelik tutum üzerindeki etkisi: karşılaştırmalı bir araştırma. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 76-93.

- Chi, H. K., Yeh, H. R. & Yang, Y. Y. (2009). The impact of brand awareness on consumer purchase intention: The mediating effect of perceived quality and brand loyalty. *The Journal of International Management Studies*, 4(1), 135-144.
- Currás-Pérez, R., Bigné-Alcañiz, E. & Alvarado-Herrera, A. (2009). The role of self-definitional principles in consumer identification with a socially responsible company. *Journal of Business Ethics*, 89(4), 547-564.
- Çevikbaş, M. (2007). *Marka bilinirliğinin tüketici satın alma davranışı üzerine etkileri ve elektrikli küçük ev aletleri üzerine bir uygulama* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Doll, W. J., Xia, W. & Torkzadeh, G. (1994). A confirmatory factor analysis of the end-user computing satisfaction instrument. *MIS Quarterly*, 18(4), 453-461.
- Dydynski, J. M. (2017). *Perception of cuteness in animal mascots/characters* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). University of Tartu, Tartu.
- Erşan, C. ve Cengiz, H. (2020). *Reklamda emoji kullanımının tüketici satın alma kararına etkisi: öznel iyi oluş'un aracılık rolü* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Karabük Üniversitesi, Karabük.
- Ertemel, A. V. ve Bayrak, F. (2019). Sponsorlukların marka bilinirliğine ve satın alma kararına etkisi. *İstanbul Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü Working Paper Series*, 12(238), 1-19. doi: 10.5281/zenodo.3596700
- Fishbein, M. & Ajzen, I. (1975). Belief, attitude, intention and behavior: An introduction to theory and research. *Journal of Business Venturing*, 5, 177-189.
- Foroudi, P. (2019). Influence of brand signature, brand awareness, brand attitude, brand reputation on hotel industry's brand performance. *International Journal of Hospitality management*, 76, 271-285. doi: 10.1016/j.ijhm.2018.05.016
- Gökaliçler, E. ve Saatçioğlu, E. (2016). Reklamlarda emoji kullanımı: Emoji içerikli reklamlara yönelik tüketicilerin tutumlarının belirlenmesi üzerine bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 19(2), 63-91.
- Granot, E., Alejandro, T. B. & Russell, L. T. M. (2014). A socio-marketing analysis of the concept of cute and its consumer culture implications. *Journal of Consumer Culture*, 14(1), 66-87.
- Hellén, K. & Sääksjärvi, M. (2013). Development of a scale measuring childlike anthropomorphism in products. *Journal of Marketing Management*, 29(1-2), 141-157. doi: 10.1080/0267257X.2012.759989
- Hoeffler, S. & Keller, K. L. (2003). The marketing advantages of strong brands. *Journal of Brand Management*, 10(6), 423-424.
- Hutter, K., Hautz, J., Dennhardt, S. & Fuller, J. (2013). The impact of user interactions in social media on brand awareness and purchase intention: The case of MINI on facebook. *Journal of Product & Brand Management*, 22(5/6), 342-351. doi: 10.1108/JPBM-05-2013-0299
- İspir, N. B. ve Suher, H. K. (2009). Sms reklamlarına yönelik tüketici tutumları. *Selçuk İletişim*, 5(4), 5-17.
- Jin, H. S. (2003). Compounding consumer interest: effects of advertising campaign publicity on the ability to recall subsequent advertisements. *Journal Of Advertising*, 32(4), 29-41.
- Keller, K. L. (1993). Conceptualizing, measuring, and managing customer-based brand equity. *Journal of Marketing*. 57(1), 3-4.

- Kinsella, S. (1995). Cuties in Japan, In Skov L. ve Moeran B. (Ed.), *Women, Media and Consumption in Japan* içinde (ss. 220-254), Honolulu: Hawai'i Press.
- Klabi, F. & Debabi, M. (2011). Brand personality and emotional attitudes: The case of mobile telephone operators. *Journal of Global Marketing*, 24(3), 245-262.
- Koçak Alan, A. (2013). *Mağaza bağlılığının oluşumu: tüketicilerin deneyimlerinin, duygularının ve düşüncelerinin etkilerini incelemeye yönelik ampirik bir çalışma* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Kocaeli.
- Kotler, P & G. Armstrong (2004). *Principles of Marketing*. New Jersey: Pearson Education Inc.
- Lee, H., & Yan, L. B. (2020). Selling cute destinations to east asia. *Journal of Hospitality and Tourism Insights, ahead-of-print(ahead-of-print)*. doi:10.1108/jhti-04-2020-0039.
- Lee, Y. H. & Mason, C. (1999). Responses to information incongruity in advertising: The role of expectancy, relevancy, and humor. *Journal of Consumer Research*, 26(2), 156-169.
- Lepkowska-White, E., Brashear, T. G. & Weinberger, M. G. (2003). A test of ad appeal effectiveness in Poland and The United States-the interplay of appeal, product, and culture. *Journal of Advertising*, 32(3), 57-66.
- Madahi, A., & Sukati, I. (2012). The effect of external factors on purchase intention amongst young generation in Malaysia. *International Business Research*, 5(8), 153-159. doi: 10.5539/ibr.v5n8p153
- Mcveigh, B. J. (2000). How Hello Kitty commodifies the cute, cool and camp: 'consumutopia' versus 'control' in Japan. *Journal of Material Culture*, 5(2), 225-245.
- Mishra, P. & Datta, B. (2011). Perpetual asset management of customer-based brand equity-The PAM evaluator. *Current Research Journal of Social Sciences*, 3(1), 34-43.
- Mizerski, R. (1995). The relationship between cartoon trade character recognition and attitude toward product category in young children. *Journal of Marketing*, 59(4), 58-70.
- Mutlu, H., Çeviker, A., ve Çirkin, Z. (2011). Tüketici etnosentrizmi ve yabancı ürün satın alma niyeti: Türkiye ve Suriye üzerine karşılaştırmalı analiz. *Sosyoekonomi*, 14(14), 51-55.
- Nabila, S., & Achyar, A. (2019). Analysis of factors affecting users' attitude toward the YouTube ads and their effects on purchase intention. *Jurnal Manajemen dan Bisnis Sriwijaya*, 17(2), 91-100. doi: 10.29259/jmbs.v17i1.8858.
- Odabaşı, Y. ve Barış, G. (2017) *Tüketici Davranışı*, İstanbul: MediaCat.
- Onurlubaş, E. (2018). Marka değeri boyutlarının marka bağlılığı ve satın alma niyeti üzerine etkisi: x marka beyaz eşya kullanıcıları üzerine bir uygulama. *Electronic Turkish Studies*, 13(30). 297-302. doi: 10.7827/Turkishstudies.14362.
- Özcan, B. (2014). Hayvan semboller ve marka maskotlarda kullanımı. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(27), 53-68.
- Pollay, R. W. (1983). Measuring the cultural values manifest in advertising. *Current Issues And Research in Advertising*, 6(1), 71-92.
- Saydan, R., Nart, S. ve Baydaş, A. (2011). Marka bilinirliği, markaya duyulan güven ve marka imajının marka sadakatine etkisi: cep telefonu sektöründe bir uygulama. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 25-42.
- Schnurr, B. (2019). Too cute to be healthy: How cute packaging designs affect judgments of product tastiness and healthiness. *Journal of The Association For Consumer Research*, 4(4), 363-375. doi: 10.1086/705029

- Šerić, M., Saura, I. G. & Mikulić, J. (2016). Exploring integrated marketing communications, brand awareness, and brand image in hospitality marketing: a cross-cultural approach. *Trziste/Market*, 28(2), 159-172.
- Shim, C., Kang, S., Kim, I. & Hyun, S. S. (2017). Luxury-cruise travellers' brand community perception and its consequences. *Current Issues in Tourism*, 20(14), 1489-1509. doi: 10.1080/13683500.2015.1033386
- Sugawa, K. (2000). *Change in premiership and Japan's soft power*. Japan: The Asahi Shimbun.
- Tekinay, N. A. (2003). *Her Ürüne Bir Kahraman*. <https://www.capital.com.tr/sectorler/diger-sektorler/her-urune-bir-kahraman> (Erişim tarihi: 27.03.2021).
- Topal, İ. ve Nart, S. (2016). Facebook marka sayfası içeriklerinin ağızdan ağza iletişim ve satın alma niyetine etkisi: moda markaları örneği. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 5(9), 74-89.
- Wang, J. S., Cheng, Y. F. & Chu, Y. L. (2013). Effect of celebrity endorsements on consumer purchase intentions: advertising effect and advertising appeal as mediators. *Human Factors and Ergonomics in Manufacturing and Service Industries*, 23(5), 357-367. doi: 10.1002/hfm.20336
- Wang, X. & Yang, Z. (2010). The effect of brand credibility on consumers' brand purchase intention in emerging economies: The moderating role of brand awareness and brand image. *Journal of Global Marketing*, 23(3), 177-188. doi: 10.1080/08911762.2010.487419
- Yoo, B., Donthu, N. & Lee, S. (2000). An examination of selected marketing mix elements and brand equity. *Journal of The Academy of Marketing Science*, 28(2), 195-211.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu

Tarih: 16.02.2021

No: 2021/39

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %33

2. yazar katkı oranı : %34

3. yazar katkı oranı : %33

Türkiye’de Gerçekleştirilen Güvenlik İşbirliğinin Özel Güvenlik Görevlilerinin Tükenmişlik ve İşten Ayrılma Niyetlerine Etkisi*

The Impact of Security Cooperation Established in Turkey on Private Security Officers’ Burnout and Turnover Intention

Dr. Uğur DEMİRCİ ¹

Öz

Günümüzde suç önleme politikalarının merkezinde yer alan özel güvenliğin, kamu güvenliğine katkısını artırabilmek için tüm dünyada çeşitli işbirliği projeleri gerçekleştirilmektedir. Bu projelerin en önemlilerinden biri de, Türkiye’de polis ve özel güvenlik görevlileri arasında işbirliği kültürü yaratarak özel güvenlik görevlilerinin genel güvenliğe katkısını azami seviyeye çıkarmayı amaçlayan Genel Kolluk Özel Güvenlik İşbirliği ve Entegrasyonu-KAAN Projesidir. Proje, genel hedeflerine ulaşma yönünde başarılı olmakla birlikte, özel güvenlik görevlilerinin iş tutumları üzerinde olumlu etkiler oluşturma potansiyeline de sahiptir. Araştırmanın amacı Türkiye’de gerçekleştirilen işbirliği projesi kapsamında görev yapan özel güvenlik görevlileriyle bu kapsamda görev yapmayanların tükenmişlik ve işten ayrılma niyetleri arasında fark olup olmadığını tespit etmektir. Nicel paradigma çerçevesinde gerçekleştirilen araştırma, betimsel tarama şeklinde desenlenmiştir. Araştırmanın evrenini Isparta ilinde çalışan özel güvenlik görevlileri oluşturmaktadır. Araştırmada tam sayım kullanılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak, Maslach ve Jackson (1981) tarafından geliştirilen Maslach Tükenmişlik Envanteri ve Scott ve arkadaşları (1999) tarafından geliştirilmiş olan İşten Ayrılma Niyeti Ölçeğini içeren anket formu kullanılmıştır. Araştırma sürecinde elde edilen verinin analizi neticesinde, Proje kapsamında çalışan özel güvenlik görevlileriyle bu kapsamda görev yapmayanların kişisel başarı algıları arasında istatistiksel olarak fark bulunduğu, işten ayrılma niyeti ve tükenmişlik envanterinin diğer boyutları kapsamında herhangi bir farkın olmadığını tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Özel güvenlik, polis, işbirliği, tükenmişlik, işten ayrılma niyeti

Makale Türü: Araştırma

Abstract

In order to increase the contribution of private security which has been at the center of crime prevention policies today, to public safety, various cooperation projects are carried out all over the world. One of the most important ones of these projects is also Law Enforcement Private Security Cooperation and Integration-KAAN Project which aims to maximize the contribution of private security to public safety in Turkey by creating a cooperation culture between police and private security officers. While the project is successful in achieving its overall goals, it also has the potential to have positive effects on private security officers’ job attitudes. The aim of the study is to determine whether there is any difference between the private security officers’ burnout and turnover intention who works in the scope of Project and who don’t work. The research carried out within the framework of the quantitative paradigm was planned as a descriptive survey. The universe of the research consists of private security officers working in Isparta city. The full count sample was used in the study. In the research, a questionnaire form was used as data collection tool which contains Maslach Burnout Inventory developed by Maslach and Jackson (1981) and Intention to Leave Scale developed by Scott et al (1999). As a result of the analysis of the data obtained during the research process, it was determined that there is a statistically significant difference between the personal success perception of the private security officers working within the

*Bu çalışma, Özel Güvenlik Denetleme Başkanlığı tarafından 01.04.2019 tarihinde İstanbul’da ve akabinde tüm Türkiye’de hayata geçirilen Genel Kolluk Özel Güvenlik İşbirliği ve Entegrasyonu-KAAN Projesi sürecinde gerçekleştirilmiştir.

¹Özel Güvenlik Denetleme Başkanlığı, ugurdemirci@yahoo.com

Atf için (to cite): Demirci, U. (2022). Türkiye’de gerçekleştirilen güvenlik işbirliğinin özel güvenlik görevlilerinin tükenmişlik ve işten ayrılma niyetlerine etkisi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 583-604.

scope of the project and those who don’t work within it, and there is no difference in terms of turnover intention and other dimensions of the burnout.

Keywords: Private security, police, cooperation, burnout, turnover intention

Paper Type: Research

Giriş

Günümüzde birçok ülkede suç ve ceza sisteminin anahtar unsuru haline gelen özel güvenlik sektörünün (Sarre, 2011) özellikle son 40 yılda üstlendiği güvenlik ve polislik rolleri büyük ölçüde artmıştır (Sarre ve Prenzler, 2011). Özel güvenlik görevlileri özel mülkiyetlerin korunmasının yanında yarı kamusal ve kamusal alanlarda da görev yaparak suç önleme mekanizmalarının önemli bir parçası şeklinde görülür olmuştur (Stenning, 2000). Bu kapsamda genel kolluk personeli ile özel güvenlik görevlileri arasındaki ilişki artmıştır. Genel kolluk ve özel güvenlik görevlileri arasında artan ilişki ve özellikle özel güvenlik görevlilerinin kamu güvenliğine yaptıkları katkının potansiyeli (Stewart, 1985) kamu yöneticilerinin dikkatini çekmiş, son dönemde tüm dünyada bu iki unsur arasında işbirliği projeleri hızla geliştirilmeye başlanmıştır (Sarre ve Prenzler, 2012; Sarre ve Prenzler, 2011; Tilley ve Hopkins, 1998; Van den Berg, 1995).

Genel kolluk ile özel güvenlik görevlileri arasındaki işbirliğine yönelik projelerden biri de Türkiye’de yeni bir güvenlik kültürü oluşturma potansiyeli olan Genel Kolluk Özel Güvenlik İşbirliği ve Entegrasyonu-KAAN Projesidir. Proje, özel güvenlik görevlilerinin görev yaptıkları yerlerde etkin, verimli, ölçülebilir, denetlenebilir ve amacına uygun güvenlik hizmeti sunulmasını sağlayarak, gerek genel kolluk gerekse de özel güvenlik görevlilerinde yaratılan işbirliği kültürü sayesinde, özel güvenliğin genel güvenliğe katkısını azami düzeye çıkartmak amacıyla gerçekleştirilmektedir. Proje kapsamında geliştirilen iletişim kanalı vasıtasıyla polis memurları ve özel güvenlik görevlileri arasında önceden var olmayan etkili ve anlık iletişim alışkanlığı kazandırılarak olaylara zamanında müdahale edilmesi amaçlanmaktadır (Demirci, 2020a). KAAN Projesi tüm Türkiye’de 81 ilde 52.752 noktada, 200.207 özel güvenlik görevlisi ve 23.388 polis memurunun katılımıyla devam etmektedir (Emniyet Genel Müdürlüğü [EGM], 2022). Projenin nihai amacı, Türkiye’de çalışan 300.000’in üzerindeki tüm özel güvenlik görevlilerini kapsayacak şekilde polisle işbirliklerinin sağlanmasıdır.

Tüm dünyada gerçekleştirilen polis özel güvenlik işbirliği projelerinin büyük bir çoğunluğu özel amaçlarına ulaşılması yönünde başarılı olmuşturlar (Chinwokwu, 2018). Bununla birlikte bu işbirliğinin polis memurları ve özel güvenlik görevlilerindeki algısının kendilerinin çeşitli iş tutumları üzerinde pozitif etkili olduğu da bilinmektedir (Demirci, 2019a; Demirci, 2019b; Demirci, 2021a,b; Nalla vd., 2009).

“Çalışanların duygusal anlamda bitkinlik yaşaması” şeklinde tanımlanan tükenmişliğin (Maslach, 1976) örgütlerin etkinlik ve verimlilikleri üzerinde önemli olumsuz etkileri yanında (Başar ve Basım, 2016) çalışanlarda birçok sağlık sorununa yol açma ihtimali de bulunmaktadır (Ahola vd., 2005; Kaçmaz, 2005; Yavuz ve Akdeniz, 2019). Bu nedenle tükenmişlik örgütler açısından üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir olgudur. Örgüt yöneticilerinin geri bildirim mekanizmalarını etkili bir biçimde kullanarak (Kahn vd, 2006), çalışanların iletişim becerilerini geliştirmelerine yardımcı olacak programları kendilerine sunarak (Avcı ve Seferoğlu, 2011), sosyal destek ortamını oluşturarak (Kyriacou, 2001) ve danışma mekanizmalarını kurarak (Dolunay ve Piyal, 2003) çalışanlarının tükenmişlik seviyelerini düşürecekleri ve ortadan kaldıracabilecekleri ifade edilmektedir. Ayrıca tükenmişliğin çeşitli iş tutumlarından etkilendiği de bilinmektedir (Akçamete vd., 1998; İncesu vd., 2017; Polat ve Uğurlu, 2008; Polatçı ve Özyer, 2015; Singh vd., 2012).

İşten ayrılma davranışının en önemli belirleyicisi olarak kabul edilen işten ayrılma niyeti (Ajzen ve Fishbein, 1980; Igbari ve Greenhaus, 1992; Jaros, 1997; Mobley vd., 1979) örgütler açısından önemle üzerinde durulan bir diğer faktördür. Bireysel, örgütsel ve çevresel

birçok faktörden etkilenebilen çalışanların işten ayrılma niyetleri (Hom vd., 1992) farklı iş tutumlarından da etkilenebilmektedir (Ali Sahah vd., 2010; Benligiray ve Demirci, 2020; Çelik ve Çıra, 2013; Liew ve Sharan, 2008; Uzun, 2018). Bu nedenle örgüt yöneticileri çalışanların işten ayrılma niyetlerini negatif etkileyen iş tutumlarının kendilerine kazandırılması yönünde faaliyetler gerçekleştirmektedirler.

KAAN Projesi, kendi özel amaç ve hedeflerinin başarılmasının yanında, işbirliği kapsamında ortaya konulan faaliyetler neticesinde oluşan iklim çerçevesinde özel güvenlik görevlilerinin çeşitli iş tutumları üzerinde etkili olabilme potansiyeline sahiptir. Proje kapsamında polis memurları ve özel güvenlik görevlileri arasında sağlanan iletişim ve oluşan işbirliği sayesinde özel güvenlik görevlilerinin işbirliği algılarının yükselmesi beklenmektedir. Yükselen işbirliği algısı, özel güvenlik görevlilerinin iş doyumları (Demirci, 2019a; Demirci, 2019b) üzerinde pozitif, iş stresleri üzerinde negatif (Demirci, 2021a) yönde etkili olmaktadır. KAAN Projesi kapsamındaki özel güvenlik görevlilerinin işbirliği algılarında meydana gelebilecek pozitif yönlü değişimin kendilerinin tükenmişlik ve işten ayrılma niyetleri üzerinde de negatif etkili olabileceği değerlendirilebilir. Bu nedenle araştırma, “*Türkiye’de gerçekleştirilen Genel Kolluk Özel Güvenlik İşbirliği ve Entegrasyonu-KAAN Projesi’ne katılan özel güvenlik görevlileriyle katılmayanların tükenmişlik ve işten ayrılma niyetleri arasında fark var mıdır?*” sorusuna cevap bulmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Nicel paradigma çerçevesinde betimsel tarama şeklinde desenlenen çalışmada Isparta’da çalışan özel güvenlik görevlilerine Maslach Tükenmişlik Envanteri ve İşten Ayrılma Niyeti Ölçeğini içeren anket uygulanmıştır. Tam sayım kullanılan çalışmada tüm evrene yansız ulaşmak amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında özel güvenlik görevlilerine uygulanan anket neticesinde elde edilen veri IBM SPSS ve AMOS programları vasıtasıyla analiz edilmiştir.

Genel kolluk özel güvenlik işbirliği algısı, henüz her yönüyle ortaya konulamamış, araştırmacılar tarafından son dönemde ele alınmaya başlanan bir konudur (Demirci, 2020b). Alanyazında bu işbirliğinin özel güvenlik görevlilerinin tükenmişlikleri üzerinde etkili olup olmadığını ortaya koyan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bununla birlikte işbirliği algısının özel güvenlik görevlilerinin işten ayrılma niyetleri üzerinde etkili olup olmadığına ilişkin araştırmalar da kısıtlıdır. Bu nedenle araştırmanın alanyazına önemli katkısı olacağı değerlendirilmektedir.

Araştırmada öncelikle kavramsal çerçeve çizilmiş, bu kapsamda tükenmişlik, işten ayrılma niyeti, genel kolluk özel güvenlik işbirliği konuları açıklanmış ve işbirliği algısının tutumsal çıktılarına değinilerek hipotezler oluşturulmuştur. İkinci bölümde araştırmanın yöntemi detaylı bir şekilde açıklandıktan sonra üçüncü bölümde gerçekleştirilen analiz sonuçları raporlanmıştır. Son bölümde ise araştırma kapsamında elde edilen analiz ışığında genel değerlendirme yapılmıştır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Tükenmişlik

Freudenberger (1974) tarafından, “duygusal açıdan enerjinin tükenmesi hali” olarak tanımlanan tükenmişlik, Maslach (1976) tarafından çalışanların duygusal açıdan bitkinlik yaşamaları olarak ifade edilmiştir. Tükenmişlik, çalışanlarda yüksek iş stresi neticesinde beliren, duygusal ve davranışsal olarak ortaya çıkan problemler bütünüdür (Pines ve Aronson, 1988). Ancak tükenmişliği örgütsel kaynaklı olan diğer stres kaynaklarından ayıran, bireyin işi gereği karşılaştıklarıyla kurduğu etkileşim neticesinde oluşmasıdır (Azizoğlu ve Özyer, 2010) ve insanlarla yoğun olarak yüz yüze iletişim gerektiren mesleklerde daha çok görülmektedir (Maslach ve Jackson, 1981). Tükenmişlik, işi nedeniyle yoğun şekilde insanlarla ilişki içerisinde bulunan bireylerde görülen duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve düşük kişisel başarı hissi olarak tanımlanmaktadır (Maslach ve Zimbardo, 1982).

Maslach tükenmişliği üç boyutta ele almaktadır: duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarının azalması. Duygusal tükenme, çalışanlarda enerjinin yok olması ve yorgunlukla birlikte oluşan tükenmişliğe ait stres boyutunu ifade etmektedir. Tükenmişliğin kilit ögesi olarak ifade edilen duygusal tükenme, çalışanın aşırı iş yükü sebebiyle enerjisini tükettiği durum anlamına gelmektedir (Schutte vd., 2000). Duyarsızlaşma, bireyin kendisi ve hizmet verdiklerine karşı duyarsızlaşması, hizmet verdiği bireylerden duygusal ve bilişsel olarak uzaklaşması anlamına gelmektedir. Duygusal olarak tükenen bireyler, kendilerini işlerinden uzaklaştırırlar ve çevrelerindekiyle karşı duyarsızlaşırlar. Bireysel başarının azalması ise tükenen bireyin kendisini yeterli oranda başarılı veya üretken görmemesi durumunu işaret etmektedir (Maslach vd., 2001).

Tükenmişlik, bireysel ve örgütsel birçok faktörden etkilenmektedir (Halbesleben ve Buckley, 2004). Cinsiyet (Pretty vd., 1992), yaş, iş tecrübesi (Bilge ve Aydılek, 2015; Brewer ve Shapard, 2004), medeni durum (Maslach ve Jackson, 1985), ekonomik durum (Otacıoğlu, 2008), ücret (Gaines ve Jermier, 1983) ve kişilik özellikleri (Semmer, 1996) tükenmişlik üzerinde etkili olduğu bilinen bireysel özellikler arasında sayılmaktadır. Tükenmişliği etkileyen örgütsel faktörler ise iş yükü, iş üzerindeki kontrol, ödül, çatışma, adalet (Leiter ve Maslach, 1999), hizmet alanlarla kurulan temas (Pines ve Maslach, 1978), yönetici tarafından kötü davranılması (Yagil, 2006), personel yetersizliği (Lacshinger ve Leiter, 2006), lider desteği, geri bildirim, karar süreçlerine katılım (Demerouti vd., 2001; Maslach vd., 2001), rol çatışması, rol belirsizliği (Singh vd., 2012) ve liderlik özellikleri (Başar, 2019) gibi faktörlerdir. Bununla birlikte iş doyumu (Boymul ve Yaşa Özeltürkay, 2017; Gökdemir, 2017; Siefert vd., 1991), örgütsel bağlılık (Polat ve Uğurlu, 2008), duygusal emek, duygusal zeka (Polatçı ve Özyer, 2015), iş aile çatışması (Singh vd., 2012), iş stresi (Cox, 1993), sinizm (İncesu vd., 2017), psikolojik sermaye (Nazim ve Arshad, 2014) ve örgütsel adalet (Meydan vd., 2011) gibi iş tutumları da tükenmişlik üzerinde etkili olmaktadır.

Tükenmişlik, çalışanların performans ve verimlilik (Başar ve Basım, 2016) başta olmak üzere iş doyumu (Çağlıyan, 2007), örgütsel bağlılık (Demirel vd., 2017) ve örgütsel vatandaşlık davranışı (Çankır, 2017) düzeylerini negatif yönde, işten ayrılma niyetlerini (Aslan ve Etyemez, 2015) ise pozitif yönde etkilemektedir. Bununla birlikte tükenmişlik çalışanlarda depresyon (Ahola vd., 2005), yorgunluk, bitkinlik, baş ağrısı, uykusuzluk, kilo kaybı, kalp rahatsızlığı, sinirlilik, huzursuzluk, sabırsızlık, ümitsizlik ve kaygı bozukluğu gibi çok çeşitli sağlık sorunlarına da yol açabilmektedir (Ahola vd., 2005; Kaçmaz, 2005; Yavuz ve Akdeniz, 2019).

1.2. İşten Ayrılma Niyeti

Yüksek personel devir oranı, yüksek maliyet artışının (Abbasi ve Hollman, 2000; Sjöberg ve Swerke, 2000) yanında örgütlerin etkinlikleri (Price ve Mueller, 1986) ve verimlilikleri (Watrous vd., 2006) üzerinde de olumsuz etkiye sahip olması nedeniyle çok uzun dönemdir örgütsel araştırmaların merkezinde yer almaktadır (Tse ve Lam, 2008). Örgütlerde belirli bir dönemde işgörenlerin işten ayrılmaları veya işten çıkarılmaları sonrasında yerlerine çalışacak bireylerin alınması neticesinde oluşan işgücü hareketliliği olarak tanımlanabilecek devir oranı (Türker, 1995), gönüllü ve gönülsüz olarak iki başlıkta kategorize edilmektedir (Watrous vd., 2006). Bireyin örgütte kalmama konusunda inisiyatif kullanması durumunda ortaya çıkan gönüllü devir oranı (McPhersen, 1976), örgütler açısından asıl olumsuz neticeleri olan ve önemle üzerinde durulması gereken hususların başında gelmektedir (Mobley, 1982).

İşten ayrılma niyeti, işten ayrılma davranışının en önemli belirleyicilerinden biridir (Ajzen ve Fishbein, 1980; Iğbari ve Greenhaus, 1992; Jaros, 1997; Mobley vd., 1979). Bireylerin çalışma şartlarından tatmin olmamaları nedeniyle ortaya koydukları negatif bir davranış olarak ifade edilebilen işten ayrılma niyeti (Rusbelt vd., 1988), bireyin işten ayrılmayı ne kadar fazla deneyeceğine ilişkin motivasyonu ilgilidir (Ajzen, 1991). Bir çalışanın işten ayrılma niyeti ne kadar yüksekse, o kadar fazla işten ayrılmayı deneyecek, bu nedenle de işten ayrılma ihtimali o kadar yükselecektir (Ajzen ve Madden, 1986). Bilinçli olarak bir örgütten

ayrılma düşüncesi şeklinde ortaya çıkan işten ayrılma niyeti (Tett ve Meyer, 1993), bireysel, örgütsel ve çevresel faktörlerden etkilenerek bireyde işten ayrılma davranışına dönüşmektedir (Hom vd., 1992). Çalışanların ücret tatminsizliği (Gerhart ve Milkovich, 1990), iş alternatifleri (Lee vd., 2004), iş stresi, iş yükü, olumsuz etkileşim (Yaprak, 2009), mobbing (Akbolat vd., 2014), çalışanın işine yapmış olduğu yatırım, genel işsizlik düzeyi (Cotton ve Tuttle, 1986; Taslak, 2015), kişilik özellikleri (Ünsar, 2011), iş özellikleri (Kenek ve Sökmen, 2018), yaş, eğitim düzeyi, iş tecrübesi, medeni durum (Ali Shah vd., 2010), cinsiyet (Sökmen ve Ceyhun Sezgin, 2017) gibi birçok faktör çalışanın işten ayrılma niyetini etkileyebilmektedir.

Alanyazın incelendiğinde işten ayrılma niyetini olumlu ve olumsuz şekilde etkileyen birçok iş tutumu bulunduğu tespit edilmiştir. Çalışanların yönetimden, iş arkadaşlarından, ücretlerinden, iş çeşitliliğinden ve insan kaynakları politikalarından memnuniyetleri (Muhammad ve Mohammad, 2010), örgütsel iklim, sorumluluk, örgütsel destek (Liew ve Sharan, 2008), otonomi, sosyal destek (Fadi vd., 2009), iş doyumu, örgütsel bağlılık (Ali Sahah vd., 2010), motivasyon (Tzeng, 2002), örgütsel özdeşleşme, mesleki bağlılık (Çelik ve Yıldız, 2018; Öktem vd., 2016), örgütsel güven (Uzun, 2018), örgütsel vatandaşlık davranışı (Çelik ve Çıra, 2013), örgütsel adalet (Karavardar, 2015) ve örgütsel öğrenme (Avcı ve Küçükusta, 2009) kendilerinin işten ayrılma niyetleri üzerinde negatif etkilidir. Bununla birlikte iş aile çatışması (Çarıkçı ve Çelikkol, 2009), tükenmişlik (Yıldırım vd., 2014), stres (Sökmen ve Şimşek, 2016), örgütsel sessizlik (Sarrafoğlu ve Günsay, 2020), çatışma, sinizm (Gökçe vd., 2017) ve örgütsel politika algısı (Benligiray ve Demirci, 2020) ise işten ayrılma niyetini pozitif yönde etkileyebilmektedir.

1.3. Genel Kolluk Özel Güvenlik İşbirliği ve KAAN Projesi

Modern devletle birlikte ortaya çıkan polis (Yılmaz, 2018; Ergut, 2021), kamu düzenini ve güvenliğini korumak, suça engel olmak ve suç işlendiğinde ise bunu ortaya çıkarmakla görevli kişi olarak tanımlanmaktadır (Akıncı, 1990). Polis, bütün toplumlarda halkın hayatını yaşanabilir olmasını amaçlamaktadır (Fairchild ve Dammer, 2001). Kolluk olarak da anılan polisin temel amacı kamu düzenini sağlamaktır (Aycı, 2007). Avrupa Birliği kayıtlarında polis, “toplumda insan haklarına saygı gösteren, güvenliği sağlayan ve halkın güvenliğini koruyan kamu görevlisi” şeklinde tarif edilmektedir (Sönmez, 2003). Polis, şiddet kullanarak toplumsal ilişkileri düzenlemek amacıyla görevlendirilen kişilerdir ve kamusal modern polisin ana özelliğidir (Bayley, 1985). Mawby (1990), polisi, ulusal düzeyde yetkilendirilmiş kamusal bir güç olarak nitelemektedir.

Demokratik polisten daha önce var olan özel güvenliğin (Johnston, 1992; Spitzer ve Scull, 1977) ilk uygulama örnekleri çok eskilere dayanmakla birlikte her dönemin şartları doğrultusunda dönüşerek yayılmış ve günümüzde çoğu yerde polis kuvvetlerinden daha yüksek sayıya ulaşmıştır (George ve Stenn, 2014). Bireylerin kendilerini ve topraklarını korumak amacıyla kilit kullanmalarından gözetleme kulelerine (Feachem, 1983) ve alarm amaçlı hayvan kullanımına kadar (George ve Kimber, 2014) birçok uygulama özel güvenliğin günümüzdeki uygulamalarının temelini oluşturmaktadır. Ayrıca Ortaçağ’da cezaevlerinin korunmasında, 18.yüzyılda suçluların yakalanarak cezalandırılmalarında ve posta arabalarının korunmalarında özel güvenliğin kullanılması özel güvenlik alanında günümüzde ortaya konulan uygulamaların ilk örnekleri olarak ifade edilebilir (McConville, 1981; George ve Kimber, 2014). 19.yüzyılda sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan kentleşme dolayısıyla Amerika’da başlayan özel güvenlik sektöründeki gelişim, 1850’li yıllarda İngiltere’de kurulan özel güvenlik şirketleriyle birlikte ivme kazanmıştır. Bu dönemde kentlerdeki eğlence mekânları ve spor müsabakaları ile güvenlik açısından kritik alanların korunmasında özel güvenlik kullanımı başlamıştır (George ve Kimber, 2014). Bununla birlikte birçok ülkedeki dedektiflik uygulaması da bu dönemde görülmeye başlanmıştır (Draper, 1978; Rowan, 1969).

Özel güvenlik sektöründeki asıl gelişme İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanmıştır. Bu dönemde özel güvenlik hizmetleri özel güvenlik şirketleri aracılığıyla gördürülmeye

başlanmış (Underwood, 1997) ve büyüme ivmesi hızla artmıştır. 1950’li yıllarda 5 milyon sterlinlik sektörel büyüklük, 1990’lı yıllarda 5.6 milyar Sterlin büyüklüğe erişmiştir (Clayton, 1967; George ve Kimber, 2014). Bu dönemde birçok ülkedeki özel güvenlik görevlisi sayısı genel kolluk sayısını geride bırakmıştır (Cunningham vd., 1990; de Waard, 1999).

Özel güvenlik sektöründe gerçekleşen büyümeyle birlikte, özellikle son 40 yılda özel güvenlik görevlilerinin üstlendiği polislik ve güvenlik rolü önemli ölçüde artmıştır (Sarre ve Prenzler, 2011). Yarı kamusal alanların artması neticesinde özel güvenlik unsuru rutin hale gelmiş (Nalla ve Mesko, 2015) ve özel güvenlik görevlileri zor kullanır olmuştur (Stenning, 2000). Bugüne geldiğimizde her ne kadar özel güvenlik devletin sunmuş olduğu temel güvenlik hizmetinin ötesinde hizmet almak isteyen kişiler için oluşturulmuş özel girişim alanı (Demirci ve Çengel, 2021) olsa da, hayatımızın tüm alanlarında karşımıza çıkabilen özel güvenlik görevlileri, suç önleme unsurlarının en önemli paydaşı olarak kabul edilmeye başlanmıştır (Stenning, 2000).

Özel güvenlik sektöründeki bu büyüme ve üstlenilen fonksiyonlarındaki değişim, özel güvenlik görevlilerinin genel kollukla ilişkilerinin de artmasını beraberinde getirmiştir (Golsby ve O’Brien, 1996). Artık genel kolluk ve özel güvenlik görevlileri birçok alanda kamu düzenini sağlamak ve suçları önlemek amacıyla beraber çalışmaktadırlar (Prenzler ve Sarre, 2012). Günümüzde özellikle de yeni kamu yönetimi anlayışı çerçevesinde tüm dünyada birçok işbirliği projesi geliştirilmiştir (Sarre ve Prenzler, 2011; Tilley ve Hopkins, 1998; Cowan, 2010; Greene vd., 1995).

Polis ve özel güvenlik görevlileri arasında gerçekleştirilen projelerin en önemlilerinden birisi de Türkiye’de gerçekleştirilen KAAN Projesidir (Demirci, 2020a). Türkiye’de genel kolluk ile özel güvenlik görevlileri arasında var olan iletişim ve işbirliğinin genel güvenliği istenilen düzeyde katkı sağlamadığı değerlendirilerek Kasım 2018 tarihinde pilot il İstanbul’da, özel güvenlik görevlilerinin çalıştığı alanlarda amacına uygun, denetlenebilir ve ölçülebilir güvenlik hizmeti sunulması ve meydana gelen olaylara zamanında müdahale edilebilmesi amacıyla “Genel Kolluk Özel Güvenlik İşbirliği ve Entegrasyonu-KAAN Projesi” başlatılmıştır (EGM, 2022). Proje kapsamında öncelikle işbirliği yapılmasında genel güvenlik açısından fayda bulunduğu değerlendirilen yerler tespit edilerek bu yerlerin yöneticileri, buralarda çalışan özel güvenlik görevlileri ve kendileriyle işbirliği yapacak olan polis memurlarıyla toplantılar gerçekleştirilmiş, bu toplantılar neticesinde tespit edilen eğitim ihtiyacı doğrultusunda da eğitim içerikleri hazırlanarak proje kapsamındaki polis memurları ve özel güvenlik görevlileri eğitilmiştir. Oluşturulan iletişim kanalı vasıtasıyla özel güvenlik görevlilerinin karşılaştıkları olayları anlık olarak polise bildirmeleri sağlanmaktadır (Demirci, 2020a). Projenin pilot il İstanbul’da istenilen sonuçları vermesi üzerine öncelikle büyükşehirler olmak üzere kademeli şekilde tüm iller proje kapsamına alınmış ve proje süreci tamamlanarak 2022 yılı itibarıyla Uygulama haline dönüştürülmüştür (EGM, 2022).

1.4. Polis-Özel Güvenlik İşbirliği Algısının Özel Güvenlik Görevlilerinin Tükenmişlik ve İşten Ayrılma Niyetleri Üzerine Etkisi

Genel kolluk ve özel güvenlik görevlileri arasında gerçekleştirilen işbirliği projelerinin büyük çoğunluğu genel hedeflerine ulaşılması yönünde başarılı olmakla birlikte (Chinwokwu, 2018) bu işbirliğinin tarafları olan görevlilerin bazı iş tutumları üzerinde de etkili olabilmektedir (Nalla vd., 2009; Demirci, 2019a; Demirci, 2019b). Alanyazındaki araştırma sonuçları işbirliği algısının polis memurlarının iş doyumları (Nalla vd., 2009), özel güvenlik görevlilerinin ise iş doyumları (Demirci, 2019a) ve mesleki bağlılıkları (Demirci, 2019b) üzerinde pozitif etkili, iş stresleri üzerinde ise negatif etkili (Demirci, 2021a) olduğuna işaret etmektedir. Bununla birlikte Tekiner ve Harputlu (2020) yaptıkları çalışmada özel güvenlik görevlilerinin işbirliği algılarının kendilerinin işten ayrılma niyetleri üzerinde etkisinin olmadığını, Demirci (2022) yaptığı çalışmada işbirliği projesi kapsamında görev yapan özel güvenlik görevlileriyle bu kapsamda görev yapmayanların örgütsel bağlılık ve öz yeterlilik alguları arasında fark

bulunmadığını ve Demirci (2021b) yaptığı araştırmada işbirliği projesi kapsamında görev yapan özel güvenlik görevlilerinin rol belirsizliği ve rol çatışması düzeylerinde bir farklılık meydana gelmediğini tespit etmişlerdir.

Alanyazında işbirliği algısının özel güvenlik görevlilerinin tükenmişlikleri üzerine etkisine dair bir araştırmaya rastlanmamış olmakla birlikte, tükenmişliğin hizmet alanlar ile kurulan temas (Pines ve Maslach, 1978), iş üzerindeki kontrol (Leiter ve Maslach, 1999), lider desteği, geri bildirim ve karar süreçlerine katılım (Demerouti vd., 2001; Maslach vd., 2001) gibi süreçlerden olumlu yönde etkilendiği bilinmektedir. Polis ve özel güvenlik görevlileri arasında geliştirilen işbirliği projeleri, doğası gereği özel güvenlik görevlilerinin güvenlik hizmeti alanlarla daha fazla ilişki içerisine girmelerine, işleri üzerinde daha fazla kontrol ve karar süreçlerine katılım algılamalarına, daha fazla lider desteği hissetmelerine ve işlerine ilişkin daha fazla geri bildirim almalarına sebep olabilmektedir. Bu nedenlerle polisle işbirliği içerisindeki özel güvenlik görevlilerinin, yükselen işbirliği algılarıyla birlikte, aldıkları destek sebebiyle iş yüklerinin azaldığını hissederek duygusal tükenme algıları negatif yönde etkilenebilir, aldıkları destek ve geri bildirim sürecinde gerçekleştirdikleri iletişim sayesinde duyarsızlaşma düzeyleri negatif yönde etkilenebilir ve işleri üzerindeki kontrolün artması, karar süreçlerine katılım, lider desteği ve geribildirim sayesinde kişisel başarı algıları pozitif yönde etkilenebilir. Bu sebeplerle de özel güvenlik görevlilerinin tükenmişlik düzeylerinin negatif yönde etkilenebileceği değerlendirilebilir. Bu doğrultuda, araştırmanın birinci hipotezi ve bu hipoteze bağlı alt hipotezler aşağıdaki gibi oluşturulmuştur;

H1. KAAN Projesine katılan özel güvenlik görevlilerinin tükenmişlik düzeyleri bu kapsamda görev yapmayanlardan daha düşüktür.

H1a. KAAN Projesine katılan özel güvenlik görevlilerinin duygusal tükenme düzeyleri bu kapsamda görev yapmayanlardan daha düşüktür.

H1b. KAAN Projesine katılan özel güvenlik görevlilerinin duyarsızlaşma düzeyleri bu kapsamda görev yapmayanlardan daha düşüktür.

H1c. KAAN Projesine katılan özel güvenlik görevlilerinin kişisel başarı düzeyleri bu kapsamda görev yapmayanlardan daha yüksektir.

Alanyazında işbirliği algısının özel güvenlik görevlilerinin işten ayrılma niyetleri üzerinde etkili olmadığını tespit eden bir araştırma bulunmakla birlikte (Tekiner ve Harputlu, 2020) çeşitli iş tutumlarının (Ali Sahah vd., 2010; Çelik ve Yıldız, 2018; Öktem vd., 2016) işten ayrılma niyeti üzerinde etkili olduğu bilinmektedir. Ayrıca işin anlamlılığı, otonomi ve geri bildirim gibi iş özellikleri işten ayrılma niyetini negatif yönde etkilemektedir (Kenek ve Sökmen, 2018). Polis ve özel güvenlik görevlileri arasında gerçekleştirilen projeler çerçevesinde ortaya konulan ilişkiler özel güvenlik görevlilerinde farkındalık yaratarak kendilerinin sundukları hizmetin önemini kendilerine hissettirme potansiyeline sahiptir. Projeler çerçevesinde ortaya konulan iletişim vasıtasıyla özel güvenlik görevlileri yaptıkları hizmete ilişkin geri bildirim alma imkânına sahip olmaktadır. Özel güvenlik görevlileri polisle direkt iletişim kurarak işlerine ilişkin daha otonom hareket edebilmektedirler. Tüm bu sebeplerle, her ne kadar alanyazında etkili olmadığına ilişkin araştırma sonucu bulunsa da, işbirliği algısının özel güvenlik görevlilerinin işten ayrılma niyetlerini etkileyebilme potansiyeli nedeniyle araştırmanın ikinci hipotezi aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur;

H2. KAAN Projesine katılan özel güvenlik görevlilerinin işten ayrılma niyetleri bu kapsamda görev yapmayanlardan daha düşüktür.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Amacı ve Modeli

Araştırmanın amacı Türkiye’de polis memurları ile özel güvenlik görevlileri arasında gerçekleştirilen işbirliği projesi kapsamında görev yapan özel güvenlik görevlileriyle bu

kapsamda görev yapmayanların tükenmişlik ve işten ayrılma niyetleri arasında fark olup olmadığını tespit etmektir. Araştırma nicel paradigma çerçevesinde betimsel tarama şeklinde desenlenmiştir.

2.2. Evren ve Örneklem

Tam sayım kullanılan araştırmanın evrenini Isparta’da çalışan özel güvenlik görevlileri oluşturmaktadır. Haziran 2020 tarihi itibarıyla Isparta’da polis bölgesinde 1299 özel güvenlik görevlisi çalışmaktadır. Bu özel güvenlik görevlilerinden 340’ına gerekli eğitimler verilerek Proje kapsamına dâhil edilmiştir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket formundan yararlanılmıştır. Anket formu katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin beş, Maslach Tükenmişlik Envanterine (1981) ilişkin yirmi iki ve Scott ve arkadaşları (1999) tarafından geliştirilmiş olan İşten Ayrılma Niyeti Ölçeğine ilişkin dört olmak üzere toplam otuz bir ifadeden oluşmaktadır. Maslach ve Jackson (1981) tarafından geliştirilmiş olan Maslach Tükenmişlik Envanteri, duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı şeklinde üç boyuta sahiptir. Duygusal tükenme ve duyarsızlaşma alt boyutları olumsuz, kişisel başarı boyutu olumlu ifadelerden oluşmaktadır. Tükenmişlikten bahsedebilmek için duygusal tükenme ve duyarsızlaşma puanlarının yüksek, kişisel başarı puanının düşük olması beklenir (Özbalcı, 2020). Envanter, Ergin (1992) tarafından Türkçeye çevrilmiş ve geçerliliği ile güvenilirliği test edildikten sonra çeşitli araştırmalarda kullanılmıştır (Afacan, 2019; Sanlı, 2019). Scott ve arkadaşları (1999) tarafından geliştirilmiş olan İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği ise dört ifade ve tek boyuttan oluşmaktadır. İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği de geçerliliği ve güvenilirliği test edildikten sonra Türkçe birçok araştırmada kullanılmıştır (Aylan, 2012; Demirci ve Tekiner, 2019). Her iki ölçekte de beşli likert kullanılmıştır.

2.4. Verinin Toplanması

Isparta ilinde çalışan özel güvenlik görevlileri, 2020 yılı Ağustos ayında KAAN Projesine dahil edilmişlerdir. Araştırma verisi Isparta ilinde, özel güvenlik görevlilerine gerekli eğitimler verilip polis memurlarıyla aralarında iletişim kanalı oluşturularak KAAN Projesi hayata geçirildikten sonra Kasım 2020 döneminde toplanmıştır. Polis Akademisi Başkanlığı Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’ndan 22.06.2020 tarihinde 2020/03 sayılı etik kurul kararı alındıktan sonra çevirim içi olarak hazırlanan anket adresi Isparta Özel Güvenlik Şube Müdürlüğü personeli tarafından sorumluluk bölgelerindeki tüm şirket ve birim yöneticilerine ulaştırılmıştır. 02.11.2020 tarihinde erişime açılan anket, 16.11.2020 tarihinde katılım olmadığı için erişime kapatılmıştır. Bu dönemde araştırma kapsamında tasnife uygun 424 gözlem birimi elde edilmiştir. ,05 örneklem hatası çerçevesinde 2.500 evren büyüklüğü için 333 örneklem büyüklüğü yeterli kabul edilmektedir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004). Bu bağlamda araştırma kapsamında yeterli örneklem büyüklüğüne erişildiği değerlendirilmiştir.

2.5. Veri Analiz Teknikleri

Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlik seviyelerini tespit etmek üzere Cronbach Alpha değerleri hesaplanmış ve yakınsak geçerliliği tespit etmek üzere Bütünleşik Geçerlilik (Composite Reliability-CR), Ortalama Varyans (Average Variance Explained-AVE), Maksimum Paylaşılan Varyansın Karesi (Maximum Shared Variance-MSV) ve Paylaşılan Varyansın Karesinin Ortalaması (Average Shared Variance-ASV) testleri uygulanmış ve yapı geçerliliğini tespit etmek üzere faktör analizi gerçekleştirilmiştir.

Faktör analizleri bir ölçeğin yapı geçerliliğini ortaya koyma yönünde kanıt oluşturmaktadır (Cronbach ve Meehl, 1955). Bu kapsamda Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) kullanılmaktadır. AFA, yeni oluşturulmuş olan veya başka bir dilden çevrilen bir ölçeğin sahip olduğu değişkenleri temsil eden ifadelerde gizli faktör yapısını ortaya koymaya yönelik; DFA ise, daha önceden kullanılmış olan bir ölçeğin yeni

araştırmada kullanıldığında orijinal faktör yapısına uyup uymadığı ile ne kadar uyduğunun tespiti amacıyla kullanılmaktadır (Suhr, 2006). Bir diğer anlatımla, ölçek maddeleri arasında tespit edilmiş olan bir ilişki bilinmediği durumlarda AFA; ilişki test edilmiş, faktörler belirlenmiş ve faktörler altındaki maddeler tespit edilmiş olduğunda ise DFA kullanılması önerilmektedir (Bandalos ve Finney, 2010; Kline, 2011; Büyüköztürk, 2002). DFA, yapı geçerliliğine ilişkin deneysel kanıtlar ortaya koyabilen ileri düzey etkili bir yöntemdir (Stapleton, 1997). DFA teori üreten bir modelden çok test eden bir modeldir (Henson ve Roberts, 2006; Stevens, 2002) ve varlığı önceden ortaya konulmuş olan bir yapının yeni veri setiyle uyumunu tespit etmek amacıyla kullanılmaktadır (Orçan, 2018). AFA daha çok test geliştirme sürecinde, ölçülmeye çalışılan yapıyla ilgili hipotezler olmadığında önerilmekle (Çokluk vd., 2012; Hurley vd., 1997; Kelloway, 1995) birlikte, test boyutları ve maddelerin bu boyutlarla olan ilişkisi hakkında bir öngörü bulunması durumunda DFA yapılmasının yeterli olduğu, AFA'nın ise DFA sonucunda model veri uyumu yetersiz olduğunda kullanılması gerektiği belirtilmektedir (Gorsuch, 1997). Araştırmada kullanılan her iki ölçek de, geçerliliği ve güvenilirliği ispatlanmış ve birçok araştırmada kullanılmış olduklarından (Ergin, 1992; Afacan, 2019; Sanlı, 2019; Aylan, 2012; Demirci ve Tekiner, 2019), ölçeklerin yapı geçerliliğini tespit etmek üzere yapısal eşitlik modellemesi çerçevesinde DFA gerçekleştirilmiştir.

Ölçeklerin değerlendirilmesinde aritmetik ortalamalar kullanılmıştır. Bu hesaplamalarda, ölçek aralıklarının eşit olduğu kabul edilerek puan aralığı 0,80 olarak hesaplanmıştır (Puan aralığı= (En yüksek değer-En düşük değer)/5= (5-1)/5=4/5=0,80). Araştırmada kapsamında elde edilen veri ilişkili gruplar bağlamında t Testi ile çözümlenmiştir. Veriler IBM SPSS ve AMOS programları vasıtasıyla analiz edilmiştir.

3. Bulgular

3.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Araştırmaya katılanların çoğunluğunu lise mezunu, beş yıldan fazla iş tecrübesine sahip, 30 yaşının üzerinde, erkek özel güvenlik görevlileri oluşturmaktadır. Araştırmanın katılanların 304'ü (%71,7) KAAAN Projesi kapsamında görev yapan özel güvenlik görevlileridir (Bkz. Tablo 1).

3.2. Güvenilirlik Analizi

Araştırmada kullanılan ölçeklerin iç tutarlılıklarını tespit etmek üzere gerçekleştirilen analiz neticesinde; İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği ve Tükenmişlik Envanterinin tüm alt boyutlarıyla birlikte yeterli Cronbach's Alpha değerine sahip olduğu tespit edilmiştir (George ve Mallery, 2003; Özdamar, 2012) (Bkz. Tablo 2).

3.3. Geçerlik Analizi

Tükenmişlik Envanteri ve İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği maddelerine ilişkin basıklık ve çarpıklık değerleri +2 ile -2 arasında hesaplanmıştır. Bu değerler ışığında verilerin normal dağıldığı değerlendirilmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Bununla birlikte ölçeklere ilişkin doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarını incelendiğinde her iki ölçeğin de yeterli uyum değerlerini sağladığı anlaşılmıştır (Bkz. Tablo 3). Tükenmişlik envanterine ilişkin maddelerin faktör yük değerleri ,386 ile ,924 arasında, İşten Ayrılma Niyeti Ölçeğine ilişkin maddelerin faktör yük değerleri ise ,765 ile ,910 arasında değişmektedir. Ayrıca Tükenmişlik Envanterine ait "Duygusal Tükenme" alt boyutunun faktör yük değerleri ,720 ile ,924 arasında, "Duyarsızlaşma" alt boyutunun faktör yük değerleri ,520 ile ,880 arasında ve "Kişisel Başarı" alt boyutunun faktör yük değerleri ise ,386 ile ,700 arasında değişmektedir. Bir faktör yük değerinin minimum ,30 olması gerekmektedir (Stevens, 2002). Tabachnick ve Fidell (2013) ise bir maddenin bir faktöre olan yükünün ,32 olması gerektiğini ifade etmektedir. Bu değerler ışığında her iki ölçeğe ilişkin maddelerin faktör yük değerlerinin yeterli olduğu değerlendirilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların demografik özellikleri

	N	%
Yaş		
18-23 yaş arası	11	2,6
24-29 yaş arası	65	15,3
30-35 yaş arası	207	48,8
36 ve üzeri yaş	141	33,3
Cinsiyet		
Erkek	305	71,9
Kadın	119	28,1
Eğitim düzeyi		
İlköğretim	12	2,8
Lise	275	64,9
Ön lisans	90	21,2
Lisans	43	10,1
Lisansüstü	4	0,9
Çalışma süresi		
1 yıl ve altı	36	8,5
2-5 yıl arası	115	27,1
6-10 yıl arası	96	22,6
11 yıl ve üzeri	177	41,7
Proje kapsamında		
Çalışıyor	304	71,7
Çalışmıyor	120	28,3

Son olarak yakınsak ve ıraksak geçerlilik çalışması gerçekleştirilmiştir. Yakınsak geçerlilik, değişkenlerin oluşturdukları faktörler ve birbirleriyle olan ilişkisini ifade etmektedir (Coşkun vd., 2010). Yakınsak geçerliliğin sağlanıp sağlanmadığını tespiti yönelik CR ve AVE değerleri hesaplanmıştır. $CR > AVE$; $AVE > 0,5$ olması durumunda yakınsak geçerliliğin sağlandığı ifade edilebilmektedir (Fornell ve Larcker, 1981, s.2). Hesaplanan CR ve AVE değerleri yeterli düzeydedir (Bkz. Tablo 2). Araştırma bulgularına göre her iki ölçeğin yakınsak geçerliliği sağlandığı ifade edilebilir.

İraksak geçerlilik ise faktöre ait ifadelerin diğer faktörlerle kendi faktörlerinden daha az ilişkili olması durumunu ifade etmektedir. $MSV < AVE$; $ASV < M-SV$ olması ve AVE'nin karekökünün faktörler arası korelasyondan büyük olması durumunda ıraksak geçerliliğin sağlandığı ifade edilebilmektedir (Yaşlıoğlu, 2017). İraksak geçerliliğin tespiti amacıyla Tükenmişlik Envanterine ilişkin MSV ve ASV değerleri hesaplanmıştır. İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği tek boyutlu olduğundan MSV ve ASV değerleri hesaplanmamıştır. Hesaplama neticesi elde edilen bulgular incelendiğinde Duyarsızlaşma alt boyutu haricinde $MSV < AVE$ koşulu sağlanmıştır. Ayrıca $ASV < MSV$ koşulu da tüm alt boyutlarda sağlanmıştır. Bununla birlikte AVE'nin karekökünün faktörler arası korelasyondan büyük gerçekleştiği anlaşılmıştır (Bkz. Tablo 2). Elde edilen sonuçlar ışığında Tükenmişlik Envanterine ilişkin ıraksak geçerliliğin bulunduğu, bununla beraber her iki ölçek için de yapı geçerliliğinin sağlandığı ifade edilebilir.

3.4. KAAAN Projesi Kapsamında Görev Yapan Özel Güvenlik Görevlileri ile Yapmayanların Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki Fark

Araştırmanın katılan tüm özel güvenlik görevlilerinin duygusal tükenme ve duyarsızlaşma seviyeleri düşük; kişisel başarı seviyeleri yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Araştırmaya katılan ve proje kapsamında görev yapanlar ile yapmayanların tükenmişlik düzeyleri arasında fark olup olmadığına ilişkin gerçekleştirilen t Testi sonucunda sadece kişisel başarı seviyelerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu, diğer boyutlar arasında herhangi bir farkın bulunmadığı ($p < .05$) tespit edilmiştir. Ortalamalar arasındaki fark incelendiğinde, Proje kapsamında görev yapmayan özel güvenlik görevlilerinin kişisel başarı ortalamalarının

proje kapsamında görev yapanlardan daha düşük seviyede gerçekleştiği anlaşılmıştır (Bkz. Tablo 4).

Tablo 2. Güvenilirlik ve yakınsak geçerlilik testleri sonuçları

Faktörler	Madde sayısı	Bütünleşik Geçerlilik	Ortalama Varyans	Ortalama Varyansın Karekökü	Maksimum Paylaşılan Varyansın Karesi	Paylaşılan Varyansın Karesinin Ortalaması	Cronbach Alfa
Tükenmişlik	22						.840
Duygusal Tükenme	9	.949	.824	.908	.759	.554	.953
Duyarsızlaşma	5	.834	.555	.745	.759	.586	.830
Kişisel Başarı	8	.777	.716	.846	.413	.381	.794
İşten Ayrılma Niyeti	4	.884	.811	.900			.882

Tablo 3. Ölçeklere ilişkin doğrulayıcı faktör analizi sonuçları

	X ²	df	CMIN/DF	IFI	TLI	CFI	RMSEA
Tükenmişlik	712,965	206	3,461	,914	,903	,913	,076
İşten ayrılma niyeti	5,880	2	2,2,940	,996	,988	,996	,068
Kabul edilebilir uyum			<5	>.90	>.90	>.90	<.08
Mükemmel uyum			<3	>.95	>.95	>.95	<.05

Katılımcıların kişisel başarı ortalamalarına ilişkin anlamlı olan farkın etki değerini hesaplamak amacıyla Cohen *d* istatistiği hesaplanmıştır. Örneklem hacmi ve anlamlılık seviyesi bilindiği durumlarda bu değer hesaplanarak istatistiksel gücü belirlemek mümkündür (Ellis, 2010). Etki büyüklüğü yükseldikçe sıfır hipotezinin reddedilme olasılığı yükselmektedir (Mazen vd., 1987). Cohen *d* istatistik değeri ,20 olduğunda küçük, ,50 olduğunda orta ve ,80 olduğunda büyük bir etkiyi ifade etmektedir (Özçömek ve Çebi, 2017). Araştırma kapsamında katılımcıların kişisel başarı ortalamaları arasındaki farka ilişkin Cohen *d* istatistik değeri ,37 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuçlara göre proje kapsamında görev yapan özel güvenlik görevlilerinin kişisel başarı ortalamalarının proje kapsamında görev yapmayanlardan anlamlı şekilde yüksek gerçekleştiği, anlamlı olan bu farkın etki büyüklüğünün küçük düzeyde olduğu ifade edilebilir.

Bu bağlamda H1a ve H1b alt hipotezler reddedilmiş, H1c alt hipotezi kabul edilmiştir. Bununla birlikte, araştırmaya katılan özel güvenlik görevlilerinin her ne kadar duygusal tükenme ve duyarsızlaşma düzeyleri arasında fark olmasa da, KAAN Projesi kapsamında görev yapan özel güvenlik görevlilerinin kişisel başarı algılarının diğerlerine göre yüksek düzeyde gerçekleşmiş olması sebebiyle, tükenmişliklerinin pozitif yönde farklılaştığı ifade edilebilir. Bu nedenle H1 Hipotezi kabul edilmiştir (Bkz. Tablo 4 ve 5).

Tablo 4. Katılımcıların tükenmişlik düzeyleri üzerinde gerçekleştirilen t testlerinin sonuçları

		Proje kapsamında			Proje kapsamı dışında			t Testi	
		N	X	Ss	N	X	Ss	t	p
Tükenmişlik	Duygusal tükenme	304	2,06	1,0519	120	2,14	,78027	-,865	.338
	Duyarsızlaşma		1,92	,83294		1,95	,60194	-,365	.715
	Kişisel başarı		4,06	,53459		3,88	,44215	3,597	.000*
İşten Ayrılma Niyeti			2,25	1,0988		2,29	,88877	-,417	.677

p<.05

3.5. KAAN Projesi Kapsamında Görev Yapan Özel Güvenlik Görevlileri ile Yapmayanların İşten Ayrılma Niyeti Düzeyleri Arasındaki Fark

Araştırmaya katılan tüm özel güvenlik görevlilerinin işten ayrılma niyetleri düşük düzeyde tespit edilmiştir. Proje kapsamında görev yapan ve yapmayanların işten ayrılma niyetleri arasında fark olup olmadığını tespiti yönelik gerçekleştirilen t Testi sonucunda ortalamalar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın bulunmadığı tespit edilmiştir (Bkz. Tablo 4 ve 5). H2 Hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 5. Hipotez kabul/ret tablosu

HİPOTEZ	KABUL/RET
H1. KAAN Projesine katılan özel güvenlik görevlilerinin tükenmişlik düzeyleri bu kapsamda görev yapmayanlardan daha düşüktür.	KABUL
H1a. KAAN Projesine katılan özel güvenlik görevlilerinin duygusal tükenme düzeyleri bu kapsamda görev yapmayanlardan daha düşüktür.	RET
H1b. KAAN Projesine katılan özel güvenlik görevlilerinin duyarsızlaşma düzeyleri bu kapsamda görev yapmayanlardan daha düşüktür.	RET
H1c. KAAN Projesine katılan özel güvenlik görevlilerinin kişisel başarı düzeyleri bu kapsamda görev yapmayanlardan daha yüksektir.	KABUL
H2. KAAN Projesine katılan özel güvenlik görevlilerinin işten ayrılma niyetleri bu kapsamda görev yapmayanlardan daha düşüktür.	RET

Sonuç ve Değerlendirme

Araştırma, “Genel Kolluk Özel Güvenlik İşbirliği ve Entegrasyonu-KAAN Projesi” kapsamında ortaya konulan faaliyetler neticesinde polis memurları ve özel güvenlik görevlileri arasında oluşan iletişim ve işbirliğinin ortaya çıkardığı iklim çerçevesinde özel güvenlik görevlilerinin tükenmişlik ve işten ayrılma niyetlerinde azalma meydana gelebileceği öngörülerek gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçları bu hipotezleri kısmen doğrulamaktadır. Proje kapsamında görev yapan özel güvenlik görevlileriyle bu kapsamda görev yapmayanların duygusal tükenme ve duyarsızlaşma düzeylerinde anlamlı bir fark meydana gelmemiş olmakla birlikte, proje kapsamında görev yapan özel güvenlik görevlilerinin kişisel başarı düzeyleri proje kapsamında görev yapmayanlardan düşük etki düzeyinde de olsa anlamlı bir şekilde yüksek gerçekleşmiştir. Bu sonuçlar Proje kapsamında görev yapan özel güvenlik görevlilerinin tükenmişliklerinin Proje sürecinde olumlu etkilendiğini ifade etmektedir. KAAN Projesi, özel güvenlik görevlilerinin yaptıkları işi anlamlandırılmalarını sağlamakta, işleri üzerinde karar verebilme algılarını ve işleri üzerindeki kontrol algılarını yükseltmekte, polis memurlarından yaptıkları işe ilişkin daha fazla geri bildirim almalarına yol açmakta ve kendileri için daha bilgili ve yetkili olan polis memurlarının desteğini hissetmelerine vesile olmaktadır. Karar süreçlerine katılım, lider desteği ve geri bildirim çalışanların tükenmişlik düzeyleri üzerinde olumlu etkiler yaratacağından proje kapsamında görev yapan özel güvenlik görevlilerinin kişisel başarı algılarının yükselmesi beklenen bir sonuçtu. Bu nedenle genel kolluk ile özel güvenlik görevlileri arasında geliştirilen işbirliği kapsamında ortaya konulan faaliyetlerin, özel güvenlik görevlilerini karar alma süreçlerine dahil eden, işi anlamlandırılmalarını sağlayan, geri bildirim artıran ve lider ve yönetici desteğini daha fazla hissettiren bir yapıya kavuşturularak yürütülmesi önem arz etmektedir.

Araştırma kapsamında özel güvenlik görevlilerinin duygusal tükenme ve duyarsızlaşma seviyeleri düşük, kişisel başarı seviyeleri yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Bu sonuçlar araştırma kapsamındaki özel güvenlik görevlilerinin tükenmişlik düzeylerinin yıkıcı etkilerinden uzakta olduğunu işaret etmektedir. Ancak bireysel ve örgütsel birçok faktörden etkilendiği bilinen tükenmişliğin (Halbesleben ve Buckley, 2004) kontrol altında tutulması örgütler açısından büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle eğer özel güvenlik şirket ve birim yöneticileri çalışanlarının tükenmişlik düzeylerini kontrol edilebilir seviyelerde tutmak

istiyorlarsa, ücret politikalarını adaletli olacak şekilde düzenleyebilir (Gaines ve Jermier, 1983), çalışan iş yükünü iş stresi ve tükenmişliklerini olumsuz etkilemeyecek şekilde planlayabilir, ödül mekanizmalarını işletebilir (Leiter ve Maslach, 1999), çalışanların rol çatışması yaşamalarını önleyici ve rol belirsizliklerini ortadan kaldıracı tedbirler ortaya koyabilir (Singh vd., 2012), başta iş doyumu (Siefert vd., 1991) olmak üzere özel güvenlik görevlilerinin örgütsel adalet (Meydan vd., 2011) ve örgütsel bağlılık (Polat ve Uğurlu, 2008) gibi iş tutumlarını geliştirici tedbirler alabilirler.

Araştırma kapsamındaki özel güvenlik görevlilerinin işten ayrılma niyetlerin arasında herhangi bir anlamlı fark meydana gelmemiştir. Araştırma sonuçlarına göre, geliştirilen işbirliğinin özel güvenlik görevlilerinin işten ayrılma niyetleri üzerinde etkili olmadığını ifade etmektedir. Bu sonuçlar Tekiner ve Harputlu'nun (2019) araştırma sonuçlarıyla uyusmaktadır.

Araştırma kapsamında özel güvenlik görevlilerinin işten ayrılma niyetleri düşük seviyede gerçekleşmiştir. Bu sonuçlar, Demirci (2019c) ile Benligiray ve Demirci'nin (2020) yapmış olduğu araştırma sonuçlarıyla uyusmakta, Tekiner ve Harputlu'nun (2020) yapmış olduğu araştırma sonuçlarıyla uyusmamaktadır. Tekiner ve Harputlu (2020), Antalya ili Alanya ilçesinde yapmış oldukları araştırmada özel güvenlik görevlilerinin işten ayrılma niyetlerini orta düzeyde tespit etmiştir. İş alternatifleri (Lee vd., 2004) ve iş özellikleri (Kenek ve Sökmen, 2018) çalışanların işten ayrılma niyetleri üzerinde önemli etkilere sahiptir. Bu nedenle Tekiner ve Harputlu'nun (2020) araştırma sonuçlarında Antalya bölgesindeki iş olanaklarının fazlalığının etkili olduğu değerlendirilmektedir. Bu araştırmanın yapıldığı dönemde ise, COVID 19 Pandemi sürecinin yoğun yaşandığı ve tüm dünya ekonomisinin zorluklarla karşılaştığı, bu sebeple de işsizliğin üst seviyede olduğu bilinmektedir. Bu nedenle işten ayrıldıklarında yeniden iş bulma olasılıklarının düşük olması dolayısıyla özel güvenlik görevlilerinin işten ayrılma niyetleri düşük seviyede gerçekleştiği değerlendirilmektedir. Bununla birlikte çalışanların işten ayrılma niyetlerinin düşük seviyede tutulması örgüt yöneticileri açısından önem taşımaktadır. Çalışanların işten ayrılma niyetleri çeşitli örgütsel ve bireysel faktörlerden etkilenebildiğinden, özel güvenlik görevlilerinin işten ayrılma niyetlerini bu düzeyde tutmak isteyen şirket ve birim yöneticileri, başta iş doyumu olmak üzere çalışanların örgütsel adalet (Karavardar, 2015), örgütsel vatandaşlık davranışı (Çelik ve Çıra, 2013), örgütsel güven (Uzun, 2018) ve örgütsel bağlılık (Ali Sahah vd., 2010) gibi iş tutumlarını geliştirici tedbirler alabilirler.

Alanyazında polis özel güvenlik işbirliğinin davranışsal çıktıları üzerine gerçekleştirilmiş araştırma sayısı sınırlıdır (Demirci, 2020b). Bu nedenle araştırmanın alanyazına önemli katkı sunacağı değerlendirilmektedir. Ayrıca alanyazında Türkiye'deki özel güvenlik görevlilerinin tükenmişlik düzeyleri üzerine gerçekleştirilmiş bir araştırmaya rastlanmamıştır. Araştırmanın Türkiye'deki uygulamacılar açısından da önemini sonuçları bulunmaktadır. Öte yandan, polis özel güvenlik işbirliği algısının özel güvenlik görevlilerinin çeşitli iş tutumları üzerinde etkili olabileceği göz önüne alınarak bu yönde araştırmalar yapılması gerektiği değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, polis memurları ve özel güvenlik görevlileri arasında gerçekleştirilen işbirliği kapsamındaki hangi faaliyetlerin özel güvenlik görevlilerinin iş tutumları üzerinde etkili olduğunun tespiti yönünde de araştırma yapılmasında yarar bulunmaktadır. Ayrıca bu araştırma Isparta ilinde çalışan özel güvenlik görevlilerinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Başka bölgelerde yapılacak araştırma sonuçları farklılaşabilir. Bununla birlikte polis memurlarının ve özel güvenlik görevlilerinin görevlerine ilişkin sorumlulukları ile yetkinlikleri birbirinden farklılık arz etmektedir. Bu nedenle gerçekleşen işbirliği neticesinde polis memurlarının ve özel güvenlik görevlilerinin algılarında farklılık oluşması muhtemeldir. Bu iki durum araştırmanın kısıtları olarak ifade edilebilir.

Kaynakça

Abbasi, S.M. ve Hollman, K.W. (2000). Turnover: The real bottom line. *Public Personnel Management*, 29, 333-342.

- Afacan, E. (2019). *6 Haftalık psikolojik beceri (Mental) antrenmanın futbol hakemlerinin özgüven, kaygı ve mesleki tükenmişlik düzeylerine olan etkisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Ahola, K., Honkonen, T., Isometsa, E., Kalimo, R., Nykyri, E., Aromaa, A. ve Lönnqvist, J. (2005). The relationship between job-related burnout and depressive disorders results from the Finnish Health 2000 Study. *Journal of Affective Disorders*, 88, 55-62.
- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behaviour. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50 (2), 179-211.
- Ajzen, I. ve Fishbein, M. (1980). *Understanding Attitudes and Predicting Social Behavior*, Prentice-Hall, Upper Saddle River, NJ.
- Ajzen, I. ve Madden, T.J. (1986). Prediction of goal-directed behavior: Attitudes, intentions, and perceived behavioral control. *Journal of Experimental Social Psychology*, 22 (5), 453-474.
- Akbolat, M., Yılmaz, A. ve Tutar, H. (2014). Konaklama işletmeleri çalışanlarının algıladıkları mobbingin iş tatmini ve işten ayrılma niyetine etkisi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(3), 1-17.
- Akçamete, G., Kaner, S. ve Sucuoğlu, B. (1998). *Engelli ve normal çocuklarla çalışan eğitim yöneticilerinin tükenmişlik ve iş doyumunu arasındaki ilişkinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi*. VI. Ergonomi Kongresi, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları: Ankara.
- Akıncı, F. S. (1990). *Polis Toplumsal Bir Kurum Olarak Gelişmesi Polis Alt-Kültürü ve İnsan Hakları*, İstanbul: Gümüş Basımevi.
- Ali Shah, I., Fakhr, Z., Ahmad, M.S. ve Zaman, K. (2010). Measuring push, pull and personal factors affecting turnover intention: A case of university teachers in Pakistan. *Review of Economic Business Studies*, 3(1), 167-192.
- Aslan, Z. ve Etyemez, S. (2015). İşgörenlerin tükenmişlik düzeylerinin işten ayrılma niyeti üzerine etkisi: Hatay’daki otel işletmelerinde bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 482-507.
- Avcı, N. ve Küçükusta, D. (2009). Konaklama işletmelerinde örgütsel öğrenme, örgütsel bağlılık ve işten ayrılma eğilimi arasındaki ilişki. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 20(1), 33-44.
- Avcı, Ü. ve Seferoğlu, S. S. (2011). Bilgi toplumunda öğretmenlerin tükenmişliği: Teknoloji kullanımı ve tükenmişliği önlemeye yönelik alınabilecek önlemler. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 9, 13-26.
- Aylan, S. (2012). *Organizasyonlarda psikolojik şiddet (mobbing) ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiyi tespit etmeye yönelik konaklama işletmelerinde bir uygulama* (Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Azizoğlu, Ö. ve Özyer, K. (2010). Polislerde tükenmişlik sendromu üzerine bir ampirik çalışma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 21(1), 137-147.
- Bandalos, D.L. ve Finney, S.J. (2010). Factor analysis: Exploratory and confirmatory. In G.R. Hancock & R.O. Mueller (Eds.), *The reviewer’s guide to quantitative methods in the social sciences* (ss.93-114). New York, NY:Routledge.
- Başar, U. (2019). *Liderin karanlık kişilik özellikleri ile çalışanın tükenmişliği arasındaki ilişkide çalışanın karanlık liderlik algısının aracı rolü: Çok düzeyli bir araştırma*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Başar, U. ve Basım, N. (2016). A cross-sectional survey on consequences of nurses' burnout: Moderating role of organizational politics. *Journal of Advanced Nursing*, 72(8), 1838–1850.
- Bayley, D. (1985). *Patterns of Policing*. New Brunswick: Rutgers University Press
- Benligiray, S. ve Demirci, U. (2020). Özel güvenlik sektöründe çalışanların örgütsel politika algıları ile işten ayrılma niyetleri arasındaki ilişkiye iş doyumlarının aracılık etkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(4), 23-50.
- Bilge, H. ve Aydilek, B. (2015). Polislerin demografik değişkenler açısından tükenmişlik düzeylerini belirlemeye yönelik bir araştırma. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 167-186.
- Boymul, E. ve Yaşa Özeltürkay, E.(2017). İş tatmini ve örgütsel bağlılığın tükenmişlik sendromu üzerindeki etkisi. *Journal of Yaşar University*, 12(46), 93-102.
- Brewer, E. W. ve Shapard, L. (2004). Employee burnout: A meta-analysis of the relationship between age or years of experience. *Human Resource Development Review*, 3(2), 102-123.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 32, 470-480.
- Clayton, T. (1967). *The Protectors: The Inside Story of Britain's Private Security Forces*. London: Oldbourne.
- Coşkun R, Altunışık R, Yıldırım E ve Bayraktaroğlu S. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamaları*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Cotton, J.L. ve Tuttle, J.M. (1986). Employee turnover: A meta-analysis and review with implications for research. *The Academy of Management Review*, 11(1), 55-70. doi: 10.2307/258331
- Cowan, R. (2010). Security makeover saves city. *Security Insider*, 14(6), 20–23.
- Cox, Tom (1993). *Health & Safety Executive Contract Research Report: Stress Research and Stress Management*. Nottingham: Centre for Organizational Health and Development.
- Cronbach, L. J. ve Meehl, P. E. (1955). Construct validity in psychological tests. *Psychological Bulletin*, 52(4), 281–302. <https://doi.org/10.1037/h0040957>
- Cunningham, W., Strauchs, J. ve van Meter, C. (1990). *The Hallcrest Report II: Private Security Trends, 1970-2000*. Stoneham, MA: Butterworths-Heinemann.
- Çağlayan, Y. (2007). *Tükenmişlik sendromu ve iş doyumuna etkisi: Devlet ve vakıf üniversitelerindeki akademisyenlere yönelik alan araştırması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çankır, B. (2017). Akademisyenlerde tükenmişliğin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerine etkisi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15(29), 193-209.
- Çarıkcı, İ.H. ve Çelikkol, Ö. (2009). İş-Aile çatışmasının örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyetine etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(9), 153-170.
- Çelik, M. ve Çıra, A. (2013). Örgütsel vatandaşlık davranışının iş performansı ve işten ayrılma niyeti üzerine etkisinde iş yükünün aracılık rolü. *Ege Akademik Bakış*, 13(1), 11-20.
- Çelik, M. ve Yıldız, B. (2018). Hemşirelerde mesleki bağlılık, özdeşleşme ve işten ayrılma niyeti ilişkisi: Kamu ve özel sektör karşılaştırması. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 47-75.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik Spss ve Lisrel uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.

- De Waard , J. (1999). The private security industry in international perspective. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 7 (2), 143–174.
- Demerouti, E., Bakker, A. B., Nachreiner, F. ve Schaufeli, W. B. (2001). The Job Demands–Resources Model of burnout. *Journal of Applied Psychology*, 86(3), 499–512.
- Demirci, U (2022). Özel güvenlik görevlilerinin öz yeterlilik algıları ve örgütsel bağlılık düzeylerinin demografik özellikler açısından incelenmesi: Elazığ Kaan proje çalışanları örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 36(1), 50-62.
- Demirci, U. (2019a). Özel güvenlik polis işbirliğinin özel güvenlik görevlilerinin iş doyumları üzerine etkisi, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 490-503.
- Demirci, U. (2019b). The effect of private security police cooperation perception on private security officers’ professional commitment level. *The International Journal of Business & Management*, 7(4), 71-81.
- Demirci, U. (2019c). İş doyumunu ile işten ayrılma niyeti ilişkisine istihdam şekillerinin etkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(62), 1246-1258.
- Demirci, U. (2020a). *Police private security cooperation case in Turkey-KAAN: An action research*. 4.Uluslararası Marmara Sosyal Bilimler Kongresinde sunulan tam metin bildiri, 423-442.
- Demirci, U. (2020b). *Polis-özel güvenlik işbirliği, öncülleri, sonuçları: Bir alan yazın taraması*. 18.Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresinde sunulan tam metin bildiri. 871-880.
- Demirci, U. (2021a). Polis özel güvenlik işbirliğinin özel güvenlik görevlilerinin iş stresleri üzerine etkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 17(3), 877-899.
- Demirci, U. (2021b). Türkiye’de polisle gerçekleştirilen işbirliğinin özel güvenlik görevlilerinin rol çatışması ve rol belirsizliği üzerine etkisi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(2), 355-366.
- Demirci, U. ve Çengel, R. (2021). Türkiye’de özel güvenlik uygulamalarının temel prensipleri. Selçuk, B.; Ünal, S.; Mert, Y.L.(Ed.). *Sosyal Bilimlerde Akademik Çalışmalar 3*. (ss.197-217).
- Demirci, U. ve Tekiner, M.A. (2019). Örgütsel sinizm ile işten ayrılma niyeti ilişkisi: Kamu ve Özel Sektör Farkı. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(3), 2306-2321.
- Demirel, Y., Tohum, E.U. ve Kartal, Ö. (2017). Tükenmişliğin örgütsel bağlılık üzerine etkisi: Bir üniversite hastanesinde çalışan hemşireler üzerine araştırma. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 444-460.
- Dolunay, A. B. ve Piyal, B. (2003). Öğretmenlerde bazı mesleki özellikler ve tükenmişlik. *Kriz Dergisi*, 11(1), 35-48.
- Draper, H. (1978). *Private police*. Sussex: Harvester Press.
- EGM (2022). KAAN, <https://www.egm.gov.tr/ozelguvenlik/kaan>, Erişim tarihi: 28.03.2022
- Ellis, P. D. (2010), *The essential guide to effect size, statistical power, metaanalysis and interpretation research results*. United Kingdom: Cambridge University Press.
- Emrullah A. (2007). Kolluğun güç kullanma yetkisi ve işkence yasağı. *Yargıtay Dergisi*, 33(1–2),185–206.
- Ergin, C. (1992). *Doktor ve hemşirelerde tükenmişlik ve Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin uyarlanması*. VII. Ulusal Psikoloji Kongresinde sunulan tam metin bildiri, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

- Ergut, F. (2021). *Modern devlet ve polis* (4.Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, ISBN: 9789750502378
- Fadi, E.J., Jamal, D., Tchaghchagh, V. ve Dimassi, H. (2009). Comparing reasons for nurse migration against intent to leave Lebanon. *Middle East Journal of Nursing*, 3(1), 65-83.
- Fairchild, E. and Dammer, H. R. (2001). *Comparative Criminal Justice Systems* (2nd Ed.). Belmont, CA USA: Wadsworth/Thomson Learning
- Feachem, R. (1983). *Guide to Prehistoric Scotland*. London: Batsford Publishing.
- Fornell, C. ve Larcker, D.F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *J.Mark.Res.*, 18(1), 39-50.
- Freudenberger, H. J. (1974). Staff burnout. *Journal of Social Issues*, 30, 159–65.
- Gaines, J. ve Jermier, J. (1983). Emotional exhaustion in a high stress organization. *Academy of Management Journal*, 26, 567-586.
- George, D. ve Mallery, P. (2003). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference*. 11.0 update (4th Ed.). Boston: Allyn & Bacon.
- Gerhart, B. ve Milkovich, G. T. (1990). Organizational differences in managerial compensation and financial performance. *Academy of Management Journal*, 33(4), 663–691.
- Gerorge, B. ve Kimber, S. (2014). The history of private security and its impact on the modern security sector. Gill, M (eds). *The Handbook of Security*. Palgrave Macmillan, London.
- Golsby, M. ve O'Brien, R. (1996). *A co-operative approach to crime prevention: Police and security working together*. Perth: Australian Institute of Security and Applied Technology, Edith Cowan University.
- Gorsuch, R.L. (1997). Exploratory factor analysis: Its role in item analysis. *Journal of Personality Assessment*, 68(3), 532-560.
- Gökçe, S.G., Emhan, A., Özer, Z. ve Kaya, A. (2017). Sinizim, kişilerarası çatışma ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkinin analizi: Sağlık sektöründe bir uygulama. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 20(1), 81-92.
- Gökdemir, S. (2017). *Turist rehberlerinde iş doyumunu ve tükenmişlik ilişkisi: Bir alan araştırması*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Greene, J. R., Seamon, T. M. ve Levy, P. R. (1995). Merging public and private security for collective benefit: Philadelphia's center city district. *American Journal of Police*, 14(2), 3-20.
- Halbesleben, J. R. B. ve Buckley, M. R. (2004). Burnout in organizational life. *Journal of Management*, 30(6): 859–879.
- Henson, R.K. ve Roberts, J.K. (2006). Exploratory factor analysis in published research: Common errors and some comment on improved practice. *Educational and Psychological Measurement*, 66(3), 393-416.
- Hom, P.W., Caranikas-Walker, F., Prussia, G.E. ve Griffeth, R.W. (1992). A meta analytical structural equations analysis of a model of employee turnover. *Journal of Applied Psychology*, 77(6), 890-909. doi: 10.1037/0021-9010.77.6.890
- Igbaria, M., Meredith, G. ve Smith, D.C. (1994). Predictors of intention of IS professionals to stay with the organization in South Africa. *Information & Management*, 26(5), 245-56.

- İncesu, E., Yorulmaz, M. ve Evirgen, H. (2017). Örgütsel sinizmin tükenmişlik üzerine etkisi: Hastane çalışanları üzerine bir araştırma. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 3(3), 370-380.
- Jaros, S. J. (1997). An assessment of Meyer and Allen’s (1991) three-component model of organizational commitment and turnover intentions. *Journal of Vocational Behavior*, 51, 319–337.
- Johnston, L. (1992). *The rebirth of private policing*. London: Routledge.
- Kaçmaz, N. (2005). Tükenmişlik (Burnout) sendromu. *İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi*, 68, 29-32.
- Karavardar, G. (2015). Örgütsel adaletin iş tatmini, örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 11(26), 139-150.
- Kelloway, K.E. (1995). Structural equation modelling in perspective. *Journal of Organizational Behavior*, 16, 215-224.
- Kenek, G. ve Sökmen, A. (2018). İş özelliklerinin işten ayrılma niyetine etkisinde kariyer tatmininin aracı rolü. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(3), 622-639.
- Khan, M. J., Khan, N. A., Bano, M. ve Ali, J. (2006). Home-work stress, burnout, and social support in university teachers. *Journal of Law and Society*, 34(47), 49-58.
- Kline, R.B. (2011). *Principles and practice of structural equation modelling* (3rd ed.). New York: Guilford Press.
- Kyriacou, C. (2001). Teacher stress: Directions for future research. *Educational Review*, 53(1), 27-35.
- Laschinger H. ve Leiter M. (2006). The impact of nursing work environments on patient safety outcomes: the mediating role of burnout/engagement. *The Journal of Nursing Administration*, 36(5), 259–267.
- Lee, T. W., Mitchell, T. R., Sablinski, C. J., Burton, J. P. ve Holtom, B. C. (2004). The effects of job embeddedness on organizational citizenship, job performance, volitional absences, and voluntary turnover. *Academy of Management Journal*, 47(5), 711–722.
- Leiter, M. P. ve Maslach, C. (1999). Six areas of work life: A model of the organizational context of burnout. *Journal of Health & Human Services Administration*, 21, 472–489.
- Liew, C.H. ve Sharan, K. (2008). A relationship between organisational climate, employee personality and intention to leave. *International Review of Business Research Papers*, 4(3), 1-10.
- Maslach C. 1976. Burned-out. *Human Behavior*, 5(9): 16–22.
- Maslach C. ve Jackson S. E. (1986). *Maslach Burnout Inventory manual*. Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press.
- Maslach C. ve Jackson, S. E. (1981). The measurement of experienced burnout. *Journal of Occupational Behavior*, 2, 99–113.
- Maslach C. ve Jackson, S. E. (1985). The role of sex and family variables in burnout. *Sex Roles*, 12(7/8), 837-851.
- Maslach, C. ve Philip G. Z. (1982). *Burnout – The cost of caring*. Prentice-Hall, Inc. Englewood Cliffs, New Jersey.
- Maslach, C., Schaufeli, W. B. ve Leiter, M. P. (2001). Job burnout. *Annual Review of Psychology*, 52, 397–422.

- Mawby, R. I. (1990), *Comparative Policing Issues*. London: Unwin Hyman Ltd
- Mazen, A. M., Graf, L. A., Kellogg, C. E. ve Hemmasi, M. (1987). Statistical power in contemporary management research. *Academy of Management Journal*, 30 (2), 369-380.
- McConville, S. (1981). *A History of English Prison Administration: Vol. 1: 1750-1877*. London: Routledge.
- McPherson, B.D. (1976). Involuntary turnover and organizational effectiveness in the National Hockey League. Gruneau, R.S. ve Albinson, J.G. (Eds), *Canadian Sport: Sociological Perspectives* (ss.259-275. Addison-Wesley, Don Mills.
- Meydan, C.H., Basım, H.N. ve Çetin F. (2011). Örgütsel adalet algısı ve örgütsel bağlılığın tükenmişlik üzerine etkisi: Türk kamu sektöründe bir araştırma. *Bilig*, 57, 175-200.
- Mobley, W. H., Griffeth, R. W., Hand, H. H. ve Meglino. (1979). Review and conceptual analysis of the employee turnover process. *Psychological Bulletin*, 86, 493-522.
- Mobley, W.H. (1982), *Employee turnover, causes, consequences, and control*. Addison-Wesley, Reading, MA.
- Muhammad, M.A. ve Mohammad, J.F. (2010). Level of job satisfaction and intent to leave among Malaysian nurses, *Business Intelligence Journal*, 3(1), 123-137.
- Nalla, M. K. ve Mesko, G. (2015). What shapes security guards' trust in police? The role of perceived obligation to obey, procedural fairness, distributive justice, and legal cynicism. *Revija za Kriminalistiko in Kriminologijo*, 66(4), 307-319.
- Nazim, A. ve Arshad, A. (2014). The mediating effect of job satisfaction between psychological capital and job burnout of Pakistani nurses. *Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences*, 8(2), 399-412.
- Nevzat, S. (2003). *Emniyet teşkilatı ve polis meslek hukuku ile polisin görev ve yetkileri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Orçan, F. (2018). Açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi: İlk hangisi kullanılmalı?. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 9(4), 413-421.
- Otacıoğlu, S.G. (2008). Müzik öğretmenlerinde tükenmişlik sendromu ve etkileyen faktörler. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(15), 103-116.
- Öktem, Ş., Kızıltan, B. ve Tarhan Öztoprak, M. (2016). Örgütsel güven ile örgütsel iklimin örgütsel özdeşleşme, iş tatmini ve işten ayrılma niyeti üzerine etkileri: Otel işletmelerinde bir uygulama. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8(4), 162-186.
- Özbalcı, A. A. (2020). *Sağlık çalışanlarının tükenmişlik düzeyi ile bilişim sistemindeki değişimlere karşı gösterdikleri direnç arasındaki ilişki: Samsun ili örneği*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özçomak, M.S. ve Çebi, K. (2017). İstatistiksel güç analizi: Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi üzerine bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 31(2), 413-431.
- Özdamar, K. (2002). *Programlarla istatistiksel veri analizi-1*. 4.Baskı. Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Özdemir, M. ve Yirmibeş, A. (2016). Okulda liderlik ekibi uyumu ve öğretmen performansı ilişkisinde iş doyumunun aracı etkisi. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36(2), 323-348.
- Pines, A. ve Aronson, E. (1988). *Career burnout: Causes and cures*. New York: Free Press.

- Pines, A., ve Maslach, C. 1978. Characteristics of staff burn-out in mental health settings. *Hospital and Community Psychiatry*, 29, 233-237.
- Polat, S. ve Uğurlu, C.T. (2008). İlköğretim müfettişlerinin örgütsel bağlılık, mesleki tükenmişlik ve işten ayrılma niyetleri arasındaki ilişki. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 4(3), 1150-1159.
- Polatçı, S. ve Özyer, K. (2015). The mediating role of emotional labor strategies on the relationship between emotional intelligence and burnout. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(3), 131-156.
- Prenzler, T. ve Sarre, R. (2012). Public-private crime prevention partnerships (In: Prenzler T. (Eds)) *Policing and Security in Practice. Crime Prevention and Management Series*. Palgrave Macmillan, London
- Pretty, G. M., McCarthy, M. E. ve Catano, V. M. (1992). Psychological environments and burnout: Gender considerations within the corporation. *Journal of Organizational Behavior*, 13(7), 701–711.
- Price, J.L. ve Mueller, C.W. (1986). *Absenteeism and turnover among hospital employees*. Greenwich, CT:JAI Pres.
- Rowan, R.W. (1969). *The Pinkertons: A Detective Dynasty*. New York: Crown Publishers.
- Rusbelt, C. E., Farrell, D., Rogers, G. ve Mainous, A. G. (1988). Impact of exchange variables on exit, voice, loyalty and neglect: An integrative model of responses to decline job satisfaction. *Academy of Management Journal*, 31 (3), 599-627.
- Sanlı, F. (2019). *Belediye çalışanlarında özgünlük, olumlu veya olumsuz duygu durum ve tükenmişlik durumunun değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sarrafoğlu, G. B. ve Günsay, M.M. (2020). Örgütsel adalet ve örgütsel sessizliğin iş tatmini ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 15(2), 85-97.
- Sarre, R. ve Prenzler, T. (2011). *Private security and public interest: Exploring private security trends and directions for reform in the new era of plural policing*. Adelaide: University of South Australia.
- Schutte, N., Toppinnen, S., Kalimo, R. ve Schaufeli, W. B. (2000). The factorial validity of the Maslach Burnout Inventory-General Survey across occupational groups and nations. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 73, 53–66.
- Scott C. R., Connaughton S. L., Diaz-Saenz H. R., Maguire K., Ramirez R., Richardson B., Shaw S. P. ve Morgan D. (1999). The impacts of communication and multiple identifications on intent to leave : A multimethodological exploration. *Management Communication Quarterly*. 12, 400 – 435.
- Semmer, N. (1996). Individual differences, work stress, and health. (İçinde: M. J. Schabracq, J. A. M. Winnusbst, CL Cooper (Ed)). *Handbook of work and health psychology*, Chichester, UK: Wiley. 51-86.
- Siefert, K., Jayaratne, S. ve Chess, W.A. (1991). Job satisfaction, burnout, and turnover in health care social workers. *Health & Social Work*, 16(3), 193-202.
- Singh, P., Suar, D. ve Leiter, M. P. (2012). Antecedents, work-related consequences, and buffers of job burnout among Indian software developers. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 19(1), 83–104.

- Sjoberg, A. ve Sverke, M. (2000). The interactive effect of job involvement and organizational " commitment on job turnover revisited: A note on the mediating role of turnover intention. *Scandinavian Journal of Psychology*, 41, 247–252.
- Sökmen, A. ve Ceyhun S. A. (2017). İş tatmini ve işten ayrılma niyetinin değerlendirilmesi: Otel işletmeleri sınır birim çalışanları üzerinde bir araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(2), 237-250.
- Sökmen, A. ve Şimşek, T. (2016). Örgütsel bağlılık, örgütsel özdeşleşme, stres ve işten ayrılma niyeti ilişkisi: Bir kamu kurumunda araştırma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(3), 606-620.
- Spitzer, S. ve Scull, A. T. (1977). Privatization and capitalist development: The case of the private police. *Social Problems*, 25(1), 18–29.
- Stapleton, C. D. (1997). *Basic concepts and procedures of confirmatory factor analysis*. Paper presented at the annual meeting of the Southwest Educational Research Association. Austin.
- Stenning, P. C. (2000). Powers and accountability of private police. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 8(3), 325–352.
- Stevens, J.P. (2002). *Applied multivariate statistics for the social sciences*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Association, Inc.
- Suhr, D. D. (2006). *Exploratory or confirmatory factor analysis?* (s. 1-17). In Cary: SAS Institute.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (Sixth Edition). USA: Pearson Education Limited.
- Taslak, S. (2015). Banka çalışanlarının işten ayrılma niyetleri üzerinde etkili olan faktörlere yönelik bir araştırma: Muğla ili örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(12), 145- 160.
- Tekiner, M. A. ve Harputlu, M. (2020). Özel güvenlik polis işbirliğinin özel güvenlik görevlilerinin işten ayrılma niyetleri üzerine etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(76), 2056-2067.
- Tett, R. P. ve Meyer, J. P. (1993). Job satisfaction, organizational commitment, turnover intention, and turnover: Pathanalyses based on meta-analytic findings. *Personnel Psychology*, 46, 259-293. doi: 10.1111/j.1744-6570.1993.tb00874.x
- Tilley, N. ve Hopkins, M. (1998). *Business as usual: An evaluation of the small business and crime initiative*. London: Home Office.
- Tse, H.H.M. ve Lam, W. (2008). Transformational leadership and turnover: The roles of LMX and organizational commitment. *Academy of Management Proceedings*, Anaheim, CA, 8-13 August, 1-6.
- Türker, N. (1995) *Konaklama işletmelerinde işgücü devri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tzeng, H. (2002). The influence of nurses' working motivation and job satisfaction on intention to quit: An empirical investigation in Taiwan. *International Journal of Nursing Studies*, 39(8), 867-878.
- Underwood, S. (1997). *Securicor: The People Business*. London: CPL Books.
- Uzun, T. (2018). Öğretmenlerin algıladığı örgütsel destek ile örgütsel özdeşleşme ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki: Örgütsel güvenin aracı rolü. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(18), 133-155.

- Ünsar, A. S. (2011). Çalışanların kişilik özelliklerinin işten ayrılma eğilimine olan etkisi: Bir alan araştırması. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 11(22), 255-272.
- Van Steden, R. ve Sarre, R. (2007). The growth of private security: Trends in the European Union. *Security Journal*, 20, 222-235.
- Watrous, K.M., Huffman, A.H. ve Pritchard, R.D. (2006). When coworkers and managers quit: the effects of turnover and shared values on performance. *Journal of Business and Psychology*, 21, 103-126.
- Yagil, D. (2006). The relationship of abusive and supportive workplace supervision to employee burnout and upward influence tactics. *Journal of Emotional Abuse*, 6(1), 49-65.
- Yaprak, E. (2009). *Hemşirelerin işten ayrılma niyetlerini belirleyen faktörler: Örgüt iklimi, sosyodemografik ve çalışma özellikleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Yaşlıoğlu M.M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: Keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46(74), 74-85.
- Yavuz, S. ve Akdeniz, A. (2019). The investigation of burnout and KPSS anxiety levels from various variables among science teacher candidates. *Karaelmas Journal of Educational Sciences*, 7, 212-227.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). *Spss uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yıldırım, M.H., Erul, E.E. ve Kelebek, P. (2014). Tükenmişlik ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki banka çalışanları üzerine bir araştırma. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(1), 33-44.
- Yılmaz, A.G. (2018). Polisin özerkliği: Polis ve siyaset ilişkisini yeniden incelemek. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 6(1), 169-186.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi’nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Polis Akademisi Başkanlığı Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu

Tarih: 22/06/2020

No: 2020/03

Metal Emtia Piyasalarında Zayıf Formda Etkinliğin İncelenmesi

Examination of Weak Form Efficiency in Metal Commodity Markets

Doç. Dr. Kemal EYÜBOĞLU¹, Gülsüm KIZILTOPRAK²

Öz

Zayıf formda etkin olmayan bir piyasada, bazı yatırımcılar teknik analiz ile geçmiş fiyat hareketlerinden faydalanarak piyasa ortalamasının üzerinde getiri elde edebilmektedir. Etkin Piyasa Hipotezi ise geçmiş dönem, kamuya açıklanmış bilgileri ile kamuya açıklanmamış bilgileri de dâhil ederek finansal varlık fiyatlarının gelecekteki değerlerinin tahmin edilemeyeceğini ve ortalama üstü bir kazanç sağlanamayacağı görüşünü savunmaktadır. Bu sebeple hangi piyasaların etkin olup olmadığı yatırımcılar ve araştırmacılar için bir araştırma konusu olmuştur. Bu çalışmada, metal emtia piyasalarında zayıf formda etkinlik analizi 4 Ocak 2010-31 Aralık 2021 dönemi için altın, gümüş, platin ve paladyumun günlük dolar bazlı kapanış fiyatları kullanılarak araştırılmıştır. Çalışmada ilk olarak serilerin doğrusal olup olmadıkları Harvey vd. (2008) doğrusallık testi ile incelenmiştir. Sonrasında yapısal kırılmalar ile çoklu yumuşak geçişleri dikkate alan Fourier ADF testi ile serilerin birim kök analizleri yapılmıştır. Elde edilen bulgular; altın, platin ve paladyum piyasalarının zayıf formda etkin olduğunu, gümüş piyasasının ise zayıf formda etkin olmadığını ortaya koymuştur. Buna göre altın, platin ve paladyum piyasalarında fiyatlar geçmiş fiyat hareketlerinden bağımsız bir biçimde rassal olarak hareket ettiğinden bu piyasalarda piyasa zamanlaması yapmak anlamsız olacaktır. Gümüş piyasasında ise fiyat hareketleri rassal olmayıp ortalamaya dönme eğilimi göstermektedir. Dolayısıyla bu piyasada işlem yapan yatırımcıların geçmiş fiyat davranışlarından hareketle kısa vadeli alım-satım yapmayı tercih etmeleri gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Etkin piyasa hipotezi, doğrusallık analizi, Fourier ADF testi, metal emtia piyasaları.

Makale Türü: Araştırma

Abstract

In a market that is inefficient in a weak form, some investors can benefit from past price movements through technical analysis and gain returns above the market average. The Efficient Market Hypothesis argues that the future values of financial asset prices cannot be predicted, and an above-average gain cannot be achieved by using past period information, including publicly disclosed information and non-public information. For this reason, which markets are efficient has become a research subject for investors and researchers. In this study, the weak form efficiencies of the metal commodity markets are investigated using daily dollar-based closing prices of gold, silver, platinum, and palladium for the period 4 January 2010 – 31 December 2021. In the paper, first of all, whether the series is linear or not was examined by Harvey et al. (2008) linearity test. Afterward, the unit root analysis of the series was performed with the Fourier ADF test, which considers structural breaks and multiple smooth transitions. Findings showed that gold, platinum and palladium markets have weak form efficiency, silver market is not. Accordingly, since the prices in gold, platinum and palladium markets move randomly it would be meaningless to make market timing in these markets. In the silver markets, price movements are not random and tend to turn to the average. Thus, investors trading in this market should prefer to make short-term trading based on past price behavior.

Keywords: Efficient market hypothesis, linearity test, Fourier ADF test, metal commodity markets.

Paper Type: Research

Giriş

¹Tarsus Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, kemaleyuboglu@tarsus.edu.tr

²Tarsus Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, gulsum_kiziltoprak@tarsus.edu.tr

Atf için (to cite): Eyüboğlu, K., ve Kızıltoprak, G. (2022). Metal emtia piyasalarında zayıf formda etkinliğin incelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 605-618.

Yatırımcılar, yatırım stratejilerini optimize ederek ve portföylerini etkili bir şekilde çeşitlendirerek piyasalardan getiriler elde etmeye çalışırlar. Yatırımcıların portföylerini çeşitlendirmesinin ve yatırım stratejilerini geliştirmesinin bir yolu, metal emtialara yatırım yapmaktır.

Değerli metaller, binlerce yıldır tasarruf aracı ve değişim aracı olarak kullanılmalarıyla küresel finansal sistemde önemli bir rol oynamışlardır. Finansal piyasaların gelişimiyle birlikte yatırım aracı olarak, çeşitlendirilmiş bir portföyün birer parçası haline gelmişlerdir (Smales ve Lucey, 2019, s. 20). Yüksek ekonomik değerleriyle altın, gümüş, platin ve paladyum metal emtia piyasalarında işlem görmektedirler. Altın, yatırımcılar tarafından finansal krizlerin neden olduğu belirsizlik dönemlerinde hisse senedi yatırımlarına alternatif niteliğinde güvenli liman olarak tercih edilirken gümüş de değerli bir endüstriyel emtia olmasının yanı sıra yatırım portföylerine dahil edilmek üzere önemli bir finansal araç olarak kullanılmaktadır (Charles vd., 2015, s. 285). Teknolojik ürünlerin üretiminde hammadde olarak kullanılmasıyla işlem hacmi artan platin ve paladyum da kıymetli metaller grubundadır. Metal emtiaların portföy çeşitlendirme, riskten korunma ve risk yönetimindeki rolleri nedeniyle getiri dağılımlarının özellikleri ve bunlar aracılığıyla ortalama üstü getiri elde etme olanakları piyasa katılımcılarının ilgilendikleri bir konu haline gelmiştir. Bu piyasaların etkinliği yani bilgi aktarım hızı, getiri elde etme fırsatları üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur (Hillier vd., 2006, s. 98).

Fama (1970) tarafından yapılan piyasa etkinliği tanımlamasına göre, menkul kıymet fiyatlarının erişilebilir tüm bilgileri yansıtması durumunda bir piyasanın etkin olduğundan bahsedilebilir. Bu durum ancak şeffaf ve asimetric bilginin olmadığı bir piyasa ortamıyla sağlanabilmektedir. Etkinlik kavramı; zayıf formda, yarı güçlü formda ve güçlü formda etkinlik olmak üzere üç alt kategoride sınıflandırılmıştır. Zayıf formda etkin piyasada hisse senedi fiyatlarının tüm geçmiş fiyat bilgilerini içerdiği, yarı güçlü formda etkin bir piyasada geçmiş bilgileri de kapsayan kamuya açık tüm bilgilerin mevcut hisse senedi fiyatlarına dahil edildiği ifade edilir. Güçlü formda etkin bir piyasada ise tüm bilgilerin fiyatlara yansımış olduğu kabul edilmektedir.

Etkin piyasa hipotezi (EPH), alıcı ve satıcıların eşit derecede bilgilendirildiklerini, örneğin gelecekteki metal kullanımları, ihtiyaçları ya da metalin bulunabilirliği konusuna ilişkin beklentilerinin rasyonel olduğunu varsayar. Bu durumda, edinilen bilgilerle şekillenen beklentiler neticesinde alıcı ve satıcılar metal fiyatını yeni bir dengeye doğru yükseltecek ya da düşüreceklerdir. Metal piyasalarında yeni bilgiler ortaya çıktığında, bu piyasalar şayet etkin iseler, yeni denge seviyesine hızla uyum sağlayacak ve piyasa katılımcıları, mevcut bilgileri kullanarak üstlendikleri riskin getirisi üzerinde bir kazanç sağlayamayacaklardır (Jones ve Uri, 1990, s. 261-262).

Piyasa etkinliği kavramı, yatırım kararlarında kullanılan bilgi yoğunluğu derecesi bakımından üç sınıfta incelense de her üç etkinlik sınıfında da piyasaya yeni bilgiler dahil oldukça fiyatların bu bilgilerle eş zamanlı olarak değişeceği ve bu değişimlerin rassal bir şekilde hareket edeceği kabul edilmiştir. Şayet fiyat değişimleri piyasada oluşan bilginin gerisinde kalırsa, mevcut fiyatlar bilgiyi tam olarak yansıtmayacaktır. Ancak fiyatlar rassal hareket etmeyip bir düzen içinde hareket ederse bu durumu fark eden yatırımcılar tarafından ortalama üstü bir getiri elde edileceğinden, EPH çürütölmüş olacaktır (Çelik ve Taş, 2007, s. 13). Bu sebeple piyasaların etkinliğinin tespiti literatürde tartışmalı bir konu olarak varlığını sürdürmektedir.

Literatür incelendiğinde, EPH'nin araştırıldığı pek çok çalışmaya rastlanılmaktadır. Bu çalışmalarda çoğunlukla geleneksel birim kök testlerinin kullanıldığı görölmektedir. Fakat bu testler, yapısal kırılmalara izin vermeyerek aslında durağan olan bir serinin birim köklü olduğu yanılığına sebep olmaktadır. Bu durum da aslında etkin olmayan bir piyasanın etkin olduğu sonucuna varılmasına yol açmaktadır. Geleneksel testlerin bu anlamda zayıf kaldığı noktada bu çalışmanın, yapısal kırılmaları dikkate almasıyla metal emtia piyasalarının zayıf formdaki

etkinliğinin tespiti açısından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Portföylerinde metal emtialar bulunduran, emtia fiyat hareketlerine dair sürekli bilgi arayışı içinde olan bireysel ve kurumsal yatırımcılar ile emtia ticareti yapan firmalar için de bu çalışmanın sonuçlarının faydalı olacağı öngörülmektedir.

Çalışmada metal emtia piyasalarında işlem gören kıymetli metallerin (altın gümüş, platin ve paladyum) zayıf formda etkinliği, serilerin doğrusal olup olmadığına bakılmaksızın doğrusal kabul edildiği çalışmaların aksine öncelikle Harvey vd. (2008) doğrusallık testi ile serilerin doğrusal olup olmama durumları dikkate alınarak araştırılmıştır. Bunu takiben, serilerin durağanlığını doğrusal formda, yapısal kırılmalar ile yumuşak geçişli değişimler altında inceleyebilmek amacıyla Fourier ADF testi ile birim kök analizleri yapılmıştır. Fourier birim kök testleri yapısal kırılmaların sayısı, yeri ve biçiminden bağımsız olarak sağlıklı sonuçlar vermesi yönüyle ön plana çıkan testlerdir (Pascalau, 2010, s. 565). Piyasa etkinliğinin sıklıkla incelendiği literatür çalışmalarıyla karşılaştırıldığında analizlerde serilerin durağanlık durumunun net olmadığı durumlarda da kullanılabilen doğrusallık testi ile yapısal kırılmaları dikkate alan Fourier ADF birim kök testinin kullanılması bu çalışmayı özgün kılmaktadır.

Çalışmada giriş bölümünün ardından piyasa etkinliği ile ilgili kavramsal çerçeveye yer verilmiştir. Sonraki bölümlerde ise sırasıyla piyasa etkinliği kavramı, literatür taraması, çalışmada dikkate alınan veri seti ve yöntemler ile analizler sonucunda elde edilen bulgular sunulmuştur.

1. Piyasa Etkinliği

Yatırımcılar, finansal piyasalarda birbirlerinden bağımsız bir şekilde farklı beklentiler üzerine değerlendirmeler yapmakta ve böylece finansal bir varlığa ilişkin çeşitli yargılara varabilmektedirler. Piyasalara alım veya satım işlemleri olarak yansıyan bu yargılar piyasada bir denge oluşturmaktadır. Fakat bu denge statik olmayıp piyasaya ulaşan her yeni bilgi ile güncellenen dinamik bir dengedir. Menkul kıymet fiyatları ile bilgi arasındaki ilişki Fama tarafından EPH adıyla literatüre kazandırılmıştır (Fama, 1970, s. 383).

1.1. EPH ve Formları

Piyasaya ulaşan bilgilerin, eksiksiz ve doğru bir biçimde anlık olarak menkul kıymet fiyatlarına yansıdığı piyasalar etkindir (Fama, 1970, s. 383). Bütün yatırımcılar fiyat değişikliklerine dair bilgiye aynı anda ulaşabilecekleri için yatırımcıların piyasa şartlarının üzerinde getiri sağlayamayacakları öngörülmektedir.

Yeni bir bilginin menkul kıymet fiyatlarına yansıma hızıyla piyasa etkinliği ölçülmektedir. Fama (1970), piyasaları menkul kıymet fiyatlarını etkileyen bilgi girişi yoğunluğuna göre zayıf formda etkin, yarı güçlü formda etkin ve güçlü formda etkin olmak üzere üç alt gruba ayırmıştır.

1.1.1. Zayıf Formda Etkinlik

Bir piyasada yatırımcılar tarafından kullanılan ve her yönüyle fiyatlara yansıyan bilgiler yalnızca geçmiş fiyat hareketlerini kapsıyorsa bu tür piyasalar zayıf formda etkin olarak tanımlanmaktadır. Bu piyasalarda birbirini takip eden fiyat değişimleri birbirlerinden bağımsızdır. Dolayısıyla mevcut bilgiden bağımsız olarak getiri sağlanmaktadır. Menkul kıymetin geçmiş bilgilerine dayanarak bir yatırım kararı alınması yatırımcıya ekstra bir getiri sağlamayacaktır. Bu bağlamda, bir piyasanın zayıf formda etkin olup olmadığının tespiti için fiyat değişimlerinin bağımsızlık durumlarının sınanması gerekmektedir (Eken ve Adalı, 2008, s. 2). Zayıf formda piyasa etkinliğinin ölçülmesinde çeşitli yöntemler kullanılmaktadır:

Koşu (Runs) testi ile gözlemlenen veri dizisinin rassallığı değerlendirilir. Gözlemdeki artış veya azalışların belirli aralıklarla birbirini izlemesi koşu olarak tanımlanmaktadır. Bu test neticesinde veriler birbirinden bağımsız hareket ediyorsa yani birbirlerini tekrarlamayıp uzun bir koşu oluşturmuyorsa seri, basit rassal olarak ifade edilir (Akal vd. 2012, s. 14). Bu da zayıf

formda etkinliğin varlığını göstermektedir. Serisel korelasyon testinde, zayıf formda piyasa etkinliğini test etmek için cari dönemdeki getiriler ile önceki dönemdeki getiriler arasındaki korelasyonun varlığı incelenir. Seriler arasında önemli bir otokorelasyon bulunmazsa, serinin rassal bir yürüyüş izlediği varsayılır ve analizin yapıldığı piyasanın zayıf formda etkin olduğu söylenebilir (Worthington ve Higgs, 2006, s. 57). Zayıf formda etkinliğin belirlenmesinde kullanılan bir diğer yöntem de birim kök testleridir. Piyasa etkinliğinin incelendiği bir zaman serisi birim köke sahip ise seriler ortalamaya dönme eğiliminde olmayacaktır. Bu da zaman serisi verilerinin rastgele olduğunun ve piyasanın zayıf formda etkin olduğunun göstergesidir (Bektur ve Aydın, 2019, s. 67).

1.1.2. Yarı Güçlü Formda Etkinlik

Piyasalarda halka açık bulunan tüm bilgilerin menkul kıymet fiyatlarına yansıdığı piyasalar yarı güçlü formda etkin olarak kabul edilmektedir. Bu piyasalardaki fiyatlar hâlihazırda halka açık olan bu bilgilerin değerlendirilmesiyle oluşmaktadır. Bu nedenle yatırımcıların bu bilgilerden yararlanarak ekstra bir kazanç sağlamaları mümkün olmayacaktır (Zengin ve Kurt, 2004, s. 146).

Hisse senetlerine ait geçmiş fiyat hareketleri, firmaların ve rakip firmaların finansal tabloları, ekonomiye dair açıklanmış bilgiler ve firmaların piyasa değerlerine etkiyen tüm bilgiler halka açıklanan bilgiler kapsamındadır. Yarı güçlü formda etkinlik; fiyatlara yalnızca geçmiş fiyat hareketlerini yansıtmayıp ayrıca halkın bilgisine sunulan verileri de yansıtmaması nedeniyle zayıf formda piyasa etkinliğini de kapsamaktadır (Koyuncu ve Aslan, 2017, s. 19). Bir piyasanın yarı güçlü formda etkinliğini değerlendirmek için çeşitli etkinlik testleri yapılmaktadır. Bu testler ile hedeflenen, bilginin yatırımcıya ulaştıktan sonra yatırımcıya ekstra bir kazanç sağlama olasılığının olup olmadığının tespitidir. Bir şirketin hisse senedi bölünmelerini, birleşme-devralma haberlerini ve yıllık kazançlarını ilan etmesinin ardından yatırımcıların piyasa üstü bir getiri elde edip etmediklerinin belirlendiği testler sırasıyla; hisse senedi bölünmeleri testi, birleşme-devralma duyuruları testi ve yıllık kazanç duyuruları testi olarak adlandırılmaktadır.

Yarı güçlü formda etkinliğin belirlendiği bu testlere göre; şirketlerin söz konusu duyurularının ardından, yatırımcılar ortalamasının üzerinde gelir elde edebiliyorlarsa piyasanın yarı güçlü formda etkin olduğundan bahsedilememektedir (Karan, 2004, s. 278).

1.1.3. Güçlü Formda Etkinlik

Geçmiş fiyat bilgileri, halka açıklanmış bilgiler ve bunlara ilaveten firma içi bilgilerin de menkul kıymet fiyatlarına yansıdığı piyasalar güçlü formda etkin olmaktadır. Tüm bu bilgilerin sahip olduğu bir piyasada, özel bilgi sahibi firma yönetici veya personelleri dahi bu bilgilerin kullanımıyla ortalamasının üzerinde bir kazanç sağlayamayacaktır (Sümer ve Aybar, 2016, s. 77-78). Güçlü formda etkinlik testleri kamuya açıklanmamış bilgiler üzerinedir. Herhangi bir şirket içinden özel bilgi alma ihtimali olan yatırımcılar bu bilgilere eriştiklerinde, fiyatlar artmadan menkul kıymet satın alıp fiyatlar düşmeden de satışını yapacaklardır. Bu durumda yatırımcı piyasa ortalamasını aşan bir getiri elde ediyorsa piyasanın güçlü formda etkin olmadığı sonucuna varılacaktır.

Finans literatüründe kabul edilir görülen bu yaklaşım, davranışsal finansın ortaya çıkması ile eleştirilere maruz kalmıştır. Davranışsal finans, yatırımcıların rasyonel olduğunu varsayan EPH'nin aksine irrasyonelite ya da sınırlı rasyonellik yaklaşımı benimsenmiştir. Bu yaklaşımda bireylerin bir haber ya da bilgiyi algılama, anlama ve düşünce oluşturma süreçlerinde, bazen temkinli, bazı durumlarda coşkulu, aşırı tepkili ya da güvenli davranabildikleri savunulmaktadır (Tufan ve Sarıççek, 2013, s. 176). Yatırımcıların rasyonel olduğunu temel alan, piyasalarda fiyatların bilgiye anında tepki verdiğini savunan EPH ve piyasalardaki anormal fiyat hareketlerini yatırımcıların davranışları ile açıklamaya çalışan davranışsal finans yaklaşımları finans alanında popülerliğini sürdürmektedir. Ancak hangi

yaklaşımının diğerine göre üstün olduğu finans alanında hala tartışılmaktadır (Suyadal, 2021, s. 521-522).

2. Literatür Taraması

Tschoegl (1978) çalışmasında 1974-1977 dönemi aylık verilerini kullanarak altın piyasalarının zayıf formda etkinliğini araştırmıştır. Ardışık fiyat dizileri, seri korelasyon testi ve birinci dereceden Markov zinciri ile modellenmiştir. Sonuçlar seriler arasında bazı kısa dönemli ilişki olduğunu, yatırımcıların bu geçmiş bilgilerden yararlanabilmesi ihtimaliyle altın piyasasının etkin olmadığını ortaya koymuştur. Booth ve Kaen (1979) çalışmasında 3 Ocak 1972-30 Haziran 1977 dönemi için günlük altın ve gümüş fiyat değişikliklerinden yararlanarak bu piyasaların zayıf formda etkinliğini tespit etmeyi amaçlamışlardır. Seri korelasyon testi ve runs testinin kullanıldığı çalışmada analizler sonucunda altın ve gümüş piyasasının zayıf formda etkin olmadığı tespit edilmiştir. Taylor (1980) 1966-1978 dönemi için bakır spot fiyatları ve 1970-1978 dönemi için çinko, kurşun ve kalay spot fiyatları üzerine Rassal Yürüyüş Hipotezini test etmiştir. Sabit varyans, dalgalı varyans ve ARMA modellerinden elde edilen sonuçlar, kalay dışındaki tüm metaller için rassal yürüyüş hipotezini reddetmiştir. Bird (1985) 1972-1982 dönemi Londra Metal Borsasında işlem gören bakır, kurşun, kalay ve çinko metallerinin zayıf formda etkinliğinin tespiti için filtre testi uygulamışlardır. Çalışma sonucunda bakır, kurşun ve çinko piyasalarının etkin olmadığı, kalay piyasasının etkin olduğu saptanmıştır.

Jones ve Uri (1990) ABD'deki üç metal piyasasının etkinliğini ADF ve Ljung-Box testlerini kullanarak araştırmışlardır. Ocak 1964'ten Aralık 1987'ye kadar olan dönemde kurşun, kalay ve çinko metallerinin spot fiyatları analizin verilerini oluşturmuştur. Sonuçlar, her üç metal piyasasının da yarı güçlü formda etkin olmadığını göstermiştir. Smith (2002) çalışmasında, Londra altın piyasasının rassal bir yürüyüş izleyip izlemediğini, çoklu varyans oranı testi kullanarak sabah, öğleden sonra ve kapanışta belirlenen üç fiyat için test etmiştir. Test neticesinde kapanış fiyatları rassal bir yürüyüş sergilerken, sabah ve öğleden sonra fiyatlarına ait getirilerin otokolerasyonlu olması nedeniyle rassal yürüyüş hipotezi reddedilmiştir.

Kenourgios ve Samitas (2004) 3 Ocak 1989 ve 30 Nisan 2000 dönemi günlük bakır spot fiyat verilerinden yararlandıkları çalışmasında, ADF ve Phillips-Perron birim kök testleri ile Engle Granger eşbütünlük testlerinden yararlanarak piyasa etkinliğini araştırmışlardır. Sonuçlar bakır piyasasının etkin olmadığını göstermiştir. Park ve Lim (2008) Ocak 2000'den Haziran 2016'ya kadar günlük verileri kullanarak Londra Metal Borsasında işlem gören altı ana metalin (alüminyum, bakır, kurşun, çinko, kalay, nikel) piyasa etkinliğini gözlemlemiştir. En küçük kareler ve genelleştirilmiş Otokoleratif Koşullu Değişen Varyans (GARCH) modellerinin kullanıldığı çalışmada çinko dışındaki metal piyasalarının etkin olmadığı tespit edilmiştir.

Narayan vd. (2010) çalışmasında, 2/01/1995–03/06/2009 dönemi altın ve petrole ait spot ve vadeli işlem fiyatları arasındaki uzun vadeli ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada Phillips-Perron birim kök testi ile Gregory-Hansen eşbütünlük testlerine başvurulmuştur. Petrol fiyatlarında artışla sonuçlanan şokların enflasyon artışına sebep olduğu, enflasyondan korunmak isteyen yatırımcıların da altın piyasasına yönelerek bu piyasada fiyat artışına sebep olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla petrol piyasası aracılığıyla altın piyasasına dair öngörülerde bulunulabileceği anlaşılmıştır. Bu bağlamda piyasaların etkin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Oh (2010) çalışmasında, Ocak 1985-Aralık 2008 verilerini kullanarak bakır, alüminyum ve çinko metallerinin piyasa etkinliğini araştırmıştır. Söz konusu metaller için spot fiyat serilerine ADF ve Phillips-Perron birim kök testleri uygulanmıştır. Testler sonucunda, alüminyum ve çinko piyasalarının etkin olmadığı, bakır piyasasının ise etkin olduğu tespit edilmiştir.

Otto (2010) Londra Metal Borsası'nda işlem gören altı endüstriyel baz metal (bakır, alüminyum, çinko, nikel, kalay ve kurşun) için rassal yürüyüş hipotezini kullanarak zayıf formda piyasa etkinliğinin geçerliliğini analiz etmiştir. 1989-2007 dönemi verilerine Lo-McKinlay ve Wright varyans oranı testlerinin uygulandığı çalışma neticesinde, kurşun hariç

diğer metallerin rassal yürüyüş hipotezini desteklediği belirlenmiştir. Nwala (2011) çalışmasında 12 emtia fiyatının (alüminyum, bakır, altın, demir cevheri, kurşun, nikel, petrol, gümüş, çelik, kalay, uranyum ve çinko) rassal yürüyüş davranışlarını incelemiştir. Langrage Multiplier (LM) birim kök testinin kullanıldığı analizler, tüm emtia fiyatlarının rassal yürüyüş özelliği gösterdiğini ortaya koymuştur.

Patel ve Patel (2014) çalışmasında bilgisel etkinliğin alüminyum, bakır ve nikel gibi metal emtialar üzerindeki etkisini belirlemiştir. 2003-2013 dönemi metal emtia kapanış fiyatlarının kullanıldığı çalışmada ADF birim kök testi ve runs testi uygulanmıştır. Sonuçlar bakır metalinin zayıf formda etkin olmayıp alüminyum ve gümüş metallerinin zayıf formda etkin olduklarını göstermiştir. Chinhamu ve Chikobvu (2014) çalışmasında platin fiyatlarının rassal yürüyüş özelliği sergileyip sergilemediğini incelemiştir. Çalışmada platin fiyatlarının aylık logaritmik getirileri ADF ve GARCH testleri ile analiz edilmiştir. Analiz sonucu ele alınan 1970-2012 dönemi boyunca platin fiyatlarının zayıf formda etkin olduğu yönündedir.

Shankari ve Manimaran (2015) altın fiyatları için runs testi ve otokorelasyon testini kullanarak rassal yürüyüş teorisini araştırmıştır. Sonuçlar altın fiyatlarının rassal olarak hareket ettiğini göstermiştir. Charles vd. (2015) 1977-2013 dönemi günlük verilerini kullanarak altın, gümüş ve platin metal piyasalarının zayıf formda etkinliğini analiz etmişlerdir. Portmanteau testi ve varyans rasyo testlerinin kullanıldığı çalışmada bulgular, üç piyasanın da ekonomik ve politik koşullara bağlı olarak fiyat öngörülebilirliğinde değişiklik gösterdiğini ortaya koymuştur. Altın ve gümüş piyasalarına dair getiri öngörülebilirlik derecelerinin düşüş eğiliminde olup zamanla bu piyasaların etkin hale geldikleri tespit edilmiştir. Uyar ve Uzuner (2015) Türkiye’deki altın piyasasını üç alt piyasaya (Cumhuriyet, Reşat, Külçe) ayırarak zayıf formda etkinlik araştırması yapmışlardır. Runs testinin kullanıldığı çalışmada her üç piyasanın da etkin olmadığı bilgisine ulaşılmıştır. Chang vd. (2018) Çin, Hindistan ve Rusya gibi gelişmekte olan altın piyasalarının zayıf formda etkinliğini araştırmışlardır. 1993- 2016 dönemi günlük spot altın fiyatları runs testi, parametrik ve parametrik olmayan varyans testleri ile analiz edilmiştir. Çalışmanın bulguları Rus altın piyasasının incelenen dönem boyunca zayıf formda etkin olduğunu, Çin ve Hindistan piyasalarının ise yalnızca 2000-2005 alt döneminde zayıf formda etkin olduğunu göstermiştir.

Moralı ve Uyar (2018) çalışmasında, etkin piyasalar hipotezine aksi bir görüş niteliğinde olup gelecek dönem getirilerinin geçmiş dönem getirilerinden bağımsız olamayacağını iddia eden fraktal piyasa hipotezi ile altın, gümüş, platin ve paladyum madenlerinin fraktal yapı varlığını araştırmıştır. Hurst Üsteli katsayısı analizinin kullanıldığı çalışmada, çalışmaya konu olan dört metal için de gelecekteki fiyat hareketlerinin geçmiş fiyat hareketine bağlı olacağı sonucuna ulaşılarak etkin piyasa hipotezi reddedilmiştir.

Pathak vd. (2020) çalışmalarında, altın, gümüş, platin ve paladyum metallerine ait fiyat serilerinin zayıf formda etkinliğini araştırmışlardır. 2009-2018 dönemi verilerinin kullanıldığı çalışmada, metallerin günlük kapanış fiyat serileri arasındaki doğrusal ve doğrusal olmayan seri bağımlılığını yakalamak için yeni bir istatistiksel teknik sayılan genelleştirilmiş spektral testi uygulanmıştır. Test sonuçları ele alınan metal piyasalarının etkin olduğunu ortaya koymuştur.

Rao ve Charles (2021) Hindistan'daki emtia piyasalarının (pamuk, ham petrol, altın) etkinliğini 180 günlük dönemi dikkate alarak incelemiş ve piyasaların etkin olmadığını tespit etmişlerdir. Literatürde yer alan bu çalışmalar Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1. Literatür özet tablosu

Yazar (lar)	Emtia	Analiz Yöntemi	Bulgular
Tschoegl (1978)	Altın	Seri Korelasyon Testi	Etkin Değil
Booth ve Kaen (1979)	Altın, Gümüş	Korelasyon, Runs Testi	Etkin Değil
Taylor (1980)	Bakır, Çinko, Kurşun, Kalay	Varyans Modeli, ARMA Modeli	Üç Metal Etkin Değil
Bird (1985)	Bakır, Çinko, Kurşun, Kalay	Filtre Testi	Üç Metal Etkin Değil
Jones ve Uri (1990)	Kurşun, Kalay, Çinko	ADF, Ljung-Box Testi	Üç Metal Yarı Formda Etkin Değil
Smith (2002)	Altın	Çoklu Varyans Oranı Testi	Etkin Değil
Kenourgios ve Samitas (2004)	Bakır	ADF, Phillips-Perron, Engle Granger	Etkin Değil
Park ve Lim (2008)	Alüminyum, Bakır, Kurşun, Çinko, Kalay, Nikel	En Küçük Kareler, GARCH	Bir Metal Etkin, Beş Metal Etkin Değil
Narayan vd. (2010)	Altın, Petrol	Phillips-Perron, Gregory-Hansen Eşbütünleşme	Etkin Değil
Oh (2010)	Bakır, Alüminyum, Çinko	ADF, Phillips-Perron	İki Metal Etkin Değil
Otto (2010)	Bakır, Alüminyum, Çinko, Nikel, Kalay, Kurşun	Lo-Mckinlay ve Wright Varyans Oranı Testleri	Beş Metal Etkin, Bir Metal Etkin Değil
Nwala (2011)	12 emtia	Langrage Multiplier (LM) Birim Kök Testi	Etkin
Patel ve Patel (2014)	Alüminyum, Bakır, Nikel	ADF, Runs Testi	İki Metal Etkin
Chinhamu ve Chikobvu (2014)	Platin	ADF, GARCH	Etkin
Charles vd. (2015)	Altın, Gümüş, Platin	Portmanteau, Varyans Rasyo Testi	Etkin
Uyar ve Uzuner (2015)	Altın	Runs Testi	Etkin Değil
Chang vd. (2018)	Altın	Runs, Varyans Testleri	Kısa Dönemli Etkin
Moralı ve Uyar (2018)	Altın, Gümüş, Platin, Paladyum	Hurst Üsteli Katsayısı Analizi	Etkin Değil
Pathak vd. (2020)	Altın, Gümüş, Platin, Paladyum	Genelleştirilmiş Spektral Testi	Etkin
Rao ve Charles (2021)	Pamuk, Ham Petrol, Altın	Taşıma Maliyeti Modeli	Etkin Değil

3. Veri Seti ve Yöntem

3.1. Veri Seti

Çalışmada 4 Ocak 2010-31 Aralık 2021 dönemi için altın, gümüş, platin ve paladyumun günlük dolar bazlı kapanış fiyatları kullanılarak bu piyasaların zayıf formda etkin olup olmadığı araştırılmıştır. Veriler www.investing.com adresinden elde edilmiş ve analizlerde serilerin doğal logaritmik halleri kullanılmıştır.

3.2. Yöntem

3.2.1. Harvey Doğrusallık Testi

Serilerin doğrusallığının sınanması amacıyla literatüre pek çok test kazandırılmıştır (Keenan, 1985; Luukkonen vd., 1985; Tsay, 1986). Fakat bu testler çoğunlukla doğrusallığı incelenen serilerin durağan olduğu kabulüyle hareket ederek değişkenlerin durağan olmaması ihtimalini göz ardı etmektedir. Bu nedenle, düzey değerinde durağan olmayan serilere bu

testlerin uygulanması gerçeklikten uzak sonuçların elde edilmesine neden olabilmektedir. Harvey vd. (2008), geliştirdikleri yöntemle durağanlık durumunun belirsiz olduğu durumlarda da doğrusallığın test edilmesine imkân tanımışlardır (Gözbaşı, 2014, s. 5). Harvey vd. (2008) doğrusallık testi, iki farklı doğrusallık testinin ağırlıklı ortalamasının hesaplanmasıyla uygulanmaktadır (Malcıoğlu ve Aydın, 2016, s. 117).

$$W_\lambda = \{1 - \lambda\}W_S + \lambda W_U \quad (1)$$

Bu denklemde; W_S serinin durağan olduğu, W_U serinin durağan olmadığı varsayımını temsil eden testlerdir. λ parametresi ise, ağırlık olup aşağıdaki denklemle hesaplanmaktadır:

$$\lambda(U, S) = \exp\left(-g\left(\frac{U}{S}\right)^2\right) \quad (2)$$

Formülde ifade edilen g , pozitif sabit bir değerdir ve Harvey vd. (2008) çalışmalarında, bu değer $0,1$ olarak alınması gerektiğini belirtmiştir. İncelenen seriye ait birim kök test istatistiğini U , durağanlık test istatistiğini ise S ifade etmektedir. Spesifik olarak kullanılması gereken durağanlık ve birim kök testi olmayıp herhangi bir durağanlık ve birim kök testi kullanılabilir. Serinin durağan olması durumunda, $(U/S)^2$ iraksayarak λ' nın sifıra doğru yaklaşmasına; birim köklü olduğu durumda ise $(U/S)^2$ yakınsayarak λ' nın bire doğru yaklaşmasına sebep olacaktır (Yılancı ve Tıraşoğlu, 2016, s. 5). Durağan bir zaman serisinde, doğrusal olmayan birinci dereceden otoregresif bir modelin, Taylor açılımıyla düzenlenmiş hali ele alınarak denklem 1' de bulunan W_S test istatistiği elde edilir:

$$\begin{aligned} \gamma_t &= \mu + V_t \\ V_t &= \delta_1 V_{t-1} + \delta_2 V_{t-1}^2 + \delta_3 V_{t-1}^3 + \varepsilon_t \end{aligned} \quad (3)$$

Burada, doğrusallık temel hipotezini ($H_{0,S}: \delta_2 = \delta_3 = 0$), serinin doğrusal olmaması alternatif hipotezine ($H_{1,S}: \delta_2 \neq 0$ ve/veya $\delta_3 \neq 0$) karşın test edebilmek için 3 numaralı veri yaratma süreci, gözlenen γ_t cinsinden aşağıdaki şekilde yazılabilir:

$$\gamma_t = \beta_0 + \beta_1 \gamma_{t-1} + \beta_2 \gamma_{t-1}^2 + \beta_3 \gamma_{t-1}^3 + \varepsilon_t \quad (4)$$

Aşağıdaki Wald istatistiği kullanılarak bu model üzerinden doğrusallık temel hipotezinin ($H_{0,S}: \delta_2 = \delta_3 = 0$), doğrusal olmama ($H_{1,S}: \delta_2 \neq 0$ ve/veya $\delta_3 \neq 0$) alternatifine karşın test edilmesi mümkündür:

$$W_S = T \left(\frac{KKT_S^r}{KKT_S^u} - 1 \right) \quad (5)$$

Formülde bulunan KKT_S^r temel hipotez altındaki kısıdın uygulanmasıyla elde edilen regresyon modelinin kalıntı kareler toplamını (KKT), KKT_S^u ise kısıtsız yani 4 numaralı modelden elde edilen KKT' yi ifade etmektedir. T gözlem sayısıdır. W_S test istatistiği, 2 serbestlik dereceli Ki-kare dağılıma uygunluk göstermektedir.

Birinci farkları durağan olan (I(1)) bir zaman serisi için, doğrusal olmayan AR(1) modelin ikinci dereceden Taylor açılımıyla düzenlenmiş aşağıdaki hali ele alınarak 1 numaralı denklemde mevcut olan W_U test istatistiği hesaplanabilir:

$$\begin{aligned} \gamma_t &= \mu + V_t \\ \Delta V_t &= \varsigma_1 \Delta V_{t-1} + \varsigma_2 (\Delta V_{t-1})^2 + \varsigma_3 (\Delta V_{t-1})^3 + \varepsilon_t \end{aligned} \quad (6)$$

Δ , birinci dereceden farkları belirtmektedir. Doğrusallık temel hipotezinin yeniden sınanabilmesi için bu veri yaratma süreci denklem 7' deki regresyonla yeniden yazılmalıdır:

$$\Delta Y_t = \varsigma_1 \Delta Y_{t-1} + \varsigma_2 (\Delta Y_{t-1})^2 + \varsigma_3 (\Delta Y_{t-1})^3 + \varepsilon_t \quad (7)$$

Bu model yardımıyla $H_{0,U}: \zeta_2 = \zeta_3 = 0$) temel hipotezi, $H_{1,S}: \zeta_2 \neq 0$ ve/veya $\zeta_3 \neq 0$ alternatif hipotezine karşın aşağıdaki Wald istatistiğini kullanarak sınanabilir:

$$W_U = T \left(\frac{KKT_U^f}{KKT_U^u} - 1 \right) \quad (8)$$

Bu formülde bulunan KT_U^f temel hipotez altındaki kısıt modelinden elde edilen KKT' yi, KKT_U^u ise 7 numaralı modelden elde edilen KKT' yi ifade etmektedir. W_U istatistiği, iki serbestlik dereceli Ki-kare dağılıma uygunluk göstermektedir. Hesaplanan W_S ve W_U test istatistiklerinin ağırlıklı ortalamaları kullanılarak elde edilen W_λ test istatistiği de iki serbestlik dereceli Ki-kare dağılıma uygunluk göstermektedir.

3.2.2. Fourier Birim Kök Testleri

Çalışmada metal emtia piyasalarının zayıf formda etkinliği yapısal kırılmaları dikkate alan Fourier birim kök testleri ile analiz edilmiştir.

Fourier serisi, y_t fonksiyonunun trigonometrik değerlerinin toplamı biçiminde ifade edilmektedir. Christopoulos ve León-Ledesma (2010) geliştirdikleri Fourier ADF ve Fourier KSS testleri ile trigonometrik terimlerden yararlanarak deterministik terimlerdeki ortalamalardan sapmaları tespit etmeyi amaçlamışlardır (Yılancı ve Eriş, 2013, s. 23).

Bu testler, belirgin yapısal kırılmaların yanı sıra sayıları, yerleri ve biçimlerinin belirtilmesine gerek duyulmayan çoklu yumuşak geçişli değişimlere de izin vermesi açısından oldukça güçlü testlerdir (Becker vd., 2006, s. 382). Testin temel ekonometrik modeli aşağıdaki gibidir:

$$y_t = y_0 + y_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + y_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + v_t \quad (9)$$

Burada t trendi, T örneklem büyüklüğünü, $\pi = 3.1416$, k ise kalıntı kareleri toplamını minimum yapan frekans değerini göstermekte ve 1 ile 5 arasında bir tamsayı değeri almaktadır (Çekiç, 2016, s. 3). Doğrusal olan seriler için Fourier ADF testi kullanılırken doğrusal olmayan seriler için Fourier KSS testi kullanılmakta ve H_0 hipotezi serinin birim köklü olduğunu ifade etmektedir.

Testin ilk aşamasında kalıntı kareler toplamını minimum yapan k değeri seçilir ve modelin minimum kareler tahmincisi kalıntıları elde edilir:

$$v_t = y_t - \left[y_0 + y_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + y_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) \right] \quad (10)$$

Elde edilen minimum kareler tahmincisi kalıntılarına Christopoulos ve Leon-Ledesma (2010) tarafından önerilen FADF ve FKSS birim kök testleri uygulanır:

$$\Delta v_t = a_1 v_{t-1} + \sum_{j=1}^p \beta_j \Delta v_{t-j} + u_t \quad (11)$$

$$\Delta v_t = \delta_1 v_{t-1}^3 + \sum_{j=1}^p \beta_j \Delta v_{t-j} + u_t \quad (12)$$

11 ve 12 numaralı denklemler sırasıyla Fourier ADF (FADF) ve Fourier KSS (FKSS) testlerini ifade etmektedir. Bu denklemlerde temel hipotez birim kök sürecini ($a_1 = 0$ ve $\delta_1 = 0$); alternatif hipotez ise FADF testi için doğrusal formda durağanlığı ($a_1 < 0$), FKSS testi için doğrusal olmayan formda durağanlığı ($\delta_1 < 0$) göstermektedir. Trigonometrik terimlerin anlamlılığı F- testi ($F(k)$) ile incelenmekte ve elde edilen değerler Becker vd. (2006) çalışmasındaki kritik değerler ile sınanmaktadır.

4. Bulgular

Çalışmada ilk olarak serilerin doğrusal yapıda olup olmadığı incelenmiştir. Doğrusal yapının serilerde var olup olmadığı ise Harvey vd. (2008) testi ile belirlenmiştir. Tablo 2' de teste ilişkin analiz sonuçları raporlanmıştır. Tablo 2 incelendiğinde, dört metal piyasasına ait

test istatistiklerinin her üç anlamlılık düzeyindeki kritik değerden küçük olması nedeniyle çalışmada yer alan bütün serilerin doğrusal olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Harvey vd. (2008) test sonuçları

Piyasalar	W_λ	Kritik değerler			Sonuç
		%10	%5	%1	
Altın	2.72	3.60	3.63	3.67	Doğrusal
Gümüş	2.27	8.40	8.54	8.80	Doğrusal
Platin	3.04	12.85	13.09	13.51	Doğrusal
Paladyum	1.86	4.67	4.72	4.81	Doğrusal

Değişkenlerin doğrusal oldukları belirlendikten sonra Fourier ADF birim kök testi ile piyasalarda meydana gelen şokların kalıcı ya da geçici bir etkide olup olmadığı, buna bağlı olarak da piyasaların zayıf formda etkinliği incelenmiştir. Fourier ADF birim kök testi sonuçları Tablo 3' te raporlanmıştır.

Tablo 3. Fourier ADF Birim Kök test sonuçları

Piyasalar	Min. KKT	$\hat{k}$	FADF	$F(\hat{k})$	Zayıf Formda
Altın	45.177	1	-1.227 (0)		Etkin
Gümüş	117.20	1	-3.461* (24)		Etkin değil
Platin	45.937	1	-3.203(0)		Etkin
Paladyum	385.69	1	-3.044 (0)		Etkin

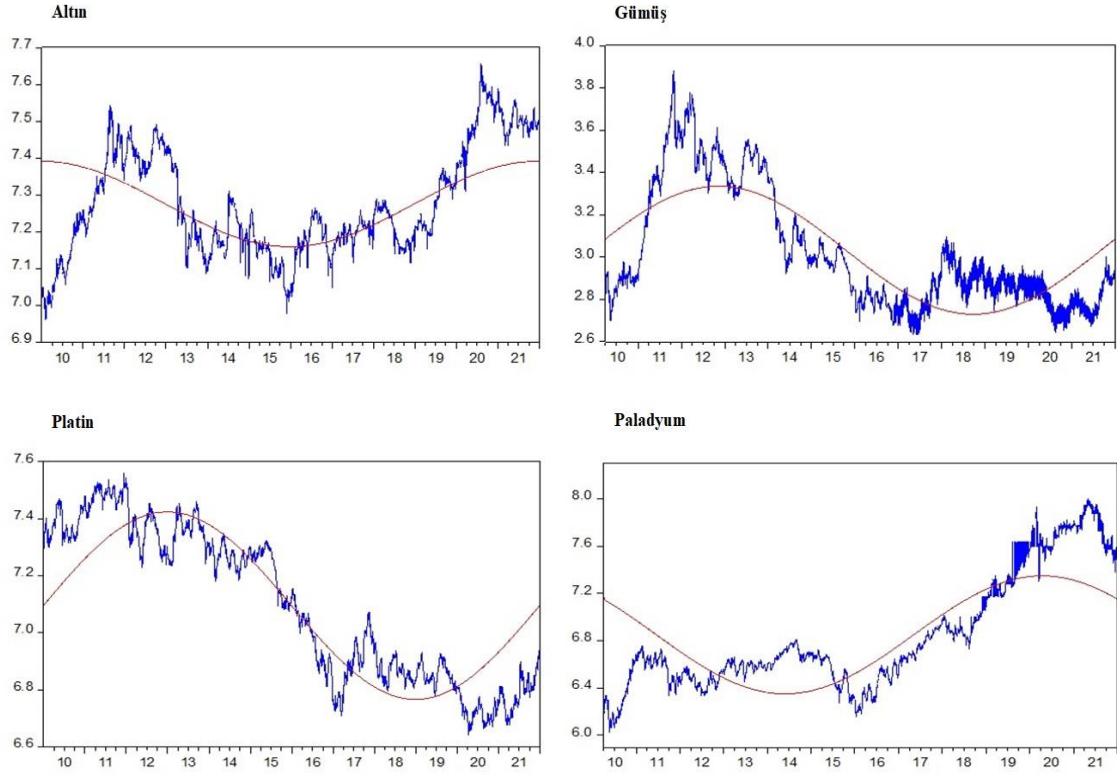
* 0.10 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir. FADF testi kritik değerleri (k=1) için 0.10, 0.05 ve 0.01 anlamlılık düzeylerinde sırasıyla -3.46, -3.78, -4.40'tür. F(k) test istatistiği kritik değerleri 0.10, 0.05 ve 0.01 anlamlılık düzeylerinde sırasıyla 3.935, 4.651 ve 6.281'dur.

Tablo 3 incelendiğinde altın, platin ve paladyum piyasaları için serilerin birim kök içerdiğine ilişkin boş hipotez reddedilememişken, gümüş piyasası için boş hipotezin reddedildiği görülmektedir. Seriler birim kök içeriyorsa söz konusu metaller için rassallıktan söz edilebilir. Birim kökün varlığı bir başka ifadeyle, dışsal şoklar sonucunda serilerin yeniden ortalamaya dönme eğiliminde olmadıklarını göstermektedir. Bu sonuçlar altın, platin ve paladyum emtia piyasalarının zayıf formda etkin olduklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca bu, söz konusu piyasalardaki geçmiş hareketlerin gelecekteki hareketlerin tahmininde kullanılamayacağı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu piyasalarda, yatırımcıların alım satım kararlarını geçmiş bilgiye ve teknik analize bağlı olarak şekillendirip piyasa üstü getiri elde etmeleri mümkün olmayacaktır.

Gümüş piyasasında boş hipotezin reddedilmemesi yani birim kök içermemeleri ise bu piyasanın zayıf formda etkin olmadığını göstermektedir. Bu piyasada fiyatlar rassal bir şekilde meydana gelmeyip ortalamaya dönüş eğilimi sergilemektedir. Dolayısıyla piyasadaki fiyatlarda oluşan şoklar kalıcı olmaksızın geçicidir. Fiyatların ortalamaya dönme eğilimi, yatırımcıların kararlarını geçmiş piyasa bilgilerini dikkate alarak gelecekteki fiyat hareketlerini öngörme yönünde etkileyebilir. Bu piyasada işlem yapan yatırımcılar, gümüş fiyatlarındaki trendi kullanarak aşırı getiri elde etmeyi umduklarından, ticari stratejilerini satın al ve bekle yerine kısa vadeli işlem yapma yönünde formüle edebilirler.

Şekil 1'de serilerin logaritmik halleri ile Fourier fonksiyonlarına dönüştürülmüş formları birlikte verilmiştir. Buna göre Fourier fonksiyonunun eğilimi açık bir şekilde ortaya konmaktadır.

Şekil 1. Fourier fonksiyonlarının eğilimleri

Sonuç ve Öneriler

Altın, gümüş, platin ve paladyum metallerinin zayıf formda etkin olup olmadıkları bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Çalışmada 4 Ocak 2010-31 Aralık 2021 dönemi için bahsi geçen metallere ait günlük dolar bazlı kapanış fiyatları kullanılmıştır. İlk olarak serilerin doğrusallık durumları Harvey vd. (2008) doğrusallık testi ile ele alınmıştır. Tüm serilerin doğrusal oldukları belirlendikten sonra serilerin etkinliği Fourier ADF birim kök testi ile tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlar; bireysel ve kurumsal yatırımcılar ile firmaların mevcut ya da ileride gerçekleşecek yatırım kararlarının fizibilitesinde kullanılmak üzere önemli etkilere sahiptir.

Test sonuçları altın, platin ve paladyum piyasalarının birim kök içerdiğini yani piyasaların zayıf formda etkinliği vurgulamaktadır. Dolayısıyla bu piyasalarda fiyatlar geçmiş fiyat hareketlerinden bağımsız olarak rassal bir şekilde hareket etmektedir. Elde edilen bulgular Nwala (2011), Shankari ve Manimaran (2015), Charles vd. (2015), Pathak vd. (2020) çalışmaları örtüşmektedir. Söz konusu piyasalarda, fiyatlar sadece yeni bilgiye tepki gösterdiği için piyasa zamanlaması yapmak anlamsızdır. Piyasa ortalamasının üzerinde getiri elde etmek ancak daha fazla risk alınmasıyla mümkün olabilecektir. Riskten kaçınan yatırımcılar portföylerine yeniden dengeleme stratejisini uygulayarak portföy risk ve getirisini kontrol altında tutabilirler. Zayıf formda etkin piyasa yatırımcılarının sık alım-satım işlemleri sonucu işlem maliyetlerine katlanmaktansa, uzun vadeli yatırım stratejisi izlemeleri gerekmektedir.

Gümüş piyasasının zayıf formda etkin olmadığı belirlenmiştir. Bu piyasada fiyat hareketleri rassal olmayıp ortalamaya dönme eğilimi göstermektedir. Dolayısıyla piyasa katılımcıları bu piyasada fiyat tahminine yönelik modeller geliştirip piyasanın üzerinde getiri elde edebileceklerdir. Piyasada işlem yapan yatırımcılar, metal fiyatlarının geçmiş fiyat davranışlarından hareketle kısa vadeli alım-satım yapmayı tercih edebilirler. Elde edilen bulgular Taylor (1980), Kenourgios ve Samitas (2004), Uyar ve Uzuner (2015), Morali ve Uyar (2018), Rao ve Charles (2021) çalışmalarının bulgularıyla aynı doğrultudadır.

İlerleyen çalışmalarda ise farklı metaller veya yöntemler kullanılarak çalışma zenginleştirilebilir.

Kaynakça

- Akal, M., Birgili, E. ve Durmuşkaya, S. (2012). İMKB30, İMKB100, Dolar ve Avro futures piyasalarının etkinliğinin testi. *Business and Economics Research Journal*, 3(4), 1-2.
- Becker, R., Enders, W. ve Lee, J. (2006). A stationarity test in the presence of an unknown number of smooth breaks. *Journal of Time Series Analysis*, 27(3), 381-409.
- Bektur, . ve Aydın, M. (2019). Borsa İstanbul ve alt endekslerinde zayıf formda piyasa etkinliğinin analizi: Fourier yaklaşımı. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 14(2), 59-76.
- Bird, P.J.W.N. (1985). The weak form efficiency of the London Metal Exchange. *Applied Economics*, 17(4), 571-587.
- Booth, G. ve Kaen, F. (1979). Gold and silver spot prices and market information efficiency. *Financial Review*, 14(1), 21-26.
- Chang, B., Ahmed, P., Ghumro, N. ve Bhayo, M.U.R. (2018). Are gold markets weak form efficient? Evidence from China, India and Russia. *Sukkur IBA Journal of Management and Business*, 5(1), 52-65.
- Charles, A., Darné, O. ve Kim, J. (2015). Will Precious metals shine? A market efficiency perspective. *International Review of Financial Analysis*, 41, 284-291.
- Chinhamu, K. ve Chikobvu, D. (2014). A Garch model test of the random walk hypothesis: Empirical evidence from the platinum market. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 5(14), 77-83.
- Christopoulos, D. K. ve León-Ledesma, M. A. (2010). Smooth breaks and non-linear mean reversion: Post-Bretton Woods real exchange rates. *Journal of International Money and Finance*, 29(6), 1076-1093.
- eki, A. (2016). Unemployment hysteresis with fourier structural break unit root test: the case of Turkey. *Journal of Applied Research in Finance and Economics*, 2(3), 14-20.
- elik, T. T. ve Taş, O. (2007). Etkin piyasa hipotezi ve gelişmekte olan hisse senedi piyasaları. *İTÜ Dergisi B : Sosyal Bilimler*, 4(2), 11-22.
- Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American Statistical Association*, 74(366), 427- 431.
- Eken, M. ve Adalı, S. (2008). Piyasa etkinliği ve İMKB: zayıf formda etkinliğe ilişkin ekonometrik bir analiz. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (37), 1-16.
- Fama, E. (1970). Efficient capital markets: a review of theory and empirical work. *The Journal of Finance*, 25(2), 383-417.
- Gözbaşı, O. (2014). Borsa İstanbul hisse senedi piyasasında doğrusal olmayan yöntemler ile piyasa etkinliğinin test edilmesi. *Verimlilik Dergisi*, 4, 7-18.
- Harvey, D., Leybourne, S. J. ve Xiao, B. (2008). A powerful test for linearity when the order of integration is unknown. *Studies Nonlinear Dynamics and Econometrics*, 12(3), 1-22.
- Hillier, D., Draper, P. ve Faff, R. (2006). Do precious metals shine? an investment perspective. *Financial Analysts Journal*, 62(2), 98-106.
- Jones, J. D., S. ve Uri, N.D. (1990). Market efficiency, spot metals prices and cointegration: evidence for the USA, 1964-1987. *Resources Policy*, 16(4), 261-268.

- Karan, M. B. (2004). *Yatırım Analizi ve Portföy Yönetimi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Keenan, D.M. (1985). A Tukey nonadditivity-type test for time series nonlinearity. *Biometrika*, 72(1), 39-44.
- Kenourgios, D. ve Samitas, A. (2004). Testing Efficiency of the copper future market: new evidence from London metal exchange. *Global Business and Economics Review*, 261-271.
- Koyuncu, T. ve Aslan, A. (2017). Etkin piyasa hipotezi ve gelişmiş borsalar üzerine bir uygulama: panel veri analizi. *Kapadokya Akademik Bakış*, 1(1), 17-30.
- Lee, C.C. ve Lee, J.D. (2009). Energy prices, multiple structural breaks, and efficient market hypothesis. *Applied Energy*, 86(4), 466-479.
- Luukkonen, R., Saikkonen, P. ve Teräsvirta, T. (1988). Testing linearity against smooth transition autoregressive models. *Biometrika*, 75(3), 491-499.
- Malcioğlu, G. ve Aydın, M. (2016). Borsa İstanbul'da piyasa etkinliğinin analizi: Harvey Doğrusallık testi. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 2(1), 112-123.
- Manimaran, S. ve Shankari, S. (2015). An empirical investigation of random walks in gold price movement. *Global Journal of Commerce & Management Perspective*, 4(2), 16-21.
- Moralı, T. ve Uyar, U. (2018). Kıymetli metaller piyasasının fraktal analizi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(3), 2203-2218.
- Narayan, P.K., Narayan, S. ve Zheng, X. (2010). Gold and oil futures: are markets efficient? *Applied Energy*, 87(10), 3299-3303.
- Nwala, K. (2011). Do commodity prices follow a random walk? an application of joint variance ratio tests. *International Journal of Finance and Policy Analysis*, 3(2), 30-39.
- Oh, S. (2010). Testing of market efficiency in international metal market. *Geosystem Engineering*, 13(2), 53-55.
- Otto, S. (2010). Does the London metal exchange follow a random walk? evidence from the predictability of futures prices. *The Open Economics Journal*, 3(1), 25-42.
- Park, J. ve Lim, B. (2018). Testing efficiency of the London metal exchange: new evidence. *International Journal of Financial Studies*, 6(1), 1-10.
- Pascalau, R. (2010). Unit root tests with smooth breaks: an application to the Nelson-Plosser data set. *Applied Economics Letters*, 17(6), 565-570.
- Patel, N. ve Patel, P. (2014). Weak form of market efficiency of metal commodities in India. *Pezzottaite Journals*, 3(3), 1198-1208.
- Pathak, R., Gupta, R. D., Taufemback, C. G. ve Tiwari, A. K. (2020). Testing the efficiency of metals market: new evidence from a generalized spectral test. *Studies in Economics and Finance*, 37(2), 311-321.
- Rao, U., ve Charles, V. (2021). An empirical examination of the efficiency of commodity markets in India. *International Journal of Banking, Accounting and Finance*, 12(1), 1-15.
- Smales, L. ve Lucey, B. (2019). The influence of investor sentiment on the monetary policy announcement liquidity response in precious metal markets. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 60, 19-38.
- Smith, G. (2002). Tests of the random walk hypothesis for London gold prices. *Applied Economics Letters*, 9(10), 671-674.

- Suyadal, M. (2021). Covid-19 pandemisinde piyasa etkinliği ve davranışsal finans teorilerinin geçerliliği: Uluslararası piyasalarda bir uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 60, 519-546.
- Sümer, E. ve Aybar, Ş. (2016). Etkin piyasalar hipotezinin, finansal piyasaları açıklamadaki yetersizliği ve davranışsal finans. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 75-84.
- Taylor, S. J. (1980). Conjectured models for trends in financial prices, tests and forecasts. *Journal of the Royal Statistical Society: Series A (General)*, 143(3), 338-362.
- Tufan, C. ve Sarıççek, R. (2013). Davranışsal finans modelleri, etkin piyasa hipotezi ve anomalilerine ilişkin bir değerlendirme. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 159-182.
- Tschoegl, A. E. (1978). *Weak-Form Efficiency in the Gold Market*.
- Tsay, R. (1986). Nonlinearity Tests for Time Series. *Biometrika*, 73(2), 461- 466.
- Uyar, A. ve Uzuner, M. T. (2015). Türkiye' de altın piyasasının zayıf formda etkinliğinin koşu testi uygulaması ile sınanması. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 7(12), 197-208.
- Worthington, A. ve Higgs, H. (2006). Weak-form market efficiency in Asian emerging and developed equity markets: Comparative tests of random walk behaviour. *Accounting Research Journal*, 19(1), 54-63.
- Yılanıcı, V. ve Eriş, Z. A. (2013). Purchasing power parity in African countries: further evidence from forier unit root tests based on linear and nonlinear models. *South African Journal of Economics*, 81(1), 20-34.
- Yılanıcı, V. ve Tıraşoğlu, M. (2016). Türkiye'nin makroekonomik zaman serilerinin doğrusallığının testi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(2), 1-16.
- Zengin, H. ve Kurt, S. (2004). İMKB' nin zayıf ve yarı güçlü formda etkinliğinin ekonometrik analizi. *Öneri*, 6(21), 144-152.

ETİK ve BİLİMSSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %60
2. yazar katkı oranı : %40

Organizational Conflict and Psychological Well-Being Relationship: The Moderating Effect of Workplace Ostracism

Örgütsel Çatışma ve Psikolojik İyi Oluş İlişkisi: İş Yerinde Dışlanmanın Düzenleyici Etkisi

Dr. Öğr. Üyesi Erman KILINÇ¹, Öğr. Gör. Dr. Edip DOĞAN²

Abstract

The purpose of this study is to determine the relationship between organizational conflict and the psychological well-being of employees and to test the moderating role of workplace ostracism in this process. We distributed the questionnaires to 811 individuals working in the public and private sectors in Turkey through simple random sampling. 425 persons participated in the questionnaires. We didn't assess 16 questionnaires because the participants didn't respond from start to finish. Thus, we evaluated 409 questionnaires and tested them according to the purpose of the research. We used the IBM SPSS v26, Lisrel 10.20 programs, and Process Macro v3.3 plug-ins for data analysis. According to the results of the analysis, we can see that organizational conflict and ostracism in the workplace have a negative impact on psychological well-being. We have also proven that workplace ostracism moderates the relationship between organizational conflict and psychological well-being. In the conclusion section of the study, we have compiled the results of the analysis and compared them with other findings in the literature. In the literature review, we noted that the moderating role of workplace ostracism in the relationship between organizational conflict and psychological well-being has never been studied. This study, therefore closes an important gap in the literature on organizational behavior.

Keywords: Workplace ostracism, organizational conflict, psychological well-being

Paper Type: Research

Öz

Bu çalışmanın amacı, örgütsel çatışma ile çalışanların psikolojik iyi oluşu arasındaki ilişkiyi belirlemek ve bu süreçte işyerinde dışlanmanın düzenleyici rolünü test etmektir. Anketler, Türkiye'de kamu ve özel sektörde çalışan 811 kişiye basit tesadüfi örnekleme yoluyla dağıtılmıştır. Anketlere 425 kişi katılmıştır. 16 anket değerlendirilmemiştir çünkü katılımcılar anketleri tam doldurmamışlardır. Böylece 409 anket değerlendirilmiş ve araştırmanın amacına göre test edilmiştir. Veri analizi için IBM SPSS v26, Lisrel 10.20 programları ve Process Macro v3.3 eklentileri kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, işyerinde örgütsel çatışma ve dışlanmanın psikolojik iyi oluş üzerinde olumsuz bir etkisinin olduğu görülmüştür. Ayrıca, işyerinde dışlanmanın örgütsel çatışma ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkiyi düzenlediği de kanıtlanmıştır. Çalışmanın sonuç bölümünde analiz sonuçlarını derlenmiştir ve literatürdeki diğer bulgularla karşılaştırılmıştır. Literatür taramasında, örgütsel çatışma ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkide işyerinde dışlanmanın düzenleyici rolünün hiç çalışılmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu çalışma, örgütsel davranışla ilgili literatürdeki önemli bir boşluğu kapatmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dışlanma, örgütsel çatışma, psikolojik iyi oluş

Makale Türü: Araştırma

Introduction

¹Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Ulukışla Meslek Yüksekokulu, ermankilinc@ohu.edu.tr

²Adıyaman Üniversitesi, Kahta Meslek Yüksekokulu, edogan@adiyaman.edu.tr

Atf için (to cite): Kılınç, E., ve Doğan, E. (2022). Organizational conflict and psychological well-being relationship: The moderating effect of workplace ostracism. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 619-630.

The natural consequence of cohabitation is that people sometimes have conflicts, disagreements, and conflicts of ideas (Üngüren, 2008). It is against creation that everyone believes in the same way, and it is also true for organizations. It is inevitable to experience conflicts resulting from differences among individuals, especially in globalized and highly competitive organizations. (Sims, 2002).

Conflicts in organizations can affect almost everything at an organizational level. Because conflict is a kind of tension that prevents the satisfaction of the physiological and socio-psychological needs (Eren, 2000). This means that conflicts within the organization affect more or less all formations such as employees, departments, operations and, decision-making processes.

While disagreements within the organization help to find the best one, they can sometimes lead to organizational conflict. In this regard, when organizational conflict is well managed (constructive conflict), offers competitive advantages to organizations such as more skilled decision-making, encouraging participation in decisions, and group cohesion (Henry, 2008). When organizational conflict is not well managed (destructive conflict), it causes situations such as poor communication, anger, fear, hatred, and weak engagement within the organization (Kırımlı, 2018).

Destructive conflicts in organizations have a negative impact on the psychological well-being of employees, particularly in the long run (De Dreu *et al.*, 2004). Psychological well-being is one of the most basic and important concepts in positive psychology, which includes people's efforts to establish a happier and more functional life throughout their lives (Zümbül, 2019). In this regard, psychological well-being is an important tool in ensuring that employees better reflect their functionality by increasing their healthy and positive potential (Ryff, 1989).

Destructive conflicts in organizations affect almost every component related to employees negatively. One of these is workplace ostracism (Quade *et al.*, 2017). Ostracism was a tool used in Ancient Greece to punish individuals who acted improperly (Basso, 1972). Nowadays, it occurs as a result of the employees not being accepted by other people or groups in organizations and it makes it difficult to reach organizational goals.

In the first part of the study, we have discussed the concepts of conflict in organizations, psychological well-being, and ostracism. In the analysis section, we have examined the relations of these concepts with each other and their effects on each other. In the literature, there is no moderating impact analysis in which these three concepts are used together. With this aspect, this study aims to bring a unique perspective to science.

1. Conceptual Framework

1.1. Organizational Conflict

Conflict is the totality of emotional structure and behavior that occurs when a person is exposed to negative behaviors by the other person (s) and the person reacts to this situation (Aslan, 2004). Organizational conflict is a disagreement between two or more people/groups in an organization for various reasons. These disagreements may confuse organizational activities and/or stop these activities (Koçel, 1999). According to Webster (2003), conflicts within the organization arise in cases of differences of interest and inability to achieve individual goals.

Although organizational conflict contains negativities, suppressing it and accepting it as an undesirable phenomenon causes an impediment to organizational creativity (Sur, 2009). In such cases, what needs to be done is to resolve the conflict healthily by reconciling the parties and increasing the efficiency of the organization (Morrison, 2008).

While the conflict in organizations was seen as an undesirable situation in the classical and neoclassical periods and should be eliminated as soon as possible, this perspective has changed in the modern management approach. Since the modern management approach is based

on an open system, it is accepted that conflicts take place in organizations naturally. It is also considered that factors such as change, creativity, and efficiency will be negatively affected in organizations where there is no conflict. This situation is as dangerous as the constant and intense existence of conflicts within the organization. In both conditions, it is difficult for the organization to reach its goals (Koçel, 1999).

Conflicts in organizations are divided into two as destructive conflict and constructive conflict. The positive/negative effects of the mentioned conflict types on organizations and employees are shown in Table 1.

Table 1. The consequences of organizational conflict

Destructive Conflict	Constructive Conflict
<ul style="list-style-type: none"> • Reduces energy and synergy in the organization • Negatively affects the health of the employees • Causes wasting of the resources • Creates a negative atmosphere within the organization by increasing aggressive behavior • Decreases organizational capacity and productivity • Causes the emergence of uniform thought and behavior patterns in employees • Causes an increase in selfishness within the organization	<ul style="list-style-type: none"> • Increases organizational vitality • Improves creativity and innovation capabilities in organizations • Facilitates organizational change • Allows issues to be discussed openly • Increases organizational commitment and performance • Allows new ideas to emerge • Promotes personality formation in employees

1.2. Psychological Well-Being

The happiness feelings of individuals in daily life show subjective well-being, and this concept is formed as a result of one's life assessment. This assessment includes cognitive factors that depend on each other (Telef, 2013).

Well-being has a wide spectrum, referred to by terms such as happiness, quality of life, life satisfaction in many studies in the literature. Essentially, well-being is a complex and multifaceted concept and it is divided into *subjective well-being and psychological well-being* (Telef *et al.*, 2013). Subjective well-being is the individual's cognitive evaluations about her/his life as a result of his self-evaluation; psychological well-being refers to self-actualization and fully functioning. (Zümbül, 2019).

According to the psychological well-being theory, this concept has six dimensions. These are self-acceptance, positive relationships with others, independence, environmental control, life purpose, and personal development (Ryff, 1989). According to Roothman *et al.* (2003), psychological well-being is affected by physical, emotional, cognitive, social, personal, and spiritual factors.

Studies in the literature show that there is a positive relationship between psychological well-being and employees' happiness and values (Bulut and Dilmaç, 2018) and a negative relationship between psychological well-being and workplace ostracism (Yakut and Yakut, 2018).

1.3. Workplace Ostracism

Human is a social entity that wants to communicate with other people, to be valued and accepted by them and to belong to a certain group (Leary, 2005). When these conditions are not met, people feel unhappy feelings such as rejection, ignoring, being excluded from the group, and feel ostracism (Abaslı and Özdemir, 2019).

Workplace ostracism is an issue that has been intensively researched especially since the 1970s and should be focused on in terms of organizational behavior. Workplace ostracism occurs depending on the social relations, perceptions, and behaviors between employees, colleagues, and managers. (Rong *et al.*, 2013).

Ostracism in organizations is the exclusion, ignoring (Williams, 1997), neglecting, and isolation of the employee (s) by the other employee (s), mostly without explanation (Ferris *et al.*, 2008). As a result of this situation, individuals lose their self-esteem, do not feel belonging to the organization, and avoid displaying positive attitudes and behaviors (Foster, 2012).

When we examine previous studies we can see that workplace ostracism reduces the desire to take part in decisions made within the organization. It also leads to difficulties in integrating with the organization (Halis and Demirel, 2016) and negatively affect employees' perceptions of belonging, self-esteem, security, and existence (Wolf *et al.*, 2014).

1.4. Hypotheses

H1: Organizational conflict affects psychological well-being negatively

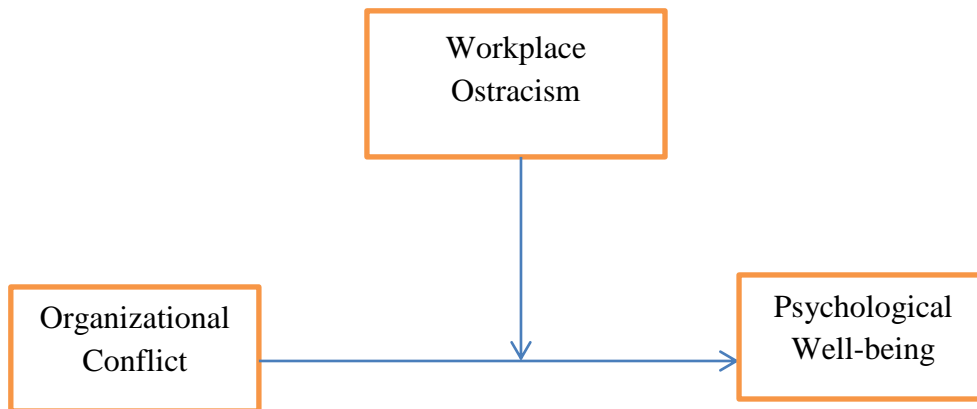
H2: Workplace ostracism affects psychological well-being negatively

H3: Workplace ostracism moderates the relationship between organizational conflict and psychological well-being

2. Methodology

The primary purpose of this study is to determine the effect of organizational conflict on psychological well-being and the moderating role of workplace ostracism in the relationship between these two variables. The conformity report of the ethics committee for this study was obtained from the Social and Human Sciences Ethics Committee of Adıyaman University on 03.02.2021 with the decision number 55. We used quantitative research methods to reveal these relationships. We used a questionnaire technique to collect data. While analyzing the data, first of all we made validity and reliability analyzes were. We used hierarchical regression analysis to test the hypotheses. We used IBM SPSS v26, Lisrel 10.20 programs, and Process Macro v3.3 plugin to analyze the data. The model established to be tested in the research is given in Figure 1.

Figure 1. Research model

2.1. Participants and Measurement Tools

The main mass of the study comprises service sector employees (education, accommodation and food services, social services, administrative and support services, finance, insurance, information and communication, other service activities) operating in Ankara. Since it is not possible to reach the entire population, we applied sampling technique. We adopted the simple random sampling method as the sampling method. According to 2018 data of İŞKUR, the number of service sector employees in Ankara is 137,781. According to Cohen *et al.* (2002), the sample size is 384 with a 5% margin of error.

We prepared an online survey form to collect data for the study. Then, we conveyed the questionnaire to service sector employees via social media platforms. Thus, we delivered surveys to 811 service sector employees in the sample, but 425 of the participants took part in the survey. The rate is 52.40%. We didn't evaluate 16 questionnaires because participants didn't answer them thoroughly or they answered with the same option, and they constituted an outlier according to the Mahalanobis test. Thus, we evaluated 409 questionnaires and subjected them to tests in line with the purpose of the research. Also, this number is larger than 384, so we assume that the sample size is enough.

In the first part of the questionnaire that was created to collect data for the study, we asked participants demographic questions. When we examine the demographic characteristics of the participants we can see that 138 of them are female (33.7%) and 271 of them are male (66.3%). According to the education level of the participants; 18 of them were primary education (4.4%), 247 were high school (60.4%), 102 were undergraduate (24.9%) graduates, and 6 (1.5%) were graduate. While the average age of the participants is 32.49, it has been determined that they have been working in their current workplaces for 3.1 years.

In the second part of the questionnaire we included the expressions of the organizational conflict scale which is the independent variable of the study. The scale developed by Spector and Jex (1998) was adapted to Turkish by Aytaç and Başol (2018). The sample items of this scale comprising four statements and one dimension are: "How often do you have arguments with people at work?" and "How often do people at work do unpleasant things to you?"

In the third part of the questionnaire we included the expressions of the psychological well-being scale which is the dependent variable of the research. Diener *et al.* (2009) developed the scale and Telef (2013) adapted it to Turkish. The scale comprises 8 items. The scale with items such as "My social relationships are supportive and satisfying" and "I actively contribute to the happiness and well-being of others" is one-dimensional.

We included the workplace ostracism scale which is the moderating variable in the last part of the questionnaire. Ferris *et al.* (2008) developed this scale and it comprises 13 items and one dimension. The scale has items such as "When I enter common areas, other employees leave the environment" and "My communication with employees is limited".

2.2. Validity and Reliability Analysis

We examined normality distributions of variables before validity and reliability analysis. We checked the skewness and kurtosis of the averaged variables to test the normality. We consider that the distribution is normal since the values do not exceed the limits of +1.5 and -1.5 (Tabachnick *et al.*, 2019). Then we checked whether there was a multiple connection problem. Since VIF values obtained by linear regression analysis between variables are well below the value of 5, which is widely accepted in the literature, we've observed that there is no multicollinearity problem (Craney and Surles, 2002).

We performed factor analysis to test the construct validity and reliability of the scales. In this context, we carried out KMO and Bartlett tests to test the suitability of the scales for factor analysis. We found that the KMO value of the scales was 889, while the Bartlett value

was $\chi^2 = 4654,659$ (300); $p = ,000 < 0.05$. According to these results, we determined that the scales were suitable for factor analysis (Tavşancıl, 2002). As a result of the EFA, we determined that the scales showed a distribution by the originals.

Fornell and Larcker (1981) argue that scales should meet compliance and discriminative validity criteria to ensure their validity and reliability. Accordingly, scales must meet some conditions to have good fit values (Hair, 2014). These conditions are:

- Factor loadings should be more than 0.50 threshold (Fornell and Larcker, 1981),
- The average variance (AVE) inferred with their own structure in items should be greater than the unexplained variance (AVE > 0.50) (Bagozzi and Yi, 1988),
- Factor composite reliability (CR) should be greater than or equal to 0.60.

With the help of the Lisrel 10.20 program, we established a measurement model to test the compatibility and discriminant validity criteria. We've determined that the established model has good fit values (Hu and Bentler, 1999) ($\chi^2 / df = 2.725$; RMSEA = 0.065; NFI = 0.884; TLI = 0.910; CFI = 0.922). In the measurement model, we determined that the factor load of the 11, 12, and 13 items of the psychological well-being scale was well below the 0.50 threshold, so we excluded the items from the scale. The values obtained as a result of the validity and reliability analysis of the scales are given in Table 1.

Table 2. Validity and reliability analysis results

Items	Factor Load	Cronbach's α	CR	AVE
Organizational Conflict Scale		0,757	0,855	0,598
OC1	0,810			
OC2	0,706			
OC3	0,840			
OC4	0,729			
Psychological Well-being Scale		0,898	0,912	0,566
PWB1	0,788			
PWB2	0,749			
PWB3	0,770			
PWB4	0,731			
PWB5	0,809			
PWB6	0,725			
PWB7	0,718			
PWB8	0,722			
Workplace Ostracism Scale		0,888	0,911	0,512
WO1	0,661			
WO2	0,634			
WO3	0,795			
WO4	0,449			
WO5	0,839			
WO6	0,741			
WO7	0,582			
WO8	0,798			
WO9	0,819			
WO10	0,743			

When we examine the factor loadings, AVE, CR, and Cronbach's α values of the scales we can see that the scales provide convergent and discriminant validity. Correlation between variables, mean, and standard deviation values of variables are given in Table 2.

Table 3. Descriptive statistics

	Avg.	SD	1	2	3
1. Organizational Conflict	1,549	0,527	0,733		
2. Workplace Ostracism	1,227	0,438	0,424***	0,716	
3. Psychological Well-being	5,837	1,056	-0,377***	-0,197**	0,752

***p<0,001; **p<0,01; Avg. = Average; SD = Standard Deviation; Diagonal Bold Values = $\sqrt{AVE}$

In the table, the correlations between the mean and standard deviation values of the variables and the variables and the square roots of the AVE values for discriminative validity are given. Since this value exceeded the correlation coefficient between variables, we decided that there was no problem with the scales and we started hypothesis tests.

2.3. Hypothesis Tests

We conducted hierarchical regression analysis to test the structure in the research model (Cohen, West, and Aiken, 2014). Before starting the analysis, we aimed to minimize the multiple connection problems by taking Z scores of the variables (Aiken and West, 1991). Analysis results are given in Table 3.

Table 4. Hierarchical regression analysis results

Variables ^a	Step 1		Step 2		Step 3	
	β	S.h.	β	S.h.	β	S.h.
Fixed	6,821	,154	7,019	,179	7,438	,382
Organizational Conflict (Independent)	-,317***	,094	-,278***	,101	-,385***	,201
Workplace Ostracism (Moderating)			-,108*	,121	-,239*	,282
Organizational Conflict vs. Workplace Ostracism					-,205*	,123
	R ²	,101	,111		,114	
	ΔR^2	,098	,106		,108	
	F	45,522	25,285		17,389	

^aDependent Variable = Psychological Well-being

We used hierarchical regression analysis to reveal the relationship between variables. In the first step of the regression analysis, the analysis performed to reveal the effect of organizational conflict on psychological well-being was found to be significant with $R^2 = 10.1\%$ ($F(1, 407) = 45.522$; $p < 0.001$). The second step in which the moderating variable was also included in the model was found to be significant with $R^2 = 11.1\%$ ($F(2, 406) = 25.285$; $p < 0.001$). We determined that the last step to which the interaction term was added was significant with $R^2 = 11.4\%$ ($F(3, 405) = 17.389$; $p < 0.001$).

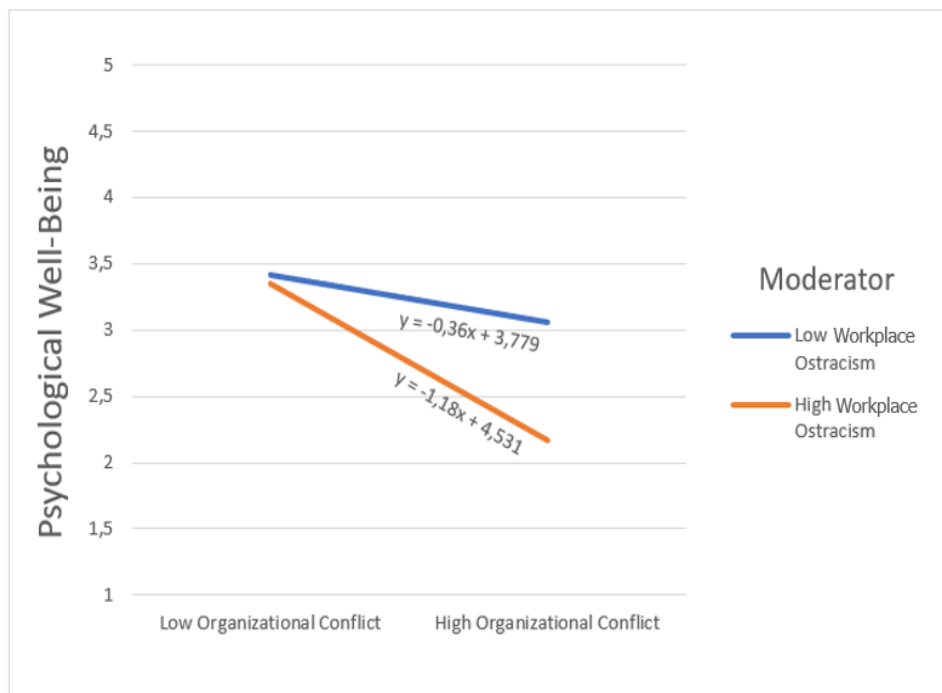
As a result of the regression analysis, we found out that organizational conflict ($\beta = -,385$) and workplace ostracism ($\beta = -,239$) had a negative and significant effect on psychological well-being. These results of the study supported the hypotheses "**H1**: Organizational conflict negatively affects psychological well-being" and "**H2**: Workplace ostracism negatively affects psychological well-being". Besides, we've found out that the interaction term ($\beta = -,205$) created to determine the moderating role of workplace ostracism in the negative relationship between organizational conflict and psychological well-being has a negative and significant role in the relationship. This finding of the study supported the hypothesis that "**H3**: Workplace ostracism moderates the relationship between organizational conflict and psychological well-being". Conditional relationships of moderating variables were examined with the help of Process Macro v3.3 plug-in developed by Hayes (2017). Relevant values are given in Table 6.

Table 5. Conditional effect of the moderating variable

Condition	Workplace ostracism					
	β	S.h	t	p	LLCI	ULCI
Low	-,152	,123	-1,238	,217	-,0893	,3929
Middle	-,576	,281	-2,045	,042	-1,130	-,0223
High	-,771	,200	-3,838	,000	-1,165	-,3760

As can be seen from the table, while workplace ostracism is low, it takes a meaningless value. However, when workplace ostracism is middle and high, it has a significant value and its moderating effect also becomes stronger. In other words, as the level of workplace ostracism increases, the negative impact of organizational conflict on psychological well-being also increases. The slope matrix of the moderating effect is given in Figure 2.

Figure 2. Moderation analysis

The fact that the lines of the figures are not parallel indicates that there is a moderating effect. Based on the conditional impact analysis, ostracism in the workplace and organizational conflict increase the negative impact on employees' psychological well-being. In other words, we found that when conflict is accompanied by ostracism in the workplace, it intensely reduces psychological well-being.

3. Conclusion

The purpose of this study is to investigate the relationship between organizational conflict and workplace ostracism and psychological well-being. Another objective of this study is to determine whether workplace ostracism plays a moderating role in the relationship between organizational conflict and psychological well-being. Based on the results of the analysis, we found that organizational conflict negatively affects psychological well-being. This finding indicates that conflict in the workplace is destructive rather than constructive. In the literature review, there are studies (Burke and Greenglass, 2001; De Dreu *et al.*, 2004; O'Driscoll *et al.*, 2004; Hill *et al.*, 2016; Rafique *et al.* 2018; Akram and Hussain, 2020) investigating the effects

of organizational conflict and work-family conflict on psychological well-being. These applied studies have shown that work-family conflict (organizational conflict) negatively affects psychological well-being. In other words, work-family conflict reduces people's well-being levels. The less conflict employees experience in the workplace, the healthier they will be psychologically. These results are also consistent with the results of our study.

The second assumption of the study was that “workplace ostracism negatively affects psychological well-being”. The results of the analysis support this assumption as well. In other words, as the workplace ostracism levels of the employees increase their psychological well-being decreases. As a result of this, employees experience negative psychological conditions such as stress, anxiety, and dissatisfaction. These results of our study match up with the results of similar studies (Ferris *et al.*, 2008; Bernstein *et al.*, 2010; Wu *et al.*, 2012; Ferris *et al.*, 2015; Zheng *et al.*, 2016; Zhang and Shi, 2017:983; Chung, 2018) in the literature. Although different variables were used together with workplace ostracism and psychological well-being in these studies, we can say that these studies have similar findings with our study because workplace ostracism negatively affects the psychological health of employees in every situation.

Finally, this study investigated whether workplace ostracism played a moderating role in the relationship between organizational conflict and psychological well-being. According to the analysis results, we have determined that workplace ostracism moderates the relationship between organizational conflict and psychological well-being. In other words, when there is a conflict with ostracism in the workplace, it decreases employees' psychological well-being. In the literature review, we've realized that the moderating role of workplace ostracism in the relationship between organizational conflict and psychological well-being has never been investigated. Therefore, this study fills a gap in the literature on organizational behavior and makes significant contributions to the literature. It also serves as a guide for scientists who will conduct research on the topic.

References

- Abaslı, K. and Özdemir, M. (2019), “Development of organizational ostracism scale: The validity and reliability study”, *Trakya University Social Sciences Journal*, Vol. 1 No. 1, pp. 265-282.
- Aiken, L. S. and West, S. G. (1991), *Multiple regression: Testing and interpreting interactions*, SAGE, Newbury Park, CA.
- Akram, M.F. and Hussain, A. (2020) “Relationship of work-family conflict with job demands, social support and psychological well-being of university female teachers in punjab”, *Bulletin of Education and Research*, Vol. 42 No. 1, pp. 45-66.
- Aslan, Ş. (2004), “Organizational conflict in hospitals: A theory and a sample application”, *Selçuk University Social Sciences Institute Journal*, Vol. 11, pp. 599-617.
- Aytaç, S. and Başol O. P. (2018), “Validity and reliability study of interpersonal conflict at work scale (ICAWS)”, *Journal of Administrative Sciences*, Vol. 16 No. 32, pp. 471-484.
- Bagozzi, R. P. and Yi, Y. (1988), “On the Evaluation of Structural Equation Models”, *Journal of the Academy of Marketing Science*, Vol. 16 No. 1, pp. 74-94.
- Basso, K. H. (1972). *To give up on words: Silence in Western Apache culture*. P. P. Giglioli (Ed.), In *Language and social context* (pp. 67–86). Penguin Books, Baltimore.
- Bernstein, M. J., Sacco, D. F., Brown, C. M., Young, S. G., and Claypool, H. M. (2010), “A preference for genuine smiles following social exclusion”, *Journal of Experimental Social Psychology*, Vol. 46 No. 1, pp. 196–199.

- Bulut, S. and Dilmaç, B. (2018), “Predictive Relationships Between University Students' Values, Psychological Well-Being And Happiness Levels”, *International Journal of Society Researches*, Vol. 9 No. 16, pp. 349-374.
- Burke, R.J. and Greenglass, E.R. (2001), “Hospital restructuring stressors, work-family concerns and psychological well-being among nursing staff”, *Community, Work and Family*, Vol. 4 No. 1, pp. 49-62.
- Chung, Y.W. (2018), “Workplace ostracism and workplace behaviors: A moderated mediation model of perceived stress and psychological empowerment”, *Anxiety, Stress, and Coping*, Vol. 31 No. 3, pp. 304-317.
- Cohen, L., Manion, L., and Morrison, K. (2002), *Research methods in education*, Routledge.
- Cohen, P., West, S. G. and Aiken, L. S. (2014), *Applied Multiple Regression/Correlation Analysis for the Behavioral Sciences*, Psychology Press, UK.
- Craney, T. A. and Surles, J. G. (2002), “Model-dependent variance inflation factor cutoff values”, *Quality Engineering*, Vol. 14 No. 3, pp. 391-403.
- De Dreu, C.K.W., Dierendonck, D. V. and Dijkstra, M. T. M. (2004), “Conflict at work and individual well-being”, *International Journal of Conflict Management*, Vol. 15 No. 1, pp. 6-26.
- Diener, E., Wirtz, D., Biswas-Diener, R., Tov, W., Kim-Prieto, C., Choi, D., S. Oishi (2009), *New Measures of Well-Being*. In: Diener E. (eds) *Assessing Well-Being* (pp. 247-266), Social Indicators Research Series, vol 39. Springer, Dordrecht.
- Eren, E. (2000), *Organizational Behavior and Management Psychology*, Beta Publications, İstanbul.
- Ferris, D. L., Brown, D. J., Berry, J. W. and Lian, H. (2008), “The development and validation of the workplace ostracism scale”, *Journal of Applied Psychology*, Vol. 93, pp. 1348–1366.
- Ferris, D. L., Lian, H., Brown, D. J., and Morrison, R. (2015), “Ostracism, self-esteem, and performance: When do we self-verify and when do we self-enhance?” *Academy of Management Journal*, Vol. 58, pp. 279–297.
- Fornell, C. and Larcker, D. F. (1981), “Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error”, *Journal of Marketing Research*, Vol. 18 No. 1, pp. 39-50.
- Foster, P. J. (2012), *Leader-member exchange and the workplace bully* (Doctoral dissertation), Department of Psychology, Kansas State University. Kansas.
- Hair, J. F. (2014), *Multivariate Data Analysis* (7. ed., Pearson new internat. ed). Pearson, Harlow.
- Halis, M. and Demirel, Y. (2016), “The impact of social support on organizational ostracism”, *Kastamonu University Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences*, Vol. 11, pp. 318-335.
- Hayes, A. F. (2017), *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach*, Guilford Publications, New York, NY.
- Henry, O. (2008), “Organisational conflict and its effects on organisational performance”, *Research Journal of Business Management*, Vol. 2 No. 1, pp. 16-24.
- Hill, R.T., Morganson, V.J., Matthews, R.A. and Atkinson, T.P. (2016), “Lmx, breach perceptions, work-family conflict, and well-being: a mediational model”, *The Journal Of Psychology*, Vol. 150 No. 1, pp. 132-149.

- Hu, L. T., and Bentler, P. M. (1999), "Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives", *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, Vol. 6 No. 1, pp. 1-55.
- Kırımlı, Y. (2018), "A Contemporary Approach In Organizational Conflict Resolution Techniques: Psychodrama", *Journal of Behavior at Work*, Vol. 3 No. 2, pp. 148-161.
- Koçel, T. (1999), *Business Management*, Beta Publications, İstanbul.
- Leary, M. R. (2005), Varieties of interpersonal rejection. In K. D. Williams, J. P. Forgas, & W. V. Hippel (Eds.), *The social outcast* (pp. 35–51). Psychology Press., New York.
- Morrison, J. (2008), "The relationship between emotional intelligence competencies and preferred conflict-handling styles". *Journal of Nursing Management*, Vol. 16 No. 8, pp. 974-983.
- O'Driscoll, M.P., Brough, P., and Kalliath, T.J. (2004), "Work/family conflict, psychological well-being, satisfaction and social support: A longitudinal study in New Zealand. *Equal Opportunities International*, Vol. 23 No.1/2, pp. 36-56.
- Quade, M. J., Greenbaum, R. L., and Petrenko, O. V. (2017), "I don't want to be near you, unless...": The interactive effect of unethical behavior and performance onto relationship conflict and workplace ostracism. *Personnel Psychology*, Vol. 70 No. 3, pp. 675–709.
- Rafique, H., Masood, S., and Ahmad, M. (2018), "Role of self-compassion in work-family conflict and psychological well-being among working men and women" *Journal of Behavioural Sciences*, Vol. 28 No. 2, pp. 131-145.
- Rong, W., Zhengrong, L. and Jiang, J. (2013), "Workplace ostracism and employees in-role behaviors and extra-role behaviors: The mediating effect of belonging need", *Journal of Psychological Science*, Vol. 36 No. 5, pp. 1176-1180.
- Roothman, B., Kirsten, D. K. and Wissing, M. P. (2003), "Gender differences in aspects of psychological well-being", *South African Journal of Psychology*, Vol. 33, pp. 212–218.
- Ryff, C. D. (1989), "Happiness is everyting, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being", *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 57 No. 6, pp. 1069-1081.
- Sims, R. R. (2002), *Managing organizational behavior*. Quorum Books, Westport.
- Spector, P. E. and Jex, S.M. (1998), "Development of four self-report measures of job stressors and strain: interpersonal conflict at work scale, organizational constraint scale, quantitative workload inventory, and physical symptoms inventory", *Journal of Occupational Health Psychology*, Vol. 3 No. 4, pp. 356-367.
- Sur, H. (2009), "Organizational conflict management", Available at <https://www.sdplatform.com/Dergi/178/Orgutsel-catisma-yonetimi.aspx> (accessed 20 January 2021).
- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S. and Ullman, J. B. (2019), *Using Multivariate Statistics*. Pearson, Boston, MA.
- Tavşancıl, E. (2002), *Measuring attitudes and data analysis with SPSS*, Nobel Publications, Ankara.
- Telef, B. B. (2013), "The Adaptation of Psychological Well-Being into Turkish: A Validity and Reliability Study", *Hacettepe University Journal of Education*, Vol. 28 No. 3, pp. 374-384.
- Telef, B. B., Uzman, E. and Ergün, E. (2013), "Examine the relation between psychological well-being and values in teacher candidates", *Turkish Studies*, Vol. 8 No. 12, pp. 1297-1307.

- Üngüren, E. (2008), "Organization conflict management: A research on hospitality industry", *International Social Research Journal*, Vol. 1 No.5, pp. 880-909.
- Webster, F. (2003), *Information warfare in an age of globalization*. D. K. Thussu and D. Freedman (Eds.), *In War and the media* (pp. 57-69), SAGE, London.
- Williams, K. D. (1997), *Social ostracism*. R. M. Kowalski (Ed.) *In Aversive interpersonal behaviors* (pp. 133-170), Plenum, New York, NY.
- Wolf, W., Levordashka, A., Ruff, J. R., Kraaijeveld, S., Lueckmann, J. M., and Williams, K. D. (2015), "Ostracism online: A social media ostracism paradigm", *Behavior Research Methods*, Vol. 47 No. 2, pp. 361-373.
- Wu, L., Yim, F. H., Kwan, H. K., and Zhang, X. (2012), "Coping with workplace ostracism: The roles of ingratiation and political skill in employee psychological distress" *Journal of Management Studies*, Vol. 49 No. 1, pp. 178-199.
- Yakut, S. and Yakut, İ. (2018), "Relationship between psychological well-being in teachers and exclusion from workplace", *Electronic Turkish Studies*, Vol. 13 No. 18, pp. 1357-1376.
- Zhang, S. and Shi, Q. (2017), "The relationship between subjective well-being and workplace ostracism: The moderating role of emotional intelligence", *Journal of Organizational Change Management*, Vol. 30, No. 6, 978-988.
- Zheng, X., Yang, J., Ngo, H.Y., Liu, X.Y. and Jiao, W. (2016), "Workplace ostracism and its negative outcomes psychological capital as a moderator", *Journal of Personnel Psychology*, Vol. 15, pp. 143-151.
- Zümbül, S. (2019), "Mindfulness and forgiveness as predictors of psychological well-being levels of teacher candidates", *Ege Journal of Education*, Vol. 20 No. 1, pp. 20-36.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Adıyaman Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu

Tarih: 03/02/2021

No: 55

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %50

2. yazar katkı oranı : %50

Is an Economic Integration a Stimulus for Convergence? Analysis of European Union's Last Enlargement

Ekonomik Entegrasyon Yakınsama için Bir Uyarıcı Etken Midir? Avrupa Birliği'nin Son Genişleme Örneği

Dr. Öğr. Üyesi Özlem TOPLU YILMAZ ¹

Abstract

This study investigates the issue of the economic integration model's stimulus for convergence between the countries. As an example, the European Union, which is a successful model of economic integration, is taken. With the last enlargement wave of the European Union, the convergence of new members that joined the Union after 2000 was analyzed. Real convergence is estimated by using log regression model and nominal convergence is analyzed with the help of Convergence Reports. The results show that participation in an economic integration and also trade openness contribute to convergence in terms of Gross Domestic Product (GDP) growth among members. Trade openness is a stimulus for convergence in GDP growth in former members and new members, apart from the crisis and recovery years (2008-2013). It can be said that being included in an economic integration has a positive effect on trade openness, GDP growth and GDP per capita. Convergence was seen in 2000-2007 and 2014-2020 periods. In the 2008-2013 period, divergence was observed. The divergence experienced during the crisis years showed that nominal convergence was not sufficient to achieve harmonized growth and to overcome the crisis. In the European Union, a more harmonized growth can be achieved if real convergence is also taken into account.

Keywords: Economic integration, economic union, nominal convergence, real convergence

Paper Type: Research

Öz

Bu çalışma ekonomik entegrasyon modelinin ülkeler arasındaki yakınsama için uyarıcılık konusunu araştırmaktadır. Örnek olarak başarılı bir ekonomik entegrasyon modeli olan Avrupa Birliği ele alınmıştır. Avrupa Birliği'nin son genişleme dalgasıyla birlikte 2000 yılından sonra Birliğe katılan 13 ülkenin yakınsamaları analiz edilmiştir. Log regresyon modelleri kullanılarak reel entegrasyon analiz edilmiş, yakınsama raporları incelenerek de nominal yakınsama araştırılmıştır. Sonuçlara göre, ekonomik entegrasyona katılım ve ticari açıklığın üyeler arasında GSYH büyümesi açısından yakınsamaya katkıda bulunduğunu göstermektedir. Ticari dışa açıklığın, kriz ve toparlanma yılları (2008-2013) dışında eski ve yeni üyelerde de GSYH büyümesinde yakınsama için bir uyarıcı olduğunu özetlemektedir. Birliğe son üye olan ülkelerde 2008 kriz yılı ve sonrasındaki yıllarda (2014 yılına kadar) ekonomik entegrasyona dahil olmanın ticari dışa açıklık, GSYH büyümesi ve kişi başına GSYH üzerinde olumlu etkisi olduğu söylenebilir. 2008-2013 döneminde ise uzaksama gözlenmiştir. Kriz yıllarında yaşanan uzaksama, harmonize büyümeyi sağlamak ve krizlerin üstesinden gelmek için nominal yakınsamanın yeterli olmadığını göstermiştir. Avrupa Birliği'nde, reel yakınsama da dikkate alınırsa, daha harmonize bir büyüme sağlanabilir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik entegrasyon, iktisadi birlik, nominal yakınsama, reel yakınsama

Makale Türü: Araştırma

Introduction

¹Istanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ozlem.yilmaz@yeniuyuzyl.edu.tr

Atf için (to cite): Toplu Yılmaz, Ö. (2022). Is an economic integration a stimulus for convergence? Analysis of European Union's last enlargement. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 631-645.

Economic integration has been concerned with increasing efficiency, welfare, resource allocation and gains from trade in the international economics literature. These gains may arise with the specialization according to the comparative advantages among countries with different economic characteristics (Robson, 1998, p. 5). The European Union (EU) is a successful economic integration model, comprising of 27 countries with different economic characteristics.

The European Union, formerly European Economic Community was established as a free trade area in 1957 with six countries. These six countries had made efforts to integrate Europe after World War II. In this sense, it is also crucial to give attention to the relationship between integration and interdependence, and the maintenance of peace in the continent (Güçyetmez & Şahin, 2020, p. 611).

The European Economic Community later transformed into customs union in 1968 by removing trade barriers between the member states. The Union became a common market in 1992. In 1999, Monetary Union was established with the introduction of Euro. Finally, the European Union became an economic union at the end of 1990s with the harmonization of economic and monetary policies.

From 1957 to 2000s, the European Union experienced successful enlargements during its economic integration process. Enlargement made the Union a safer place, promoting democracy and fundamental freedoms across the member countries. Especially the last enlargement ended the division of Europe after the Second World War (European Commission, n.d.). With this enlargement, the European Union stimulated peace and stability in South East Europe and promoted recovery and reconciliation after the world wars (European Commission, 2014a). The citizens and businesses benefited from the enlargements. The quality of life of citizens has improved as EU environmental, consumer and other standards applied more widely. Trade and investment also increased (European Commission, 2014b).

Economic convergence is crucial for successful integration. Before accession of the new members, the European Union expects the candidates to satisfy certain conditions and become uniform in policy areas. This paper evaluates the integration of last member states with respect to economic convergence criteria. The indicators of the last acceding countries are examined by measuring their convergence. The last enlargement is different from other enlargements in the sense that except S.Cyprus and Malta, the other countries were former communist states. Their accession to the European Union had been a driving force for their transition to market economy. In the first part of the study, the term “convergence” is explained; the types of the convergence and the treaties emphasizing convergence are mentioned. In the second part, the related literature review is summarized. The third part of the study evaluates the real convergence of the member states (EU-27) and nominal convergence of the new member states. Findings are summarised by comparing the results of the studies given in the literature review. Finally, conclusions will be presented at the end of this study.

1. Concept and Measurement of Convergence

Convergence means that two or more variables become similar or move together. There are two types of convergence related with the economic integration: Legal convergence and economic convergence. Legal convergence is the adjustment of the national legislations of the member countries' central banks so that they are compatible with the European System of Central Bank (ESCB). Legal convergence requires compatibility of national legislation with the treaties and the Statute of the ESCB (European Central Bank [ECB], 2017, p. 12). Economic convergence is defined as the narrowing of international disparities in the development of certain economic variables (Anderton et al., 1992, p. 2). Divergence is the opposite of convergence; it is a process towards dissimilarity and inequality (Bisello et al., 2018, p. 11). Convergence is handled from the economic point of view in this study.

Economic convergence within the member states is a precondition for further moves to economic and monetary integration (Anderton et al., 1992, p. 2). It is the analysis of real and nominal convergence criteria. The nominal convergence criteria are the European Monetary Union convergence criteria determined in the Maastricht Treaty (The Treaty of Maastricht, 1992, p. 41).

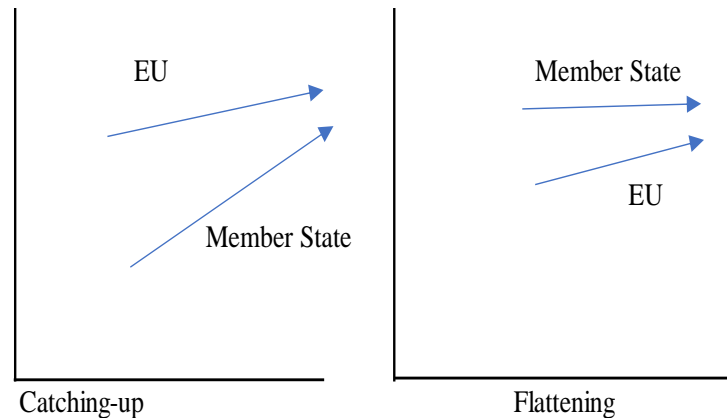
Healey gives importance in achieving nominal convergence before forming the monetary union (Healey, 1995, p. 97-98): First, by prescribing convergence criteria, Maastricht Treaty ensures that member states can consolidate their successes in reducing their inflation rates during the 1980s. Second, criteria are incentive for countries to improve their performance and reform their fiscal systems. Third, the criteria provide the foundations on which the ECB can rapidly establish its credibility. Fourth, they are seen as member states' commitments to the objective of completing the internal market.

Real convergence measures convergence in economic and social performances in terms of real variables like GDP, GDP per capita, productivity, competitiveness, and employment statistics (Marelli & Signorelli, 2010, p. 748-749). Real convergence has four concepts: beta convergence (β -convergence), sigma convergence (σ -convergence), delta convergence and gamma convergence. Beta- and sigma-convergence are the most used measurement way of convergence, and both of them derive from economic growth theory.

Beta-convergence is a catching-up process in which poorer countries grow faster than the rich ones. There are two measurement ways: conditional beta convergence and unconditional (absolute) beta convergence. Economies that have the similar features (technology level, population growth etc.) experience an 'unconditional' (or absolute) beta-convergence and eventually converge to the same level of GDP per capita (Solow, 1956). Sigma-convergence is a decrease in a function of variability over time and measured through the changes in standard deviation or the coefficient of variation. The coefficient of variation is measured for every year by dividing the standard deviation to the mean. A decrease in the coefficient of variation over-time shows a sigma-convergence and an increase indicates that countries are diverging.

The differences of member countries can decrease when countries whose performance was initially lower than the EU average may catch up the others faster (Figure 1). This is an example of positive catch-up. The overall heterogeneity can diminish when member countries who are with better former performance than the EU average may lag behind the rest of the member countries and flatten the EU average. This situation indicates a slower growth of a member country in comparison to the EU average (Bisello et al., 2018, p. 23).

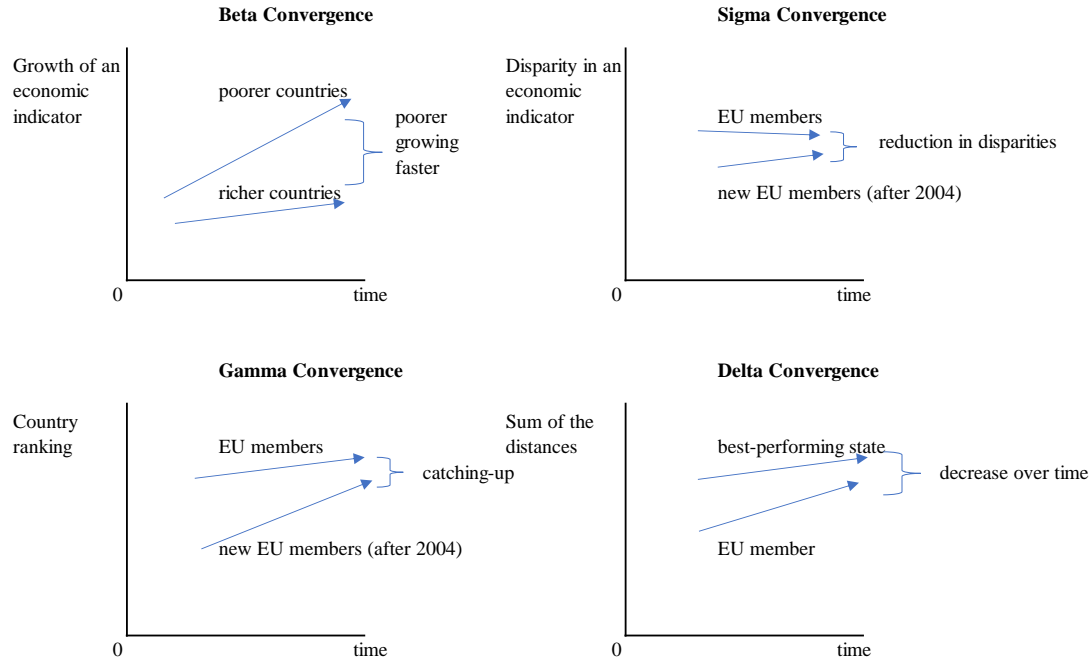
Figure 1. Examples of convergence trends

Source: Bisello et al., 2018, p. 23

Delta convergence is the analysis of countries' distance from an example model, such as the best-performing country (Heichel et al., 2005). Delta-convergence is measured through the sum of the distances from the top performers. Gamma-convergence examines the changes in country rankings with respect to a particular factor. If countries in the first ranks fall behind or catch up over time, then convergence occurs.

Figure 2. Possible trends of convergence types

Source: Author (Convergence trends in Eurofound Research Report (Bisello et al., 2018) are used as a base)

Convergence can be mixed up with cohesion. Cohesion policy aims to reduce the disparities and inequalities between the member states. Cohesion is a status, but convergence is a process towards something (Bisello et al., 2018, p. 11). The legal Treaties of the European Union gave special importance to reduce the disparities between members, and to convergence and cohesion.

The Treaty of Rome (1957) addressed convergence and aimed to reduce the differences existing between the various regions (The Treaty of Rome, 1957, p. 1). The Single European Act (1987) highlighted the convergence of economic and monetary policies and promoted to develop the European Currency Unit (ECU) and the European Monetary System (The Single European Act, 1987, p. 307). The Single European Act required that each member had to pursue economic policies to ensure the equilibrium of balance of payments and to ensure the stability in the level of prices (The Single European Act, 1987, p. 308).

The Treaty of Maastricht (1992) especially stressed to achieve the convergence and to form an economic and monetary union including a single and stable currency (p. 3). The Maastricht criteria were regarded as convergence criteria that each member state has to fulfil to adopt the single currency. The Commission prepares progress reports that evaluates the achievement of the convergence criteria of each member. Inflation differences had narrowed during 1991-1998, the Maastricht-mandated years; but in the aftermath of the 2000 oil shock, there had been a tendency towards divergence (Baldwin & Wyplosz, 2006, p. 394).

The Treaty of Amsterdam (1997) emphasized establishing an economic and monetary union. The Treaty stressed the Community's task as promoting convergence of economic performances, economic and social cohesion (The Treaty of Amsterdam, 1997, p. 24). The

Treaty of Lisbon (2007) considered the convergence only in common foreign and security policy. The convergence was handled in the Rome Declaration, too (2017). The Declaration called for a sustainable growth that foresees cohesion and convergence. Lastly, Europe 2020 Strategy was proposed in 2010 to overcome the 2008 global economic crisis effects. The Strategy addressed the causes of crisis as competitive differentials between member states and budgetary disequilibrium, and emphasized economic cooperation.

Generally, the Treaties and the decisions taken by the member states featured the importance of convergence and economic cooperation to tackle with economic problems and crisis periods on the way of becoming an economic integration.

2. Literature Review

In the literature, real convergence is measured for various factors like growth rate in GDP, GDP per capita, financial integration, trade openness, employment etc. The articles related with this study from the perspective that examine economic convergence are summarized below. The studies are divided into two categories. The first category refers to the initial studies and the analysis of convergence process in a group of countries, and the second category involves the convergence among the European Union countries.

The Solow model (1956) is the first model that predicts a high expected return on investment in capital-scarce countries, which encourages capital to flow from rich to poor countries. This increased investment will cause the capital-scarce countries to move upwards on the balanced growth path, thereby converging towards the same steady state level of income (unconditional convergence), and inducing the catching-up phenomenon (i.e. β -convergence). An important guiding study in this field is "Convergence" written by Barro, Robert J. and Xavier Sala-i-Martin (1992). They examined convergence in the levels of per capita income and product to find out whether poor countries or regions tend to grow faster than rich ones. In their study that covers 48 contiguous U.S. states, the authors revealed that economies tend to grow faster in per capital terms when they are further below the steady-state position. Ben-David (1996) analysed the relationship between international trade and income convergence of groups of countries. The comparison of the trade-based groups with different country groupings showed that the former was more likely to experience convergence than the latter. Demirbaş and Kabananiye (2011) analysed the convergence in GDP per capita among East African countries. The results of the study revealed a complete convergence in GDP per capita. Jena (2018) examined income convergence among the EU and Association of Southeast Asian Nations (ASEAN) countries in the period 2000-2014 by using beta and sigma convergence and their index of inequality. According to the analysis, the inter-country inequality in GDP had decreased in the countries. Industrial sector affected the reduction in equality in the EU, while in the ASEAN, industrial and services sectors contributed to the convergence.

The studies which examine the convergence in the European Union are summarised as follows: Okko (2003) examined income convergence and regional restructuring in the case of European integration. In the study, eastern enlargement was seen as an opportunity to faster growth in Europe, but the regional restructuring was a crucial condition for this result. Iancu (2009) investigated convergence and cohesion in the European Union. They concluded that there cannot be an alignment of all countries with an absolute advantage, on the other hand EU's economic policy about harmonisation of market forces based on cohesion is realistic. Iancu (2017) also searched Romania's economic convergence and transition to the Euro. The author found 70% convergence and suggested that full convergence of Romania requires 22-26 years. Esen and Kiral (2013) examined Turkey's compliance to European Union membership by using convergence for the period 2008-2010. Turkey was analyzed in different groups. According to the club convergence analysis, the authors concluded that Turkey had similar results with the club members. Glodowska and Pera (2019) investigated the convergence experience of the Central and Eastern European Countries during the years 1995-2016.

According to the results beta and sigma convergence hypothesis was accepted but gamma convergence hypothesis was rejected. Alcidi (2019) discussed how economic integration affects convergence and divergence patterns in the European Union. According to the author, deeper economic integration does not necessarily lead to income convergence, and the full income convergence is not a realistic objective.

Mikulić et al. (2013) examined the regional convergence in the new member states and Croatia with beta-convergence analysis. According to the findings, the regional convergence exists but the speed is found low. Akıncı and Yılmaz (2012) analysed the convergence process among 17 EU member states in the Euro area for the period 1992-2011. The results reveal that there exists convergence among Austria, Belgium, Finland, France, Germany, Italy, Ireland, Luxembourg, Malta, Netherlands and Portugal; but there is a divergence among Estonia, Cyprus, Spain, Slovakia, Slovenia, Greece and the founding sixes. Strielkowski and Höschle (2016) examined the economic convergence among different groups of EU member states. The founding members of the EU and the countries that have been EU members for a long time had likely converged to some extent prior to 1995. Nagy and Šiljak (2022) analysed the relationship between the per capita GDP growth rate and macroeconomic variables in the period of 2004–2018. According to the authors, the European Union can be considered as a convergence machine after the 2008/ 2009 financial crisis. The results also reveal that the poor countries tend to grow faster than the rich countries.

3. Empirical Research about the European Union

3.1. Method of the Research

Economic convergence is analysed from two aspects in this study: real convergence and nominal convergence. For the real convergence, conditional and unconditional beta-convergence regression models are estimated through Least Squares method by using log-log equations. Panel data analysis is made for the years between 2000-2020. There are three sub-periods in this study: 2000-2007; 2008-2013 and 2014-2020. The first period (2000-2007) starts with the first years of the common currency and ends with the 2008 economic crisis (prior to 2008 economic crisis) which caused the convergence trends to slow down. The second period (2008-2013) is the economic crisis period. The third period (2014-2020) is the recovery period after crisis. This period starts in 2014, when upward convergence was restored in most of the indicators (Bisello et al., 2018, p. 2). Data are gathered from ECB convergence reports (ECB, 2016-2018-2020) and the Eurostat (Statistical Office of the European Union). The unconditional beta-convergence is estimated by the following regression:

$$\ln(\Delta Y_{i,t}) = \alpha + \beta \ln(Y_{i,t-1}) + \varepsilon_{i,t} \quad (1)$$

Where $Y_{i,t}$ is the level of indicator Y in country i at time t, $\Delta Y_{i,t}$ is the growth rate of indicator Y in country i at time; t, α and β are the parameters to be estimated, and $\varepsilon_{i,t}$ is the error term. This equation indicates the relationship between the growth of an indicator over a certain period of time and its initial value. Beta-convergence exists if the relationship is statistically significant and negative. The magnitude of parameter β gives an indication of the speed of the convergence process.

The conditional beta-convergence is measured by separating the members in two groups: EU-14 is the group including old member states accessed the EU before 2000 (Belgium, France, Germany, Italy, Luxembourg, the Netherlands, Portugal, Spain, Austria, Greece, Ireland, Denmark, Finland, and Sweden); EU-13 is the group comprised of new member states (S. Cyprus, Czechia, Estonia, Hungary, Latvia, Lithuania, Poland, Slovakia and Slovenia). The conditional beta-convergence is estimated by the following regression:

$$\ln(\Delta Y_{i,t}) = \alpha + \beta \ln(Y_{i,t-1}) + \gamma Z_{i,t} + \varepsilon_{i,t} \quad (2)$$

$Z_{i,t}$ is a vector of potential explanatory factors,

Y_t is GDP per capita at the end of the time period,

Y_0 is GDP per capita at the initial the time period,

t is the number of years.

With conditional beta-convergence, the convergence process is analysed by using explanatory variables such as the rate of technological progress across economies, changes in the labour force, investment-to-GDP ratio or year of EU accession. In this study, trade openness is especially analysed, whether trade openness has an impact on the convergence of GDP growth of the countries. Trade openness is measured by the ratio below:

$$\text{(Total exports + Total imports) / Gross Domestic Product} \quad (3)$$

The conditional beta-convergence occurs when the estimator β is negative and statistically significant. When $\beta > 0$, there is a divergence, and when $\beta < 0$, there is a convergence process.

For analysing the nominal economic convergence, the progress reports of the European Central Bank are examined for the countries which did not join the Euro area. The nominal convergence criteria are as follows:

- Budgetary discipline: the ratio of excessive government deficit to GDP is 3%; and the ratio of excessive government debt to GDP is 60%;
- Price stability: Inflation rate must not exceed by more than 1 ½ percentage points that of three best performing Member States in one period. Inflation rate is measured by the Harmonised Index of Consumer Prices (HICP).
- Interest rate convergence: The long-term nominal interest rate must not exceed by more than two percentage points that of the three best performing Member States.
- Currency stability: The fluctuation of the currency must be in normal margins set by the exchange-rate mechanism of the European Monetary System, without devaluations in the last two years.

3.2. Real Convergence Analysis

Table 1 shows the statistics of EU-13 (new member states). GDP growth is the dependent variable. Explanatory factors are gross capital ratio, productivity, trade openness and exports share of the countries. P-values of the coefficients are shown in parentheses. The least-squares estimates of the coefficient β is estimated under the null hypothesis of convergence.

Table 1. Panel estimates for EU-13

Variables	2000-2007	2008-2013	2014-2020
Grosscapital	2,28	2,66	0,78
[prob.]	[0,0000]	[0,0005]	[0,0210]
Openness	-0,87	0,08	-0,49
[prob.]	[-0,0025]	[0,8131]	[0,0005]
Exportsshare	1,24	1,15	1,09
[prob.]	[0,0000]	[0,0000]	[0,0000]
Productivity	-1,91	6,87	4,02
[prob.]	[0,0029]	[0,0750]	[0,0000]
Constant	11,17	-30,91	-11,62
[prob.]	[0,0001]	[0,0897]	[0,0001]
R-squared	0,65	0,60	0,90
Number of countries	13	13	13
Number of observations	94	56	74

*dependent variable: GDP growth

According to the Table 1, the negative relationship between trade openness and the growth rate means that the last accessed countries' trade openness ratio grew at a faster rate in the periods 2000-2007 and 2014-2020. The null hypothesis is accepted. Only in the post Mortgage-crisis period (2008-2013) a positive beta-convergence shows a divergence. The null hypothesis of convergence is rejected for the period 2008-2013. Historical experience in the EU suggests that, cross-country disparities tend to narrow in periods of rapid growth, while in recession divergence gains ground (Robson, 1998: 259).

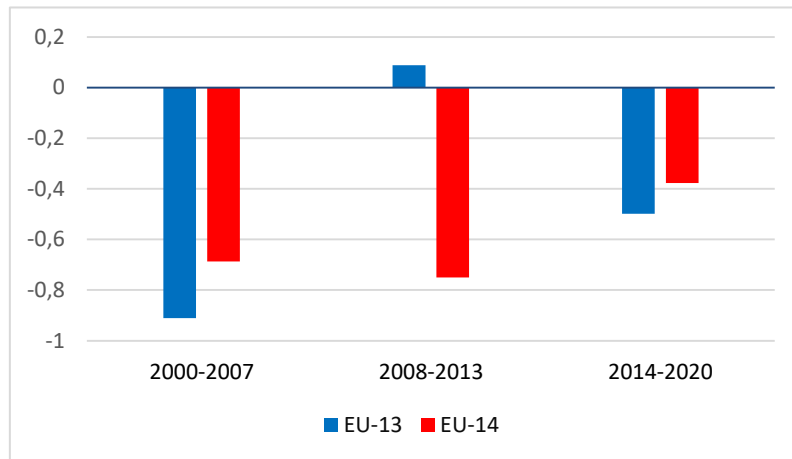
Table 2. Panel estimates for EU-14

Variables	2000-2007	2008-2013	2014-2020
Grosscapital	3,39	2,51	-0,11
[prob.]	[0,0000]	[0,0009]	[0,8117]
Openness	-0,68	-0,74	-0,37
[prob.]	[0,0000]	[0,0003]	[0,0507]
Exportsshare	1,00	1,01	1,03
[prob.]	[0,0000]	[0,0000]	[0,0000]
Productivity	3,57	3,81	0,93
[prob.]	[0,0005]	[0,4233]	[0,4035]
Constant	-18,11	-16,57	5,17
[prob.]	[0,0006]	[0,4614]	[0,2296]
R-squared	0,83	0,75	0,68
Number of countries	14	14	14
Number of observations	96	56	82

*dependent variable: GDP growth

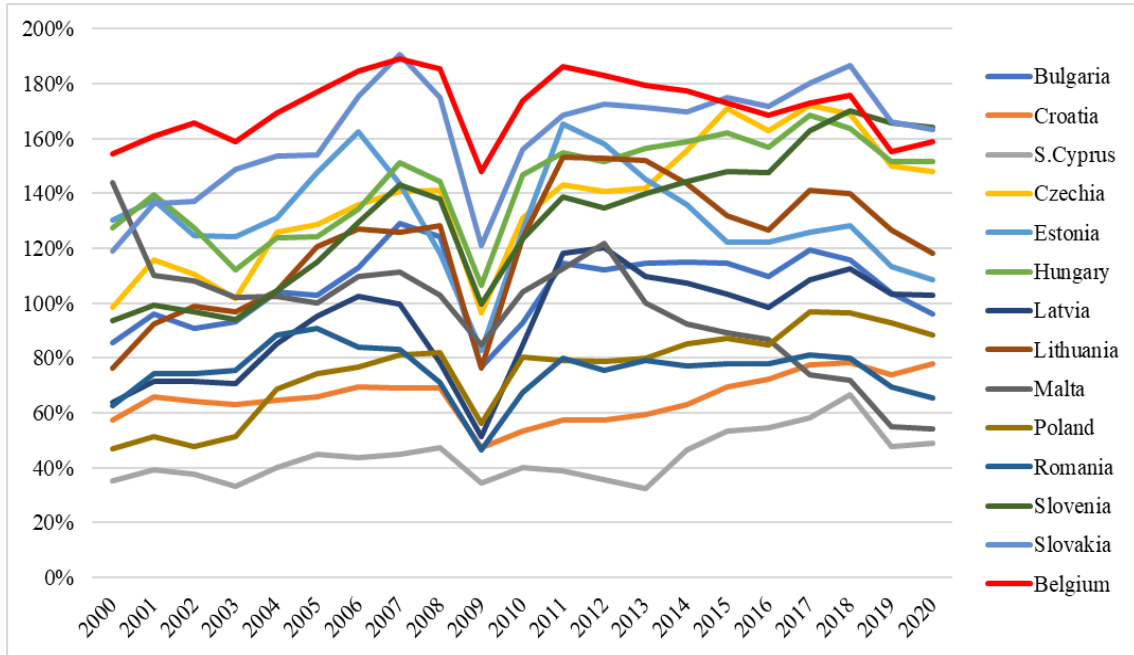
In the second Table, the statistics are summarised for EU-14 (old member countries). The estimated convergence coefficient (β) = -0,68 is significant (0,0000) during 2000-2007. Conditional convergence has occurred at a slower rate of 0,68 percent. Convergence coefficients in the periods 2008-2013 and 2014-2020 are -0,74 and -0,37, respectively. The null hypothesis is accepted for all sub-periods. Graph 1 also shows the β coefficients of trade openness.

Graph 1. Beta coefficients of logarithmic regression of trade openness in the European countries, 2000-2020

The results of estimates indicate that accessing an economic integration and trade openness contribute to the convergence in terms of GDP growth among members. The analysis of trade openness in two groups summarise that also in old members, and in new members, trade openness has a stimulus to convergence in GDP growth except crisis (2008-2013) for the new members.

Graph 2. Trade openness, 2000-2020

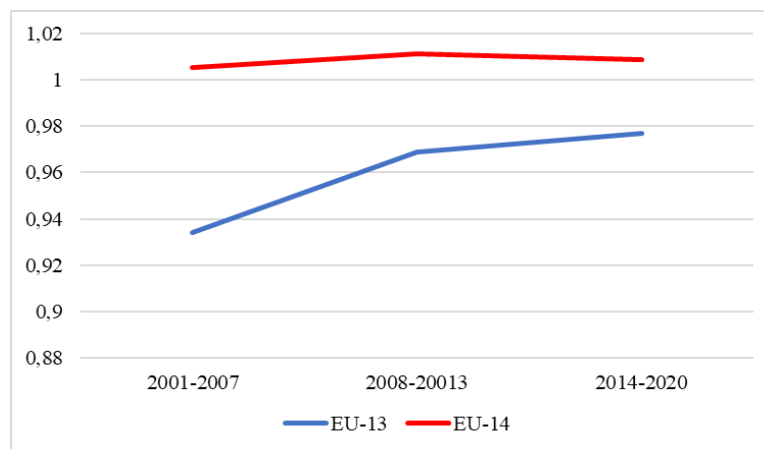

Source: Eurostat, 2021a

The accession of the new member states after 2004 was crucial for these countries for their transition to market economy and integration to the world economy inside the Union. Belgium has the highest percent of trade openness ratio among the old member states. Trade openness ratios of new member states and Belgium are shown in Graph 2. The high level of openness is recorded in Czechia, Hungary, Slovakia and Slovenia after joining the European Union. S.Cyprus has the lowest rate of trade openness, followed by Bulgaria and Croatia. It is also worth to say trade openness ratios of all countries decreased in 2008 crisis and a severe fall was recorded in 2009.

For unconditional beta convergence, converging to the GDP per capita is examined. Graph 3 shows beta coefficients of log of GDP per capita in EU countries. From 2001 to 2008, catching up; but after 2008-2013, a flattening trend is observed.

Graph 3. Beta coefficients of logarithmic regression of GDP per capita in the European countries, 2000-2020

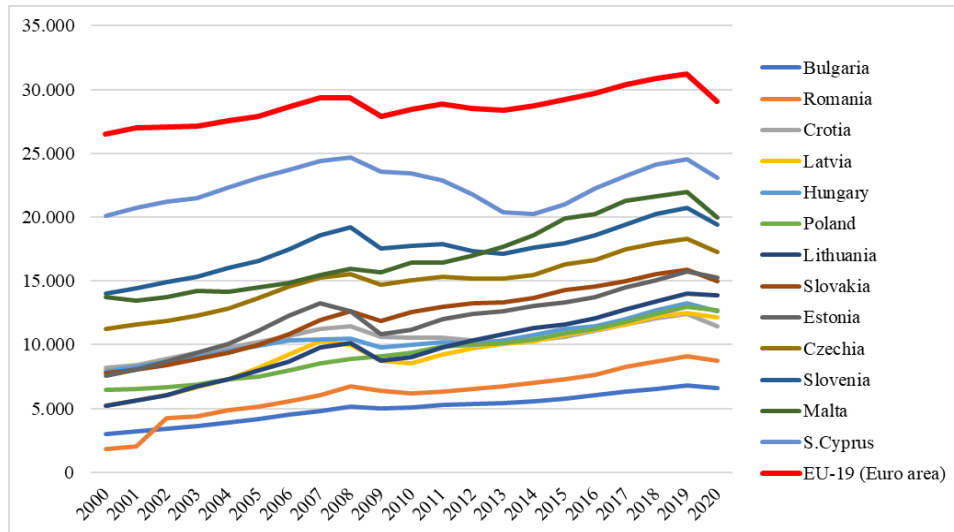

GDP per capita of the new member states had started to increase in the first years of 2000 (Graph 4). However, in 2008 crisis and in the following years, GDP per capita recorded

decreasing values. Although GDP per capita had recovered after crisis years, Covid-19 pandemic in 2020 led to decline in GDP per capita in all countries. Graph 4 shows GDP per capita values of new member states in comparison with the GDP per capita of Euro-area (19). All the new countries' per capita values remain below Euro area GDP per capita. S.Cyprus, Malta and Slovenia are the best performing countries in converging to Euro-Area's GDP per capita average. The performances of Bulgaria and Romania diverge in this indicator.

Graph 4. GDP per capita

Source: Eurostat, 2021b

Real convergence is one of the main objectives of a fully-integrated Europe, but it is a long-term process and it is not a necessary condition for a successful transition to an economic and monetary union (Anderton et al., 1992, p. 2). On the other hand, real convergence ensures the consistency and sustainability of the nominal criteria on medium and long terms (Iancu, 2017, p. 9).

3.3. Nominal Convergence Analysis

The Maastricht criteria can be regarded as supportive factors for convergence. The most important criterion is the price stability. In a monetary union, inflation rates must be similar; because inflation rate is the leading factor that countries demonstrate that they are willing and able to converge in this respect before the union is finalised. The transition from high to low inflation also involves reducing nominal interest rates and (in some cases) reducing fiscal deficits (Anderton et al., 1992, p. 2-3).

The euro area currently consists of the following countries with entry years in the parenthesis: Austria (1999), Belgium (1999), Finland (1999), France (1999), Germany (1999), Ireland (1999), Italy (1999), Luxembourg (1999), Netherlands (1999), Portugal (1999), Spain (1999), Greece (2001), Slovakia (2007), S.Cyprus (2008), Malta (2008), Slovenia (2009), Estonia (2011), Latvia (2014), and Lithuania (2015).

Denmark and the United Kingdom gave notification that they would not participate in stage three of European Monetary System. As a consequence, Convergence Reports only have to be provided for these two countries if they so request. The convergence reports examine seven countries: Bulgaria, Czechia, Croatia, Hungary, Poland, Romania and Sweden. Sweden is not also a member of the monetary system. Nominal convergence criteria are examined for the six new countries in this study. Table 3 summarises the convergence of the countries to the Maastricht criteria for the last years.

Table 3. Analysis of nominal convergence indicators

Countries	Years	Price stability (HCIP inflation)	Price stability reference rate value	Long-term interest rate	interest rate reference value	Exchange rate vis-a-vis the Euro ($\pm 15\%$ band)	General Government deficit (-), max (-3%)	General Government gross debt (max 60%)
Bulgaria	2015	-1.1	0.7	2.5	4.0	0	-2.1	26.7
	2016	-1.3	0.7	2.3	4.0	0	0.2	29.0
	2017	1.2	1.9	1.6	3.2	0	0.9	25.4
	2018	2.6	1.9	0.9	3.2	0	2.0	22.3
	2019	2.5	1.8	0.4	2.9	0	2.1	20.4
	2020	2.6	1.8	0.3	2.9	0	-2.8	25.5
Czechia	2015	0.3	0.7	0.6	4.0	0.9	-0.4	41.1
	2016	0.6	0.7	1.0	4.0	0.9	0.7	36.8
	2017	2.4	1.9	1.3	3.2	2.6	1.6	34.6
	2018	2.0	1.9	2.0	3.2	2.6	0.9	32.6
	2019	2.6	1.8	1.5	2.9	-0.1	0.3	30.8
	2020	2.9	1.8	1.5	2.9	0.2	-6.7	38.7
Croatia	2015	-0.3	0.7	3.6	4.0	0.3	-3.5	86.7
	2016	-0.6	0.7	3.5	4.0	1.1	-0.9	80.6
	2017	1.3	1.9	2.8	3.2	0.9	0.8	78.0
	2018	1.6	1.9	2.2	3.2	0.6	0.2	74.7
	2019	0.8	1.8	1.3	2.9	0	0.4	73.2
	2020	0.9	1.8	0.9	2.9	-1	-7.1	88.6
Hungary	2015	0.1	0.7	3.4	4.0	-0.4	-2.0	75.3
	2016	0.4	0.7	3.1	4.0	-0.5	-1.7	76.0
	2017	2.4	1.9	3.0	3.2	0.7	-2.0	73.6
	2018	2.9	1.9	3.1	3.2	-3.1	-2.1	70.2
	2019	3.4	1.8	2.5	2.9	-2	-2.0	66.3
	2020	3.7	1.8	2.3	2.9	-4.3	-5.2	75.0
Poland	2015	-0.7	0.7	2.7	4.0	0	-2.6	51.3
	2016	-0.2	0.7	3.0	4.0	-4.3	-2.3	54.2
	2017	1.6	1.9	3.4	3.2	2.4	-1.7	50.6
	2018	1.2	1.9	3.2	3.2	-0.1	-0.2	48.8
	2019	2.1	1.8	2.3	2.9	-0.8	-0.7	46.0
	2020	2.8	1.8	2.2	2.9	-0.6	-9.5	58.5
Romania	2015	-0.4	0.7	3.5	4.0	0	-0.7	38.4
	2016	-1.1	0.7	3.3	4.0	-1	-3.0	37.4
	2017	1.1	1.9	4.0	3.2	-1.7	-2.9	35.0
	2018	4.1	1.9	4.7	3.2	-1.9	-2.9	34.7
	2019	3.9	1.8	4.5	2.9	-2	-4.3	35.2
	2020	3.7	1.8	4.4	2.9	-1.1	-9.2	46.2

Source: European Central Bank Convergence Reports (2015-2020).

In Table 3, the values that exceed reference values are coloured. When the indicators are compared with the reference values, it is clear that none of the countries has satisfied the criteria. Bulgaria is close to meet the criteria, only price stability seems to be an obstacle for the adoption of Euro. All the countries could not meet the price stability criteria except Croatia. Croatia has excess gross government debt and government deficit. Hungary and Poland have inflation and interest rate problems, also excess government deficit. Besides, Hungary's gross government debt has been higher than the reference value in the last years. When compared with the other members, Romania is very far from satisfying the Maastricht criteria.

4. Findings

Economic convergence is examined from different perspectives in the studies given in the literature review which analyse the convergence among European Union countries. For example, Akıncı and Yılmaz (2012) investigated convergence only in the Euro-zone. Strielkowski and Höschle (2016) examined the convergence by grouping the countries according to the member states that joined the EU in course of the same enlargements. Esen and Kırıl (2013) analysed the convergence by also considering the candidate countries.

In this study the economic convergence of the last acceded countries is examined. According to the findings, in terms of real convergence, GDP per capita had a converging trend in the first years of 2000 since 2008. The 2008 economic crisis affected negatively the converging process. The performances of S.Cyprus, Malta and Slovenia converge to the Euro-Area average, but Bulgaria and Romania had diverging trends. These findings were line with Glodowska and Pera (2019) who analysed the convergence process of the Central and Eastern Europe (CEE) countries towards Western European countries (EU15) in years 1995–2016. The author found that that the most distant countries were Romania and Bulgaria. Similar results were obtained by Alcidi (2019), while in this study, the convergence was examined among EU-28 between 2000-2015. In the case of Southeastern Member States, the author found a very strong internal income divergence. From the nominal convergence perspective Romania did not satisfy the Maastricht criteria. This result is consistent with the studies of Iancu (2009) and Iancu (2017) who consider that Romania needs years for the convergence.

Trade openness was not examined in the former studies. Considering the trade openness rates calculated in this study, Czechia, Hungary, Slovakia and Slovenia had highest levels after joining the European Union. However, S.Cyprus, Bulgaria and Croatia had lower rate of trade openness.

Conclusion

Forming an economic integration, and expectations of increasing gains from an integration are a long-run process. European Union has been a successful economic integration model by realising the aim of ever-growing union since its establishment. Turning from a free trade area into an economic union lasted for long years. With the formation of economic and monetary union, the EU realised the deepest form of economic integration thanks to the Maastricht Treaty. In this study, real convergence and nominal convergence are examined in the European Union to find out whether economic integration has an impact on convergence. The limitation of the study is that, only last acceded countries were considered. This research can also be extended to all member states and also to candidate countries.

The nominal convergence criteria set out in the Maastricht Treaty can be regarded as a stimulus of converging economies which aimed to joined the European Union. Hence, these criteria ensure the stability in price levels, interest rate, exchange rates fluctuations, and government debts; fulfilling these criteria will provide harmonious development inside the Union. Although real convergence is not a necessary condition for nominal convergence, real convergence also stimulates convergence in the macro indicators.

In real convergence measurement, trade openness, GDP growth, and GDP per capita of the countries were examined. Based on the findings, it can be stated that, accessing of the last members in the union caused a positive impact on trade openness, GDP growth and GDP per capita except 2008 crisis year and the following years until 2014. The period of 2008-2013 shows a divergence among the members. The best performing country was found as Slovenia. Romania is the last country in the convergence performance.

The results demonstrate that economic integration stimulates convergence among the member countries. With the membership of the European Union, the increase in the trade openness, and the efforts to meet the Maastricht criteria have enabled these countries to develop

their macro indicators within the economic integration, and also to adapt to the market economy. By joining the Union, they have been converging to the European Union average. Divergence occurred only in the crisis years. In fact, real convergence is not a necessary condition for the nominal convergence; the divergence during crisis years showed that nominal convergence is not sufficient enough for the harmonised development and to overcome the crisis. The European Union has better consider also the real convergence.

References

- Akinci, M. & Yılmaz, Ö. (2012). Per Capita Income Convergence among European Union Countries: Haldane-Hall Approach. *Marmara Journal of European Studies*, 20(2), 39-60.
- Alcidi, C. (2019). Economic Integration and Income Convergence in the EU. *Intereconomics Review of European Economic Policy*, 54(1), 5-11.
- Anderton, R., Barrel, R. & Veld, J.W. (1992). Macroeconomic Convergence in Europe: Achievements and Prospects. In: Barrel, R. (Ed), *Economic Convergence and Monetary Union in Europe* (pp. 1-30). London: Sage Publications.
- Baldwin, R. & Wyplosz, C. (2006). *The Economics of European Integration*, Second Edition. New York: McGraw-Hill.
- Barro, Robert J. & Sala-i-Martin, X. (1992). Convergence. *Journal of Political Economy*, 100(2), 223-251.
- Ben-David, D. (1996). Trade and Convergence among Countries. *Journal of International Economics*, 40, 279-298.
- Bisello, M., Dubois, H., Eiffe, F. & Mascherini, M. (2018). Monitoring Convergence in the European Union, Upward Convergence in the EU: Concepts, Measurements and Indicators, *Eurofound Research Project*.
- Demirbaş, D. & Kabananiye, A. (2011). Regional Integration, Economic Growth and Convergence in Sup-Saharan Africa: A Case Study of the East Africa Community. *Türk International Cooperation and Coordination Agency*, 40(2), 145-173.
- Esen, U. & Kırıl, Y. (2013). Avrupa Birliği'ne Üye Ülkeler ile Türkiye'nin Ekonomik Özelliklerinin İstatistiksel Yöntemlerle İncelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(1), 173-188.
- European Central Bank (ECB, 2017). *Real Convergence in the Euro Area: A long-term Perspective. Occasional Paper Series*, 203, Frankfurt (accessed Jun 16, 2021).
- European Central Bank. *Convergence Reports (2016-2018-2020)*. https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/euro-area/enlargement-euro-area/convergence-reports_en (accessed Jul 13, 2021).
- European Commission (2010). *EUROPE 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*, <https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf> (accessed Jul 16, 2021).
- European Commission (2014a). *10th Anniversary of the 2004 enlargement – strategic benefits, impact and the current enlargement agenda*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_14_325 (accessed Apr 25, 2022).
- European Commission (2014b). *Enlargement Strategy and Main Challenges 2014-15*. Document NO: 52014DC0700. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=celex%3A52014DC0700> (accessed Apr 25, 2022).

- European Commission (n.d.). *History of the European Union 2000-09*. https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/2000-09_en__ (accessed Apr 25, 2022).
- Eurostat (2021a). *Trade openness, 2000-2020*. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ext_lt_intertrd/default/table?lang=en (accessed Apr 02, 2022).
- Eurostat (2021b). *GDP per Capita: chain linked volumes*, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/nama_10_pc/default/table?lang=en (accessed Apr 02, 2022).
- Głodowska, A. & Pera, B. (2019). On the Relationship between Economic Integration, Business Environment and Real Convergence: The Experience of the CEE Countries. *Economies*, 7(54), 1-19.
- Güçyetmez, F. & Şahin, S. (2020). The European Economy Effect of Interdependence in the Pandemic Process. In Yüksel A. E. (Ed), *İktisadi ve İdari Bilimler, Teori, Güncel Araştırmalar ve Yeni Eğilimler* içinde (pp. 604-623). Karadağ: IVPE Yay.
- Healey, N. (1995). *The Economics of the new Europe: from Community to Union*. London: Routledge.
- Heichel, S., Pape, J. & Sommerer, T. (2005). Is there convergence in convergence research? An overview of empirical studies on policy convergence. *Journal of European Public Policy*, 12(5), 817-840.
- Iancu, A. (2009). Real Convergence and Integration, Working Papers, No. 090102, *Romanian Academy, National Institute for Economic Research*, Bucharest.
- Iancu, A. (2017). The Transition to the Euro and Economic Convergence of Romania, Working Papers, No. 170525, *Romanian Academy, National Institute for Economic Research*, Bucharest.
- Jena, D. (2018). Economic Integration and Income Convergence in the EU and the ASEAN. *Journal of Economics Library*, 5(1), 1-11.
- Marelli, E. & Signorelli, M. (2010). Employment, Productivity and Models of Growth in the EU. *International Journal of Manpower*, 31, 732-754.
- Mikulić, D., Lovrinčević, Ž. & Nagyszombaty, A. G. (2013). Regional Convergence in the European Union, new Member States and Croatia. *South East European Journal of Economics and Business*, 8(1), 9-21.
- Nagy, S. G. & Šiljak, D. (2022). Is the European Union still a convergence machine? *Acta Oeconomica*, 72(1), 47-63.
- Okko, P. (2003). Regional growth and convergence via integration – the case of the large EU. *The 43rd European Congress of the Regional Science Association in Jyväskylä*, Finland.
- Robson, P. (1998). *The Economics of International Integration*, 4th Ed. New York: Routledge.
- Solow, R. (1956). A Contribution to the Theory of Economic Growth. *Quarterly Journal of Economics*, 70(1), 65-94.
- Strielkowski, W., & Höschle, F. (2016). Evidence for economic convergence in the EU: the analysis of past EU enlargements. *Technological and Economic Development of Economy*, 22(4), 617-630.
- The Single European Act (1987). Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, Vol. I + II: ISBN 9277192941.

The Treaty of Lisbon (2007). Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, ISSN 1725-2423.

The Treaty of Maastricht (1992). Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, ISBN 92-824-0959-7.

The Treaty of Rome (1957). Treaty establishing the European Economic Community.

Treaty of Amsterdam (1997). Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, ISBN 92-828-1652-4.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Koronavirüs Sürecinde Devlet Tarafından Dezavantajlı Gruplara Yönelik Alınan Önlemlerin Afet Yönetimi Bakış Açısı İle Değerlendirilmesi*

Evaluation of the Measures Taken by the Government for Disadvantaged Groups in the Coronavirus Process from a Disaster Management Perspective

Öğr. Gör. İsmail KAYA¹, Öğr. Gör. Can ŞAHAN²

Öz

Çin'in Wuhan kentinde 2019 Aralık'ta salgının başlamasına neden olan koronavirüs (Covid-19), Türkiye de dâhil olmak üzere birçok ülkede görülmektedir. Koronavirüs salgını yayılma aşaması ve hızında gösterdiği ivme ile küresel bir afet olsa da dünya genelinde tüm ülkeler mücadelelerine ulusal olarak devam etmektedir. Her devlet, politikaları ile mücadelede farklı yöntemleri uygulamaktadır. Bu yöntemler ile afet sonrası süreçte toplumun tüm kesimlerinin eşit oranda etkilenmiyor oluşu, uygulamaya koyulan önlemlerin önem teşkil ediciliği ile yakından ilişkilidir. Çalışma koronavirüsün pandemi ilan edilmesinden 2021 Mayıs ayına kadar olan süreçte Türkiye'de çalışma çerçevesinde belirlenen tüm dezavantajlı gruplara yönelik alınan önlemleri kapsamaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tercih edilmiştir. Çalışma ile dezavantajlı gruplarda yer alan bireylerin afet yönetim süreçlerinin her aşamasında alınacak önlemlerde yer alması ve koronavirüs salgınının gelecekte yaşanacak afetlerin yönetiminde bir altlık oluşturması amaçlanmaktadır. Çalışmada, Avrupa Konseyi, BM Mülteci Örgütü ve UNESCO tarafından belirlenen standartlar referans alınarak Türkiye özelinde sadece devlet ölçeğinde dezavantajlı gruplar (yaşlılar, gençler, çocuklar, engelliler, özel sektör işçileri, çalışan kadınlar, yoksullar, göçmenler, evsizler ve tutuklular) için alınan önlemler üzerine odaklanılmaktadır. Çalışmada, dezavantajlı gruplar için alınan önlemlerin homojen bir dağılım göstermediği yaşlılar, gençler ve çocuklara yönelik önlemlerin sayı olarak fazla olduğu ancak içerik olarak tekrarlı olarak oluşturulduğu belirlenmiştir. Engelliler, işçiler, kadınlar, yoksullar, göçmenler, evsizler ve tutuklular için alınan önlemlerin ise yeterli sayıda olmadığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Afet, afet yönetimi, koronavirüs, pandemi, dezavantajlı gruplar

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The coronavirus (Covid-19), which caused the outbreak to start in December 2019 in Wuhan, China, is seen in many countries, including Turkey. Although the coronavirus epidemic is a global disaster with its spreading stage and speed, all countries around the world continue their struggles nationally. Each state applies different methods in the struggle with its policies. The fact that all segments of the society are not affected equally in the post-disaster process with these methods is closely related to the importance of the measures put into practice. The study covers the measures taken for all disadvantaged groups determined within the framework of the study in Turkey during the period from the declaration of the coronavirus as a pandemic until May 2021. It covers the measures taken for all disadvantaged groups determined within the framework of the study in Turkey. In the study, document analysis, one of the qualitative research methods, was preferred. The aim of the study is to include individuals in disadvantaged groups in the measures to be taken at every stage of the disaster management processes, and the coronavirus epidemic

*Bu çalışmanın ilk hali 24-25 Eylül 2021 tarihlerinde Burdur'da gerçekleştirilen II. Uluslararası Afet Yönetimi Kongresi'nde özet bildirisi olarak sunulmuştur.

¹Amasya Üniversitesi, Suluova Meslek Yüksekokulu, ismail.kaya@amasya.edu.tr

²Amasya Üniversitesi, Suluova Meslek Yüksekokulu, can.sahan@amasya.edu.tr

Atf için (to cite): Kaya, İ., ve Şahan, C. (2022). Koronavirüs sürecinde devlet tarafından dezavantajlı gruplara yönelik alınan önlemlerin afet yönetimi bakış açısı ile değerlendirilmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 646-668.

to form a base in the management of future disasters. The study focuses on the measures taken for disadvantaged groups (elderly, youth, children, disabled, private sector workers, working women, the poor, immigrants, homeless and detainees) only at the state level in Turkey, with reference to the standards set by the Council of Europe, the UN Refugee Organization and UNESCO. In the study, it is seen that the measures taken for disadvantaged groups do not show a homogeneous distribution, and the measures for the elderly, young people and children are high in number, but they consist of repetitions in content. It is seen that the measures taken for the disabled, workers, women, the poor, immigrants, homeless and detainees are not sufficient.

Keywords: Disaster, disaster management, coronavirus, pandemic, disadvantaged groups

Paper Type: Research

Giriş

Aralık 2019'da Çin'in Wuhan kentinde ilk koronavirüs vakaları tespit edilmiştir. 31 Ocak 2020'de, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından uluslararası halk sağlığı acil durumu ilan edilmesinin ardından 28 Şubat'ta yine WHO tarafından koronavirüsün küresel risk seviyesi "çok yüksek" olarak bildirilmiştir. 11 Mart'ta ise WHO, koronavirüs salgını küresel bir boyut kazandığını göstermek adına pandemi olarak ilan etmiştir. Koronavirüs pandemisinden Nisan 2020'ye kadar geçen süreçte toplamda 185 ülke etkilenmiştir (Kim ve Ashihara, 2020, s.2; Fakhrudin vd., 2020, s.1). Yerel bir bulaşıcı hastalık olarak başlayan salgın, hızla küresel düzeyde yayılarak pandemiye dönüşmüştür (Hickerson, 2020, s.918).

Koronavirüs salgını, ilerlemiş sağlık teknolojisine rağmen hem dünya düzenini bozmakta hem de çok sayıda insanın hayatını kaybetmesine neden olmaktadır (İnce, 2020b). Koronavirüs salgını etkilerini yaşamın her alanında hissettirerek; tüm ülkelerin büyük oranda etkilenmesine, sağlık sistemlerinin felç olmasına, sınırların kapanmasına, küresel ekonomilerin yavaşlamasına ve okulların kapanmasına neden olduğu bilinmektedir (Al Eid ve Arnout, 2020, s.3). Dünya Bankası tarafından hazırlanan Küresel Ekonomik Beklentiler Raporu'na göre, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana seksen yıldaki kişi başına düşen üretimde düşüş yaşayan ekonomilerin en derin küresel durgunluk ile karşı karşıya oldukları ve koronavirüsün tetiklediği derin resesyonların toplumlar ve ekonomiler için oldukça tehlikeli olduğu belirtilmektedir (World Bank, 2020, s.xiii).

Koronavirüs için bugüne kadar kesin bir tedavi yöntemi bulunmamıştır ancak önleme, yönetim ve destekleyici sağlık hizmetleri salgının yönetiminde rahatlık sağlamaktadır (Ali ve Alharbi, 2020, s.1). Kesin bir tedavisinin olmaması ve afetlerden etkilenenlerin çoğunun, etkileri ile daha az başa çıkabilen ve tehlikelerden kurtulabilen savunmasız gruplar olması (FAO, 2020, s.1) nedeni ile afet yönetim süreci daha da önem kazanmaktadır.

Çalışmada koronavirüs salgını ile başlayan süreçte afet yönetimi çerçevesinde Avrupa Konseyi, BM Mülteci Örgütü ve UNESCO tarafından belirlenen standartlar referans alınarak Türkiye'de devlet tarafından dezavantajlı gruplar için alınan önlemler üzerine odaklanılmıştır. Çalışmanın çerçevesini oluşturan dezavantajlı gruplar yaşlılar, gençler, çocuklar, engelliler, özel sektör işçileri, çalışan kadınlar, yoksullar, göçmenler, evsizler ve tutuklulardır. Araştırmanın başlangıcında afet-afet yönetimi-koronavirüs kavramları ile aralarındaki ilişkiler yorumlanmakta ve değerlendirilmiştir. Takip eden süreçte ise devlet tarafından ülke geneline kapsayan önlemlerde dezavantajlı grupların yeri ve önemi konusu ele alınmıştır.

1. Afet, Dezavantajlı Gruplar ve COVID-19 Arasındaki İlişki

Afet, toplum üzerinde geniş çaplı bir etkiye sahip olabilen bir olgudur (Onuma vd., 2017, s.1436). Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü afet yönetimini; "afetlerin önlenmesi ve zararlarının azaltılması, afet sonucunu doğuran olaylara zamanında, hızlı ve etkili olarak müdahale edilmesi ve afetten etkilenen topluluklar için daha güvenli ve gelişmiş yeni bir yaşam çevresi oluşturulabilmesi için toplumca yapılması gereken topyekûn bir mücadele süreci" şeklinde tanımlamaktadır (AFAD, 2014). Diğer bir deyişle afet yönetimi, tüm

tehlikelere karşı zararları azaltma, hazırlık çerçevesi oluşturma, etkin müdahale gerçekleştirme ve iyileştirme amacı ile eldeki kaynaklarla yönetilen süreci ifade etmektedir (Kadioğlu, 2008, s.2).

Bütünleşik afet yönetimi, risk yönetimi ve kriz yönetimi olmak üzere iki kısımda incelenmektedir. Kriz yönetiminin başarıya ulaşması aslında afet risk yönetimine ve afet risk yönetimi kapsamında yapılan çalışmalara bağlıdır. Afet risk yönetimi öncelikle risklerin önlenmesi bu durum mümkün değilse risklerin vereceği zararın en aza indirilmesi amacıyla birtakım çalışmaların yerine getirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu sayede toplumun/bireyin bir afet nedeniyle zarar görmemesi ya da en az hasarla atlatması sağlanmış olacaktır. Bunu gerçekleştirmek için toplumun her üyesinin bilhassa daha savunmasız durumda olan bireylerin veya toplulukların ön planda olduğu devlet tarafından güvenli bir planlama çerçevesinin oluşturulması gerekmektedir. Çünkü insanlar tehlikelere ve krizlere farklı seviyelerde maruz kaldıkları için toplumun her üyesi afetlerden aynı düzeyde etkilenmemektedir. Bu yüzden bir tehlike veya kriz ortaya çıktığında afet risk yönetimi konusu özelinde çıkarım yapılması gereken konu genel olarak yaşlılar, çocuklar, zihinsel ve fiziksel engelliler gibi kırılgan gruplardır.

Tehlikeler, imkânları kısıtlı olan bir nüfus üzerinde meydana geldiğinde afete dönüşürler. Kırılganlık ise "*bir kişinin veya grubun özellikleri ve onların doğal bir tehlikenin etkisini tahmin etme, bunlarla başa çıkma, direnme ve bunlardan kurtulma kapasitelerini etkileyen durumları*" olarak tanımlanmaktadır (Wisner vd., 2014). Diğer bir deyişle farklı toplumlar farklı düzeylerde risk ve kırılganlıkla karşı karşıyadır ve sonuç itibarı ile bireyler söz konusu tehlikelerden farklı düzeyde etkilenme kapasitesine sahiptirler. Dolayısıyla risk ve savunmasızlığı ele almayı amaçlayan politikalar, afetlerin olumsuz etkilerini ve sonuçlarını da hesaba katmalıdır. Kırılganlığın kaynakları çok sayıda ve oldukça çeşitli olmasına rağmen, kırılganlığı etkileyen en önemli faktörlerden bazıları nüfus artışı ve dağılımı ve sosyal çeşitliliğidir.

Nüfus artışı ve dağılımı, afetlere karşı kırılganlığı artırmaktadır. Nüfus artışı ve dağılımı, kırılganlığın oluşmasında önemli faktörler iken, afetten kimin etkilendiği de aynı düzeyde önemlidir. Kuran ve diğerlerinin (2020) aktardığına göre dezavantajlı gruplar, "*bir ülkede, diğerlerine göre insani yardıma ihtiyaç duyma veya finansal ve sosyal hizmetlerden dışlanma riskinin daha yüksek olmasını sağlayan belirli özelliklere sahip nüfus*" olarak tanımlanmaktadır. Bir kriz anında bu sınıflarda yer alan grupların, ek önlemler talep eden yardımlara ihtiyacı olacaktır (Marin-Ferrer vd., 2017) şeklinde ifade edilmektedir.

Bir grubun sosyal ve ekonomik özellikleri, bireylerin kendilerini zarardan koruma yeteneklerini sınırlayabilir ancak sosyal grupların kültürü de önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin, Latinlerin Amerika Birleşik Devletleri'ndeki afetlere karşı neden daha fazla kırılgan olduklarına ilişkin kilit faktör, dil yetenekleriyle ilgili olduğu söylenebilir. Genellikle İngilizce olarak verilen afet uyarıları, İspanyolca konuşan kişiler tarafından yanlış anlaşılma veya hiç anlaşılmamaktadır (Aguirre, 1988). Ayrıca, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Latin nüfusunun genel nüfusa göre daha düşük gelir düzeylerine ve daha yüksek yoksulluk düzeylerine sahip olması, Latinlerin afetlere hazırlanmasını, müdahale etmesini ve afetlerden kurtulmasını daha zor hale getirmektedir (Rodriguez ve Massey, 2007). Diğer taraftan kültür önemli olsa da yoksulluk, bireylerin riski nasıl algıladıklarını ve uyarıları ne kadar iyi anlayıp yanıtladıklarını etkileyen birincil faktördür (Fothergill ve Peek, 2004). Yaygın yoksulluk, Katrina Kasırgası, Hint Okyanusu tsunamisi ve 2009 Haiti depremi de dâhil olmak üzere, son zamanlardaki birçok felakete karşı nüfusun savunmasızlığının artmasında kritik bir rol oynamıştır (Donner ve Rodriguez, 2008). Katrina Kasırgası, felaketlerin olumsuz etkilerinin yoksulları ve beyaz olmayan insanları orantısız bir şekilde nasıl etkilediğinin başlıca örneğidir (Rodríguez ve Russell, 2006).

Kadınlar afetlerle mücadele ederken benzersiz zorluklarla karşı karşıya kalırlar. Kadınların riski tanıma ve yanıt verme olasılığının daha yüksek olduğunu öne süren çalışmalara

rağmen, kadınlar erkeklere kıyasla daha yoksul olma eğilimindedir ve afetlere müdahale etmek ve bunlardan kurtulmak için gerekli kaynaklara sahip olmayabilirler. Bu sorun özellikle, yoksulluk oranları bekâr veya evli kadınlarınkinden daha yüksek olan ve tehditler ortaya çıktığında sadece kendilerini değil, aynı zamanda çocuklarının hayatlarını da korumak zorunda olan dul anneler arasında belirgindir. 2004 Hint Okyanusu tsunamisi sırasında, kadın ve çocukların yaralanma ve ölüme maruz kalma olasılıkları erkeklere ve erkek çocuklarına göre daha fazla olduğu görülmektedir. Kadınların afetlere karşı kırılganlığı, geleneksel cinsiyet rolleri, güç ve ayrıcalık, düşük ücretler ve çocuk bakımı gibi ikincil sorumluluklar tarafından da şekillenmektedir (Elaine vd., 1998).

Korunmayı etkileyen diğer faktörler arasında yaş ve engellilik yer alır. Katrina Kasırgası sırasında bakım tesislerinde mahsur kalan yaşlı bireyler arasında yaş ve engelliliğin afete karşı kırılganlık üzerindeki etkileri açıkça görülmüştür. Ayrıca, Katrina Kasırgası'ndan kaynaklanan ölümlerin yüzde 70'inden fazlasını 65 yaş ve üstü bireylerin oluşturduğu tahmin edilmektedir (Thomas vd., 2009).

Afet risk yönetimi, toplumun asla risksiz olamayacağı varsayımı ile işler. Böylelikle afetlere hazırlanmak ve kriz olasılığını ve toplum üzerindeki etkilerin büyüklüğünü azaltarak etkilerini azaltmak için önlemler alınır. Afet risk azaltma, bir afet meydana gelmeden önce gerçekleştirilen ve etkilerin azaltılmasına ve ayrıca uzun vadeli afetlerin etkilerini azaltmaya yönelik hazırlık ve çabalara odaklanan bir faaliyettir (Burrascano vd., 2016, s.374; Ma, 2016, s.2). Afet öncesi yapılan planlama, afet sırasında ve sonrasında zor kararların alınmasını ve uygulanmasını kolaylaştıracaktır (Leider vd., 2017, s.8).

Afet kriz yönetimi, ülkelerin tehlikenin büyüklüğüne göre uyguladığı çok çeşitli işlevleri içermektedir. Bu işlevler afetlerin günden güne farklılaşması ile paralellik göstermektedir. Diğer bir deyişle geleneksel afetler yerlerini risk toplumu odağında değişen yeni afetlere bırakmaktadır. Koronavirüs bu duruma verilebilecek en güncel ve önemli afetlerden birisidir.

Koronavirüs, hem çok hızlı gerçekleşmesi hem de algılanabilir belirtileri olmayan enfekte kişiler tarafından bile kişiden kişiye bulaşma kolaylığı nedeniyle oldukça tehlikeli bulaşıcı bir hastalıktır (Bai vd., 2020, s.1407; Kampf vd., 2020, s.246; Wu ve McGoogan, 2020, s.1239; Dzigbede vd., 2020, s.642). Herhangi bir yeni virüsün sonuçları her zaman öngörülemezdir ve zaman onları bir bireyden makro seviyeye kadar tüm seviyelerde birleştirdikçe daha çok sektörlü hale getirir (Bedford vd., 2019, s.132). Ülkeler bir taraftan salgın öncesi afetleri yönetme zorlukları yaşarken bir taraftan da koronavirüs egrisini düzleştirmek için önemli çabalara yatırımlar yapmaktadır (Fakhrudin vd., 2020, s.2). Ulusal afetlere verilecek yanıt, afetin benzersiz özellikleri dikkate alınarak tasarlanmalıdır (Kim ve Ashihara, 2020, s.3). Koronavirüs salgın süreci yönetilirken, afetlere müdahale konusunda yeni ve güncel yaklaşımların oluşturulması gerekmektedir (Experts, 2020). Koronavirüs ile mücadelede tüm dünya ülkeleri, salgının yayılmasını yavaşlatmak için çaba sarf ederken afetleri yönetme sürecinde çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmışlardır (Province, 2020). Afet yönetimi stratejisi ve eylemleri, afetin doğası ile büyük ölçüde ilişkilidir (Hall, 2010, s.410).

Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi ile biyolojik tehlikeleri ulusal ve yerel afet riski azaltma stratejilerine dâhil etmek için oluşturulmuş sağlam temellere rağmen, koronavirüs salgını dünya genelinde afete hazır olunmaması nedeni ile şok etkisi yaratmıştır. Türkiye'de ulusal ölçekte salgın hastalıkların afet risklerinin azaltılması amacı ile Sağlık Bakanlığı tarafından 2009 yılından beri hazırlanma aşamasında olan Pandemi İnfluenza Ulusal Hazırlık Planı (PIUHP) 2019 yılında yayınlanmıştır. Hem uluslararası hem de ulusal ölçekte hazırlanmış planlar olmasına rağmen Türkiye koronavirüs salgınından en çok etkilenen ülkelerden birisi olmuştur.

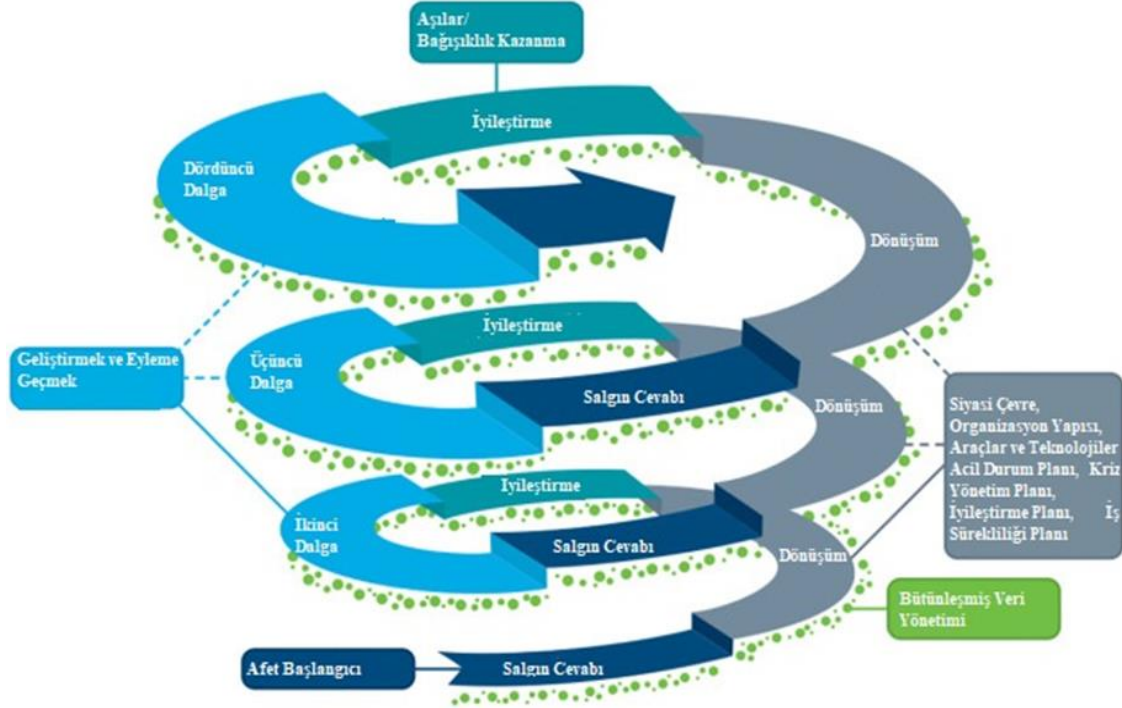
Tablo 1. Tipik afet yönetimi ve Koronavirüs afet yönetimi karşılaştırması

	Tipik Afet Yönetimi	Koronavirüs Afet Yönetimi
Yanıt Deneyimi	Orta ila Yüksek (daha yüksek sıklıktaki olaylar; küresel olarak yılda birden fazla zaman)	Düşük (yeni virüs; düşük frekanslı olay; 3+ yılda bir)
Yanıt Süresi	Günlerden Haftalara	Aylardan Yıllara
Etkilenen Nüfus	Binden Milyona (<100 milyon)	Küresel (tahminen 7,8 milyar)
Planlama ve Eğitim	Olgunlaşmış, Orta Derecede Pratik	Tam Gelişmemiş, Zayıf Pratik
İhtiyaç Duyulan Komuta Kontrol	Bölgesel	Uluslararası
Lojistik	Bölge İçinde Hafif Etkili	Kritik Kaynaklarda Küresel Etkili
Ekonomi	Yerel ve Bölgesel	Aşırı Küresel
Altyapı Etkisi	Yerelden Bölgesel Kesintilere	Zayıf Küresel Kesintiler
Müdahale	Doğaçlamayı Mümkün Kılan Bilgi Birikimi Uygulamaya Hazır, Test Edilmiş	Denenmemiş, Geliştirmede Doğaçlama Yapmak Zor

Kaynak: Sasangohar, 2020, s. 1063

Vaka sayısı, yayılma hızı, ölüm oranı ve diğer faktörler, belirli bir konuma özgü çeşitli faktörlere bağlı olarak ülkeden ülkeye şehirden şehre değişiklik göstermektedir (Ramasamy ve Sundararajan, 2020, s.825). Dolayısıyla koronavirüsün afet yönetimi çerçevesindeki yaklaşımı hem merkezi hem yerel yönetimler ölçeğinde değişiklik göstermektedir.

Şekil 1. Koronavirüs salgını tehdidinden sarmal bir şekilde iyileşmeye geçiş

Afet risk yöneticilerine göre riskin tanımı belirsizliğin hedefler üzerindeki etkisidir (Donahue, Cunnion, Balaban ve Sochats, 2012, s.7). Bu nedenle risk yönetimi, farklı popülasyonlar için farklı gereksinimler uygulayarak tüm topluluk hedeflerini ele almalıdır (Ryan vd., 2020, s.624).

Koronavirüs bütünlük afet yönetimi çerçevesinde karşılaşılan en zorlu afetlerden birisidir. Toplumun tüm yapılarını ve neredeyse sektörlerin tamamına yakını olumsuz olarak etkilemiştir. Dünya Sağlık Örgütü'nün koronavirüs nedeni ile pandemi ilan etmesinden bu yana yapılan çalışmalar hem afet risk hem de kriz yönetimini ilgilendirmektedir.

2. Yöntem

Çalışma da, nitel araştırma desenlerinden birisi olan doküman analizi kullanılmıştır. Kavramsal çerçeveyi afet, afet yönetimi, koronavirüs ve dezavantajlı gruplar oluşturmaktadır. Çalışmada koronavirüs salgını için sadece devlet tarafından alınan ve dezavantajlı grupları ilgilendiren tedbirler derinlemesine incelenmektedir. Çalışmada herkese açık ikincil veriler kullanıldığı için etik kurul onayı gerekmemektedir.

2.1. Araştırmanın Problem Cümlesi

Araştırmanın problem cümlesi şöyledir: “Koronavirüs salgını ile afet kriz yönetimi sürecinde devlet tarafından dezavantajlı gruplar için alınan tedbirler yeterli midir?”

2.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

İnsanlar yüzyıllardır afetler ile karşı karşıya kalmaktadır. Toplumsal yapılarda uzun süreçlerde meydana gelen değişiklikler ile afetler de çeşitlilik göstermeye başlamıştır. Günümüzde bunun en önemli örneklerinden birisi olan koronavirüs tüm dünyayı etkisi altına almış ve toplumun tüm kesimlerini etkilemektedir. Oxfam International tarafından yapılan araştırmalara göre (Ünür, 2021, s.353), afetlerin olumsuz etkilerinin herkesi eşit oranda etkilemediği, koronavirüs salgını ile de açıkça görülmektedir. Bu çalışma, afetlerden en çok etkilenen kesimler içerisinde yer alan dezavantajlı gruplarda yer alan bireylerin, Koronavirüs ile pandemi ilan edilmesinden bu yana merkezi yönetim kararları ile alınan önlemlerin ne kadarında yer aldıkları ve özellikle üzerinde duruldukları konusunu ele almaktadır. Hükümet ölçeğinde alınan önlemler kronolojik sıra ile verilmektedir. Çalışmada koronavirüs salgını ile başlayan afet kriz yönetimi sürecinde alınan önlemlerin dezavantajlı gruplar açısından artılarını ve eksiklerini ortaya koyarak bundan sonra yaşanacak benzer afetler için zemin oluşturması amaçlanmaktadır.

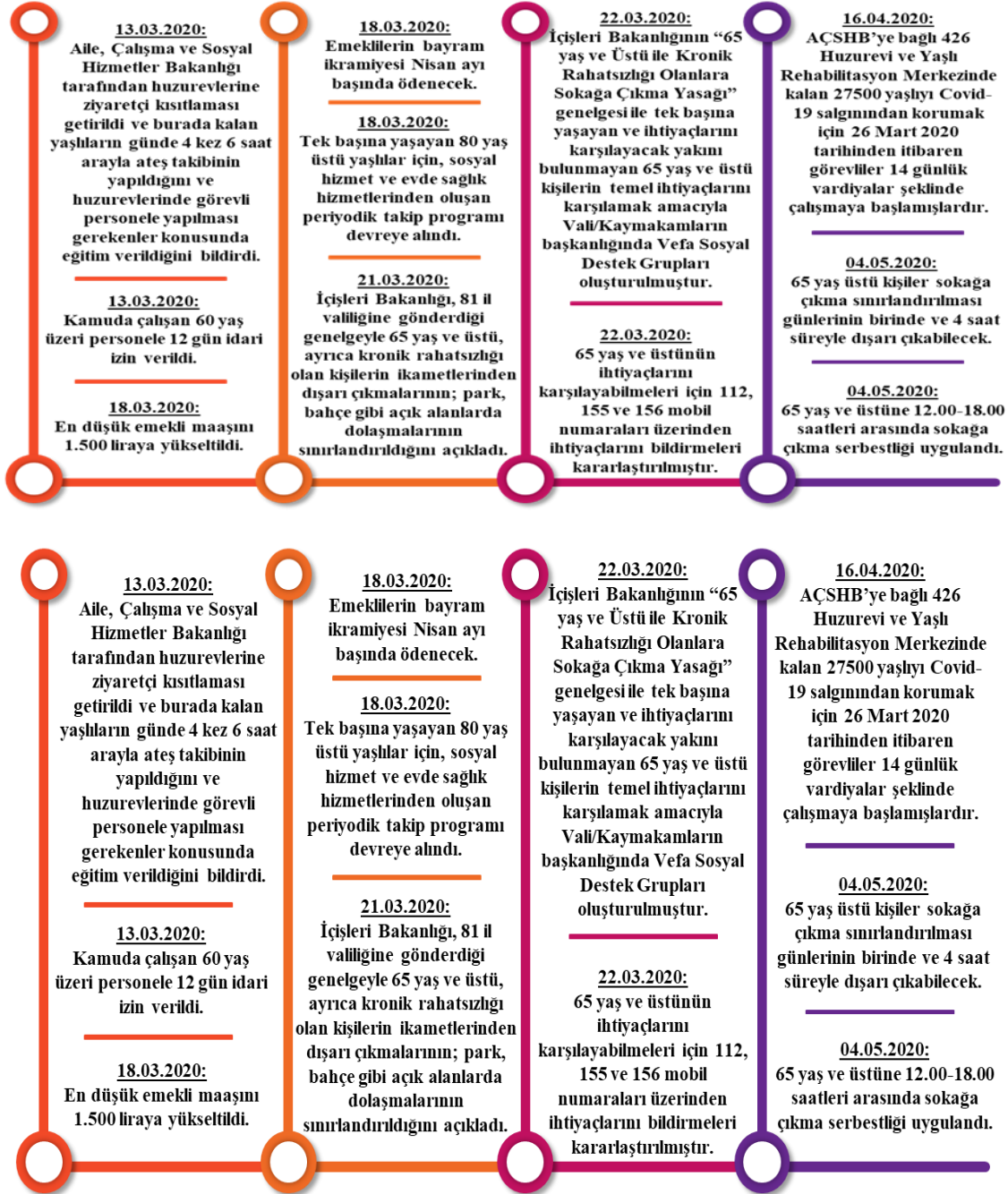
2.3. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Araştırmanın kapsam ve sınırlılığını koronavirüs ile pandemi ilan edilmesinden sonra sadece devlet tarafından merkezi yönetim ölçeğinde (yerel yönetimler, kurumlar ve sivil toplum kuruluşları hariç) Avrupa Konseyi (2022), BM Mülteci Örgütü-UNHCR (2022) ve Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü-UNESCO (Yıldırım Aykurt, 2020) tarafından belirlenen standartlar çerçevesinde dezavantajlı gruplar (yaşlılar, gençler, çocuklar, engelliler, özel sektör işçileri, çalışan kadınlar, yoksullar, göçmenler, evsizler ve tutuklular) için alınan önlemler ve bu önlemlerin kronolojik bir sıralamayla incelenmesi oluşturmaktadır.

3. Bulgular

Sklar (2020)'ın yıllar içerisindeki üç afet deneyimine göre; ilk olarak 1976'da Guatemala'da bir depremden sonra afet yardım ekibinin bir parçası olarak görevinde, ikinci olarak AIDS salgınının başlangıcında ikamet ettiği San Francisco'da ve son olarak New Mexico'da birkaç hastanın solunum yetmezliği ve pulmoner infiltratların görünmeye başladığı zamanlarda yaşadığı tecrübeler sonucunda çoğunlukla afetlerden en çok etkilenen kesim en savunmasız olanlardır (Sklar, 2020, s.1631).

Şekil 2. Koronavirüs salgınında yaşlılar için alınan önlemler

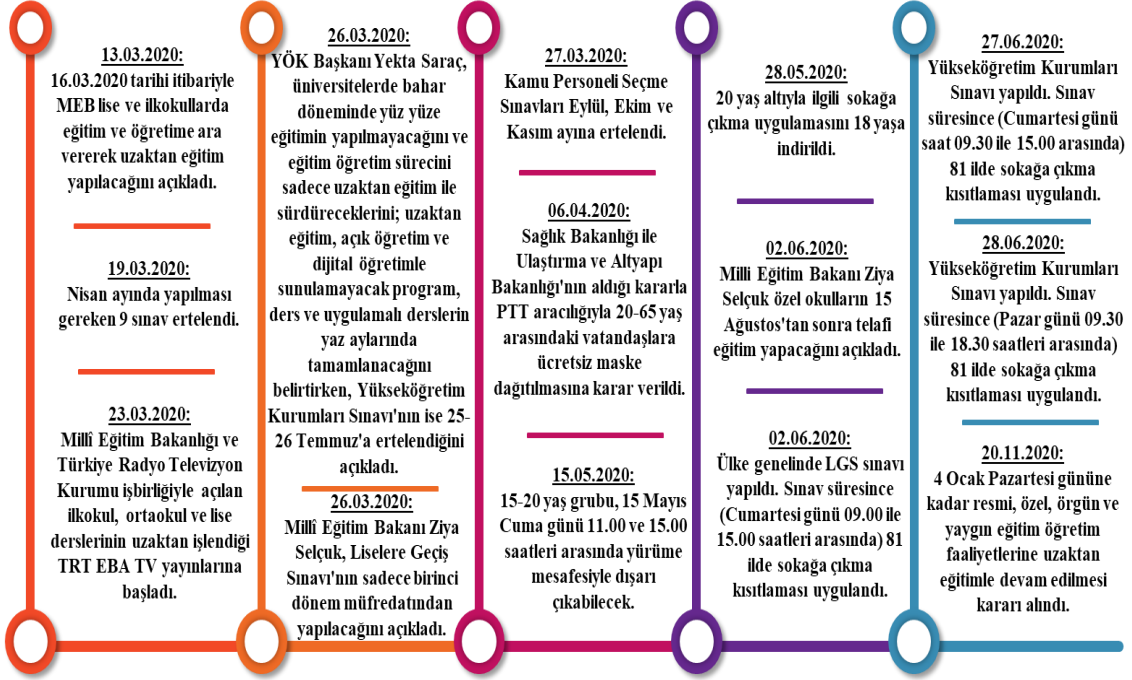

Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir.

Koronavirüs hastalığı ile ortaya çıkan sağlık eşitsizliği en savunmasız hastaları ve yaşlıları etkilemektedir (Wong, 2020, s.675). Sosyal izolasyon ve yalnızlık, yaşlı bireylerde yaygın görülen endişeler arasında yer almaktadır (Wenger vd., 1996, s.334). Koronavirüs salgınının getirdiği kısıtlamaların bir sonucu olarak, yaşlı yetişkinlerin yaşadığı sosyal izolasyonlar yoğunlaşmıştır (David, 2020). Başka bir çalışmaya göre, koronavirüs nedeni ile hayatını kaybedenlerin çoğunluğunun yaşlılar olmasına yönelik medyada yer alan haberler, yaşlı bireyleri tedirgin etmektedir. Çalışmada elde edilen bu bilgi ile afet kriz yönetiminde medya açıklamalarının önemi de ortaya çıkmaktadır (İnce, 2020a, s.197).

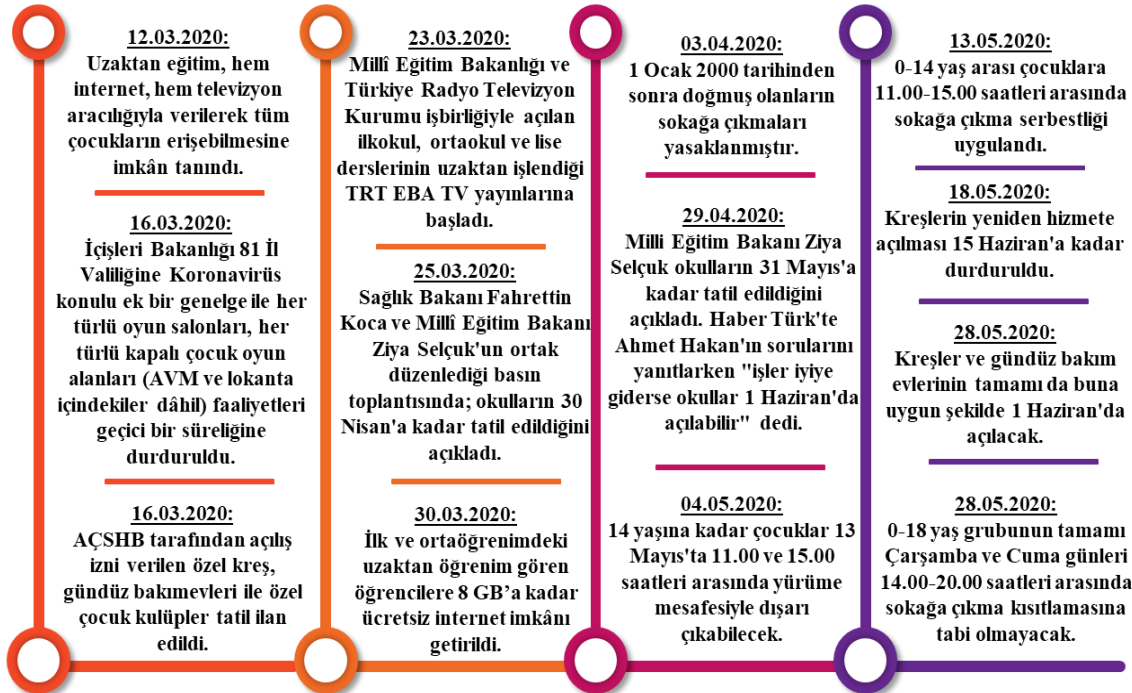
Şekil 3. Koronavirüs salgınında gençler için alınan önlemler

Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir.

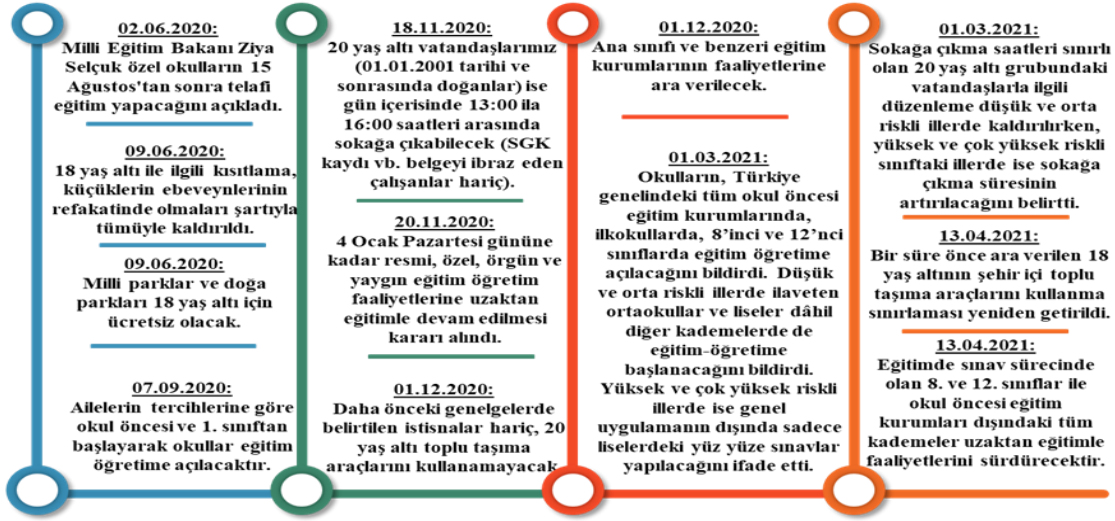
Genç bireyler, yaşlılara kıyasla koronavirüs ile ilişkili morbidite ve mortalite açısından düşük risk altında olsalar da enfeksiyona yakalanma ve yayılma konusunda özellikle risk altında olan bir popülasyondur ve birçok ülke politikalarında görüldüğü üzere düşük influenza aşılama oranlarına sahiptirler (Ravert vd., 2021, s.460). Gençler, koronavirüs ile ilişkili ciddi olumsuz sağlık sonuçlarına karşı daha az duyarlı olsalar da (Stokes vd., 2020, s.764) ekonomik ve işsizlikte yaşanan gerilemelere karşı alışkın değillerdir (İnanç, 2020, s.11).

Şekil 4. Koronavirüs salgınında çocuklar için alınan önlemler

Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir.

Şekil 4 (devamı). Koronavirüs salgınında çocuklar için alınan önlemler

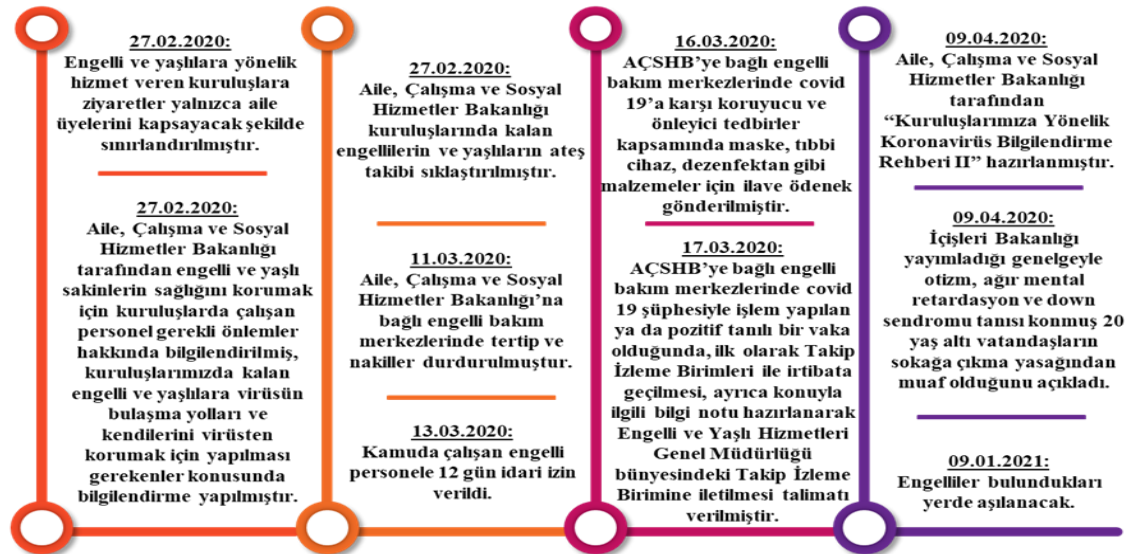

Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir.

Douglas ve arkadaşları tarafından yapılan bir araştırmaya göre, Avustralyalı çocuklar ve gençler virüse yakalanan kendileri olmasalar dahi aile üyelerinin savunmasız olanları ile ilgili endişe duymaktadırlar. Bu duruma ek olarak pandemi kısıtlamalarının günlük yaşamlarının hemen hemen her yönünü etkilediğini belirtmektedirler (Douglas vd., 2020, s.3). Başka bir araştırmaya göre ise Japonya'da çocukların koronavirüs pandemi öncesi ile sonrasındaki süreçte intihar oranlarının değişmediği diğer bir deyişle çocukların salgın sürecinden olumsuz etkilenmediğini ortaya koymaktadır (Isumi, 2020, s.1).

Her afetin olumsuzlukları olduğu kadar öğrenme fırsatları da vardır. Koronavirüs de bu afetlerden birisidir. Bu fırsatlara; okulların kapanması ile çocuklarda okulun ve eğitimin bir fırsat olduğu konusunda farkındalık yaratması, mevcut krizin doğası gereği kişisel hijyen konusunda farkındalık yaratmaya yönelik ulusal ve uluslararası kampanyaları oluşturması ve ebeveynlerin çocukları sağlık sorumlulukları konusunda eğitmeleri örneğin el yıkamak gibi alışkanlıklar kazandırması olarak gösterilebilir (de Winter vd., 2020, s.1175).

Şekil 5. Koronavirüs salgınında engelliler için alınan önlemler

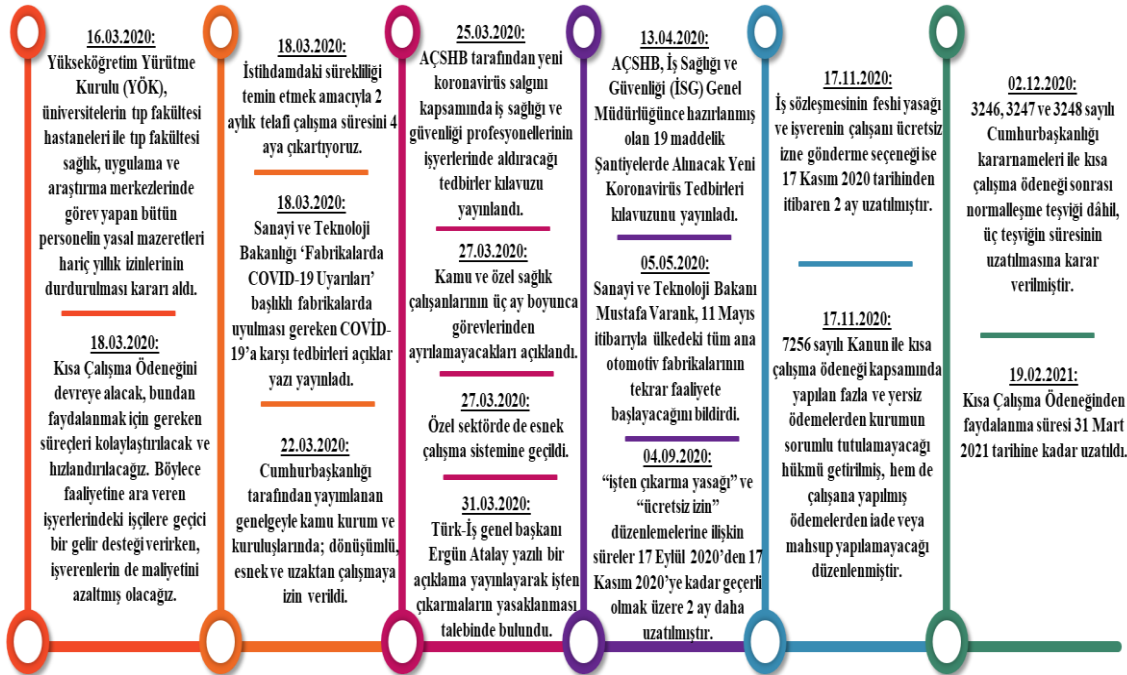
Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir.

Birleşik Krallık 'ta gerçekleştirilen bir uygulamaya göre İngiltere özelinde, sağlık sistemlerinde klinik olarak "aşırı derecede savunmasız" olarak tanımlanan kişilerin koronavirüsten daha az etkilenmeleri için koruma ve savunma rehberi oluşturulmuş ve belirlenen kişilere öncelikler ve ayrıcalıklar tanınmıştır (Public Health England, 2020). Ancak ağır engeli olanların, tekerlekli sandalyeye mahkûm olan yaşlı bir kadının, otizmlili bir oğula ve ruh sağlığı sorunları olan bir kıza sahip annenin, görme engellilerin, kanser hastalarının ve kalp rahatsızlıkları olan kişilerin listeye dâhil edilmemesi pandemi sürecinde de dezavantajlı grupların göz ardı edildiğini göstermektedir (Eskyté vd., 2020, s.331). Amerika'da duyma engelli insanlar hükümetin koronavirüs brifinglerinde, Amerikan İşaret Dili tercüman eksikliği bulunması üzerinde dava açmıştır (Ortiz, 2020).

Engelli bireyler, hastalıktan dolayı kötü sonuç alma riskinin artması, rutin sağlık hizmetlerine ve rehabilitasyona erişim imkânının azalması ve salgını hafifletme çabalarının sosyal etkileri azaltması nedenleri ile koronavirüsten daha farklı şekillerde etkilenmişlerdir. İşitme kaybı yaşayan engellilerin, maske takılmasının zorunlu olmasından kaynaklı ve mesafe kuralları ile dudak okuyamamaları yine aynı şekilde rehber köpek kullanan kişilerin de bu gibi durumlarda kurallara uyamaması salgının olumsuz sonuçları arasında yer almaktadır (Shakespeare vd., 2021, s.1332). Epstein ve arkadaşları tarafından engelli bireyler ile yapılan bir araştırmaya göre, katılımcılar rutin ihtiyaçlarının tam olarak karşılanabilmesi için engellilik perspektiflerinin halk sağlığı salgın müdahalesine tüm engellilerin dâhil edilmesi gerektiğini belirtmektedirler (Epstein vd, 2021, s.2).

İngiltere'de 24 Ocak ve 20 Kasım 2020 arasında, koronavirüs içeren ölüm riski araştırmasında, engelli olmayan erkeklere kıyasla engelli erkeklerin ölüm riski 3,1 kat, daha az engelli erkeklere kıyasla 1,9 kat daha fazladır. Aynı şekilde kadınlarda ölüm riski, engelli olmayan kadınlara kıyasla engelli kadınların ölüm riski 3,5 kat, daha az engelli kadınlara kıyasla 2,0 kat daha fazladır (Office for National Statistics, 2021). Bir başka çalışmaya göre, zihinsel ve gelişimsel engelli kişilerin, bu koşullara sahip olmayan hastalara göre koronavirüsten ölmeye olasılığının üç kat daha fazla olduğunu göstermektedir (West Health Institute ve Makary, 2020, s.2).

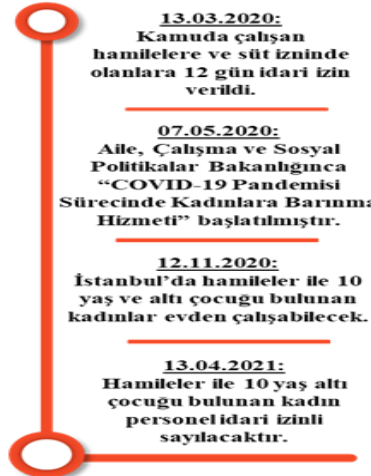
Şekil 6. Koronavirüs salgınında işçiler için alınan önlemler

Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir.

Şekil 7. Koronavirüs salgınında kadınlar için alınan önlemler

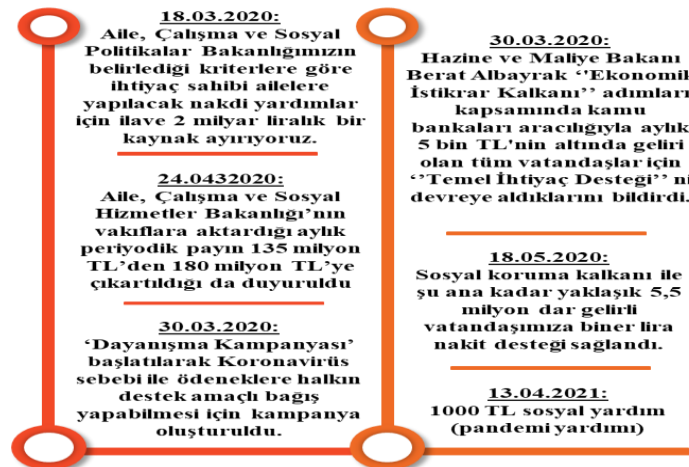
Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir

Kadın savunmasızlıkları kıtlık, afet, savaş ve salgın zamanlarında şiddetlenmektedir (Moser, 1993). Afet esnası ve sonrasında kadınların üstlendiği yeni roller, genellikle mevcut sorumluluklarının diğer bir deyişle afet öncesi sorumluluklarının hafifletilmemesinden gelmektedir (Moreno ve Shaw, 2018, s.207). Bu durumun temel nedeni, kadınlara atfedilen sorumlulukların, toplumsal cinsiyete dayalı yüklerle bağlı olarak adaletsiz olduğu ve afet öncesi savunmasızlıklarına dayanmasıdır (McLaren, Wong, Nguyen ve Mahamadachchi, 2020, s.1). Salgının kadınlar üzerinde mevcut yüklerine (Graves, 2020) ek olarak ikincil etkisi de şiddetli (Ergöner vd., 2020, s.48; Ünal ve Gülseren, 2020, s.91).

Kosta Rika hükümeti yaşlılar, kadınlar, gençler, azınlıklar, göçmenler, mülteciler ve engellileri ilgilendiren tüm kredilerin faiz oranlarını düşürmüştür. Arjantin'de, şiddet mağdurlarının şiddeti bildirmesi için eczaneler güvenli yerler olarak ilan edilmiştir (Birleşmiş Milletler, 2020, s.9).

Koronavirüsün Türkiye'de ilk etkilerini göstermeye başlaması ile çalışanlara yönelik alınan önlemler konusunda, işletmelerin %76'sı ek önlemler almış ancak bunların da sadece %26'sı kadın çalışanlara yönelik ek önlemler almıştır. Yine aynı rapora göre, pandemi ilan edildikten sonra iş kaybı yaşayan kadınların oranı (%18,8) iş kaybı yaşayan erkeklere oranla (%14,2) daha fazladır (Memiş vd., 2020, s.16).

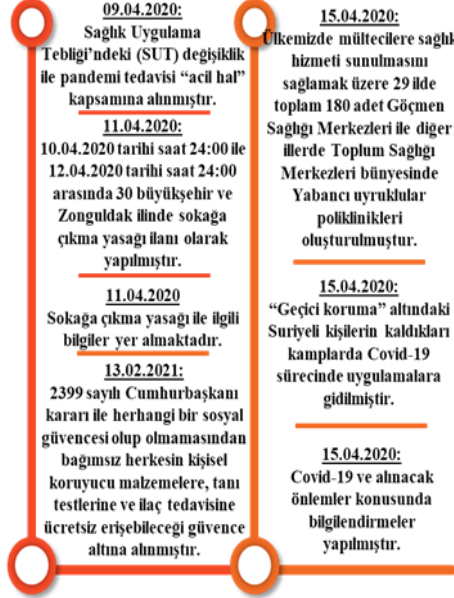
Şekil 8. Koronavirüs salgınında yoksullar için alınan önlemler

Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir.

Siu 2020 tarafından yapılan bir araştırmaya göre, Hong Kong'da yaşayan bir yoksul iş sahibi bile temel yaşam maliyetinin kendisi ve ailesi için pahalı olduğunu belirtirken işten çıkarıldıktan sonra nasıl maske alacağını düşündüğünü belirtmektedir (Siu, 2020, s.1525).

Şekil 9. Koronavirüs salgınında göçmenler için alınan önlemler

Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir

Koronavirüs salgını nüfus hareketliliğinin çok sık yaşandığı bir çağda ortaya çıkmıştır. Günümüzde insanlar ulusal ve uluslararası alanda turizm, iş ve eğitim amaçlı olarak yer değiştirme yapabildiği gibi bunun yanında savaş ve afetler nedeniyle de zorunlu olarak yer değiştirme yapabilmektedir. Günümüzde yoğun bir hareketliliğin olması nedeniyle Çin de ortaya çıkan Koronavirüs bütün dünyaya çok hızlı bir şekilde yayılmıştır. Öncelikle komşu ülkeleri daha sonra Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa ve tüm dünya ülkelerini etkisi altına almıştır Bu süreç göçmen ve mültecilerin çalışma ve yaşam şartlarını daha da zorlaşmasına neden olmuştur. Göçmen ve mülteciler pandemi nedeniyle kapanma, karantina ve diğer kısıtlamalardan en kötü etkilenen gruplara arasında değerlendirilebilir.

Göçmenlerin yaşadıkları alanlar koronavirüs dâhil olmak üzere özellikle solunum yolu enfeksiyonlarına karşı savunmasız hale getirmektedir. Bu koşullara bakıldığında çok kalabalık ortamlarda çalışmaları ve yaşamaları, fiziksel ve zihinsel stres, konut, gıda ve temiz sudan yoksunluktur. Bu koşullara ilave olarak dil engeli, sağlık tesislerine erişimdeki engeller, yasal ve finansal sorunlar koronavirüs başta olmak üzere diğer sağlık risklerini arttırmaktadır (Hasuder, 2020).

İzmir'de Suriyeli Mültecilerle Dayanışma Derneği'nin (2020) yapmış olduğu çalışmada başta Karabağlar, Konak ve Bayraklı ilçelerinde yaşayan 18-60 yaş aralığında kadın ve çocuk mültecilerin koronavirüs Pandemi sürecinde karşılaştıkları sorunlar ve mevcut durum ortaya konmaya çalışılmıştır ve çözüm önerileri üretilmiştir. Çalışmada katılımcıların ekonomik sorunlar, temel ihtiyaçlarını karşılayamama ve uzaktan eğitimden yararlanamama olmak üzere üç temel sorunla karşı karşıya oldukları saptanmıştır (İzmir'de Suriyeli Mültecilerle Dayanışma Derneği, 2020, s.13).

Çalışmaya göre pandemi sürecinde mültecilerin en önemli sorunlardan birinin istihdam ve gelir kaynağı olduğu saptanmıştır. İş yerlerinin kapanması veya kapanmak zorunda kalması ile işten çıkarmaların yaşanması zaten savunmasızlıkları yüksek olan mültecilerin pandemi sürecinde daha da kırılgan hale gelmesine neden olmuştur. Çalışmada sonuç olarak bu

bakımdan mültecilerin temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek gelirlerinin pandemiden olumsuz etkilendiği ortaya konulmuştur. Yine aynı çalışmada mültecilerin pandemi farkındalığı değerlendirilmiştir. Yüksek pandemi farkındalığı aslında mültecilerin topluma adaptasyonu ile ilgili bilgi vermesi açısından önemlidir. Mültecilerin koronavirüs hakkında %91,3'ünün yeterince bilgi sahibi olduğu saptanmıştır. Bilginin kaynağı olarak ise medya (%36,6) ve sivil toplum kuruluşları (%16,8) olduğu belirlenmiştir. Bilgi kaynağı olarak STK'ların gösterilmesi STK'ların adaptasyon sürecinde önemli bir rolünün olduğunu göstermektedir. Ancak burada önemli olan şeyin bilgilenmek olmadığını söylemek gerekmektedir. Önemli olan bilginin içselleştirilerek bilinç sahibi olma ve eyleme dökmektir. Ancak mültecilerin bilgilenme oranlarının çok yüksek olmasına rağmen çok az bir kısmının gerekli önlemleri aldığı (%54,6) belirtilmiştir. Alınan önlemler incelendiğinde ise ilk sırada maske kullanımı (%30,2) gelirken ikinci sırada sosyal mesafe (%23,2), son sırada ise dışarı da dezenfeksiyon ürünlerini yanlarında bulundurma (%16,8) şeklindedir (İzmir'de Suriyeli Mültecilerle Dayanışma Derneği, 2020, s.21).

Pandemi nedeniyle yerel kurum ve kuruluşlar tarafından da mültecilere çeşitli yardımlar yapılmıştır. Bunlar gıda, nakit para, eğitim ve temizlik malzemeleri ile ilgili yardımları içermektedir. Bu gibi yardımlar ile ilgili dil engeli ve karşılıklı iletişim eksikliği nedeniyle bilgilerinin ve erişimlerinin çok düşük olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada sağlık hizmetleri kategorisi de değerlendirilmiştir. Dezavantajlı grup olan mültecilerin sağlık hizmetlerine erişimde diğer gruplara göre daha çok zorluk yaşamışlardır. Çalışmada pandemi döneminde katılımcıların %69,7'sinin sağlık hizmetlerinden memnun olmadığı ortaya konmuştur (İzmir'de Suriyeli Mültecilerle Dayanışma Derneği, 2020, s.31).

Dünya Sağlık Örgütü tarafından mültecilerin ve göçmenlerin koronavirüs salgınına nasıl deneyimlediklerini ve bunlarla ilişkili belirli zorluklarla nasıl başa çıktıklarını daha iyi anlamak için küresel araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda DSÖ üye devletlerinden 30.000 binden fazla kişiye danışılmıştır. Bu çalışmada önemli bulgular aşağıda şunları içermektedir.

- Mülteci ve göçmen bireyler, (şüpheli) koronavirüs enfeksiyonu vakalarında yardım istememe nedenleri olarak çoğunlukla mali imkânların yokluğundan, sınır dışı edilme korkusundan, sağlık hizmeti sağlayıcılarının bulunmamasından ve sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkının belirsiz olduğunu belirtmişlerdir.
- Katılımcılar, pandemi sırasında iş, güvenlik ve mali araçlara erişimlerinde önemli olumsuz etki bildirdiler.
- Sivil toplum kuruluşları (STK), koronavirüs hakkında erişilebilir bilgilerin mültecilere ve göçmenlere yayılmasında önemli bir rol oynamaktadır;
- Katılımcıların beşte biri pandemi sırasında uyuşturucu veya alkol kullanımına başladığı ve % 50'sinden fazlası depresyon, anksiyete ve yalnızlık duygusu yaşadığı ortaya konmuştur.
- Sokaklarda veya güvensiz barınma yerlerinde yaşayanların yanı sıra müdahale anında işsiz olanların yaklaşık %40'ı pandemi sırasında ayrımcılık deneyimlerinde artış olduğu saptanmıştır (World Health Organization, 2020, s.44).

Çalışma sonrasında önerilerde bulunulmuştur. Bunlar, mülteciler ve göçmenler için sağlık hizmeti almanın önündeki engellerin azaltılması, halk sağlığı bilgilerine erişimin artması ve ayrımcılıkla, izolasyonla ve kötüleşen psikolojik sağlıkla mücadele için önlemlerin getirilmesi veya iyileştirilmesi ile ilgilidir (European Commissions, 2020).

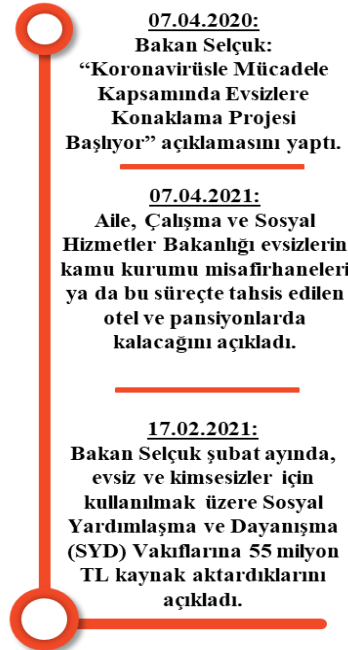
Türkiye'de son 10 yılda farklı nedenlere bağlı olarak mültecilerin ve uluslararası göçmenlerin sayılarında hızlı bir artış meydana gelmiştir. Suriye'de devam eden savaşın sonucu olarak İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kayıtlarına göre 14.04.2021 itibariyle Türkiye'de toplamda 3.670.069 "geçici koruma" altında Suriyeli bulunmaktadır. Bunların 56.970 kişisi ise geçici barınma merkezlerinde yaşamaktadır (GİGM, 2021). Ayrıca Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'ne kayıtlı yaklaşık 370.000 şartlı mülteci

bulunmaktadır. Bu mültecilerin çoğunluğu Afganistan ve Irak'tan gelmektedir. Uluslararası göçmenler grubunda Türkiye'de eğitim, turistik, iş ya da aile yakınları sebebi ile ikamet alan kişiler bulunmaktadır. Bu grupta bulunan kişilerin Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'ne göre toplam sayısı yaklaşık 1,1 milyondur (İstanbul Tabip Odası, 2020). Göç İdaresinin 14.04.2021 itibarıyla düzensiz göçmen olarak kayıtlara geçtiği yaklaşık 29.548 kişinin bir kısmı da hala Türkiye'de bulunmaktadır (GİGM, 2021). Bütün bu sayıları göz önüne aldığımızda Türkiye'de farklı hukuki statülerde yaklaşık 5 milyona yakın mülteci ve uluslararası göçmen bulunmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2018, s.32).

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) Genel Direktörü Dr. Tedros Adhanom Ghebreyesus pandemi döneminde "mültecilerin ve göçmenlerin sağlık hizmeti almalarını engelleyen olumsuzlukları azaltmak ve bunları ulusal sağlık politikalarına dâhil etmek tüm ülkeler için hayati önem taşıyor" önerisini ileri sürmüştür (WHO, 2021). Ülkemizde bu konuda önemli adımlar atıldığı görülmektedir. Bu kapsamda bazı illerde Göçme Sağlığı Merkezleri bazı illerde ise Toplum Sağlığı Merkezleri bünyesinde yabancılar poliklinikleri kurulmuştur. Pandemi tedavisi acil hal kapsamına alınmış olup güvencesi olsun veya olmasın herkesin tanı test, ilaç tedavi ve kişisel koruyucu malzemelere ücretsiz erişebilmesi sağlanmıştır.

Koronavirüs başta olmak üzere mülteciler afet ve acil durumlardan en kötü etkilenen gruplar arasında bulunmaktadır. Zorunlu nedenlerden dolayı daha güzel bir hayat için yurtlarını geride bırakıp farklı bölgelere göç eden mültecilerin çoğunlukla yaşam standartlarında bir iyileşme görülmemiştir. Kampta veya kentte yaşasınlar fark etmeksizin kötü olan yaşam koşulları koronavirüs ile daha da kötüleşmiştir. Yapılan çalışmalar da bunu göstermektedir. Mülteciler için koronavirüs bir sağlık krizi, bir sosyo-ekonomik kriz ve bir koruma krizidir (Guterres, 2020). Koronavirüs salgınının ülkemizdeki mülteciler üzerindeki etkileri diğer uluslararası mülteci popülasyonları üzerindeki etkilerine benzer şekilde olduğu görülmektedir. Bunlar zayıf siyasi korumalar, sağlık hizmetlerine erişimin azalması, düşük kaliteli konaklama yerleri ve riskli su, sanitasyon ve hijyen (WASH) koşulları, mesafe kapasitesinin sınırlı olmasıdır (Balasubramanya vd., 2021, s.2).

Şekil 10. Koronavirüs salgınında evsizler için alınan önlemler

Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir.

Evsiz kavramı, kısa bir tanım olarak yaşamını sokakta idame ettiren kişi olarak tanımlanmaktadır (Çorbada Tuzun Olsun Derneği, 2020, s.7). Gümümüzde evsizlik önemli bir sorun olarak görülmekte birlikte ve evsizlerin sayısında da artışlar gözlenmektedir (Doğan ve Pekasıl, 2020, s.277).

Evsiz, sokakta yaşayan insanlar da dezavantajlı gruplar arasında değerlendirilmektedir. Evsiz bireyler tarafından barınmanın çok kötü koşullarda yapılması, kötü yaşam standartları risklerin artmasına ve birtakım problemlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu kişiler kışın daha kötü koşullarda yaşamlarını sürdürmektedir. Sokakta yaşayan insanların yaşam standartlarının çok düşük olması nedeniyle sağlık bakımından birtakım sorunlar yaşadıkları yapılan çalışmalar da göstermektedir. Aynı zamanda sokakta yaşayan insanların afet ve acil durumlara karşı daha savunmasızdırlar. Afet ve acil durumlar sonrasında bu kişilerin devlet tarafından kontrol edilmesi ve yardımların ulaştırılması da zorlaşmaktadır. Salgın dönemlerinde salgına neden olan mikroorganizmanın halk arasında yayılması bu kişiler tarafından daha da kolay hale gelebilmektedir. Bu insanların afet ve acil durumlardan daha az etkilenmeleri için evsizliğin önlenmesi gerekmektedir. Aynı zamanda kritik hizmetlerinde bu kişilere sağlanması büyük önem arz etmektedir. Evsiz kişiler, sokaklarda yaşayabilen kalıcı konutları olmayan bireylerdir; Koşullar onları bir dizi evde kalmaya zorlarsa, kişiler evsiz olarak kabul edilebilir.

Evsizlik çok yönü olan toplumsal bir sorundur ve bu soruna neden olan faktörlerin veya paralelinde oluşan sorunların çözümün de birçok kurum ve kuruluşun işbirliğine ihtiyaç vardır. Bu bakımdan sağlık hizmetlerinin yanında başta yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları olmak üzere birçok kurum ve kuruluşun birlikte ve beraber çalışmasını gerektirmektedir (İlhan ve Ergün, 2010, s.85).

Dünya genelinde evsizler sürekli afetlere açık durumda yaşamaktadır (Leung, Ho, Kiss, Gundlapalli ve Hwang, 2008, s.402). Evsizler afet ve acil durumlardan en fazla etkilenen gruplar arasında sayılabilir. Amerika'da yapılmış bir çalışmada evsizlerin %30'unda kronik akciğer hastalığı saptanmıştır. Bunun yanında 2014 yılında Türkiye'de yapılmış bir çalışmaya göre evsiz hastaların %19'u travmatik sebepler haricinde gelişen solunum güçlüğünden dolayı acil servise başvuru yaptıkları görülmüştür. Koronavirüsün bir "Şiddetli Akut Solunum Sendromu" olmasını da dikkate alındığında evsizlerin önemli bir kısmını oluşturan yaşlı evsizlerin ciddi ölüm riski taşıdığı, aynı şekilde diğer bir öneme sahip genç nüfusunda izole olamadığı takdirde taşıyıcı olarak toplum sağlığında tehdit olacağı düşünülmektedir (Çorbada Tuzun Olsun Derneği, 2020, s.9). Ancak afet planlaması içerisinde nadiren yer almaktadırlar (Leung vd., 2008, s.409).

Amerika Birleşik Devletleri'nde Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezleri, koronavirüs salgınında özellikle evsizlerin yüksek riskli gruplar içerisinde yer aldığını belirtmesine rağmen, 18 eyalette devam eden aşılama sürecinde evsiz bireylere öncelik verilmemiştir (Sputnik Türkiye, 2021a). Amerika Birleşik Devletleri'nde koronavirüs salgını ile birlikte evsizlerin karıştığı suç oranlarında da artışlar gözlenmektedir (Sputnik Türkiye, 2021b).

Fransa'nın başkenti Paris'te yer alan bir otel koronavirüs salgınında evsizlere konaklama imkânı sunmuştur (Sputnik Türkiye, 2020a). Papa Francis'in Roma Katolik Kilisesi tarafından düzenlenen Dünya Yoksulluk Günü etkinlikleri kapsamında Roma kentinde yaşayan evsiz bireyler için ücretsiz yeni tip koronavirüs testi yapılmaya başlanmıştır (Sputnik Türkiye, 2020b).

Şekil 11. Koronavirüs salgınında tutuklular için alınan önlemler

Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Koronavirüs, toplum olarak karşılaştığımız pek çok kırılmalı ve bir sonraki felaketten daha güçlü bir topluluk oluşturma ihtiyacını ortaya koymuştur. Kırılmalılığın neyden kaynaklandığının ortaya konması dirençli bir toplum oluşturmamızın ilk basamağıdır. Toplumda yaşayan her grubun kırılmalılığının nedeni ve derecesi farklılık göstermektedir. Dolayısıyla hem dünya genelinde hem de ülkemizde yaşayan herkesin salgından eşit şekilde etkilenmesi söz konusu değildir. Koronavirüsten en fazla etkilenenlerin dezavantajlı grupların olduğu ve dezavantajlılık durumlarına göre de etkileme derecesinin değişiklik gösterdiği söylenebilir. Bir toplumda dezavantajlı grupların kırılmalılığı afet ve acil durumlarda diğer gruplara kıyasla daha yüksektir. Kırılmalılık arttığında ise risk artmaktadır. Riskin düşürülmesi için dezavantajlı gruplar kendi içerisinde ayrı ayrı değerlendirilmeli ve afet politikalarına entegre edilmelidir.

Koronavirüs dönemi bundan sonra ortaya çıkabilecek salgınlar için önemli bir deneyim olmuştur. Böylelikle yapılan doğrular, yanlışlar ve eksikler gözlemlenmiştir. Planlar hazırlanırken bu durumların hassasiyetle üzerinde durulması gerekmektedir.

Koronavirüs, başlangıçta sağlık odaklı bir afet olarak görülse de sosyal, ekonomik ve sektörel etkileri ile küresel ölçekli ve uzun vadeli bir afet olduğunu göstererek dirençlilik oluşturacak sistematik bir yönetime ihtiyaç duyulduğunun altını çizmiştir. Başarılı afet riski azaltma politikası, bir dirençlilik kültürü oluşturulması ve uygulanması ile doğrudan ilişkilidir. Koronavirüs salgını referans alınarak dirençlilik perspektifi ile hazırlanacak planların, daha kapsayıcı ve adil olması gerekmektedir. Koronavirüs salgını ile alınan önlemlerin dezavantajlı grupları arka planda bırakması, afet dirençliliği açısından esnek bir ağ olmadığını göstermektedir. Esnek bir ağ oluşturmanın temelinde dirençlilik oluşturmak yer almalı ve tamamlayıcı risk azaltma çalışmaları ile etkin bir afet yönetim sistemi oluşturulmalıdır. Koronavirüs salgını toplumların gelecekte hala çeşitli riskler ile karşı karşıya olduğunu göstermiştir. Risklerle başa çıkma kapasitesini arttırabilmek için koronavirüs salgını ile yönetilen süreç örneklem olarak değerlendirmeye alınmalı ve dirençlilik temelli politikalar hazırlanmalıdır.

Çalışmaya göre, Türkiye'nin afet yönetim politikası içerisinde koronavirüs salgını sürecinin yönetiminde dezavantajlı gruplara dair alınan önlemlerin değerlendirmesi yer almaktadır. Koronavirüs salgını gerçekleşmeden önce 2019 yılında Türkiye Pandemik İnfluenza Ulusal Hazırlık Planı (PIUHP)'nı yayınlamıştır. Bu durum salgın hastalıklara karşı Türkiye'nin hazırlık yaptığını gösterir niteliktedir. Ancak koronavirüs sonrası ortaya çıkan süreç beklenmedik olumsuzluklar meydana getirmiştir. Afet yönetimi bakış açısı ile bu süreç değerlendirmeye alındığında dünya genelinde gelişmiş olan ülkelerin bile başarısız grafik sergiledikleri görülmektedir. Küresel bir salgını yönetmenin zorluklarını dünya ülkelerinin hepsi yaşamış ve yaşamaktadır.

Afet yönetim süreçlerinde dezavantajlı gruplara yönelik önlemler genellikle göz ardı edilmektedir. Koronavirüs salgını da bu afetlerden birisidir. Çalışma da şekiller içerisinde Türkiye'de merkezi yönetim tarafından alınan kararlara ve sonrasında başka ülkelere örnekler yer verilmektedir. Bu değerlendirmeler eşliğinde, dezavantajlı grupların salgın döneminde yeterince alınan önlemlerin odağında olmadığı ve ikinci planda kaldıkları görülmektedir. Türkiye özelinde de dezavantajlı gruplar için alınan önlemlerin homojen bir dağılım göstermediği tespit edilmiştir. Alınan önlemler dikkate alındığında yaşlılar, gençler ve çocuklar için alınan önlemlerin sayısında fazlalık görülmektedir. Dezavantajlı gruplar içerisinde yer alan engelliler, işçiler, kadınlar, yoksullar, göçmenler, evsizler ve tutuklular için alınan önlemlerin yeterli sayıda olmadığı saptanmıştır. Diğer bir taraftan alınan önlemlerin sayısı kadar nitelikleri de önemlidir. Alınan önlemler genel olarak yasaklar ve yasakların tekrarlarından ibarettir. Bu konuda Türkiye'nin başarılı bir grafik çizdiğini söylemek doğru değildir.

Koronavirüs salgını boyunca alınan önlemlerin dezavantajlı gruplar açısından değerlendirildiğinde;

- Hem önlemlerin niceliği hem de niteliği göz önüne alındığında Türkiye'nin yaşlı bireyler için özellikle dikkat ettiği görülmektedir.
- Gençler için alınan önlemler genellikle yasaklar ve sınavlar üzerine yoğunlaşmaktadır.
- Çocuklar için alınan önlemlerde eğitim ve yasaklar üzerinde durulmaktadır.
- Engellilerin önlemlerinde ise etkilenebilirlikleri ve yardıma muhtaç olma durumları göz önüne alındığında yeterli olmadığı hatta engellilik sınıflarına göre ihtiyaç belirleme ve olanak sağlama önlemlerinin olmaması önemli bir eksikliklerdir.
- İşçiler için ödenekler, iş yerlerinde dikkat edilmesi gereken hususlar ve yasak muafiyetlerini ilgilendiren önlemler yer almaktadır.

- Kadınlar için ise alınan durumlar oldukça yetersizdir. Kadınların afet ve acil durumlarda etkilenmelerinin diğer bireylere göre daha fazla olduğu birçok çalışma ile ortaya koyulmuştur. Türkiye’de salgın döneminde alınan önlemlere bakıldığında doğrudan kadınları ilgilendiren önlemlerin olmaması dolaylı yoldan ilgilendirenlerin de afet yönetimi çerçevesinde yetersiz kaldığı görülmektedir.
- Yoksullar için alınan önlemler genel olarak yardımlar üzerinde toplanmaktadır.
- Göçmenler için merkezi yönetim tarafından alınan önlemler yeterli sayıda gibi görünmemesine rağmen kamu kurum ve kuruluşlarınca alınanlar kayda değerdir. Birçok konuda ve çok sayıda önlemin kamu kurum ve kuruluşları tarafından alındığı görülmektedir. Ancak ülkemizde 5 milyona yakın mültecinin yaşadığı düşünüldüğünde hem pandeminin kontrol altına alınabilmesi hem de mültecilerin korunması adına afet yönetimi politikalarına mültecileri de dâhil etmek gerekliliğini göstermektedir.
- Evsizler için alınan önlemler de kadınlar için alınan önlemler gibi yeterli değildir. Birçok ülke tarafından alınan önlemlere bakıldığında evsizler için alınan önlemlerin yeterli olmadığı görülmektedir. Türkiye’de de evsizlerin pandemi döneminde ihmal edildikleri söylenebilir.
- Tutuklular için alınan önlemler ise serbestlik ve izin üzerine odaklanmaktadır.

Afet risklerini azaltmaya yönelik küresel çabalar için yararlı referans oluşturan belge ve dokümanlar mutlak suretle dikkate alınmalıdır. Bu doğrultuda hazırlanan uluslararası kurumlar tarafından hazırlanmış strateji belgeleri ulusal, bölgesel ve yerel seviyelerde uygulanmalıdır. Buna ek olarak dezavantajlı grupların afet yönetiminin her basamağında olması gerektiği ile engellilik durum ve dereceleri dikkate alınarak yenilenmelidir.

Kaynakça

- AFAD. (2014). *Açıklamalı afet yönetimi terimleri sözlüğü*. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. ISBN: 978-975-19-6271-3.
- Aguirre, B. E. (1988). The lack of warnings before the Saragosa tornado. *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 6(1), 65-74.
- Al Eid, N. A. ve Arnout, B. A. (2020). Crisis and disaster management in the light of the islamic approach: covid-19 pandemic crisis as a model (a qualitative study using the grounded theory). *Journal Of Public Affairs*, 20(4), e2217. doi:org/10.1002/pa.2217.
- Ali, I. ve Alharbi, O. M. (2020). COVID-19: Disease, management, treatment, and social impact. *Science of the Total Environment*, 728, 138861. doi:org/10.1016/j.scitotenv.2020.138861.
- Avrupa Konseyi. (2022). *Vulnerable groups*. <https://www.coe.int/en/web/europarisks/vulnerable-groups> (Erişim Tarihi: 04.03.2022).
- Bai, Y., Yao, L., Wei, T., Tian, F., Jin, D. Y., Chen, L. ve Wang, M. (2020). Presumed asymptomatic carrier transmission of covid-19. *Jama*, 323(14), 1406-1407. doi:10.1001/jama.2020.2565.
- Balasubramanya, S., Stifel, D., Alvi, M., & Ringler, C. (2021). The role of social identity in improving access to water, sanitation and hygiene (WASH) and health services: Evidence from Nepal. *Development Policy Review*.
- Bedford, J., Farrar, J., Ihekweazu, C., Kang, G., Koopmans, M., ve Nkengasong, J. (2019). A new twenty-first century science for effective epidemic response. *Nature*, 575(7781), 130-136. doi: org/10.1038/s41586-019-1717-y.

- Birleşmiş Milletler. (2020). *Politika özeti: covid-19'un kadınlar üzerindeki etkisi*. 9 Nisan 2020 (Birleşmiş Milletler Türkiye, Çev.).
- BM Mülteci Örgütü-UNHCR. (2022). *Persons at heightened risk*. <https://emergency.unhcr.org/> (Erişim Tarihi: 04.03.2022).
- Burrascano, S., Chytrý, M., Kueimmerle, T., Giarrizzo, E., Luyssaert, S., Sabatini, F. M. ve Blasi, C. (2016). Current european policies are unlikely to jointly foster carbon sequestration and protect biodiversity. *Biological Conservation*, 201(May), 370–376. doi:org/10.1016/j.biocon.2016.08.005.
- Çorbada Tuzun Olsun Derneği. (2020). *Biyolojik afet: covid-19 salgınında evsizlerin durumu ve evsizlere yönelik stratejik planlama*. 24 Mart 2020.
- David, E. (2020). *The unspoken covid-19 toll on the elderly: loneliness*. <https://abcnews.go.com/Health/unspoken-covid-19-toll-elderly-loneliness/story?id=69958717> (Erişim Tarihi: 06.10.2021).
- de Winter, J. P., de Winter, D., Bollati, V. ve Milani, G. P. (2020). A safe flight for children through covid-19 disaster: keeping our mind open!. *Eur J Pediatr* 179, 1175–1177. doi:org/10.1007/s00431-020-03668-7.
- Doğan, B.K. ve Pekasıl, A.N. (2021). Covid-19 pandemisi bağlamında evsizler, mevsimlik tarım işçileri, mülteci, şartlı mülteci ve geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilerin sorunları üzerine bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(1), 275-292. doi:org/10.33417/tsh.770342.
- Donahue, D. A., Cunnion, S. O., Balaban, C. D. ve Sochats, K. (2012). The all needs approach to emergency response. *Homeland Security Affairs*, 8(1), 1-17.
- Donner, W., & Rodríguez, H. (2008). Population composition, migration and inequality: The influence of demographic changes on disaster risk and vulnerability. *Social forces*, 87(2), 1089-1114.
- Douglas, M., Katikireddi, S. V., Taulbut, M., McKee, M. ve McCartney, G. (2020). Mitigating the wider health effects of covid-19 pandemic response. *Bmj*, 369. doi: <https://doi.org/10.1136/bmj.m1557>.
- Dzigbede, K. D., Gehl, S. B. ve Willoughby, K. (2020). disaster resiliency of us local governments: insights to strengthen local response and recovery from the COVID-19 pandemic. *Public Administration Review*, 80(4), 634-643. doi: <https://doi.org/10.1111/puar.13249>.
- Enarson, E., & Morrow, B. H. (1998). Why gender? Why women? An introduction to women and disaster. The gendered terrain of disaster: Through women's eyes, 1-8.
- Epstein, S., Campanile, J., Cerilli, C., Gajwani, P., Varadaraj, V. ve Swenor, B. K. (2021). New obstacles and widening gaps: a qualitative study of the effects of the covid-19 pandemic on us adults with disabilities. *Disability and Health Journal*, 101103. doi:org/10.1016/j.dhjo.2021.101103.
- Ergönen, A. T., Biçen, E. ve Ersoy, G. (2020). Covid-19 salgınında ev içi şiddet. *The Bulletin of Legal Medicine*, 25 (COVID-19 Sp. I.), 48-57. doi: 10.17986/blm.2020.v25i.1408
- Eslytè, I., Lawson, A., Orchard, M. ve Andrews, E. (2020). Out on the streets—crisis, opportunity and disabled people in the era of covid-19: reflections from the UK. *Alter*, 14(4), 329-336. doi:org/10.1016/j.alter.2020.07.004.
- European Commissions (2020). *Aparttogether study assesses impact of COVID-19 pandemic on refugees and migrants*. Erişim: <https://ec.europa.eu/migrant->

- integration/librarydoc/aparttogether-study-assesses-impact-of-covid-19-pandemic-on-refugees-and-migrants (Erişim Tarihi: 05.10.2021).
- Experts, H. L. (2020). *principles to address water-related drr in COVID-19 pandemics*. Leaders Panel on Water and Disasters (HELP).
- Fakhruddin, B. S., Blanchard, K. ve Ragupathy, D. (2020). Are we there yet? the transition from response to recovery for the covid-19 pandemic. *Progress in Disaster Science*, 7, 100102, doi.org/10.1016/j.pdisas.2020.100102.
- FAO. (2020). *Disaster risk reduction in times of COVID-19: what have we learned?*.
- Fothergill, A., & Peek, L. A. (2004). Poverty and disasters in the United States: A review of recent sociological findings. *Natural hazards*, 32(1), 89-110.
- Ghebreyesus, T. A. (2020). *Migrants and refugees say covid-19 has dramatically worsened their lives*. <https://www.who.int/news-room/feature-stories/detail/migrants-and-refugees-say-covid-19-has-dramatically-worsened-their-lives> (Erişim Tarihi: 01.10.2021).
- Graves, L. (2020). *Women's domestic burden just got heavier with the coronavirus*. <https://www.theguardian.com/us-news/2020/mar/16/womens-coronavirus-domestic-burden> (Erişim Tarihi: 02.10.2021).
- Guterres, A. (2020). *"The covid-19 crisis is an opportunity to reimagine human mobility," united nations*, <https://www.un.org/en/coronavirus/covid-19-crisis-opportunity-reimagine-human-mobility> (Erişim Tarihi: 03.10.2021).
- Hall, C. M. (2010). Crisis events in tourism: subjects of crisis in tourism. *Current Issues in Tourism*, 13(5), 401-417. doi.org/10.1080/13683500.2010.491900.
- Hasuder. (2020). *Göçmen sağlığı çalışma grubu*. <https://hasuder.org.tr/wp-content/uploads/Gocmen-Sagligi-Calisma-Grubu.pdf> (Erişim Tarihi: 25.04.2021).
- Hickerson, W. L. (2020). Covid-19 disaster response assessment. *Journal Of Burn Care & Research*, 41(4), 918-918. doi.org/10.1093/jbcr/iraa068.
- Isumi, A., Doi, S., Yamaoka, Y., Takahashi, K. ve Fujiwara, T. (2020). Do suicide rates in children and adolescents change during school closure in japan? the acute effect of the first wave of covid-19 pandemic on child and adolescent mental health. *Child Abuse & Neglect*, 110, 104680. doi.org/10.1016/j.chiabu.2020.104680.
- İlhan, N. ve Ergün, A. (2010). Evsizler ve toplum sağlığı. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 20(20), 79-90.
- İnanc, H. (2020). Breaking down the numbers: what does covid-19 mean for youth unemployment?. *Mathematica Policy Research*.
- İnce, C. (2020a). Afetlerde sosyal savunmasız bir grup olarak yaşlılar: covid-19 örneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*. 7(9), 184-198.
- İnce, C. (2020b). *Bir afet biçimi olarak covid-19 ve sağlık çalışanlarının deneyimleri*. *Sosyal ve Beşerî Bilimlerde Akademik Çalışma*. Lıvre De Lyon Yayınevi. Bölüm 6.
- İstanbul Tabip Odası. (2020). Pandemi Sürecinde Göçmenler ve Mültecilerle İlgili Durum. <https://www.istabip.org.tr/5718-pandemi-surecinde-gocmenler-ve-multecilerle-ilgili-durum.html> (Erişim Tarihi: 26.04.2021).
- İzmir'de Suriyeli Mültecilerle Dayanışma Derneği. (2020). *Covid-19 pandemisi'nde mülteci kadınların temel haklara erişimine ilişkin araştırma raporu*. Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği.

- Kadıoğlu, M. (2008). *Modern, bütünleşik afet yönetimin temel ilkeleri*. Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri, 1.
- Kalkınma Bakanlığı. (2018). *On birinci kalkınma planı (2019-2023) dış göç politikası özel ihtisas komisyonu raporu*. Ankara 2018.
- Kampf, G., Todt, D., Pfaender, S. ve Steinmann, E. (2020). Persistence of coronaviruses on inanimate surfaces and their inactivation with biocidal agents. *Journal of Hospital Infection*, 104(3), 246-251, doi: 10.1016/j.jhin.2020.01.022.
- Kim, J. ve Ashihara, K. (2020). National disaster management system: covid-19 case in Korea. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(18), 6691. doi:org/10.3390/ijerph17186691.
- Kuran, C. H. A., Morsut, C., Kruke, B. I., Krüger, M., Segnestam, L., Orru, K., ... & Torpan, S. (2020). Vulnerability and vulnerable groups from an intersectionality perspective. *International Journal of disaster risk reduction*, 50, 101826.
- Leider, J. P., DeBruin, D., Reynolds, N., Koch, A. ve Seaberg, J. (2017). Ethical guidance for disaster response, specifically around crisis standards of care: a systematic review. *American Journal of Public Health*, 107(9), e1-e9. doi:org/10.2105/AJPH.2017.303882
- Leung, C. S., Ho, M. M., Kiss, A., Gundlapalli, A. V. ve Hwang, S. W. (2008). Homelessness and the response to emerging infectious disease outbreaks: lessons from sars. *Journal of Urban Health*, 85(3), 402-410. doi:org/10.1007/s11524-008-9270-2.
- Ma, S. (2016). Differential dynamic evolutionary model of emergency financial service supply chain in natural disaster risk management. *Discrete Dynamics in Nature and Society*. doi:org/10.1155/2016/5103716.
- Marin-Ferrer, M., Vernaccini, L., & Poljansek, K. (2017). Index for risk management inform concept and methodology report—version 2017. Luxembourg. doi:https://doi.org/10.2760/094023.
- McLaren, H. J., Wong, K. R., Nguyen, K. N., ve Mahamadachchi, K. N. D. (2020). Covid-19 and women's triple burden: vignettes from Sri Lanka, Malaysia, Vietnam and Australia. *Social Sciences*, 9(5), 87. doi:org/10.3390/socsci9050087.
- Memiş, E., Ünalı, Z., Akyol, N. (2020). *covid-19 salgınının kadın çalışanlar açısından etkileri*. TÜSİAD, TÜRKONFED ve UN Women Türkiye Ofisi. Kasım 2020.
- Moreno, J. ve Shaw, D. (2018). Women's empowerment following disaster: a longitudinal study of social change. *Natural Hazards*, 92(1), 205-224. doi:org/10.1007/s11069-018-3204-4.
- Moser, C. (1993). *Gender planning and development: theory, practice and training*. routledge, doi:org/10.4324/9780203411940.
- Office for National Statistics. (2021). *Updated estimates of coronavirus (covid-19) related deaths by disability status*, England: 24 January to 20 November 2020. URL: <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/deaths/articles/coronaviruscovid19relateddeathsbydisabilitystatusenglandandwales/24januaryto20november2020> (Erişim Tarihi: 25.09.2021).
- Onuma, H., Shin, K. J., Managi, S. (2017). Reduction of future disaster damages by learning from disaster experiences. *Natural Hazards*, 87(3), 1435–1452. doi:https://doi.org/10.1007/s11069-017-2825-3.
- Ortiz, A. (2020). *Lawsuit demands sign language at white house virus briefings*. The New York Times, 4. URL: <https://www.nytimes.com/2020/08/04/us/politics/asl-interpreter-lawsuit-coronavirus-trump.html> (Erişim Tarihi: 03.10.2021).

- Province, M. (2020). High water response activity: covid-19 adaptations. *Your Municipal Office or Emergency Measures Organization (EMO)*.
- Public Health England. (2020). *Guidance on shielding and protecting people who are clinically extremely vulnerable from covid-19*.
- Ramasamy, D. ve Sundararajan, J. (2020). Covid-19 outbreak at mumbai city: disaster management analysis. kannamani and jayakumar, covid-19 outbreak at mumbai city: disaster management analysis, *Journal of the Social Sciences*. E-ISSN: 0975-8935.
- Ravert, R.D., Fu, L.Y. ve Zimet, G.D. (2021). Young adults' covid-19 testing intentions: the role of health beliefs and anticipated regret. *Journal of Adolescent Health*, 68(3), 460-463. doi.org/10.1016/j.jadohealth.2020.12.001.
- Rodriguez, C. E., & Massey, D. S. (2007). *Latinas/os in the United States: Changing the face of America*. Springer Science & Business Media.
- Rodríguez, H., & Russell, C. N. (2006). *Understanding disasters: Vulnerability, sustainable development, and resiliency*. Public sociologies reader, 193-211.
- Ryan, B. J., Coppola, D., Canyon, D. V., Brickhouse, M., Swienton, R. (2020). COVID-19 community stabilization and sustainability framework: an integration of the maslow hierarchy of needs and social determinants of health. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*, 14(5), 623-629. doi:org/10.1017/dmp.2020.109.
- Sasangohar, F., Moats, J., Mehta, R. ve Peres, S. C. (2020). Disaster ergonomics: human factors in COVID-19 pandemic emergency management. *Human Factors*, 62(7), 1061-1068. doi:org/10.1177/0018720820939428.
- Shakespeare, T., Ndagire, F., & Seketi, Q. E. (2021). Triple Jeopardy: disabled people and the COVID-19 pandemic. *Lancet* (London, England). doi:org/10.1016/S0140-6736(21)00625-5.
- Siu, J. Y. M. (2020). Health inequality experienced by the socially disadvantaged populations during the outbreak of covid-19 in hong kong: an interaction with social inequality. *Health & Social Care in the Community*. Doi:org/10.1111/hsc.13214.
- Sklar, D. P. (2020). Covid-19: lessons from the disaster that can improve health professions education. *Academic Medicine*. doi:10.1097/ACM.0000000000003547.
- Sputnik Türkiye. (2020a). *Paris'te lüks otel kapılarını evsizlere açtı*, <https://sptnkne.ws/E6UN> (Erişim Tarihi: 22.09.2021).
- Sputnik Türkiye. (2020b). *Papa, Roma'daki evsizlere ücretsiz koronavirüs testi sunuyor*, <https://sptnkne.ws/EtaZ> (Erişim Tarihi: 22.09.2021).
- Sputnik Türkiye. (2021a). *ABD'nin 18 eyaletinde evsizler, aşılama kampanyalarına dâhil edilmiyor*, <https://sptnkne.ws/F5uM> (Erişim Tarihi: 22.09.2021).
- Sputnik Türkiye. (2021b). *New York'ta evsizler, kar fırtınası ile mücadele ediyor*, <https://sptnkne.ws/Fxz8> (Erişim Tarihi: 22.09.2021).
- Stokes, E. K., Zambrano, L. D., Anderson, K. N., Marder, E. P., Raz, K. M., Felix, S. E. B., Tie, Y. ve Fullerton, K. E. (2020). Coronavirus disease 2019 case surveillance—United States, January 22–May 30, 2020. *Morbidity and Mortality Weekly Report*, 69(24), 759, doi:10.15585/mmwr.mm6924e2.
- Thomas, D. S., Phillips, B. D., Fothergill, A., & Blinn-Pike, L. (2009). *Social vulnerability to disasters*. CRC Press.
- Ünal, B., ve Gülseren, L. (2020). Covid-19 pandemisinin görünmeyen yüzü: aile içi kadına yönelik şiddet. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 23, 89-94. doi:10.5505/kpd.2020.37973.

- Ünür, E. (2021). Afet yönetiminde toplumsal cinsiyet eşitsizliği: doğal afetlerde cinsiyete dayalı zarar görülebilirlik farkı. *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 351-381.
- Wenger, G. C., Davies, R., Shahtahmasebi, S. ve Scott, A. (1996). Social isolation and loneliness in old age: review and model refinement. *Ageing & Society*, 16(3), 333-358. doi:10.1017/S0144686X00003457.
- West Health Institute ve Makary, M. (2020). Risk factors for covid-19 mortality among privately insured patients: a claims data analysis. *FAIR Health, Inc.*
- Wisner, B., Blaikie, P., Cannon, T., & Davis, I. (2014). At risk: natural hazards, people's vulnerability and disasters. Routledge.
- Wong, L. P. (2020). Covid-19 and elder health inequity in dialysis. *Kidney Medicine*. doi:org/10.1016/j.xkme.2020.11.002.
- World Bank. (2020). Global economic prospects, June 2020. doi: 10.1596/978-1-4648-1553-9.
- World Health Organization-WHO. (2020). *ApartTogether survey: preliminary overview of refugees and migrants self-reported impact of Covid-19*.
- World Health Organization-WHO. (2021). A virus that respects no borders: protecting refugees and migrants during Covid-19. <https://www.who.int/news-room/feature-stories/detail/a-virus-that-respects-no-borders-protecting-refugees-and-migrants-during-covid-19> (Erişim Tarihi: 08.03.2022)
- Wu, Z. ve McGoogan, J. M. (2020). Characteristics of and important lessons from the coronavirus disease 2019 (Covid-19) outbreak in china: summary of a report of 72 314 cases from the chinese center for disease control and prevention. *Jama*, 323(13), 1239-1242, doi:10.1001/jama.2020.2648.
- Yıldırım Aykurt, A. (2020). 21. Yüzyıl'da sosyal sorunlar ve dezavantajlı gruplar. *Journal of Awareness (JoA)*, 5(3), 427-448.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %50
2. yazar katkı oranı : %50

Psikolojik Sözleşmenin Motivasyon Üzerindeki Etkisine İlişkin Uygulamalı Bir Araştırma

A Practical Research on the Effect of Psychological Contract on Motivation

Öğr. Gör. Mustafa ALTINTAŞ¹

Öz

Bu çalışmanın amacı psikolojik sözleşme algısının motivasyon üzerindeki etkisinin belirlenmesidir. Alan yazın incelendiğinde iki kavram arasında yapılan çalışmaların sayısının az olduğu göze çarpmaktadır. Bu çalışmanın alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Tanımlayıcı nitelikte olan bu çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılmış olup, Yozgat Bozok Üniversitesi'nde görev yapan akademik personelin katılımıyla 2021 yılında gerçekleştirilmiştir. Araştırmada basit tesadüfi örneklem yöntemi seçilmiş olup, çalışmaya katılmayı kabul eden 295 kişiye anket uygulaması yapılmıştır. Veri toplama aracı olarak anket tekniğinden yararlanılan araştırmada Psikolojik Sözleşme Ölçeği ve Çok Boyutlu İş Motivasyonu Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre psikolojik sözleşme ile motivasyon arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişkiler ile psikolojik sözleşmenin motivasyon alt boyutları üzerinde anlamlı etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma sonuçlarına göre psikolojik sözleşmenin motivasyonun bir öncülü olduğuna ulaşılmıştır. Çalışmanın akademisyenler üzerinde yapılmasının örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi alanına katkı sağlayacağı ve bunun önemli olduğu düşünülmektedir. Kamu örgütlerinde psikolojik sözleşmenin çalışan motivasyonunu artırması, rakiplerine göre fark yaratmasını sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik sözleşme, motivasyon, akademisyenler

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The aim of this study is to determine the effect of psychological contract perception on motivation. When the literature is examined, it is striking that the number of studies between the two concepts is low. It is thought that this study will contribute to the literature. In this descriptive study, quantitative research method was used and it was carried out in 2021 with the participation of academic staff working at Yozgat Bozok University. Simple random sampling method was chosen in the study, and a questionnaire was applied to 295 people who agreed to participate in the study. The Psychological Contract Scale and the Multidimensional Job Motivation Scale were used in the study, which used the questionnaire technique as a data collection tool. According to the findings obtained from the research, it was concluded that there was a positive and significant relationship between psychological contract and motivation, and that psychological contract had a significant effect on motivation sub-dimensions. According to the results of the study, it was concluded that the psychological contract is an antecedent of motivation. It is thought that conducting the study on academicians will contribute to the field of organizational behavior and management psychology and this is important. Increasing the motivation of the psychological contract in public organizations will enable it to make a difference compared to its competitors.

Keywords: Psychological contract, motivation, academics

Paper Type: Research

Giriş

¹Yozgat Bozok Üniversitesi, Çekerek Fuat Oktay Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, mustafaltintas40@gmail.com

Atf için (to cite): Altıntaş, M. (2022). Psikolojik sözleşmenin motivasyon üzerindeki etkisine ilişkin uygulamalı bir araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 669-687.

Örgütler, sosyal yaşamın vazgeçilmez unsurlarından biri olan ve çalışanlarını entelektüel ve sosyal sermaye olarak gören bir yapıdır. Her ne kadar örgütlerin birincil amacı kâr elde etmek olsa da bu durumu etkileyen bazı faktörler bulunmaktadır. Kültürel yapı, örgütün dış çevre ve paydaşları, iç çevresi ve iç paydaşları, örgüt kültürü gibi olgular bunlara örnek olarak verilebilir. Üretim faktörleri göz önüne alındığında insan sermayesi, örgütler için en değerli ve en etkili araçtır. Çağımızın dijitalleşen bir çağ olmasıyla birlikte birçok işin bilgisayar donanımları ile halledilebilir olması, insanın duyu yüklü donanımına ulaşması bir hayli zor görünmektedir.

Yukarıda bahsedildiği gibi küreselleşmenin, dünyanın bir köy haline gelmesinin ve teknolojinin arttığı günümüzde insan sermayesine değer vermek örgütler için ayrı bir önem kazanmıştır. Klasik yönetim anlayışları ile insan kaynağını etkin ve verimli kullanmak zorlaşmaktadır. Dolayısıyla örgütlerin profesyonelleşme yolunda atmış oldukları adımlarda “insan” odağının göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Örgüt çalışanı sektör farklılığı olmaksızın yaşamın tüm evrelerinde kilometre taşıdır.

Örgütler ile çalışanlar arasındaki değer bağları, örgütü ve çalışanları geleceğe taşımak adına önem arz etmektedir. Çalışanın ilk olarak işe alımından itibaren farklı alanlardaki yeteneğini yönetmeye (Altıntaş, 2018), çalışanı geliştirmeye ve yükseltmeye değin giden süreçte örgüt ile çalışan arasında çeşitli sözleşmeler bulunmaktadır. Çalışanların ücreti, yasal hak ve sorumlulukları gibi zorunlu sözleşmelerin yanı sıra işveren ve iş gören arasında psikolojik sözleşme yapılmaktadır. Söz konusu psikolojik sözleşme bir metafor olup, karşılıklı olarak vaatlerin, beklentilerin ve benzeri unsurların yer aldığı soyut bir kavram olarak nitelendirilebilir.

Bir diğer yandan motivasyon kavramı örgütün bir değer olarak gördüğü çalışanın fiziksel ve psikolojik açıdan kendisini bir işi yapmaya hazır hissetmesi, verilen görevleri sorumluluk addetmesi olarak ifade edilebilir. Motivasyon, bireylerin kişisel yaşamlarından başlayarak iş yerlerindeki kültüre kadar birçok değişkenden etkilenen bir yapıya sahiptir. Bütün değişkenlerin iyilik halinde olması, bireyin kişisel ve iş motivasyonunun yerinde olabileceği sonucunu doğurmaya meyillidir. Ayrıca motivasyonun, disiplinli ve iş ahlakına sahip bir çalışan tarafından algılanışı muhtemelen sorumluluk düzeyindedir.

Bu çalışma ise literatürdeki diğer çalışmalar ile benzer şekilde psikolojik sözleşme ile motivasyon arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca psikolojik sözleşmenin motivasyon üzerindeki etkisi çalışmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır. İki veya daha fazla taraf arasında yapılan psikolojik sözleşmeler örgütsel yaşamda birçok olumlu unsurun meydana gelmesini sağlayacaktır. Bunlardan birisi de motivasyon gücüdür. Bir işverenin çalışanına karşı vermiş olduğu bir vaadi yerine getirmesi, çalışanın motive olması açısından önemlidir. Psikolojik sözleşme kavramı genellikle özel sektör kuruluşlarında daha çok önem verilen bir kavram olduğu için kamu örgütlerinde uygulanması önem arz etmektedir. Çünkü kamu örgütlerinde çalışanların genellikle bir görev tanımları bulunmaktadır. Bu yüzden çalışanlar görev tanımlarının dışında örgütlerine fayda sağlayacak işler yapmak için örgüt yöneticilerinden bazı beklentiler içerisine girebilmektedir. Bu çalışmanın örneklemini oluşturan akademisyenler bu duruma çok iyi bir örnektir. Örneğin akademisyenler olarak bu çalışmaya katkı sağlayan kişilerin bilim insanı sıfatı taşıması öncelikle çalıştığı kuruma, ardından hem ülkesine hem de uluslararası arenaya katkı sağlayacağı açık bir gerçektir. Bunun yanı sıra hali hazırda araştırma görevlisi ve öğretim görevlisi olarak görev yapmakta olan akademisyenlerin üniversitelerde görev yaptığı ve birçoğunun başka üniversitelerde lisansüstü eğitimlerine devam ettikleri bilinmektedir. Covid-19 pandemi döneminde her ne kadar uzaktan veya karma bir şekilde eğitimler devam etse de salgın döneminde sona gelmesiyle bu durumun değiştiği, lisansüstü öğrencilerin eğitim gördükleri üniversitelere dersler için çağrılmaları muhtemeldir. Eğer lisansüstü eğitimlerine devam eden öğretim elemanlarının bu istekleri yerine getirildiği takdirde onların çalıştıkları kuruma hem görev anlamında hem de akademik anlamda faydalı olması muhtemeldir. Bu akademi camiası açısından sadece bir örneği oluşturmakta olup, psikolojik

sözleşmenin çalışan motivasyonuna önemli bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışma sadece bu yüzden önemli olmayıp, kamu örgütlerinde ve özellikle de üniversitelerdeki gerçeği yansıtmaya açısından genellenebilir bir durumu ortaya koyma açısından değerli görülmektedir. Bunun örnekleri çoğaltılabilir. Çalışmadan elde edilecek sonuçların alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. Kavramsal Çerçeve

Çalışmanın bu bölümünde psikolojik sözleşme ve motivasyon kavramları ile ilgili kavramsal çerçeve sunulmaktadır. Ayrıca psikolojik sözleşmenin motivasyona etkisine yönelik kuramsal temeller alan yazın incelenerek verilmiştir.

1.1. Psikolojik Sözleşme

Bireylerin kendileri ve etkileşimde buldukları bireyler arasında var olduğuna inandıkları yükümlülükler, neye dikkat ettikleri, neyi önemsedikleri, çevreden gelen tepkileri nasıl yorumladıkları ve bunlara vermiş oldukları tepkiler önemli etkiye sahiptir (Rousseau, 2001, s.511). Yükümlülükler genellikle insanlar arasında yapılan sözlü veya yazılı sözleşmeler sonucunda ortaya çıkan bir durumdur. Sözleşme kavramı ise bir anlaşmayı ya da bunun görünümünü ifade eder (Cullinane ve Dundon, 2006, s.114-115). Çalışanların bir kurum veya kuruluşa dâhil edilmesiyle örgütler ile çalışanlar arasında bazı anlaşmalar yapılmaktadır. Bunlar genellikle yapılan iş, alınacak ücret, işverenin sorumlulukları gibi unsurları kapsamakta olup, bu durum yasal sözleşmeler olarak nitelendirilmektedir. Eğer bu sözleşmeler yazılı bir şekilde olmazsa psikolojik sözleşme olarak karşımıza çıkmaktadır (Miles, 2012, s.209). Sözleşme kavramı genellikle iki taraf arasında yazılı beyanlar olarak bilindiğinden psikolojik sözleşme kavramının bir metafor olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca araştırmacılar psikolojik sözleşmenin vaatler, beklentiler, yükümlülükler veya bunların bir arada olduğu bir birleşimi belirtme yetisine sahipliğini ve psikolojik sözleşmenin iki veya daha fazla taraf arasında bir anlaşmayı temsil etme durumunu araştırmışlardır (Alcover vd., 2017, s.4; Guest, 1998, s.650-651).

Psikolojik sözleşme kavramının tarihçesine bakıldığında kavramı, Argyris (1960)'in incelediği ve çalışanlar ile işverenler arasındaki yazılı olmayan ilişkileri belirlemek için kullanıldığı görülmektedir. Psikolojik sözleşme Argyris (1960)'e göre verimliliği artıran ve sorunları en aza indiren bir uygulamadır. Rousseau (1989, s.121-138; 1995) ise bu kavramı genişleterek psikolojik sözleşmeyi bireylerin değişim ilişkisine inançları olarak kavramsallaştırmaya çalışmıştır. Bunu yaparken değişimle ilgili yükümlülükleri, sözleşme türlerini, psikolojik sözleşmenin ihlâlini, sürecin işleyişin vb. konuları ele almıştır.

Psikolojik sözleşme konusunda yapılan araştırmalara bakıldığında önemli eksikliklerin olduğu görülmektedir. Zaman içerisinde psikolojik süreçlere dikkat edilmemesi bunlardan birisidir. Psikolojik sözleşmelerde dinamik bir yapının olması önerilmesine rağmen araştırmaların çoğu anlık olarak çalışan ve işveren arasındaki ilişkileri yansıtmaktadır. Araştırmalar gerçek değişim ilişkilerinin eğilimini ve psikolojik sözleşmenin süreç içerisindeki evrimine odaklanmamıştır. Örgütsel araştırmalarda anlık değişimlerin benimsenmesi, psikolojik sözleşmenin geniş anlamda değerlendirilmesine olanak sağlayacaktır (Schalk ve Roe, 2007, s.174; Shipp ve Cole, 2015). Psikolojik sözleşmelerde zaman, kritik bir öneme sahiptir. Ancak alan yazın incelendiğinde psikolojik sözleşme ihlâline durumu söz konusu olduğunda zaman faktörü üzerine odaklanılmadığı görülmektedir (Rousseau vd., 2016, s.1082).

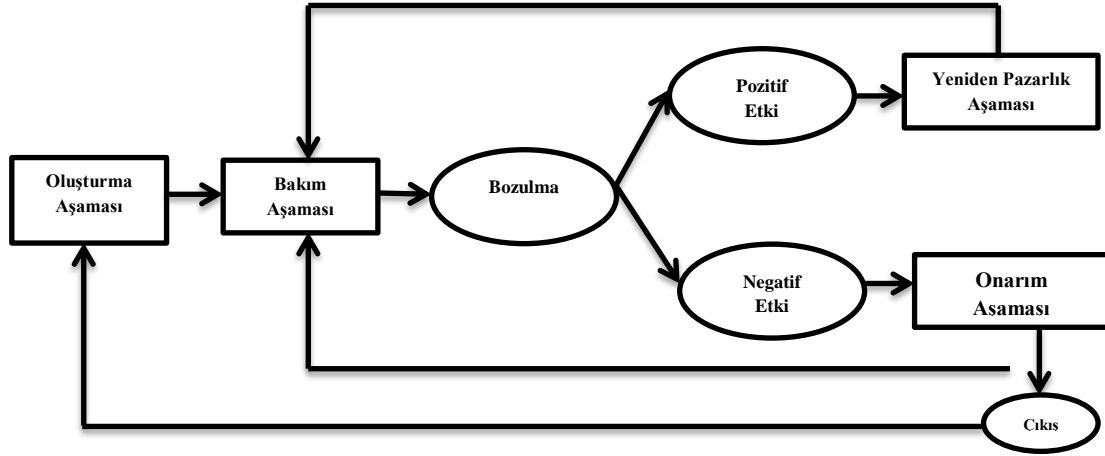
Psikolojik sözleşmeler, iş görenlerin çalıştıkları örgütün kendilerine ne kadar borçlu olduklarına ve örgüte kendilerinin borçlarına ilişkin inançlarından oluşmaktadır (Lambert vd., 2003, s.895). Dolayısıyla iş görenlerin psikolojik sözleşmelere yönelik algıları örgütsel bağlılıklarını doğrudan etkilemektedir. Ayrıca psikolojik sözleşmeler bir örgütün genel performansı ve rekabet gücünde önemli bir rol oynamaktadır (Passarelli, 2011, s.28).

Psikolojik sözleşme, alan yazında da belirtildiği üzere işlemsel ve ilişkisel olmak üzere iki boyuta ayrılmaktadır (Raja vd., 2004, s.351). İşlemsel sözleşmeler, örgüt ve çalışanlar

arasındaki ekonomik ilişkileri ele almaktadır (Cavanaugh ve Noe, 1999, s.324). Ayrıca işlemsel sözleşmeler, sadece sözleşmenin ekonomik boyutuyla değil aynı zamanda çalışanların hak ettikleri ücretlerin adil olmasına odaklanır (Rousseau ve Vade-Benzoni, 1994, s.464). İlişkisel sözleşmeler ise örgütler ve çalışanlar arasındaki saygı, sadakat ve güven bağlamında oluşturulmaktadır (Turnley vd., 2003, s.189). Bir yandan örgütsel vatandaşlık davranışı ile alakalı olan ilişkisel sözleşmeler, ekonomik uygulamalardan tamamen uzak bir şekilde çalışanların örgütlerine ilişkin hislerini açıklamaktadır (Kanbur ve Ay, 2020, s.533).

Şekil 1. Psikolojik sözleşme aşamalarına ve aralarındaki ilişkilere genel bakış

Şekil 1’de görüldüğü üzere psikolojik sözleşmenin aşamaları ve aralarındaki ilişkiler gösterilmektedir. Rousseau ve arkadaşlarının (2016, s.1083) oluşturduğu şekle göre bazı durumlarda ilişkilerdeki hasarlarının onarılması mümkün olmayabilir ve çalışan kendi açısından sözleşmesini sonlandırarak işten ayrılmayı seçebilir. Çalışanın işten ayrılma niyetini birçok faktörün etkilediği gibi işverenle çalışan arasındaki ilişkisel ve işlemsel sözleşme yerine getirilmediği takdirde bununla karşılaşılabilir.

1.2. Motivasyon

Motivasyon kavramı, geçmişten günümüze kadar üzerinde çok tartışılan bir kavram olmuştur. Toplumsal, bireysel, örgütsel, psikolojik açılarından gerekli olan motivasyon kavramı, davranışların yorumlanması ile hakkında düşünceler elde edilebilecek bir konudur. Çünkü motivasyon mikroskop ile incelenecek bir konu olmayıp bireylerin davranışları sayesinde açığa çıkmaktadır (Güney, 2017). Literatür incelendiğinde motivasyon kavramının önem arz eden bir konu olduğu görülmektedir. Martin (2003, s.101), bu konuda örgütlere başarılarının artması ve devamı için öğrenen ve motive edilmiş iş görenlere sahip olmanın gerekliliğini önermektedir. Bir diğer yandan örgütlerin verimliliği, dünyadaki rekabetçi anlayışa ayak uydurmak ve teknoloji çağında en önemli kaynağın insan kaynağı olduğu açık bir gerçektir (Robins ve Coulter, 2005). Dolayısıyla motivasyon, bu insan kaynağının geliştirilmesi açısından bir araç özelliği taşımaktadır.

Bir örgütün başarısını belirleyen faktörler arasında motivasyon kavramı da bulunmaktadır. Yapılan araştırmalar bu durumu kanıtlar niteliktedir (Kanungo, 1994; Edginton, 2000, s.107; Al-Alawi, 2005, s.226; Koçak ve Özüdoğru, 2012, s.77; Sökmen vd., 2013, s.45; İyidemirci ve Aydınatan, 2018, s.134). Motivasyon kavramı, geçmişte birçok araştırmacı tarafından kuramlar oluşturulan bir kavramdır. Literatür incelendiğinde birçok farklı motivasyon kuramının bulunduğu görülmektedir (Mirabela ve Madela, 2013, s.1512). Literatürde birçok motivasyon kuramının olmasının sebebi, insan doğasının iç içe geçmiş karmaşık bir yapıya sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü bazı insanlar rasyonel düşünürken bazıları duygusal davranmaktadır. Dolayısıyla kişiden kişiye değişen motivasyon olguları vardır (Riggio, 2014).

Motivasyon kavramının tanımlamalarına bakıldığında birden fazla tanımının yapıldığı görülmektedir. Elliot ve Covington (2001, s.75), motivasyonu bireylerin eylemlerinin, isteklerinin ve ihtiyaçlarının nedenleri olarak tanımlamaktadır. Ayrıca motivasyon, bireyin davranış eğilimi veya bir bireyin davranışını tekrarlamak istemesine neden olan unsur olarak tanımlanabilir. Oxford ve Shearin (1994, s.12) motivasyonu, bir amaca ulaşma arzusu ve bu amaca yönelik çalışma enerjisi, gücü olarak ifade etmektedir. Broussard ve Garrison (2004, s.108) ise bir davranış gerçekleşme ihtimali üzerine iten özelliğin, motivasyon gücü olduğu dile getirmektedir.

Hauser (2014, s.240) çalışmasında iş motivasyonu ve örgütsel davranış arasındaki ilişkiyi incelerken, insan motivasyonu ve iş motivasyonunun eş anlamlı olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla örgütlerden motivasyon beklerken çalışanların motive olmasını beklemek daha doğru olacaktır. Ayrıca ihtiyaçlar (çalışanların faaliyetlerine enerji veren dürtü), örgütün hedefleri ile örtüşen amaçlar ve durumlar, eğilimler (çalışanların duygusal ilişkileri ve tutumları bir örgütüm motivasyonunu oluşturmaktadır.

Yukarıda da bahsedildiği üzere motivasyon kavramı denilince akla birçok kuram ve teorinin gelmesi normaldir. Bu teorilerin ve kuramların hepsi insanların farklı yapılarından, çevrenin etkilerinden vb. unsurlardan etkilenilerek oluşturulmuştur. Bunlar, temel ihtiyaçlar kuramı, iç ve dış motivasyon kuramları, yönetin kuramları şeklinde sınıflandırılabilir. Fakat bir örgütün içerisindeki motivasyonun iş motivasyonu ile birlikte düşünülmesi, konunun amacına ulaşması açısından önem arz etmektedir. Yapılan motivasyon çalışmalarına bakıldığında iş motivasyonunun örgütsel yaşamda birçok etmenle ilgili olması nedeniyle farklı değişkenler ile birlikte araştırmalar yapılmıştır. Bunlar liderlik, iletişim, psikolojik güçlendirme, tükenmişlik, bağlılık, performans gibi konulardır (Fernet vd., 2012, s.212; Mafini ve Dlodlo, 2014, s.2; Toode vd., 2014, s.363; Lazaroiu, 2015).

1.3. Psikolojik Sözleşme İle Motivasyon Arasındaki İlişki

Sözleşme, en az iki taraf arasında yapılan anlaşma olarak karşımıza çıkan bir kavramdır. Eğer bir kurum veya kuruluşta işveren ve çalışanlar arasında yazılı olmayan sözleşmeler yapılıyor ise bunlara psikolojik sözleşme olarak adlandırılmaktadır. Psikolojik sözleşme, taraflar arasındaki beklentileri ifade etmektedir. Bu beklentiler, işveren tarafından sözlü olarak yapılan söylemler, vaatler gibi unsurlardır. Yasal olarak anlaşılmayan durumlarda ve çalışanların motive olması, işini daha iyi yapması gibi nedenler ile yapılan psikolojik sözleşme işveren tarafından böyle algılanırken, çalışan tarafından ise işverene karşı işe devam etme, daha performanslı bir şekilde çalışma şeklinde olabilmektedir.

Motivasyon kavramı ise bireylerin davranış eğilimleri neden yaptıklarını anlatan bir olgudur. Kişileri harekete geçirmek için bir nevi ateşleme sistemi olarak görülen motivasyon, özellikle örgütsel yaşamda kurumlar ve çalışanlar tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. Motivasyon, üzerinde birçok kuram ve teori oluşturulan bir kavram olup, geçmişten günümüze birçok araştırma yapılmıştır. Motivasyonun bireysel, kurumsal ve toplumsal yaşamda etkileri olduğu ileri sürülmektedir.

Psikolojik sözleşme kavramı birçok alanda açığa çıkan ve motivasyon ile iç içe geçmiş bir kavram olarak ifade edilmektedir. Ayrıca psikolojik sözleşmenin açıklanması çeşitli motivasyon kuramları ile açıklanmıştır. Örneğin karşılıklılık kuramı, bireylerin birbirlerine karşı gösterdikleri davranışların “karşılık” temeline dayandığını ifade etmektedir. Bireyler kendilerine iyilik yapıldığında aynı şekilde davranış gösterme eğilimindedir (Topaloğlu ve Arastaman, 2016, s.27). Bu kurama göre örgüt ve çalışan arasında karşılıklı davranışların meydana gelmesi psikolojik sözleşmenin temelini oluşturmaktadır. Bir diğer yandan Adams (1963, s.245) tarafından geliştirilen eşitlik kuramının psikolojik sözleşmeye dayanak oluşturduğu söylenebilir. Eşitlik kuramına göre eşitlik, çalışanların işteki başarısı ve tatmin olma duygusu yaşamaları, çalışanların çalıştıkları ortamlarda algıladıkları eşitlik durumlarına bağlı olmaktadır. Dolayısıyla örgütün çalışanlara aynı oranda davranması eşitlik kuramına bağlanmıştır. Beklenti kuramına

göre çalışanlar maddi çıkarları göz önünde bulundurulduğunda akıllı davranırlar, ikilemde kaldıkları zaman avantajlı durumları seçme eğiliminde olurlar (Tevrüz, 1999). Bu kuramın psikolojik sözleşme katkısı ise çalışanların sadece beklentiler karşılandığında tatmin ve motive olmalarıdır. Bu durum hem psikolojik sözleşmeye hem de motivasyona atıf yapmaktadır. Son olarak sosyal mübadele kuramı, çalışanların örgüte sundukları hizmet karşılığında elde etmeyi umdukları şeyler olarak ifade edilmektedir. Kuram fayda-maliyet ilişkisi içerisinde değerlendirildiğinden çalışan ödül alabileceğine dair beklentiye girip ödülü alacağını düşünürse örgüt ile ilişkisini sürdürmektedir.

Yapılan çalışmalar incelendiğinde Kaldırımcı (1987)'nin yapmış olduğu çalışmada psikolojik sözleşmenin motivasyonla ilişkili olduğunu ortaya koyarak motivasyon için anahtar kavramın psikolojik sözleşme olduğu ifade etmektedir. Karcıoğlu ve Türker (2010), Topaloğlu ve Arastaman (2016) çalışmalarında psikolojik sözleşme ile motivasyon arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Ayrıca yapılan çalışmalarım birçoğunda psikolojik sözleşmenin yerine getirilebilmesi için gerekli öğelerden birinin motivasyon olduğu dile getirilmiştir (Castaing, 2006; Lee ve Liu, 2009; Annet vd., 2011; Wang ve Larry, 2015; Cihangiroğlu vd., 2016; Corder ve Ronnie, 2017).

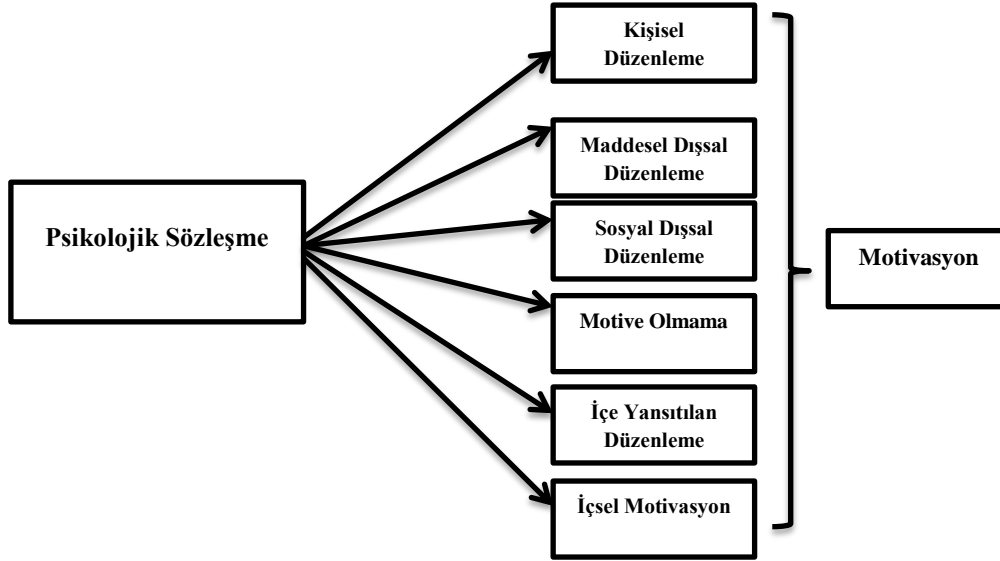
Psikolojik sözleşme ve alt boyutlarının motivasyon ve alt boyutları üzerine etkisinin üniversite çalışanları özelinde incelendiği bu çalışmada araştırmanın amacına uygun bir şekilde ve iki kavram arasındaki ilişkilerin olduğu araştırmalar olduğu için sınanmak üzere aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

- H₁:** Psikolojik sözleşme ile motivasyon arasında pozitif yönlü ilişki vardır.
- H_{2a}:** Psikolojik sözleşmenin kişisel düzenleme üzerine pozitif etkisi vardır.
- H_{2b}:** Psikolojik sözleşmenin maddesel dışsal düzenleme üzerine pozitif etkisi vardır.
- H_{2c}:** Psikolojik sözleşmenin sosyal dışsal düzenleme üzerine pozitif etkisi vardır.
- H_{2d}:** Psikolojik sözleşmenin motive olmama üzerine pozitif etkisi vardır.
- H_{2e}:** Psikolojik sözleşmenin içe yansıtılan düzenleme üzerine pozitif etkisi vardır.
- H_{2f}:** Psikolojik sözleşmenin içsel motivasyon üzerine pozitif etkisi vardır.

2. Yöntem

Bu araştırma betimsel nitelikte bir alan araştırması olarak planlanmış ve uygulanmıştır. Araştırmanın amacı, psikolojik sözleşme ile motivasyon arasındaki ilişkiyi belirlemek ve örgütsel davranış literatürüne katkı sağlamaktır. Ayrıca psikolojik sözleşmenin motivasyon üzerindeki etkisini belirlemek çalışmanın bir diğer amacıdır. Nicel araştırma deseninde planlanan çalışmada Yozgat Bozok Üniversitesinde görev yapan akademisyenler üzerinde bir çalışma yapılmıştır. Araştırmanın bilimsel etik kurallara uygunluğu, Yozgat Bozok Üniversitesi Etik Komisyonu tarafından 21.04.2021 tarihinde yapılan toplantıda 21/02 nolu karar ile uygun bulunmuştur.

Şekil 2. Araştırmanın kavramsal modeli

Araştırmanın kavramsal modeli dikkate alınarak araştırmanın hipotezleri oluşturulmuştur. Araştırma konusu olarak belirlenen psikolojik sözleşme ve motivasyon ilişkisi çalışması açısından iki kavramın ayrı ayrı yapıldığı çalışmalar ile motivasyonu etkilediği çalışmalarda öne sürülse de iki kavramın birlikte araştırıldığı çalışma sayısı literatürde sınırlı olduğu görülmüştür.

2.1. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Bu araştırma nicel araştırma deseninde planlanmıştır. Araştırmanın evrenini Yozgat Bozok Üniversitesinde gören yapan akademik personel oluşturmaktadır. 2021 yılı itibariyle 951 tane akademik personel bulunmaktadır. Araştırmaya katılmayı kabul eden 310 kişiyle dijital platformlar üzerinden anket uygulaması yapılmıştır. Yapılan anketlerden analizlere uygun olmayan anketler çıkarıldığında 295 anket analizi tabii tutulmuştur. Araştırmada basit rastgele örneklem seçimi kullanılmıştır. 951 kişilik bir evrende 95 kişilik örneklem sayısının kabul edilebilir olduğu ifade edilmektedir (Bartlett vd., 2001; Coşkun vd., 2019). Katılımcıların ankete içten ve samimi cevaplar verdikleri varsayılmaktadır.

2.2. Araştırmada Kullanılan Ölçekler

Bu çalışmaya başlamadan önce ilgili üniversite etik kurulundan ve daha sonra genel sekreterlik birimlerinden yazılı izinler alınmıştır. Araştırma verilerinin toplanmasında araştırmacı tarafından oluşturulan sosyo-demografik bilgiler formu, Demirkasımoğlu (2012) tarafından geliştirilen Psikolojik Sözleşme Ölçeği ve Çivilidağ ve Şekercioğlu (2017) tarafından geliştirilen Çok Boyutlu İş Motivasyonu Ölçeği kullanılmıştır. Psikolojik Sözleşme Ölçeği yirmi iki sorudan oluşmaktadır. İlişkisel ve işlemsel olmak üzere iki alt boyuta sahip olan ölçek, beşli likert yapıya sahip bir ölçektir. Ölçeğin puanlandırılması 1-Hiç Katılmıyorum/5-Tamamen Katılıyorum şeklindedir. Bu araştırma özelinde ilgili ölçeğin güvenirlik katsayısı 0,84 olarak belirlenmiştir. Çok Boyutlu İş Motivasyonu Ölçeği, on sekiz sorudan oluşmaktadır. Kişisel düzenleme, dışsal düzenleme (maddesel), dışsal düzenleme (sosyal), motive olmama, içe yansıtılan düzenleme, içsel motivasyon olmak üzere altı boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin puanlandırılması 1-Hiç Uygun Değil/7-Tamamen Uygun şeklindedir. Bu araştırma özelinde ilgili ölçeğin güvenirlik katsayısı 0,70 olarak belirlenmiştir. Araştırmalarda güvenirlik katsayısının 0,70 puanın üzerinde olması, ölçeklerin güvenilir ölçekler olduğunu göstermektedir (Büyüköztürk vd., 2014).

2.2.1. Ölçeklerin Geçerlik Analizi

Çalışmada veri toplamak amacıyla kullanılan ölçme araçlarının geçerlilik durumlarını test etmek amacıyla IBM SPSS 24.00 programı aracılığı ile açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Tablo 1’de “Psikolojik Sözleşme Ölçeği”ne ilişkin açımlayıcı faktör analizi verilmektedir.

Tablo 1. Psikolojik sözleşme ölçeğine yönelik açımlayıcı faktör analizi sonuçları

Psikolojik Sözleşme Ölçeği Maddeleri	İlişkisel	İşlemsel
Çalıştığım kurumdaki görevimi istediğim zaman bırakabilirim.	0,89	
Çalıştığım kuruma karşı geleceğe ilişkin herhangi bir yükümlülüğüm bulunmamaktadır.	0,87	
Makul bir süre önce bildirmek koşuluyla çalıştığım kurumdaki görevimden ayrılabilirim.	0,68	
Çalıştığım kurumdaki işimin gereklerini asgari düzeyde yerine getiririm.	0,57	
Çalıştığım kurumda sadece bana ödenen ücretin karşılığında işleri yaparım, fazlasını yapmam.	0,88	
Çalıştığım kurumda sınırlı sayıda sorumluluk üstlenirim.	0,76	
Çalıştığım kurum için gerektiğinde fedakârlıkta bulunurum.	0,91	
Çalıştığım kurumun işlerini kendi işim gibi sahiplenirim.	0,59	
Çalıştığım kurumda uzun süre çalışmayı planlıyorum.	0,82	
Çalıştığım kurumda emekli olana kadar çalışabileceğimi düşünüyorum.	0,94	
İşimin zorunlu kıldığı değişen performans taleplerine uyum sağlıyorum.	0,90	
Değişen şartların getirdiği performans gerekliliklerini olumlu karşılarım.	0,60	
Yöneticilerin veya üstlerimin gözünde değerimi artıracak gelişme olanakları ararım.	0,76	
Çalıştığım kurumda değerli bir çalışan olabilmek için yeni beceriler edinirim.		0,84
Çalıştığım kurumda daima değerli bir çalışan olarak görülmemi sağlayacak işler yaparım.		0,83
Çalıştığım kurum bana, geleceğe dair iş güvencesi vermemektedir.		0,89
Bu kurumda sunulan eğitim olanakları yalnızca mevcut işimle ilgilidir.		0,64
İşim, açıkça tanımlanmış belli yetki ve sorumluluklarla sınırlandırılmıştır.		0,71
Üstlerim veya yöneticiler, bir çalışan olarak kişisel mutluluğumu önemserler.		0,62
Üstlerim veya yöneticiler, kişisel sorunlarıma karşı duyarlı davranır.		0,61
Üstlerim veya yöneticiler, karar alırken, benim çıkarlarımı da dikkate alırlar.		0,85
Üstlerim veya yöneticiler, bu kurumda uzun vadede memnuniyetimi sağlamak için üzerlerine düşeni yapar.		0,90
KMO=0,81; Barlett Test: 8216,768; p<0,00		
Açıklanan Varyans	%38,74	%29,34
Açıklanan Toplam Varyans	%68,09	

Tablo 1.’de görüldüğü üzere psikolojik sözleşme ölçeğinin faktör dağılımı ve faktör analizine ilişkin bulgular sunulmuştur. Orijinal psikolojik sözleşme ölçeğinde iki boyut ve 22 sorudan oluşan ölçek bu çalışmada da aynı şekilde faktörlere ayrıldığı gözlemlenmektedir. Tabloya göre KMO değerinin 0,81 olması, Barlett küresellik testinin anlamlı çıkması, örneklem sayısının yeterli olduğunu ve verilerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir (Hair vd., 2010). Açıklanan toplam varyans %68,09 olarak belirlenmiştir. Yapılan faktör analizi sonucunda psikolojik sözleşme ölçeğindeki soruların orijinal ölçekteki boyutuna göre dağılması, ölçeğin geçerli bir ölçek olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Motivasyon ölçeğine yönelik açımlayıcı faktör analizi sonuçları

Motivasyon Ölçeği Maddeleri	Kişisel Düzenleme	Maddesel Dışsal Düzenleme	Sosyal Dışsal Düzenleme	Motive Olmama	İçer Yansıtılan Düzenleme	İçsel Motivasyon
İşimde çaba sarf etmenin benim için özel bir anlamı var.	0,75					
Bu iş, kişisel değerlerimle uyumlu olduğu için işimde çaba sarf ediyorum.	0,69					
Bu işte çaba sarf etmenin kişisel olarak önemli olduğunu düşündüğüm için işimde çaba gösteriyorum.	0,73					
Ancak işimde yeterince çaba sarf edersem başkaları (işveren, amir vb.) beni ekonomik olarak ödüllendirirler.		0,93				
İşimde yeterince çaba sarf etmezsem işimi kaybetme riskim olur.		0,71				
İşimde yeterince çaba sarf edersem başkaları (işveren, amir vb.) bana daha fazla iş güvenliği sağlarlar.		0,85				
Başkalarının (amir, meslektaş, aile vb.) bana daha fazla saygı duyması için işimde çaba sarf ediyorum.			0,76			
Başkalarının (amir, meslektaş, aile vb.) bana yönelik eleştirilerinden kaçınmak için işimde çaba sarf ediyorum.			0,92			
Başkalarının (amir, meslektaş, aile vb.) onayını almak için işimde çaba sarf ediyorum.			0,67			
Zamanımı israf ettiğimi düşündüğüm için işimde çaba sarf etmiyorum.				0,65		
Çaba sarf etmeye değer olmadığını düşündüğüm için işimde az çaba gösteriyorum.				0,91		
İşim anlamsız olmasına rağmen neden hala bu işi yaptığımı bilmiyorum.				0,81		
Şimdiki işimde çaba sarf ederim aksi halde, kendimi mahcup hissederim,					0,92	
İşimde çaba sarf ederim aksi halde, kendimi kötü hissederim.					0,69	
İşim, kendimle gurur duymamı sağladığı için işimde çaba sarf ediyorum.					0,82	
Heyecan verici olduğu için işimde çaba sarf ediyorum.						0,77
İlginç olduğu için işimde çaba sarf ediyorum.						0,91
İşimi yaparken eğlendiğim için işimde çaba sarf ediyorum.						0,76
KMO=0,72; Barlett Test: 9283,505; p<0,00						
Açıklanan Varyans	%34,42	%19,03	%12,02	%8,54	%8,14	%5,22
Açıklanan Toplam Varyans	%87,40					

Tablo 2.'de görüldüğü üzere motivasyon ölçeğinin faktör dağılımı ve faktör analizine ilişkin bulgular sunulmuştur. Orijinal çok boyutlu iş motivasyonu ölçeğinde altı boyut ve 18 sorudan oluşan ölçek bu çalışmada da aynı şekilde faktörlere ayrıldığı gözlemlenmektedir. Tabloya göre KMO değerinin 0,72 olması, Barlett küresellik testinin anlamlı çıkması, örneklem sayısının yeterli olduğunu ve verilerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir (Hair vd., 2010). Açıklanan toplam varyans %87,40 olarak belirlenmiştir. Yapılan faktör analizi sonucunda ortaya konulan bilgilerin ve çok boyutlu iş motivasyonu ölçeğinde soruların orijinal ölçekteki boyutuna göre dağılması, ölçeğin geçerli bir ölçek olduğunu göstermektedir.

3. Bulgular

Araştırmannın bu kısmında çalışmadan elde edilen verilere ilişkin tanımlayıcı istatistikler, korelasyon ve regresyon analizlerine ilişkin bulgular yer almaktadır. Ayrıca katılımcıların sosyo-demografik bilgileri verilmiştir.

3.1. Sosyo-Demografik Bilgiler

Araştırmadan elden edilen sosyo-demografik değişkenlere ilişkin bulgular Tablo 3'te sunulmaktadır.

Tablo 3. Katılımcıların sosyo-demografik özellikleri

		N	%
Yaş	25-29 Yaş Arası	41	13,9
	30-34 Yaş Arası	77	26,1
	35-39 Yaş Arası	62	21,0
	40-44 Yaş Arası	43	14,6
	45 Yaş ve Üzeri	72	24,4
Cinsiyet	Kadın	153	51,9
	Erkek	142	48,1
Medeni Durum	Evli	203	68,8
	Bekâr	92	31,2
Öğrenim Durumu	Lisans	14	4,7
	Yüksek Lisans	102	34,6
	Doktora	179	60,7
Çalışılan Birim	Fakülte	195	66,1
	Yüksekokul	100	33,9
Çalışma Süresi	0-5 Yıl Arası	81	27,5
	6-11 Yıl Arası	88	29,8
	12-17 Yıl Arası	58	19,7
	18 Yıl ve Üzeri	68	23,1
Toplam		295	100

Tablo 3'te araştırma kapsamında incelenen akademik personelin sosyo-demografik bilgiler verilmektedir. Tabloya göre 25-29 yaş aralığında 41 (%13,9) kişinin olduğu, 30-34 yaş aralığında 77 (%26,1) kişinin olduğu, 35-39 yaş aralığında 62 (%21,0) kişinin olduğu, 40-44 yaş aralığında 43 (%14,6) kişinin olduğu ve 45 yaş üzerinde 72 (%24,4) kişinin olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların %51,9'u (153) kadın iken %48,1'i (142) erkektir. Medeni duruma bakıldığında 203 (%68,8) katılımcı evli iken 92 (%31,2) katılımcı bekârdır. Öğrenimi durumu açısından 179 (%60,7) kişi doktora mezunu iken 102 (%34,6) kişi yüksek lisans ve 14 (%4,7) kişi lisans mezunudur. Katılımcıların 195 (%66,1)'i fakültede çalışırken 100 (%33,9) tanesi yüksekokulda çalışmaktadır. Çalışma sürelerinde bakıldığında 81 (%27,5) kişi 0-5 yıl aralığında kıdeme sahipken; 88 (%29,8) kişi 6-11 yıl aralığında kıdeme sahiptir. 58 (%19,7) kişi 12-17 aralığında çalışma süresine sahip iken; 68 (%23,1) katılımcının bu organizasyonda 18 yıl ve daha fazla çalıştığı görülmektedir.

Tablo 4. Araştırma verilerinden elde edilen betimleyici istatistikler

	n	Min.	Max.	Ortalama	ss.	Çarpıklık	Basıklık
Psikolojik Sözleşme	295	1,18	3,95	2,75	0,64	-0,56	0,99
İlişkisel	295	1,31	4,08	2,84	0,67	-0,49	0,15
İşlemsel	295	1,00	4,56	2,61	0,79	0,21	0,89
Motivasyon	295	2,28	4,56	3,98	0,48	-1,16	1,42
Kişisel Düzenleme	295	1,33	7,00	5,07	1,50	-0,20	-0,65
Dışsal Düzenleme (M)	295	1,00	5,67	3,37	1,45	-0,21	-1,32
Dışsal Düzenleme (S)	295	1,00	6,33	3,61	1,22	-0,39	-0,20
Motive Olmama	295	1,00	6,00	2,65	1,18	0,77	0,29
İçe Yansıtılan Düzenleme	295	1,00	7,00	5,23	1,52	-0,81	0,03
İçsel Motivasyon	295	1,67	7,00	3,94	1,16	-0,08	0,89

Tablo 4'te psikolojik sözleşme ve motivasyon ölçeklerine ilişkin olarak betimleyici istatistikler yer almaktadır. Araştırmadan elde edilen verilerin normal dağılıma uygunluğu için tanımlayıcı istatistiklerden olan çarpıklık ve basıklık katsayıları sunulmuştur. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin +1,96 ve -1,96 arasında olması, araştırma verilerinin normal dağılım şartlarını sağladığı ifade edilmektedir. Bu yöntemde normallik değerleri, çarpıklık ve basıklık katsayıları ile ilgili parametrelerin standart hataya bölünmesiyle elde edilmektedir (Can, 2017, s. 85). Çarpıklık ve basıklık değerlerinin aralığı için literatürde farklı ifadeler yer almaktadır. Örneğin Tabachnick ve Fidell (2013), çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1,5 ile +1,5 arasında olması gerektiğini ifade ederken; Jondeau ve Rockinger (2003) ise çarpıklık ve basıklık değerlerinin -3 ile +3 arasında olmasının normallik varsayımını karşıladığını belirtmektedir (Çuhadar vd., 2019, s.155). Tablo 4'te yer alan değerlere göre Psikolojik sözleşme ölçeği için çarpıklık değeri, -0,56 ve basıklık değeri 0,99 olarak belirlenmiştir. Motivasyon ölçeğine ilişkin çarpıklık değeri -0,49 iken basıklık değeri 0,15 olarak bulunmuştur. Ölçeklerin alt boyutlarına ilişkin diğer tanımlayıcı istatistikler yukarıdaki Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 5. Psikolojik sözleşme ölçeğine ilişkin tanımlayıcı istatistikler

Psikolojik Sözleşme Ölçeği Maddeleri	Ortalama	Std. Sapma
Üstlerim veya yöneticiler, kişisel sorunlarım karşı duyarlı davranır.	1,90	1,24
Çalıştığım kurum bana, geleceğe dair iş güvencesi vermemektedir.	2,20	1,08
Çalıştığım kurumda sadece bana ödenen ücretin karşılığında işleri yaparım, fazlasını yapmam.	2,25	1,14
Üstlerim veya yöneticiler, karar alırken, benim çıkarlarımı da dikkate alırlar.	2,51	1,18
Çalıştığım kurumdaki görevimi istediğim zaman bırakabilirim.	2,59	1,43
Çalıştığım kurumda emekli olana kadar çalışabileceğimi düşünüyorum.	2,61	1,57
Çalıştığım kurum için gerektiğinde fedakârlıkta bulunurum.	2,69	1,52
Çalıştığım kurumun işlerini kendi işim gibi sahiplenirim.	2,70	1,57
Çalıştığım kurumda değerli bir çalışan olabilmek için yeni beceriler edinirim.	2,75	1,27
Üstlerim veya yöneticiler, bu kurumda uzun vadede memnuniyetimi sağlamak için üzerlerine düşeni yapar.	2,75	1,42
Çalıştığım kurumda daima değerli bir çalışan olarak görülmemi sağlayacak işler yaparım.	2,79	1,25
Çalıştığım kurumda uzun süre çalışmayı planlıyorum.	2,82	1,35
Çalıştığım kuruma karşı geleceğe ilişkin herhangi bir yükümlülüğüm bulunmamaktadır.	2,83	1,33
Yöneticilerin veya üstlerimin gözünde değerimi artıracak gelişme olanakları ararım.	2,84	1,23
Çalıştığım kurumdaki işimin gereklerini asgari düzeyde yerine getiririm.	2,84	1,31
Çalıştığım kurumda sınırlı sayıda sorumluluk üstlenirim.	3,02	1,14
Değişen şartların getirdiği performans gerekliliklerini olumlu karşılarım.	3,11	1,17
İşimin zorunlu kıldığı değişen performans taleplerine uyum sağlarım.	3,21	1,42
Bu kurumda sunulan eğitim olanakları yalnızca mevcut işimle ilgilidir.	3,32	1,15
İşim, açıkça tanımlanmış belli yetki ve sorumluluklarla sınırlandırılmıştır.	3,47	1,23
Makul bir süre önce bildirmek koşuluyla çalıştığım kurumdaki görevimden ayrılabilirim.	3,48	1,79
Toplam	2,75	0,64

Tablo 5’te psikolojik sözleşme ölçeğine ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri verilmiştir. Tablo 5’e göre “Üstlerim veya yöneticiler, kişisel sorunlarıma karşı duyarlı davranır.” ifadesi 1,90 ortalama ile en düşük ortalamaya sahip ölçek maddesidir. “Makul bir süre önce bildirmek koşuluyla çalıştığım kurumdaki görevimden ayrılabilirim.” ifadesi 3,48 ortalama ile en yüksek ortalamaya sahip ölçek maddesidir. Bu ölçekte ölçek ifadeleri, 1,00 ile 5,00 arasında değerler almaktadır.

Tablo 6. Motivasyon ölçeğine ilişkin tanımlayıcı istatistikler

Motivasyon Ölçeği Maddeleri	Ortalama	Std. Sapma
İşim anlamsız olmasına rağmen neden hala bu işi yaptığımı bilmiyorum.	2,48	1,37
Ancak işimde yeterince çaba sarf edersem başkaları (işveren, amir vb.) beni ekonomik olarak ödüllendirirler.	2,57	1,55
Çaba sarf etmeye değer olmadığını düşündüğüm için işimde az çaba gösteriyorum.	2,60	1,63
Başkalarının (amir, meslektaş, aile vb.) onayını almak için işimde çaba sarf ediyorum.	2,72	1,37
Zamanımı israf ettiğimi düşündüğüm için işimde çaba sarf etmiyorum.	2,86	1,87
İlginç olduğu için işimde çaba sarf ediyorum.	3,12	1,72
İşimde yeterince çaba sarf edersem başkaları (işveren, amir vb.) bana daha fazla iş güvenliği sağlarlar.	3,22	2,03
Başkalarının (amir, meslektaş, aile vb.) bana daha fazla saygı duyması için işimde çaba sarf ediyorum.	3,90	1,72
Heyecan verici olduğu için işimde çaba sarf ediyorum.	4,13	1,88
Başkalarının (amir, meslektaş, aile vb.) bana yönelik eleştirilerinden kaçınmak için işimde çaba sarf ediyorum.	4,21	1,77
İşimde yeterince çaba sarf etmezsem işimi kaybetme riskim olur.	4,33	1,82
İşimi yaparken eğlendiğim için işimde çaba sarf ediyorum.	4,56	1,66
İşimde çaba sarf ederim aksi halde, kendimi kötü hissederim.	5,02	1,65
Bu iş, kişisel değerlerimle uyumlu olduğu için işimde çaba sarf ediyorum.	5,04	1,58
Bu işte çaba sarf etmenin kişisel olarak önemli olduğunu düşündüğüm için işimde çaba gösteriyorum.	5,04	1,68
İşimde çaba sarf etmenin benim için özel bir anlamı var.	5,12	1,87
Şimdiki işimde çaba sarf ederim aksi halde, kendimi mahcup hissederim.	5,22	1,83
İşim, kendimle gurur duymamı sağladığı için işimde çaba sarf ediyorum.	5,46	1,77
Toplam	3,98	0,48

Tablo 6’da motivasyon ölçeğine ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri verilmiştir. Tablo 6’ya göre “İşim anlamsız olmasına rağmen neden hala bu işi yaptığımı bilmiyorum.” ifadesi 2,48 ortalama ile en düşük ortalamaya sahip ölçek maddesidir. “İşim, kendimle gurur duymamı sağladığı için işimde çaba sarf ediyorum.” ifadesi 5,46 ortalama ile en yüksek ortalamaya sahip ölçek maddesidir. Bu ölçekte ölçek ifadeleri, 1,00 ile 7,00 arasında değerler almaktadır.

Tablo 7. Psikolojik sözleşme ve alt boyutları ile motivasyon ve alt boyutları arasındaki korelasyon analizi

n=295	a	b	c	d	e	f	g	h	j	k
Psikolojik Sözleşme ^a	r	0,339**	1							
Motivasyon ^b	p	0,00								
İlişkisel ^c	r	0,911**	0,179**	1						
İşlemsel ^d	p	0,00	0,00	0,00	1					
Kişisel Düzenleme ^e	r	-0,157**	0,461**	-0,119*	-0,166**	1				
Dışsal Düzenleme (M) ^f	p	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1			
Dışsal Düzenleme (S) ^g	r	0,357**	0,616**	0,274**	0,370**	-0,089	0,368**	1		
Motive Olmama ^h	p	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,22	1	
İçe Yansıtılan Düzenleme ^j	r	-0,183**	0,547**	-0,220**	0,093	0,822**	-0,278**	0,031	-0,815**	1
İçsel Motivasyon ^k	p	0,00	0,00	0,00	0,11	0,00	0,00	0,59	0,00	0,01

** Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır. * Korelasyon 0.05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 7’de psikolojik sözleşme ve alt boyutları ile motivasyon ve alt boyutları arasında yapılmış olan korelasyon analizine ilişkin bulgular sunulmuştur. Korelasyon katsayısının +1 ile -1 arasında değerler aldığı ifade edilmektedir (Coşkun vd., 2019, s. 264). Yapılan korelasyon analizine göre psikolojik sözleşme ile motivasyon arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkinin olduğu tespit edilmiştir ($r=0,339$, $p<0,01$). İlgili sonuçlara göre “**H₁**: Psikolojik sözleşme ile motivasyon arasında pozitif yönlü ilişki vardır.” hipotezi kabul edilmiştir. Ölçeklerin alt boyutları arasında yapılan korelasyon analizine ilişkin bulgular Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 8. Psikolojik sözleşme ile motivasyon alt boyutları arasındaki regresyon analizi

R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Standart Hata	f	Sig.	
0,702	0,493	0,483	0,46	46,688	0,000	
Model	Standardize Edilmemiş Katsayılar	Standardize Edilmiş Katsayılar	Standart Hata	β	t	p
Sabit Değişken	1,57	0,33			4,72	0,000
Kişisel Düzenleme	-0,21	0,04		-0,498	-4,46	0,000
Dışsal Düzenleme (Maddesel)	-0,07	0,02		-0,171	-2,73	0,000
Dışsal Düzenleme (Sosyal)	0,14	0,02		0,278	5,81	0,000
Motive Olmama	0,08	0,04		0,156	1,96	0,055
İçe Yansıtılan Düzenleme	0,09	0,04		0,212	2,26	0,020
İçsel Motivasyon	0,32	0,02		0,595	11,64	0,000

Bağımlı Değişken: Psikolojik Sözleşme

Tablo 8’de psikolojik sözleşme ile motivasyon alt boyutları arasında yapılan regresyon analizi verilmiştir. Yapılan regresyon analizi sonucuna göre bağımlı değişken psikolojik sözleşme olarak kabul edildiğinde örgüt içerisinde yapılan psikolojik sözleşmenin motivasyon üzerinde %49’luk değişimi açıkladığı tespit edilmiştir ($r^2=0,493$; $f=46,688$; $p=0,000$) (Tablo 8). İlgili sonuçlara göre kurulan regresyon modelinin anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Yapılan regresyon analizinde bağımlı değişkenin psikolojik sözleşme, bağımsız değişkenler ise kişisel

düzenleme, dışsal düzenleme (maddesel), dışsal düzenleme (sosyal), motive olmama, içe yansıtılan düzenleme ve içsel motivasyondur. Analiz sonuçlarına göre psikolojik sözleşmenin motivasyon alt boyutu olan kişisel düzenleme alt boyutu üzerinde anlamlı ve negatif etkisinin olduğu saptanmıştır ($\beta=-0,498$; $p<0,05$). Psikolojik sözleşmenin motivasyon alt boyutu olan maddesel dışsal düzenleme alt boyutu üzerinde anlamlı ve negatif etkisinin olduğu belirlenmiştir ($\beta=-0,171$; $p<0,05$). Psikolojik sözleşmenin motivasyon alt boyutu olan sosyal dışsal düzenleme alt boyutu üzerinde anlamlı ve pozitif etkisinin olduğu belirlenmiştir ($\beta=0,278$; $p<0,05$). Psikolojik sözleşmenin motivasyon alt boyutu olan içe yansıtılan düzenleme alt boyutu üzerinde anlamlı ve pozitif etkisinin olduğu belirlenmiştir ($\beta=0,212$; $p<0,05$). Psikolojik sözleşmenin motivasyon alt boyutu olan içsel motivasyon alt boyutu üzerinde anlamlı ve pozitif etkisinin olduğu belirlenmiştir ($\beta=0,212$; $p<0,05$). İlgili sonuçlara göre **H2_a** ve **H2_b** hipotezleri reddedilirken; **H2_c**, **H2_d**, **H2_e** ve **H2_f** hipotezleri kabul edilmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, psikolojik sözleşmenin motivasyon ile olan ilişkisi incelenmiş ve psikolojik sözleşmenin çalışanların motivasyon düzeylerini nasıl etkilediği araştırılmıştır. Çalışma Yozgat Bozok Üniversitesinde görev yapan akademisyenler ve araştırma kapsamında kullanılan ölçme araçları ile sınırlıdır.

Araştırma kapsamında elde edilen sonuçlara göre, psikolojik sözleşme ve motivasyon arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre, psikolojik sözleşme düzeylerinin artması durumunda motivasyon düzeylerinin anlamlı olarak artması beklenmektedir. Araştırmadan elde edilen bir diğer bulguya göre psikolojik sözleşmenin motivasyon üzerinde pozitif etkisinin olmasıdır. Boyutlar bazında incelendiğinde psikolojik sözleşmenin, motivasyonun kişisel düzenleme ve maddesel dışsal düzenleme alt boyutları üzerinde anlamlı ve negatif bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Motive olmama alt boyutu üzerinde ise anlamlı bir etki bulunamamıştır. Pozitif ve anlamlı etkiye sahip olan boyutlar ise sosyal dışsal düzenleme, içe yansıtılan düzenleme ve içsel motivasyon olarak belirlenmiştir.

Alan yazın incelendiğinde psikolojik sözleşme ve motivasyonun birlikte araştırıldığı çalışmaların çok sınırlı sayıda olduğu görülmüştür. Özellikle yerli literatürde iki kavramı karşılaştıran bir çalışma olmadığı göze çarpmaktadır. Kaldırmacı (1987)'nin çalışmasında motivasyon için anahtar kavramın psikolojik sözleşme olduğu ifade edilmiştir. Lee ve Liu (2009)'nun çalışmasında psikolojik sözleşme ile başarı motivasyonunu araştırmış ve psikolojik sözleşmenin motivasyonu önemli ölçüde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Personel seçiminde bu yöntemin kullanılması gerekliliği savunulmuştur. Corder ve Ronnie (2017) ise çalışmalarında hemşirelerin motivasyonunu psikolojik sözleşmenin nasıl etkilediğini araştırmışlardır. Nitel bir şekilde araştırılan çalışmada motivasyonu artırmanın liderler tarafından çalışanların rollerini bildirmeleri, onların eğitimleri gibi psikolojik sözleşme unsurlarıyla donatması gerekliliğine ulaşılmıştır. Öztürk (2020)'ün yapmış olduğu çalışmada psikolojik sözleşme alt boyutları ile kamu hizmeti motivasyonu kavramları araştırılmıştır. Yapılan bu çalışmada psikolojik sözleşmenin motivasyona katkı sağladığı belirlenmiştir. Çalışmamızın literatür ile benzer şekilde sonuçlar alması sevindiricidir.

Bir diğer yandan psikolojik sözleşme ile ilgili yapılan çalışmalarda çoğunlukla psikolojik sözleşme ihlalinin ele alındığı görülmektedir. Örneğin Annet ve arkadaşlarının (2011) yapmış olduğu çalışmada psikolojik sözleşme kavramının bir alt boyutu olan ilişkiel sözleşmenin ihlal edilmesi durumunda daha düşük iş motivasyonun ortaya çıkacağı sonucuna ulaşmışlardır. Psikolojik sözleşmenin işveren ve çalışan arasında yapılan pozitif durumlar olduğu göz önünde bulundurulduğunda psikolojik sözleşmenin ihlalinin olumsuz durumlar ortaya çıkaracağı ve motivasyonu da olumsuz yönde etkileyeceği söylenebilir. Alan yazında yapılan araştırmalar bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Bir yandan da motivasyon yerine iş tatmini kavramı ile ilgili yapılan çalışmalara sıklıkla rastlandığı söylenebilir. İş tatmininin çalışanların işlerinden dolayı algıladıkları haz ve hoşnutluk

olduğu göz önünde bulundurulduğunda motivasyon kavramı ile yakından ilişkisi olduğu söylenebilir. Örneğin Nam (2018)'ın yaptığı çalışmada psikolojik sözleşme ile iş tatmini ilişkisini araştırmış ve iki kavram arasında ilişki olduğunu ifade etmiştir. Motivasyon ile ilgili literatürde yapılmış çalışmalar psikolojik sözleşme ile uyum göstermektedir.

Araştırmanın giriş kısmında da bahsedilen örnekten yola çıkılarak akademisyenlerin psikolojik sözleşme algıları motivasyonlarını belirlemektedir. Örneğin çalışmada kullanılan ölçeklerin ortalamalarına bakıldığında “İşim, açıkça tanımlanmış belli yetki ve sorumluluklarla sınırlandırılmıştır.” ifadesi 3,47 ortalama ile yüksek ortalamaya sahip olan ifadelerden birisidir. Buradan yola çıkarak kamu örgütlerinde meslek gruplarında görev tanımlarının bulunması, her çalışanın yapacağı işin belli olması, üniversite dışındaki diğer meslek gruplarına göre üniversitede yapılan işlerin kolay olarak algılanması gibi sebeplerden dolayı akademisyenlerin sadece aldıkları ücret, mesai saatleri gibi durumlardan dolayı motive olabileceği düşünülüyor olabilir. Fakat girişte de bahsedildiği üzere öğretim üyesi olmayan akademik personelin çeşitli şekillerde yöneticiler ile yaptıkları psikolojik sözleşmeler onların iş motivasyonları açısından önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra kurumu geliştirici olmayan, stratejik bir vizyon kazandırmayan, gereksiz iş yükü olarak görülen bazı işlerin akademisyenlere dayatılması; akademisyenlerin asıl işleri olan bilime katkı sağlama işlerini aksatması da bir psikolojik sözleşme ihlali ve motivasyon düşüklüğü ile sonuçlanabilmektedir. Ayrıca” akademik personelin mesai saati kavramı olmaz” şeklindeki bir algı ile bireysel yaşamlarının göz ardı edilmesi de çalışanların işlerine odaklanma ve başarıyı yakalama konusunda endişe oluşturmaktadır. “Üstlerim veya yöneticiler, kişisel sorunlarıma karşı duyarlı davranır.” ifadesi de 1,90 ortalama ile bu sorunu destekler niteliktedir.

Bu çalışmada ortaya çıkan sonuçlara bakıldığında motivasyonu psikolojik sözleşmenin etkilediği sonucu ortaya çıkmıştır. Ayrıca psikolojik sözleşme ile motivasyon arasında pozitif ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlardan yola çıkarak psikolojik sözleşmenin uygulanması durumunda örgüt çalışanlarının motive olacağı söylenebilir. Motivasyon kuramları göz önünde bulundurulduğunda psikolojik sözleşmenin beklenti kuramları ile açıklanabileceği söylenebilir. Bireyler, davranışlarının belirli sonuçlara yol açacağına inandıklarında ve bu sonuçlara olumlu bir değer atfettiklerinde belirli bir şekilde davranma motivasyonu en yüksek seviyeye ulaşacaktır (Wren ve Bedeian, 2021, s.609). Örneğin eşitlik kuramı da çalışanların motivasyonu için önemlidir. Çünkü teori, elde edilen sonuçlardan ne ölçüde memnuniyet duyulduğunu açıklamaya ve davranıştaki değişiklikleri tahmin etmeye çalışır. Dolayısıyla çalışanlar diğer iş arkadaşlarıyla aynı şekilde şartlara sahip olmak isterler. Bu durumun işe alım süreçlerinde işveren ile birey arasında yapılan psikolojik sözleşmelerde anlaşmalar şeklinde ortaya konulduğu söylenebilir. Yapılan bu çalışmanın bu konuda yapılacak çalışmalar için temel oluşturması düşünülmektedir. Ayrıca psikolojik sözleşme ile motivasyon ilişkisi nitel olarak veya karma bir şekilde araştırılarak daha iyi sonuçlar elde edilebilir. Ayrıca psikolojik sözleşme ve motivasyon ilişkisinde liderliğin aracı rolünün ele alınması önerilmektedir. Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi açısından bazı kavramların kamu örgütlerinde uygulanması, araştırılması ve önerilerde bulunulması, ülkelerdeki verimlilik ve etkinlik durumlarını artırabilir. Dolayısıyla özellikle Türkiye açısından bakıldığında bilim üreten kurumlarda insanların hem kişisel hem örgütsel gelişimlerine katkı sağlanması, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde başarıyı artıracaktır. Kamu örgütlerinde performans ve verimliliğin artması sadece nicelik açısından değil nitelik açısından da ortaya konulmalıdır. Kamu örgütlerindeki yöneticilerin astlarına karşı uygulanabilir ve araştırılabilir hedefler belirlemesi, karşılıklı olarak kazan-kazan anlayışını sağlayarak yazılı olmayan sözleşmeleri amacına uygun bir biçimde uygulaması önem arz etmektedir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda farklı sektörlerin ve farklı örneklemelerin kullanılması, konuyla ilgili sonuçların genellenebilmesi açısından fayda sağlayacaktır.

Kaynakça

- Adams, J. S. (1963). Toward an understanding of inequity. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 67, 422-436.
- Al-Alawi, A.I. (2005), Motivating factors on information technology employees in bahrain hotel industry. *Issues in Information Systems*, 1 (2), 224-230.
- Alcover, C. M., Rico, R., Turnley, W. H., & Bolino, M. C. (2017). Understanding the changing nature of psychological contracts in 21st century organizations: A multiple-foci exchange relationships approach and proposed framework. *Organizational Psychology Review*, 7, 4-35.
- Altıntaş, M. (2018). İnsan Kaynaklarında Yeni Bir Yaklaşım: Yetenek Yönetimine İlişkin Nitel Bir Araştırma. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 24-43.
- Annet H. de Lange, P. Matthijs Bal, Beatrice I.J.M. Van der Heijden, Nicole de Jong & Wilmar B. Schaufeli (2011). When I'm 64: Psychological contract breach, work motivation and the moderating roles of future time perspective and regulatory focus. *Work & Stress*, 25 (4), 338-354.
- Argyris, C. (1960). *Understanding organizational behaviour*. London, England: Tavistock.
- Bartlett, J.E., Kotrlik, J.W. & Higgins, C.C. (2001). Organizational research: Determining appropriate sample size in survey research. *Information Technology, Learning, and Performance Journal*, 19, 43-50.
- Broussard, S. C., & Garrison, M. E. B. (2004). The relationship between classroom motivation and academic achievement in elementary school-aged children. *Family and Consumer Sciences Research Journal*, 33(2), 106-120.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Can, A. (2017). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Castaing, S. (2006). The effects of psychological contract fulfilment and public service motivation on organizational commitment in the french civil service. *Post-Print halshs-00078838*, HAL.
- Cavanaugh, M.A. & Noe, R.A. (1999). Antecedents and consequences of relational components of the new psychological contract. *Journal of Organizational Behavior*, 20(2), 323-340.
- Cihangiroğlu, N., Şahin, B. ve Uzuntarla, Y. (2016). Hekim ve hemşirelerin psikolojik sözleşme ve örgütsel adalet algılarının karşılaştırması. *Gülhane Tıp Dergisi*, 58, 148-152.
- Corder, E. & Ronnie, L. (2017). The role of the psychological contract in the motivation of nurses. *Leadership in Health Services*, 31(1), 62-76.
- Coşkun, R., Altunışık, R. ve Yıldırım, E. (2019). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Cullinane, N. & Dundon, T. (2006). The psychological contract: A critical review. *International Journal of Management Reviews*, 8(2), 113-129.
- Çivilidağ, A. ve Şekercioğlu, G. (2017). Çok boyutlu iş motivasyonu ölçeğinin Türk kültürüne uyarlanması. *Mediterranean Journal of Humanities*, (7)1, 143-156.

- Çuhadar, A., Er, Y., Demirel, M. ve Demirel, D. (2019). Bireyleri rekreasyonel amaçlı egzersize motive eden faktörlerin incelenmesi. *Sportmetre*, 17(3), 155.
- Demirkasımoğlu, N. (2012). Kamu ve özel ilköğretim okulu sınıf öğretmenlerinin psikolojik sözleşme algıları ve iş çevresine uyum düzeyleri ile ilişkisi. (doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Edginton, C.R. (2000). *Managing Recreation, Parks, and Leisure Services: An Introduction*, Sagamore, Champaign, IL.
- Elliot, A. J. & Covington, M. V. (2001). Approach and avoidance motivation. *Educational Psychology Review*, 13(2), 73-92.
- Fernet C., Austin S. & Vallerand R. J. (2012). The effects of work motivation on employee exhaustion and commitment: an extension of the jd-r model. *Work&Stress*, 26 (3), 213-229.
- Guest, D.E. (1998). Is the psychological contract worth taking seriously? *Journal of Organizational Behavior*, 19, 649-664.
- Güney, S. (2017). *Örgütsel davranış*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Hair, J., Anderson, R. E., Tatham, R. L. & Black, W. C. (2010). *Multivariate data analysis*. New Jersey: Prentice Hall.
- İyidemirci, H., ve Aydın, B. (2018). Motivasyon, örgütsel vatandaşlık davranışı ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik bir araştırma; Ostim organize sanayi bölgesi örneği. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 4(3), 131-144.
- Kaldırım, N. (1987). Motivasyon için anahtar bir kavram: psikolojik sözleşme. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 113-128.
- Kanbur, E. ve Ay, A. (2020). Psikolojik sözleşme algısının işe adanmışlık üzerindeki etkisi. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 531-549.
- Kanungo, R.N. (1994). *Work motivation: models for developing countries*. Sage Publications India Pvt Ltd, New Delhi.
- Karcıoğlu, F. ve Türker, E. (2010). Psikolojik sözleşme ile örgütsel bağlılık ilişkisi: sağlık çalışanları üzerine bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(2), 121-140.
- Koçak, R. ve Özüdoğru, H. (2012). Yöneticilerin liderlik özelliklerinin çalışanların motivasyonu ve performansı üzerindeki etkileri: kamu ve özel hastanelerinde bir uygulama. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, (1), 76-88.
- Lambert, L.S., Edwards, J.R. & Cable, D.M. (2003). Breach and fulfillment of the psychological contract: a comparison of traditional and expanded views. *Personnel Psychology*, 56(1), 895-934.
- Lazaroiu G. (2015). Employee motivation and job performance. *Linguistic and Philosophical Investigations*, 14, 97-102.
- Lee, H.W. & Liu, C.H. (2009). The relationship among achievement motivation, psychological contract and work attitudes. *Social Behavior and Personality: An international journal*, 37(3), 321-328.
- Mafini C. & Dlodlo N. (2014). The relationship between extrinsic motivation, job satisfaction and life satisfaction amongs employees in a public organisation. *SA Journal of Industrial Psychology* 40 (1), 1-13.
- Martin, A.J. (2003). The student motivation scale: further testing of an instrument that measures school students motivation. *Australian Journal of Education*, 47 (1), 88-106.

- Miles, J.A. (2012). *Management and organization theory: A Jossey-Bass Reader*. John Wiley & Sons.
- Mirabela M. & Madela A. (2013). Cultural Dimensions and Work Motivation in the European Union. *Annals of the University of Oradea Economic Science Series*, 22 (1), 1511-1519.
- Nam, S. (2018). Psikolojik sözleşme ve iş tatmini ilişkisi üzerine bir araştırma. *European Journal of Managerial Research (EUJMR)*, 2 (3), 43-60.
- Oxford, R. & Shearin, J. (1994). Language learning motivation: Expanding the theoretical framework. *Modern Language Journal*, 78, 12-28.
- Öztürk, H. (2020). Akademik personelin psikolojik sözleşme ve kamu hizmeti motivasyonu algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi: Burdur Mehmet Akif Ersoy üniversitesi ve Başkent üniversitesi örnekleri. (doktora tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.
- Passarelli, G. (2011). Employees' skills and organisational commitment. *International Business Research*, 4 (1), 28-42.
- Raja, U., Johns, G. & Ntalianis, F. (2004). The impact of personality on psychological contracts. *Academy of Management Journal*, 47(3), 350-367.
- Riggio R. E. (2014). *Endüstri ve örgüt psikolojisine giriş*. (Çev. Özkara, B.) Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Robins, S.P. & Coulter, M. (2005). *Management, International 7th Eds*. A Pearson Education Company, Upper Saddle River, NJ, p. 424.
- Rousseau, D. M. (1989). Psychological and implied contracts in organizations. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 2, 121-138.
- Rousseau, D. M. (1995). *Psychological contracts in organizations: Understanding written and unwritten agreements*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Rousseau, D. M. (2001). Schema, promise and mutuality: The building blocks of the psychological contract. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 74, 511-541.
- Rousseau, D.M. & Wade-Benzoni, K.A. (1994). Linking strategy and human resource practices: How employee and customer contracts are created. *Human Resource Management*, 33(3), 463-489.
- Rousseau, D.M., Hansen, S.D. & Tompru, M. (2016). A dynamic phase model of psychological contract processes. *Journal of Organizational Behavior, Special Issue*, 1081-1098.
- Schalk, R. & Roe, R. E. (2007). Towards a dynamic model of the psychological contract. *Journal of the Theory of Social Behavior*, 37, 167-182.
- Shipp, A. J. & Cole, M. S. (2015). Time in individual-level organizational studies: What is it, how is it used, and why isn't it exploited more often? *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 2, 237-260.
- Sökmen, A., Bilsel, M., ve Erbil, C. (2013). Örgütsel adaletin çalışan motivasyonu ve performansı üzerindeki etkisi: bankacılık sektöründe bir araştırma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), 43-62.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics*. Boston, Pearson.
- Tevrüz, S. (1999). *Güdülenme (Eşitlik Teorisi)*. Davranışlarımızdan Seçmeler içinde, İstanbul: Beta yayınları.

- Toode K., Routasalo P., Helminen M. & Suominen T. (2014). Hospital nurses' individual priorities, internal psychological states and work motivation. *International Nursing Review*, 61(3), (2014) 361-370.
- Topaloğlu, H. ve Arastaman, G. (2016). Örgütlerde psikolojik sözleşme üzerine kuramsal bir değerlendirme. *Ihlara Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 25-36.
- Turnley, W.H., Bolino, M.C., Lester, S.W. & Bloodgood, J.M. (2003). The impact of psychological contract fulfillment on the performance of in-role and organizational citizenship behaviors, *Journal of Management*, 29(1), 187-212.
- Wang, C. & Yu, L. (2015). Managing student volunteers for mega events: motivation and psychological contract as predictors of sustained volunteerism. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 20 (3), 338-357.
- Wren, A.D. & Bedeian, A.G. (2021). Yönetim düşüncesinin evrimi. İstanbul: Albaraka Yayınları, (Çeviren Ahmet Melik Aksoy).

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Yozgat Bozok Üniversitesi Etik Komisyonu

Tarih: 21.04.2021

No: 21/02

Covid-19 Sürecinde Yaşlı Bireylere Yönelik Dini-Manevi Destek Hizmetlerinin Gereksinimi

The Need for Religious-Spiritual Support Services for Elderly People in the Covid-19 Process

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GEDİK¹

Öz

“Yaşlılık” konusu, sosyal bilimlerin başlıca araştırma konuları arasındaki yerini almıştır. İnsanlığın hızlı yaşlanma süreci, birçok ülkenin başlıca sorunları arasında yerini alırken, Türkiye’yi de oldukça endişelendiren sorunların başında geldiği görülmektedir. Özellikle içerisinde yaşanan bu Covid-19 sürecinin yaşlı bireylere yönelik endişeleri daha da artırdığı gözlemlenmiştir. Yaşlı bireylerin sosyal sorunları, Pandemiye yönelik kısıtlamalar, yaşlı bireylerin sürdürülebilir yaşam şartlarını zorlaştırmış, dini-manevi destek ihtiyaçlarını daha da artırmıştır. Bu çalışmanın amacı; dünya genelinde artış gösteren yaşlı nüfusun mikro, mezo ve makro düzeyde toplumsal bir sorun olarak algılanmasının, dini-manevi gereksinimlerinin göz ardı ediliyor olmasının evrensel temel insan hak bildirileri, anayasa ve yasalar anlamında oldukça yanlış bir tutum olduğuna dikkat çekmektir. Bu bağlamda Covid-19 sürecinde yaşanan hassas durumlar dikkate alınarak, sosyal hizmet disiplini dâhilinde yaşlı bireylere sunulması gereken hizmetlerin dini-manevi destek hizmetleri çerçevesinde sunulmasının gerekliliğini ortaya koymaktır. Covid-19 sürecinin bütün insanlar için geçici bir süreç olduğu ve yeniden “Normal Yaşam”a dönülebileceği umutlarının korunmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu süreçte yaşlı bireylerin dini-manevi perspektifte ele alınan psikolojik sorunlarının “Etkinlik (Aktivite)”, “Rol Bırakma” ve “İlişki Kesme” teorileri çerçevesinde dezavantajlara dönüştürülmemesi oldukça önem arz etmektedir. Bu bağlamda, holistik bir yaklaşım olarak yaşlı bireylerin bütün sosyal ilişkilerinde kendi kendilerine yetebilme ve rollerini bırakmama yönünde dini-manevi destek hizmetlerinin daha etkin sunulmasının gerekliliği oldukça önem arz eden eklektik bir yaklaşım olarak görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, yaşlı, yaşlılık, gerontoloji, dini-manevi destek hizmetleri

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The topic of “ageing” has taken its place among the main research topics of social sciences. While the rapid aging process of humanity has taken its place among the main problems of many countries, it has been seen that social aging is one of the problems that are very worrying for Turkey. In particular, it has been observed that this Covid-19 process experienced in it further increases the concerns of elderly people. Social problems of elderly people, restrictions on the pandemic have made it difficult for elderly people to have sustainable living conditions, further increasing the requirements for their religious and spiritual support needs. The aim of this study is to draw attention to the fact that the perception of the elderly population, which is increasing worldwide, as a social problem at micro, mezo and macro levels, and ignoring their religious-spiritual needs is a very wrong attitude in terms of universal basic human rights, constitution and laws. In this context, taking into account the sensitive situations experienced during the Covid-19 process, it is emphasized that the services that should be provided to elderly people within the discipline of social work should be provided within the framework of value-based “religious and spiritual support services”. It seems that the Covid-19 process is a temporary process for all people and hopes are being tried to maintain that they can return to a “Normal Life” again. In this process, it is very important that the psychological problems of elderly people which are considered from a religious and spiritual

¹Istanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, mehmet.gedik@izu.edu.tr

Atf için (to cite): Gedik, M. (2022). Covid-19 sürecinde yaşlı bireylere yönelik dini-manevi destek hizmetlerinin gereksinimi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 688-706.

perspective, are not turned into disadvantages within the framework of the theories of “Effectiveness”, “Role-Playing” and “Relationship Break-up”. In this context, as a holistic approach, the necessity of providing religious and spiritual support services more effectively in order to be self-sufficient and not to give up their roles in all social relations of elderly people is seen as an eclectic approach that is very important.

Keywords: Covid-19, the elderly, old age, gerontology, religious-spiritual support services.

Paper Type: Research

Giriş

Türkiye'nin hızla yaşlanma süreci dünya genel ortalamalarına yaklaştığı ve “demografik geçiş” sürecinde hızla evrildiği görülmektedir. Aynı zamanda dünya nüfusu hızla yaşlanırken ortalama yaşam beklentisinin de buna paralel arttığı dikkatleri çekmektedir (Bilton ve Bonnett, 2008, ss. 313-314). Toplumların gelişim düzeyleri arttıkça yaşlılara ilişkin sorunların farkına varılması ve yaşlı bireylerin sürdürülebilir daha iyi yaşam koşullarına sahip olmalarına ilişkin yasal düzenlemelerin de değiştirilmesinin gerekliliği görülmektedir. Bu bağlamda yaşlı bireylerin bio-psiko-sosyal sorunlarının en aza indirgenmesi, gerek aile gerekse farklı sosyal ortamlarda yaşamlarını refah içerisinde sürdürebilmeleri önem arz etmektedir. Yaşlı bireylerin dini-manevi yaşamlarını evrensel temel insan hakları ve anayasal haklar çerçevesinde gerektiği gibi yaşayabilmeleri ruh sağlıkları için olumlu katkılar sağlayacaktır. Dolayısıyla her anlamda yaşlı bireylerin dini-manevi yönlerinin güçlendirilmesi, sağlıklı bir yaşam sürecine, azami yaşam doyumunun artmasına, mutlu ve huzurlu birey olmalarına oldukça katkı sağlayacaktır.

Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de yaşlı nüfus oranı hızla artmaktadır. “Yaşlanma (*yaş alma*)” ana rahminde başlayan biyolojik bir süreç olurken, “yaşlılık” bireyin hâlihazırda bulunduğu bio-fizyolojik varlığının ruhi-nefsi (dini-manevi) bütünlüğü ile algılanmasının gerekliliğini de holistik anlamda ortaya koymaktadır. Sürekli gelişen toplumlarda insan ihtiyaçlarının oldukça farklılaşması, insan sorunlarının çözümünde holistik (bütüncül) anlamda can (ruh/nefs) bütünlüğünde ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda diğer bütün varlıklardan farklı ve değerli olarak yaratılmış olan insan, fiziksel-biyolojik ihtiyaçlarının yanı sıra psikolojik ihtiyaçlarının dini-manevi anlamda giderilmesi oldukça önem arz eden bir durum olarak kabul görmüştür (Gedik ve Abay, 2021, s.448).

Bireylerin içerisinde yaşadıkları her bir yaşam döngüsü, doğrudan kendi tercihlerinden kaynaklanırken, kendisi dışında gelişen exo-dinamik etkileşimlerden de oluşturulduğu görülmektedir. Kendi iradeleri dışında dünyaya gelen ve içerisinde yaşanılan eko-sistemin mikro-organı olarak mevcut krono-sistem (chronosystem)² zamanlaması dâhilinde diğer bütün mezzo ve makro sistemler ile etkileşimin (interaktion) sağlandığı bir düzende yaşamlarını sürdürmektedirler. Schopenhauer; “Yaşamı yaşamak gerek, ama nasıl?” ifadeleri ile dünyaya gelen insanın zaman zaman üzüntü verici yaşamından kaçmanın mümkün olamayacağını da altını çizmektedir (Schopenhauer, 2008, ss. 13-29; Stamm vd, 2011, s. 69). İnsanın mevcudiyeti eko-sistem içerisinde kendi yaratılış fitratı gereği doğumu ile ölümü arasındaki bütün yaşam sürecinin fiziksel-biyolojik varlığın ötesinde can (ruh-nefs) bütünlüğü ile anlaşılması sosyal hizmetin ana hedefleri arasında olduğu görülmektedir.

İnsanın ruhi-nefsi ihtiyaçlarının karşılanması manevi (spiritüel) destek hizmetlerinin ötesinde insanın dini ihtiyaçlarının da dikkate alınmasını gerektiren bir süreç olarak görülmektedir. İnsan için oldukça gerekli olan bu bütüncül ihtiyaçların, onun sürdürülebilir güvenli yaşamını mümkün kılması açısından karşılanması, insanın fitratı gereği oldukça önem arz eden bir durumdur. Özellikle Covid-19 pandemi sürecinde dini ihtiyaçlar, manevi perspektifte sahasında uzman kişilerce karşılanabildiği ölçüde sorunların çözümünde daha da

²Krono-sistem (Chronosystem): “Zaman” kavramının Eko-Sistem dâhilinde ele alınarak mikro-sistem bireyin yaşam sürecinin belirlenmiş durumudur. Chrono terimi, sosyal bilimlerde kelimeyi tamlayan ön bir tamlama olarak kullanıldığı görülmektedir. Örneğin; kronik-sorun, kronik-hastalık, kronik-yaşlılık vb.

başarılı olunmasını mümkün kılacaktır. İnsanın manevi yönünün tatmininde mikro, mezo ve makro ölçeklerde, sahasında uzman ve ehil kişilerce karşılanmaması durumunda, yaşlı bireylerin toplum içerisindeki sorunlarının çözümünde başarılı olunmadığı birçok farklı sorunların yaşanmasına da yol açacaktır (Gedik, 2021, s. 28; Kayadibi, 2006, s. 27).

“Yeniden doğmak” anlamında kullanılan Rönesans Dönemi, aydınlanma ve modernleşme hareketi, yaşama ilişkin beklentileri artırmış olsa da insana daha iyi bir yaşam sunma iddiasını tam anlamı ile yerine getirememiştir. Geleneksel kültürlerin değerli bilgi insanı olarak attığı yaşlı bireyler hızlı ve kontrolsüz dijitalleşme sonucunda toplumun sorunlu bireyleri haline dönüştürmüştür. Dünyanın karşı karşıya kaldığı Koronavirüs (Covid-19) süreci, özellikle de yaşlı bireylerin genel anlamda daha da değersizleştirmelerine ve psikolojik anlamda dini-manevi birçok sorunlarla karşı karşıya kalmalarına neden olmuştur. Eko-sistemin mikro bireyi insan, fitratı gereği sistem içerisinde diğer bütün faktörlerle exo-dinamik gelişim ve dönüşüm halindedir. Dolayısıyla sistemin merkezinde oldukça değerli, dokunulmaz ve “biricik”tirler. Yaşlı bireylerin sistem içerisinde farklı dışlayıcı yaklaşımlar üzerinden ele alınması yanıltıcı sonuçlara yol açabildiği gibi, kronolojik zamanlama içerisinde yaşlının biricikliği, onur ve haysiyetinin dokunulmazlığı da daha karmaşık bir hale dönüşmesine sebebiyet vermiştir (Baars, 2012, s. 47).

Kronolojik yaşlanma sürecine giren insanın “yaşlılık evresi”ne girmesini ve yaşlanmayı kabullenmede oldukça zorlandıkları dikkati çekmektedir. Henüz içerisinden çıkılamayan Covid-19 süreci, yaşlı bireyler için oldukça olumsuz bir süreç olurken, gençlerin de bu süreçten yaşlı bireylere göre daha az etkileniyor olmaları yaşlı bireylerin daha belirgin bir şekilde ötekileştirilmesine de yol açtığı görülmektedir. Bu durum genç ve yetişkinlerin (orta yaş) yaşam evrelerinin iyi olduğu; buna karşın yaşlılık ve yaşlanma evrelerinin oldukça sorunlu, olumsuz ve çekilmez olduğu algısını da beraberinde getirmiştir. Aydınlanma iddiaları ile varlık gösteren “modern kültür” yaklaşımları, genç ve yetişkinlik sonrası yaşlı yaşam evrelerini daha değersiz olarak algılatmış, yaşlılığı toplumun genel sorunlarının başına taşımıştır. Modernizmin “yaşlılık” ve “yaşlanma” algılamaları, toplumun yaşlı bireylerine olan geleneksel “bilge insan” anlamındaki bakış açılarını da olumsuz yönde etkilemiş ve dijital toplumun yeni dönemini değersizleştirilmiş yaşlı birey algısına dönüştürmüştür.

İçerisinde yaşanan bu Covid-19 pandemi sürecinde, dini-manevi destek hizmetlerinin yaşlı bireyler açısından ne denli gerekli olduğunu ortaya koymaya çalışacak olan bu araştırma; aynı zamanda evrensel temel insan hakları bağlamında yaşlı bireylere yönelik sunulması gereken sosyal hizmet yaklaşımlarının eklektik anlamda holistik perspektifte sunulmasının zorunluluğuna da dikkatleri çekmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda; “yaşlanma” ve “yaşlılık” konuları, insan ve yaşamına dair ele alınmış, yaşlanmaya ilişkin kronolojik zaman algısı çerçevesinde “bilge insan” konuları aydınlanma ve modernizm perspektifinde nasıl yanlış bir algılamaya neden olabileceğine de dikkatlerin çekilmesine çalışılmıştır. Günümüzde oldukça değersiz olarak algılatılan yaşlı bireylere yönelik sunulması gereken sosyal manevi destek hizmet uygulamalarında, dini değerlerin önemi ve maneviyat ilişkisi ele alınmış, hizmetlerin holistik anlamda sunulmasının gerekliliğine yer verilmiştir.

1. Yöntem

1.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmadan ilk olarak amaçlanan; hızlı dijital teknolojik gelişmeler bağlamında endüstrileşmenin insan ve toplum yaşamlarına ilişkin olumsuzluklarına dikkatleri çekmektir. Dünya sürekli artış gösteren yaşlı nüfusun mikro, mezo ve makro düzeyde toplumsal sorun olarak algılatılmasının, yaşlı bireylerin dini-manevi gereksinimlerinin göz ardı ediliyor olmasının evrensel temel insan hakları, anayasa ve yasalar bağlamında oldukça yanlış bir yaklaşım olduğunu vurgulamaktır. Yaşlı bireylerin içerisinde buldukları sosyal sorunlar, Pandemiye yönelik kısıtlamalar, yaşlıların sürdürülebilir yaşam şartlarını zorlaştırmış, dini-manevi destek gereksinimlerini daha da arttırmış olduğu gözlemlenmiştir.

Araştırma bu perspektifte Covid-19 pandemi sürecinde yaşanan olumsuzluklar dikkate alınarak, sosyal hizmet disiplini dâhilinde yaşlı bireylere sunulması gereken hizmetlerin değer temelli “dini-manevi destek hizmetleri” çerçevesinde sunulmasının gerekliliğine dikkatleri çekmektedir. Araştırmadan ikinci olarak amaçlanan; gerek literatür ve gerekse eklektik temelli holistik sosyal hizmet uygulamalarda dini-manevi yaklaşımların nedenli gerekli olduğunu vurgulamak ve bu bağlamda bilimsel katkının sağlanmasıdır.

1.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın ana olgusu; içerisinde yaşanan bu Covid-19 Pandemi sürecinin mikro-düzye yaşlı bireylere yönelik eklektik sosyal hizmet yaklaşımlarının değer temelli olup olmadığı ve yaşlı bireylerin bu süreçte dini-manevi destek hizmetlerine daha çok gereksinim duymadığına ilişkin tartışmalardır. Dünya genelinde Covid-19 sürecinde yaşlı bireylere yönelik sosyal hizmet uygulamaların eleştirilerine ilişkin artan tartışmalar araştırmamızın varsayımını oluşturmaktadır. Sosyal hizmet uygulamalarına ilişkin olgusal ve neden/sonuç açısından yükselen eleştirilerin belirleyici unsurları en başında dini-manevi destek hizmetlerinin nedenli gerekli olduğu konusudur.

Bu perspektifte araştırma, Covid-19 ve yaşlı destek hizmet uygulamalarında holistik yaklaşıma ilişkin nitel araştırma yöntemleri kapsamında literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Teorik, kuramsal çerçevenin ele alındığı akademik yayınlar (kitap, makale, dergi, tebliğ) literatür taraması üzerinden erişilmiş olup, “Etkinlik (Aktivite)”, “Rol Bırakma” ve “İlişki Kesme” teorileri çerçevesinde araştırmanın amacına ilişkin değerlendirilmiştir. Bütün insanlar için Covid-19 Pandemi sürecinin geçici bir süreç olduğu ve yeniden “Normal Yaşam”a dönelebileceği umutlarının korunmasının gerekliliğine ilişkin bir yöntem belirlenmiştir. Bu süreçte yaşlı bireylerin dini-manevi perspektifte ele alınan psikolojik sorunlarının sosyal teoriler bağlamında dezavantajlıklara dönüştürülmemesi uygulanan yöntem açısından oldukça dikkat çekici bir durum olarak görülmektedir.

2. Sosyal Hizmet Bağlamında Dini-Manevi Destek Hizmetleri

Eklektik bir yaklaşım olarak sosyal hizmet, sosyal bilimin “bilgi” ve “eylem” gibi iki temel faktörünü oluşturmaktadır (Kleve, 2003, s. 4). Sosyal hizmet disiplini, insanı eklektik anlamda holistik bir bütün olarak ele alırken aynı zamanda eko-sistemin mikro-düzye insanını mezzo ve makro-düzye yapılanmalarda “politik bir varoluş”a sahip olmasının gerekliliğini de ortaya koymaktadır. Bu bağlamda sosyal hizmetin, evrensel temel insan hakları çerçevesinde teorik (kuram) anlamda kavramsallaştırılması, tanımlanması ve eklektik uygulamaları sürekli tartışılan konular arasında yerini aldığı görülmektedir (Thompson, 2016, s. 35). Bu tartışmalar aynı zamanda, 21. yüzyılda insanlığın karşı karşıya kaldığı, hak ve özgürlüklerinin kısıtlandığı, adaletsizliklere maruz kaldığına ilişkin sorunlar bilim dünyasının ilgi odağına yerleşmiştir. Sosyal Hizmet yaklaşımlarının eko-sistem bağlamında ne olup olmadığı, evrensel temel “İnsan Hakları” anayasa ve yasalar noktasında tek ve basit bir cevap ile ele alınamayacağı gibi birçok farklı teori ve terminolojiler üzerinden kavramsallaştırılmaya çalışıldığı da görülmektedir (Teather, 2015, s. 235).

Dünya genelinde yaşlı bireyleri oldukça etkileyen Covid-19 pandemi süreci, yaşlı bireylerin sorunlarına ilişkin çözümleri daha da zorlaştırmış ve bu noktada dini-manevi destek hizmetlerinin ne denli önemli olduğunu da bütün açıklığı ile ortaya koymuştur. Ama ne var ki, özellikle aydınlanma ve modernizmin yanlış algılanmasını prensip edinen ve bu bağlamda sosyal refah devlet yapılarını, demokratik temellere oturtulmuş olduğunu iddia eden Batı Avrupa ülkelerinin sosyal devlet anlayışlarının inandırıcılığını da gün geçtikçe kaybettikleri görülmektedir. Bu durum ister istemez bilim tarihi sürecinde birçok bilim insanını haklı çıkarttığı gibi, Thompson’u da haklı çıkarmıştır. Thompson’un ifadesi ile “*Acaba sosyal hizmetler miadını doldurdu mu?*” (Thompson, 2016, s. 236). Covid-19 sürecinde, yaşlı bireylerin ötekileştirilerek toplumsal soruna dönüştürülmesi, insan onurunun oldukça

değersizleştirilmesi günümüz sosyal hizmet uygulamaları ve eklektik anlamda teorilerin işlevselliğinin sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir.

Sosyal hizmet kavramının pozitivist (indirgemeci) yaklaşımlar üzerinden oldukça seküler ve tartışmalı bir zemine oturtulmaya çalışılması, 2014 yılında IASSW³ Genel Kurulunda kabul görmüş sosyal hizmet tanımlaması dışında da yorumlanmalara sebebiyet verdiği görülmektedir. Eko-sistemin İnsan-Din (Tanrı), İnsan-Toplum (Çevre) ve İnsan-Doğa (Tabiat) ilişkilerinin birbirlerinden bağımsız olamayacakları gibi birbirleri ile etkileşim içerisinde oldukları açıkça görülmektedir. Büyük sistemin bu gerekli ilişkileri birbirlerinden pozitivist dayatmalar ile ayırıştırma eğilimleri, insan ve topluma ilişkin sorunların çözümünü de oldukça sorunlu bir duruma sokmaktadır. Global anlamda sosyal hizmetin ortak bir tanımlanması Temmuz 2014 yılında, IASSW Genel Kurulunda sunulduktan sonra onaylanmıştır. Bu bağlamda IASSW ve IFSW sosyal hizmetin tanımında; “*Sosyal hizmet, sosyal değişme ve kalkınmayı, sosyal içermeyi, insanların güçlendirilmesi ve özgürleşmesini hedefleyen uygulama temelli bir meslek olmanın yanında akademik bir disiplindir. Sosyal adalet, insan hakları, ortak sorumluluk ve farklılıklara saygı sosyal hizmet için temeldir. Sosyal hizmet mesleği, insan ve toplum bilimleri ve yerel bilgiden oluşan eklektik bilgi temeli aracılığıyla insan refahını iyileştirmek için bireyleri ve sistemleri bir araya getiren yaklaşım*” (IFSW, 2014) olduğu bildirmiştir.

Araştırma çerçevesinde; sosyal hizmet uygulamalarının eklektik temelli ve meslekî bir yaklaşım olması, bu bağlamda yaşlı birey sorunlarını çözmeye, sorunlarla baş etmeye, her bir yaşlının toplumsal gelişiminde entegrasyonunun sağlanmasına, yaşlı bireyin değişimi/gelişimi noktasında sosyal refahının sağlanmasına, mutluluk düzeylerinin doyuma ulaşması noktalarına odaklanılmasının gerekliliği görülmektedir.

Araştırma kapsamında sosyal hizmetin eklektik uygulamalarında yaşlılık konusunda şu yaklaşımların olmasının gerekliliği dikkate alınmaktadır (Gedik, 2021, s. 41):

- İnsanların fiziksel, dini-manevi (ruhsal) ve sosyal işlevselliğinin sağlanması açısından, mikro-düzye yaşlı bireyi kaynak, hizmet ve fırsat sağlayan diğer mezzo ve makro-düzye sistemler ile bir araya getirerek, yaşlı bireyin sağlık ve iyilik hallerini azami derecede geliştirilmesi.
- Dezavantajlı grup olarak belirlenen risk altındaki yaşlı bireyleri mikro-düzye güçlendirme ve kendi kendisine yeterliliklerinin sağlanması; buldukları gruplar içerisinde güçlendirilmesi, bilgi, beceri ve yeteneklerinin geliştirilmesi.
- Yaşlı bireylerin eko-sistem bağlamında mikro, mezzo ve makro-düzye ilişkilerin korunmasında sosyal adaletin sağlanması.
- Yaşlı bireylerin özellikle aile ve toplum içerisinde güçlendirilmesinde; aile, grup ve toplulukların sosyal işlevselliklerinin sağlanması.
- Yaşlı bireylerin kendi öz potansiyellerinin farkına varmalarının ve kendilerini kılabilcek sosyal sistem ve sosyal hizmet uygulamaları ile buluşturulması.
- Yaşlı bireylerin doğrudan ve dolaylı etkileşimde bulunduğu sistemler üzerinde bütün exo-dinamik ilişkilerini, sosyal politikaların öngördüğü hak temelli yasalar bağlamında geliştirilerek güçlendirilmesi.
- Yaşlı bireylerin evrensel temel insan hakları, anayasa ve yasalar bağlamında hak ettikleri değerler üzerinden yaşam kalitelerini arttırmaya ve yaşlı bireyin işlevsiz kalmalarının önüne geçmede koruyucu-önleyici metotlar üzerinden sorunların aşılması.

³ IASSW- International Association of Schools of Social Work (Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği) IFSW-International Federation of Social Workers (Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu).

2.1. Manevi Destek Hizmetleri ve Dini Değerler

Dini geleneklerin temellerini, genel anlamda dinlerin temel kaynakları, kutsal değerler oluşturmaktadır. Müslüman toplumların bütün geleneklerinin temel değerlerini de hiç şüphe yok ki, İslâm Dininin iki temel kaynağı oluşturmaktadır. Bunlardan birisini İslâm'ın temel Âkidesi Kur'an-ı Kerim, diğerini ise Hz. Peygamberin (s.a.v.) Hadis'leri (Sünnet) oluşturmaktadır. İnsan gerek insan hakları gerekse sosyal hizmet perspektifinde maneviyat bütünlüğü ile ele alındığında, eko-sistemin en değerli varlığı olarak yaratılmış olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Cenab-ı Allah, bu iki temel değer üzerinden, Kur'an ve Sünnet (Hadis) ile insanı canlı ve cansız bütün yaratılmışlardan üstün kılmış, yaratılmış diğer bütün varlıkları insanın hizmetine vermiştir.

Bir insan hakları mesleği olarak eklektik sosyal hizmet uygulamaları dikkate alındığında, insanın holistik anlamda fiziksel-biyolojik ve can (ruh-nefs) bütünlüğünde yaratılmış olması önem arz etmektedir. Bu bağlamda İslâm Âkidesi, Kur'an-ı Kerim, insana kendisi ile ilgili olduğu gibi diğer insanlarla ilgili de oldukça "*vecibe-hak temelli*" sorumluluklar (görevler) yüklemiştir. İnsan fenomeni, kendi yaratılmışlığının derinliği, gayesi ve değerinin anlaşılması, tanımlanması ve kendi gücü nispetinde potansiyelinin ortaya konulması açısından, güç ve kudret sahibi bir yaratıcıya ihtiyaç duymaktadır. İnsanın kendisinden daha güçlü ve kudretli bir yaratıcının varlığına inanması, insanın yalnızlığını gidermesinde, daha canlı ve diri olmasında etkin bir rol oynamaktadır. İnsan, geleceğine yönelik yaşamına ilişkin bütün planlamalarında, tercihlerini belirleyip bir karar alırken, inançları yönünde bir tavır sergiledikleri görülmektedir (Özbaydar 1970, s. 38).

Manevi (spiritual), maneviyat (spirituality) gibi kavramların teorik temelleri irdelendiğinde maneviyatın terminolojik açıdan farklı birçok seküler içerikler ile zorlayıcı kavramlarla anlaşılmaya çalışıldığı görülmektedir. Dolayısıyla maneviyat kavramının dini içerikli olup olmamasının gerekliliği bilim dünyasında sürekli eleştiri konusu olmuştur. İnsanın yaratılış anlamında merkezine alan "*maneviyat*" kavramı; insanın yaratılış gereği, temel fıtratı ve değerleri dikkate alındığında, ancak insanın kendisi dışında güç ve kudret sahibi bir yaratıcının varlığı üzerinden anlaşılabilirliğinin mümkün olabileceği görülmektedir. Bu gerekçeler ile maneviyat kavramı özellikle din içerikli konseptler üzerinden ele alındığında, din ve yaratıcı üzerinden daha doğru ifade edilebileceği, anlaşılabilirliği söylenebilir (Gencer, 2021, s. 11).

Manevi temelli sosyal hizmet yaklaşımları, bireyin tek yönlü sadece fiziksel-biyolojik anlamda ele alınmasının doğru olmadığı noktasından yaklaşır. Bireyin ruhsal-zihinsel, bedensel, maddi ve manevi açıdan bir bütünlük arz ettiği gerçeğinden hareketle bireyi holistik (bütüncül) bir bakış açısından ele alır. Manevi anlamda tanımlanan hizmetlerden yararlanan bireyler, içinde bulunduğu ruh halinin dikkate alınmasını, sunulacak hizmetlerin kalitesi ve verimliliği açısından önemser. Manevi temelli sosyal hizmet, bireylerin ruh dünyasını dikkate alarak hayat hikâyelerini anlamaya ve müdahale sürecinde bütüncül bir yaklaşımla anlamlandırmaya çalışır (Gencer, 2021, s. 11).

İnsan için değerli, gerekli ve vazgeçilmez olan, "*mânâ*" ifade eden bir maneviyat yaklaşımının, dinî perspektifte insan yaşamını "*holistik*"⁴ anlamda ele almaktadır. Maneviyat; insanı diğer bütün canlılardan ayıran, onu insan yapan, nefes aldırın, varlığına bir anlam, değer ve mânâ katan, hayatı hissettiren bir unsur olarak görülmektedir. Sosyal hizmet bağlamında birçok farklı bilimsel yaklaşımların da ötesinde, insanın "*Üstün Güç (Tanrı)*" olarak algıladığı bir "*Yaratıcı (Allah c.c.)*" üzerinden, bireyin inançları ile ilişkilendirilen maneviyat, insanın daha çok desteklenerek güçlenmesine kendine yetebilmesine ve daha olumlu sonuçlara

⁴Holistik yaklaşım; evrende mevcut olan her varlığın bir bütünü farklı parçalarını oluşturduğu, birbirlerinden bağımsız olmayan tek bir sistem (eko-sistem) dâhilinde hareket ettiklerini ve birbirleri ile dinamik ilişki, iletişim ve etkileşim içinde olduklarını ortaya koymaktadır. Eko-sistem dâhilinde mevcut olan her birim, diğer bütün alt ve üst sistemleri etkileme, değiştirme ve yönlendirme özelliğine sahiptir. Bu nedenle holistik düşünce; en küçük bir birimi/sistemi dahi değerli, gerekli ve önemli olduğunu varsayar.

ulaşılabilmesine imkân tanımaktadır. Bu bağlamda maneviyatın din ve bir yaratıcı ile ilişkilendirilmesinin insana bir umut kaynağı oluşturduğu konusunun da birçok bilimsel yöntemler üzerinden açıklandığı görülmektedir (Hutchison, 1997).

2.2. Manevi Destek Hizmetlerinin Din ve Maneviyat İlişkisi

Yaşlanma sürecinin tanımı ve sınırlarının belirlenmesinde çoğunlukla biyolojik yaşlanma süreçlerinin dikkate alındığı ve bireyin sosyal anlamda gerçekleşen değişimlerinin yeterince dikkate alınmadığı görülmektedir (Mehmedoğlu, 2004, ss. 97-98). Manevi destek hizmetleri, yaşlılık perspektifinde “Gerontolojik Sosyal Hizmet” disiplininin vazgeçilmez değerlerinden biri olarak kabul görmüştür. Maneviyat, mikro-düzy insanın sağlıklı gelişimine katkı sunan, insanın sosyal refahını önceleyen bir yaklaşım olması hasebiyle, din ile olan ilişkisi oldukça önem arz eden bir konudur. Gerontolojik (yaşlılık) sosyal hizmet uygulamalarında muhatap bireyin dini-manevi duygularının hizmet merkezine alınması, insanın holistik (bütüncül) anlamda sağlıklı bireyler olarak gelişmesine hiç şüphe yok ki oldukça faydalı katkılar sağlamaktadır. Sosyal hizmet uzmanları sundukları bütün hizmetlerde mikro-düzy birey, mezo-düzy aile ve gruplar, makro-düzy toplumlar ile dini-manevi değerlere vâkıf olup hassasiyet göstermeleri ve bu bağlamda ilgililere hizmet sunmaları önem arz eden konuların başında gelmektedir.

Manevi destek hizmetlerinin genel çerçevesi “Din Psikolojisi” bağlamında ele alındığında konunun ehemmiyeti ve anlaşılmasına daha da katkı sağlayacaktır. Din psikolojisi, dinin eko-sistem ve özellikle de insanlar üzerinde etkilerinin psikolojik ve bilimsel metotlarla ele alan bir disiplindir. Özellikle 19. yüzyılın sonlarında Batı toplumlarında din psikolojisi alanındaki çalışmalar psikoloji bilim dalının oluşturulmasına paralel olarak yürütülmüş olduğu gözlemlenmektedir. Wilhelm Wundt, William James ve Sigmund Freud gibi psikolojinin duayen isimleri “din perspektifi”ni psikolojik veriler üzerinden yorumlayarak bilimsel disiplinlere taşımışlardır. Türkiye’de ise 1950’li yıllardan sonra “Din Psikolojisi”nin bir disiplin olarak ilgi görmeye başladığı, 1980’li yıllardan bu yana bu disiplinde birçok bilimsel çalışmaların yapıldığı söylenebilir (Paloutzian ve Park, 2013, s. 9).

Din Psikolojisi özellikle gerontolojik sosyal hizmet alanlarında yaşlılara yönelik uygulamalarda, gerek Batı Avrupa ülkelerinde gerekse ülkemizde oldukça rağbet görmekte ve her toplumun kendi dini-manevi ve kültürel değerleri üzerinden geliştirilmektedir. Din psikolojisinin temel konuları, yaklaşım/uygulama ve metotları, sosyal hizmet alanında oldukça ilgi gördüğü ve özellikle de Covid-19 pandemi sürecinde daha da farkındalık kazandırıldığı görülmektedir. Bu pandemi sürecinde din ve maneviyat ilişkilerinin ne derece önemli olduğu bir kez daha anlaşılmiş, bu bağlamda yeni birçok bilimsel hizmet alanlarına ilham kaynağı olmuş, din psikolojisi alanında metodolojik problemlerin çözümüne farklı bakış açılarının kazandırılabilirdiği düşünülmüştür.

Türkiye’de dini-manevi destek hizmetleri ile ilgili yapılan çalışmaların genel anlamda sağlık/tıp sektöründe, palyatif destek hizmet alanlarında, sosyoloji, psikoloji ve din psikolojisi alanında yapılan araştırmaların özellikle son yıllarda arttığı görülmektedir. Din psikolojisi bağlamında dini-manevi destek hizmetlerinin insan ve toplumların sağlıklı gelişmeleri üzerinde olumlu etkileri düşünüldüğünde, bu hususların Türkiye’de kendi dini ve kültürel kodları üzerinden çok yönlü çalışmaların yapılmasının da gerekli olduğu düşünülmektedir. Batı Avrupa ülkelerinde ve özellikle de Federal Almanya’da Caritas ve Diakoni gibi dini sosyal hizmet kurumları tarafından uygulanan dini-manevi destek hizmetleri ile karşılaştırıldığında dini-manevi yaklaşımların henüz yeterince bir paradigmaya dönüştürülmüş olduğu söylenemez. Batı toplumlarında insanın sürdürülebilir sağlıklı yaşamı ve bunu etkileyen din-maneviyat üzerinde yapılan gerek teorik (kuramsal) ve ampirik çalışmaların manevi destek hizmetlerinin ne denli eklektik bir katkı sağlayabileceği sosyal bilimler perspektifinde ortaya konulmaya çalışıldığı söylenebilir.

İnsan vücuttan (fiziki-biyolojik) ibaret bir varlığın ötesinde can (ruh/nefs) bütünlüğü ile birlikte ele alınmasının gerekliliği bilimin temel konuları arasında yer almıştır. Ancak bu holistik perspektifte insanın gereken doğal manevi ihtiyaçlarının karşılanması mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla insan ihtiyaçlarına yönelik böyle holistik bir yaklaşım, sosyal hizmet uygulamasının yerinde ve daha hak temelli tanımlanmasına imkân sağlamaktadır. İnsanın doğal ihtiyacı olan sosyal hizmetin dini-manevi temel değerler (sozial-diakonisch) dikkate alınarak, *peygamber usulü* (*prophetisch*), *sistematik* (*systemisch*) ve *sosyal ahlak* (*sozial-etisch*) ilkeleri bağlamında sunulmasının gerekliliği destek hizmetlerinin temel değerleri açısından oldukça gerekli görülmektedir. Bu noktadan hareketle; insanların bütün tedavi süreçlerinde, bütüncül yaklaşımların, eklettik anlamda multidisipliner yaklaşılması neticesinde fiziki-biyolojik tedavilere paralel manevi destek yaklaşımlarının olumlu katkılar sağlayacağı göz önünde bulundurularak, insanın tedavi süreçlerine dini-manevi açıdan yaklaşılmasının önemi anlaşılmaktadır.

Stollberg, insanın dini-manevi, psikolojik (psychisches) yapısı gereği, dini-pastoral-psikolojik (pastoral-psychologisch) yönünün olduğu ve bu yapısı gereği insanın kilise pratikli teolojik nasihate (kerygmatisch)⁵, tedavi sürecine ihtiyaç duyduğuna vurgu yapmaktadır. *Pastoral psikoloji* kavramı tamamen “*pastor (papaz/rahip - din adamı)*” kavramı ile bağlantılı olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda manevi destek hizmetlerinin dini temellere oturtulduğu ve bu temel değerlerin teorik yaklaşımları da dini konularla içselleştirilerek uygulandığı görülmektedir. Bu gerekçelerle pastoral psikolojinin sosyal hizmetin manevi destek hizmetleri çerçevesinde gerek literatürlerde gerekse günlük yaşamda oldukça sık kullanıldığı söylenebilir (Gedik, 2021, s. 101; Stollberg, 1993, s. 69).

Türkiye’de dini-manevi destek hizmet uygulamaları, Türk toplumunun Müslüman olduğu hususu göz önünde bulundurularak icra edilmektedir. Dolayısıyla İslâm’ın temel Âkidesi Kur’an-ı Kerim’in insan ve toplumların sosyal ilişkilerinde oldukça önem arz ettiği görülmektedir. Allah’ın (c.c.), insanı her türlü zarardan, özellikle de hastalıklardan, madden ve manen koruma maksadı ile yapılması ve yapılmaması gereken bütün hususları kutsal mesajlarıyla Kur’an-ı Kerim ve aynı zamanda Peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.) vasıtası ile bildirmiş olduğu görülmektedir. Bu bağlamda; helâl olarak sunduğu bütün temiz rızıklardan yenilip içilmesini (Bakara, 2/172; Maide, 5/4-5, 88), yenilip içilirken israf edilmemesini (A’raf, 7/31), hangi zamanlarda dinlenilmesi (En’am, 6/96), insanın neden uyuması gerektiğini (Enfal, 8/11), insanların sosyal yaşamları açısından belirtmiştir. Yine Kur’an-ı Kerim; kutsal mesajlarında insan ve toplumlara; temizlenmenin neden önemli olduğunu (Bakara, 2/222; Tevbe, 9/108), geceleri dinlenilmesi ve gündüzleri rızık kazanılmasını, yapılması gereken ibadetlerin insan ruhunu (psikolojisini) temizleyip hayâsızlık ve kötülüklerden alıkoyduğunu (Ankebut, 29/45), giysilerin temiz tutulmasının önemini, kötü alışkanlıkların terk edilmesini ve yapılan iyiliklerin başa kakılmamasını (Müddessir, 74/4-6) din ve maneviyat açısından oldukça açıklayıcı ve uyarıcı bir üslupla insanlığa iletilmiştir. Cenab-ı Allah, dini-manevi açıdan koruyucu-önleyici bir yaklaşım ile konuyu Kur’an’da uyarılar ve nasihatler mahiyetinde dikkat çekildiği de görülmektedir. Dolayısı ile Kur’an’da, insan ve toplumların fiziksel-biyolojik (vücut/beden), ruhen, manen hastalıkların tedavi edilerek temizlenmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Kur’an ve aynı zamanda Hz. Peygamber’in Hadis’leri (Sünnet), 21. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan Covid-19 süreci ile maneviyat ve temizliğin ne derece önemli olduğunu ilmin hakikatleri ve hikmetleri bağlamında oldukça açıklayıcı olduğu görülmektedir.

⁵Teoloji bir kavram olarak; günümüzün aydınlanma ve modernleşme perspektifinde sekülerleşmenin getirdiği modern bir yaklaşım olarak algılanmaya çalışıldığı görülmektedir. Burada dini değerli yaklaşımlar seküler yapının öngördüğü şekli ile ele alınmış olduğu anlaşılmaktadır. Dinin öngördüğü ve değer addedilen insan, günümüz sekülerleştirilmiş teolojik yaklaşımları ile pozitivist/indirgemeci perspektiften çözüm üretmediği ve insana dair başka sorunların ortaya çıkabildiği görülmektedir.

3. Yaşlanma ve Yaşlılık

Türk Dil Kurumu (TDK), “yaşlanma”yı; yaşı ilerlemiş, kocamış, ihtiyar (kimse) olarak açıklarken, “yaşlılık” kelimesini “yaşlı olma durumu” olarak tanımlamıştır (TDK, 2021). Yaşlanma, yaşlılık, ihtiyarlık vb. gibi kavramlar gerontoloji ve geriatri bilimin temelini oluşturan kavramlardır. Yaşlanma, insan yaşamında doğal bir süreç olmakla birlikte bu süreçte yaşlı bireylerin sağlıklı yaşamları, toplum hayatına aktif katılarak kendisi dışındaki mikro, mezo ve makro-düzye sistemlerle exo-dinamik sosyal ilişkiler kurmak, kaliteli yaşam sürmesi açısından önemlidir. Toplum içerisinde yaşlılığa ilişkin olumlu ve olumsuz bakış açıları, ön yargı ve algılamalar yaşlı bireylere yönelik davranışların temelini oluşturmaktadır.

Eko-sistemin kronolojik süreci dâhilinde “yaşlanma” ele alındığında; sistem içerisinde mikro-düzye bütün canlı varlıkların doğum ile ölüm arasında geçirdikleri bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda yaşlılık, sosyal, psikolojik ve biyolojik yaşlılık olarak birbirleri ile özdeşleştirilirken farklılıkları ile de birbirlerinden ayrıştırılabilmektedir. Biyolojik yaşlılık, insan hücrelerinin tüm vücut (fiziksel) organlarındaki işleyişte görülen değişimleri ifade ederken, sosyal yaşlılık kronolojik yaş ile birlikte aile ve toplum içinde bireyin değişen rollere ve işlevselliklerindeki yeti kayıpları olarak ifade edilmektedir. Psikolojik yaşlılık ise bireyin bilişsel yönden hafızasında meydana gelen bilgi kaybı ve kriz durumlarını ifade ederken, alzheimer ve demans rahatsızlıklarına bağlı olarak gelişen hafıza kayıpları, unutkanlıklar ve kelime hazinelerinde meydana gelen sorunlar olarak görülmektedir (Birren ve Schaie, 1990, s. 106). İnsanın yaşlanmasına ilişkin bu kronolojik süreç, süreklilik gösteren, geri dönüşü olmayan işlevselliklerinin azalarak yitilmesi durumudur. Yaşlanma; fiziksel anlamda fizyolojik ve biyolojik olarak vuku bulurken, ruhî anlamda da psikolojik bir yaşlanma söz konusudur. Dolayısıyla insanda holistik anlamda ele alınmasını zorunlu kılan yaşlanma süreci, sosyo-kültürel, ekonomik ve toplumsal anlamda farklı boyutlar içermektedir. Bio-psiko-sosyal bir varlık olan insanın yaşlanması, eko-sistemin kronolojik zaman faktörüne bağlı olarak bireyin sürekli değişen sosyal çevresine uyum sağlayabilmede, kendi kendisine yetebilme becerileri, iç ve dış dinamik etmenler arasında denge sağlama yetilerinin azalması olarak da tanımlanmaktadır.

Dünya genelinde teknolojik gelişmelerin insan hayatını olumlu yönde etkilemesi, insanların sağlıklı ve daha uzun süre yaşmalarına olumlu katkı sağlamıştır. Dolayısı ile dünya nüfusu hızla artarken yaşlı nüfusun da buna paralel bir artış sağladığı gözlemlenmektedir. Bu gelişmeler karşısında Dünya Sağlık Örgütü (WHO - World Health Organization), 1998 yılı kronolojik yaş sınıflandırma raporlarında yer alan genç, orta yaş, yaşlı ve ihtiyar tanımlamalarını en son 2017 Ağustos ayında yeniden düzenleyerek şu tanımlamalara yer vermiştir:

1998 yılı kronolojik yaş sınıflandırmaları; 45-59 yaş arası “orta yaş”, 60-74 yaş arası “yaşlılık”, 75-89 yaş arası “ileri yaşlılık”, 90 yaş ve üzeri ise “ihtiyarlık” olarak tanımlanmıştır. *2017 yılı kronolojik yaş sınıflandırmaları;* 15-65 yaş arası “genç”, 66-79 yaş arası “orta yaş”, 80-99 yaş arası “yaşlı” olarak tanımlanmıştır. Daha önceden 60-74 yaş arası “yaşlılık” tanımlaması, yeni düzenlemeye göre 80 yaş ve sonrası olarak belirlenmiştir. 65 yaşa kadar olan kronolojik yaş sınıflandırması ise genç yaş sınıflandırılması olarak belirlenmiştir (Akademi, 2018).

Mikro-düzye bireysel yaşlanma, ömrümüzün kronolojik zamanlama süreci içinde geçen yılların yaşanılan dünyadan arındırma eğilimine soktuğu bir süreçtir. Durdurulmasının mümkün olmadığı bu mutlak süreç, insanı dini-manevi perspektifte vicdanen güçlendirmesine işaret ederken, kişiyi daha da insan yapan özelliklere götüren bir süreç olarak kabul görmüştür. İnsanın bu yaşlanma sürecinde dini-manevi anlamda duygusallığın daha yoğun yaşandığı bir dönem olarak kabul görmüştür. Kronolojik zamanlamada yıllar geçtikçe eko-sistem içerisinde yer alan insan kendisi dışındaki bütün yapılanmalar ile oldukça farklı deneyimler kazanır. Bu zamanlama içerisinde geçirilen her bir evrenin kendine özgü bir değeri vardır. Çocukluk,

gençlik, orta yaşlılık, yaşlılık ve nihayetinde bir ihtiyarlık süreci insan için kaçınılmaz bir süreç olarak görülmektedir. Bu evreler içerisinde iyi-kötü, güzel-çirkin, fayda-zarar, şan-şöhret vb. gibi dünyevi birçok nesnelere karşı karşıya kalınmış ve bir zaman sonra hızla geçip giden yaşamda bu değerlerden her birinin önemini kaybederek yaşamın sonuna gelindiği gerçeği ile yüzleşilmektedir. Bu bağlamda kronolojik zamanlama içerisinde yaşlanmayı yaşlılık açısından pozitif ayrımcılık yaparak “yaşlılığın güzelliği” olarak ele alınması, bu süreçte yaşlı bireyin doğru anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

Emre Kongar; birçok genç bireyin kendi bulunduğu o anda yaşadıkları, ama yaşlı bir bireyin kendi bulunduğu o anda aynı durumu anlık olarak yaşamadıkları ve ne var ki, daha önce gençlik dönemlerinde yaşamış olmanın bir keyfi olduğu şeklinde yorumlamaktadır. Bu keyfin, yaşlı bireye geniş ufuklar açacağını, her an genç olunabileceğini, bir genç gibi duyup, düşünüp ve hatta her duygunun yaşanabileceğine değinmektedir. “*Bunun için belleğinizde çok canlı olan anılarınızı yeniden yaşamamız yeter. Gençleri daha iyi anlayabilir, onlarla kendileri gibi bir dost olabilirsiniz*” diyerek, kendisini yaşlı hisseden her bir bireye; “*Böylece siz de gençleşebilirsiniz*” mesajını vermektedir (Kongar, 2012, ss. 142-143).

3.1. İnsan ve Hayatın Anlamı

İnsanlık tarihi boyunca insan yaşamı ve hayatın/yaşamın anlamı konusunda oldukça farklı yaklaşımlar sergilenmiştir. Aristoteles ile başlayıp Orta Çağda zaman zaman sekteye uğrasa da 19. yüzyılda yeniden doğmak anlamına gelen Rönesans (Renaissance) dönemi, aydınlanma ve modernleşme hareketi ile birlikte irtibatlandırılmaya çalışılmıştır. Din ve kültürün farklı iki dünya görüşünün olan Helenik ve İbrani görüşlerin sekülerleştirilmiş entegrasyonlarının bir tezahürüne dönüştürülmüş olduğu görülmektedir. Bu yeni hareketle birlikte insanın sosyal yapısına ve özellikle de yaşamına yeni seküler bakış açılarının kazandırılması maksadı ile ortaya çıkarılan sosyolojinin o dönem öncesinde bütün dini-manevi değerlerden soyutlanmış yeni bir yaşam tarzı olarak algılatılmaya çalışıldığı görülmektedir (Gedik, 2021, s. 619).

19. yüzyılın seküler aydınlanma ve modernleşme hareketi, insan ve hayatın anlaşılması konusunda “*din ve bilim*” arasındaki ilişkinin nasıl kurgulanması gerektiği konularına odaklandığı görülmektedir. Batı’nın özellikle Hristiyan (Katolik-Protestan/Evanjelik) ve Yahudilik (Musevi) dinlerin bilim ile arasındaki çatışma krizleri oryantalist yaklaşımlar üzerinden İslâm dünyasına da taşınmıştır. Fransız oryantalist Ernest Renan’ın, 1883 yılında Sorbonne’da yapmış olduğu “*İslam ve Bilim*” adlı sunumu, bu sorunların İslâm dünyasına da bir sorun olarak taşınmasına neden olmuştur. İnsan ve insan yaşamının seküler ve etnosentrik bakış açıları ile genelleştirilip anlaşılması çalışması, Batı’nın din ve bilim tarihinin Avrupa merkezli bir ürüne dönüştürülmesine neden olmuştur. İnsana daha iyi bir hayat sunma iddiası ile ortaya çıkan bu etnosentrik bakış açıları, günümüz insan yaşamının sorunlarını çözmekten daha çok, içerisinde çıkılmayan yeni sosyal sorunlar üretmiştir (Canatan, 2021, s. 148). Eko-sistem bağlamında canlı-cansız varlıkların holistik perspektifte ele alınmasının gerekliliği görüşüne, Galileo Galilei ve Johannes Kepler gibi 17. yüzyılın bilim adamlarının bilimsellik adına ağır darbeler indirdiği bilinmektedir. Doğada var olan canlı ve cansız bütün varlıkların işlevsellikleri bir mekanizma (makine) ile özdeşleştirilerek anlamlandırılmaya çalışılmış, indirgemeci bir anlayış ile sistem içerisinde yer alan canlı ve cansız bütün varlıkları kesin bir şekilde birbirinden bağımsız olduğu düşüncesi insan yaşamının değerini olumsuz yönde etkilediği görülmektedir.

İnsan, fitratı gereği diğer varlıklardan ruhî ve manevi boyutları ile ön plana çıkarıldığından eko-sistem içerisinde yer alan diğer varlıklarla tamamen farklı ve karşıtlık içinde ele alındığı görülmektedir (Duralı, 1983, s. 15). İnsan için hayatın anlamı, sadece kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan ya da bireyin kendince üretilen bir cevher değildir. İnsan, yaşam sürdürdüğü eko-sistem içerisinde kendisi dışında diğer bütün varlıkların dinamik etkileşimleri üzerinden edinilmiş sosyal değerler bütünüdür. Kronolojik olarak yaşamını sürdüren sosyal bir

varlık, mikro-düzyey bireysel yaşamını diğer varlıklardan bağımsız olarak sürdürebilmesi mümkün değildir. Eko-sistem içerisinde anlaşılmış sosyal bir hayat, insana bütünlük içerisinde lütfedilmiş bir değer olarak kabul görmüştür.

Aydınlanma ve modernizmin pozitivist/indirgemeci algılamaları, yaşama dair dini-manevi duygulardan arındırılmış seküler yaklaşımlar, insan fenomenine ilişkin birçok soruya cevap üretmiş gibi görünse de, insan yaşamının anlamına dair birçok sorunları da çözümsüz bırakmıştır. İnsan ve yaşamına dair bütün soruların bilimsel anlamda cevap bulduğu iddiaları, ilmî hakikatlerden uzak pozitivist indirgemeci yaklaşımlar üzerinden açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir. Dolayısıyla 21. yüzyıl insanının günümüzde içinden çıkılamayan sorunları ve mutsuzlukları pekiştiren bu yaklaşımların bir çözüm olamayacağı apaçık ortadadır. Wittgenstein, insana dair hayatın anlaşılmasında günümüz biliminin yeterli gelmeyeceği ve insanı insan yapan bu değerlerin tasvir edilemeyeceğine ilişkin gerekli vurgulamaları yaptığı görülmektedir (Wittgenstein, 1985, s. 163).

3.2. İnsan ve Zaman Algısı

Newton'un "mutlak zaman" kavramı, zamanla yerini Albert Einstein'in izafiyet teorisine, "görelî zaman (rölativite)" yaklaşımına bırakmıştır. Zaman kavramının bu "nesnel" ve "öznel" konumu özellikle insanı sosyal bilim perspektifinde daha da sorgulanır bir hale dönüştürmüştür (Yıldırım, 1983, ss. 172-173). Zaman algısı ister mutlak isterse görelî olarak ele alınsın, mutlaka insanın yaşam sürdüğü eko-sistem bağlamında kronolojik anlamda bir değer taşıması önem arz etmektedir. Dolayısıyla "zaman" büyük sistem içerisinde mikro-düzyey her bir bireyin içerisinde yaşadığı, 3 Evre-Hâl Yasası (Das Drei – Stadien – Gesetz) çerçevesinde "Din/Tanrı (Teoloji)", "Doğa/Tabiat (Metafizik)" ve "Toplum/Çevre (Sosyoloji)" bağlamında oldukça değişken ve antropolojik farklılıklar göstermektedir. İnsanlar yaşam süreçlerinin tarihi izlerini taşımaktadırlar. Bu perspektiften değerlendirilen zamanın; geçmiş, bugün (yaşanılan an) ve gelecek ile ilgili kavramsallaştırılarak somutlaştırılması, antropolojik-tarih sürecinde inşa edilmesi, kendi dünyasının oluşlarına rehberlik edecek biçime dönüştürülmesinin önemli olduğu görülmektedir.

3.3. Yaşlılık ve Bilge Yaşam

Bilgi ve bilgelik insanlık tarihi boyunca yalnız bilimin değil, bilimin ötesinde her anlamda değerli bir olgu olarak kabul görmüştür. Dünyamızın son dijitalleşme süreçleri bütün her alanda daha çok bilginin (data) daha hızlı depolanmasını ve bilgiye daha hızlı ulaşılmasını mümkün kılmıştır. Bilginin dijitalleşme süreçleri aynı zamanda bilginin farklı toplumlara ulaşmasını, küresel bazda daha hızlı yayılmasını da beraberinde getirmiştir. Geleneksel toplumlarda bilgiye ulaşmak oldukça zaman alıcı ve paha biçilemez bir değer sayılırken, artık bilgi küresel anlamda daha ucuz ve kolayca ulaşılabilen bir değer olarak insanlığa sunulmaktadır. Dolayısıyla popülerlik kazanmış, hızlı ulaşılan bilgi ve bilgelik konusunda ortak bir tanımın yapılabilmesinin de mümkün olmayacağı söylenebilir. Dijitalleşme öncesinde bilgi ve bilgelik, farklı toplum, kültür ve disiplinler üzerinden bilim insanlarının "bilgi ve bilgelik" yaklaşımları farklı kodlamalar üzerinden yorumlanabilmiştir (Ardelt, 2003, ss.275-324). Bilginin her kodlama aşamasında, orijinalliği ile ele alınmayıp önceki mevcut bilgi ve kişinin bilgelik (inanç) referanslarıyla elde edilen veriler üzerinden daha çok güvenilir veya güvenilirmez bir hale dönüştürülmüştür.

Orijinal "bilgi" ve inanç ile kodlanmış "bilgelik" arasında insanlara göre farklı algılamaları olabilir. Tecrübe edinilen bilgi ile bildiğimiz veya bildiğimize inandığımız şey daha önce yaşadıklarımız ve hâlihazırda neye inandığımız konusu ile ilişkilidir. İnsanı kuşatıcı bu etkiler sayesinde kendimizi ait gördüğümüz grup kimliklerimiz (din, manevi, kültürel, ırkî, toplumsal, cinsî vs.), algıladığımız ve hatırladığımız şey üzerinde esaslı bir etki bırakmakta, aynı zamanda bilgeliğimizi inandıklarımız yönde etkilemektedir (Paloutzian ve Park, 2013, s. 435). Bilgelik konusunda tedirgin eden şey, insanı kendi kronolojik tarihi sürecinde ne olup bittiğinden ziyade bütün olup bitenler hakkında ne düşündükleri olmuştur. Başka bir ifade ile

insan neyi düşünüyor ve düşündüğü şey hakkında tedirginlik hissediyorsa bu durumu kendisi oluşturuyor demektir. Bu perspektiften bilgi ve bilgelik incelendiğinde, yaşlanma sürecinde olan bir bireyi tedirgin eden en önemli olgunun kendisinin ölümüne ilişkin olup bitenler hakkında düşündükleridir. Yaşlı birey, ya bu olup bitenlere ilişkin düşüncelerini kabul edip “bilge”ce yaşamayı ya da bu gerçeklerden kendisini uzaklaştırarak kaçmayı yeğleyebilmektedir. Ancak insan, fitratı gereği ister genç ister orta yaş veya yaşlı olsun, düşüncelerden kaçışın başka sorunları da beraberinde getirebileceği düşünülmelidir.

Kronolojik zamanlama sürecinde yaşamın hızlı ilerlemesini sorun edinen yaşlı bireyler, “yaşlılığın güzelliği-biricikliği” anlamında bilgelik dikkate alındığında, yaşlanmanın bir kayıp olmadığı, bir ayrıcalık olduğu gerçeğinden hareketle kendilerinin daha sağlıklı ve mutlu olmalarını sağlayabileceklerdir. Bu bağlamda yaşlı bireylerin, yaşadıkları sorun ve problemlerle geçmiş oldukları her bir yılın tecrübesi, bilgi birikimine ilişkin deneyimleri, sorunlara çözüm üretebilme noktasında oldukça değerli olduğu anlaşılmaktadır. Bu bilgi birikimi (veri stoku) oldukça kıymetli ve geçmiş yılların eklektik anlamda teorik ve pratik deneyim bilgisinin başkalarıyla paylaşılması, bireyi ayrıcalıklı kılmakta ve ölüm düşüncesine ilişkin korku ve endişesinin yok olmasını sağlayabilmektedir. Yaşlı bir bireyin yaş alma veya yaşlanması ile paralel gelişen “bilgi birikimi” ve “bilgelik” arasında dinamik bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Dolayısıyla yaşlı bireyin bilgeliliğinin, gençlik ve orta yaş dönemi yaşamının bir karşılığı olarak sunulabilen hizmet haline dönüştüğü söylenebilir. Yani yaşlı bireylerde bilgelik, paha biçilmez anlamaştırılmış bir değer olarak insanlığa sunulurken, yaşlanmanın bilgi üreten bir bilgelik olarak değer atfettiği de görülmektedir.

3.4. Aydınlanma ve Modernizmin Covid-19 Sürecinde Yaşlılık Algısı

İnsanlık tarihi sürecinde “yaşlı” ve “yaşlanma” konuları bilimsel araştırmalarda insan fenomeninin anlaşılmasına dair sürekli merak konusu olmuştur. Yaşlılık, yaşlanmanın mutsuzluk kaynağı olduğu iddialarını yersiz ve geçersiz olduğunu ortaya koyan birçok araştırmalar mevcuttur. Covid-19 sürecinde yaşlı bireyin genç bireylerden farkının; gençlerin dijital gelecek için bir umut vaat ettiği, ama ne var ki, yaşlı bireyin bu pandemi sürecinde umut olarak sunabilecekleri bilgelik değerlerin oldukça yok edilmiş olduğudur. Yaşlı ve yaşlılık geleneksel toplumlarda, özellikle de ilk ve orta çağlarda Sanayi Devrimi sürecine kadar toplumların “bilge” ve “otorite” kaynağı olarak görülmüştür. 18. ve 19. yüzyılın aydınlanma, modernizm ve sanayileşme sürecine paralel gelişen toplumsal değişim ve dönüşümlerin ekosistemin bağlamında “üç evre hâl yasası” çerçevesinde “Din (Tanrı), Toplum (Çevre) ve Doğa (Tabiat)”ın birbirleri ile olan dinamik ilişkilerinin pozitivist/indirgemeci yaklaşımlar üzerinden değersizleştirilmelerine yol açtığı görülmektedir.

Özellikle de Covid-19 sürecinde mikro-düzey bireysel, mezo-düzey aile ve makro-düzey toplumsal dönüşümler yaşlı ve yaşlılığın sosyal bir sorun olarak algılanmasını da hızlandırdığı görülmektedir. Aydınlanma, modernizm ve sanayileşme öncesi “bilgi”, “tecrübe” ve “otoritenin” değeri olarak kabul gören yaşlılık, teknolojik gelişmeler ve her alanda yaşanan hızlı dijitalleşmeler sonucunda yaşlılık bilgi otoritesinin önünde bir engel olarak görülmüştür. Bazı ülkelerde ve özellikle de Türkiye’de geleneklerimizin bilge insanı olarak değerinin korunmasına çalışılan yaşlı bireyler, Batı Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında Türkiye’de yaşlı bireylere oldukça değer verildiği ve Covid-19 sürecinde korunmasına yönelik önlemlerin alındığı görülmektedir. Türkiye’de “yaşlı” ve “ihtiyar” kelimeleri yaşlı bir birey için oldukça değerli ve bilgelik noktasında karşılık bulabilirken, Batılı yaklaşımlarda yaşlı kavramının “eskimiş insan, eskimiş adam, eskimiş kadın (old people / alte menschen, old man / alte mann, old woman / alte frau)” olarak algılatılarak oldukça değersizleştirilen ifadeler ile ele alındığı görülmektedir (Gedik, 2021, s. 718).

Özellikle 21. yüzyılın bu hızlı dijitalleşme sonucu gerçekleşen değişim ve dönüşüm süreçleri, yaşlı bireyin “rol ve statü” değişimine neden olmuştur. 21. yüzyılın mikro-düzey yaşlı bireyi eko-sistemin işlevselliği dışına itilerek, tahammül edilemeyen, sadece merhamet

gösterilmesi gereken dezavantajlı statüler ile özdeşleştirilmiştir. Yaşlı bireyin eklektik düzeyde teorik ve pratik bilgeliği, deneyimleri anlamlandırılmayarak sistemin sorunlu bireyleri haline dönüştürülmeye çalışılmıştır. Yaşlı bireylere ilişkin gerçekleştirilen bilimsel çalışmalar sonucunda; gelişmiş ve gelişmemiş farklı bölge ve kültürlerle göre yaşlı bireylere yönelik birbirlerinden farklı davranış ve tutumların sergilenmiş olduğu gözlemlenmiştir. Yaşlı ve yaşlılık algısının mikro, mezo ve makro ölçeklerde rol ve statü noktasında değişiklikler gösterdiği, bazı toplumlarda Evrensel Temel İnsan Hakları bağlamında saygı görüp kutsal kabul edilirken, bazı bölge ve toplumlarda ise saygı gösterilmeyen, şiddete maruz bırakılan ve oldukça değersizleştirilen bireyler olarak atfedilmeye çalışıldığı görülmektedir. Meleklerin dahi insana secde etmeleri emredilirken (Bakara, 2/34), modernizm adına geliştirilen son dönem felsefi yaklaşımlar üzerinden bilimsel olduğu iddiası ile insan, bulunduğu o yüksek (halâife fi'l-ard) mertebeden aşağı düşürülmeye çalışılmaktadır. Aliya İzzet Begoviç'in "*Doğu ve Batı arasındaki İslâm*" adlı eserinde önemle üstünde durduğu gibi; "*Semanın çocuğu olan insan artık arzın kurdu olmuştur*" ifadesi insana yapılmak istenenin oldukça iyi açıklamaktadır. Begoviç'e göre insan denilen fenomen, "*semanın çocuğu*" pozitivist, indirgemeci yaklaşımlar üzerinden "*arzın kurdu*"na dönüştürülmüştür. Bu iki tezat arasında kalan insan tanımlaması bir meçhule terk edilmiştir. İnsanların eşitliği, kardeşliği ve barışı, ancak insana kendi hak ettiği temel değerlerinin iadesi ile mümkün olabileceği görülmektedir (Begoviç, 2015, s. 42).

Aydınlanma ve modernizm iddiaları ile genç ve yaşlı kutuplaştırmaları, bir yandan toplum içerisinde yaşlı bireyleri değersizleştirirken, diğer bir yandan da genç bireylerin yaşlanmaya ilişkin beklentilerini tamamen olumsuz yönde etkilemekte ve geleceğine yönelik yaşam umutlarını sonlandırmaktadır. İnsan kendini yok edebilecek "*arzın kurdu*"na dönüştürülmüş, kendi elleri ile değersizleştirildiği insanlığı yok edebilmek adına her türlü teknolojik, sosyo-ekonomik, siyasi enstrümanların acımasızca kullanıldığına şahit olunmaktadır. Evrensel Temel İnsan Hak Beyannameleri hiçe sayılmakta ve oldukça değersizleştirilen yaşlı bireylerin dolayısıyla da sürdürülebilir insan refahının nasıl katledilmeye çalışıldığı görülmektedir. Eko-sistem içerisinde güvenli varlığını sürdürme gayreti içerisinde olan insanın, yaratıcısı (Allah c.c.), insanın kendi kendini yok etmesini değil, bunun tam aksine "*halâife fi'l-ard / yeryüzünde birbirlerinin halîfesi*" olarak, birbirlerinin hak ve hukuklarının korunması, birbirlerini kollaması ve birbirlerini inşa etmeler ve yeryüzünün imarıyla ilgili kutsal bir görev ile görevlendirilmiş olduğu anlaşılmaktadır (Güngör 2019, s.22).

21. yüzyıl, aydınlanma ve modernizm hareketinin salt pozitivist yaklaşımlar üzerinden insana vaat ettiği değerler incelendiğinde, bir kısım insan ve toplumların oldukça ötekileştirildiği, bir kısım insan ve toplumlara yaşanabilir güvenli bir refah sağlamaya, mutlu bir kesim için sömürülmesi gereken insan topluluklarını oluşturmaya yönelik odaklanılmış olduğu görülmektedir. Bu durum ister istemez dünya genelinde her geçen yıl yeryüzünün güven içerisinde yaşayabilecek bir dünyadan hızla uzaklaştırıldığı söylenebilir. Bunda hiçbir şüphe yok ki, "*halâife fi'l-ard*" olarak kutsal bir misyon yüklenmiş olan insanın yaşadığı toplumda değer vermesi gereken yaşlı bireylere yönelik yanlış algılamaların büyük payı olduğu düşünülmektedir.

4. Covid-19 Pandemi Süreci, Yaşlılık ve Dini-Manevi Destek Hizmetleri

İnsanlık, tarih boyunca birçok korkunç hastalıklara, virüs olaylarına, çeşitli salgınlara maruz kalmıştır. Milattan önce adı sanı bilinmeyen birçok hastalıklar baş gösterirken bunlardan en çok bilinenin tifüs ve veba salgınları olduğu anlaşılmaktadır. Milattan sonra ise Antoninus vebası (165-180) ve Justinianus vebası (541-542) salgınları baş gösterirken, kara veba-ölüm (1347-1357) salgın başta olmak üzere, İtalyan, İspanya, Londra, Viyana, Balkanlar ve Rus vebası gibi salgınlar birçok insanın hastalığa yakalanarak feci bir şekilde ölümlerine sebebiyet vermiştir. Toplumlara ölüme sürüklemiş olan başlıca salgın hastalıkları ise şu şekilde özetleyebiliriz: Çiçek (165-189), Veba (541-542), Viral kanamalı ateş (1545-1576), Kızamık (1592-1596), Sıtma (1600-1650), Leptospirosis (1616-1619), Influenza-Grip (1732-1733), ABD-Sarı humma (1793-1798), Kolera (1816 -1826), Epidemik Tifus (1847-1848), 95 yıl

süren Dünya Veba Salgını (1855-1950), Poliomyelitis-Çocuk Felci (1971), Menenjit (1996), Kuş Gribi (1997), SARS-Coronavirus (2002), Chikungunya Virüsü (2006), Domuz Gribi (2009), MERS-Ortadoğu Solunum Sendromu, (2012) ve asrımızda yüz binlerce insanın ölümüne neden olan Covid-19 Virüsü (2019), (Akın, 2012; Artvinli, 2020, s. 19).

Bir kez daha tüm insanlık yeni Covid-19 Koronavirüsüne ve varyantlarına karşı savaşmak durumunda kalmıştır (Nadeem, 2020, ss. 7-13). Virüsün yeni bir versiyonu, Covid-19 ilk kez 2019 Aralık ayında Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkmış ve kısa zamanda tüm insanlığı tehdit ederek yayılmıştır. Dünya Sağlık Örgütü 30 Ocak 2020 tarihinde bunun bir pandemi (Medipol, 2021) olduğunu ve insan sağlığı uluslararası düzeyde etkileyen bir süreç olabileceğini vurgulamıştır. Dolayısıyla yaklaşık iki yıldır insanlığın küresel boyutları ile maruz kaldığı bu Covid-19 virüsünün ciddi akut solunum yolu enfeksiyonlarına sebebiyet vererek milyonlarca insanın ölümüne ve birçok insanın da kronik rahatsızlıklarını tetikleyerek olumsuz yönde etkilediği görülmüştür (Zhou vd., 2020, ss. 270-273).

Covid-19 pandemi sürecinde dünya genelinde birçok ülkenin özellikle de sosyal refah devleti oldukları iddiaları ile varlıklarını sürdüren Batılı devletlerin yaşlılara yönelik tutum ve davranışları “Evrensel Temel İnsan Hakları” ve anayasalar bağlamında sınıfta kalmasına sebebiyet vermiştir. Nitekim Covid-19 salgınından oldukça etkilenen Dünya ve özellikle de Batı Avrupa ülkelerinde İtalya, İspanya, Fransa, İsveç gibi ülkelerde yaşlı insanların tedavi süreçlerindeki ilgisizlik nedeniyle birçok yaşlı insan ölmüştür (Bild Zeitung, 2020).

İspanya'nın Madrid şehrinde bir yaşlı destek/bakım⁶ evinin görevli sağlık ve sosyal hizmet görevlilerinin görev alanlarını terk etmeleri 19 yaşlı insanın ölümüne, 70 yaşlının ise Koronavirüse yakalanmasına neden olmuştur. Dünyada yaşlıların durumuna dair haber başlıkları incelendiğinde; *"Huzurevleri Tanrı'nın insafına terk edildi"* başlığı altında Avrupa'daki huzurevlerinin alarm verdiği ve sadece New York'ta bir yaşlı huzurevinde 55 yaşlının ölmesi nedeni ile ilk sıralara yerleştiği konusuna yer verildiği görülmektedir. Yine sadece Kanada'da Covid-19 salgını neticesinde 7 bin yaşlının yaşlı destek/bakım evlerinde öldüğü basılı ve görsel medyada yer almıştır. İngiltere'de yaşlıların huzur evlerinde yalnız bırakıldıkları, ABD'de huzur evlerinin morga dönüştürüldüğü ve yaşlı evlerinin toplu mezarlara dönüştüğü bilgileri yer almaktadır. Yine bütün bunların yanında, Almanya, İsveç ve Fransa gibi ülkelerde yaşlı bireylerin oldukça sorunlar yaşadıkları insanlık dışı olaylar ile karşılaştıklarına ilişkin bilgiler yer almaktadır (Dürümcü, 2020). Yaşlı insanlara yönelik benzer yaklaşımların Batı Avrupa ülkelerinin birçoğunda rastlamak mümkündür.

Covid-19 tehdidinin kontrol altına alınabilmesi noktasında birçok ülkede fiziksel mesafelerin korunması, izolasyon ve karantina uygulamalarının zorunlu olarak uygulanmıştır. Ancak “sosyal mesafe” kavramı adı altında uygulanan bu fiziksel mesafe kurallarının özellikle yaşlı bireylerin olumsuz etkilenmesine yol açmıştır. Covid-19 tehdidine ilişkin geliştirilen “sosyal izolasyon”un yaşlı bireylerin “yalnızlık salgınına” kapılmalarına sebebiyet vermiştir (Birinci ve Bulut, 2020, s. 66). “Korona-fobi”nin hızla yayılması birçok ülkenin hizmet sektörlerinin ilk anlarda çöküşüne neden olmuştur. 21. yüzyılın bu ilk çeyreğinde Z Kuşağının toplum içinde yaşlı bireylerin kendi doğal yaşam mekânlarından uzaklarda yaşamını sürdürme zorunlulukları, genç kuşakları hayatın yalnızca gençlik ve olgunluk döneminden ibaret olduğu anlayışına itmektedir. Onun içindir ki, yaşlı bireylerle yüzleşemeyen Z Kuşağı hiçbir zaman yaşlanmak istemeyecek ve yaşlanmanın bir “bitiş-son”dan ibaret bir şey olduğuna inanarak, yaşamlarını kendi elleriyle sonlandırarak intihara teşebbüs etmelerinin yollarını açacaktır.

---

⁶Yaşlı Destek/Bakım Evi: Son Covid-19 hadiselerinin gerçekleştiği dönemlerde terk edilen yaşlı hastalara sunulan hizmetlerin “destek/yardım” kapsamında olayın sadece “bakım” anlayışı ile ele alınmış olduğu görülmektedir. Dolayısıyla endüstriyel toplumlarda sosyal hizmet kuram ve kavramlarının da endüstrileştirilmesi, insanın araçsallaştırılmasına ve özellikle de yaşlılığın değersizleştirilmesine yol açmaktadır.

Covid-19 salgını bağlamında dijitalleşmenin daha da yaygınlaştığını ve bu yaygınlaşmaların insan yaşamını olumsuz etkilediğine ilişkin birçok araştırmanın yapılmış olduğu görülmektedir. Özellikle bu pandemi sürecinde mezo-düzye aile yapılanmaları dikkate alındığında, sokağa çıkma kısıtlamalarının dijital ebeveynliği ön plana çıkardığı, bu bağlamda da ev içi aile bireyleri arasındaki ilişkilerin stres düzeylerini oldukça artırdığı ve bunlardan en çok etkilenenlerin de yaşlı bireyler oldukları görülmektedir. Teknolojinin getirdiği dijital yaşam insan hayatının neredeyse bütün alanını işgal etmiş durumdadır. Dijital teknoloji ile temas halinde olan her insan için değişim ve dönüşüm kaçınılmazdır (Keleşoğlu ve Karduz, 2020, ss. 70-72). Bu olumsuz süreç dünya genelinde bir eko-sistem içerisinde mikro, mezo ve makro-düzye bütün sosyal yaşamımızın yeniden “yeni alışkanlıklar” olarak düzenlenmesini gerektirmiştir.

Dünya genelinde Covid-19 salgını ile mücadelede şeffaf politikalar izlenmeye çalışılsa da, bu süreç içerisinde birçok Batı Avrupa ülkeleri sürecin ilk anlarını ciddiye almamış, devlet başkanları ve bürokrasi tarafından alay konusu yapılmıştır. Sonrasında da ölüm ve hasta olanların sayıları arttıkça “korona-fobik” olaylar neticesinde yiyecek-içecek ve diğer ihtiyaç malzemelerini elde etmeye yönelik istilalar, insanlık dışı hareketler zuhur etmiştir. Hastalığa karşı ciddiyet arttıkça, ölüm sayılarında ve hasta sayılarında oldukça manipülatif davranıldığı görülmüş ve bu süreçten en çok etkilenen kitlenin ne yazık ki, toplumların yaşlı bireyleri olmuştur. Bu anlamda salgının başlangıcından itibaren Türkiye gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde oldukça şeffaf bir politika izlemiş, Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı ve Bilim Kurulu Üyeleri her gün gerekli şeffaf açıklamaları yaparak insan yaşamını tehdit eden bu süreçle ilişkin bilgilendirmelerde bulunmuşlardır. Burada konumuz itibarıyla en çok dikkat çeken husus, bu süreçte dünya genelinde yaşlı bireyler ölüme terk edilirken ve mağdur edilirken, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetindeki yaşlı bireyler ise gerekli tedbirler alınarak koruyucu-önleyici metotlar dâhilinde gözetim altına alınmıştır.

4.1. Covid-19 Pandemi Sürecinde Manevi Destek Yaklaşımı

Covid-19 salgını sürecinde, yaşlı bireylerin ihtiyaçlarının karşılanması yönünde ilgili makro-düzye kurumların (valilik/kaymakamlık) “65 Yaş Üstü Vefa Sosyal Destek Grubu” oluşturmaları, her türlü ihtiyaçlarının “vefa” anlayışı altında sunulmaya gayret edilmesi onların manen desteklenmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. İlgili bu yönetmelik gereği Türkiye’de yaşlı bireylere gerek devlet gerekse STK’lar üzerinden oldukça değerli hizmetlerin götürülmüş olduğu, zaman zaman telekomünikasyon üzerinden ihtiyaçlar belirlenerek hizmetler ulaştırılıp madden ve manen yaşlı bireylerin yanlarında bulunduğu her fırsatta vurgulanmıştır. Bu anlamda yine yaşlı bireylere yönelik en değerli “vefa” göstergesinin “Vefa Sosyal Destek Grubu” hizmetlerine gönüllü katılan medya kuruluşları ve genç bireylerin destekleri olmuştur.

Covid-19 sürecinde, içerisinde yaşanan endişeli durum, hastalık ve ölüm fobisi “yaşlı” ve “yaşlılık” kavramına yüklenen bazı anlamları da teorik açıdan yeniden irdelenmesinin ve dini-manevi perspektifte ele alınmasının gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu süreçte yaşlı bireylere ilişkin “Etkinlik (Aktivite) Teorisi” dikkate alındığında; yaşlı bireylerin etkinliklerinin giderek azaldığı konuları dikkate alınmış, toplumun yaşlı bireylerden ellerini çekmemeleri ve toplumsal etkileşimde bireylerin karşılıklı etkin olabilmelerinin gereklilikleri sürekli vurgulanmıştır. Yaşlı bireylerin Covid-19 öncesi ve sonrası aktivite durumlarının önceki yaşam şartları, sağlık düzeyleri, sosyo-ekonomik durumları dikkate alınarak etkinliklerinin kaybedilmemesi noktasında madden ve manen girişimlerde bulunulmuş olduğu da görülmüştür.

Yine bu süreçte yaşlı bireylerin “Rol Bırakma Teorisi” kapsamında; 65 yaş ve üstü emekli, dul ve kimsesizlerin kendi kendine yetebilme ve rollerini bırakmama yönünde dini-manevi anlamda destek hizmetleri sunulmuştur. Bu bağlamda Covid-19 sürecinin geçici bir süreç olduğuna ve yeniden “Normal Yaşam”a döneceğine vurgu yapılarak umutlarının artırılmasına yönelik girişimlerde bulunulmuştur. Covid-19 sürecinin en çok yaşlı bireylerde getirdiği sorunlar arasında, mevcut kısıtlamaların yaşlı bireylerin toplumla olan ilişkisinin

kopması tehlikesi olarak da görülmüştür. “İlişki Kesme Teorisi” bağlamında yaşlı bireylerin kendilerini ait hissettikleri toplumdan geri çekilmelerinin önlenmesine ilişkin girişimlerde bulunmuş ve toplumun desteğinin yaşlı bireylere yönelik olduğu her fırsatta yaşlı bireylere gerek medya üzerinden gerekse bizzat gerçekleştirilen ziyaretlerle anlatılmaya çalışılmıştır. Özellikle “Fiziksel Mesafenin Korunması” kuralının yaşlı bireylere olumsuz etkilerinin önüne geçilebilmesi noktasında resmi kurum, kuruluşların ve STK’ların yaşlı bireyleri manen desteklediği, yaşlılara yapılan olumsuz tutum ve davranışların ise cezalandırıldığı görülmüştür. Bu süreçte yaşlı bireylerin güvenli yaşam ortamlarının sağlanmasında oldukça ihtiyaç duyulan güven, saygı, sevgi ve toplumsal aidiyet duyguları, toplumun kıymetlisi oldukları duygusu dini-manevi destek projeler eşliğinde uygulanmasına özen gösterilmiştir.

Sonuç

“Yaşlı” ve “yaşlılık” kavramları aydınlanma ve modernizmin insana dair endüstriyel yaklaşımları nedeniyle hak etmiş olduğu değere henüz kavuşturulamamıştır. Dolayısıyla yaşanan bu Covid-19 pandemi sürecinde yaşlı bireylere yönelik koruyucu-önleyici metotlar dâhilinde, güvenliklerinin yeniden ele alınmasının gerekliliği bir kez daha ortaya çıkmıştır. Dünya genelinde yaşlı bireylere yönelik sosyal hizmet uygulamalarındaki farklılıklar dikkat çekerken, holistik anlamda dini-manevi bütünlükte yaklaşımlar üzerinden sunulmasının ekosistem bağlamında önem arz ettiği görülmektedir. Küresel anlamda Covid-19 salgını ile mücadele sürdürüldüğü gibi Türkiye’de de Dünya’ya örnek teşkil edecek şekilde bu salgın ile dini-manevi boyutlarıyla da oldukça iyi mücadele edildiği görülmektedir. Özellikle yaşlı bireylere ilişkin verilen bu mücadelelerin, devlet hizmetlerinin de ötesinde toplumun bütün kesimleri tarafından evrensel temel insan hakları, anayasa ve yasalar bağlamında, sorumluluk bilinci dâhilinde topyekûn millet olarak verilmesinin gerekliliği bir kez daha anlaşılmıştır.

Dezavantajlı gruplar olarak bilinen yaşlı bireylere sunulan bu hizmetlerin, insanların birbirlerine olan sorumluluklarının bilinci dâhilinde dini-manevi duygular ile sunulması, manevi destek hizmetlerinin sosyal bilim ve sosyal hizmet açısından ne derece gerekli olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur. Covid-19 sürecinde “Hayat Eve Sığar” uygulama çerçevesinde 65 yaş ve üstü yaşlı bireylerin, insanlığa emanet olduğu, sürdürülebilir güven ortamına oldukça ihtiyaç duydukları ve yaşlı bireylerin toplumda bir karşılık bulduğu söylenebilir. Yaşlı bireylerin önemsendikleri, güvenlerinin sağlanmaları, gereken önlem, kısıtlama ve yasaklamaların yaşlı ve kronik rahatsızlıkları olanların daha iyi korunmalarına yönelik bir süreç olduğu anlatılmış, anlatılmakla da kalınmayıp, gereken destek hizmetlerinin de her yaşlı bireye ulaştırılma gayreti içerisine girilmiştir.

Eko-sistemin kronolojik zamanlama sürecinde yaşamın hızlı ilerlemesi yaşlı bireyler için en önemli sorunlar arasında yer almaktadır. Bu süreç içerisinde yaşlı bireylerin toplumun bir sorunu olarak algılanması “yaşlılığın güzelliği-biricikliği” yaklaşımını olumsuz yönde etkileyeceği ve yaşlının aktivite, rol bırakma ve ilişki kesme teorileri bağlamında sorunlarını kronikleştireceği dikkatlerden kaçırılmamalıdır. Yaşlı bireylere yaşlanmanın bir kayıp olmadığı, tam tersine pozitif ayrıcalık olduğu gerçeği dini-manevi boyutları ile daha etkili bir şekilde anlatılmalıdır. Covid-19 sürecinde yaşlı bireylerin bio-psiko-sosyal sorunlarının en aza indirilmesi için alınması gereken tedbirlerden toplumun tüm bireyelerine sorumluluklar düşmektedir. Bu bağlamda; yalnız ve kimsesiz olan yaşlıların gereken desteği toplumdan alabilmeleri, gerek aile içerisinde gerekse farklı sosyal ortamlarda yaşamlarını sürdürebilmeleri, hak ettikleri manevi desteklerin bir karşılık bulmasına katkı sağlayacaktır. Evrensel Temel İnsan Hakları, anayasa ve yasal haklar bağlamında hak ettikleri gibi yaşam sürebilmeleri ruh sağlıklarının korunmasına, mutlu olabilmelerine de katkı sağlayabilecektir.

Covid-19 sürecinde manevi destek hizmetlerinin hak temelli uygulanması yönünde öneriler şunlardır:

- Dünya nüfusu hızla yaşlanırken yaşlı bireylerin toplumlarda bir sorunu olarak algılanması oldukça yanlış bir tutumdur. Yaşlı bireylerin, Evrensel Temel İnsan

Hakları ve anayasalar bağlamında “*Hak Temelli*” manevi destek hizmetlerini holistik anlamda alabilmeleri önem arz etmektedir.

- Covid-19 sürecinde küresel anlamda ihmal edilerek ölüme terk edilen yaşlıların hizmetlerini sunan görevliler, bu hizmeti sunarken suç işlemlerse gerekli cezaya çarptırılmaları, eğer cezalandırılmışlar ise bu sonucun tüm insanlıkla paylaşarak insanların geleceğe ve yaşlanmaya yönelik duygularının manen güçlendirilmesi sağlanmalıdır.
- Yaşlı bireylere yönelik sürdürülebilir sağlıklı bir yaşam için dini-manevi yönlerinin sosyal hizmet uygulamaları bağlamında güçlendirilmesi, onların azami yaşam doyumunun artmasına, huzurlu ve mutlu bir yaşam sürmelerine oldukça katkı sağlayacaktır.
- Sosyal bilimler ve özellikle sosyal hizmet disiplininin, insan ve temel değerlerinin bilimin merkezine alınması, manevi kavramlar ile yeniden anlaşılması önem arz etmektedir.
- Covid-19 sürecinde yaşlı bireylerin dünya genelinde en dezavantajlı bireyler olduğu görülmüştür. Bu süreçte yaşlı bireylere yönelik yaşanan olumsuz gelişmeler, sosyal hizmet ve eklektik uygulamalarda “Yaşlı Bireylerin Dini-Manevi Destek Hizmetleri”nin gerektiği şekli ile dikkate alınmadığı gözlemlenmiştir. Bu bağlamda, “Dini-Manevi Destek Hizmetleri”nin yaşlı bireylere eklektik anlamda uygulanabilirliği, üzerinde ivedilikle gerekli çalışmaların yapılması önem arz etmektedir.

Şeyh Edebalı'nın dediği gibi “İnsanı yaşat ki devlet yaşasın” düsturu aslında tüm insanlığa bilimin insana dair ön görülmesi gereken yaklaşımların ne derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla “insanı (yaşlıyı) yaşat ki insanlık yaşasın” ilkesi ile bir sosyal bilime, sosyal hizmetin dini-manevi yaklaşımına ivedilikle ihtiyaç duyulmaktadır. Günümüzde yaşlı bireylerin toplumun sorunu haline dönüştürülmesi, gelecek nesillerin yaşamlarına ve geleceklerine ilişkin kaygıları da artırmaktadır. Her geçen yüzyıl yaşlı ve yaşlılığın içine düştüğü girdap yeni kuşakların kendi geleceklerine ilişkin umutsuzlukları aşıladığı, toplumların mutsuz ve huzursuz olmalarına neden olabildiği dikkatlerden kaçmamalıdır. Bu vesile ile son bir mesaj olarak, Covid-19 sürecinde yaşlı bireylere yönelik insanlık dışı uygulamaların, Evrensel Temel İnsan Hakları ve anayasalar bağlamında yeniden gözden geçirilmesi, insanın asli halifelik (sorumluluk) misyonunun yeniden insanlığa kazandırılması önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Akın, L. (2021). *Tarihte Görünen Bulaşıcı Hastalık Salgınlarından Alınan Dersler*. www.halksagligi.hacettepe.edu.tr/duyurular/tarihtekibulasicihastaliklar.pdf (Erişim tarihi:14.10.2021).
- Ardelt, M. (2003). Empirical assessment of a three-dimensional wisdom scale. *Research on Aging*. 25 (3), 275-324.
- Artvinli, F. (2020). *Salgınların Tarihi: Toplumsal ve Siyasal Açından Kısa Bir Bakış - Pandemi ve Covid-19*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baars, J. (2012). *Aging and the Art of Living*, Maryland: Johns Hopkins University Press.
- Begoviç, A. İ. (2015). *Doğu ve Batı Arasında İslam*. (çev. Salih Şaban). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Bild Zeitung (2020). *Corona-Kriese, Werden alte Menschen in Italien bald nicht mehr behandelt?*, Deutschland: Bild Zeitung Press.
- Bilton, T. ve Bonnett, K., vd. (2008). *Sosyoloji*, (çev. Kemal İnal). Ankara: Siyasal Kitapevi.

- Birinci, M. ve Bulut, T. (2020). Covid-19'un Sosyo-Ekonomik Yönden Dezavantajlı Gruplar Üzerindeki Etkileri: Sosyal Hizmet Bakış Açısından Bir Değerlendirme. *İZÜ-Sosyal Çalışma Dergisi*. 4 (1), 62-68.
- Birren, J. E. ve Schaie, K. W. (1990). *Handbook of the Psychology of Aging*. California: Academic Press San Diego.
- Canatan, K. (2021). *İslam Bilim Tarihi: Sosyolojik ve Ampirik Bir Yaklaşım*. İstanbul: Çıra Yayınları.
- Duralı, Ş. T. (1983). *Canlılar Sorununa Giriş: Biyoloji Felsefesi ile İlgili Araştırma*, İstanbul: İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Dürümcü, Ş. (2020). *Covid-19 ve Dünyada Yaşlıların Durumu*. <https://m.bianet.org/bianet/toplum/223450-covid-19-ve-dunyada-yaslilarin-durumubianet>. (Erişim tarihi:14.10.2021).
- Gedik, M. (2020). *Sağlık Bilimleri, Sosyal Hizmet ve Holistik Yaklaşım*. A. Dinç (Ed.), *Sağlık Bilimlerinde Multidisipliner Araştırmalar-3* içinde (ss. 9-35). İstanbul: Efe Akademi Yayınları.
- Gedik, M. (2021). *Ahsen Sosyal Hizmet Modeli - İslâmi Sosyal Hizmet Yaklaşımı*, İstanbul: Efe Akademi Yayınları.
- Gedik, M. ve Abay, A. R. (2021). Federal Almanya'da Müslüman Hastaların Dini-Manevi Temelli Sosyal Hizmet Gereksinimleri. *Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (2), 447-466.
- Gencer, N. (2021). *Sosyal Hizmet Maneviyat ve Din*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Güngör, F. (2019). *Hakkın Elinden Tutmak: İnsan Haklarını Yeniden Düşünmek*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Hutchison, M. G. *Healing the Whole Person: The Spiritual Dimension of Holistic Care* 1997. http://members.tripod.com/~Marg_Hutchison/nurse-4.html. (Erişim tarihi:12.10.2021).
- IFSW, (2014). *International Federation of Social Workers. I.G. Assembly Productör. Global Definition of the Social Work*: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> (Erişim tarihi: 04.10.2021).
- Kayadibi, F. (2006). *Din Eğitimi Dersleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fak. Yayınları.
- Keleşoğlu, F. ve Karduz, F. F. (2020). Covid-19 Sürecinde Dijital Ebeveynlik ile Anne-Baba Stresi Arasında İlişkilerin İncelenmesi. *Online Journal of Technology Addiction ve Cyberbullying*. 2 (7), 70-72.
- Kleve, H. (2003). *Geschichte, Theorie, Arbeitsfelder und Organisationen Sozialer Arbeit*. Berlin: Alice-Salomon-Fachhochschule Berlin.
- Komisyon (2016). *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meâli*. Ankara: TDV Yayınları.
- Kongar, E. (2012). *Yaşamın Anlamı: Denemeler*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Medikal Akademi, (2018). *65 yaşa artık 'Genç' mi diyeceğiz?* <https://www.medikalakademi.com.tr/65-yasa-artik-genc-mi-diyecegiz-daha-genc-ama-daha-riskli-bir-nuefusumuz-var>. (Erişim tarihi: 13.10.2021).
- Medipol, (2021). *Pandemi Nedir? Corona Virüsü Neden Pandemi İlan Edildi?* <https://medipol.com.tr/bilgi-kosesi/bunlari-biliyor-musunuz/pandemi-nedir-corona-virusu-neden-pandemi-ilan-edildi>. (Erişim tarihi:24.07.2021).
- Mehmedoğlu, A. U. (2004). *Kişilik ve Din*. İstanbul: DEM Yayınları.

- Nadeem, S. (2020). Coronavirus COVID-19: Available Free Literature Provided by Various Companies, Journals and Organizations around the World. *Journal of Ongoing Chemical Research*. 5 (1), 7-13.
- Özbaydar, B. (1970). *Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Paloutzian, R. F. ve Park, C. L. (2013). *Din ve Maneviyat Psikolojisi - Temel Yaklaşımlar ve İlgili Alanları* (çev. İ. Çapcıoğlu ve A. Ayten). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Schopenhauer, A. (2008). *Hayatın Anlamı*, (çev. A. Aydoğan). İstanbul: Say Yayınları.
- Stamm, M. ve Burger, K. vd. (2011). *Integrationsförderung im Frühbereich "Was frühkindliche Bildung, Betreuung und Erziehung (FBBE) benötigt, damit sie dem Anspruch an Integration gerecht werden kann"*. Freiburg: Bundesamt für Migration im Rahmen des Schwerpunktprogramms, Fribourg Universität.
- Stollberg, D. (1993). Was ist Pastoralpsychologie 1992?. München: *Wege zum Menschen*. 45 (20), 168-172.
- TDK, (2021). Türk Dil Kurumu. *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*: <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 28.09.2021).
- Teather, B. (2015). *Sosyal Hizmet Kuram ve Yöntemleri / Uygulama İçin Bir Giriş*, (çev. İ. Ulusoy). Ankara: Nika Yayınları.
- Thompson, N. (2016). *Kuram ve Uygulamada Sosyal Hizmeti Anlamak*, (çev. Ö. Cankurtaran ve B. Hatiboğlu), Ankara: Dipnot Yayınları.
- Wittgenstein, L. (1985). *Tractatus, Logico Philosophicus*, (çev. O. Aruoba). İstanbul: BFS Yayınları.
- Yıldırım, C. (1983). *Bilim Felsefesi*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Zhou, P. ve Yang, X. L. vd. (2020). A pneumonia outbreak associated with a new coronavirus of probable bat origin. *Nature*. no: 579, pp. 270-273.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Türkiye Dünya Mirasları Yönetim Planlarında Vizyon İfadeleri: Bir İçerik Analizi

Vision Statements in the Management Plans of Turkey's World Heritages: A Content Analysis

Prof. Dr. Hicran Hanım HALAÇ¹, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Bilge Kağan ÖNAÇAN²,
Yüksek Lisans Öğrencisi Hilal DAĞLI³, Doktora Öğrencisi Merve GÜLŞEN⁴

Öz

Kültürel miraslar ülkelerin kimlik sembolleridir. Türkiye'nin UNESCO miras listesinde 18 mirası bulunmaktadır. Bu mirasları etkin olarak korumak için yönetim planlarının hazırlanması gerekmektedir. Müdahaleler belirli bir plana göre yapılmalıdır. Yönetim planlarındaki vizyon ifadeleri, mirasın uzun vadeli hedefleri için motivasyon sağlayan kılavuzlardır. Bu çalışmada vizyon ifadelerindeki vurguları, eksiklikleri tespit ederek ve önerilerde bulunarak yeni yapılacak yönetim planları için örnek teşkil etmek amacıyla yönetim planlarında bulunan vizyon cümlelerinde kullanılan kelimelerin analizinin yapılması amaçlanmıştır. Keşfedici bir araştırma olarak yapılandırılan bu çalışma kapsamında Mart 2020 tarihinde Türkiye'de bulunan UNESCO Dünya Miras Listesi'ndeki 18 ve Geçici Listesi'ndeki 83 mirastan yedisi geçici listede olmak üzere 16 mirasın yönetim planına ulaşılmıştır. Veri toplama aşamasında ulaşılan tüm alan yönetim planlarında vizyon ifadelerine erişilerek Dünya Mirası olma ve geçici listede yer alma durumuna göre sınıflandırılmıştır. Verilerin analiz ve yorumlanması dört aşamada gerçekleşmiştir. Bunlar anahtar kelimelerin belirlenmesi, tasnif, kategori geliştirme, geçerlilik ve güvenilirliğin sağlanması aşamalarıdır. Ulaşılan vizyon cümleleri içerik analizi yöntemiyle incelenerek kullanılan kelimeler ve kullanım sıklıkları tespit edilmiş, çıkarımlar yapılmıştır. Belirlenen 55 adet anahtar kelimenin toplamda 150 kez tekrar edildiği tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda yönetim planlarında en çok 'korumak' kelimesi ile karşılaşmıştır. Bu çalışma, yönetim planı hazırlanacak mirasların vizyon ifadeleri için ön analiz niteliği taşımakta ve rehber olma potansiyeli barındırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Alan yönetim planı, vizyon, misyon, UNESCO, kültürel miras

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Cultural heritages are identity symbols of countries. There are 18 heritage sites in Turkey's UNESCO permanent heritage list. Management plans need to be prepared to effectively protect them. Visions in their plans are guides that motivate the goals. The aim of this study is to analyze the words used in vision sentences in management plans in order to present samples for new plans that will be prepared. In March 2020, the management plan of 16 heritage sites in Turkey, of which 18 on the UNESCO World Heritage List and 83 on the Temporary List, are on the tentative list, has been reached. World heritage sites are classified according to the type of list they are found in. Analysis and interpretation of the data took place in four stages. These are: determination keywords, classification, category development, and ensuring validity and reliability. Vision sentences were analyzed in a descriptive research design using content analysis method. The used words and their usage frequencies were determined and inferences were made. It has been observed that the determined 55 keywords were repeated 150 times in total. The most used

¹Eskişehir Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, hhalac@eskisehir.edu.tr

²İstanbul Okan Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, mbko@yahoo.com

³Eskişehir Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, hilaldagli3@gmail.com

⁴Eskişehir Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, mervegulsen03@gmail.com

Atf için (to cite): Halaç, H. H., Önaçan, M. B. K., Dağlı, H., ve Gülşen, M. (2022). Türkiye dünya mirasları yönetim planlarında vizyon ifadeleri: Bir içerik analizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 707-723.

word in management plans has been "protect". This study is a preliminary analysis for the vision statements of the legacies whose management plan will be prepared.

Keywords: Area management plan, vision, mission, UNESCO, cultural heritage

Paper Type: Research

Giriş

Koruma alanları bulunduğu ekosistem ve taşıdığı kültürel değerleriyle yasalarla ve ilkelerle yönetilen alanlardır (IUCN, 2011). Dünyadaki miraslar için yönetim planlarının hazırlanması öncelikli bir konudur. Yönetim planı, mirasın ulaşmak istediği durumunu ve bunu gerçekleştirebilmesi için gereken en etkin yöntemi gösterir. Politikalar, yasal yönetsel ihtiyaçlar ve diğer belgelerin bütünleştirilmesini sağlar (Güneş, 2011, s. 50). Yönetim planlanması süreci alan yöneticilerinin alandaki doğal ve kültürel güzelliklerini tanımlarına, bu değerler için tehdit ve fırsat unsurlarını belirlemelerine ve uzun süreli koruma için strateji geliştirilmelerini sağlar (Ervin, vd., 2010, s. 33). Yönetim planı kavramı günden güne önem kazanan bir çalışma haline gelmiştir. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) listesine girebilme kriterleri arasında bulunması ve Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda da alan yönetimi kavramının yer alması bu konuda çalışmaların önemini artırmaktadır. Doğru alan yönetimi doğru yönetim planı hazırlanması süreciyle sağlanmaktadır. UNESCO'nun Dünya Mirası Listesi'ndeki alanlar için yönetim planı talebine karşılık verilmemesi, birçok alanın Dünya Mirası Listesinde yer alamamasına ve/veya listede yer alanların da listeden çıkarılmasına yol açan önemli sebeplerden birisidir. Belirli bir vizyon çerçevesinde geliştirilen, yerel ve merkezi idarelerce yönetilen alanlarda hazırlanan bu plan, alanın sürdürülebilirliği için önemli parametrelerdendir. Plan hazırlama sürecinde belirlenen vizyon çalışmanın amacı ve hedefi hakkında bilgi vermekte, kurum ve paydaşlarına rehber olmakta, alan koruma politikasını ifade etmektedir. Bu bakımdan vizyon ifadelerinin her kelimesi alanın potansiyeline ve gelecek hedefine vurgu yapan ifadelerden oluşmalıdır. Birkaç cümle içinde alan için mevcut durum analizi, gelecek hedefleri ve uygulama yöntemlerini aktaran ifadelerden oluşan vizyon cümlelerinde, uygulama motivasyonunun sağlanması için vurgunun doğru yapılması gerekmektedir. Vizyon ifadelerinde yönetim planları kısa ve yoğun bir şekilde ifade edildiği için akılda kalıcıdır. Vizyon ifadesi misyon ifadesiyle birlikte paydaşları motive etmeyi, ortak duygu oluşturarak stratejiler oluşturmayı amaçlar (Akça, 2017, s. 58).

Buldukları ülkelerin sembolü niteliğindeki dünya miraslarının vizyon ifadeleri, gelecekte olmak istedikleri yeri ifade eder ve son derece önemlidir. Ülke sembollerinin evrensel görünürlüğü UNESCO listesinde yer almasıyla sağlanır. Listeye giren mirasların taşıdıkları özgün değeri korumaları ve yaşatmaları kalıcılıkları açısından oldukça önemlidir. Mirasa yapılan her müdahalenin miras üzerinde kalıcı olduğu göz önünde bulundurularak yönetim planlanması yapılmalıdır. Bu evreden sonra yapılan her müdahale evrensel boyutta olması gerektiği gibi yönetim planı vizyon ifadesinde seçilen kelimeler, evrensel nitelikte karşılığı olan ifadeler olmalıdır. Ülkeler mirasların yönetim planlarında yer alan vizyon ifadeleriyle mirasla birlikte gelecekte olmak istedikleri yeri işaret etmektedir. Bunun gerçekleşmesi için gerekli motivasyonun sağlanmasında vizyonda seçilen kelimeler oldukça önemlidir. Alan yönetimi için motivasyon ve yönlendirme sağlayan vizyon cümleleri alanın geleceğe taşınması ve dünyaya tanıtılması için bir slogan niteliğinde olmalıdır.

Yönetim planları ülkeler açısından bu kadar önemli iken Türkiye'de UNESCO listesinde Mart 2020 tarihinde yer alan 101 mirastan sadece 16'sı için yönetim planı hazırlanmış olması bu konuda önemli bir eksikliğin olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer taraftan hazırlanmış olan yönetim planlarındaki vizyon ifadelerinin ne kadar uygun ve etkili olduğu da araştırılmaya ihtiyaç duyulan bir konudur.

Kurumlar için vizyon nasıl oluşturulur, içeriği nasıl olmalıdır vb. birçok yayına ulaşılmaktadır. Farklı sektörlerdeki vizyon ifadelerine ilişkin çalışmalara da literatürde

rastlanmaktadır. Ulusal Tez Merkezi ve Google Scholar'dan Türkçe arama yapılmış ancak UNESCO yönetim planları vizyonlarını inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ulusal ve evrensel perspektifte oldukça büyük öneme sahip oldukları tescillenmiş bu alanlar için vizyon ifadelerinin detaylı incelenmesi gerektiği değerlendirilmektedir. Bu tür bir inceleme hem halihazırdaki vizyon ifadelerinin iyileştirilmesi hem de yeni hazırlanacak planlarda yer alacak vizyon ifadeleri için örnek teşkil etmesi bakımından önemlidir. Bu çalışmada Türkiye'de bulunan UNESCO Miras Listesi ve geçici listesinde yer alan eser veya alanların yönetim planlarındaki vizyon ifadelerinin incelenmesi ve analizleri sonucunda hangi kelimelerin bu ifadelerde daha çok kullanıldığına ortaya koyulması amaçlanmıştır. Çalışmanın hem halihazır yönetim planlarının güncellenmesinde hem de yeni yönetim planlarının hazırlanmasında rehber niteliği taşıması ümit edilmektedir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Kültürel Miras Alanlarında Yönetim Planı

Kültürel miras, uygarlıkların sanat, bilim ve sosyal yaşamlarına dair bilgi veren, korunmalarında toplum için fayda bulunan taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarını kapsamaktadır. Dünyada korunacak değerler “doğal ve kültürel varlıklar” kavramı içinde yer almaktadır (Ahunbay, 2009, s. 22). “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme”, UNESCO'nun Genel Konferansı'nda 1972'de kabul edilmiştir. Bu sözleşmenin amacı üstün evrensel değerlere sahip mirası dünyaya tanıtmak ve koruma bilinci oluşturarak iş birliğini sağlamaktır (whc.unesco.org).

Bir mirasın UNESCO listesine girebilmesi için temel ölçütler UNESCO tarafından belirlenmiştir. İnsan yaratıcı dehasının eseri olan, eşsiz bir doğal güzelliğe veya estetik değere sahip gelenekler ya da fikirler, sanatsal ve edebi eserler için 10 kriter belirtilmiştir (whc.unesco.org). Diğer taraftan bir alanın UNESCO Dünya Miras Listesi'ne aday gösterilmesi için yapılacaklar beş aşamada toplanmaktadır. Bunlar alanın üstün evrensel değerinin belirlenmesi ve belgelerin toplanması için bilimsel bir çalışma yapılması, alanın evrensel değerinin tespit edilerek geçici liste adaylık çalışmalarının yapılması ve dosya hazırlanması, alan yönetiminin kurulması, alan yönetim planının hazırlanması, alanın Dünya Miras Listesi için adaylık dosyasının hazırlanmasıdır (Şahin, 2013, s. 38).

UNESCO, koruma altına almayı amaçladığı varlıklar için Dünya Miras Komitesi tarafından belirlenen miras adaylarını kültürel, doğal ve karma olmak üzere üç grupta incelemektedir. Bu üç gruptan bir ya da birden fazla kritere sahip miras adayları Geçici Miras Listesi veya Dünya Miras Listesi'nde bulunmaktadır (Durmuş, 2019, s. 14). Türkiye UNESCO Dünya listesine bakıldığında ilk 25 ülke içinde yer almaktadır. Türkiye'nin Mart 2020 tarihinde UNESCO Dünya Miras Listesinde 16 adet kültürel ve iki adet karma olmak üzere 18 mirası bulunmaktadır. Türkiye UNESCO geçici listesinde ise 77 adet kültürel, üç adet karma ve üç adet doğal olmak üzere 83 mirası bulunmaktadır. Önemli bir kültürel miras potansiyeline sahip olan Türkiye'de kültür varlıklarına dair düzenleme 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile yapılmaktadır (Kültür ve Tabiat, 1983).

1.1.1. Kültürel Miras Alanlarında Yönetim Planı

Dünyada tarihi alanların kent kimliği için belirleyicilikleri giderek artmaktadır. Tarihi alanların önemin artması bu alanların etkin koruma çalışmalarının önemini de arttırmaktadır. Bu doğrultuda “alan yönetimi” gündeme gelmektedir (Ayrancı ve Gülersoy, 2009, s. 73). UNESCO, yönetim planını mirasın üstün evrensel değerinin korunması için bir planlama olarak kabul etmiş ve bir mirasın UNESCO listesine alınmasında zorunluluk haline getirmiştir. UNESCO Dünya Miras Listesi ve geçici listedeki mirasların belirli bir vizyon çerçevesinde etkin bir şekilde korunması için Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu ek maddesinde alan yönetimi ve yönetim planı kavramları yer almaktadır. Yönetim alanı, koruma alanlarının etkin korunması, yaşatılması ve belirli vizyon çerçevesinde geliştirilmesi, toplumla buluşturmak

amacıyla koruma konusunda yetkili merkezi ve yerel idareler arasında eşgüdümün sağlanması amacıyla oluşturulan ve sınırları Bakanlıkça belirlenen alanlardır (Kültür ve Tabiat, 1983). Kültürel miras yönetim planlaması, mirasın korunmasını, yürütülen çalışmalarda yetkililer arası iletişimin sağlanmasını, paydaşların çalışmanın takip sürecinde yer almasını ve mirasın stratejik olarak planlanmasını düzenleyen bir modeldir. Belirlenen yönetim alanı için yönetim planı hazırlanması, denetlenmesi, uygulanması ve güncellenmesi ise alan yönetimidir (Uluslan, 2016, s. 375).

Alan yönetimi mirasın gelecek kuşaklara aktarılması ve kentsel ölçekte korumanın sağlanabilmesi açısından en güncel araçtır (Kocabaş, 2012, s. 333). Tüm korunan alanlarda insan faaliyetlerine yönelik genel düzenlemelerin olması, alan özelinde doğru müdahale kararları alınması için yeterli olmamaktadır. Bununla birlikte en alt düzeyden en üst düzeye koruma alanları yöneticileri ve sorumlu kişilerinin mirasın önemine yönelik farkındalıkları da farklılık göstermektedir. Yöneticilerin farkındalıkları kurumun vizyon ve misyonuna göre değişebilir. Zaman içinde karşılaşılan sorunlar, yerel yönetimlerin koruma farkındalığının önemini göz önüne sermiştir. Yönetim planı alanın risklerinin ve fırsatlarının iyi belirlenmesinde, kısa ve uzun vadeli alana yönelik çalışmaların planlanmasında oldukça önemlidir (Güneş, 2011, s. 47; Kaya ve Tuna Uysal, 2017, s. 113).

UNESCO'nun Operasyonel Rehberi (Operational Guidelines) kriterlerinden yola çıkarak farklı coğrafyada yer alan dünya miras alanları için yerel alan yönetim planları oluşturulmaktadır. Farklı coğrafyalardaki yönetim planları incelendiğinde yönetim planının bölgenin kültürel, sosyal ve ekonomik gibi yerel koşullar çerçevesinde şekillendiği görülmektedir (Akça, 2017, s. 579). Yönetim planının tanımı, hazırlanış amacı ve süreci değerlendirmek adına literatür incelenerek yönetim planına ilişkin bazı tanımlara ulaşılmıştır. Söz konusu tanımlardan hareketle yönetim planı, kullanıcılarının ihtiyaçları doğrultusunda alanın korunması için belirli strateji ve hedefler içeren belirli periyotlarda yenilenen, değişimlere uyum sağlayabilen ve yasal bir çerçevesi olan rehberdir şeklinde tanımlanabilir.

Türkiye'deki mevzuatımızda alan yönetimi kavramı 2015 yılında yürürlüğe giren 26006 sayılı Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'te geçmektedir. Yönetmeliğin amacı;

“Ören yerleri, sit alanları ve etkileşim sahaları ile bağlantı noktalarının kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum örgütlerinin koordinasyonunda sürdürülebilir bir yönetim planı çerçevesinde korunması ve değerlendirilmesini sağlamak, yönetim alanlarının belirlenmesi, geliştirilmesi, yönetim planlarının hazırlanması, onaylanması, uygulanması ve denetlenmesi ile alan yönetimini gerçekleştirmek üzere görev alacak danışma kurulu, alan başkanı, eşgüdüm ve denetleme kurulu, denetim birimi ve anıt eser kurulunun görev, yetki ve sorumluluklarının belirlenmesine ilişkin usul ve esasları düzenlemektir.”

şeklinde ifade edilmektedir. Anılan yönetmeliğe göre ilgili belediye ve bakanlıkça tarihi mirasın yönetim planı hazırlanmalı ya da hazırlatılmalıdır. Planda alınacak kararlar için sivil toplum örgütleri, meslek odaları, üniversite temsilcileri gibi paydaşlardan oluşan bir danışma kurulu kurulur. Bunun yanında yetkililerin yer aldığı denetleme kurulu da oluşturulur ve başkanlığını alan başkanı yapar. Hazırlanan planı kurul altı ay içinde onaylamak ve denetlemekle yetkilidir. Yönetim planı alanın ihtiyaçlarının belirlendiği mevcut durum tespiti; alanın sorunlarını tespit edildiği alan analizi; gelece vizyonu ve yönetim stratejilerinin belirlendiği alanın vizyonun belirlenmesi ve esas politikaların oluşumu; yönetimde bulunacak paydaşların görev tanımları finans çalışmaları ve eylem planlarının hazırlandığı çalışma programı, zamanlama ve projelerin belirlenmesi ve planın izlenme ve değerlendirme süreçlerinin programladığı izleme, değerlendirme ve eğitim süreçlerinin tanımlanması olarak beş başlıktan oluşmaktadır.

1.2. Vizyon

Vizyon kurumların gelecekte ne olmak istediğini belirtir. Ulaşılmak istenen hedefi işaret eder. Bu hedefin temellerini ve gelecekte nerede olacağı konularında yol göstericidir (Kılıç, 2010, s. 89). Ülgen ve Mirze'ye (2013, s. 177) göre vizyon, kurumların ulaşmak istedikleri konumu belirten ifadelerdir. Güzelcik (1999, s. 81) ise vizyonu gitmek istenilen yöne yönlendiren, uzun vadedeki hedefleri gösteren rehber olarak tanımlamaktadır.

Literatürde farklı yıllarda yapılmış olan çalışmalar incelendiğinde (Tablo 1) vizyon cümlelerinin genel olarak varlık nedeni, temel değerler, öz değerler, fırsatları tanımlayıcılık, anlamlılık, paylaşılmışlık, avantaj sağlayıcılık, öz amaçlar, liderlik, yenilikçilik, küresellik, pazar odaklılık, uzun dönemlilik, arzu edilen amaçlar, gözlemlenebilirlik, eylem odaklılık, çevresel duyarlılık, etik davranışlar gibi değerlere sahip olması gerektiği anlaşılmaktadır.

Tablo 1. Vizyon bildiriminde yer alması gereken değerler

Yazar	Yıl	Vizyon İçeriği
Collins ve Porras	1996	Öz değerler, öz amaçlar, büyük hedefler.
Alcorn	1998	Öz değerler, öz amaçlar, büyük hedefler.
Abelman ve Amy	2008	Paylaşılmışlık, açıklık, zorlayıcılık, karmaşıklık, avantaj sağlayıcılık, gözlemlenebilirlik.
Bratianu ve Balanescu	2008	Varlık nedeni, temel değerler, sosyal sorumluluk, anlamlılık.
Kasowski ve Fillion	2010	Gelecek yönelimlilik, netlik ve gerçekleştirilebilirlik, değişim odaklılık.
Yozgat ve Karataş	2011	Sosyal sorumluluk, çevresel duyarlılık, etik.
Burke	2011	Kısalık, açıklık, somutluk, hedefler, gelecek yönelimlilik, arzu edilen amaçlar, başarı kriterleri.
Masood vd.	2012	Kısalık, açıklık, somutluk, yaratıcılık, fırsatları tanımlayıcılık, gelecek yönelimlilik, eylem odaklılık, uzun dönemlilik, esneklik.
Ay ve Koca	2012	Liderlik, yenilikçilik, küresellik, büyüme-gelişme, öncülük, kalite, ekonomiklik.
Haghighi vd	2013	Kısalık, açıklık ve anlaşılabilirlik, gelecek yönelimlilik, değişim odaklılık, ilham vericilik, net hedefler.
Papulova	2014	Anlaşılabilirlik, hatırlanabilirlik, motive edicilik, ilham vericilik, gelecek yönelimlilik.

Kaynak: Ocak, Güler ve Basım, 2016, s.506-507

Belirlenen hedeflere yönelmeye yardımcı olan vizyon, kurumun içine düşeceği beklenmedik durumlarda yol gösterici olup geleceğe dönük faaliyetlerde çalışanlara rehberlik etmektedir. Vizyon sayesinde çalışanlar kurum hedeflerini öğrenerek o doğrultuda çalışarak iş birliği, rasyonel davranış ve başarıya doğru yol alan bir yapı oluşur. Vizyonu olmayan kurumlar ise bir kaos ortamı içerisine sürüklenir (Ülgen ve Mirze, 2013, s. 178).

Vizyon kurum üyeleri tarafından kolayca kavranabilecek kadar yalın, uygulanabilecek derecede işlevsel ve bütüncül anlayışla oluşturulmalıdır. Coşku verici, harekete geçirici, değişime istekli, destekleyici, gerçekçi, inanılır, kurum performansını ve beklentilerini yükseltecek nitelikte olmalıdır. Kurumun mevcuttaki konumunu açıkça ifade ederek hedeflerine ulaşması için rehberlik yapmalıdır (Kılıç, 2010, s. 89).

Vizyon ifadeleri beş adımda belirlenir. Bu adımlar sırasıyla, yapılan işte neyin önemli olduğunu belirlemek, hedeflerin gerçekleşmesi için engellerin neler olduğunu tespit etmek, hedeflere götüreceği kaynakların neler olduğunu saptamak ve başarıya götüreceği unsurlar

araştırılarak somut uygulamalar yapmaktır (Karaman, 2005, s. 98). Bu doğrultuda vizyon ifadeleri belirlenirken;

- “Neden varız?
- Nereye gidiyoruz?
- Oraya nasıl ulaşacağız?
- Kurumumuzda hangi değerleri korumalıyız?
- Vizyonu hangi davranışlarımızla yaşatabiliriz?
- Vizyonun başarılması için gerekli davranış ilkeleri neler olmalıdır?”

gibi sorulara üst yönetim tarafından cevap bulunmalı ve çalışanların etkin katılımı sağlanmalıdır (Karaman, 2005, s. 102).

1.3. Misyon

Misyon, kurumun neyi başarmak için var olduğunu belirtmekte olup bir varoluş bilinci sunmaya gayretlidir (Dalay ve Altunışık, 2002, s. 20). Kurum stratejilerine yol gösterici nitelikte olduğu için önemli bir başlangıç noktasıdır (Ülgen ve Mirze, 2010, s. 68). Misyon kurumlar için; değerleri, inançları, varoluş nedenleri, yaptığı işleri ve kendini diğer işletmelerden ayırt edebilmeleri için izlemeleri gereken stratejileri gösteren yol haritasıdır (Muslu, 2014, s. 155). Akgemci ve Güleş (2009, s. 14) misyonun önemli özelliklerini, kurumun üretim ve hizmet alanını belirtir, hizmet sürecini değil hizmet amacını tanımlar, çalışanları motive edecek, gurur duyacakları anlamlı bir iddia ortaya çıkarır, kısa, açık ve çarpıcı şekilde ifade edilir, şeklinde sıralamıştır.

1.4. Vizyon ve Misyon İlişkisi

Vizyon kurum için hayal edilen gelecek iken misyon kurumun neden var olduğunu ortaya koyar. Vizyon kuruma hayal edilen gelecek için temel kararlar ve bazı kısıtlamalar koyarak kurumun başka istikamete yönelmesini engeller. Misyon ise kurum hayallerinin gerçekleştirilmesinde görev alanı oluşturur. Çalışanlara hedefler koyarak ortaklaşa neler yapacaklarını gösterir. Bu yönüyle misyon ortak bir değerdir ve vizyona ulaşmada önemli bir araçtır (Dinçer, 1998, s. 27). Misyon ne maksatla, kim için, nasıl, ne sunulacağının cevaplarını içermektedir ve bugünle, müşterilerle, temel süreçlerle ve performans ile ilgilidir. Vizyon ise yarınla ilgilidir, ilham vericidir, stratejik karar ölçütlerini belirler ve zamandan bağımsızdır.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Deseni

Keşfedici bir araştırma özelliği taşıyan bu çalışmada içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, toplanan verileri açıklamak için kavramlara ve bağlantılara ulaşmaktadır. İçerik analiziyle toplanan verileri açıklayacak kavramlara ulaşmak amaçlanır. Birbirine benzeyen veriler belirli temalar çerçevesinde toplanarak okuyucunun anlayabileceği şekilde aktarılır. Bir metnin içeriğinin sayısal betimlemesi için objektif ve sistematik sayma ve kaydetme yöntemleri kullanılır (Neuman, 2012, s. 466).

2.2. Araştırma Örnekleme

Çalışmada UNESCO Dünya Miras Listesi ve Geçici Listede bulunan miraslar tam sayım yöntemi ile örneklem alınmıştır. Çalışma için Türkiye’de bulunan ve UNESCO Dünya Miras Listesinde yer alan 18 mirasla birlikte Geçici Listede yer alan 83 mirasın yönetim planları analiz edilmiştir. Toplam 101 mirastan 16 mirasa ait yönetim planına ulaşılmıştır. Ulaşılan yönetim planlarındaki vizyon ve misyon ifadeleri incelenmiştir. Misyon ifadelerine sadece İstanbul Tarihi Yarımada, Bergama Çok Katmalı Kültürel Peyzajı, Bursa Cumalıkızık ve Efes mirasları yönetim planlarında rastlanmıştır. Misyon cümleleri için sayının yetersizliği nedeniyle incelenen yönetim planlarında sadece vizyon cümlelerinde kullanılan kelimeler içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir.

UNESCO Dünya Mirasları ve Geçici Listedeki miraslar için ulaşılan yönetim planları Tablo 2’de listelenmiştir. Ulaşılan 16 mirastan Kekova mirası karma, Kızılırmak Deltası ve Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Alanı doğal miras kategorisinde diğer miraslar kültürel miras kategorisinde yer almaktadır.

Tablo 2. UNESCO Dünya Listesi ve geçici listedeki miraslar için ulaşılan yönetim planları

DM1	İstanbul Tarihi Yarımada	G1	Mudurnu Kültürel Miras Alanı
DM2	Çatalhöyük Neolitik Antik Kenti	G2	Harran Yönetim Planı
DM3	Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzajı	G3	Savur Yönetim Planı
DM4	Bursa ve Cumalıkızık Yönetim Planı	G4	Kızılırmak Deltası Yönetim Planı
DM5	Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı Alan Yönetimi	G5	Kekova Yönetim Planı
DM6	Efes Yönetim Planı	G6	Nemrut Dağı Yönetim Planı
DM7	Ani Kültürel Peyzaj Alanı Yönetim Planı	G7	Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Alanı
DM8	Göbekli Tepe Yönetim Planı		
DM9	Aphrodisias Alan Yönetim Planı		

‘DM’ harfi Dünya Listesinde, ‘G’ harfi Geçici Listesinde bulunan yönetim planlarını ifade etmektedir.

2.3. Verilerin Toplanması

Türkiye’deki miraslar ait ulusal yönetim planlarına Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın sitesinden ulaşılmıştır. Ayrıca Google arama motorunda alan adı ve yönetim planı anahtar kelimeleriyle 2020 Mart ayı içerisinde aramalar yapılmıştır. İstanbul Tarihi Yarımadası iki dönem yönetim planı dahil 17 yönetim planına ulaşılmış yarımada için güncel olan yönetim planı çalışmaya dahil edilmiştir. Yönetim planlarındaki vizyon ifadeleri incelenmiş ve kullanılan kelimeler ve sıklıkları tespit edilerek kategorilendirilmiştir. Ulaşılan vizyon ifadeleri yönetim planı içinde yazıldığı şekliyle Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1. Yönetim planlarının vizyon ifadeleri

DM1	İstanbul Tarihi Yarımada	“Zengin tarihi birikimini koruyup, yaşayan, üreten, sosyal-ekonomik mekânsal ve kültürel kimliğini geleceğe aktaran bir Tarihi Yarımada için kullanıcıların ve yaşayanların katılımıyla tüm kurum ve kuruluşları ile eşgüdüm ve şeffaflık içinde yürütülen; Tarihi Yarımada’nın üstün evrensel değerini koruyan bir Yönetim Planı” (“İstanbul Tarihi”, 2018).
DM2	Çatalhöyük Neolitik Antik Kenti	“İçinde bulunduğu peyzajla birlikte korunan ve değerlendirilen, herkes için ulaşılabilir kılan, en ileri bilimsel yöntemler ile araştırılan, antik Neolitik yerleşim örneği özelliklerini ziyaretçilere aktardığı ve yerel ekonomiye katkı sağlayan bir Dünya Mirası” (“Çatalhöyük Neolitik”, 2013).
DM3	Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzajı	“Doğal, kültürel ve somut olmayan Kültürel Miras’ın, karşılıklı etkileşimle, binlerce yılda farklı katmanlar yaratarak oluşturduğu Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzajı’nın bütüncül şekilde korunması, kurumların, STK’ların, halkın ve ziyaretçilerin ortak ve bilinçli çabaları ile sürdürülebilir kılan bir Bergama ve Bergama’da yaşamayı zenginlik ve ayrıcalık olarak gören nesiller yaratmak” (“Bergama Çok”, t.y.).
DM4	Bursa ve Cumalıkızık Yönetim Planı	“Osmanlı İmparatorluğu’nun ilk başkenti olarak, kuruluş izlerini taşıyan Hanlar Bölgesi, Sultan Külliyesi ve Cumalıkızık Köyü’nün somut ve somut olmayan tüm değerlerini korumak, yaşatmak ve dünyaya miras bırakmaktır” (“Bursa ve Cumalıkızık”, 2013).
DM5	Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı Alan Yönetimi	“Yükarı Mezopotamya’da çeşitli uygarlıklara başkentlik yapmış Diyarbakır’ın tarihi ve kültürel mirasını koruyarak günümüze kadar gelmesini sağlayan Kent Surları, Hevsel Bahçeleri ve Dicle nehrinin üstün evrensel değerlerini katımcı, iş birliğine dayalı biçimde yönetmek ve gelecek kuşaklara koruyarak aktarmak” (“Diyarbakır Kalesi”, t.y.).
DM6	Efes Yönetim Planı	“Sürdürülebilir, katımcı ve yenilikçi yaklaşımlarla korunarak yaşanan, Dünya Mirası Efes Dünya Mirası Efes’ın korunması ve yaşatılması çalışmalarında örnek bir merkez olmasını sağlayacak bir alan yönetimi” (“Efes Yönetim Planı”, t.y.).
DM7	Ani Kültürel Peyzaj Alanı Yönetim Planı	“İpek Yolu üzerinde bir araştırma merkezi ile desteklenerek korunmuş, yeni iletişim teknolojileri ile uluslararası kamuoyuna kazandırılmış, katımcı yöntemlerle bölge kalkınmasına katkı sağlayan bir açık hava müzesi: Ani” (“Ani Kültürel”, 2015).
DM8	Göbekli Tepe Yönetim Planı	“Mekanın özelliklerini ve ruhunu korumak kazı çalışmalarının ve araştırmaların yapılmasını mümkün kılmak ve teşvik etmek alanın ve çevresinin sürdürülebilir kalkınmasını ve kullanımını garanti altına almak” (“Göbekli Tepe Alan”, 2017).
DM9	Aphrodisias Alan Yönetim Planı	“Katımcı ve sürdürülebilir bir alan yönetimi anlayışı çerçevesinde, taşıdığı üstün evrensel değerleri korunan ve toplumun tüm kesimleri için erişilebilir olan, çevresine kültürel ve ekonomik canlılık kazandıran, koruma ve turizm arasındaki dengeyi kuran bir Aphrodisias” (“Aphrodisias Antik”, 2012).
G1	Mudurnu Kültürel Miras Alanı	“Özgün kimliğini, tarihi, kültürel ve doğal değerlerini koruyan; sürdürülebilir gelişme ilkeleri doğrultusunda ekonomisi turizm ve diğer sektörlerle çeşitlendirilerek canlanmış; somut ve somut olmayan kültür mirası ile hak ettiği görünürlüğe ulusal ve uluslararası düzeyde kavuşmuş, marka olmuş ve UNESCO Dünya Mirası olmuş, kısacası MUDURNULULUK BİNCİ İLE KORUNMUŞ VE KALKINMIŞ bir Mudurnu” (“Mudurnu Kültürel”, 2014).
G2	Harran Yönetim Planı	“Geçmişten geleceğe, zengin tarihi ve kültürel değerlerini yaşatan, koruyan, üreten ve çoğaltan Harran” (“Harran Yönetim Planı”, 2016).
G3	Savur Yönetim Planı	“Kültürel mirasıyla, doğal güzellikleriyle, özgünlüğünü koruyan üreten, yaşayan yıldız; yeşil Savur” (“Savur Yönetim Planı”, 2016).
G4	Kızılırmak Deltası Yönetim Planı	“Alanın kaynak değerlerinin etkin bir şekilde korunduğu, sulak alan hizmet ve ürünlerinin sürdürülebilir kullanımının sağlandığı, alandaki sosyoekonomik faaliyetlerin bu değerlerle uyumlu bir şekilde geliştirildiği ve sürdürüldüğü, tüm paydaşların karar süreçlerine etkin bir şekilde katıldığı ve sorumluluk üstlendiği, benzer alanlara örnek teşkil edecek bir yönetim sağlamaktır” (“T.C. Çevre”, t.y.a.).
G5	Kaş-Kekova Yönetim Planı	“2031 yılında Kaş-Kekova OÇKB, doğal kaynakları ve tarihi mirası ile korunan, ekolojik değerler üzerindeki ekonomik ve sosyal faaliyetlerin etkilerinin göz önüne alındığı, ilgili tarafların iş birliği ile deniz ve kıyı alanları için bütüncül bir yönetim planı takip edilerek, Akdeniz Havzası’na örnek olarak gösterilebilmelidir” (“Kaş-Kekova Özel”, t.y.).
G6	Nemrut Dağı Yönetim Planı	“Tarihi/kültürel/doğal mirasın birlikte korunduğu ve hayvancılık ile gelişen bir bölge” (“Kommagene Nemrut”, 2017).
G7	Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Alanı	“Çevre bilincine sahip, mutlu insanların yaşadığı, potansiyelini koruyarak kullanan, dünyaca tanınmış Özel Çevre Koruma Bölgesi olmak” (“T.C. Çevre”, t.y.b.).

Verilerin analizi ve yorumlanmasında frekans analizi kullanılmıştır. Frekans, bir değişkenin her değerinin meydana gelme sayısı olarak ifade edilmektedir (Gay vd., 2012, s.322). Rakamlar ve sayılar nicel araştırma türleriyle ilişkili olsa da nitel verinin belirli bir düzeyde (sözcükler ve cümleler gibi) sayılara indirgenmesi mümkündür. Bununla çalışmanın güvenilirliğini artırmak, yanlılığını azaltmak, ortaya çıkan tema ve kategorilerle arasında karşılaştırma yapabilmeye olanak sağlamak amaçlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 256-257).

Yönetim Planlarındaki vizyon ifadelerinden elde edilen kelimelerin analiz edilmesi ve yorumlanması Ateş ve Karatepe (2013)'nin çalışmasında olduğu şekilde dört aşamada gerçekleştirilmiştir: (a) Anahtar Kelimeleri Belirleme, (b) Tasnif Etme, (c) Kategori Geliştirme, (d) Geçerlik ve Güvenirliği Sağlama aşağıda bu aşamaların detayları sunulmuştur.

2.4.1. Anahtar Kelimelerin Belirlenmesi Aşaması

Bu aşamada vizyon cümleleri içinde analiz edilecek kelimeler içerik analizi yöntemiyle seçilmiştir. İncelenen 16 vizyon cümlesinde değer, amaç, hedef, avantaj, sorumluluk, paydaş ve yönelim gibi vizyon ifadelerinde yer alması gerektiği değerlendirilen (Ocak, Güler ve Basım 2016, s. 506-507) kelimeler seçilmiştir. Vizyon ifadeleri içinde yer alan Kaş-Kekova, Mudurnu, Savur, Efes, Harran vb. miras isimleri, “Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk başkenti olarak...”, “Kuruluş izlerini taşıyan Hanlar Bölgesi...”, “Yukarı Mezopotamya'da çeşitli uygarlıklara başkentlik yapmış Diyarbakır...” vb. mirasın önemini anlatan ifadeler, bağlaçlar ve alan, bölge, dünya mirası, UNESCO, kazı ve çevre gibi genel ifadeler değerlendirmeye alınmamıştır. Seçim sonucu 16 vizyon ifadesinde 55 adet farklı kelime belirlenmiştir.

2.4.2. Tasnif Aşaması

Bu aşamada içerik analiz yöntemi kullanılarak ulaşılan vizyon ifadelerinde belirlenen kelimelerin hangi miraslara ait olduğu işaretlenmiştir. Dünya Miras Listedeki dokuz miras ve geçici listedeki yedi miras için kelimelerin kullanım sıklığı ve yüzdeleri belirlenmiştir. Seçilen 55 kelime toplamda 150 kez tekrar edilmiştir. Veri analizi için kaynak olacak kelimeler vizyon ifadelerinde yer alan kelimelerin yönetim planlarına göre dağılımı kaydedilerek değerlendirilmiştir.

2.4.3. Kategori Geliştirme Aşaması

Bu aşamada vizyon bildirimlerinde yer alması gereken değerler tablosu incelendiğinde (Tablo 1) araştırmacıların farklı söylemlerle aynı noktalara dikkat çektikleri tespit edilmiştir. Anılan tablodaki vizyon içerikleri dört araştırmacı tarafından incelenip analiz edilerek potansiyel belirten ifadeler, hedef belirten ifadeler ve yöntem belirten ifadeler olarak üç grupta incelenmesinin uygun olacağı değerlendirilmiştir. Mirasın dünya mirası olma kriterlerini sağlayan özelliklerini vurgulayan kelimeler potansiyel belirten ifadeler; mirasın geleceğe aktarılması ve miras için planlanan çalışmaları vurgulayan kelimeler hedef belirten ifadeler; çalışmalarının nasıl ve kimlerin katılımıyla gerçekleşeceğini belirten ifadeler ise yöntem belirten ifadeler olarak ayrıştırılmıştır. Vizyon ifadelerinde yer alan kelimelerin bu üç gruba göre kategorilendirilmesi Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Vizyon kelimeleri kategorileri

Kategoriler	Belirlenen Kelimeler
Potansiyel Belirten İfadeler	Miras, Kimlik, Doğal, Somut, Somut Olmayan, Değer, Tarih, Birikim, Sosyal, Kültürel, Zengin, Kültürel Miras, Özgün, Üstün, Ünik, Ruh
Hedef Belirten İfadeler	Evensel, Sürdürülebilir, Öncü, Üretmek, Yaşatmak, Ekonomi, Ulaşılabilir, Aktarmak, Korumak, Gelişen, Turizm, Ziyaretçi, Tanınmış, Marka, Uluslararası, Yönetmek, Teşvik etmek, Erişilebilir, Kalkınma, Yaratmak, Bırakmak
Yöntem Belirten İfadeler	Bütüncül, Katılımcı, Paydaş, Herkes, İş birliği, Etkin, Uyumlu, Yenilikçi, Bilimsel, Bilinçli, Eşgüdüm, Şeffaf, Kurum, Teknoloji, Halk, Toplum, Nesil

Tablo 4. Vizyon kelimelerinin kategorilere göre kullanım sıklığı

Kategori	Dünya Miras Listesi			Geçici Liste		
	Kelime Sayısı	Kullanım Sıklığı	Yüzdellik	Kelime Sayısı	Kullanım Sıklığı	Yüzdellik
Potansiyel Belirten	14	29	%31,86	11	28	%47,45
Hedef Belirten	18	40	%43,95	12	24	%40,67
Yöntem Belirten	16	22	%24,17	6	7	%11,86

Tablo 4 incelendiğinde vizyon cümlelerinde 40 tekrarla en çok geçen hedef belirten kelimeler olurken, geçici listede 28 tekrarla potansiyel belirten kelimeler olmuştur. Dünya Miras listesinde potansiyel belirten 14 kelimenin kullanım oranı %31,28, hedef belirten kelimelerde 16 kelime toplamda 22 kez tekrarlanarak oranı %24,17 olmuştur. Geçici listede 11 potansiyel kelimesinin kullanım sıklığı 28, altı kelimenin kullanım sıklığı %11,86'lık oranla yedi olmuştur.

3.1. Potansiyel Belirten İfadeler

Potansiyel ifadeleri olarak kullanılan kelimeler UNESCO listesine giriş kriterleri içinde bulunan üstün evrensel değer ifadesine uygun olarak alanın taşıdığı sosyo-kültürel değeri, zenginliği, tarihi, doğal, somut ve somut olmayan miras birikimini yansıtmaktadır. Tanımlarda geçen üstün evrensel değer, “ulusal sınırları aşacak derecede olağanüstü ve tüm insanlığın şimdiki ve gelecekteki nesiller için ortak öneme sahip kültürel ve/veya doğal değer” (whc.unesco.org) anlamına gelmektedir.

Tablo 5. Potansiyel belirten ifadelerin Dünya Miras Listesi (DML) ve geçici listede kullanım sıklığı

Potansiyel Belirten İfadeler	DML		Geçici Liste		Potansiyel Belirten İfadeler	DML		Geçici Liste	
	f	%	f	%		f	%	f	%
Miras	5	%17,24	4	%15,38	Sosyal	1	%3,44	2	%7,69
Kimlik	1	%3,44	1	%3,84	Kültürel	4	%13,79	4	%15,38
Doğal	1	%3,44	4	%15,38	Zengin	2	%6,89	1	%3,84
Somut	1	%3,44	1	%3,84	Üstün	3	%10,34	0	0
Somut Olmayan	2	%6,89	1	%3,84	Özgün	0	0	2	%7,69
Değer	4	%13,79	4	%15,38	Ünik	1	%3,44	0	0
Tarih	2	%6,89	4	%15,38	Ruh	1	%3,44	0	0
Birikim	1	%3,44	0	0					

Tablo 5 incelendiğinde Dünya Miras Listesinde beş kez tekrarla en çok geçen kelime miras olmuştur. Mirastan sonra değer ve kültürel kelimeleri dört kez tekrar ederek %13,79 oranla en çok tekrar eden ikinci kelimeler olmuştur. Üstün kelimesi %10,34 orana sahipken zengin tarih ve somut olmayan kelimeleri %6,89'luk oranla ikişer kez tekrar edilmişlerdir. Sadece bir kere geçen kimlik, doğal, somut, birikim, sosyal, ünik ve ruh kelimeleri olmuştur. Potansiyel belirten kelime olarak seçilen “özgün” kelimesine Geçici Listede rastlanırken Dünya Listesinde görülmemiştir. Geçici Listede, Dünya Listesinde görülen ünik, üstün ve birikim kelimelerine rastlanmazken bir kere geçen kelimeler %3,84' lük oranla kimlik, somut, somut olmayan ve zengin kelimeleridir. En çok geçen kelimeler dört kez tekrarlanan miras, doğal, değer, tarih ve kültürel olmuştur. İkinci en çok tekrarlanan kelimeler %7,69 oranla sosyal ve özgün kelimeleri olmuştur.

3.2. Hedef Belirten İfadeler

İncelenen yönetim planlarının vizyon cümlelerinde en çok rastlanan kelime UNESCO'nun ana eylem planı olan "korumak" tır. Ülkenin dünya mirasına sahip olması, saygınlık kazanmasıyla birlikte miras için koruma yükümlülüğü alması demektir. UNESCO için koruma, "uluslararası kabul görmüş ve ortak akılla ulaşılmış koruma ve kullanma kriterlerinin öngördüğü uygun davranış şeması" anlamına gelir (UTMK, 2009). Korumak aynı zamanda hedef belirten ifadelerde yer alan yaşatmak, aktarmak ve geliştirmek terimleriyle de yakından ilişkilidir. Hedef belirten ifadelerde alanın evrensel değerlere sahip, ulaşılabilir, sürdürülebilir bir şekilde korunması ve yaşatılması amacını vurgulayan ifadeler kullanılmıştır.

Tablo 6. Hedef belirten ifadelerin Dünya Miras Listesi ve geçici listede kullanım sıklığı

Hedef Belirten İfadeler	DML		Geçici Liste		Hedef Belirten İfadeler	DML		Geçici Liste	
	f	%	f	%		f	%	f	%
Örnek	2	%5	2	%8,33	Sürdürülebilir	4	%10	2	%8,33
Tanınmış	0	0	1	%4,16	Üretmek	1	%2,5	2	%8,33
Marka	0	0	1	%4,16	Yaşatmak	3	%7,5	2	%8,33
Uluslararası	1	%2,5	1	%4,16	Ekonomi	3	%7,5	3	%12,5
Yönetmek	1	%2,5	0	0	Ulaşılabilir	1	%2,5	0	0
Teşvik etmek	1	%2,5	0	0	Aktarmak	3	%7,5	0	0
Erişilebilir	1	%2,5	0	0	Korumak	9	%22,5	7	%29,16
Yaratmak	1	%2,5	0	0	Turizm	1	%2,5	1	%4,16
Bırakmak	1	%2,5	0	0	Gelişen	0	0	1	%4,16
Kalkınma	2	%5	1	%4,16	Ziyaretçi	2	%5	0	0
Evrensel	3	%7,5	0	0					

Tablo 6 incelendiğinde uluslararası ve turizm kelimeleri Dünya Miras Listesinde ve Geçici Listede sırayla %2,5 ve %4, 16'lık oranlarla birer kez, örnek kelimesi %5 ve %8,33 oranlarla ikişer kez geçmektedir. Dünya Miras Listesinde tanınmış ve gelişen kelimeleri geçmezken, Geçici Listede yönetmek, teşvik etmek, erişilebilir, yaratmak, bırakmak, evrensel, ulaşılabilir ve ziyaretçi kelimeleri geçmemektedir. Dünya Miras Listesinde en çok geçen kelime dokuz kez tekrarlanan korumak kelimesi olmuştur. Dört kez tekrar eden sürdürülebilirlik ikinci, üçer kez tekrarlanan %2'lik orana sahip yaşatmak, ekonomi, aktarmak ve evrensel kelimeleri üçüncü en sık kullanılan kelimeler olmuştur. Dünya Miras Listesinde örnek dışında kalkınma ve ziyaretçi kelimeleri de ikişer kez tekrar edilmiştir. Bir kez karşılaşılan kelimeler ise uluslararası, yönetmek, teşvik etmek, yaratmak, bırakmak, üretmek, ulaşılabilir ve turizm olmuştur. Geçici listede en çok geçen kelime %29,16'lık oran ve yedi tekrarla korumak olmuştur. Ekonomi kelimesi %12,5 oranla üç kez tekrar etmiştir. Bir kez geçenler tanınmış, marka, uluslararası, kalkınma, turizm ve gelişen olurken iki kez tekrarlanan %8,33'lük oranla örnek, sürdürülebilir, üretmek ve yaşatmak kelimeleri olmuştur.

3.3. Yöntem Belirten İfadeler

UNESCO'nun kültür sözleşmeleriyle, uluslararası iş birliği için, insan hakları ve değerlerine dayalı bütüncül bir kültür yönetim sistemi kurmak amaçlanmaktadır (UTMK, t.y.). Yönetim planları incelenen mirasların UNESCO'nun bu yaklaşımına dayanarak yönetim planını nasıl yapılacağına yönelik iş birliği, bütüncül, uyumlu, bilinçli etkin vb. ifadeler ve yönetim süreci katılımcılarını ifade eden halk, toplum, paydaş ve nesil gibi kelimeler seçilmiştir.

Tablo 7.Yöntem belirten ifadelerin Dünya Miras Listesi ve geçici listede kullanım sıklığı

Yöntem Belirten İfadeler	DML		Geçici Liste		Yöntem Belirten İfadeler	DML		Geçici Liste	
	f	%	f	%		f	%	f	%
Bütüncül	1	%4,54	1	%14,28	Kurum	2	%9,09	0	0
Herkes	1	%4,54	0		Teknoloji	1	%4,54	0	0
İş birliği	1	%4,54	1	%14,28	Kullanıcı	1	%4,54	0	0
Uyumlu	0	0	1	%14,28	Katılımcı	5	%22,72	1	%14,28
Etkin	0	0	1	%14,28	Toplum	1	%4,54	0	0
Bilinçli	1	%4,54	0	0	Halk	1	%4,54	0	0
Yenilikçi	1	%4,54	0	0	Gelecek kuşak	1	%4,54	0	0
Bilimsel	1	%4,54	0	0	Nesil	2	%9,09	0	0
Eşgüdüm	1	%4,54	0	0	Paydaş	0	0	2	%28,57
Şeffaflık	1	%4,54	0	0					

Tablo 7 incelendiğinde Dünya Miras Listesinde uyumlu, etkin ve paydaş kelimelerine rastlanmamış, geçici listede ise herkes, bilinçli, yenilikçi, bilimsel, eşgüdüm, şeffaflık, kurum, teknoloji, kullanıcı, toplum, halk, gelecek kuşak ve nesil kelimelerine rastlanmamıştır. Dünya Miras Listesinde en çok ulaşılan kelime %22,72'lik oranla beş tekrarla katılımcı kelimesi olmuştur. İkinci en çok geçen kelimeler olan kurum ve nesilin kullanım sıklığı oranı %9,09'dur. Dünya Miras Listesinde %4,54'luk oranla bir kez geçen bütüncül, herkes, iş birliği, bilinçli, eşgüdüm, şeffaflık, teknoloji, kullanıcı, toplum, halk ve gelecek kuşak kelimeleri olmuştur. Geçici listede bir kez geçen bütüncül, iş birliği, etkin ve katılımcı kelimeleri %14,28'lik orana sahiptir. En çok geçen paydaş kelimesi ise iki tekrarla %28,57'lik orana sahiptir.

Sonuç ve Öneriler

Çalışmada Türkiye'de bulunan UNESCO Dünya Miras Listesi ve Geçici Listedeki mirasların yönetim planı incelenmiş olup toplam 101 mirastan yedisi Geçici Listedeki üzere 16 yönetim planına ulaşılmıştır. Ulaşılan yönetim planlarında vizyon ve misyon ifadeleri içerik analizi yöntemi ile incelenmiş, sadece dört planda yer aldığından misyon ifadeleri çalışmada kapsam dışı bırakılmıştır. Çalışmada verilerin değerlendirilmesi anahtar kelime belirleme, tasnif, kategori geliştirme ve geçerlilik-güvenirlilik olmak üzere dört aşamada gerçekleştirilmiştir. 16 vizyon ifadesinden 55 anahtar kelime belirlenmiş, bu kelimeler potansiyel, hedef ve yöntem olarak üç kategoriye ayrıştırılmış ve bu kategoriler Dünya Miras Listesi ve Geçici Listedeki çaprazlanmıştır.

Potansiyel belirten kelimeler; alanın mevcut durumu, Dünya Listesi'nde yer alma sebebi ve geleceğe aktarılması gereken özelliğini belirten kelimelerdir. Potansiyel belirten 15 kelime seçilmiştir. Potansiyel belirten kelimeler içinden en çok kullanılan miras kelimesi olmuştur. Miras kelimesini kültürel ve değer kelimeleri izlemektedir. Hedef belirten kelimeler geleceğe dönük hedef ve strateji belirten kelimelerdir. Hedef belirten 21 kelime tespit edilmiştir. Hedef belirten korumak kelimesi 16 yönetim planının tümünde geçerek en çok kullanılan kelime olmuştur. Korumak, alanda yapılan yönetim, planlama ve uygulama süreçlerinin temel hedefini ifade eder nitelikte bir kelimedir. İkinci en çok kullanılan sürdürülebilir kelimesi alan korumasının genel politikasını ifade eder. Ulaşılan yönetim planlarında beş kez geçmiş olan bu kelime, sürdürülebilirlik kavramının giderek önem kazanması ve vurgusunun artması sebebiyle bundan sonra hazırlanacak yönetim planlarındaki vizyon ifadelerinde daha çok kullanılabilir olması beklenmektedir. Yöntem belirten ifadelerde ise yönetim planı uygulama süreçlerinin kimlerle ve hangi yolla yapılacağını belirten 19 kelime tespit edilmiştir. Bunlardan en çok kullanılan ve beş yönetim planında ulaşılan katılımcı kelimesi olmuştur. Potansiyel, hedef ve yöntem belirten

kelimeler içerisinde en çok kullanılan ifade yönetim planlarının hazırlanmasının temel amacı olan korumak olmuştur.

Dünya Miras Listesindeki dokuz yönetim planı ve Geçici Listedeki yedi yönetim planı incelendiğinde Dünya Listesinde yer alan mirasların vizyon cümlelerinde 40 kere geçerek %49,95'lik oranla hedef belirten kelimeler en çok kullanılmıştır. Geçici listede ise 28 tekrarla %47, 45 oranla potansiyel belirten kelimeler en çok kullanılmıştır. Bu veriler doğrultusunda vizyon ifadelerinin Dünya Miras Listesindeki miraslar için hedef odaklı olduğu, Geçici Listedeki mirasların ise alan özelliklerine vurgu yaptıkları tespit edilmiştir. Bu tespitler doğrultusunda Geçici Listedeki mirasların Dünya Miras Listesine geçme istekleri, listede olanların ise listedeki varlıklarını sürdürme istekleri anlaşılmaktadır.

Yapılan çalışma sonucunda ulaşılan ifadelerde hedef ve potansiyel belirten ifadeler alanın önemini ve çalışmanın amacını belirtmek için yeterli nitelik taşıyada teorik olarak yapılan çalışmanın uygulama aşaması için yöntem belirten ifadeler yetersiz kalmaktadır. UNESCO tarafından evrenselliği ve potansiyeli tespit edilmiş olan mirasların korunması başlığı altında ana hedeflerine hangi yöntemlerle ulaşacağı vizyon ifadelerinde değinilmesi gereken önemli kısımdır. Çalışmada eksikliği ya da yeterliliği tespit edilen vizyon ifadelerinin gelecek vizyon çalışmalarına örnek teşkil edeceği değerlendirilmektedir. Uzun ve kısa vadede belirli süreçler için hazırlanan yönetim planlarında zamanın koşulları ve koruma eğilimleri ülke stratejileri ve toplum önceliklerinin değişmesine göre revize edilmelidir.

Çalışmada incelenen UNESCO Dünya Miras Listesi ve Geçici Listede çalışmanın yapıldığı Mart 2020 tarihinde Türkiye'de 101 miras bulunmakta fakat sadece 16 tanesinin yönetim planı bulunmaktadır. Alan yönetimi ve devamlılığı için oldukça önemli olan yönetim planlarının her miras için en kısa sürede hazırlanması bir zorunluluktur. UNESCO geçici listesinden Dünya Miras Listesine geçmede ön koşullarından birini oluşturan yönetim planı oluşturulması Geçici Listedeki 83 miras için önemlidir. Ayrıca Dünya Listesindeki 18 mirasın da devamlılığını sürdürebilmeleri için önem taşımaktadır. Yönetim planı olmayan mirasların yönetim planları en kısa zamanda hazırlanmalı, gerekli çalışmalar başlatılmalıdır.

İncelenen yönetim planlarında iki tür yaklaşım olduğu tespit edilmiştir. Kimi vizyon ifadeleri alan yönetimi vurgusu üzerine (DM1, DM5, DM6, DM8, G4, G5), kimi vizyon ifadeleri ise miras vurgusu üzerine oluşturulmuştur. Örneğin İstanbul Tarihi Yarımadası vizyonunda "..... Tarihi Yarımada'nın üstün evrensel değerini koruyan bir Yönetim Plan" olarak geçerken, Çatalhöyük Antik kenti vizyonunda "..... yerel ekonomiye katkı sağlayan bir Dünya Mirası" olarak geçmektedir. Vizyon ifadelerinde bu iki yaklaşımda iki farklı süreç oluşturacaktır.

Yönetim planı çalışmaları öncelikli olarak yönetim planlarını hazırlayan yetkililerden başlayıp yerel belediyeleri, kullanıcıları, ziyaretçileri, mirasın çevresinde yaşayanları yani tüm paydaşları kapsmalıdır. Alanın yönetiminde etkin rol oynayan bu kişilerin alanın sürdürülebilirliği, korunması ve yaşatılması amacıyla doğru kararları almaları açısından etkin koruma ve kullanma bilinçleri yüksek olmalıdır. Bu aşamada alan yöneticisi ve kullanıcılarının bilinçlendirilmesi önem taşımaktadır. Bunun için yönetim planı başlangıç süreçlerine bilinçlendirme çalışmalarının da dahil edilmesi gerekmektedir. Bu süreçte halkın katılımının sağlanmasıyla alanın korunması yaşatılması ve geleceğe aktarılması sağlanabilir. İncelenen vizyonlarda mirasın bulunduğu alanı 'evrensel koruma ilkeleri doğrultusunda koruyan, yaşatan ve geliştiren bir yönetim planı' ibaresine sık rastlanmaktadır. Fakat mirasın tanıtımına ve farkındalığına ve bilinçlendirmeye yönelik hedef belirten ifadeler nadiren rastlanmaktadır. Mirasın hak ettiği değeri görebilmesi için tüm paydaşların bilinçlendirmesinin bir hedef olarak görülüp vizyon ifadelerinde yer almasının uygun olacağı değerlendirilmektedir.

Yönetim planı; vizyon ve misyon ifadeleri ile amaç ve hedeflerden oluşan bir bütündür. Burada vizyon ifadelerinin niteliği, alan için doğru misyonun belirlenmesinden başlayarak, fırsatların ve tehditlerin tümüyle değerlendirilerek, tehditleri ortadan kaldırmak, fırsatları ön

plana çıkarmak adına belirlenen hedeflere kadar planlanmanın her aşamasının titizlikle yürütülmesi sonucunda belirlenir. Alanın özgünlüğü ve biricikliği kanıtlanarak UNESCO listesine giren mirasların mevcut durumları ve özelliklerinin vurgulanması önemlidir. Bu vurgu mevcut durumu içeren misyon cümleleriyle sağlanır. Fakat incelenen 16 yönetim planında sadece İstanbul Tarihi Yarımada, Bergama Çok katmanlı Kültürel Peyzajı, Bursa Cumalıkızık ve Efes mirasının misyon cümlelerine ulaşılmıştır. Özellikle mirasın Geçici Listedeki Dünya Miras Listesine geçmesinde gelecek hedefleri kadar özgün değer vurgularının olduğu misyon cümleleri de önemlidir. Her miras için yönetim planı hazırlanması ve planlarda misyon ifadelerinin de yer alması gerekmektedir.

Türkiye'deki yönetim planlarındaki vizyon ifadelerinin çoğunluğunun, eylem bildirmediği, akılda kalıcı olmadığı, uzun olduğu ve bir kısmında ifade bozukluklarının yer aldığı bu sebeple güncellenmelerinin uygun olacağı değerlendirilmektedir. Araştırma sonucunda ulaşılan yönetim planlarının vizyon ifadelerinden yola çıkarak kültürel miras yönetim planı için genel olarak; vizyon ifadelerinin sürdürülebilirlik teması etrafında mirasın değerinin bilincinde paydaşlarla iş birliği içinde, erişilebilen, öncü, gelişen teknolojiyi kullanan ve turizmle birlikte çevresine ekonomik canlılık sağlayan miras vurguları barındırdığı tespit edilmiştir.

Bir gelecek planı sunan ve kurumların gelecekte olmak istedikleri yeri belirten vizyon cümlelerindeki vurgular alan yönetimi için yol göstericidir. Hedef belirtilen bu ifadeler bir cümle olarak kalmamalı ve eyleme dönüştürülmelidir. Dünya mirasları için vizyon belirlenirken mirasın kültürel, doğal ve karma miras olma durumuna göre, alanın etkilediği ve etkilendiği alanın büyüklüğüne göre değerlendirilmesi, mirasın öne çıkarılması, fırsata dönüştürülmesi ve geliştirilmesi gereken durumların iyi değerlendirilmesi gerekmektedir. Gelecek hedeflerini yansıtan vizyon ifadelerinin olası gelişmeleri öngören vurgulara sahip olması gerekmektedir. Vizyondaki ifadeler yönetim planını kapsamalı ve sığ olamamalı, yönetim sürecinde yapılacak çalışmaları en özlü ve tamamını kapsayacak şekilde aktarmalı, bunu karşılayan kelimeleri içermelidir. Kelimelerin tek başına anlamları dışında birbirleriyle olan bağlamları da önemlidir. Bu çalışmada vizyon ifadelerinde yer alan vurguları belirlemek için kelime analizi yapılmıştır. Çalışmanın oluşturulacak yeni yönetim planlarına ışık tutması hedeflenmiştir.

Vizyon ifadeleri alan yönetimi için slogan niteliğinde ifadelerdir. Yönetim planlanması ve uygulanması aşamalarına dahil olan katılımcılar için doğru slogan seçimi hedefe odaklanmak için yüksek motivasyon sağlamaktadır. Bu çerçevede vizyon ifadelerinin yönetim performansını ne derecede etkilediğini tespit etmek için çalışmalar yapılabilir. Vizyon ifadeleri bir metin olmakla kalmayıp bütün paydaşlarının özümsemesi oldukça önem taşımaktadır. Kültürel miraslarda çalışanların bu vizyon ifadelerini ne kadar farkında olduklarına ve onları ne kadar motive ettiğine ilişkin çalışmalar yapılabilir. Türkiye'deki yönetim planlarındaki vizyon ifadelerinin analizini içeren bu çalışmanın benzeri farklı ülkeler için de yapılabilir ve aralarındaki benzerlikler ve farklılıklar ile hangi ülkelerde hangi konulara daha fazla önem verildiği hususları tespit edilebilir.

Kaynakça

- Ahunbay, Z. (2009). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*. İstanbul: YEM Yayın.
- Akça, S. (2017). Kültürel miras yönetimi; istanbul tarihi yarımada örneği değerlendirme ve öneriler. *İdealkent*, 8(22), 577-596. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/idealkent/issue/36612/416694>
- Akgemci, T. ve Güleç, H. K. (2009). *İşletmelerde stratejik yönetim*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (2015, 27 Kasım). Resmi Gazete (Sayı: 26006).

- <https://teftis.ktb.gov.tr/yazdir?599244953B5FB86F1993A975322239D9> (Erişim tarihi: 31.01.2022).
- Ani Kültürel Peyzajı yönetim planı (2015). <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/Eklenti/57313,ani-kulturel-peyzaji-yonetim-planipdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 16.03.2020).
- Aphrodisias Antik Kenti alan yönetim planı 2014-2018 (2012). <http://www.kvmgm.gov.tr/Eklenti/57314,aphrodisias-alan-yonetim-planipdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 16.03.2020).
- Ateş, M. ve Karatepe, A. (2013). Üniversite öğrencilerinin “küresel ısınma” kavramına ilişkin algılarının metaforlar yardımıyla analizi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (27), 221-241. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/marucog/issue/474/3901>
- Aygün, H. M. (2011). Kültürel mirası korumada katılımcılık. *Vakıflar Dergisi*, (35), 191-214. Erişim adresi: <https://core.ac.uk/download/pdf/50612813.pdf>
- Ayrancı, İ. ve Gülersoy, N. Z. (2009). Kentsel koruma alanlarının yönetim ve yönetim planı kavramı. *Tarihi çevrede koruma: yaklaşımlar uygulamalar-1* içinde (ss.73-79). Ankara: Mimarlar Odası Ankara Şubesi.
- Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzajı alan yönetim planı 2017-2021 (t.y.). <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/Eklenti/60103,bergamacokkatmanlikulturelpeyzajialanyonetimplanipdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 28.03.2020).
- Bursa ve Cumalıkızık yönetim planı 2013-2018 (2013). <http://alanbaskanligi.bursa.bel.tr/wp-content/uploads/2012/02/YONETIM-PLANI-2013-TR.pdf> (Erişim tarihi: 28.03.2020).
- Collins, J. C. ve Porras, J. I. (1996). Building your company's vision. *harvard business review*, september-october, 65-77. Erişim adresi: <http://www.tecker.com/wp-content/uploads/2011/07/CollinsBuildingVisionSept96.pdf>
- Çatalhöyük Neolitik Kenti yönetim planı (2013). <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/Eklenti/57316,catalhoyuk-neolitik-kenti-yonetim-planipdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 16.03.2020).
- Dalay, İ., Altunışık, R. ve Coşkun, R. (2002). *Modern yönetim yaklaşımları*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Demirçivi, B. M. (2017). Göreme millî parkı ve kapadokya kayalık bölgeleri'ne ilişkin unesco raporu değerlendirmeleri ve öneriler. *Turizm Akademik Dergisi*, 4(2), 91-106. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/touraj/issue/33509/356565>
- Diñer, Ö. (1998). *Stratejik yönetim ve işletme politikaları*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı alan yönetim planı (t.y.). <https://kvmgm.ktb.gov.tr/Eklenti/57317,diyarbakir-yonetim-planipdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 16.03.2020).
- Durmuş, E. İ. (2019). *Unesco geçici listesine alınan kasaba köyü mahmutbey camii ve kastamonu turizmine yönelik değerlendirmeler* (Yüksek lisans tezi, tez no: 564710). Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu.
- Efes yönetim planı 2014-2019 (t.y.). <http://kulturvarliklari.gov.tr/Eklenti/57319,efes-yonetim-planipdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 28.03.2020).
- Ervin, J., Sekhran, N., Dinu, A., Gidda, S., Vergeichik, M. ve Mee, J. (2010). *Protected areas for the 21st century: lessons from UNDP/GEF's portfolio*. New York: United nations development programme and montreal: convention on biological diversity.

- Gay, L. R., Mills, G. E ve Airasian, P. W. (2012). *educational research: competencies for analysis and applications (tenth edition)*. Boston: Pearson.
- Göbekli Tepe alan yönetim planı (2017). <http://www.kvmgm.gov.tr/Eklenti/57320,gobekli-tepe- alan-yonetimi-planipdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 16.03.2020).
- Güneş, G. (2011). Korunan alanların yönetiminde yeni bir yaklaşım: katılımcı yönetim planları. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3(1), 47-57. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ebd/issue/4857/66810>
- Güzelcik, E. (1999). *Küreselleşme ve işletmelerde değişen kurum imajı*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Harran yönetim planı 2016-2021 (2016). <http://www.kvmgm.gov.tr/Eklenti/68245,uyup-harran-yonetim-planipdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 16.03.2020).
- IUCN (2011). *About IUCN. What is a Protected Area*. <http://www.iucn.org> (Erişim tarihi: 23.02.2020).
- İstanbul Tarihi Yarımada yönetim planı (2018). <http://www.alanbaskanligi.gov.tr/tya/samples/magazine/slider.html#page/1> (Erişim tarihi: 16.03.2020).
- Karaman, A. (2005). *Vizyon yönetimi nasıl ve niçin?*. İstanbul: IQ Yayıncılık.
- Kaş-Kekova Özel Çevre Koruma Bölgesi Denizel yönetim planı 2014-2017 (t.y.). https://webdosya.csb.gov.tr/db/tabiat/eduardosya/Kas_Kekova_YP.pdf (Erişim tarihi: 28.03.2020).
- Kaya, K. ve Tuna Uysal, M. (2017). Transformation of management mentality to action in managers. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (56), 97-115. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusoskon/issue/30714/328524>
- Kılıç, M. (2010). Stratejik yönetim sürecinde değerler, vizyon ve misyon kavramları arasındaki ilişki. *Sosyoekonomi*, 81-97. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosyoekonomi/issue/21073/226882>
- Kocabaş, A. (2012). Urban conservation and regeneration in Istanbul's historic peninsula, progress and new challenges. *The sustainable city VII* içinde (311). Bostan: WITpress.
- Kommagene Nemrut yönetim planı 2017 (2017). <http://nemrut.org.tr/wp-content/uploads/2017/08/kommagene-numrut-yonetim-planipdf.pdf> (Erişim tarihi: 16.03.2020).
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis*. Thousand Oaks. CA: Sage.
- Mudurnu Kültürel Miras Alanı yönetim planı 2014-2018 (2014). <http://www.kvmgm.gov.tr/Eklenti/57321,mudurnu-kulturel-miras-yonetim-planipdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 16.03.2020).
- Muslu, Ş. (2014). Örgütlerde misyon ve vizyon kavramlarının önemi. *Emek ve Toplum*, 150-171. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hakisderg/issue/7577/99505>
- Neuman, W. L. (2012). *Toplumsal araştırma yöntemleri: nicel ve nitel yaklaşımlar I-II. Cilt 5*. İstanbul: Yayın Odası.
- Ocak, M., Güler, M. ve Basım, H. (2016). Türk savunma sanayi firmaları vizyon ve misyon ifadelerinin içerik analizi. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 503-516. DOI: 10.18657/yecbu.83864
- Savur yönetim planı 2016-2021 (2016). <http://www.kvmgm.gov.tr/Eklenti/68248,uyup-savur-yonetim-planipdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 28.03.2020).

- Şahin, S. Z. (2013). Ankara kentinin UNESCO dünya miras alanı adaylığı için bir öneri ve eylem planı. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 36-50. Erişim adresi: https://jag.journalagent.com/jas/pdfs/JAS_1_1_36_50.pdf
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (t.y.a). Samsun Kızılırmak Deltası Sulak Alan ve Kuş Cenneti Doğal Sit Alanları yönetim planı 2019-2023. https://webdosya.csb.gov.tr/db/tabiat/icerikler/k-z-l-rmak_yp_tr-20180921095516.pdf (Erişim tarihi: 18.03.2020).
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (t.y.b). Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesi yönetim planı 2014-2018. [https://webdosya.csb.gov.tr/db/tabiat/editedosya/tuz%20golu-4\(1\).pdf](https://webdosya.csb.gov.tr/db/tabiat/editedosya/tuz%20golu-4(1).pdf) (Erişim tarihi: 18.03.2020).
- Tunçer, M. (2013). Mardin'in korunması ve UNESCO dünya miras listesi'ne girmesi. *İdealkent*, 4(9), 94-113. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/idealkent/issue/36682/417575>
- Uluslan, E. (2016). Türkiye'de kültürel miras alanlarında yönetim planlaması deneyimi. *İdealkent*, 7(19), 372-401. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/idealkent/issue/36795/419439>
- UNESCO Türkiye Milli Komisyonu (t.y.). *Dünya kültürel ve doğal mirasın korunmasına dair sözleşme*. <https://www.unesco.org.tr/Pages/161/177> (Erişim tarihi: 24.03.2020).
- UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Somut Kültürel Miras İhtisas Komitesi (2009). *Türkiye'nin dünya miras alanları koruma ve yönetimde güncel durum*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- UNESCO. (t.y.). <https://whc.unesco.org/> (Erişim tarihi: 11.02.2020).
- Ülgen, H. ve Mirze, S. K. (2010). *İşletmelerde stratejik yönetim*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Ülgen, H. ve Mirze, S. K. (2013). *İşletmelerde stratejik yönetim*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (genişletilmiş 10. baskı)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı: %25
2. yazar katkı oranı: %25
3. yazar katkı oranı: %25
4. yazar katkı oranı: %25

Covid-19 Salgını Sürecinde Evin Kullanımına İlişkin Sosyolojik Bir Analiz

A Sociological Analysis about the Use of Home during the Covid-19 Pandemic Period

Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ¹, Dr. Öğr. Üyesi Bedir SALA², Araş. Gör. Gözde AYKUT³,
Doktorant Recep BOZKURT⁴, Doktorant Zeynep DİLEKLİ⁵, Doktorant Murat
GENCER⁶

Öz

Ev, insanların barınma ve hayatlarını devam ettirme gibi temel ihtiyaçlarını karşılayan özel bir mekândır. Covid-19 pandemisiyle birlikte insanların daha çok vakit geçirmek zorunda kaldıkları ev, eğitim ve çalışma gibi sosyal etkinliklerin yürütüldüğü ve gündelik hayatın merkezine yerleşen bir mekâna dönüştü. Bu çalışmanın amacı da pandemi sürecinin evdeki yaşamı, ilişkileri ve evin kullanımı üzerinde nasıl bir etki oluşturduğunu incelemektir. Bu bağlamda evin değişen kullanımı, eve yüklenen yeni anlamlar, evdeki aile ilişkileri ve sosyal medya kullanımının bireylerin ilişkilerini ve sosyalleşmelerini nasıl etkilediğine odaklanarak pandemi sürecinde evin sosyolojik bir analizi yapılacaktır. Yöntem olarak nicel araştırma tekniği kullanılarak yürütülen çalışmada veri toplamak için nicel araştırma tekniklerinden biri olan anket tekniği kullanılacaktır. Türkiye’de 18-65 yaş aralığındaki bireylerden anket tekniği ile toplanan veriler SPSS programı kullanılarak analiz edilecektir. Araştırma evrenini temsil eden toplamda 600 kişiden veri toplanmıştır. Araştırmanın temel bulguları ise pandemi sürecinde zamanlarının çoğunu evde geçiren bireylerin eve ilişkin algıları ve pratiklerinin değiştiği, aile içerisinde politik ve dini tartışmaların arttığı, uzun süre evde kalmanın çeşitli konularda kaygıya yol açtığı, geleneksel kadın ve erkek rollerinde bir değişimin ortaya çıktığı görülmektedir. Pandemi sürecinde özellikle internet ve telefon kullanımındaki artışla beraber sosyal medya kullanımının arttığı, bu durumun evi daha katlanılabilir hale getirdiği de bulgular arasındadır.

Anahtar kelimeler: Covid-19, pandemi, ev, aile, sosyal medya

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The purpose of this study is to analyse how to pandemic period has affected the life and relations in the home and the use of home. In this regard, a sociological analysis of the home during the pandemic period was done by focusing on the changing use of the home, new meanings attributed to the home and how the family relations and social media use in the home have influenced the relations and socialization of the individuals. In the study carried out using the quantitative research technique as the method, the survey technique which is one of the quantitative research techniques was used for data collection. The data gathered through questionnaire technique from the people between the ages 18 and 65 in Turkey were analysed using SPSS programme. The data were collected from a total of 600 people representing the population of the study. The main findings of the study were that, for the people spending most of their time at home during pandemic period, a change was detected in their perception and practice related the home, political and religious discussions increased among the family members, staying at home for a long

¹Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, mkarakas@aku.edu.tr

²Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, bedirsala@aku.edu.tr

³Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, gozde.aykut03@gmail.com

⁴Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, recepzkrt0163@gmail.com

⁵Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, zeynepdilekli3@gmail.com

⁶Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, muratgencer.mgm@gmail.com

time caused anxieties in a variety of issues, and a difference was seen in the traditional roles of woman and man.

Keywords: Covid-19, pandemic, home, family, social media

Paper Type: Research

Giriş

2019 yılının sonlarında Çin'in Vuhan şehrinde ortaya çıkan virüs, kısa sürede dünya çapında yayılarak Covid-19 pandemisine yol açmıştır. Covid-19 virüsü, ortaya çıktığı andan itibaren yayıldığı bütün ülkelerde toplumun sağlığını tehdit etmiş ve sağlık sisteminin yer yer işleyemez hale gelmesine yol açmıştır. Sadece insan sağlığını ve sağlık sistemlerini tehdit etmekle kalmayıp toplumsal yaşamı oluşturan bütün düzenleri sarsıntıya uğratmıştır (Karakaş, 2020, s. 545). Gündelik yaşam biçimleri değişmek zorunda kalmış ve toplumsal kurumlar bu süreçten etkilenmiştir. Bu süreçte sosyal izolasyon ve karantina kavramları sıkça dile getirilmiştir. Bireyler, pandemide belirli sürelerde eve kapanarak acil durumlar dışında kamusal işlerini internet aracılığıyla gerçekleştirmiştir. Evde daha çok vakit geçirilmeye başlanması ile eve yüklenen anlamlar da değişmeye başlamıştır.

Tarihsel süreç içerisinde çeşitli şekillerde insanlara bulaşma ve öldürme riski taşıyan salgın hastalıklar, birçok açıdan insanların hayatını etkilemiş ve toplumsal ilişkilerin boyutunu değiştirmiştir. Salgın hastalıkların, toplumda yaratmış olduğu bu etkinin sadece insan bedeni açısından değil aynı zamanda insan ilişkileri açısından da okunması ve anlaşılması gerekmektedir. Dolayısıyla salgın hastalıkların, bedensel etkisinin araştırılması kadar psikolojik ve sosyolojik açıdan da tartışılması gerekmektedir. Bu gerekliliğin önemi göz önünde bulundurularak yapılan bu araştırma ile günümüzün salgın hastalığı olarak ilan edilen Covid-19'un ev ve evdeki ilişkiler üzerinden sosyolojik bir okumasının yapılması amaçlanmıştır. Bu çalışmada Covid-19 salgını sürecinde evin değişen kullanımı ve evin değişen sosyolojik yapısına odaklanılmakta; eve yüklenen yeni anlamlar, evdeki aile ilişkileri ve evde medya araçlarının kullanımı gibi konular, elde edilen bulgular doğrultusunda değerlendirilmektedir.

1. Covid-19 ve Ev

İlk çağlardan günümüze değin evler, çeşitli amaçlar doğrultusunda işlevsel olarak kullanılan mekânlardır. Barınma, dış tehlikelerden korunma, depolama, fizyolojik gereksinimleri karşılama, mahremiyet oluşturma, yeni nesiller dünyaya getirme ve yeni nesilleri yetiştirme bu amaçlardan bazılarıdır. Basit bir tanımlamayla evler; etrafı duvarlarla çevrili, üzeri kapalı, çeşitli amaçlarla kullanılan odalardan oluşan ve içerisinde bireylerin hayatlarını idame ettirdiği yaşam alanlarıdır. Bu alanlar oluşturulurken çoğunlukla coğrafi ve sosyal yapı göz önünde bulundurulmuştur. Mağara ve ağaç kovuklarından başlayan barınma süreci zamanla çadırlara, kulübelere evrilmiş ve ilerleyen aşamada evler ortaya çıkmıştır. Taş, toprak, ahşap, beton gibi malzemeler kullanılarak inşa edilen bu mekânlar, bireylerin kamusal alandan sıyrılarak kendi özel alanlarını oluşturmalarını sağlamıştır. Bu hususta evler her ne kadar mimari yapılar olarak görülse de bireylerin doğduğu, büyüdüğü, sosyalleştiği, korunduğu, beslendiği ve ilişkiler kurduğu sosyo-kültürel mekânlardır.

“Günlük yaşamda eve anlamca yakın olarak kullanılan bazı kavramlar ise mesken, konut veya hanedir” (Yörükkan, 2012, s. 157-158). Evler, mekânsal yapıların en küçük birimi olsa da sokakları, mahalleleri, kentleri ve medeniyetleri oluşturan en önemli birimdir. “Evler zaman içerisinde ekonomik, mimari ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak, kulübeden başlayarak apartmana ve rezidanslara dönüşmüştür” (Aliagaoglu ve Uğur, 2016, s. 212). Bu dönüşüm evin içerisinde bulunan odalara da yansımıştır. “İlk zamanlarda tek odalı olarak inşa edilen evlere, ilerleyen süreçte ‘oturma, çalışma, yemek yeme, uyuma’ gibi günlük işlerin yapıldığı yeni odalar eklenmiştir” (Küçükerman ve Güner, 1995, s. 91). Evler her ne kadar mimari yapılar olarak görülse de aslında toplumsal anlamda önemli bir yere sahiptir. “Ev, en yalın haliyle yuvadır. Bireyleri çeşitli tehlikelerden korumakla kalmayıp onları stresten,

korkudan ve kaygıdan uzak tutar” (Alver, 2010, s. 62). Bu noktada evler toplumsal yaşamın vazgeçilmez mekânlarıdır.

Ev, bütün aile bireylerini bünyesinde toplayan merkezdir; “bütün aile üyelerini merkezi bir yetki altında birbirine bağlayan şeyse, bağımlılık ve itaat ilişkisidir” (Solinas, 2008, s. 191). Ailenin ev içerisinde bir arada yaşaması, insan hayatındaki anlamı daha da genişletmektedir. Birçok fonksiyonu aynı anda gören aile, diğer toplumsal kurumlarla da sağlıklı bir ilişki kurulmasında aile öncü bir rol oynar. Tarih boyunca bireylerin neredeyse tek güvenli merkezi aile olmuştur (Bağlı, 2016, s. 23). Bu güvenli merkez pandemi sürecinde bir sığınak olarak yeniden gündeme gelmiştir. Kuşkusuz pandemi yalnızca günümüze ait bir olgu değildir. Tarihsel anlamda toplumlar birçok virüs salgınıyla karşı karşıya kalmışlardır.

“Salgın, öncelikle büyük sosyal, kültürel ve bilimsel yankılara sahip bir olgudur. İkincisi, salgının savaşlar, fetihler, toplumsal değişimler ve demografik farklılaşmalar ile sağlık sistemi ve halk sağlığı etkileşimi önem taşımaktadır. Salgın ve toplum ilişkisinde sadece salgın üzerinde durulmamalıdır. Aynı zamanda toplumun salgını taşıması, sıkıştırması, durdurması, tedavi etmesi ve yok etmesi ile önemlidir. Üçüncü olarak salgın biyolojik farklılaşma ile ilgilidir. Kimi büyük salgınlar bakteri kaynaklıyken diğerleri ise viral veya parazit kaynaklıdır. Farklı geçiş/transfer modlarına sahiptirler. Hava, cinsel ilişki, yiyecek su, kontaklar, mabetler... bu transferi meydana getirmektedir. Son olarak salgın afetinin sosyal yankısı, sadece bir ölüm meselesi değildir. Ölümün modern dönemdeki anlamını açıklamak için çeşitli salgınların etkilerini tanımak gerekir ” (Yıldırım vd. 2020, s. 11).

Dünya tarihi boyunca insanlar birçok salgın virüsle karşı karşıya kalmıştır. Bunlar arasında “veba, viral, İspanyol vebası, kolera, çiçek, tifüs, İspanyol gribi, HIV-AIDS, SARS, domuz gribi ve ebola salgınları sayılabilir. Hayvanları evcilleştiren insanlar yeni yeni evrimleşen mikropların ilk kurbanı olmuşlardır. Yine bu insanlar yeni hastalıklara karşı bağışıklık kazanmışlardır” (Diamond, 2018, s. 99). Ölümcül virüs modern çağda tekrardan kapımızı çalmaktadır. “İnsanın fizyolojik, sosyolojik ve psikolojik düzenini ve toplumsal yapıyı örseleyerek bozguna uğratan, birçok açıdan belirsizlikleri ve tehlikeleri beraberinde getiren salgınlar; aynı zamanda siyasal düzenleri ve siyasi eğilimleri de derinden etkileme gücüne sahiptir” (Karakaş, 2020, s. 557). Bu tehlikelerden korunmanın temel mekânı ev olmuştur. Fakat ev dahi kişisel kaygıların önüne geçilmesini engelleyememiştir. Pandemi sürecinde sokağa çıkma yasakları “hayat eve sığar, evde kalın, ev güvenli bir mekân” söylemlerini zorunlu olarak doğurmuştur. Pandemi sürecinde en sık kullanılan hayat eve sığar söylemidir. Ayrıca Türkiye’de HES (Hayat Eve Sığar) kodu uygulaması hayata geçirilmiştir. Bu uygulama ile bireyin Covid-19 salgınına yakalanıp yakalanmadığının tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Salgın ya da diğer bir ifadeyle epidemi, insanların kendi başlarına kontrol edemeyeceği düzeyde büyük ve yaygın problemler için kullanılan bir kavramdır. “Salgın hastalıklar, insanlık tarihini derinden etkilemiş, siyasî ve toplumsal hayata yön vermiş olgulardır. Çoğu kez devletlere savaşlardan daha fazla kayıp yaşatmışlardır” (Karakaş, 2020, s. 545). Salgın, toplumu derinden etkileyen ve toplum üstü bir durum olduğu için, salgının olduğu dönemlerde her devlet vatandaşlarının sağlığı için çeşitli tedbirler almak zorundadır. Günümüzde yaşanan Covid-19 salgını sürecinde de çoğu devlet gibi Türkiye’de de bazı tedbirler alınmıştır. Bu tedbirlerin en başında ise insanların kalabalık ortamlardan izole edilmelerini ve mümkün olduğunca “güvenlikli” bir mekân olarak evlerinde kalmalarını sağlayacak çeşitli söylem ve pratikler geliştirilmiştir. Dolayısıyla “evde kal” çağrısı “sadece Türkiye’de değil, tüm dünyada uygulanmıştır” (Yıldırım vd., 2020, s. 97). Bu tedbirlerden hareketle, pandemi sürecinde evde kalma süreleri sorulan katılımcıların büyük çoğunluğu (% 40’9’u) bir ay ve daha fazla sürede

kaldıklarını belirtmiştir.⁷ Çünkü pandemi süreci, doğal olarak insanlarda bir “korku” durumu yaratmıştır ve bu korku insanların evde kalma sürelerini olabildiğince uzatmıştır.

Furedi (2017, s. 8) korkuyu, “beklenmedik ve öngörülemez bir durumla karşılaşan insanın, zihnini yoğunlaştırmasını sağlayan bir mekanizmadır” şeklinde tanımlamaktadır. Bu mekanizma çeşitli söylemlerle de birleşince insanlar, kendilerini koruyabilmek için evlerinde kalmayı daha doğru bulmuşlardır. Fakat evde kalma süreci beraberinde yeni kaygıları da getirmiştir. Konuyla ilgili yapılan başka bir çalışmada “evden çıkamamak” önermesine verilen cevaplar incelendiğinde katılımcıların % 26,5’inde orta düzeyde, % 27,9’unda ise oldukça yüksek düzeyde bir kaygı yarattığı saptanmıştır (Sayar vd., 2020, s. 67). Bu kaygının en önemli kaynağı ise sürecin ne zaman biteceğiyle ilgili bir belirsizlik durumunun hâkim olmasıdır. Başka bir ifadeyle “salgın nedeniyle izolasyon durumunda olan insanları, psikolojik olarak zorlayan en önemli faktörlerden biri süreçteki belirsizliktir” (Taştan vd., 2020, s. 12). Bu güvenli merkezin mekânı ise evdir. Evlerin yapısı, kullanımı, işlevsel özellikleri ile eve yüklenen anlamlar sosyal, kültürel, ekonomik ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak değişim göstermiştir. Benzer bir durum Covid-19 pandemisinde de yaşanmıştır.

2. Araştırmanın Yöntemi

Covid-19 sürecinde evin kullanımına yönelik yapılan bu çalışmada nicel yöntem kullanılmıştır. Araştırmada veri toplamak için nicel araştırma yöntemlerinden biri olan anket tekniği kullanılmıştır. “En geniş tanımıyla anket, cevaplandırıcının daha önce belirlenmiş bir sıralamada ve yapıda oluşturulan sorulara karşılık vermesiyle veri elde etme yöntemi olarak tanımlanabilir” (Altunışık vd., 2007, s. 68). Sosyal bilimlerde oldukça yaygın bir şekilde kullanılan anket, daha çok kişiye ulaşma imkânı sağlaması açısından oldukça önemlidir. Pandemi sürecinin “ev” üzerinden bir değerlendirmesini yapmayı amaçlayan çalışma için literatürden ve gözlemlerden faydalanılarak anket soruları hazırlanmıştır. Katılımcılara ulaştırılmadan önce araştırmayla ilgili pilot çalışma yapılmış ve toplanan veriler SPSS programına aktararak geçerlilik ve güvenilirlik analizi yapılmış ve araştırmanın amacına ulaşım ulaşılmadığı test edilmiştir. Elde edilen veriler neticesinde gerekli düzenlemeler yapılarak, anket formu katılımcılara ulaştırılmıştır.

Kantitatif yöntem içinde en yaygın veri toplama yolu olarak kullanılan anket araştırması; (Bozkurt, 2013, s. 73) yüz yüze yapılabildiği gibi telefon görüşmeleriyle veya internet ortamına aktararak “online” bir şekilde de yapılabilmektedir. Böyle bir imkânın olması ve pandemi süreci göz önünde bulundurularak anketler, örneklemin rastlantısal yapıldığı basit tesadüfi örneklem tekniği ile “online” ortamda uygulanmıştır. “Örneklem, geniş bir nüfus ya da evren hakkında, onun yalnızca bir parçası (yani örnekleme) aracılığıyla bilgi toplama ya da çıkarsamalar yapma yöntemi olarak tanımlanmaktadır” (Marshall, 1999, s. 565).

Araştırmanın evreni, Türkiye’deki 18-65 yaş aralığındaki bireyler olarak belirlenmiştir. 18-65 yaş aralığındaki evrenden % 95 güven aralığı ve % 5 hata payı dikkate alınarak yapılan hesaplamada çıkan 385 kişilik örneklemin 215 fazlası -600 katılımcı- üzerinde gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla araştırma örneklemini, araştırma evrenini temsil edebilecek, 18-65 yaş aralığındaki 600 kişi olmuştur. 5’li likert ölçeği ile hazırlanan anket formu, çeşitli sosyal medya platformlarında paylaşılmıştır. 600 kişinin katılımıyla gerçekleşen anket çalışmasından 42 katılımcının anketleri, geçerlilik ve güvenilirlik nedeniyle değerlendirilmeye alınmamıştır. Araştırma sonucunda elde edilen veriler SPSS programı kullanılarak analiz edilmiştir. Belirlenen değişkenler ve önemli olduğu düşünülen soruların dağılımları ise çapraz tablolar oluşturularak analiz edilmiştir.

⁷Ayrıca yapılan bu çalışmada katılımcıların çoğunluğunun evde en az 3 kişi ile birlikte yaşadıkları tespit edilmiştir. Oranlara bakıldığında % 25,3’ü kendileri dâhil evde 4 kişi, % 21,1’i 6 ve üzeri ve % 17,6’sı ise 3 kişi yaşadıklarını belirtmiştir.

3. Araştırma Bulgularının Analizi

3.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Tablo 1. Demografik bilgiler

Tanıtıcı Özellikler		
Değişkenler	Kişi Sayısı	Yüzdeler
Cinsiyet		
Kadın	405	72,6
Erkek	153	27,4
Medeni Durum		
Evli	139	24,9
Bekâr	410	73,5
Boşanmış/dul	9	1,6
Eğitim Durumu		
İlkokul	9	1,6
Ortaokul	6	1,1
Lise	39	7,0
Üniversite	384	68,8
Lisansüstü	120	21,5
Aylık Gelir Düzeyi		
0-2000	309	55,4
2001-5000	162	29,0
5001-10000	71	12,7
10001 ve üzeri	16	2,9
Yaşadığı Yer		
Büyükşehir	225	40,3
İl Merkezi	142	25,4
İlçe Merkezi	67	26,8
Kasaba/Köy	44	7,9
Yaşadığınız Evin Mülkiyet Durumu		
Ev Sahibi	371	66,5
Kiracı	187	33,5
Evin Konut Durumu		
Apartman Dairesi	309	55,4
Müstakil Ev	179	32,1
Site İçerisinde Konut	70	12,5
Evdeki Oda Sayısı		
1	10	1,8
2	70	12,5
3	272	48,7
4	206	36,9
Kendinize Ait Odanız Var mı?		
Evet	397	71,1
Hayır	161	28,9
Evinizde İnternet Bağlantısı Var mı?		
Evet	443	79,4
Hayır	115	20,7
Bu Süreçte Herhangi Bir Dijital Platforma Abone Oldunuz Mu?		
Abone değilim	311	55,7
Bu süreçte abone oldum	69	12,4
Daha önce aboneydim	178	31,9
Bu Süreçte Evde En Çok Nerede Vakit Geçiriyorsunuz?		
Balkonda	31	5,6
Mutfakta	81	14,5
Salonda	220	39,4
Odanda	226	40,5

Tanıtıcı özellikleri yukarıdaki tabloda özetlenen katılımcıların cinsiyet dağılımı incelendiğinde, kadın katılımcı oranının daha yüksek olduğu görülmektedir. Kadın katılımcıların oranı % 72,6 iken, erkek katılımcıların oranı % 27,4'tür. Anketler online ortamda ve basit tesadüfi örneklem ile yapıldığı için değişkenler arasındaki dağılımlar farklılık göstermiştir. Katılımcıların büyük oranı (% 73,5'i) bekâr ve (% 68,8'i) üniversite eğitim düzeyine sahiptir. Araştırmada basit tesadüfi örneklem kullanılmasına rağmen katılımcıların büyük bir çoğunluğunun üniversite eğitim düzeyine sahip olması, özellikle pandemi nedeniyle anketin online ortamda yapılmış olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Aylık gelir düzeyleri incelenen katılımcıların % 55,4'ü 0-2000, % 29'u ise 2001-5000 arasında gelir düzeyine sahiptir. Yaşadığı yere göre oranlara bakıldığında katılımcıların % 40,3'ünün büyükşehir, % 25,4'ünün il merkezi, % 26,8'inin ilçe merkezi ve % 7,9'unun ise kasaba-köyde yaşadığı tespit edilmiştir.

Yaşadıkları evin mülkiyet durumu sorulan katılımcıların % 66,5'i ev sahibi, % 33,5'i ise kiracı olduklarını belirtmişlerdir. Oturulan evin konut durumu sorulan katılımcıların sadece % 32,1'inin müstakil evde yaşadığı, geriye kalanların ise % 55,4'ünün apartman dairesinde ve % 12,5'inin ise site içerisinde konutta oturduğu sonucuna ulaşılmıştır. Evdeki oda sayısı sorulan katılımcıların % 48,7'si 3, % 36,9'u ise 4 odalı bir evde oturduklarını belirtmişlerdir. Geriye kalan katılımcıların ise % 12,5'i 2; % 1,8'i ise 1 odalı ev seçeneğini işaretlemişlerdir. Evdeki oda sayısının yanı sıra "kendinize ait bir odanız var mı?" şeklinde sorulan soruya katılımcıların büyük çoğunluğu (% 71,1) evet, diğerleri ise hayır cevabını vermiştir.

Evinde internet bağlantısı olan katılımcıların oranı % 79,4 iken, internet bağlantısı olmayan katılımcıların oranı ise % 20,7'dir. Bu süreçte herhangi bir dijital platforma abone olup olmadıkları sorulan katılımcıların % 55,7'si abone olmadığını, geriye kalanların ise % 31,9'u daha önceden abone olduğunu ve % 12,4'ü ise bu süreçte abone olduğunu belirtmiştir. Bu süreçte evde en çok nerede vakit geçirdikleri sorulan katılımcıların % 40,5'inin odasında, % 39,4'ünün salonda, % 14,5'inin mutfakta ve % 5,6'sının ise balkonda vakit geçirdiği tespit edilmiştir. Son olarak katılımcı yaşlarının çoğunluğu 20-29 aralığında bir dağılım sergilemiştir. Bu yaş aralığındaki katılımcıların oranı % 72 (403 kişi)'dir.

3.2. Evin Kullanımı ve Eve Yüklenen Yeni Anlamlara İlişkin Bulgular

"Evde kalma" sürecinin bireylerin genel anlamda ev, daha özelde ise aile ile ilgili düşüncelerinde meydana getirdiği değişimleri görebilmek amacıyla bu bölümde, katılımcılara evin kullanımı ve eve yüklenen yeni anlamlar ve aile üzerinden çeşitli sorular yöneltilmiştir.

Aile ve eğitim gibi kurumlar, bir toplumu ayakta tutan en önemli bileşenlerdir. "Özellikle aile, toplumun ve bireyin pusulası ve bulunduğu çevreyi, toplumu anlamlandırma kılavuzudur" (Dilekli, 2019, s. 13). Pandemi süreciyle birlikte bu kılavuz, tekrar özenli bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Bu süreçte insanlar hem somut bir mekân olarak, hem de aile ilişkilerinin hayat bulduğu soyut anlamıyla "evin" sıcaklığını yeniden hissetmiştir.

Tablo 2. Bu süreçte ailenin önemini daha iyi anladım ifadesi ile medeni durum arasındaki ilişki

Seçenekler	Bekâr		Boşanmış/Dul		Evli	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	147	36,8	2	25,0	51	37,2
Katılıyorum	158	39,5	5	62,5	65	47,4
Kararsızım	43	10,8	0	0,0	10	7,3
Katılmıyorum	30	7,5	1	12,5	4	2,9
Kesinlikle Katılmıyorum	22	5,5	0	0,0	7	5,1
Toplam	400	100,0	8	100,0	130	100

Aile kurumunun önemi göz önünde bulundurularak hazırlanan "bu süreçte ailenin önemini daha iyi anladım" önermesine, katılımcıların medeni durumları fark etmeksizin büyük çoğunluğu "katıldıklarını" belirtmiştir. Medeni durumu bekâr olanların % 36,8'i kesinlikle

katılıyorum, % 39,5'i katılıyorum; boşanmış/dul olanların % 25,0'ı kesinlikle katılıyorum, % 62,5'i katılıyorum; evli olanların ise % 37,2'si kesinlikle katılıyorum, % 47,4'ü ise katılıyorum şeklinde ifade etmişlerdir. Boşanmış/dul ve evli olanların bir aile hayatı kurma deneyiminden geçtikleri için bu önermeye katıldığını ifade etmesi doğal bir durum olmakla beraber, bekârların %76,3 gibi büyük bir oranın ailenin önemine katıldıklarını ifade etmeleri çalışma açısından çarpıcı bir sonuç olmuştur. Ailenin bitebileceğine ilişkin yapılan tartışmaların en önemli argümanları, “her sosyal kurum gibi ailenin de toplumsal gelişmelere paralel olarak değiştiği, bu çerçevede sanayi toplumunun aileye ihtiyacı azalttığı ve önemini küçümsemesi şeklindeydi” (Aydın, 2012, s. 280-282). Çalışmadan elde edilen bu sonuçlar, aile kurumunun önemini azaldığını ve ortadan kalkacağını savunan bu tartışmaların aksine, ailenin hâlâ varlığını koruduğunun ve önemini devam ettirdiğinin de bir göstergesidir. Yıldırım vd.'nin (2020, s. 73) çalışmasında “bu süreçte, toplumumuzun aile yapısına olan güvenim azaldı” önermesine katılımcıların sadece % 18,4'ü katıldıklarını, % 59,7'si ise katılmadıklarını ifade etmiştir. Aynı çalışmada “ailece birlikte sohbet ediyor musunuz? sorusunun yaşlara göre dağılımında çok büyük farklılıklar gözlemlenmemiştir ve katılımcıların büyük bir oranı ailece birlikte sohbet ettiklerini belirtmişlerdir. “65 yaş üstünde bu oran % 85,7; 25-34 yaş aralığındakiler de % 84; 35-44 yaş aralığında % 77,6; 45-54 yaş aralığında % 76,9; 18-24 yaş arası gençlerde % 71,6 ve 55-64 yaş aralığında ise % 73,2'dir. Yine bu çalışmada katılımcılar %72,5 gibi yüksek oranda aile içi iletişimin güçlendiğini belirtmişlerdir.

Tablo 3. Bu süreçte evimi daha konforlu bir yer haline getirmeye karar verdim ifadesi ile aylık gelir arasındaki ilişki

Seçenekler	0-2000		2001-5000		5001-10000		10000-	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	79	26,3	49	13,0	21	30,4	4	26,7
Katılıyorum	110	36,7	68	43,0	36	52,2	1	6,7
Kararsızım	56	18,7	22	13,9	3	4,3	6	40,0
Katılmıyorum	33	11,0	15	9,5	5	7,2	3	20,0
Kesinlikle Katılmıyorum	22	7,3	4	2,5	4	5,8	1	6,7
Toplam	300	100	158	100,0	158	100	15	100,0

Ev ve ailenin önemine binaen sorulan soruların yanı sıra, bu süreçte ev için yapılan harcamaların ve bu harcamaların gelir düzeyiyle ilişkisinin olup olmadığı da test edilmiştir. “Bu süreçte evimi daha konforlu bir yer haline getirmeye karar verdim” ifadesi ile aylık gelir arasındaki ilişki incelendiğinde, gelir düzeyi belli bir seviyeye çıktıkça evi konforlu hale getirme düşüncesi güçlenmiştir. Gelir düzeyi 0-2000 aralığında olanların % 53,0'ı; 2001-5000 aralığında olanların % 56,0'ı; 5001-10000 aralığında olanların % 82,6'sı ve 10000 ve üzerinde olanların ise % 33,4'ü katıldıklarını belirtmiştir. Yalnızca gelir düzeyi 10000 ve üzerinde olanlarda bu oran (% 33,4) diğerlerine göre daha düşük olduğu görülmüştür. Bu, gelir düzeyinin toplum standartlarının üzerinde olduğu, evin konforlu olduğu veya ev yaşamının olup olmadığı, ev yaşamının (gerek mekânsal gerekse de manevi anlamda) önemseyip önemsemediği gibi çeşitli değişkenlerle tartışılması ve de araştırılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan gelir düzeyi yüksek olanların evinin konforunu yeterli gördüğü için pandemi sürecinde daha az değişikliğe gittiği de varsayılabilir. Çünkü gelir düzeyi çok yükseldiğinde evi konforlu hale getirme oranı azalmaktadır. Ev için yapılan harcamalarla ilgili sorulan başka bir sorunun cinsiyete göre dağılımından elde edilen sonuçlar ise şu şekilde olmuştur: “Karantina süreci boyunca evim için yaptığım alışverişler arttı” önermesine kadın katılımcıların % 82,4'ü; erkeklerin ise % 80,4'ü katıldıklarını belirtmiştir.

Tablo 4. Dışarıya göre evin daha emniyetli ve riskten uzak bir mekân olduğunu anladım ifadesi ile cinsiyet değişkeni arasındaki ilişki

Seçenekler	Kadın		Erkek	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	178	45,1	62	42,5
Katılıyorum	166	42,0	68	46,6
Kararsızım	32	8,1	11	7,5
Katılmıyorum	10	2,1	1	0,7
Kesinlikle Katılmıyorum	9	2,3	4	2,7
Toplam	395	100,0	146	100,0

“Dışarıya göre evin daha emniyetli ve riskten uzak bir mekân olduğunu anladım” önermesine katılan kadın katılımcıların oranı % 87,1, erkeklerin oranı ise % 89,1’dir. İnsanların barınma, güvenlik, muhafaza etme gibi temel ihtiyaçlarının bir sonucu olarak inşa edilen evler, yapı ve işlevselliği açısından dönem dönem değişmiş olsa bile her zaman önemini korumuş ve özellikle de güvenli bir mekân olma özelliğini sürdürebilmeyi başarabilmiştir. Bu durumu, Alver (2010, s. 60) şu şekilde ifade etmektedir; “ev insanla beraber vardır. İnsan, ev-li bir varlıktır; ev-siz-lik sosyo-kültürel bir varlık olan insan için mümkün olmayan bir durumdur.” Erzen’in (2019, s. 234) ifadesiyle ise “konut/ev, insanın fiziksel ve tinsel gereksinimlerinin çoğunu karşılayan en temel yapı ya da mekânlar bütünüdür.” Dolayısıyla bu mekânın önemi, özellikle risk ve korkunun hâkim olduğu dönemlerde daha iyi anlaşılmaktadır. Günümüzde yaşanan pandemi süreci de bunun en güncel örneğini teşkil etmektedir. Yukarıdaki tabloda da verildiği gibi kadın ve erkek fark etmeksizin katılımcıların büyük çoğunluğu evi, güvenli bir mekân olarak görmektedir.

Tablo 5. Hayat eve sığar önermesi ile cinsiyet değişkeni arasındaki ilişki

Seçenekler	Kadın		Erkek	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	103	26,0	34	22,8
Katılıyorum	125	31,6	47	31,5
Kararsızım	77	19,4	23	15,4
Katılmıyorum	56	14,1	18	12,1
Kesinlikle Katılmıyorum	25	8,8	27	18,1
Toplam	100	100	149	100

Yine bu süreçte evi güvenli bir mekân olarak görmelerinin yanı sıra “hayatın eve sığabileceğine kanaat getirdim ifadesinin cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde kadın katılımcıların % 26’sı kesinlikle katılıyorum, % 31,6’sı ise katılıyorum; erkeklerin katılımcıların ise %22,8’i kesinlikle katılıyorum, % 31,5’i ise katılıyorum seçeneğini işaretleyerek büyük bir oranda önermeye katıldıklarını belirtmiştir. Cinsiyet değişkeni fark etmeksizin hayatın eve sığabileceğine büyük bir oranda kanaat getirilmiştir. Evde kalma süreci, aile üyelerini birbirlerine yaklaştırarak evi daha katlanılabilir bir mekâna dönüştürmüştür. Ev içerisinde yaşayan birey sayısı arttıkça hayatın eve sığabileceği düşüncesine yönelik olumlu bir artış olduğu tespit edilmiştir. Bu durum aşağıdaki tabloda açıkça görülmektedir.

Tablo 6. Hayatın eve sığabileceğine kanaat getirdim ifadesi ile siz dâhil evde kaç kişi kalıyorsunuz değişkeni arasındaki ilişki

Seçenekler	1		2		3		4		5		6	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	7	20,6	15	21,4	29	30,2	35	25,2	26	30,2	23	20,2
Katılıyorum	8	23,5	31	44,3	30	31,3	41	29,5	27	31,4	33	28,9
Kararsızım	11	32,4	9	12,9	17	17,7	30	21,6	9	10,5	23	20,2
Katılmıyorum	5	14,7	10	14,3	14	14,6	17	12,2	12	14,0	15	13,2
Kesinlikle Katılmıyorum	3	8,8	5	7,1	6	6,3	16	11,5	12	14,0	20	17,5
Toplam	34	100,0	70	100,0	96	100,0	139	100,0	86	100,0	144	100,0

“Hayatın eve sığabileceğine kanaat getirdim ifadesi ile “siz dâhil evde kaç kişi kalıyorsunuz” değişkeni arasındaki ilişkiye bakıldığında, evde kalan birey sayısı arttıkça, hayatın eve sığabileceğine kanaat getirdim diyenlerin oranında bir artış olduğu gözlemlenmiştir. Örneğin 3 kişi kalanların % 30,2’si kesinlikle katılıyorum, % 31,3’ü katılıyorum, 4 kişi kalanların % 25, 2’si kesinlikle katılıyorum, % 29,5’i katılıyorum, 5 kişi kalanların % 30,2’si kesinlikle katılıyorum, % 31,4’ü katılıyorum, 6 kişi kalanların ise % 20,2’si kesinlikle katılıyorum, % 28,9’u ise katılıyorum şeklinde cevaplar verdiği saptanmıştır. Şu halde “evde kalan birey sayısı arttıkça, hayatın eve sığabileceğine kanaat getirdim diyenlerin oranında bir artış olduğu” gözlemlenmemiştir. Bu durumun elbette birçok nedeni bulunmaktadır fakat toplumumuzda tek yaşama çok yaygın olmamakla birlikte birden fazla kişiyle yaşama durumu da oldukça yaygındır. Geniş aile yapılarının varlığı, aile içerisinde kurulan birliğin, misafir etme kültürü vb. gerçeklerin de etkisiyle birden fazla kişiyle yaşama, alışık olunan bir durum olduğu için de böyle bir sonucun çıktığı söylenebilir.

Tablo 7. Evde kalma süreci evsiz bireylerin hayatları hakkında yeniden düşünmemi sağladı ifadesi ile aylık gelir arasındaki değişkeni arasındaki ilişki

Seçenekler	0-2000		2001-5000		5001-10000		10000-	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	147	49,5	74	47,7	30	42,3	3	21,4
Katılıyorum	104	35,0	65	41,9	29	40,8	7	50,0
Kararsızım	19	6,4	9	5,8	3	4,2	1	7,1
Katılmıyorum	17	5,7	2	1,3	6	8,5	2	14,3
Kesinlikle Katılmıyorum	10	3,4	5	3,2	3	4,2	1	7,1
Toplam	297	100,0	155	100,0	71	100,0	14	100,0

Bu süreçte, Covid taşıyıcısı veya temaslı olma, başkalarına bulaştırma korkusu birçok kişide oluşmuştur ve bireylerin sağlıklı yaşam hakkını gasp etmemek adına (toplumun tamamında olmasa bile) çoğunlukla devlet yaptırımlarından ziyade kendi rızalarıyla da güvenli bir mekân olarak “evlerinde” kalma bilincine sahip olmuşlardır. Bu durum ise “evsiz” bireylerin durumunun tekrar düşünülmesini de beraberinde getirmiştir. Çalışmada bu durumu ölçmeye yönelik “evde kalma süreci evsiz bireylerin hayatları hakkında yeniden düşünmemi sağladı” ifadesi ile aylık gelir değişkeni arasındaki ilişki incelenmiştir ve gelir düzeyi fark etmeksizin katılımcıların büyük çoğunluğunun (yaklaşık % 80’i) evsiz bireyler hakkında yeniden düşündüm ifadesine “katıldıklarımı” belirttikleri görülmüştür.

Yapılan çeşitli çalışmalarda, evde kalma sürecinin toplumsal duyarlılığı arttırdığı, insanların elindekilerinin kıymetini bilmeye ve ona göre davranmaya başladığı görülmektedir. Sayar vd.’nin (2020, s. 166) yaptığı çalışmada “salgın sürecinde elimdekilerin kıymetini daha iyi anladım” önermesine katılımcıların % 49,8’i katıldıklarını belirtmiştir. Yine Yıldırım vd.’nin (2020, s. 143) çalışmasında ise, “bu süreçte toplumun “ben” olarak değil de biz olarak hareket ettiğine inanıyorum” ifadesine katıldığını belirten katılımcıların oranı % 54,5; toplumsal birliğin sağlandığı düşüncesine katılanların oranı ise % 59,6 olmuştur. Fakat yapılan bu çalışmada her iki önerme için de “kararsızım” diyenlerin oranı “katılmıyorum” diyenlerin oranından daha fazla olmuştur.

Tablo 8. Pandemi sürecinde evde kalmam zamanı daha verimli kullanma alışkanlığı kazandırdı ifadesi ile cinsiyet değişkeni arasındaki ilişki

Seçenekler	Kadın		Erkek	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	98	24,9	40	27,6
Katılıyorum	127	32,3	64	44,1
Kararsızım	74	18,8	18	12,4
Katılmıyorum	42	10,7	13	9,0
Kesinlikle Katılmıyorum	52	13,2	10	6,9
Toplam	393	100,0	145	100,0

“Pandemi sürecinde evde kalmam zamanı daha verimli kullanmamı sağladı” önermesine kadın katılımcıların % 57,2’si katıldıklarını, erkeklerin ise % 71,7’si katıldıklarını belirtmişlerdir. Konuya dair hazırlanan bir raporda, toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklı olarak “pandemi” sürecinde kadınlarda tükenmişlik hissinin erkeklerden daha çok olduğu belirtilmiştir. Söz konusu raporda şu sonuçlara ulaşılmıştır:

“Salgın sırasında ‘iş yüküm nedeniyle tükenmiş hissediyorum’ ifadesinin cinsiyete göre dağılımına bakıldığında iş yükü nedeniyle her zaman tükenmiş hisseden kadınların oranı yüzde 17 iken, erkeklerin oranı yüzde 11,7 şeklinde olmuştur. Çoğunlukla kendisini tükenmiş hisseden kadınların oranı ise yüzde 11,1’dir” şeklinde olmuştur. Kadınlarda tükenmişlik algısının erkeklere göre yüksek çıkması, ülkemizdeki toplumsal cinsiyet rolleri göz önünde bulundurulduğunda beklenen bir durumdur (Salgın sırasında evde artan uğraşların; çocukların ve/veya evdeki büyüklerin ihtiyaçlarının karşılanması, evle ilgili sorumluluklar, vb.) (Arıkboğa vd., 2020: 23).

Toplumsal cinsiyetten kaynaklı olarak kadınların iş yükünün arttığını belirten yukarıdaki raporun yanı sıra yapılan başka bir çalışmada ise “ev işlerinde kadın ve erkek dayanışmasının arttığını düşünen katılımcıların oranı % 65” (Yıldırım vd, 2020, s. 67) şeklinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 9. Pandemi sürecinde evde kalmam zamanı daha verimli kullanma alışkanlığı kazandırdı ifadesi ile kendinize ait bir odanız var mı değişkeni arasındaki ilişki

Seçenekler	Evet		Hayır	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	31	27,9	7	15,2
Katılıyorum	43	38,7	19	41,3
Kararsızım	13	11,7	9	19,6
Katılmıyorum	10	9,0	1	2,2
Kesinlikle Katılmıyorum	14	12,6	10	21,7
Toplam	111	100,0	46	100,0

“Pandemi sürecinde evde kalmam, zamanı daha verimli kullanma alışkanlığı kazandırdı” önermesi ile “kendinize ait bir odanız var mı” değişkeni arasındaki ilişki incelendiğinde ise kendisine ait odası olan katılımcıların % 66,6’sı verimliliği arttırdığını düşünürken, odası olmayan katılımcıların ise % 56,5’i verimliliği arttırdığını düşünmektedir. Birbirine yakın sonuçların çıkması kendisine ait ayrı bir odası olsun olmasın, evde kalma sürecinin katılımcıların çoğunluğu açısından verimliliği arttırdığını göstermiştir. Yıldırım vd.’nin (2020: 55-56) yaptığı çalışmada ise daha önceleri yapmak istediği, belki gerektiği halde çeşitli gerekçelerle ertelediği işleri salgın sürecinde evde kalırken yapma fırsatı bulduğunu bildiren katılımcılar % 68,8 gibi yüksek bir orana sahiptir. Yine aynı çalışmada her yaştaki insan için kitap okuma oranının arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada, 18-24 yaş aralığındaki gençlerin % 55,3’ü, 25-34 yaş aralığındaki bireylerin 57,2’si, 35-44 ve 45-54 yaş aralığındaki bireylerin % 59,1’i, 55-64 yaş aralığındaki bireylerin % 63,5’i ve evden çıkmaları yasaklanmış olan 65 yaş üstü bireylerin % 75’i kitap okumalarının arttığını ifade etmişlerdir.

Tablo 10. Sokağa çıkma yasağının olduğu zaman dilimlerinde balkon ve pencere önemini arttırmıştır ifadesi ile nerede yaşıyorsunuz değişkeni arasındaki ilişki

Seçenekler	Köy		İlçe		Şehir		Büyükşehir	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	19	43,2	74	52,5	69	47,6	127	56,4
Katılıyorum	22	50,0	52	36,9	60	41,4	71	31,6
Kararsızım	1	2,3	2	1,4	2	1,4	16	7,1
Katılmıyorum	1	2,3	10	7,1	8	5,5	5	2,2
Kesinlikle Katılmıyorum	1	2,3	3	2,1	6	4,1	6	2,7
Toplam	44	100,0	141	100,0	145	100,0	225	100,0

Evin bir mekânı olan balkonlar, gündelik hayat içerisinde ruhsuz, sade ve hareketsiz değildir. Zamanın ruhu olduğu gibi mekânın da ruhu vardır. “Balkonlar büyülmüş mekânlardır. Orada hüzünlenir, orada rahatlarız. Balkon sayesinde çevremizle komşuluk ilişkisi geliştiririz” (Çetin ve Cimcoz, 2003, s. 69). Eve kapanma süreci bir mekân olarak balkonun kullanımını önemli derecede arttırmıştır. Balkon, kamusalı görünür kılmaktadır. Evin içerisinde dışarı ile iletişim balkon mekânı sayesinde yapılabilmektedir. Balkonun yanı sıra pencerenin de önemi artmıştır. Eve kapanma sürecinde balkon ve pencere kamusalı izleme adına, gözlem kulesine dönüşmüştür.

Bir evin iki vazgeçilmez unsurlarından biri olan balkon ve pencerenin önemi ve işlevinin boyutu toplumdan topluma, aynı toplum içerisinde farklı bölgelerde hatta kent ve taşraya göre de farklılaşmaktadır. “Sokağa çıkma yaşayışının olduğu zaman dilimlerinde balkon ve pencere önemini arttırmıştır” önermesine katılımcıların büyük çoğunluğu katıldıklarını belirtmiştir. Bu önerme ile nerede yaşıyorsunuz değişkeni arasındaki ilişki incelendiğinde özellikle köyde yaşayanlarda bu oranın (% 93,2) oldukça fazla olduğu görülmektedir. Fazla olmasının elbette birçok farklı nedeni vardır fakat en temel nedeni köydeki evlerin “müstakil” olması ve kişinin evini, kendi istediği şekilde inşa etmiş olmasıyla da doğrudan ilgisinin olduğu çıkarımı yapılabilir.

3.3. Sosyo-Psikolojik Açından Mekân ve Aile İlişisine Yönelik Bulgular

İnsan, yaşamını belirli mekânlarda geçirmektedir. Bu mekânların başında ise ilk olarak ev gelmektedir. Çünkü ev bizi bir yere bağlar, oraya ilişkilendirir; hayat evde anlam bulur ve ev, aileyi aynı mekânda toplar. “Bedenin yer değiştirmesi, hatta bir yerde durması, öz bedene içkin buraya ve oraya yapılacak göndermeden kopuk bir mekân üstüne kaydolmuş noktalara, çizgilere, yüzeylere, hacimlere, mesafelere örtük de olsa bir gönderme olmaksızın, ne ifade edilebilir, ne düşünülebilir, hatta ne de hissedilebilir” (Ricoeur, 2012, s. 170). Yani mekân anlamdır, iletidir. John Urry (1999, s. 96)’nin ifadesiyle “mekân, içine yerleşen maddi nesnelere bir biçimde ayrı, mutlak bir kendilik olarak görülmemelidir.” Bu anlamda ev, yalın, anlamsız, donuk bir mekân değildir. Bir mekân olarak evin, üretici ve yönlendirici fonksiyonları bulunmaktadır. Bu tema altında ev, “politik, dini, ekonomik, güvenlik, iletişim, kültür ve dayanışma” gibi unsurlar farklı değişkenler kullanılarak analiz edilmiştir.

Tablo 11. Cinsiyet ile pandemi sürecinde aile içerisinde politik, dini ve güncel tartışmalar artış gösterdi ifadesi arasındaki ilişki

Seçenekler	Kadın		Erkek	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	90	23,0	35	23,8
Katılıyorum	123	31,5	25	30,6
Kararsızım	65	16,6	45	17,0
Katılmıyorum	59	15,1	17	11,6
Kesinlikle Katılmıyorum	54	13,8	25	17,0
Toplam	391	100,0	147	100,0

Katılımcılara yöneltilen pandemi sürecinde aile içerisinde politik, dini ve güncel tartışmalar artış gösterdi ifadesine kadın katılımcıların %23,0 kesinlikle katılıyorum, %31,5 katılıyorum, %16,6 kararsızım, %15,1 katılmıyorum ve son olarak %13,8 kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermiştir. Erkek katılımcıların ise %23,8’i ifadeye kesinlikle katılıyorum, %30,6 katılıyorum, %17,0 kararsızım, %11,6 katılmıyorum ve %17,0 kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermiştir. Kadın ve erkek katılımcıların büyük çoğunluğu pandemi sürecinde aile içerisinde politik, dini ve güncel tartışmaların artış gösterdiğini belirtmektedirler.

Tablo 12. Eğitim durumu ile pandemi sürecinde aile içerisinde politik, dini ve güncel tartışmalar artış gösterdi arasındaki ilişki

Seçenekler	İlkokul		Ortaokul		Lise		Üniversite		Y.Lisans/Doktora	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	2	25,0	0	0,0	15	41,7	95	25,4	13	23,2
Katılıyorum	3	37,5	5	83,3	7	19,4	124	33,2	29	31,2
Kararsızım	0	0,0	0	0,0	5	13,9	61	16,3	25	16,9
Katılmıyorum	2	25,0	0	0,0	4	11,1	50	13,4	20	14,1
Kesinlikle Katılmıyorum	1	12,5	1	16,7	5	13,9	44	11,8	28	14,7
Toplam	8	100,0	6	100,0	36	100,0	374	100,0	115	100,0

Ev, bireyleri bir araya toplar. Ortak, duygu, düşünce ilk olarak evde vuku bulur. Dolayısıyla “ev bir nesne, bir oturma makinesi değildir” (Eliade, 1991, s. 37). Pandemi süreci ev ahalisini birbirine yakınlaştırmıştır. İnsanı, yakın iken birbirinden uzaklaştıran modern hayat, pandemi sürecinde ev içerisinde bireyleri birbirine yakınlaştırmıştır. Bu yakınlaşmanın gerçekleştiği mekân evdir.

Evin bu işlevselliğine binaen oluşturulan “eğitim durumu ile pandemi sürecinde aile içerisinde politik, dini ve güncel tartışmalar artış gösterdi” önermesine verilen yanıtlar şu şekildedir. Kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum yanıtı verenlerin toplam oranı; eğitim durumuna göre incelendiğinde, ilkokul %62,5, ortaokul %83,3, lise %61,1, üniversite %58,6, yüksek lisans ve doktora düzeyindeki bireylerin oranı ise %54,4’dür. Eğitim durumu fark etmeksizin pandemi sürecinde aile içerisinde politik, dini ve güncel tartışmalar artış göstermiştir sorusuna katılımcıların çoğu “kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum” yanıtını vermiştir.

Tablo 13. Cinsiyet ile hane üyeleri arasında kişisel tartışmalarımız arttı ifadesi arasındaki ilişki

Seçenekler	Kadın		Erkek	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	96	25,0	30	20,8
Katılıyorum	94	24,5	48	33,6
Kararsızım	51	13,3	7	4,9
Katılmıyorum	69	18,0	25	17,4
Kesinlikle Katılmıyorum	74	19,3	34	23,6
Toplam	384	100,0	144	100,0

Hane üyeleri arasında kişisel tartışmalarımız arttı diyen kadın katılımcıların oranı şu şekildedir: Kesinlikle katılıyorum %25, katılıyorum %24,5, kararsızım %13,3, katılmıyorum %18,0 iken kesinlikle katılmıyorum diyenlerin oranı %19,3’tür. Erkek katılımcıların yanıtları şu şekildedir: Kesinlikle katılıyorum %20,8 katılıyorum %33,6, kararsızım %4,9, katılmıyorum %17,4 iken kesinlikle katılmıyorum yanıtı verenlerin oranı %23,6’dır. Pandemi sürecinde hane üyeleri arasında kadınlar erkeklere göre daha fazla tartışma yaşamışlardır.

Tablo 14. Gelir durumu ile evin sabit bir sığınma yeri olması kişisel kaygılarımı arttırmıştır ifadesi arasındaki ilişki

Seçenekler	0-2000		2001-5000		5001-10000		10000-	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	74	24,6	32	20,3	11	15,5	2	13,3
Katılıyorum	93	30,9	49	31,0	22	31,0	3	20,0
Kararsızım	54	17,9	28	17,7	16	22,5	4	26,7
Katılmıyorum	51	16,9	31	19,6	15	21,1	3	20,0
Kesinlikle Katılmıyorum	29	9,6	18	11,4	7	9,9	3	20,0
Toplam	301	100,0	158	100,0	71	100,0	15	100,0

Gelir durumu ile evin sabit bir sığınma yeri olması kişisel kaygılarımı arttırmıştır ifadesi arasındaki ilişki şu şekildedir: Aylık geliri 0-2000 arasında olan bireyler kişisel kaygılarım artmıştır ifadesine %24,6 ile kesinlikle katılıyorum yanıtını vermişlerdir. Aylığı 2001-5000 arasında olan bireyler %20,3, aylığı 5001-10000 arasında olanlar %15,5, aylığı 10000 ve üzerinde olanlar ise %13,3 oranında kaygılandıklarını kesin bir şekilde ifade etmişlerdir. Aylık gelir fark etmeksizin evde kalma durumu bireyin kaygısını arttırmıştır. Fakat aylık gelir artarken kaygılanma seviyesinin azaldığı görülmektedir. Virüs herkesin ortak kaygısı olsa da herkes aynı derecede etkilenmemektedir. Sınıfsal farklılık pandemi sürecinde sınıfsal eşitsizlik olarak yansımıştır.

Tablo 15. Ekonomik endişelerden dolayı daha önce evde kullanmadığım ürünleri kullanmaya başladım ifadesi ile aylık gelir arasındaki ilişki

Seçenekler	0-2000		2001-5000		5001-10000		10000-	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	70	24,0	34	22,1	12	16,9	4	28,6
Katılıyorum	94	32,2	51	33,1	26	36,6	2	14,3
Kararsızım	52	17,8	27	17,5	9	12,7	1	7,1
Katılmıyorum	44	15,1	26	16,9	16	22,5	3	21,4
Kesinlikle Katılmıyorum	32	11,0	16	10,4	8	11,3	4	28,6
Toplam	292	100,0	154	100,0	71	100,0	14	100,0

Ekonomik endişelerden dolayı daha önce evde kullanmadığım ürünleri kullanmaya başladım ifadesi ile aylık gelir arasındaki ilişki şu şekildedir: Ekonomik endişelerden dolayı evde kullanmadığı eşyaları kullanmaya başlayanların, aylık geliri 0-2000 arasında olanların %24,0, geliri 2001-5000 arasında olanların %22,1, geliri 5001-10000 arasında olanların %16,9, geliri 10000 ve üzeri olanların ise %28,6 oranında kesinlikle katılıyorum yanıtını vermişlerdir. Elde edilen genel veriler göz önüne alındığında aylık gelir azaldıkça evde kullanılmayan ürünlerin kullanımı artmıştır. Gelir düzeyi ne olursa olsun bireyler bu süreçte daha fazla tasarruf yaparak elindeki ürünleri değerlendirmişlerdir.

Tablo 16. Evin içerisinde olsam da diğer insanlar ile iletişim kuramamak beni huzursuz etti ifadesi ile cinsiyet değişkeni arasındaki ilişki

Seçenekler	Kadın		Erkek	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	106	26,9	47	31,5
Katılıyorum	140	35,5	53	35,6
Kararsızım	54	13,7	20	13,4
Katılmıyorum	56	14,2	12	8,1
Kesinlikle Katılmıyorum	38	9,6	17	11,4
Toplam	394	100,0	140	100,0

Evin içerisinde olsam da diğer insanlar ile iletişim kuramamak beni huzursuz etti ifadesi ile cinsiyet değişkeni arasındaki ilişki şu şekildedir: Kadınlar, %26,9 ile kesinlikle katılıyorum, %35,5 ile katılıyorum, %13,7 ile kararsızım, %14,2 ile katılmıyorum, %9,6 ile kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermişlerdir. Erkekler ise, %31,5 ile kesinlikle katılıyorum, %35,6 ile katılıyorum, %13,4 ile kararsızım, %8,1 ile katılmıyorum, %11,4 ile kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermişlerdir. Kadın ve erkek katılımcıların her ikisinin de evde bulunma zorunluluklarından ve iletişim kuramamaktan kaynaklı büyük oranda huzursuz oldukları görülmüştür. Fakat evde kalma durumu ve diğer insanlar ile iletişim kuramama durumunun, erkekleri kadınlara oranla daha fazla huzursuz ettiği anlaşılmıştır. Kadının normal bir günde de zamanının çoğunu evde geçirmesinin onu erkeğe oranla daha az huzursuz ettiği anlaşılmaktadır. Yine erkeğin kadına oranla daha fazla huzursuz olmasını gündelik hayatta zamanının çoğunu kamusal alanda geçirmesinden kaynaklı olduğunu belirtebiliriz.

Tablo 17. Ev, geleneksel rollerin değişmesine yardımcı olmuştur ifadesi ile cinsiyet değişkeni arasındaki ilişki

Seçenekler	Kadın		Erkek	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	59	15,2	34	23,3
Katılıyorum	125	32,1	59	40,4
Kararsızım	92	23,7	23	15,8
Katılmıyorum	63	16,2	20	13,7
Kesinlikle Katılmıyorum	50	12,9	10	6,8
Toplam	389	100,0	146	100,0

Pandemi sürecinde eve kapanma geleneksel rollerin değişmesine yardımcı olmuştur önermesine kadınlar şu şekilde yanıtlamıştır: Kesinlikle katılıyorum %15,2, katılıyorum %32,1, kararsızım %23,7, katılmıyorum %16,2, kesinlikle katılmıyorum cevabını verenler ise %12,9'dur. Erkekler ise; kesinlikle katılıyorum %23,3, katılıyorum %40,4, kararsızım %15,8, katılmıyorum %13,7, kesinlikle katılmıyorum yanıtını verenler ise %6,8'dir. Erkekler kadınlara oranla, ev içerisinde geleneksel rollerin değiştiğini düşünseler de kadınlar bu görüşe erkeklerden daha az inanmaktadırlar. Fakat hem erkek hem de kadın katılımcılar ev içerisindeki geleneksel rollerin değiştiğini yüksek oranda onaylamışlardır.

Tablo 18. Eve kapanmamız aile içerisindeki ilişkilerimizi güçlü kıldı ifadesi ile cinsiyet arasındaki ilişki

Seçenekler	Kadın		Erkek	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	92	23,1	45	30,2
Katılıyorum	143	35,8	53	35,6
Kararsızım	82	20,6	29	19,5
Katılmıyorum	46	11,5	10	6,7
Kesinlikle Katılmıyorum	36	9,0	12	8,1
Toplam	399	100,0	149	100,0

Eve kapanma süreci aile içerisindeki ilişkileri güçlü kılmıştır sorusuna kadınlar şu şekilde yanıt vermiştir: Kesinlikle katılıyorum %23,1, katılıyorum %35,8, kararsızım %20,6, katılmıyorum %11,5, kesinlikle katılmıyorum yanıtını verenler %9,0'dır. Erkekler ise; kesinlikle katılıyorum %30,2, katılıyorum %35,6, kararsızım %19,5, katılmıyorum %6,7, kesinlikle katılmıyorum yanıtını verenler ise %8,1'dir. Gerek kadınlar gerekse erkekler pandemi sürecinin aile ilişkilerini güçlü kıldığını belirtmişlerdir. Pandemi yalnızca insan hayatına son vermemektedir. Bireyleri bir araya getirerek aralarındaki dayanışmayı daha güçlü kılmaktadır. Ev, bu anlamda dayanışmanın, mücadelenin, umudun mekânı olmuştur.

3.3. Ev ve Medya Araçlarının Kullanımı Arasındaki İlişkiye Yönelik Bulgular

Günümüzde medya araçlarının kullanımının gündelik yaşamın her alanına yayıldığı görülmektedir. Radyo, sinema, televizyon gibi kitle iletişim araçlarının yanı sıra internet teknolojilerinin gelişimiyle ortaya çıkan yeni medya bireylere farklı bir yaşam tarzı sunmaktadır. İletişim, eğlence, bilgi, haber gibi birçok seçeneği barındıran bu evren gün geçtikçe vazgeçilmez hale gelmektedir. Telefon, tablet bilgisayar ile birlikte bu evrene adım atmak daha da kolaylaşmakta ve bireyler zaman ve mekân fark etmeksizin diledikleri anda medyaya erişim imkânı bulmaktadır.

Medya araçları uzun yıllar boyunca kullanılmış ve zamanla gündelik yaşamın bir parçası haline gelmiştir. Radyo, televizyon, gazete, dergi ile başlayan bu serüven farklı medya araçlarının kullanımıyla devam etmiştir. Teknolojinin gelişimiyle birlikte medya araçlarında birtakım değişimler gözlenmiştir. Özellikle 2000'li yılların başında Web 2.0 versiyonu ile birlikte kullanıcılar sadece medya içeriklerini tüketen değil aynı zamanda üreten konuma

geçmiştir. Bu versiyon, medya kullanımı konusunda kökten değişime neden olduğu için önemli görülmüştür (Dijk, 2016: 319). Web 2.0 versiyonu kullanıcılar sosyal medyada içerik üretme olanağı tanımıştır. Kullanıcılar; “Youtube, Facebook, Instagram, Twitter gibi uygulamalar vasıtasıyla kendi düşüncelerini, yazılarını, fotoğraflarını veya videolarını sosyal medyaya aktarma imkânı bulmuştur” (Metin ve Gencer, 2021, s. 132). Ritzer’in (2011, s. 307) “prosumers” (üretici – tüketiciler) olarak bahsettiği bu kullanıcılar pandemi sürecinde medyayı aktif biçimde kullanmışlardır. “Bu süreçte kullanıcılar eğitim, eğlence, oyun gibi faaliyetlerin yanı sıra “ölümcül virüsten korunmak ve pandemi sürecini bir an evvel atlatmak için bilgilenecek istemekte ve bilgileri ve önerileri, kendilerine en yakın medyadan almaya yönelmektedir” (Cereci, 2019, s. 26).

Pandemi koşullarında bireyler, sosyal izolasyon veya karantina gibi nedenlerle evde daha çok vakit geçirmeye başlamışlardır. Bu süreçte; “evde-kal”, “evde-kal Türkiye” ve “evde-hayat-var” gibi sloganlar birçok televizyon kanalında, internette ve sosyal medyada kullanılarak, sosyal izolasyonun önemi vurgulanmıştır” (Yıldırım ve İpek, 2020, s. 77-78). Sosyal bir varlık olan insanın bu şekilde toplumdaki izole biçimde yaşaması ve bazı aktivitelerinin kısıtlanması bazı psiko-sosyal etkileri beraberinde getirmiştir. Bu noktada medya araçları eğlence, bilgi, iletişim gibi imkânlarla bireylerin ev yaşamını çeşitli açılardan etkilemiştir.

Tablo 19. Medya araçları sayesinde ev katlanılabilir hale geldi ifadesi ile cinsiyet değişkeni arasındaki ilişki

Seçenekler	Kadın		Erkek	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	140	35,6	57	38,3
Katılıyorum	132	33,6	49	32,9
Kararsızım	55	14,0	24	16,1
Katılmıyorum	38	9,7	8	5,4
Kesinlikle Katılmıyorum	28	7,1	11	7,4
Toplam	393	100,0	149	100,0

“Medya araçları sayesinde ev katlanılabilir hale geldi” ifadesi ile “Cinsiyet” değişkeni arasındaki ilişkiye bakıldığında katılımcıların büyük çoğunluğu medya araçları sayesinde evde yaşamının katlanılabilir hale geldiğini düşünmektedir. Bu ifadeye kadın katılımcıların % 35,6’sı kesinlikle katılıyorum, % 33,6’sı katılıyorum, % 14’ü kararsızım, % 9,7’si katılmıyorum ve %7,1’i ise kesinlikle katılmıyorum şeklinde cevap verdiği belirlenmiştir. Erkek katılımcıların ise % 38,3’ü kesinlikle katılıyorum, % 32,9’u katılıyorum, %16,1’i kararsızım, %5,4’ü katılmıyorum ve %7,4’ü ise kesinlikle katılmıyorum cevabını vermiştir. Bu durum pandemi sürecinde evde kalan bireylerin medya aracılığıyla kendilerini daha iyi hissettiklerini göstermiştir. İletişim, eğlence, eğitim gibi konularda fayda sağlayan medya, bu süreçte bireylerin ev yaşamını kolaylaştırmıştır. Yıldırım ve İpek (2020, s. 83), bu duruma benzer şekilde “internet ve sosyal medyanın Covid-19 sürecinde bireylere; gündemi daha hızlı takip etme, kullanıcıların canlı yayınlarla kendilerini ifade etmelerini sağlama veya kültürel faaliyetlere erişme fırsatı verdiğini” belirtmiştir.

Tablo 20. İnternet kullanım sürem pandemi öncesine göre daha fazla arttı ifadesi ile eğitim durumu değişkeni arasındaki ilişki

Seçenekler	İlkokul		Ortaokul		Lise		Üniversite		Y.L./Dr	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	3	33,3	2	33,3	23	63,9	206	54,8	73	61,3
Katılıyorum	3	33,3	3	50,0	10	27,8	130	34,6	29	24,4
Kararsızım	2	22,2	1	16,7	1	2,8	18	4,8	7	5,9
Katılmıyorum	1	11,1	0	0,0	1	2,8	13	3,5	6	5,0
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0,0	0	0,0	1	2,8	9	2,4	4	3,4
Toplam	9	100,0	6	100,0	36	100,0	376	100,0	119	100

“İnternet kullanım sürem pandemi öncesine göre daha arttı” ile “Eğitim durumu” değişkenleri arasındaki ilişkiye bakıldığında eğitim durumu fark etmeksizin katılımcıların büyük çoğunluğu pandemi sürecinde internet kullanımının arttığını belirtmiştir. Bu ifadeye eğitim durumu İlkokul olan katılımcıların % 33,3’ü kesinlikle katılıyorum, % 33,3’ü katılıyorum, % 22,2’si kararsızım, %11,1’i katılmıyorum derken bu katılımcılardan hiçbiri kesinlikle katılmıyorum şikkını işaretlememiştir. Eğitim durumu Ortaokul olan katılımcıların %33,3’ü kesinlikle katılıyorum, %50’si katılıyorum, %16,7’si kararsızım derken katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum diyen katılımcı yer almamıştır. Eğitim durumu lise olan katılımcıların % 63,9’u kesinlikle katılıyorum, %27,8’i katılıyorum, % 2,8’i kararsızım, %2,8’i katılmıyorum ve %2,8’i kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermiştir. Eğitim durumu üniversite olan katılımcıların %54,8’i kesinlikle katılıyorum, %34,6’sı katılıyorum, %4,8’i kararsızım, %3,5’i katılmıyorum ve %2,4’ü kesinlikle katılmıyorum fikrini sunmuştur. Eğitim durumu yüksek lisans veya doktora olan katılımcıların ise %61,3’ü kesinlikle katılıyorum, %24,4’ü katılıyorum, %5,9’u kararsızım, %5’i katılmıyorum ve %3,4’ü kesinlikle katılmıyorum ifadesini işaretlemiştir. Bu durum pandemi koşullarında internet kullanımının arttığını ortaya koymuştur.

Pandemi sürecinde bireylerin internet kullanımının artış gösterdiği araştırma verilerinde görülmüştür. Yapılan farklı çalışmalar da bu durumu destekler niteliktedir. Yıldırım ve İpek araştırmaları sonucunda; “bireylerde, sosyal izolasyon ve gönüllü karantina döneminde genel olarak internet ve sosyal medya kullanımının arttığını” belirtmiştir (Yıldırım ve İpek, 2020, s. 79). Pandemi sürecinde internet; eğitim, iş, eğlence, alışveriş ve iletişim gibi amaçlarla kullanılmıştır. Pandemi hakkında bilgi edinme, Covid 19 tablosunu takip etme ve Hayat Eve Sığar gibi uygulamaların kullanımında internet vazgeçilmez bir mecra haline gelmiştir. Bu süreçte Sağlık Bakanı Fahrettin Koca’nın açıklamaları Twitter üzerinden dikkatle takip edilmiştir. “Korona tehlikesini algılayan bireyler, salgın sürecini kendilerine en yakın medyadan izlemiş, gündemi aktif bir şekilde takipte kalmaya çalışmışlardır” (Cereci, 2019, s. 21). Ev, internetle birlikte; işlerin yürütüldüğü işyeri, eğitimin sağlandığı okul, alışverişin yapıldığı market, filmlerin izlendiği sinema, oyunların yer aldığı oyun salonu veya arkadaşlarla sohbet edilen kafe rolüne bürünmüştür.

Tablo 21. Bu süreçte telefonla konuşma sürem arttı ifadesi ile cinsiyet değişkeni arasındaki ilişki

Seçenekler	Kadın		Erkek	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	130	33,8	52	36,4
Katılıyorum	148	38,4	60	42,0
Kararsızım	35	9,1	9	6,3
Katılmıyorum	48	12,5	14	9,8
Kesinlikle Katılmıyorum	24	6,2	8	5,6
Toplam	385	100,0	143	100

Çalışmada yer alan önemli bir husus da pandemi sürecinde evde telefonla konuşma süresinin artmasına ilişkindir. Bu ifadeye kadın katılımcıların; %33,8’i kesinlikle katılıyorum, %38,4’ü katılıyorum, %9,1’i kararsızım, %12,5’i katılmıyorum ve %6,2’si ise kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermiştir. Erkek katılımcıların; %36,4’ü kesinlikle katılıyorum, %42’si katılıyorum, %6,3’ü kararsızım, %9,8’i katılmıyorum ve %5,6’sı kesinlikle katılmıyorum fikrini onaylamıştır. Bu veriler katılımcıların büyük çoğunluğunda pandemi sürecinde evde telefonla konuşma süresinin arttığını ortaya koymuştur. Salgın sürecinde evde kalan bireyler, ev dışındaki bireylerle iletişim kurma hususunda telefonda yararlanmıştır. Bu durum sosyal ilişkilerin ve iletişimin sürdürülmesinde medya araçlarının önemini ortaya koymuştur.

Sonuç ve Tartışma

Ev, bireylerin hayatını idame ettikleri bir yerin ötesinde anlam taşımaktadır. Ev, insanın dünyasını kurduğu özel ile kamusal alan arasında bulunan bir ara mekândır. Aile, evde bir araya

gelir. Bu anlamda ev merkezdir. Ev, sabit, durağan özellikte değildir, değişime ve dönüşüme açıktır. Evin önemi pandemi sürecinde daha çok anlaşılmıştır. Bu süreçte en güvenli mekân olarak ev gösterilmiştir. Pandemi sürecinde bireyler zamanlarının çoğunu ev içerisinde geçirmişlerdir. Bu nedenle eve yönelik bireyin algısı, pratikleri, değişim ve dönüşüm içerisinde olmuştur. Bu durum eve de yansımıştır.

Covid-19 salgını sürecinde evin kullanımına ilişkin sosyolojik bir analiz başlıklı bu araştırmada elde edilen çarpıcı bulgular şu şekildedir: Pandemi sürecinde katılımcıların çoğu (%40,9) bir ay ve daha fazla sürede evde kalmışlardır. Hem iktidar hem de bireyler tarafından ev en güvenli mekân olarak görülmüştür. Medeni durum fark etmeksizin bu süreçte ailenin önemi daha fazla anlaşılmıştır. Yine aylık gelir fark etmeksizin bireyler evlerini daha konforlu bir mekân haline getirmeye karar vermişlerdir. Aylık gelir arttıkça evi konforlu hale getirme düşüncesi de artış göstermiştir. Evde kalma süreci, ev için yapılan harcamaları da arttırmıştır. Kadın (%87,1) ve erkek (%89,1) katılımcılar yüksek oranda evin emniyetli ve riskten uzak olduğunu belirtmişlerdir. Ev, güvenli, riskten uzak bir mekân olarak görülse de hayatın eve sığdırılmayacağı anlaşılmaktadır. Fakat aynı evde yaşayan birey sayısı arttıkça, hayatın eve sığabileceği düşüncesi de artmıştır. Birey, sosyal dünyadan yalıtılmayacağı, güvenli bir mekânda olsa da diğer insanlara ihtiyaç duyduğu anlaşılmaktadır. Eve kapanma süreci büyük bir oranda (%80) evsiz bireylerin düşünülmesini sağlamıştır. Pandemi sürecinde zamanı iyi değerlendirme artış göstermiştir. Fakat erkekler (%71,7) kadınlara oranla (%57,2) zamanlarını daha iyi değerlendirmişlerdir. Kendisine ait odası olanlar (%66,6) olmayanlara oranla (%56,5) zamanı daha iyi değerlendirmiştir. Salon, bireyin kendine özel odası, balkon ve pencere gibi mekânlar bu süreçte önem kazanmıştır ve daha fazla kullanılır olmuştur.

Kadın ve erkek katılımcıların büyük çoğunluğu pandemi sürecinde aile içerisinde politik, dini ve güncel tartışmaların artış gösterdiğini belirtmişlerdir. Ev içerisinde kişisel tartışmalar artmıştır. Fakat kadınlar erkeklere oranla daha fazla tartışma yaşamışlardır. Ev, ne kadar güvenli bir yer olsa da uzun süre evde kalınması insanların kaygı yaşamalarının önüne geçememiştir. Bireyin aylık durumu fark etmeksizin eve kapanma süreci kaygılanmayı arttırmıştır. Fakat aylık gelir artarken kaygılanmanın azaldığı görülmüştür. Aylık gelir azaldıkça evde kullanılmayan ürünlerin kullanımı artmıştır. Gelir düzeyi ne olursa olsun bireyler bu süreçte daha fazla tasarruf yaparak elindeki ürünleri değerlendirmişlerdir.

Kadın ve erkek katılımcıların her ikisi de evde kalma durumundan ve iletişim kuramamaktan kaynaklı büyük oranda huzursuz olmuşlardır. Erkekler bu durumdan kadınlara oranla daha fazla huzursuz olduklarını belirtmişlerdir. Erkekler kadınlara oranla, ev içerisinde geleneksel rollerin değiştiğini düşünseler de kadınlar bu görüşe erkeklerden daha az inanmaktadırlar. Hem erkek hem de kadın katılımcıların büyük çoğunluğu ev içerisinde geleneksel rollerin değiştiğini belirtmişlerdir. Pandemi sürecinde medya araçlarının kullanımı evin katlanılabilir olmasını sağlamıştır. Bu durum, internet kullanımındaki artışı beraberinde getirmiştir. Benzer şekilde eve kapanma sürecinde telefonla konuşma süresinde de artış gözlenmiştir. Ayrıca medya araçlarının kullanılması evi daha katlanabilir hale getirmiştir.

Kaynakça

- Aliağaoğlu, A. ve Uğur, A. (2016). *Şehir coğrafyası*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Yıldırım, E. ve Bayraktaroğlu, S. (2007). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Alver, K. (2010). *Steril hayatlar*. Ankara: Hece Yayınları.
- Arıkoğa, F.Ş., Doğan, E., Akdöl, B. ve İrengün, O. (2020). *Küresel salgın döneminde evden çalışma araştırma raporu*. <https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=kuresel-salgin-doneminde-evden-c%CC%A7alis%CC%A7ma-aras%CC%A7irma-raporu.pdf> (Erişim tarihi: 10.05.2021).

- Aydın, M. (2012). Savrulan dünyada aile sempozyumu, *Ailenin geleceği içinde* (ss. 279-287). İstanbul: Sekam Yayınları.
- Bağlı, M. (2016). Teori ile pratik arasında mekân, A. Can (Ed), *Modern ontolojik güven bağlamında insan ve mekân/ev (hâne): bir mekân sosyolojisi denemesi içinde* (ss. 13-39). İstanbul: Esenler Belediyesi Şehir Düşünce Merkezi Şehir Yayınları.
- Bozkurt, V. (2013). *Değişen dünyada sosyoloji*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Cereci, S. (2019). Koronavirüs pandemisi kapsamında medya etkileri: Türkiye örneği. *Dijital Communication Journal*, 2 (2), 21-36.
- Çetin, S. ve Cimcoz, N. (2003). Konut mekânlarında balkon kullanımı ve yaşanan toplumsal değişimin balkon mekânlarına etkisi. *Mimar.ist Dergisi*, 3(7), 69-72.
- Diamond, J. (2018). *Tüfek, mikrop ve çelik*, (Ü. İnce, Çev.). İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Dijk J. V. (2016). *Ağ toplumu*, (Ö. Sakin, Çev.). İstanbul: Kafka Yayınevi.
- Dilekli, Z. (2019). *Kendini dindar olarak tanımlayan gençlerin aile algısı üzerine sosyolojik bir araştırma: Afyonkarahisar ili örneği*, (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Eliade, M. (1991). *Kutsal ve dindışı*, (M. A. Kılıçbay, Çev.). Ankara: Gece Yayınları.
- Erzen, J.N. (2019). *Üç habitus*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Furedi, F. (2017). *Korku kültürü: risk almamanın riskleri*, (B. Yıldırım, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Karakaş, M. (2020). Covid-19 salgınının çok boyutlu sosyolojisi ve yeni normal meselesi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 40(1), 541-573.
- Küçükerman, Ö. ve Güner, Ş. (1995). *Anadolu mirasında Türk evleri*. İstanbul: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü*, (O. Akinhay ve D. Kömürcü, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Metin, O. ve Gencer, M. (2021). Instagram kullanımının lisans öğrencilerinin yaşam biçimleri üzerine etkisi. *İçtimaiyat*, 5 (1), 129-142.
- Ricoeur, P. (2012). *Hafıza, tarih, unutulmuş*, (M. E. Özcan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Ritzer, G. (2011). *Küresel dünya*, (M. Pekdemir, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sayar, G. H., Ünübol, H. ve Tarhan, N. (2020). *Covid-19 korkular kaygılar olgunlaşma: Türkiye araştırması sonuç raporu*. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Yayınları.
- Solinas, P. (2008). Akdeniz: tarih, mekân, insanlar ve miras. *F. Braudel* (Ed), *Aile içinde* (190-214). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Taştan, C., Tekin, H. C., Çetinöz, E. ve Demirden, A. (2020). *Kovid-19 salgını ve sonrası psikolojik ve sosyolojik değerlendirmeler: rapor*. Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- Urry, J. (1999). *Mekânları tüketmek*, (R. G. Ögdül Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Yıldırım, E., Yıldız, R., Arı, Ö. ve Evren, M. (2020). *Epidemik toplum: koronavirüsün türkiye'de toplumsal etkileri*. İstanbul: İZÜ Yayınları.
- Yıldırım, O ve İpek, İ. (2020). Yeni koronavirüs salgını dolayısıyla gündeme gelen sosyal izolasyon ve gönüllü karantina döneminde internet ve sosyal medya kullanımı. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*. (52), 69-94.
- Yörükkan, T. (2012). *Şehir, konut ve mahremiyet*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Ve Beşeri Bilimleri Bilimsel Araştırma Ve Yayın Etiği Kurulu

Tarih: 11.02.2022

No: 2022/48

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %100
2. yazar katkı oranı : %100
3. yazar katkı oranı : %100
4. yazar katkı oranı : %100
5. yazar katkı oranı : %100
6. yazar katkı oranı : %100

The Journalist Cases in Istanbul and Eastern Independence Tribunals According to the Reports of American Diplomats

Amerikan Diplomatlarının Raporlarına Göre İstanbul ve Şark İstiklâl Mahkemesinde Gazeteciler Davası

Dr. Ayşe BEDİR¹

Abstract

The abolition of the sultanate but the caliphate was left behind for a while after the War of Turkish Independence, the dissolution of the Parliament itself, the renewal of the elections, the establishment of the People's Party, the declaration of the Republic caused the reaction of the Istanbul press. These developments led to the establishment of İstiklâl Mahkemeleri (*the Independence Tribunals*) in Istanbul. Moreover, on 4 March 1925, with the decision of the Assembly, the Eastern Independence Tribunal was established to suppress the Sheikh Said Rebellion. In the trial process, Sheikh Said claimed that some of the newspaper publications had dragged them to the rebellion and that had been effective in their being against the government. These developments led to the establishment of the Independence Tribunals in Istanbul and El-Aziz. The trials which are known as the *Gazeteciler Davası* (*the Journalist Cases*) and the developments on the subject were frequently included in the reports of that period of American diplomats serving in Turkey. In this study, how the developments of the *Journalist Cases* seen in the Independence Tribunals reflected in the reports of the American diplomats will be examined. In general, the diplomats' approach to the Journalists Cases is judgmental. Although the diplomats stated the legal dimension of these cases, they evaluated and interpreted them as political cases on the grounds that there was not enough evidence. Moreover, along with *The U.S. National Archives (NARA)*, the related news in the newspapers of that era, the memories of the journalists and the members of the Independence Tribunals, and the relevant literature will also be referred.

Keywords: Atatürk era, Independence Tribunals, Mark L. Bristol, Jefferson Patterson, Sheldon Leavitt Crosby

Paper Type: Research

Öz

İstiklâl Savaşı'nın kazanılmasından sonra saltanatın kaldırılıp halifeliğin bir süre daha geride bırakılması, Meclis'in kendisini feshetmesi, seçimlerin yenilenmesi, Halk Fırkası'nın kurulması, Cumhuriyetin ilanı gibi kısa bir sürede vuku bulan gelişmeler İstanbul basının tepkisine neden olmuştur. Bu gelişmeler İstanbul'da bir İstiklâl Mahkemesi'nin kurulmasına yol açmıştır. 4 Mart 1925'te Meclis kararıyla Şeyh Said İsyanı'nı bastırmak üzere Şark İstiklâl Mahkemesi kurulmuştur. Bu mahkemedeki yargılama sürecinde Şeyh Said, bazı gazete yayınlarının kendilerini isyana sürüklediği ve hükümete karşı cephe almalarında etken olduğunu iddia etmiştir. *Gazeteciler Davası* olarak bilinen yargılamalar ve konuyla ilgili gelişmeler, Türkiye'de görev yapan dönemin Amerikan diplomatlarının raporlarında da sıklıkla yer almıştır. Bu çalışmada İstiklâl Mahkemeleri'nde görülen *Gazeteciler Davası*'nın Amerikan diplomatlarının raporlarına nasıl yansdığı incelenecektir. Genel olarak, diplomatların *Gazeteciler Davası*'na yaklaşımı eleştireldir. Diplomatlar bu davaların hukuki yönünün olduğunu belirtmelerine rağmen yeterli delil olmadığı gerekçesiyle davaları, siyasi davalar olarak değerlendirmiş ve yorumlamışlardır. Amerikan Milli Arşivi'nin yanı sıra, dönemin gazetelerinde yer alan ilgili haberlere ve yargılanan gazeteciler ile yargılamayı yapan İstiklâl Mahkemesi üyelerinin hatıralarına ve konuyla ilgili literatüre de başvurulacaktır.

¹Türk Tarih Kurumu, a.bedir34@gmail.com

Atf için (to cite): Bedir, A. (2022). The journalist cases in Istanbul and Eastern Independence Tribunals according to the reports of American diplomats. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 743-761.

Anahtar Kelimeler: Atatürk dönemi, İstiklâl Mahkemeleri, Mark L. Bristol, Jefferson Patterson, Sheldon Leavitt Crosby

Makale Türü: Araştırma

Introduction

The Independence Tribunals, having their origin from Tribunal Révolutionnaire's (Soboul, 1969, p.326) extraordinary jurisdiction after French Revolution were one of the most remarkable, intriguing and controversial issues in recent Turkish history. These courts were established to prevent deserters, providing authority and security, and also strengthening the Army in the face of the issues that occurred during the Turkish War of Independence. It is possible to consider *İstiklâl Mahkemeleri (the Independence Tribunals)* in two terms as of the term they were established: the National Struggle period (1920-1922) and the Republican period (1923-1927).

The Powers that caused the disintegration of the Ottoman State, by taking advantage of the chaos that emerged with the actual end of the Ottoman Empire after the Armistice of Mudros, had completely dragged the country into disorder. In order to take the country out of this chaos further riveted by the occupation of Istanbul, to ensure the safety of authority safe and to carry out the National Struggle for the preservation of the soil, the National Grand Assembly was established in Ankara on 23 April 1920. Afterward, the government of the Assembly, which took action in Ankara, enacted the Law No. 2 on Treason (for Hıyanet-i Vataniyye Law, see *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi* (hereafter *TBMM ZC.*), Period 1, 3. Session (25. 4. 1336), pp. 63-66; *TBMM ZC.*, Period 1, 4. Session (26. 4. 1336), pp. 79-84; *TBMM ZC.*, Period 1, 5. Session (27. 4. 1336), pp.99-109; *TBMM ZC.*, Period 1, 6. Session (28. 4. 1336), pp. 115-122, 127-134; *TBMM ZC.*, Period 1, 7. Session (29. 4. 1336), pp. 137-145), on April 29, 1920, in order to overcome the security problems caused by the deserters. Because of the reason the fact that after four months of implementation, this law was not effective in solving the problem, the Assembly adopted the Law No. 21 on the Fugitives on September 11, 1920 (For *Firariler Hakkında Kanun (the Law on Fugitives)* see *TBMM ZC.*, Period 1, 61. Session (8.9.1336), pp. 22-23; *TBMM ZC.*, Period 1, 62. Session (9.9.1336), pp. 46-57; *TBMM ZC.*, Period 1, 63. Session (11.9.1336), pp. 84-101). The law stated that the Independence Tribunals would be established and their decisions would be final in the trials of the deserters and their collaborators.

In this regard, Eskisehir, Isparta, Konya, Sivas, Kastamonu, Pozanti, Diyarbakir, and Ankara Independence Tribunals were established by being accrued with various regions around them. These tribunals ruled the cases as deserters, public order, and espionage. Unlike other tribunals, Ankara Independence Tribunals also heard the cases of people such as Damad Ferit Pasha, Rıza Tevfik, Çerkez Ethem, and British spy Mustafa Sagir. Those outside Ankara were abolished on February 17, 1921, after being completed the hearings. But the Ankara Tribunals continued their existence until 31 July 1922. However, over some time, a number of several problems reappeared, and by the decision of the Assembly, three new tribunals were established in Konya, Samsun, Kastamonu, on 5 August 1921. On the same date and with the Commander-in-Chief Law (*Başkomutanlık Yasası*), the Assembly assigned its powers to Mustafa Kemal Pasha. Accordingly, the tribunals were directly linked to Pasha, as well. Based on the law, another new tribunal was established in Yozgat on September 8, 1921. The lawsuits of those who never complied with the *Tekalif-i Milliye Emirleri (National Taxes Orders)*, which were declared to provide resources for the National Struggle for the preparations for the Battle of Sakarya, were included in the scope of the Independence Tribunals. On July 31, 1922, *İstiklâl Mehâkimi Kanunu* (the Law on Independence Tribunals) (For the Law on Independence Tribunals see *TBMM ZC.*, Period 1, 81. Session (27. 7. 1338), p. 9; *TBMM ZC.*, Period 1, 82. Session (29. 7. 1338), pp. 34-45: 47-64; *TBMM ZC.*, Period 1, 83. Session (31. 7. 1338), pp. 77-103.) No. 249 was adopted. Thus, the establishment, duties, and powers of these courts were

identified. Though upon the rebellious operation of Pontus Greek gangs, a tribunal was established in Amasya but was soon abolished in October, 1922. Among them, also el-Cezire Tribunals was established by the Assembly on 22 January, 1923 to hear the deserters' lawsuits in its region including Diyarbakir, El-Aziz, Van, Malatya, Siirt, Bitlis, Maras, Antep, and Hakkâri. These courts had been active for two months and virtually closed on May 11, 1923.

After the War of Independence, controversy over which one was the legitimate political power came to the agenda: Istanbul Government or Parliament? Thereupon, the Sultanate was abolished in November, 1922. As a result of this development, some political unrest had happened. Thus, the regulations were made 1st and 8th articles of Hıyanet-i Vataniye Kanunu (the Law on Treason) No. 334 and 335 on April 15, 1923, and those who were engaged in activities reinstating the sultanate were brought to the scope of the law (Aybars, 2009, pp.15-16; Küçük, 2001, pp. 350-351; Koçin, 2015, pp. IX-X). So, the first period of the Tribunals, namely the National Struggle Period, based on the statutory of the Law on Treason, the Law on Fugitives, and the Law on Independence Tribunals terminated.

The developments mentioned above in regards to the abolition of the sultanate on November 1, 1922, and the proclamation of the Republic caused some reactions in political circles like in Assembly, and Istanbul Press. Those including Rauf Bey and some others around him thought the proclamation of the Republic was rushed and presented with a *fait accompli* that caused harsh discussions in the Assembly (Aybars, 2009, p.163; Satan, 2008, p.199; for the statement of Rauf Bey see *Vatan*, 1 Teşrin-i sani 1339 (1 November 1923); for the discussions see Cumhuriyet Halk Partisi Grup Toplantısı Tutanakları (Republican People Party Group Meeting's Minutes), (1923-1924) 2002, p. 27). These discussions and dissociations sparked imminently off the establishment of the Progressive Republican Party imminently. Also, the Istanbul press expressed their reactions against the issue. Some columnists wrote that on the one side the republic was declared timeless and in a hurry, on the other side the method was not correct. Moreover, they warned that these developments could further result in the abolition of the Caliphate². Meanwhile, the letter of Aga Khan and Emir Ali on behalf of the Indian Muslims to the President and the Prime Minister regarding the importance of the caliphate institution and the benefits of its stay on Turks and urging not to be demolished was published by the Istanbul Press before arriving at whom it concerned. This attitude of the press was perceived by the government as a reactionary movement against the Revolutions. Ismet Pasha stated, subsequently, at the Assembly's 8 December 1923, that those people are being supported by the British administration and also the publishing of the letter was a crime in accordance with the 1st article of Law on Treason. So, he bade for the reestablishing of the Independence Tribunals in Istanbul. Thus, the proposal was accepted and the foundation of the Independence Court in Istanbul was decided (Çulcu, 1993, pp. 28-32). This tribunal tried the cases of the journalists who published the letter, Lütfi Fikri Bey, President of Istanbul Bar Association, and the claims to annihilate the Republic (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 2006, pp. 86-87; Villalta, 2014, pp. 352-354; Atay, 1984, p. 374; Koçin, 2015, p.XI; p. XI; Küçük, 2001, pp. 351-352).

Another development in this period was the outbreak of Sheikh Said Rebellion on February 13, 1925. The fact that Ismet Pasha's and a group of deputies' claims that the measures taken by the Prime Minister Fethi Bey were insufficient had created pressure and eventually Fethi Bey left the office and Ismet Pasha was appointed. Then, in pursuit of Ismet Pasha's bid, the Assembly enacted the Law on The Maintenance of Order (Takrir-i Sükûn) No. 578 on March 4, 1925. On the same day, again by the proposal of the Prime Minister regarding the establishment of the Tribunals in Ankara and in the rebellious regions, Ankara and Eastern

---

² The Istanbul press thought that Caliphate Institution would be abolished with a *fait accompli* (Satan, 2008, p.197). Istanbul Bar Association President Lütfi Fikri wrote an open letter to the caliph, stating that the caliph should not resign to protect his office, dynasty, and the Islamic world (Tanin, 10 Teşrin-i sani 1339 (10 November 1923)). Hüseyin Cahit wrote that if the caliphate disappeared, Turkey with a population of five million would no longer matter in the Islamic world and would become worthless in terms of European politics (Tanin, 11 Teşrin-i sani 1339 (11 November 1923)).

(Rebellion Region) Independence Tribunals were reinstated with the act of the Parliament No. 117. According to the resolution, the Ankara Tribunals' decisions could be executed only after the Parliament approved them, but the execution orders taken by the Eastern tribunals would be directly approved by the tribunal itself (Tunaya, 1952, p. 614; Küçük, 2001, p. 352; Akşin, 2010), p.209; Koçin, 2015, p. XI-XII).

In this framework, during the second period between 1923-1927, namely the Republican period, Istanbul, Ankara, and Eastern Independence Tribunals were enacted on the basis of the laws mentioned to rule the cases of reactionary movements against the new regime and the revolutions. According to Rustow A. Dankwart (1959, p. 547) "the special Independence Tribunals which the Ankara regime established to try cases of treason or rebellion were no courts-martial but rather civilian tribunals composed of members of the Grand National Assembly." In this respect, Istanbul tribunals tried the *Gazeteciler Davası* (the *Journalist Cases*); Eastern tribunals heard the cases of the Sheikh Said Rebellion and also the other journalists; Ankara tribunals ruled the cases of the deserters, the Progressive Republican Party lawsuits, Izmir Assassination, the opposition to the Hat Act, and press crimes. The two tribunals Ankara and the Eastern courts were closed on 7 March 1927 with a parliament decision after serving for two years. However, the Law on the Maintenance of Order remained in force till the 4 March 1929; but the absolute termination of the tribunals was realized after the Law on the Abolition of the Independence Tribunals and Its Supplemental, No. 5384, on May 4, 1949 (Küçük, 2001, p. 354; Koçin, 2015, p. XII; Gün, 2020, p.58).

In the light of the historical background mentioned above, Journalist Cases, one of the cases heard in Istanbul and Eastern courts, constitute the general subject of this study. The developments in Turkey and the journalists' case were discussed on various platforms, especially in the Turkish Parliament, and echoed in the press of the period. In addition, this issue was followed with interest by the representatives of the foreign embassies working in Turkey at that time. The American administration, through its diplomatic missions in Turkey, pursued the developments that started with the Turkish National Struggle and continued with the proclamation of the Republic of Turkey and the events related to the new regime in Turkey. The cases known as Journalist Trials and related developments were frequently included in the reports of American diplomats working in Turkey at that time. The contribution of this study to the field is that, for the first time, the reports of American diplomats in the *US National Archives* will be used on the case of journalists in the Istanbul and the Eastern Independence Tribunals. Although there are various researches published on the subject, archival documents in the *American National Archives* regarding the Journalists Cases have not been used until today. In this study, the cases of journalists in Istanbul and the Eastern Independence Tribunals will be discussed and evaluated in the light of American diplomat reports, which have not been used in any research so far. Thus, the perspective of the diplomat reports on the case will be determined, a comprehensive perspective on the cases will be presented, and a gap in the literature will be filled. Another contribution of the study to the field is that the diplomat reports show the change experienced by the newly established state, namely its revolutions, and how the said change was interpreted and perceived by the West (USA), and whether this perception offers a new perspective on the subject.

In this study, it will be examined how the developments in the Journalist Cases in Independence Courts were reflected in the reports of the American diplomats Mark L. Bristol, Jefferson Patterson, Sheldon Leavitt Crosby. First of all, the historical background of the Independence Tribunals will be presented. Then, in the light of these historical data, the reflection of the developments regarding the Journalists' Case in Istanbul and the Eastern Independence Tribunals on the reports of the American diplomats, the issues discussed in the reports, how these issues were debated, will be examined within the framework of the literature, archival sources, and developments in the press. In addition, diplomats' approach to cases, their evaluations and opinions on the subject, the findings, and the results will be emphasized.

1. The Journalist Cases during the Republican Period (1923-1927)

1.1. The Journalist Cases in Istanbul Independence Tribunals

The effectuation of the abolition of the Sultanate soon after the National Struggle's ending up in victory caused dissidence among the leaders carried out the Struggle and this seperation began to become more prominent in the process of the proclamation of the Republic and the removal of the Caliphate institution. This development paved the way for an opposition group called the Second Group in the 1st Period Grand National Assembly with the support of the former members of the Committee of Union and Progress. As the Turkish revolutions took place, these kinds of developments not only caused opposition in the political sphere and Assembly but also resonated in Istanbul Press. In this context, some newspapers brought out critical articles about the issues in their columns (Aybars, 2009, pp. 281, 401-403). When the caliphate discussions started in the second half of 1923, the Istanbul press opposed the abolition of the caliphate and the first trials of the Journalists' case began in the Istanbul Independence Court (Gün, 2018, p.53).

The first issue that led to these lawsuits, which was reflected in the report of the American diplomats on the case, was the events during the proclamation of the Republic. In this regard, American diplomat Jefferson Patterson³ states in his diplomatic notes that the process eventuated to the declaration of the Republic caused a serious opposition against the new regime in the Assembly, press, and the political sphere of the country, in general (NARA, M1224, Roll 1, File 867.00 / 2063, pp. 2, 6). In his article titled "The Last Status" *Tanin* Editor-in-Chief Hüseyin Cahit had corroborated Rauf Bey who thought that the declaration of the Republic was being rushed, as to the report. He had also added in this article that the proclamation of the Republic was a good job, but the path followed in that was at fault (*Tanin*, 1 Teşrin-i sani 1339 (1 November 1923). According to Patterson, "the aforementioned Rauf Bey incident was closely followed by another whereby legal measures were taken against editors prominently identified with the Union and Progress Party, although the action was not openly directed against them as adherents of that political organization. The occasion arose by the publication early in December in three Constantinople newspapers..." (NARA, M1224, Roll 1, File 867.00 / 2063, p. 13.) In some Istanbul press agents such as *İkdam*, *Tevhid-i Efkar*, and *Tanin* some critical articles were published on the topics 'the way' of the proclamation of the Republic, the change of the form of the state by the later amendments in the Constitution (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu), and the 'timeless' proclamation of the Republic 'by rushing' (For discussions about the proclamation of the Republic and the regulations on the subject made in the Constitution (The Supreme Organization Law) see *İkdam*, 12 Teşrin-i evvel 1339 (12 October 1923); *İkdam*, 13 Teşrin-i evvel 1339 (12 October 1923); *Tevhid-i Efkar*, 13 Teşrin-i evvel 1339 (13 October 1923); *Tanin*, 25 Teşrin-i evvel 1923 (25 October 1923). In this context, Mustafa Kemal Pasha remarks on the approaches of the Istanbul press of the period towards the new regime in his Speech, namely *Nutuk*, and mentions some critiques of the journalists from Istanbul newspapers due to the concerns about the declaration of the Republic (Atatürk, 1969, pp. 815-816).

One another issue that led to the establishment of the Istanbul Independence Tribunal and the Journalist Cases was the letter sent by Aga Khan and Emir Ali regarding the Caliphate. In respect to the letter, Patterson mentions that though it was sent to Ankara by Aga Khan, who was the President of the British Islamic Association and had a great influence on the Indian Muslims, and Emir Ali, who had a significant position in the Indian Government, the letter was published by *Tanin*, *Tevhid-i Efkar*, and *İkdam* even before the government handled it, and adds that the owners of the letter on the one side had shared their friendly feelings towards the government and sympathy with the country's desire for independence, on the other side they had underlined the uncertainty situation of the Caliphate because of the steps taken by the Assembly. The report also highlights that the uncertain status of the caliphate could not only

---

³ Jefferson Patterson was the second secretary in the American Embassy in Ankara between 1926-1930.

weaken the authority of the caliph but also result in compromising the interests of Sunni Islam as a whole. Additionally, the exclusion of the caliph from the Turkish political ground would cause the loss of the moral power of Islam in the idea of being the spokesperson of the Indian Muslims. Since the caliph had revived the unity of all Sunni Muslims, this exclusion would lead to the ultimate dissolution of this moral power (NARA, M1224, Roll 1, File 867.00/2063, p. 13). On the same topic, the British Annual Report on Turkey for 1924 (Satan, 2013, p.5) underlined that *the Aga Khan's letter, which was published in the Turkish Press early in December, may well have given concern to the directors of Turkish policy, but if the instant despatch of an Independence Tribunal to Constantinople indicated some momentary alarm, the menacing nature of the gesture also served a useful purpose in the future, and acted as a warning to journalists and others that the Government would be prepared.*"

Relating to this topic, Çulcu (1993, pp. 9-11,13) also referred that over making provisions for the abolition of the caliphate, Indian pro-caliphate leaders' letter⁴ mentioned above published by the Istanbul press before falling into the Government's hands the letter in question, sent from London on 28 November 1923, was published in *Tanin* (5 Kanun-ı evvel 1339 (5 November 1923) and *İkdam* (5 Kanun-ı evvel 1339 (5 November 1923) on 5 December 1925, and the day after, published in *Tevhid-i Efkâr*⁵ (6 Kanun-ı evvel 1339 (December 6, 1923), *Tercüman-ı Hakikat* (6 Kanun-ı evvel 1339), and *İleri* (6 Kanun-ı evvel 1339). Upon this incident, publication of the letter in the press before they were handled by the authorities in Ankara was claimed to be a crime or *the last straw*⁶ by the government and the bid of Ismet Pasha to establish an Independence Tribunal in Istanbul was approved by the Assembly. Eventually, the proclamation of the republic and the dissenting articles of some journalists only shortened the life of the caliphate (Satan, 2008, p.201; Gün, 2020, p.67). Therewith the Istanbul Tribunal constituted and started the hearings. The editor-in-chief of *Tanin* Hüseyin Cahit Yalçın⁷, and of *İkdam* Ahmed Cevdet⁸, and of *Tevhid-i Efkâr* Velit EbuZZiya⁹, and managing editors of these newspapers were detained and arrested (Çulcu, 1993, pp. 12, 32-38). Thus, the trials of the Journalist Cases during namely the Republican period had begun with the first hearings there.

Related to Aga Khan's letter, Patterson also emphasizes that the letter was sent from London to Ankara simultaneously with the copies sent to the Istanbul press. But it was never intended to be published in the press before it arrived at the main address, the Government. On the other hand, he states, Ankara's partial inaccessibility also prompted the Government to hear about the letter through the press before the original copy reached its hand. Consequently,

⁴ In the content of the letter, the continuation of the caliphate is requested and requested, the function and importance of the caliphate are mentioned in seven articles, and the influence of the caliphate on the Muslims of the world is emphasized. About the details of the letter, see. Çulcu, 1993, pp. 9-11; Gün, 2020, pp.62-65; Özcan, 2020, p.295.

⁵ For the letter see Appendix 2.

⁶ Hüseyin Cahit's editorials, such as the caliphate issue in *Tanin*, intra-Party negotiations, and the situation of the caliphate, played an important role in this development (Çulcu, 1992).

⁷ Hüseyin Cahit was born in Balıkesir in Turkey in 1875. After graduating from the School of Political Science (Mülkiye Mektebi) he held various positions in the Ministry of Education in the Ottoman Era. After the declaration of the second Constitutional Monarchy in 1908, he had acted with the Unionists (CUP). He also published *Tanin* Newspaper in this period. But after the occupation of Istanbul by Britain, he was exiled to Malta. After the Proclamation of the Republic in Turkey, He opposed the Government and defended the Unionists. As a result, he was tried in the tribunals and acquitted. On the other side, he was elected as a deputy of the Republican Peoples Party in Çankiri, Kars, and Istanbul between the years 1939 and 1954. Later, he had had critics in *Tanin* and *Ulus* against the Democrat Party of Menderes. During this period, he was also sentenced to 26 months in prison but after about four months released. He died in 1957 (Huyugüzel, 1984; Yücebaşı, 1960; Sancaktar, 2005; Bengi, 2000).

⁸ Ahmed Cevdet, born in Istanbul, was graduated from the schools of political sciences and law. He worked as a translator and editor-in-chief in *Tercüman-ı Hakikat*, *Sabah*, *Tarik*, and *Saadet* newspapers. In 1894, he commenced publishing *İkdam*. He was an opponent of the Unionist Movement and later he went to Europe and continued to write in the newspaper. He was one of the Supporters of the National Struggle. Although he was tried in the tribunals during the Republican Period, he was freed after being not guilty (Yüce, 1989, pp. 55-56).

⁹ Velit EbuZZiya, born in Istanbul, in 1882, was graduated from the School of Law. He published *Tasvir-i Efkâr*. Though he was exiled to Malta soon after the occupation of Istanbul by Britain, he was freed one year later. When he returned, he was not allowed to publish the newspaper under the same name and he issued *Tevhid-i Efkâr*. He supported and concerted with the leaders of the National Struggle. As a result, he was awarded the Independence Medal by virtue of his services during this period. He, lastly, was tried in Istanbul and Eastern independence tribunals and acquitted (EbuZZiya, 1994, pp. 371-373).

the publication of the letter was perceived as an extraordinarily mysterious situation and even an indication of a conspiracy against the state by the Nationalists of Ankara, who were always suspicious and sensitive to external influences (NARA, M1224, Roll 1, File 867.00/2063, p. 14). Patterson reports that İsmet Pasha perceived the issue as a threat to the security of the Republic, gave a speech in the Assembly on December 8, and indicated that the ordinary investigation procedures were not sufficient for the present case and that extraordinary measures need to be applied. Peterson also impresses on that the Assembly elected İhsan Bey, deputy of Cebel-i Bereket, with the participation of 156 deputies from 286 members, as the President of the Independence Tribunal to start its activities in Istanbul very soon. In this regard, he reports, the Court began its duty on December 9 when Hüseyin Cahit Bey from *Tanin*, his colleagues from *İkdam* and *Tevhîd-i Efkâr* were busted and get arrested in Istanbul (NARA, M1224, Roll 1, File 867.00/2063, pp. 14-15). İnuğur conveys that it was natural for the government to be angry with the letters, but no one could imagine that three journalists (Ebuzziya Velid, Ahmed Cevdet, and Hüseyin Cahit) could be an instrument in British intrigues of ignorant. The court stated that the publication of the letter was guilty but that it was decided to acquit the journalists on the grounds that it was unintentional (1992, p. 252). After the arrest of the journalists, the Press Society issued a statement to the Parliament, expressing their sincerity that the journalists would not engage in any malicious or malicious action against the country's interests (Tunçay, 1992, p.80). Moreover, the trial of journalists in the Independence Tribunals had wide repercussions in the country, and the newspapers (i.e. *Resimli Gazete*, 15 Kanun-ı Evvel 1339) attached great importance to this event.

In the same report, Patterson also interprets the attitude of Hüseyin Cahit who published the letter in his agency as an opposition to the goals of Mustafa Kemal Pasha and his circle¹⁰ (NARA, M1224, Roll 1, File 867.00/2063, p. 4). This seems to confirm the situation mentioned in *Nutuk* (Atatürk, 1969, pp. 815-816).

Discussions regarding the abolition of the caliphate were also taken part in the report sent by the American High Commissioner, Mark L. Bristol¹¹, to the US State Department. In his report, Bristol informs that the caliphate institution will not be lifted for a while and that the Ankara Government will extend this work over some time. In this context, he adds his personal evaluations to his report the caliphate had brought about political tensions and that this might pave the way for an opposition party in the Parliament (NARA, M353, Roll 49, File 867.404/57. Letter by Mark L. Bristol dated December 3, 1923).

The hearings started on December 15, 1923, and the tribunal's prosecutor demanded that the journalists, mentioned above, be judged according to the Law on Treason¹² on the grounds that they were intentional or unintentional mediators in the propaganda of Agha Khan and Emir Ali in regards to the abolition of the caliphate. The journalists and their lawyers declared in their defense¹³ that they had accepted the letter as absurd and stated that they had published the letter for the purpose of reporting as news. By stating Hüseyin Cahit Bey's being a republican and having performed important services, the prosecutor requested the acquittal of Cahit Bey and other editorial officers (Tunçay, 1992, p. 81; Aybars, 2009, p.183). According to Mignon (2010, p. 18), "Cahit's concern was not religious, but he believed that the suppression of the caliphate would harm the standing and influence of Turkey as the leader of the Islamic world and thus diminish the country's importance in the eyes of the major European states. His stance on the caliphate would lead to his being tried by the Independence Tribunals even though

---

¹⁰ About the individual frictions that occurred after the proclamation of the Republic; Yalçın says in his memoirs that he actually could never understand the reasons for the conflicts though they were of the same mind (Yalçın, 2000, p. 372).

¹¹ Mark L. Bristol, had served as High Commissioner of the US in Turkey between the years 1919-1927.

¹² İsmet Pasha states that the letters were given for translation and they were published in Istanbul before the translation results came. On December 8, 1923, İsmet made a proposal at the 64th meeting of the Grand National Assembly of Turkey, proposing an amendment to the first article of the Law on Treason and establishing an Independence Court in Istanbul (Çulcu, 1992, pp.151-160, 272-278).

¹³ For the topics on the Republic, caliphate and the letter in the defense of Hüseyin Cahit, see Ali Haydar, 1339, pp. 6-29, 29-34, 34-36. For an example from his defense, see Appendix 1; and also see (Çulcu, 1993).

he was acquitted in 1924.” As a result of the trials, the tribunal acquitted the journalists on January 2, 1924. Yet, the President of the Bar Association, Lütfi Bey, who was tried in the same trials for his article (Tanin, 10 Teşrin-i sani 1339 (November 10, 1923) published in Tanin as an open letter to the Caliph regarding the republican regime and the caliphate, was sentenced to hard labor for five years but was released after a while by taking advantage of the amnesty issued.

Shortly after the acquittal of the journalists with the decision of the Istanbul Independence Tribunal, which allegedly aimed to intimidate the opposition Istanbul press (Aybars, 2009, p. 288) the President of the Tribunal (Topçu) İhsan Bey brought together Mustafa Kemal Pasha and the Istanbul press (Hüseyin Cahit, Velit Ebüzziya, Ahmed Cevdet, Celal Nuri, Necmettin Sadak, and so on) at a meeting in Izmir on February 4/5, 1924. In this meeting, Gazi Pasha referred to the innovations he wanted to realize and asked for the support of journalists on this issue (Yalman, 1997, p. 16). The same topic was also covered in the British Annual Report on Turkey for 1924 (Satan, 2013, p.6). According to the report, “*It was the beginning of the month of February the newspaper editors of Constantinople were invited to meet the President and to discuss matters with him. On the journalism of Constantinople the visit had its due effect, for the newspaper writers, when they returned to their desks, perhaps flattered, perhaps frightened, poured out encomiums on the President, and laid the blame for the bad administration of which they did not cease the complaint, on his advisers and Ministers.*”

Though there had been a short silent period after the closure of the case in the Tribunal by the acquittal of the journalists, the Journalist Cases become a current issue again with the outbreak of the Sheikh Said Rebellion.

1.2. The Journalist Cases in Eastern Independence Tribunal

As mentioned earlier, İsmet Pasha was appointed as Prime Minister with the government reshuffle that took place on February 13, 1925, since the measures of the Fethi Bey Government were not deemed sufficient to suppress the Sheikh Said Rebellion. İsmet Pasha proposed the enactment of the *Takrir-i Sükûn Kanunu (the Maintenance of Public Order Law)*¹⁴, which brought serious restrictions to the press on March 4, 1925, and this proposal was accepted by the Assembly. The Assembly, on March 4, 1925, upon the proposal of İsmet Pasha, adopted the Law. Accordingly, the Eastern Independence Tribunal was established to suppress the rebellion¹⁵. In addition to the trials related to the Sheikh Said Rebellion, in the Eastern Independence Court, the Journalist Cases, known also as the Matbuat Case, were also gone to trial.

In this second period of the Independence Tribunals, the American diplomat Patterson argues in his report that by the *Takrir-i Sükûn Kanunu* enacted by the Parliament on March 4, some extraordinary powers were given to the Government to combat destructive or disobedient groups against its authority, the once in force administration (martial law) was reappplied, the newspapers were put under pressure, and Istanbul with its press was taken under control. He also gives details about the tribunals by stating that two Independence Courts were established, one for the Eastern provinces where the uprising continued and the other for the rest of the country (NARA, M1224, Roll 1, File 867.00/2063, pp. 32, 48). *Tevhid-i Efkâr, İstiklâl, Son*

¹⁴ In the first article of the *Takrir-i Sükûn*, it is mentioned that "The publications that lead to reactions, rebellions, and, provocations, incentives and attempts violating the social order of the country and peace, tranquility, security and order, are, with the approval of the President, ex-officio and administratively empowered to ban by the government having a title to entrust those who commit these acts to the Court of Independence." TGNA RB. Term 2, 69th Meeting (4.3.1341), p. 129; Over the reasons for the enactment of the law, Recep Peker states that the Law of *Takrir-i Sükûn* was never a law against the rights and freedoms of citizens, but against the axis of evil and to eliminate the means of them. See Örguevren, 2002, pp.76-77); In addition, Peker mentioned that among the reasons, the abuse of the Istanbul press was also in question (Örguevren, 2002, p. 76).

¹⁵ Upon the resignation of the President of the Tribunal, Hacı Muhittin Çarıklı, the delegation of the Eastern Independence Tribunal was re-established under the presidency of Mazhar Müfit Kansu that Ahmet Süreyya Örguevren appointed as prosecutor; Ali Saib Ursavaş, Lütfi Müfit Özdeş and Avni Doğan Bozok as members. Örguevren, 2002, p. 88; Tunaya, 1952, p. 614; Akşin, 1997, p. 61).

Telegraf, Sebilürreşad, Orta Çekiç, Aydınlık, Sayha, Kahkaha, İstikbal, Press De Soir, and the newspapers and magazines as such were closed indefinitely on March 5, 1925, with the establishment of the independence tribunals in pursuit of the adoption of the law. According to Ergün Aybars, though the Sheikh Said Rebellion was the main reason for the enactment of *Takrir-i Sükûn Kanunu* and accordingly the establishment of the tribunals, thanks to it not only the impediments in front of the regime were removed but also the opposing elements were eliminated for ensuring the revolutions (Aybars, 2009, pp. 204, 218). Gün (2018, p.53) also said that this was commented as the total liquidation of the opposition in the British Annual Report on Turkey for 1925-1926 (Satan, 2013, p.159) also confirmed what Aybars said that “*İsmet Pasha’s Government set to work at once, and the Assembly passed a Law for the Stabilisation of Tranquility to remain in force for two years in virtue of which the Government subject only to the President’s approval, received the widest and vaguest Powers conceivable for dealing with any event likely to disturb the tranquility of the State.*”

Tanin was closed indefinitely since it announced the search of the Progressive Republican Party’s head office in Istanbul under the title "Yesterday Night Terakkiperver Party was raided", on April 16, 1925. The owner and also editor-in-chief of the newspaper Hüseyin Cahit Yalçın was arrested. The related trials were concluded on May 8, and Yalçın was sentenced to exile in Çorum pursuant to the Article 17 of the Press Law (Türker, 2000, pp. 219-237). However, Hüseyin Cahit, sentenced to exile, was acquitted in the decision hearing held on December 26, 1926 of the cases at the Ankara Independence Court (Bengi, 2000, pp.255-256). The American diplomat Patterson’s report on the closure of newspapers and the arrest of journalists has a similar approach to the issue. It is mentioned in the report that the Istanbul headquarters of the Terakkiperver Party was raided and documents were taken, newspapers were put under pressure, their owners and editors were arrested, and Hüseyin Cahit, a talented journalist, was constantly exiled to Çorum. He claims that the decisions in the tribunals were obviously ‘political’, ‘not based on the evidence which were presented’. Additionally, he emphasizes that despite the danger of creating an underground opposition, there is a clear intention to eliminate all opposition in any way (NARA, M1224, Roll 1, File 867.00/2063, pp. 33-34). In his report, Peterson mentions while commenting on the abolition of Hüseyin Cahit Bey's sentence that as a strange result of the hearings at the Ankara Independence Court, the exile sentence of Hüseyin Cahit in Çorum was lifted. NARA, M1224, Roll 1, File 867.00/2063, p. 45).

During the trials, Sheikh Said made a statement that the publications of some newspapers such as *Tevhid-i Efkâr, Sebilürreşad, Tok Söz, Son Telgraf* provoked them. Subsequently, President of the Court Mazhar Müfit Kansu asked the prosecutor's office for an opinion on the issue¹⁶. Thereupon, on June 7, 1925, Abdülkadir Kemali Ögütçü, owner of the *Tok Söz*, Velit Ebüzziya, owner of the *Tevhid-i Efkâr*, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, owner of the *Son Telgraf*, and Sadri Ethem Ertem, a writer of *Son Telgraf*, were brought as defendants in custody for instigating the revolt and put on trial. During this period, the Court decided to be brought the issues of newspapers such as *Sebilürreşad, Tevhid-i Efkâr, Tanin, Vatan, Son Telgraf, Tok Söz, İstiklâl*, and *İleri* as of January 1924 for review. Thus, the second period of the Journalist Cases started in the Eastern Independence Tribunal (Örgeevren, 2002, pp. 280-281). After the execution of the death sentence against Sheikh Said and his friends, the court and the detained journalists passed to El-Aziz on 11 July 1925 and the Al-Aziz trials started. The hearings, which started after the imprisoned journalists passed to El-Aziz on July 11, 1925, coincided with the following the execution of the death sentence against Sheikh Said and his followers.

---

¹⁶ For the memoirs of Ahmet Süreyya Örguevren, the Tribunal Prosecutor for the statement of Sheikh Said, who allegedly prompted to the trials of the journalists in the Eastern Independence Court, see Örguevren, 2002, p. 281; For a similar claim, see Fergan, 2005, p. 67; See also regarding the involvement of the press in the proceedings Akyol, 2012, p. 469.

Admiral Bristol, evaluating the situation in his report dated 30 July 1925 before the trials of the journalists started in August, notes the Independence Tribunal's continuing with its function by a unique effort. Bristol reported that "*Alone the Tribunals of Independence continue to function with unimpaired zeal. There are plans for the Angora tribunal to travel through the western vilayets stopping off for a few days at the larger provincial towns to investigate and if necessary "purify" them. Arrests are still the order of the day, chiefly at Constantinople though the public continues apathetic. The press remains well-disciplined, and makes few comments on national politics.*" (NARA, M353, Roll 18, File 867.00/1885, p.1).

As a result of the trials that started in the Court on August 11, 1925, it was decided to close the *Vatan* at the request of the court prosecutor Avni Doğan. In addition, the owner of this newspaper, Ahmed Emin Yalman, its writer Ahmet Şükrü Esmer, along with Suphi Nuri İleri, the owner of the *İleri*, İsmail Müştak Mayakon, the owner of the *İstiklâl* newspaper, and Gündüz Nadir, the owner of the *Sayha* newspaper, were also get arrested (Örgeevren, 2002, p.282). According to Eşref Edip regarding the arrests of the group of journalists, including Ahmed Emin Bey, Prosecutor Avni Bey had stated that despite writing dissenting articles, journalists still circulating freely in Istanbul also be arrested (Fergan, 2005, p.87; Demirel, 2016, p.320). In his memoirs, *Vatan* owner Ahmed Emin Yalman states that not only being given their names by some of the journalists which were tried in the first group but also the personal hostility of the court committee brought them to the tribunal (Yalman, 1997, p.1003). The closure decision and these arrests were also reflected in the report of the United States High Commissioner Sheldon Leavitt Crosby dated August 13, 1925. In the report, he shares that following Hüseyin Cahit Bey the most striking arrests were the arrests of journalists such as Ahmed Emin, Ahmed Şükrü, İsmail Müştak, Suphi Nuri Bey with the order of the Eastern Independence Tribunal. In addition, he also indicates that the aforementioned ones were taken to El-Aziz and that the printing of the *Vatan* was stopped in this process, and that the arrests caused a stir in political circles in Istanbul. Interpreting the developments as suppression of all opposition to the current regime, Crosby regards this as a situation that discredited the opposition and opposition leaders. Crosby emphasized that "*These arrests which are the most spectacular since that of Hussein Djahid have produced a considerable effervescence in political circles at Constantinople. It would be seen that the Government, no longer content with suppressing all opposition to present regime, is newly engaged in an attempt to suppress all potential opposition as an organisation, is now trying to discredit its leaders personally.*" (NARA, M353, Roll 18, File 867.00/1887, pp. 1-2). The arrests and cases of the journalists in the second group were also discussed in Crosby's report dated September 9, 1925. The report states that there was insufficient evidence regarding the arrests, and that the case was intended to form a lawsuit against the leaders of the Terakkiperver Party, especially Rauf Bey. He states that in Ahmed Emin Bey's trial, his relationship with Rauf Bey, in general, was questioned (See NARA, M353, Roll 18, File 867.00/1891, pp. 1-3).

In the same report, Crosby also includes some statements about the arrested journalists to inform the US State Department. In this case, he points out that Ahmed Emin Bey is a professional journalist educated in the United States and is one of the two editorial writers who defended the American thesis in the Fisher Case and other debates. On the other hand, he does not neglect to emphasize the following in his report that he probably visited America in an attempt to correct his political position and linked some of the non-pretentious points to America and that he is a person who associates political relations with domestic politics with the opposition. With all that, he observes that since the *Takrir-i Sükûn Kanunu* came into effect and the journalists were arrested, he was someone who stayed away from politics in his newspaper. It is mentioned in regards to Ahmed Şükrü Bey that he was Ahmed Emin's first assistant, and a brilliant journalist and recently made a trip to Russia and sent a series of interesting secret reports to the Turkish Government through the Ministry of Foreign Affairs. Also in terms of Müştak Bey, stated to be one of the leading persons of the Union and Progress and the Secretary-General of Parliament of Turkey during the National Struggle, it is claimed that his

activities were continuously cast doubt in the presence of the Ankara Government. Finally, he states that Suphi Nuri Bey, the brother of Gallipoli deputy Celal Bey, was also a member of the former Union and Progress and also the founder of one of the opposition newspapers *Telegraf* closed by the Government after the announcement of the *Takrir-i Sükûn Kanunu* (NARA, M353, Roll 18, File 867.00/1887, pp. 2-3).

Crosby reports in his report dated September 25, 1925, that the journalists had been acquitted in the case held in El-Aziz on September 13. The diplomat adds that it was effective on acquittal for the journalists to send their letters to the President of the Republic Gazi Mustafa Kemal Pasha by declaring their loyalties to the regime, stating be going to stay away hereinafter from writing anything of this nature, and indicating themselves be innocent. He also mentions that the columns of these journalists in their next journalistic activities would likely be satisfactory for the regime. In the report, Crosby said that “*The journalists had addressed a lengthy letter to the Ghazi President in which they skillfully combined references to the salutary character of the Chief Executive and of his regime with protestations of innocence and expressions of a firm intention henceforth to abstain from writing or talking in other than strictly orthodox terms. The Ghazi returned this letter to the Tribunal with the “suggestion” that a certain degree of clemency was in order. The acquittal was therefore a foregone conclusion.*” (NARA, M353, Roll 18, File 867.00/1896, pp.1-2). These letters mentioned by the diplomat are actually telegraphs which were sent to the President Gazi Mustafa Kemal Pasha by the journalists arrested in the second group including Ahmed Emin, İsmail Müştak and Suphi Nuri, and Gündüz Nadir on August 5, 1925, August 18, 1925, and September 13, 1925, respectively. With these, journalists declared their loyalty to the regime. These letters were delivered to the relevant court by the President (Soyak, 1973, pp.346-348; Gün, 2020, p.194). As a matter of fact, the document dated 28.11.1925 in the Republic Archives of the Presidency State Archives shows that the *Millet* might be an exception to the process. For, published on behalf of the *Vatan*, which was closed on August 11 of the same year with the decision of the Eastern Independence Tribunal, this newspaper was also closed (BCA, 30-10-0-0, 86 /566 /14, 28.11.1925 dated document).

At the end of the long trials in El-Aziz, also with the effect of the mentioned telegraphs, it was decided to refer Abdülkadir Kemali Bey, the owner of the *Tok Söz*, to the Independence Court in Ankara, to release the other journalists on the condition that they would be tried again if any new evidence be found. It was stated in the discharging decision dated 13 September 1925 that there was not enough evidence that they were related to the rebellion, that his writings were unintentionally influenced in this regard, and that the telegraphs, too, confirmed this reality (Akyürekli, 2014, p.428; *Cumhuriyet*, 14 September 1925). In 1927, the Eastern Independence Tribunal was abolished together also with the same court in Ankara on the grounds that they completed their missions (Küçük, 2001, p.353; Bengi, 2016, p.376). After the mentioned hearing in El-Aziz, the happiness of the journalists after their absolution and the reawakening of their love for their profession were explained in detail in Yalman's memories (Yalman, 1997, p.1022).

The abolition of the courts, too, took place in the reports of the American diplomat Jefferson Patterson. Patterson asserts that many of the domestic and foreign political problems were effectively resolved, even if never satisfied all the interlocutors. Additionally, he infers that the Government removed the Independence Tribunals, established during the Kurdish uprising in March 1925, and the tribunals exactly ended on March 7, 1927 (NARA, M1224, Roll 1, File 867.00/2063, pp. 48, 62-63).

Conclusion

The Independence Tribunals were initially established during the War of Independence to try deserters and war criminals. These courts with extraordinary powers were founded by the Grand National Assembly to realize the goals such as strengthening the new regime of Turkey

by providing public security and peace of mind to plant, ensuring the security of the state, and eliminating the obstacles to the regime. Having these features, there established Istanbul, Eastern, and Ankara Independence Tribunals in the Republic period.

The articles published in some dissenting newspapers from the Istanbul press regarding the developments in the proclamation of the Republic and the abolition of the caliphate prompted the establishment of the Independence Tribunals in Istanbul and the Journalist Cases. In the first period, those tried journalists were acquitted. Although there was a short period of peacefulness following the acquittal of the journalists, upon the outbreak of the Sheikh Said Rebellion, the Eastern Independence Court was established to suppress the rebellion. During the trial phase in the court, the second period of the Journalist Cases was brought to the agenda for the reason of some newspapers in Istanbul provoked the rebellion with their publications. There had been long trials in El-Aziz. Consequently, the journalists were acquitted upon the fact that some journalists both sent telegraphs to Gazi Mustafa Kemal Pasha expressing their loyalty and innocence to the regime and their defense in this manner.

In this context, this study handled both how the two Journalist Cases are reflected in the reports of the American diplomats of the era and what their personal approaches to the issue are. The impacts of these reports including the diplomats' individual reviews and evaluations of the Turco-American relations of that time should be examined. Because the two Journalist Cases, too, were followed closely by American diplomats Mark L. Bristol, Jefferson Patterson, and Sheldon Leavitt Crosby, and they mentioned these cases in detail in their reports.

Some of the conclusions drawn from the diplomat reports are as follows: American diplomats comment in their diplomatic notes that the process until the proclamation of the Republic led to serious opposition to the new regime in the Parliament, in the press, and also in the country's politics in general. Regarding Aga Khan's letter, diplomats emphasize that the publication of the letter was perceived by the Ankara Nationalists, who were always skeptical and sensitive to external influences, as an extraordinarily mysterious situation and even as a sign of a conspiracy against the state. Diplomats add to their report that the caliphate caused political tensions and that this could pave the way for an opposition party in the Parliament. According to diplomats, decisions in the courts are clearly "politically", "not based on the evidence shown". They also stress that, despite the danger of creating an underground opposition, it is clear that he intends to eliminate all opposition by any means. Independence Tribunals continue to operate with unspoiled enthusiasm. The press remains disciplined and makes little comment on national policy." Concerning the arrest, they infer that the Government was no longer content to suppress all opposition to the existing regime, but it was new in its attempt to suppress all potential oppositions as an organization, and seeks to personally discredit its leaders.

If a general evaluation is made, the diplomats' approach to the two Journalist Cases is observative and critical. Although diplomats stated the legal side of these trials, they evaluated and interpreted them as politically motivated cases on the grounds that there was not enough evidence. In the reports, the opposition by the press was perceived by the new regime as a situation that threatened the security of the Republic is emphasized. In this context, they hypothesize the relevant cases as an instrument used in disciplining and controlling the press to achieve the goals of the new regime. That is to say, they interpret the situation on account of the fact that the early republican regime necessitates the maintenance of its existence. Sometimes, the position of the diplomats in the cases and their practices is critical. For them, the character of cases is interventionist and compelling. In addition, the diplomats consider the discussions in the proclamation of the Republic and the abolition of the caliphate as a signal that a new opposition Party (Progressive Party) might be born within the Assembly.

It can be said that the topics in the reports generally overlap with the Turkish literature. It can be also inferred that the change experienced by a newly established state is interpreted by

the West/America as the current conditions that produce those results, that is, there are situations that are likely to be experienced cyclically.

References

- Akşin, S. (1997). *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi 1789-1980* (Vol. 2). İstanbul: Yenigün Haber Ajansı.
- Akşin, S. (2010). *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Akyol, T. (2012). *Atatürk'ün İhtilal Hukuku*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Akyürekli, Mahmut. (2014). *1925-1927 Diyarbakır-Elâzığ Yargulamaları, Gerekçe ve Hükümleriyle Şark İstiklâl Mahkemesi Kararları* (Vol. 1). İstanbul: Nübihar Yayınları.
- Ali Haydar (1339). *Hüseyin Cahit Bey İstiklâl Mahkemesi huzurunda nasıl müdafaâ edildi: Müdafaanâme*. İstanbul: Tanin Matbaası.
- Atatürk, M. K. (1969). *Nutuk*. (Vol. 2). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* (Vol. 3). (2006). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Atay, F. R. (1984). *Çankaya*. İstanbul: Bateş Yayınları.
- Aybars, E. (2009). *İstiklal Mahkemeleri*. Ankara: Ayraç.
- Bengi, H. (2000). *Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Bengi, H. (2016). *İstiklâl Mahkemelerinde Yargılanan Gazeteciler*. İstiklâl Mahkemeleri Sempozyumu 10-11 Aralık 2015/ Adıyaman. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 345-407.
- CHP Grup Toplantısı Tutanakları (1923-1924)*. (2002). Y. Demirel & O. Z. Konur (Ed), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çulcu, M. (1992). *Cumhuriyetin İlanı ve Lütüfi Fikri Davası* (Vol. 2). İstanbul: Kastaş Yayınları.
- Çulcu, M. (1993). *İstiklal Mahkemesinde Gazeteciler Davası (Hilafetin Sonu)* (Vol. 1). İstanbul: Kastaş Yayınları.
- Dankwart A. R. (1959). The Army and the Founding of the Turkish Republic. *World Politics*, 10 (4), 513-552. <https://www.jstor.org/stable/2009591> (Access date:20.03.2021).
- Demirel, Y. (2016). *Şark İstiklal Mahkemesinde Görülen Bir Dava: "Gazeteciler Davası"*. *İstiklâl Mahkemeleri Sempozyumu 10-11 Aralık 2015/ Adıyaman*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 299-343.
- Ebüzziya, Z. (1994). *Ebüzziya Velid*. TDV İslâm Ansiklopedisi (Vol. 10). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 371-373.
- Fergan, E. E. (2005). *Eşref Edib İstiklâl Mahkemelerinde- Sebilürreşad'ın Romanı*. F. Gün (Ed.) İstanbul: Beyan.
- Gün, F. (2018). *İstiklâl Mahkemeleri ve Şeyh Said Kıyamu*. İstanbul: Beyan.
- Gün, F. (2020). *İstiklâl Mahkemeleri'nde Gazetecilerin Davaları*. İstanbul: Beyan.
- Hıyanet-i Vatanıyye Kanunu.
https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmmc001/kanuntbmmc00100002.pdf (Access date: 5.7.2020).
- Huyugüzel, Ö. F. (1984). *Hüseyin Cahit Yalçın'ın Hayatı ve Edebi Eserleri Üzerinde Bir Araştırma*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye (1924) (2013). Ali Satan (der). Nilgün Engin (trans.). İstanbul: Tarihçi Kitabevi.

İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye (1925-1926) (2013). Ali Satan (der). Nilgün Engin (trans.). İstanbul: Tarihçi Kitabevi.

İnuğur, M. N. (1992). 1923-1950 Dönemi Basınında Vatan-Tan Gazeteleri ve Ahmet Emin Yalman. *Marmara İletişim Dergisi*, 1 (1), 251-265.

Koçin, A. (2015). *İstiklâl Mahkemeleri* (Vol. 1). M. Şahin, K. Akar, H. Erkul, Ö. Kesikbaş, E. Ertüren, M. Çakmakçı, Ö. Yaydemir, S. Y. Aybak, A. C. Tören (Ed.) Ankara: TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları.

Küçük, C. (2001). *İstiklâl Mahkemeleri*. TDV İslâm Ansiklopedisi (Vol. 23). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 350-355.

Mignon, L. (2010). The Literati and the Letters: A Few Words on the Turkish Alphabet Reform. *Journal of the Royal Asiatic Society*, 20 (1), 11-24. doi: <https://doi.org/10.1017/S1356186309990277>

Örgeevren, A. S. (2002). *Şeyh Said İsyanı ve Şark İstiklâl Mahkemesi- Vesikalar, Olaylar, Hatıralar-*. O. S. Kocahanoğlu (Ed.). İstanbul: Temel Yayınları.

Özcan, A. (2020). *Pan-İslamizm, Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.

Sancaktar, F. M. (2005). *II. Meşrutiyetten Cumhuriyet'e Türk Aydınında Milli Egemenlik Düşüncesinin Gelişimi (1908-1924): Hüseyin Cahit Yalçın Örneği*. (Ph.D. Dissertation) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Satan, A. (2008). *Halifeliğin Kaldırılması*. İstanbul: Gökkuşbu.

Soboul, A. (1969). *1789 Fransız İnkılabı Tarihi*, (Ş. Hulusi, trans.). İstanbul: Cem Yayınları.

Soyak, H. R. (1973). *Atatürk'ten Hatıralar* (Vol. 1). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tunaya, T. Z. (1952). *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*. İstanbul: Arba Yayınları.

Tunçay, M. (1992). *TC'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)* (3rd edition). İstanbul: Cem Yayınları.

Türker, H. (2000). *Türk Devrimi ve Basın 1922-1925*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.

Villalta, J. B. (2014). *Atatürk*. (William Campbell, trans.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Yalçın, H. C. (2000). *Siyasal Anılar*. Rauf Mutluay (Ed.). (2nd edition). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Yalman, A. E. (1997). *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim* (Vol. 2). (2nd edition). İstanbul: Pera Turizm Ticaret A.Ş. Yayınları.

Yüce, N. (1989). *Ahmed Cevdet*. TDV İslâm Ansiklopedisi (Vol. 2). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 55-56.

Yücebaş, H. (1960). *Büyük Mücahit Hüseyin Cahit*. İstanbul: Kültür Yayınları.

Archival Documents

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 30-10-0-0, 86 /566 /14, 28.11.1925.

The U.S. National Archives (NARA)

NARA, M1224, Roll 1, File 867.00/2063.

NARA, M353, Roll 49, File 867.404/57.

NARA, M353, Roll 18, File 867.00/1885.

NARA, M353, Roll 18, File 867.00/1887.

NARA, M353, Roll 18, File 867.00/1891.

NARA, M353, Roll 18, File 867.00/1896.

Official Publications

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM ZC.), Term 1, 3. Session, (25. 4. 1336)

TBMM ZC., Term 1, 4. Session (26. 4. 1336)

TBMM ZC., Term 1, 5. Session (27. 4. 1336)

TBMM ZC., Term 1, 6. Session (28. 4. 1336)

TBMM ZC., Term 1, 7. Session (29. 4. 1336)

TBMM ZC., Term 1, 61. Session (8.9.1336)

TBMM ZC., Term 1, 62. Session (9.9.1336)

TBMM ZC., Term 1, 63. Session (11.9.1336)

TBMM ZC., Term 1, 81. Session (27. 7. 1338)

TBMM ZC., Term 1, 82. Session (29. 7. 1338)

TBMM ZC., Term 1, 83. Session (31. 7. 1338)

TBMM ZC., Term 2, 69. Session (4.3.1341)

Periodicals

İkdam, 12 Teşrin-i evvel 1339 (October 12, 1923).

İkdam, 13 Teşrin-i evvel 1339 (October 12, 1923).

İkdam, 5 Kanun-ı evvel 1339 (December 5, 1923).

Resimli Gazete, Kanun-ı evvel 1339 (December 15, 1923).

Tanin, 25 Teşrin-i evvel 1923 (October 25, 1923).

Tanin, 1 Teşrin-i sani 1339 (November 1, 1923).

Tanin, 10 Teşrin-i sani 1339 (November 10, 1923).

Tanin, 11 Teşrin-i sani 1339 (11 November 1923).

Tanin, 5 Kanun-ı evvel 1339 (December 5, 1923).

Tevhîd-i Efkâr, 13 Teşrin-i evvel 1339 (October 13, 1923).

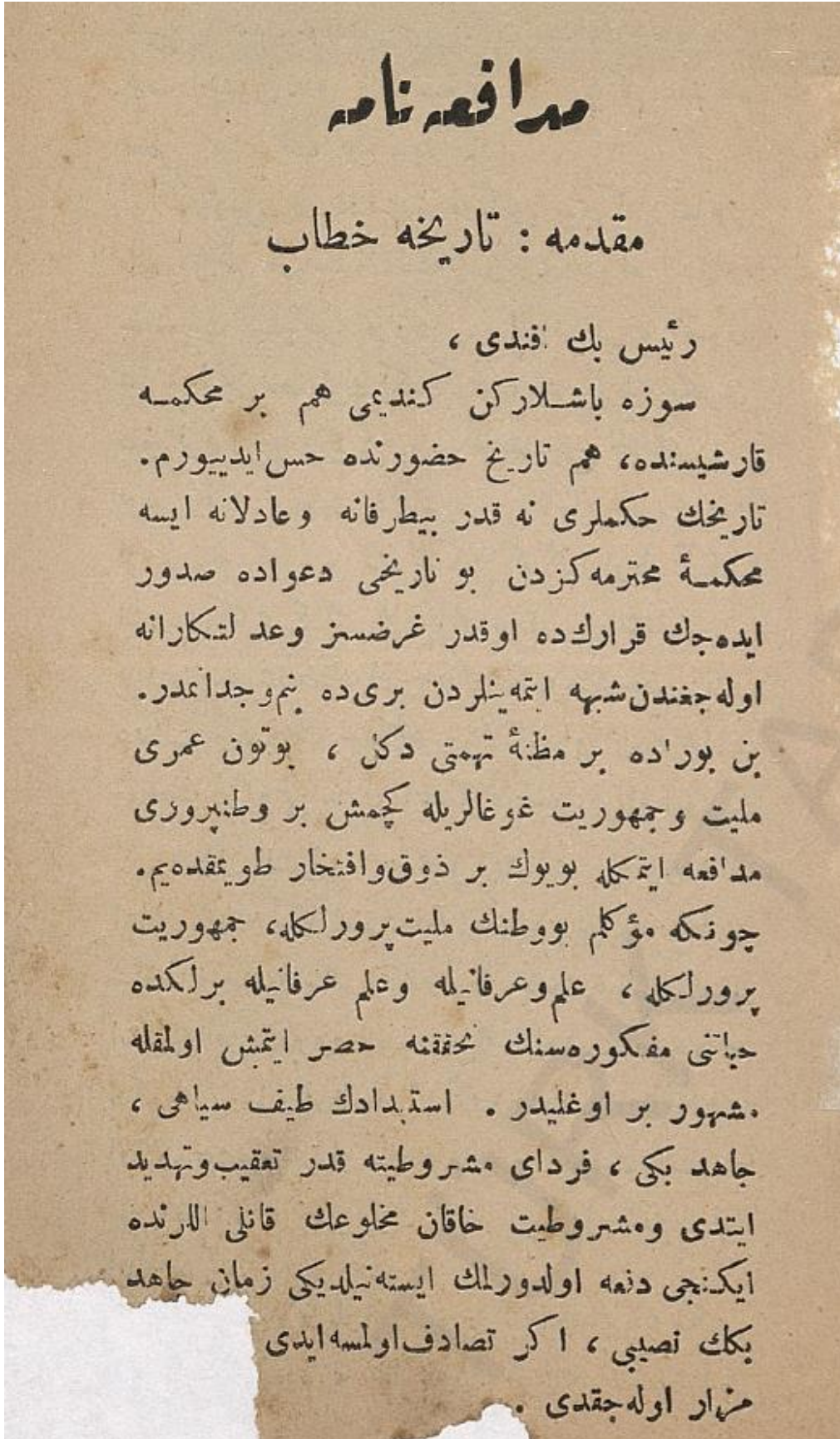
Tevhîd-i Efkâr, 6 Kanun-ı evvel 1339 (December 6, 1923).

Vatan, 1 Teşrin-i sani 1339 (November 1, 1923).

Cumhuriyet, 14 September 1925.

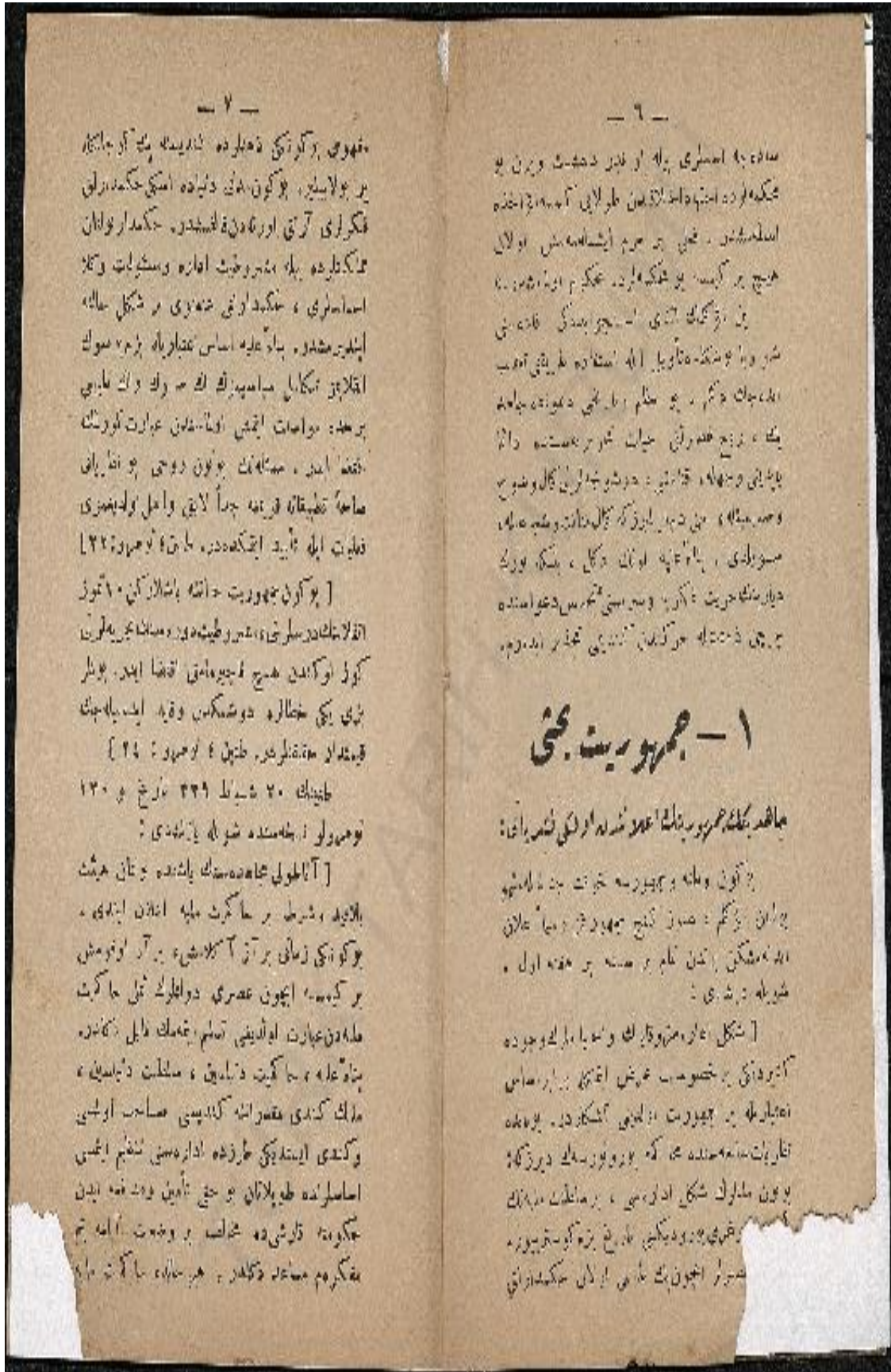

Appendix 1: Examples from Hüseyin Cahit Bey's defense

Appendix 1 (cont.): Examples from Hüseyin Cahit Bey's defense

Appendix 2: The Letter of Aga Khan and Emir Ali about caliphate in Tevhid-i Efkâr

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Bilecik Müzesi'nden Bir Grup Lydion

A Group of Lydia from Bilecik Museum

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ERPEHLİVAN¹

Öz

Bu makale Afyonkarahisar ve Bursa çevresinden ele geçmiş lydionların araştırılmasını içermektedir. Eserler bugün Bilecik Müzesi'nde korunmaktadır. Buluntu noktalarına dair kayıtlar eksik olsa da tüm olarak elde olan eserlerin mezar buluntusu olması muhtemeldir. Bursa'da ele geçen lydionlar Daskyleion kentiyile, Afyonkarahisar'da ele geçenler ise, Kelainai kentiyile bağlantılı buluntular olabilir. Her iki satraplık merkezinin de önemi tarihi ve arkeolojik kaynaklardan bilinir. Bu yerleşmelerden gelen benzer buluntular daha önce de yayınlanmıştır. Makale kapsamında yapılan araştırmalar ile Bilecik Müzesi lydionlarının Greenwalt Jr.'ın yaptığı sınıflandırma ile geçiş tipi ve geç tipe ait olduğu anlaşılmıştır. Üç grup halinde incelenebilecek eserlerden ilk grup (Kat. 1-3) M.Ö. 6. yüzyılın son çeyreği ile M.Ö. 5. yüzyıl başları arasında tarihlendirilmiştir. İkinci grup (Kat. 4) M.Ö. 5. yüzyıl başlarına, üçüncü grup (Kat. 5-7) ise M.Ö. 5. yüzyılın ortalarına tarihlendirilir. Dolayısıyla bu eserlerin Anadolu'nun Geç Demir Çağı içinde Pers hâkimiyeti altında Akhaimenid Dönemi'ne ait olduğu anlaşılmıştır. Egzotik içerikleri ile lydionlar varıl kişiler için Pers ya da yerel elitlerin mezarlarına hediye olarak bırakılmış olmalıdır. İçeriklerin kıtlığına paralel olarak azalan lydion ihracatının, M.Ö. 5. yüzyıl boyunca da Anadolu'daki merkezlere devam ettiği görülmektedir. Gerek Daskyleion gerekse Kelainai çevresinden bilinen tümülüs ve diğer mezarlar bu eserlerin orijinal kontekstleri olabilir.

Anahtar Kelimeler: Lydion, Akhaimenid, Kelainai, Daskyleion

Makale Türü: Araştırma

Abstract

This article deals with a group of lydion found from the vicinities of Afyonkarahisar and Bursa which are preserved in Bilecik Museum today. Although the records of the findspots are missing, it is possible that all they belong to the graves. They may have been found from the graves in the area around Bursa or nearby Dascylium. Those from Afyonkarahisar must have been found around Dinar, from Celaenae. The importance of both satrapal centres is known from historical and archaeological sources. Similar finds from these settlements have been published before. Researches made within the scope of the article, it is understood that the lydion of Bilecik Museum belong to the transitional-type and the late-type put forth by Greenwalt Jr. The first group (Cat. 1-3) is dated between the last quarter of the sixth century and the beginning of the fifth century BC. The second group (Cat. 4) is dated to the early fifth century BC, lastly, the third group (Cat. 5-7) is dated to the middle of the fifth century BC. Therefore, it has been understood that these containers belong to the Achaemenid Period when Anatolia was under Persian rule in the Late Iron Age. The lydion with their exotic contents must have been presented as gifts to the graves of wealthy individuals, possibly Persian or local elites. It is seen that the export of lydion which decreased in parallel with the shortage of contents, continued to the centres in Anatolia in the fifth century BC. The tumuli and rock-cut tombs known from both Dascylium and Celaenae may be the original contexts of these vessels.

Keywords: Lydion, Achaemenid, Celaenae, Dascylium

Paper Type: Research

Giriş

¹Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, huseyinerpehlivan@gmail.com

Bu makale, bugün Bilecik Müzesi'nde bulunan ancak Afyonkarahisar Müzesi ve Bursa Arkeoloji Müzesi'nden devrolunmuş yedi adet lydionun araştırılmasını içermektedir. Eserlerin hepsi envanterlik nitelikte olup, teşhir çalışmaları devam ettiğinden dolayı bugün Bilecik Müzesi deposunda korunmaktadırlar. Afyonkarahisar Müzesi'nden devrolunan eserlerin tamamı Dinar ilçesi merkezinde ikamet eden kişilerden elde edilmiştir. Bursa Arkeoloji Müzesi'nden gelen ise Bursa civarından bulunmuş olmalıdır. Envanter kayıtlarına göre eserlerin tamamı 1960'lı yılların sonunda bölge sakini kişilerden satın alınmış ya da müsadere edilmiştir. Eserlerin ait oldukları arkeolojik kontekstlere dair bir bilgi olmamasına rağmen tüme yakın olarak ele geçmiş olmaları dolayısıyla mezar kontekstlerinden gelmiş olmaları kuvvetle muhtemeldir.

Bu makale kapsamında sırasıyla öncelikle lydionların detayları ve kullanım alanları incelenecek, ardından makaleye konu olan ve daha önce yayınlanmamış eserler detaylarıyla analiz edilerek sunulacaktır. Son aşamada eserlerin tarihlendirilmesi ve Hellespontos Phrygiası Satraplığı merkezi Daskyleion'un doğusunda yer alan Bursa bölgesi ve önemli güzergahlar üzerinde bulunan Kelainai (M.Ö. 3. yüzyıl ve sonrasında Apameia Kibotos) çevresinin Akhaimenid Dönemi'ndeki arkeolojik potansiyelleri ile değerlendirilerek sunulacaktır.

Çalışmalar kapsamında kullanılan yöntemler bağlamında öncelikle Bilecik Müzesi envanterinde korunan eserler incelenmiştir. Bu eserlerin bilgilerine hem Bilecik Müzesi hem de oraya devreden Afyonkarahisar ve Bursa Arkeoloji Müzesi kayıtları ile ulaşılmıştır. Buradan elde edilen bilgiler neticesinde ilgili literatür taranarak hem lydionlar ve yayılımları ile ilgili hem de hem de Afyonkarahisar ve Bursa çevresinin Geç Demir Çağı sürecine dair tarihsel ve arkeolojik kaynaklar incelenmiştir. Eserlerin buluntu bölgeleri tespit edildikten ve ilgili literatür tarandıktan sonra teknik incelemeler ve tarihlendirme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Müzede yapılan inceleme sırasında öncelikle lydionların kil içerik detayları tespit edilip kaydedilmiştir. Sonrasında eserlerin teknik kesit çizimleri ve fotoğraflanmaları da gerçekleştirilmiştir. Belgeleme çalışmalarının ardından da ilgili literatür bağlamında hem eserlerin lydionların form gelişimi içindeki yeri hem de Afyonkarahisar ve Bursa bölgesinin arkeolojik verileri bağlamında değerlendirilmiştir.

1. Lydionlar ve Lydionlar Üzerine Yapılan Çalışmalar

Lydion, ismini Lydia bölgesinden alan bir kap formunun ismidir. Antik Çağ seramik literatürü içinde kozmetik kapları sınıfına dâhil edilen lydionlar; çarkta ayrı çekilmiş bir kaide üzerinde duran geniş küresel gövdenin üstünde omuz yapan ve dışa çekik dudaklarla tamamlanan krateriskos benzeri bir formdur. Lydionlar, Geç Demir Çağı içinde Anadolu'nun Lydia ve Pers egemenliği sürecinde özellikle mezar kontekstleri içinde sıklıkla rastlanan pek çok üründen biridir. Lydion formunun örnekleri Batı Anadolu'dan çıkarak hem Anadolu'nun her noktasına hem de kuzeyde Karadeniz, batıda İtalya'ya kadar geniş bir coğrafyaya yayılmıştır (Gürtekin-Demir, 2021, s. 65; Greenewalt, 1966, s. 5; Dupont ve Lungu 2010, 132).

Lydionlar ilk kez muhtemelen 18. yüzyılda kazılmış Etrüsk mezarlarından bulunmuştur (Greenewalt, 1966, s. 2–4). Bu alandaki erken çalışmalar da hem kazılar hem de Avrupa müzelerine dağılmış eserlerin incelenmesi ile başlamıştır (Rumpf, 1920, s. 163–164). Lydionlar üzerine yapılan ilk salt çalışma ise 1920 yılında A. Rumpf tarafından yayınlanmıştır. Bu çalışmada, 1910'lu yıllarda Sardis'te yürütülen kazılar sırasında rastlanan pek çok bulgunun ışığında bunların Lydia üretimi oldukları ve antik yazarlarca da anlatılan yine Lydia kökenli bir kozmetik ürünü olan bakkaris adlı bitkinin yağını taşıdığı ileri sürülmüştür (Rumpf, 1920, s. 165–166). Bakkaris'in aynı isimli bir bitkiden elde edilen yağ, köklerinden elde edilen pudra işlevli toz gibi ürünlerin kozmetik ve tıbbi amaçlı kullanıldığı kaynaklarda mevcuttur (Greenewalt, 2010, s. 201–207; Temiz, 2020, s. 212–214; Payne, 2020, s. 178–181; Gürtekin-Demir, 2021, s. 66-68). Bakkaris hakkında tüm bu verilere rağmen kesin kökenine dair yapılan içerik analizleri kesin bir sonuç vermekten uzaktır (Payne, 2020, s. 181).

Lydionlar, literatürde önceleri krateriskos ya da kulpsuz bardak olarak anılmışlardır. Ancak iç hacimlerinin çok kısıtlı olmaları sebebiyle onların içki kabından ziyade daha değerli bir kozmetik ürününü depolama amaçlı kullanılmış olduğu da ileri sürülmüştür (Rumpf, 1920, s. 164–165). Sir J. Beazley tarafından muhtemelen Thaliarkhos isimli bir kişiye ait bir stannos üzerindeki grafitto ile lydion isimli kapların varlığı saptanmış (Beazley, 1927, s. 349–350) ve yine kendisi tarafından form, bu isim ile literatüre kazandırılmıştır (Greenewalt, 1966, s. 2–3). Seramik örneklerinin son derece yaygın olarak ele geçmesine rağmen lydionların pişmiş toprak dışında metalden yapılmış örnekleri de mevcuttur. Metal lydionlara iyi bir örnek olarak kaidesi kaybolmuş bir lydion, Uşak İkiz Tepe Tümülüsü’nden bulunmuştur (Özgen ve Öztürk, 1996, s. 108, Kat. 63).

Bir kozmetik kabı olduğu kabul gören lydionların, 20. yüzyılın ortalarına doğru çoğalan arkeolojik çalışmalar ile sayıları da hızla artmıştır. Bunun üzerine, Sardis ekibinden C. H. Greenewalt Jr. tarafından 1966 yılında tamamlanan doktora tezinin ilk bölümü lydionları ele alır ve bu konu ile ilgili temel kaynaklardan biridir (Greenewalt, 1966, s. 1–119). Bu çalışma ile yalnızca Sardis değil aynı zamanda o döneme kadar yayınlanmış tüm örnekler ve müzelerdeki eserler de incelenerek form gelişimi, bezeme çeşitleri ve tarihlendirilmeleri üzerine çalışılmıştır.

2. Lydionların Form Gelişimi, Bezeme Çeşitleri ve Tarihlendirilmeleri

Lydia üretimi lydion formları temelde iki ana gruptan oluşur (Greenewalt, 1966, s. 44–102). C. H. Greenewalt Jr. tarafından ortaya koyulan tipolojiye göre ilk grubu “şişkin karınlı” formlar oluşturur. En yaygın grup olan bu tip erken olan formdur ve genel olarak şu şekilde tanımlanır: Düz veya hafif eğri dışı çekik dudak, dışı açılan yüksek boyun, yüksek omuzlu küresel ve bazen yivlendirilmiş gövdeye alçak bir kaide eklenmiştir. Bu gruba ait formların pek çoğunun tamamı metalik firnis ile kaplıdır. Firnis ince sürüldüğü için damarlı bir görünüm sergiler. Pek çoğu üzerinde bu firnis üzerine eklenmiş bant bezemeler de vardır. Bu bantlar ince ve az boşluklu bir düzende koyu firnis boya ile ağız ve omuz üzerinde yer alırlar ve kabın alt bölümüne doğru yok olurlar. Bu gibi bezemeler pek çoğunun ağız ve omuz kısımları beyaz astarlıdır. Bu grupta azınlık olan bir kısım, kabın alt yarısında ve omuz kısımlarında mat gri astar üzerine kahverengi renkte kalın bantlara sahiptir. Genellikle boyun ve kaide kısımları tümüyle firnislenmiştir. Bunlara ek olarak mermer taklidi bezemeler (sulandırılmış firnis boyanın eksenden hafifçe sağa ve sola kaydırılarak bir hat üzerine hareket ettirilmesi suretiyle, birbirine paralel dalga benzeri motiflerin kapların üzerine uygulandığı bir bezeme tekniği) de bu grubun en bilinen uygulamalarındandır. Mermer taklidi bezeme büyük çoğunlukla yatay olarak uygulanır (Gürtekin, 1998, s. 207). Plastik bezeme olarak gövdede yer alan yatay yivler de grubun bir diğer karakteristiğidir (Greenewalt, 1966, s. 6–7).

Daha sonra ortaya çıkan grup ise “geç” olarak sınıflandırılmıştır. Geç tipin formu; dikey ya da dikeye yakın açılı boyun, küçük küresel ya da basılmış gövde, yüksek ve dikey kaide ve daha az iç hacim ile tanımlanır. İlk grup gibi geç grup da sıklıkla metalik firnis ile damarlı şekilde bezenmiştir. Bunun üzerine daha koyu ince bantlar ağız ve omuz kısımlarında yer alır. Buna ek olarak mat turuncumsu boya boyun ve dudak kısmını kaplarken omuz ve gövdede ince bant bezemeler gözlemlenebilir (Greenewalt, 1966, s. 35–36).

İki ana grubun arasında yer aldığı düşünülen geçiş tipi (M.Ö. 6. yüzyılın sonları) ise küresel gövdeli şişkin karınlılar ve onlardan türemiş ince gövdeli geç tip arasına yerleştirilmiş bir grup eser tarafından temsil edilmektedir. Bu ara grup, geç grup lydion kili ile yapılmış ancak şişkin karınlı grubun bezemelerini barındıran bir geçiş grubudur (Greenewalt, 1966, s. 38–40).

Lydionların Sardis kilinden yapılmış ilk grubu oldukça kaba, yoğun altın mikalı, pembemsi turuncu renkli ve yumuşak dokulu ve yüzeyden kopmalara müsait bir yapıya sahiptir (Greenewalt, 1966, s. 8). Diğer grup ise yine Sardis türü bezemelere sahip, daha sert, daha ince katkılı ve daha az mikalı hamura sahiptir (Greenewalt, 1966, s. 8). Bu Lydia örneklerinin dışında Bayraklı höyüğünden gelen lydionlar arasında bir Lydia dışı üretim örneği de

bulunmuştur (Greenewalt, 1966, EG. 24). Gordion Küçük Höyük'ten bulunmuş temiz ve katkısız kil hamuruna sahip, iyi pişirilmiş ve pembe-devetüyü renkli lydionların formları Sardis örneklerine benzese de yerel üretim oldukları düşünülmüştür (Greenewalt, 1966, s. 8–9). Daskyleion örneklerinde ise Sardis kili haricinde, az mikalı ya da mikasız kırmızı ve çok yoğun mikalı kırmızıdan kahverengiye renkli azınlık kil grupları daha bulunur (Gürtekin-Demir, 2002, s. 138).

Lydionlar, kesin olmamakla birlikte M.Ö. 7. yüzyılın başından itibaren başlayarak, M.Ö. 6. yüzyılda özellikle yüzyıl ortasında çok popüler olmuş bir formdur (Greenewalt, 1966, s. 94). Erken grup olan şişkin karınlıların üretimi M.Ö. 6. yüzyılın sonlarına kadar uzanmakla beraber, özellikle M.Ö. 530–510 yılları arasında yaşanan geçiş süreci sonrasında en geç olarak M.Ö. 450 yıllarında yerini geç tiplere bırakmıştır (Greenewalt, 1966, s. 10–19, 99–100). Yivli lydionlar da şişkin karınlılar ile paralel bir kronoloji sergilemekle beraber ve en geç örneği M.Ö. 5. yüzyıla ait bir mezarda bulunmuştur (Greenewalt, 1966, s. 20). Geç grubun kronolojisi ise çok net değildir ancak M.Ö. 500 civarı ile başlayıp M.Ö. 4. yüzyılın içlerine kadar gittiği bilinmektedir (Greenewalt, 1966, s. 36–37).

Anadolu'da mezar kontekstlerinin yanı sıra yerleşim alanlarından da bulunabilen Lydionlar, muhtemelen Lydialıların ihraç ettikleri tek seramik formudur (Gürtekin-Demir, 2002, s. 131). Bu formun ortadan kalkması ise genellikle içerdikleri ürünler konusunda olası bir kıtlık ile açıklanır. Bu kıtlığa göre M.Ö. 6. yüzyılın üçüncü çeyreğinden itibaren lydionların azaldığı görülür M.Ö. 5. yüzyılın başından itibaren lydionların boyları ve hacimlerinin azalması da bu kıtlığa kanıt olarak sunulur. M.Ö. 4. yüzyılın ortası veya hemen sonrasında ise içeriklerin tamamen tükendiği ve dolayısıyla lydion endüstrisinin de tamamen durmuş olabileceği düşünülmür (Greenewalt, 1966, s. 102).

3. Bilecik Müzesi Envanterinde Bulunan Lydionlar

Bilecik Müzesi'nde korunan lydionların tümü bant bezemelidirler. Lydionların genel özelliklerine paralel olarak eserlerin yüzeylerinde de pullanma ve yer yer dökülmeler gözlemlenir. Buna ek olarak yüzey dokusu bozulmuş olup tozlu bir görünüm sergilemektedir. Orta sertlikte pişirilmiş, altın rengi az mikalı ve ince kireç katkılı, 5YR 6/6 ve 7,5YR 7/6 tonlarındaki (Munsell Soil Charts, 2009) kırmızımsı sarı-açık kırmızı arasında değişkenlik gösteren kil rengine sahiplerdir. Bu özellikleri ile Sardis üretimi lydionların kil yapıları ile benzeşirler.

3.1. Katalog 1: A.602

Envanter numarası: A.602 (Bilecik Müzesi), 7925 (Afyonkarahisar Müzesi), Yükseklik: 10,1 cm., Ağız Çapı: 4,7 cm., Gövde Çapı: 8,1 cm., Kaide Çapı: 2,9 cm., Müzeye İlk Geliş Tarihi: 11.03.1969 (Afyonkarahisar Müzesi), Buluntu Yeri: Dinar (O. Bozoklu'dan müsadere). Kil rengi: 7.5YR 6/6 kırmızımsı sarı.

Eser iki parça halinde korunmuştur, boyun ve gövdenin birleşim noktasından kırılarak sonradan yapıştırılmıştır. Ağız kısmında kırık ve eksik parçalar, boyada ve yüzeyde dökülmelerin yarattığı deformasyon görülmektedir. Boyun, gövde ve kaide kısımlarında yer yer boyalarının döküldüğü görülmektedir. Konik yüksek kaideli, küçük ve basık-bikonik gövdeli, kısa ve dikey boyunlu, dışa çekik dudaklı bir forma sahiptir. Koyu kırmızı tonda astar üzerine beyaza yakın açık renkli ek boya ile omuz kısmından itibaren gövde üzerinde bant bezemeler oluşturulmuştur (Şekil 1).

Şekil 1. Katalog 1: Bilecik Müzesi A.602 (Çizim ve fotoğraf H. Erpehlivan)

3.2. Katalog 2: A.603

Envanter numarası: A.603 (Bilecik Müzesi), 7927 (Afyonkarahisar Müzesi), Yükseklik: 10,2 cm., Ağız Çapı: 5 cm., Gövde Çapı: 8 cm., Kaide Çapı: 2,9 cm., Müzeye İlk Geliş Tarihi: 11.03.1969 (Afyonkarahisar Müzesi), Buluntu Yeri: Dinar (M. Bozoklu'dan müsadere). Kil rengi: 7.5YR 7/4 pembe.

Eser altı parça halinde korunmuştur, ağız kısmından başlayarak omza kadar yayılan kırık parçalar sonradan yapıştırılmıştır. Bu kırıkların yarattığı ufak noksanlıklar ve ağız kısmında yoğun yüzey kaybı gözlemlenir. Boyun, gövde ve kaide üzerinde yer yer yüzeysel kopmalar ve boya kayıpları vardır. Konik yüksek kaideli, küçük ve bikonik gövdeli, kısa ve dikey boyunlu, dışa çekik dudaklı bir forma sahiptir. Sulandırılmış firnis boyanın çarkta dönen kaba uygulanması ile bant benzeri bezemeler oluşturulmuştur. Boyanın rengi yoğunluğa göre koyu kahverengiden kırmızıya doğru değişkenlik gösterir (Şekil 2).

Şekil 2. Katalog 2: Bilecik Müzesi A.603 (Çizim ve fotoğraf H. Erpehlivan)

3.3. Katalog 3: A.661

Envanter numarası: A.661 (Bilecik Müzesi), 8438 (Afyonkarahisar Müzesi), Yükseklik: 10,6 cm., Ağız Çapı: 4,1 cm., Gövde Çapı: 7,2 cm., Kaide Çapı: 3,1 cm., Müzeye İlk Geliş Tarihi: 11.03.1969 (Afyonkarahisar Müzesi), Buluntu Yeri: Dinar (Ş. Ünver'den müsadere). Kil rengi: 7.5YR 7/3 pembe.

Eser tümdür, nadir yüzeysel kopmalar ve firnis boya eksikleri dışında bir eksigi yoktur. Konik yüksek kaideli, küçük ve hafif basık gövdeli, kısa dikeye yakın boyunlu, dışa çekik dudaklı bir forma sahiptir. Omuz ve gövde üzerinde, çarkta dönen kaba firnis boya ile oluşturulmuş bant bezemeler görülür. Diğer kısımlar tamamen firnislenmiştir (Şekil 3).

Şekil 3. Katalog 3: Bilecik Müzesi A.661 (Çizim ve fotoğraf H. Erpehlivan)

3.4. Katalog 4: A.246

Envanter numarası: A.246 (Bilecik Müzesi), 510 (Bursa Arkeoloji Müzesi), Yükseklik: 12,8 cm., Ağız Çapı: 6,2 cm., Gövde Çapı: 9 cm., Kaide Çapı: 3,6 cm., Müzeye İlk Geliş Tarihi: 15.05.1969 (Bursa Arkeoloji Müzesi), Buluntu Yeri: Bursa. Kil rengi: 7.5YR 7/4 pembe.

Eser tek parçadır ancak ağız ve kaide kısmında ufak kırıklar ve eksikler, yüzeyinde boyalı ve boyasız alanlarda pullanıp dökülmeler mevcuttur. Konik yüksek kaideli, küresel gövdeli, kısa ve dikeye yakın boyunlu, hafif dışa çekik dudaklı bir forma sahiptir. Dudak kısmında ince sürülmüş siyah firnis bant, gövde kaide üzerinde çok ince sürülerek açık kahverengi görüntü sergiler. Omuz ve boyun kısmında bej renkli ek boya ile bantlar uygulanmıştır (Şekil 4).

Şekil 4. Katalog 4: Bilecik Müzesi A.246 (Çizim ve fotoğraf H. Erpehlivan)

3.5. Katalog 5: A.581

Envanter numarası: A.581 (Bilecik Müzesi), 4776 (Afyonkarahisar Müzesi), Yükseklik: 12,1 cm., Ağız Çapı: 4,2 cm., Gövde Çapı: 7,5 cm., Kaide Çapı: 2,5 cm., Müzeye İlk Geliş Tarihi: 20.05.1965 (Afyonkarahisar Müzesi), Buluntu Yeri: Dinar (Ş. Ünver'den satın alım). Kil rengi: 5YR 6/6 kırmızımsı sarı.

Eser tümdür ancak yüzeye sürülmüş firnis boya özellikle ağız ve omuz kısmında pullanarak dökülmüş, bu alanlarda sıg yüzeysel kayıplar da gözlemlenmektedir. Konik yüksek kaideli, küçük ve küresele yakın gövdeli, uzun ve dikey boyunlu, dışa çekik dudaklı bir forma sahiptir. Omuz ve gövde üzerinde, çarkta dönen kaba firnis boya ile oluşturulmuş bant bezemeler görülür. Boyun ve rezerve bırakılan alan hariç kaide neredeyse tamamen bezenmişken alt gövdede daha kalın bantlar oluşturulmuştur. Sulandırılarak uygulanmış firnis boya, pişirmenin etkisi ile siyahtan kırmızıya renklerde ve yarı şeffaf damarlı bir görünüm sergiler (Şekil 5).

Şekil 5. Katalog 5: Bilecik Müzesi A.581 (Çizim ve fotoğraf H. Erpehlivan)

3.6. Katalog 6: A.660

Envanter numarası: A.660 (Bilecik Müzesi), 8431 (Afyonkarahisar Müzesi), Yükseklik: 13,1 cm., Ağız Çapı: 4,1 cm., Gövde Çapı: 7,8 cm., Kaide Çapı: 2,7 cm., Müzeye İlk Geliş Tarihi: 11.03.1969, Buluntu Yeri: Dinar (Ş. Ünver'den müsadere). Kil rengi: 5YR 6/6 kırmızımsı sarı.

Ağız kısmındaki ufak kopmalar dışında eser tüm bir lydiondur. Ağız kısmının büyük kısmında firnis boyanın döküldüğü ve yüzeyin de aşınmış olduğu gözlemlenebilirken, diğer bölümlerde nadiren yüzeysel eksikler görülür. Konik yüksek kaideli, küçük ve küresele yakın gövdeli, uzun ve dikeye yakın boyunlu, dışa çekik dudaklı bir forma sahiptir. Omuz ve gövde kısmında birbirine yakın bantlar görülür. Boyun, alt gövde ve kaidenin büyük kısmı tamamen firnislenmiştir (Şekil 6).

Şekil 6. Katalog 6: Bilecik Müzesi A.660 (Çizim ve fotoğraf H. Erpehlivan)

3.7. Katalog 7: A.664

Envanter numarası: A.664 (Bilecik Müzesi), 8634 (Afyonkarahisar Müzesi), Yükseklik: 12,8 cm., Ağız Çapı: 5,2 cm., Gövde Çapı: 8,4 cm., Kaide Çapı: 3,2 cm., Müzeye İlk Geliş Tarihi: 12.05.1967 (Afyonkarahisar Müzesi), Buluntu Yeri: Dinar (Ş. Ünver'den müsadere). Kil rengi: 5YR 6/6 kırmızimsı sarı.

Eser tüm olmasına rağmen üzerinde yer yer pişirme sonrası oluşmuş çukurlar ve nadiren yüzeysel deformasyonlar gözlemlenir. Konik yüksek kaideli, küçük ve basık gövdeli, uzun ve dikeye yakın boyunlu, dışa çekik ve hafif sarkık dudaklı bir forma sahiptir. Omuz kısmı bantlar ise bezenmişken, ağız ve boyun tamamen bezelidir, kaidenin en altında bezemesiz bir alan bırakılmıştır. Sulandırılmış firnis boya siyahtan kahverengiye değişkenlik gösterir (Şekil 7).

Şekil 7. Katalog 7: Bilecik Müzesi A.664 (Çizim ve fotoğraf H. Erpehlivan)

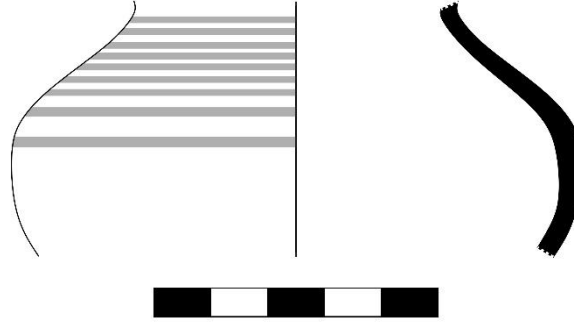

4. Lydionların Buluntu Noktalarındaki Tarihsel ve Arkeolojik Veriler

Bursa bölgesinin batısında yer alan Daskyleion'dan çok sayıda lydion bulunmuş ve yayınlanmıştır. Bu eserlerin hem yerleşme (Gürtekin-Demir, 2002) hem de civardaki tümülüslerden (Tan, 2011, s. 50; İren, 2012, s. 77; İren, vd. 2014, s. 54; Yıldızhan, 2015, 353, 358, 366) bulunmuş olması bölgenin lüks ürünlerin (Gürtekin-Demir, 2021, s. 64-65) kullanımına yatkın olduğunu göstergesidir. Pers ve Anadolu yerleşmelerinin aksine bir Hellen kolonisi olan Kios kentinden bulunmuş bir lydion parçası da vardır (Şekil 8).

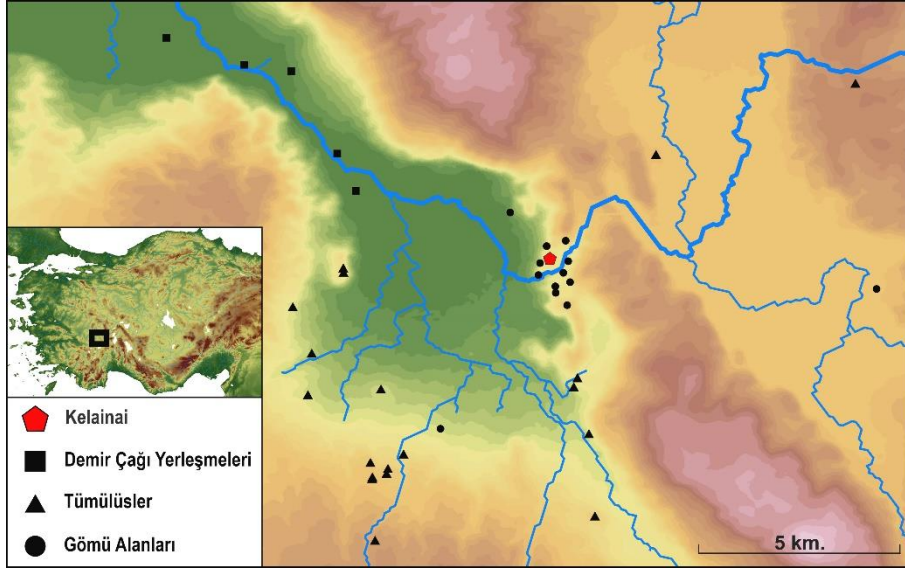
Yayınlanmamış bu lydion kentin yerleşim alanında M.Ö. 6–4. yüzyıllara ait seramikler ile bir arada bulunmuştur. Dolayısıyla tüm bu verilere rağmen 4 numara ile kataloglanmış, A.246 envanter numaralı eserin muhtemel buluntu noktasına dair bilgiler eksiktir. Buna rağmen bölgedeki tümülüsler ve diğer mezar bulguları ışığında Bursa bölgesinden bulunmuş olması şaşırtıcı olmaz.

Şekil 8. Kios'tan kazı buluntusu bir lydion parçası (Çizim H. Erpehlivan)

Afyonkarahisar grubu ise Dinar'da ikamet ettikleri kayıt altına alınmış şahıslardan 1969 yılında satın alınmış ya da müsadere edilmiştir. Bu yıllarda kaçak kazı faaliyetlerinin antikacıların teşviki ile köylüler tarafından yapıldığı ve bunlardan biri olarak Tatarlı Tümülüsü'nün de tahrip edildiği raporlanmıştır (Uçankuş, 1979, s. 305). Bu yıllarda özellikle Uşak ve Afyonkarahisar çevresindeki kaçak kazılar ve yasadışı eski eser ticaretinin son derece yoğun olduğu da bilinmektedir (Acar, 2010). Müze kayıtlarına göre yine Afyonkarahisar'dan 12 lydion daha bulunmuş ve bu eserler önceki yıllarda yapılan çalışmalarda yayınlanmıştır (Kızıltepe-Bilgin, 2018, s. 94–95, Kat. 303–309, 311–315). Dolayısıyla bu makale kapsamında yapılan incelemelerle, Dinar civarından bulunmuş olması muhtemel lydionlar arasına 6 eser daha dâhil edilmiş olur. Tüm bunlara ek olarak Dinar ilçe merkezinde konumlanmış Kelainai kenti yerleşim alanı üzerinde yapılan yüzey araştırmaları sırasında da kent alanından lydion parçası bulunmuştur (Lungu ve Dupont, 2016, s. 439, Pl. 2–13). Müzedeki eserler de muhtemelen Kelainai çevresindeki mezarlardan bulunmuş olmalıdır. Kent çevresindeki gömü alanları ve birbirine yakın tümülüs grupları, (Şekil 9) tarihlendirilmeleri bakımından her ne kadar detaylıca çalışılmamış olsalar da bu grup lydionların kontekstlerine dair bir görüş oluşturmaktadır. Detaylıca araştırılmış olan bir örnek olan Tatarlı Tümülüsü, Dinar ilçe merkezinin 35 km. kuzeydoğusundaki konumlanmış bir Akhaimenid Dönemi mezarıdır ve M.Ö. 5. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilir (Kuniholm vd., 2010, s. 87). Bu tümülüs, 5 km. güneydoğusunda konumlanmış ve üzerinde Akhaimenid Dönemi seramikleri barındıran İsmail Höyüğü (Kızgut vd., 2016, s. 26) ile bağlantılı olmalıdır. Dinar bölgesinin hemen doğusunda konumlanmış Tymandos çevresinde de tümülüsler bulunmaktadır (Hürmüzlü, 2016: Fig. 8).

Şekil 9. Kelainai çevresindeki demir çağı yerleşmeleri ve mezarlar (Harita H. Erpehlivan)

Kelainai, Orta Anadolu'nun güneybatı ucunda, Phrygia'nın güneyinde ve Pisidia ile komşu bir konumda yer almaktadır. Kent, pek çok diğer arkeolojik yerleşimde olduğu gibi dağlar arasında kalmış platolara hâkim bir noktada konumlandırılmıştır. Coğrafi konumu nedeniyle kuzeydoğu-güneybatı ve kuzeybatı-güneydoğu doğrultu yolların kavşak noktasında (Yıldız, 2012, s. 61–74, Harita 1) yer alan kentin tarih öncesine dair pek çok veri yüzey araştırmaları ile ele geçmiştir. Bu araştırmalarla Kelainai/Apameia Kibotos üzerindeki yerleşimin İlk Tunç Çağı'ndan başlayarak Akhaimenid ve sonrası dönemlere kadar uzandığı görülmektedir (Summerer ve Kienlin, 2010; Summerer vd., 2011; Lungu ve Dupont, 2016; Lungu, 2016; Ivantchik vd., 2016). Ayrıca kentin çevresinde de pek çok tarih öncesi yerleşmeye dair veriler elde edilmiştir (Koçak, 2015; Kızıltepe vd., 2016; Koçak vd., 2017a; Koçak vd., 2017b; Koçak vd., 2019; Kızıltepe-Bilgin, 2018). Kentte Afyonkarahisar Müzesi tarafından yapılan kazılar yalnızca tiyatrodan sürdürülmüş (Topbaş, 1991) ve güncel kazı çalışmaları da bu alanda devam etmektedir (Kurt, 2019). Kentle ilgili tüm tarihsel veriler incelendiğinde Kelainai'nın hem Lydialı geçmişi (Yıldız, 2012, s. 90–92; Ivantchik ve Adiego, 2016; Nunn, 2011, s. 27–29) hem de Pers elitlerin yoğun olarak iskân ettiği (Herodotos, VII.26–29; Ksenophon, I.2.9–10; Tuplin, 2011; Yıldız, 2012, s. 95–98, 182–184) bir nokta olması dolayısıyla lüks tüketim mallarına talebin yoğun olduğu ileri sürülebilir. Dolayısıyla kentle ilgili literatür bilgilerine ek olarak tüm bu grup seramikler ve kent etrafındaki tescilli arkeolojik alanlar Akhaimenid Dönemi içinde kentin önemini vurgulamaktadır.

Bulgular ve Sonuç

Makale kapsamında incelenen eserler arasında en erken tarihli olanlar 1, 2 ve 3 numaralı eserlerdir. Bu formun Sardis haricindeki en yakın benzerleri Afyonkarahisar (Kızıltepe-Bilgin, 2018: Kat. 303–308), Uşak (Temiz, 2020: Fig. 3) ve Burdur'dan (Çokay-Kepçe, 2009: Cat. 19) bulunmuştur. Bu formdaki eserler genel tipolojiye göre şişkin karınlı tipe dâhil edilen formlardan (Greenewalt, 1966: Fb. 75–100, Fb. 11) gelişerek geçiş tipini oluşturmuşlardır. Bu gruba yakın formdaki eserlerin, genellikle Smyrna'dan kontekst buluntusu geçiş tipi lydion (Greenewalt, 1966, s. 39, T/L. 2) ışığında M.Ö. 530–510 tarihlerine önerildiği görülür. Ancak bu grup eserler daha önce de önerildiği gibi daha esnek tarihlere (Temiz, 2020, s. 217), bikonik gövdeleri ile Geçiş, konik ve yüksek kaideleri ile de bu grubun sonuna hatta geç tipin başlarına (M.Ö. 500 civarı) bile dâhil edilebilirler. Dolayısıyla yüksek kaideli formları itibarıyla 1, 2 ve 3 numaralı eserlerin tarihlendirilmeleri için M.Ö. 6. yüzyılın son çeyreğinden başlayarak M.Ö. 5. yüzyılın başlarını da kapsayan bir aralık önerilebilir.

İncelenen eserler arasında nispeten daha erken olanlardan bir diğeri de 4 numaralı eserdir. Tipolojiye göre, geçiş grubunun güzel bir örneği olan eser, küresel gövdesi, geniş boynu ancak yüksek kaidesi ile geçiş tipinin en geç, geç tipin en erken tarihli eserlerinden biri olmalıdır. Smyrna örneğinden (Greenewalt, 1966: T/L. 2) daha yüksek kaideli, Alaşehir (Greenewalt, 1966: T/L. 5) ve Daskyleion yakınlardaki Eşenköy Tümülüsü buluntuları (Tan, 2011: Kat 1–2) ile çok benzer bir form ve bezeme göstermektedir. Dolayısıyla M.Ö. 5. yüzyılın başlarına tarihlendirilmelidir.

Geç tip örneği olduklarından şüphe olmayan 5, 6 ve 7 numaralı eserler, Bilecik Müzesi lydionları arasında günümüze en yakın tarihli gruptur. Bu eserler, bakkaris (aynı isimli bitkiden elde edilen kokulu yağ, bkz. Greenewalt, 1966: s. 103–116) kıtlığı sebebiyle daralan iç hacimlerine ek olarak yüksek ve dikeye yakın boyun kısımları ile şüphesizce bu tipe dâhil edilirler. Bilecik Müzesi örnekleri, geç tipin geç örneklerinde rastlanan silindirik kaideden ziyade konik kaide formlarını korumaktadır. Bu tipteki lydionların en yakın örnekleri yine Afyonkarahisar bölgesinden (Kızıltepe-Bilgin, 2018: Kat. 312–314), Burdur Uylupınar’dan (Çokay-Kepçe, 2009: Cat. 21) ve Uşak civarında bulunmuştur. Uşak buluntularından bazıları İkiztepe Tümülüsü (M.Ö. 500–480) kontekstine bağlı eserler olup form olarak daha geniş boyna sahiplerdir (Temiz, 2020, s. 217–218, Fig. 5–6). Uşak civarından gelmiş bir diğer eser ise boynunun inceliği ile kronolojik gelişimi gösterir gibidir ve İkiztepe örneklerinden daha geç tarihlenir (Temiz, 2020, s. 218, Fig. 7). Dolayısıyla M.Ö. 5. ve 4. yüzyıl boyunca kullanılan geç tip içinde 5, 6 ve 7 numaralı eserlerin M.Ö. 5. yüzyıl ortalarına yakın bir zaman aralığına tarihlendirilmeleri önerilebilir.

Sonuç olarak makale kapsamında incelenen lydionların tamamının Anadolu’nun Akhaimenid Dönemi’nde üretilerek buldukları bölgelere olasılıkla Lydia’dan ithal edilmiştir. Her ne kadar eserlerin arkeolojik kontekstleri eksik olsa da mezar buluntusu olmaları muhtemeldir.

Kaynakça

- Acar, Ö. (2010). 1959–69 Uşak-Afyonkarahisar Tarih Yağması!. In Tatarlı L. Summerer ve A. von Kienlin (Eds.), *Tatarlı: Renklerin Dönüşü* içinde (ss. 47–61) İstanbul: Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayıncılık.
- Beazley, J. D. (1927). Some Inscriptions on Vases. *American Journal of Archaeology*, 31.3, 345–353. doi: 10.2307/497825.
- Çokay-Kepçe, S. (2009). The Pottery from Burdur Uylupınar Necropolis. *Adalya*, 12, 29–76.
- Dupont, P., Lungu, V. (2010). *Synergia pontica & aegeo-anatolica*, Galati: Pax Aura Mundi.
- Greenewalt, jr., C. H. (1966). *Lydian Pottery of the Sixth Century B.C.; The Lydion and Marbled Ware*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Pennsylvania Üniversitesi Sanat ve Bilim Fakültesi, Ann Arbor.
- Greenewalt, jr., C. H. (2010). Lidya Kozmetiği. In N. D. Cahill (Ed.), *Lidyalılar ve Dünyaları* içinde (s. 201-216), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gürtekin R. G. (1998). *Lydia Seramiğindeki Yabancı Etkiler*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Gürtekin-Demir, R. G (2021). Antik Dönemin Ünlü Lydia Kozmetik ve Tıbbi Markası: Bakkaris ve Lydionlar. C. Atila ve E. Girginer (Eds.), *Antik Çağ’dan Günümüze Parfüm* içinde (s. 63-76) , Ankara: Myrina Yayınları
- Gürtekin-Demir, R. G. (2002). Lydian Painted Pottery at Daskyleion. *Anatolian Studies*, 52, 111–143. doi:10.2307/3643079.
- Herodotos. *Tarih* (çev. M. Ökmen). 2019, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

- Hürmüzlü, B. (2016). Display of Power: The Mortuary Landscapes of Pisidian Tumuli. O. Henry ve U. Kelp (Eds.), *Tumulus as Sema: Space, Politics, Culture and Region in the First Millennium BC* içinde (ss. 491–500), Göttingen: De Gruyter.
- Ivantchik, A. I. ve Adiego, I. X. (2016). Une inscription lydienne de Kelainai. In. A. I. Ivantchik, L. Summerer ve A. von Kienlin (Eds.), *Kelainai II: Kelainai–Apameia Kibotos: une métropole achéménide, hellénistique et romaine* içinde (ss. 289–299), Bordeaux: Ausonius Éditions.
- Ivantchik, A. I., Summerer, L. ve Kienlin, A. von, (eds.) (2016). *Kelainai II: Kelainai–Apameia Kibotos: une métropole achéménide, hellénistique et romaine*, Bordeaux: Ausonius Éditions.
- İren, K. (2012). Daskyleion Tümülüslerine Çarpıcı Bir Örnek: Koru Tümülüsü. *Aktüel Arkeoloji*, 25, 73–75.
- İren, K., Doğan, Z. ve Atay, Ç. (2014). Tepecik; Daskyleion'da Bir Lydia Tümülüsü. *Aktüel Arkeoloji*, 40, 62–65.
- Kızgut, R., Küçükbezci, H. G., Koçak, Ö. (2016). Afyonkarahisar İli ve İlçeleri 2014 Yılı Yüzey Araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 33.1, 21–46.
- Kızıltepe-Bilgin P. (2018). *Afyonkarahisar Yüzey Araştırmaları Işığında İçbatı Anadolu'da Demir Çağı Seramiği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü, Denizli.
- Koçak, Ö. (2015). Afyonkarahisar İli ve İlçeleri ile Uşak İli Sivasslı İlçesi 2013 Yılı Yüzey Araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 32.1, 355–374.
- Koçak, Ö., Bilgin, M., Küçükbezci, H. G. (2017a). Afyonkarahisar İli ve İlçeleri 2015 Yılı Yüzey Araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 34.1, 233–264.
- Koçak, Ö., Esen, Ö., Bülbül, S. (2017b). Afyonkarahisar İli ve İlçeleri 2016 Yılı Yüzey Araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 35.2, 355–373.
- Koçak, Ö., Esen, Ö., Kızgut, R., Koçak, T. (2019). Afyonkarahisar İli ve İlçeleri 2018 Yılı Yüzey Araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 37.3, 209–232.
- Ksenophon. *Anabasis* (çev. A. Çokona). 2015, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kuniholm, P. I., Newton M. W., Griggs C. B. (2010). Tatarlı Ahşaplarının Dendrokronolojik Analizi. In Tatarlı L. Summerer ve A. von Kienlin (Eds.), *Tatarlı: Renklerin Dönüşü* içinde (ss. 81–87) İstanbul: Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayıncılık.
- Kurt, Ü. E. (2019). *Afyonkarahisar Valiliği, İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Kazı ve Yüzey Araştırmaları Paneli*. <https://afyon.ktb.gov.tr/TR-249496/kazi-ve-yuzey-arastirmalari-panelinde-afyonkarahisar.html> (Erişim tarihi: 08.05.2021).
- Lungu, V. (2016). The Achaemenid Bowls from Celaenae. An Introduction. In. A. I. Ivantchik, L. Summerer ve A. von Kienlin (Eds.), *Kelainai II: Kelainai–Apameia Kibotos: une métropole achéménide, hellénistique et romaine* içinde (ss. 453–472), Bordeaux: Ausonius Éditions.
- Lungu, V., Dupont, P. (2016). Kelainai–Apamée Kibotos. Un faciès céramique centre-anatolien. In. A. I. Ivantchik, L. Summerer ve A. von Kienlin (Eds.), *Kelainai II: Kelainai–Apameia Kibotos: une métropole achéménide, hellénistique et romaine* içinde (ss. 437–451), Bordeaux: Ausonius Éditions.
- Nunn, A. (2011). Kelainai und seine Umgebung vor den Achämeniden. In. L. Summerer, A. I. Ivantchik ve A. von Kienlin (Eds.), *Kelainai I: Kelainai–Apameia Kibotos: développement urbain dans le contexte anatolien* içinde (ss. 17–32), Bordeaux: Ausonius Éditions.

- Özgen, İ. ve Öztürk, J. (1996). *Heritage Recovered: The Lydian Treasure*, İstanbul: Republic of Turkey, Ministry of Culture, General Directorate of Monuments and Museums.
- Payne, A. (2020). Hesychius' Lydian Glosses I. *Atti del Sodalizio Glottologico Milanese*, XIV, 173–185. doi: 10.13130/1972-9901/15416
- Rumpf, A. (1920). Lydische Salbgefäße. *Athenische Mitteilungen*, XXXV, 163–170. doi: 10.11588/diglit.29495.7
- Summerer L. ve Kienlin, A. von. (Ed.). (2010). *Tatarlı: Renklerin Dönüşü*, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Summerer, L. (2011). Die persische Armee in Kelainai. In. L. Summerer, A. I. Ivantchik ve A. von Kienlin (Eds.), *Kelainai I: Kelainai-Apameia Kibotos: développement urbain dans le contexte anatolien* içinde (ss. 33–54), Bordeaux: Ausonius Éditions.
- Summerer, L., Ivantchik, A. I. ve Kienlin, A. von. (Eds.). (2011). *Kelainai I: Kelainai-Apameia Kibotos: développement urbain dans le contexte anatolien*, Bordeaux: Ausonius Éditions.
- Tan, T. (2011). *Eşenköy Tümülüsü ve Buluntuları*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Temiz, S. H. (2020). Uşak Müzesi'nden Bir Grup Lydion. *Cedrus*, VIII, 211–222. doi: 10.13113/CEDRUS.202010
- Topbaş, A. (1991). Dinar (Apameia) Tiyatro Kurtarma Kazısı. *Müze Kurtarma Kazıları Semineri, I*, Ankara, 309–328.
- Tuplin, C. (2011). Xenophon at Celaenae Palaces, Rivers and Myths. In. L. Summerer, A. I. Ivantchik ve A. von Kienlin (Eds.), *Kelainai I: Kelainai-Apameia Kibotos: développement urbain dans le contexte anatolien* içinde (ss. 71–92), Bordeaux: Ausonius Éditions.
- Uçankuş, H. T. (1979). Afyon'un Tatarlı Kasabasında Bulunan Phryg Tümülüsü Kazısı. *Türk Tarih Kongresi, VIII.1*, 305–334.
- Yıldız, M. E. (2012). *Kelainai/Apameia Kibotos'un Tarihi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Yıldızhan, H. (2015). The Pottery with Non-verbal Graffiti and Dipinti from Dascyleium. In. R. G. Gürtekin-Demir, H. Cevizoglu Y. Polat, G. Polat ve G. R. Tsetschladze (Eds.), *Archaic and Classical Western Anatolia: New Perspectives in Ceramic Studies* içinde (s.345–371).

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Makale kapsamında incelenen eserler için izin sağlayan Bilecik Müzesi Müdürlüğü'ne, zimmet sahibi Erkan Toplu'ya, yardımları için Tuba Konuk'a, harita verileri için Özlem Çakar-Kılıç'a ve bu eserlerin müzelere kazandırılmasında emeği geçen tüm meslektaşlarımıza saygı ile teşekkür ederim.

Balkan Göçmenlerinin Sofra Kültürü: Tekirdağ Malkara Örneği*

Culinary Culture of Balkan Immigrants: Tekirdağ Malkara Case

Öğr. Gör. Emre VAROL¹, Dr. Öğr. Üyesi İlkay GÖK²

Öz

Balkan yarımadası coğrafi olarak doğunun batıya geçiş rotası, batının da doğuya geçiş kapısı niteliğindedir. Bundan dolayı ki yıllar boyunca birçok medeniyete hem ev sahipliği yapmış hem de geçiş güzergâhı olmuştur. Balkanlarda yaşayan toplulukların farklı medeniyetler ile etkileşimi sayesinde yemek çeşitliliğinin artmasına katkıda bulunmuştur. Çeşitli Türk boylarının Balkanlar'da yerleşmesi ve yıllar geçtikten sonra bazı yerleşimcilerin Türkiye'ye dönmesiyle beraberlerinde getirdikleri mutfak kültürü etkileşimde bulunduğu toplumun mutfak kültürünün çeşitlenmesine sebebiyet vermiştir. Balkan mutfaklarını ülkeler bazında incelemek olursak; Arnavut, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Karadağ, Kosova, Makedonya, Romanya, Sırbistan ve Yunan mutfak kültürlerinden oluştuğunu görebiliriz. Balkan mutfakları coğrafi, ekonomik, dini, kültür vb. sebeplerden dolayı birbirlerine çok benzemektedir. Hatta bugün dahi birçok ürün farklı ülkelerde aynı isimde anılmakta hatta Türkçede de kullanılan yemekler ve araç-gereçler bulunmaktadır. Yapılan çalışmada Tekirdağ'ın Malkara ilçesinde yaşayan Balkanlar'ın çeşitli vilayetlerinden göçmüş olan 20 mahalleden 47 kişi ile görüşülmüş, mutfak kültürü, sofrada adapları ve yemek tarifleri kayıt altına alınmaya çalışılmıştır. Çalışmanın amacı yaşlı ve ulaşılması zor olan 1. ve 2. nesil göçmenlerin bilgi birikimlerinin kayıt altına alınarak gelecek nesillere aktarabilmektedir. Trakya bölgesinde mutfak kültürü hakkında yapılan çalışmaların azlığı ve birçok farklı etnik yapıyı bulundurması sebebiyle ileride yapılacak çalışmalar için de kaynak olunması amaçlanmaktadır. Ayrıca yörenin mutfak kültürünün zenginliği göz önüne alındığında, tanıtım faaliyetleri amacıyla öneriler son bölümde sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Balkan, mutfak kültürü, sofrada adabı, Tekirdağ, Malkara.

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The Balkan peninsula is geographically the route of the east to the west and the west to the east. Therefore, it has been both home to many civilizations and a transit route over the years. It has contributed to the increase in food diversity thanks to the interaction of communities living in the Balkans with different civilizations. With the settlement of various Turkish tribes in the Balkans and the return of some settlers to Turkey after many years, the culinary culture they brought with them led to the diversification of the culinary culture of the society in which they interacted. If we explore the Balkan cuisines on a country-by-country basis; We can see that it consists of Albanian, Bosnia and Herzegovina, Bulgaria, Croatia, Montenegro, Kosovo, Macedonia, Romania, Serbia and Greek culinary cultures. Balkan cuisines are very similar for geographical, economic, religious, cultural, etc. reasons. Even today, many products are called by the same name in different countries and there are even meals and tools used in Turkish. In the study, 47 people from 20 neighborhoods from various provinces of the Balkans living in The Malkara district of Tekirdag were interviewed and culinary culture, table manners and recipes were recorded. The aim of the study is to record the knowledge of the elderly and hard-to-reach 1st and 2nd generation immigrants and pass them on to future generations. Due to the lack of studies on culinary culture in the Thrace region and the presence of many different ethnicities, it is aimed to be the source for

* Bu çalışmanın ilk hali, 09/09/2020 tarihinde birinci yazarın ikinci yazarın danışmanlığında tamamladığı "Balkan Göçmenlerinin Sofra Kültürü Tekirdağ Malkara Örneği" adlı yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

¹Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Kemaliye Hacı Ali Akın Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, emre.varol@erzincan.edu.tr

²İstanbul Okan Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, ilkay.gok@okan.edu.tr

future studies. In addition, given the richness of the culinary culture of the region, suggestions for promotional activity are presented in the last section.

Keywords: Balkan, culinary culture, manners of table, Tekirdağ, Malkara.

Paper Type: Research

Giriş

Balkan kelimesi aslen Türkçe bir kelime olup “sık ormanlarla kaplı sıradağ ya da çalılıklarla kaplı engebeli arazi” anlamına gelmektedir. Avrupa ve İngiltere edebiyatında “Haimos” olarak da geçmektedir (Oruç, 2009, s. 50). Osmanlı yöneticileri ayrıca Balkan toprakları için, “Rum-Eli”, “Rumeli-i Şahane” ve “Avrupa-i Osmanî” olarak adlandırmış ve yazışmalarda kullanmıştır (Uğur, 2018, s. 10). Balkan Yarımadası VI. yüzyıldan itibaren birçok Türk boyunun gelip yerleştiği bir yurt olmuştur. Asya’dan, Kuzey Karadeniz’den, doğudan birçok Türk kavmi buraya gelmiş ve yerleşmiştir. Türk kavimleri buraya yerleştikten sonra birçoğu buranın yerli halkı olan Trak, Dac ve Slav kabileleriyle yaşamış ve bir kısmı asimile olmuşlardır. XI. yüzyılda gelen Peçenek ve Uz gibi Türk kavimleri Balkanlarda güçlü bir hanlık olan Bulgar hanlığını kurmuşlardır. Ancak onlar da bir süre sonra asimile olmuşlardır (İnancık, 2016, s. 15).

Osmanlı devleti kurulduğu 1299 yılından itibaren yıkılış sürecine kadar sürekli topraklarını genişletme ve gaza politikasını sürdürmektedir. Osmanlı kurulduğu yıldan itibaren 200 yıl içerisinde büyük toprak fetihleri yapmış ve zenginleşmiştir. Doğuda Anadolu topraklarını almaya başlamasının ardından yüzünü batıya, Balkanlara çevirmesiyle kısa zamanda büyük bir İmparatorluk haline gelmiştir. Osmanlı bu kurulduğu yıllar içerisinde “Balkan İmparatorluğu” olarak doğup gelişti. Osmanlı için Balkan toprakları büyük bir önem arz etmekteydi. Balkanların önemli olmasını altı nedende toplayacak olursak ilki; Balkan toprakların muhafazası ve güvenli bir şekilde kalması aynı şekilde Osmanlı topraklarının da kalması demektir. İkincisi, Balkanlar, ordu, saray ve kalabalık şehirlerin tarımsal ve hayvansal ürünlerini karşılıyordu. Üçüncüsü, Balkanlar göç yolları ve ticaret yolları içerisinde kaldığından dolayı zengindi ve bu zenginlik vergi yoluyla Osmanlı hazinesini için önemli bir gelir kaynağıydı. Dördüncüsü, garptan meydana gelen bilimsel ve teknolojik gelişmeler Balkanlar yoluyla Osmanlı’ya getiriliyordu. Beşincisi, Balkanlar Osmanlı için devşirme sisteminin uygulandığı bir yerdi. Sonuncusu ise, Balkanların ileri bir karakol durumunda olmasıydı. Avrupa veya batıdan gelecek tehditlere karşı bir savunma hattı olmasıdır. Bu nedenlerden dolayı Osmanlı, Balkan fetihlerine oldukça önem vermiştir diyebiliriz. Fetih ettikleri toplumları ihya etmeye çalışmış, gerek medrese, hastane, köprü, suyuolları, hanlar, yollar vb. icraatlar yapmış, gerekse, kimsenin din, dil, ırk, mezhep, can ve malına karşı amannameler çıkararak toplumu bir arada ve huzurlu bir şekilde yaşatma politikasını izleyerek kazandığı topraklarda kalıcı olmuştur. XIV. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı, Balkanlarda etken bir güç olmaya başlamış ve bununla birlikte halk birbirleriyle kültür alışverişinde bulunmuştur. Ancak Balkanlardaki Türkler, Balkanlar’daki kültür ve yaşamın belirleyici unsuru olmuştur. Halkın dinlerini değiştirmese bile Türklerin din, inanış, yaşayış, kültür ve geleneklerini taklit etmeye başlamıştır (Erman, A. 2003; Sancaktar, 2011, s. 31).

TDK’ye göre göç, ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret” olarak ifade edilmektedir (sozluk.gov.tr, 2022). Göçmen de kısaca göçü gerçekleştiren olarak adlandırabiliriz. Türk toplumları tarih sahnesine çıktığından bu zamana kadar irili ufaklı göçler yapmış ve yaptığı göçlerle birçok kültür etkileşimine maruz kalmıştır.

1363 yılında Hacı İlbey’in Malkara’yı fethetmesiyle bölgede yaşayan Rum ve Ermeni nüfusu zaman içerisinde Türk-Müslüman nüfusunun içerisinde azınlık olarak yaşamaya başlamıştır. Bölge, farklı kültürden insanların bir arada yaşaması, coğrafi konumu, flora ve faunası sayesinde mutfak kültürü bakımından gelişme göstermiştir (Eren, 1998, s. 17).

1. Balkan Ülkelerinin Sofra Kültürleri

Osmanlı İmparatorluğu Balkanlarda Arnavut, Boşnak, Bulgar, Hırvat, Karadağ, Kosova, Makedon, Romen, Sırp ve Yunan mutfak kültürleriyle etkileşimde bulunmuştur. Bu etkileşim sayesinde karşılıklı olarak mutfak kültüründe gelişim olmuştur.

Arnavutlar misafirleri için Türkler gibi geniş sofralar kurar ve onlar için özel yemekler yaparlar (Uğurlu, 2015, s. 52). Kahvaltıda domates, salatalık gibi ürünlerin yanında pilav, sebze ve et yemeği de servis edilebilmektedir (Molla, 2019, s. 124). Öğle yemeği günün en önemli ve ana öğünüdür ve genellikle, taze salata, sebze ve et tüketilmektedir. Deniz ürünleri genellikle kıyı kesimlerde tüketilmektedir. Yüksek rakıma sahip olan yerlerde ise tütsülenmiş et ve fermente sebzeler sıklıkla tüketilmektedir. Mutfaklarında en çok kullanan ürünler; baharat çeşitleri, otlar (maydanoz, nane, defneyaprağı, fesleğen, kereviz sapı, mercanköşk ve biberiye), limon, domates, sirke, yoğurt, sarımsak ve acı biberdir (Uğurlu, 2015, s. 54). Arnavutların en popüler yemeklerine biftek, qebaps, qofte, fergësë tirana (biberli, yumurtalı ve domatesli Tiran'a özgü et yemeği), kukurec (kokoreç) örnek olarak verilebilir. En meşhur yemekleri ise; Tavë kosi (Elbasan yöresinde kuzu eti, yoğurt ve yumurta ile yapılan tepsi yemeği), speça me gjize (lor peyniri, pirinç ve baharatlarla doldurulmuş biber dolması) ve perime ne zgare (ızgara sebzeler) örnek verilebilir (Masotti, 2018). En bilindik tatlılarına haxhi makulle (şekerpare benzeri cevizli veya fındıklı şerbetli tatlı), bakllavë (baklava), aşure, helva ve mafishi (kızartılarak yapılan üzerine pudra şekeri dökülüp servis edilen bir çeşit hamur işi tatlısı) örnek verilebilir (Molla, 2019, s. 125).

Boşnaklar geleneksel olarak sofra günde üç ana iki de atıştırma öğün tüketilmekteydi. İlk öğün olan sabah kahvaltısı, kış mevsimi haricinde sabahın erken saatlerinde hazırlanmaktadır. Öğünde pişmiş fasulye, sütlü mısır ekmeği, peynir, patates çorbası ve peynirli mısır ekmeği gibi yemeklerden oluşmaktaydı. Sabah kahvaltısında genellikle çay tüketilmektedir. Boşnak zengin ve şehirde oturan aileler ilk öğünlerini kuşluk vaktinde yapmaktadırlar. Bu öğüne "užina" adı verilmektedir. Užina öğününde kahve, ekmek, peynir ve reçel türü kahvaltılıklar tüketilmektedir. Zengin olmayan veya şehir dışında yaşayan diğer halk da ilk atıştırma öğününü kuşluk vaktinde yapmaktadır. Öğünde beyaz ekmek, turta, kahve veya mısır ekmeği tüketilmektedir. Öğle yemeğinde fasulye, etli lahana yemeği, çorba ve etli sebze yemekleri tüketilmektedir. Akşam yemeği veya son atıştırma öğünleri ise gün batımına yakın saatlerde tüketilmektedir. Bu öğünde öğle yemeği veya atıştırma öğünlerinden kalan yemekler, fırında turta ve soğan yahnisi gibi yemekler tüketilir (Alibabić, vd. 2012, s. 1665-1667). Yemek kültürüne çok önem veren Boşnaklar büyük davetler düzenlemekten ve piknik yapmaktan çok hoşlanmaktadırlar. Yapılan bu piknikler de "teferiç" olarak adlandırılmaktadır (Saçılık, vd. 2018, s. 304). Uzun yıllar ortak Türk mutfak kültürü ile iç içe yaşayan Boşnaklarda Türkçe isimli yemekler gözlenebilmektedir. Bunlara; sarma, imam-bajildi (imam bayıldı), kadun-butuci (kadınbudu köfte), soğan dolma, dolma, çufte (Özder, 2012, s. 126), begova çorba (bey çorbası), sehrija çorba (şehriye çorbası), škembe çorba (işkembe çorbası), tutmaç (tutmaç çorbası), cevapčić (cevapi-kebab), šišćevap (şiş kebab), bungur, (bulgur pilavı), baklava, kadaif, halva ve haşure (aşure) örnek verilebilir (İyiyol, 2010, s. 472). Boşnak mutfağına ait en meşhur yemekler ise; Bihački japrak (etli yaprak sarma), hadžijski cevab (mantarlı kebab), jahnija (dana etli yahni) (Avdić, 2016), klepe (kıymalı veya peynirli ispanaklı mantı) pita (Bosna pidesi) (Murić, 2017), kaymaçına (süt, şeker ve yumurta ile yapılan krem karamel benzeri tatlı), dudove (Boşnak şekerpare), trileçe (en önemli özelliği üç çeşit süt kullanılarak yapılan bir çeşit tatlı), Boşnak böreği (kömür ateşinde ve bakır tepside pişen patatesli, ispanaklı, kabaklı veya pırasalı börek çeşidi) ve Boşnak mantısıdır (içi kıymalı fırında pişen ve üzerine yoğurt ile servis edilen bir mantı çeşididir) (Hacımuto, 2019).

Bulgar mutfağı Akdeniz, Osmanlı ve Yunan mutfaklarıyla benzerlik göstermektedir. Bulgar mutfağında tüketilen ürünler mevsimlere göre değişiklik göstermektedir. Örneğin kış mevsiminde domuz, nadenitzi (sucuk) ve diğer hayvansal gıdalar, ilkbahar ve yaz mevsiminde kuzu, tavuk ve yeşillikler gibi daha hafif bir beslenme düzenini seçerler. Bulgaristan'da kışları

çok sert geçer ve halk için stok yapılabilen sebze ve baklagillerin önemi çok büyüktür. Baklagil olarak kuru fasulye, mercimek ve bezelye gibi ürünler genellikle haşlanarak kullanılır ve tipik Bulgar mutfağının temelini oluştururlar. Bulgarlar yemeklerinde baharat olarak genellikle sarımsak, karabiber, kekik, nane, defneyaprağı ve acı biber kullanır (Uğurlu, 2015, s. 48). Bulgar mutfağının en önemli lezzetlerine; shopska salata (klasik çoban salatası üzerine yöresel 'sirene' peyniri konularak servis edilir), shkembe chorba (ışkembe çorbası), banitsa ya da banichka (baklava hamurunun içerisine yoğurt, yumurta ve peynir konularak yapılan börek), meshana skara (karışık ızgara), moussaka (patates ve kıyma ile yapılan üzerine yoğurtlu harç ile pişen musakka), byurek peppers (biber dolması), boza, ayryan (ayran) ve rakia örnek verilebilir (bir tür alkollü içki) (Stoyanova, 2019).

Hırvat mutfağının ana özelliği ürün çeşitliliğidir. Ülke dört ana bölgeye sahiptir ve her bölgenin kendine özgün ürün çeşitliliği ve lezzetleri bulunmaktadır. Ülkenin güney ve batı kesimi olan Adriyatik kıyılarında kullanılan yiyecekler genel olarak hafif lezzetler ve deniz ürünleri içermektedir. Mürekkep balığı, kalamar, ahtapot ve kabuklu deniz ürünleri bu bölgede sıklıkla kullanılmaktadır. Bölgede ayrıca bakliyat, yabancı otlar, kuşkonmaz vb. ürünler de tercih edilmektedir. Zeytinyağı bu bölgenin mutfak kültürünün en popüler lezzetlendiricilerine örnek verilebilir. Kırmızı et olarak genellikle koyun eti kullanılmakta ancak az da olsa dana eti mutfak kültüründe kullanıldığı görülmektedir. Ülkenin merkezinde kalan Lika-Senj ve Gorski Kotar bölgelerinin mutfaklarında et sıklıkla kullanılmaktadır. Kırmızı et olarak kuzu, oğlak, dana, domuz ve av etini tercih edilmektedir. Etlar fasulye, pancar, lahana gibi ürünler ile yahni olarak, ızgarada, çevirmede veya tütsülenerek tüketilebilmektedir. Kuzey Hırvat mutfağında ise domuzun, taze ve kurutulmuş gıdaların ve nehir balıklarının kullanıldığı bir yemek kültürü oluşturmuştur. Hırvat mutfağı birçok Balkan mutfağında olduğu gibi karşılıklı etkileşimler sonucunda Osmanlı mutfak kültüründen de etkilenmiştir. Balık suyu hazırlama, balık kurutma ve güveçlerin yanında pilav ve sebze gibi garnitür hazırlama teknikleri Osmanlı mutfak kültürünün etkisi ile kullanılmaya başlanmıştır (Barbieri, 2015, s. 6-10; Klemenčić, vd. 2019). Hırvat mutfağının önde gelen yemekleri ise; peka-cripnja (ahtapot ve patates ile hazırlanmış soslu bir yemek), crni rizot (siyah rizotto), bakalar (kurutulmuş morina balığı ve patates ile yapılan bir çeşit yemek), fuži (bir çeşit makarna genellikle beyaz türüf mantarı ile servis edilir), punjene paprike (kıymalı biber dolması genellikle patates püresi ile servis edilir) ve klipici (hilal şeklinde bir çeşit çörek) örnek verilebilir (Begonja, 2019).

Karadağlılar günün ilk öğününde ekmek, peynir, jambon ve diğer hamur işlerini tüketmektedirler. Günün ikinci öğünü geleneksel olarak öğle vaktinde veya öğleden sonra tüketmektedirler. Karadağlılar için günün en önemli öğünü öğlen yemeğidir. Öğün çorba, ana yemek, peynir ve ekmekten oluşmaktadır. Akşam yemeği aile için bir ritüel niteliğindedir. Akşam yemekleri genellikle hafif olmakla birlikte yumurta, peynir, patates ve kızarmış etten oluşmaktadır (Republic of Montenegro, 2019). Karadağlılar tatlı ve hamur işi olarak reçel, pasta, turta, börek ve baklava tüketmektedirler (Vujačić vd. 2017, s. 43-44). En önemli yiyeceklerine; gradele (balık ızgara), ruštule (kızartılmış uzun ve kalın erişte benzeri tatlı), kastradina (kurutulmuş koyun eti) (Kovačević ve Vujačić, 2016, s. 100), njeğusi prosciutto (kurutulmuş bütün domuz bacağı ince kesilip yerel peynir ve lahana ile servis edilir), buzara (kabuklu deniz hayvanlarıyla yapılan şaraplı bir tür güveç), ispod saca (dana, kuzu veya keçi ile yapılan içerisinde patates, soğan, domates ve biber olan bir tür güveç) ve cevapi (ızgara köfte) örnek verilebilir (Pavlovic, 2019).

Kosovalılar Türk mutfak kültüründe olduğu gibi hamur işi ve et yemeğini sıklıkla tüketmektedirler. Kosova'da bazı yemek isim ve tarifleri de Türkiye'deki muadillerine benzerlik göstermektedir. Bunlara; kapuska, börek, büryan, mücver, musakka, paça, sütlaç, tava, yahni, yoğurt, kaymak, kadayıf örnek verilebilir (Çelik, 2019, s. 283). Un ve süttten elde edilen ürünler geleneksel Kosova mutfağında önemli bir yere sahiptir. Somun ekmeği Kosova'da özellikle Ramazan ayında en çok kullanılan ekmek çeşididir. Somun ekmeği genellikle sabah kahvaltısında sucuklu yumurta ile tüketilmektedir. Süttten elde edilen ürünlere; sharii peyniri, lor

peyniri, inek sütü, keçi sütü, keçi peyniri, yoğurt, ayran ve kaymak örnek verilebilir. Kosovalılar ana yemek olarak kebab, etli biber dolması, Kosova sucuğu, lahanana sarması, tavë gore (geleneksel kuzu yemeği) ve büryan sıklıkla tüketilmektedir. Sebzeler sezonluk olarak kullanılır. Salatalık, domates ve lahananın genellikle turşusu kurur (Uğurlu, 2015, s. 54-56). Kosova’da yemek yeme zamanları eski Osmanlı geleneğindeki gibi ikiye bölünmüş durumdadır. İlk öğün kuşluk vakti denilen vakitte günün ana öğününü oluşturmaktadır. Bu öğün doyurucu olarak hazırlanmaktadır. Yemeği yiyen kişiyi akşam yenilen yemeğe kadar tok tutabilmektedir. Kuşluk öğünün belirli bir vakti olmamasına rağmen bu öğün genellikle öğle vaktine iki saat öncesine kadar tüketilmektedir. Akşam ise yemekleri genellikle gün batmadan yenmektedir. Akşam yemeklerinden sonra çay servisi ve ardından tatlı servisi yapmak gelenekselleşmiştir. Yemek saatleri aralarında sıkça Türk kahvesi ve macchiato tüketilmektedir. Kahvelerin yanında soda veya maden suyu da tüketilmektedir. Eve misafir geldiğinde “souk” adı verilen soğuk meşrubat (boza, şerbet, ayran, kola, gazoz vb.) servisi âdet olarak gelenekselleşmiştir (Çelik, 2019, s. 283). Genel olarak Kosova örf ve adetleri, yemek kültürü ve yaşantısı olarak Türklere oldukça benzemektedir. Kosova’nın Ankara Büyükelçisi Avni Spahiu’nun ifadesiyle; Kosova ve Türkiye insanları hem kültürel hem sosyal hem de dış görünüş olarak birbirine çok fazla benzemektedir. Alışkanlıklar, mizah anlayışı hatta yemekler bile aynıdır (Levent, 2019, s. 868). Geleneksel Kosova mutfağına; tepsikte (revani benzeri şerbetli tatlı), llokuma (lokma, pişi, mekik), flija (saçta pişmiş hamur üzerine krem peyniri ve diğer tatlandırıcılarla sürülüp servis edilen hamur işi), (Doggen ve Schmitz, 2017) hojvar (biber, domates, soğan ve sarımsakla yapılan bir tür sos), pershut (kurutulmuş et), kos (keçi yoğurdu) ve leqenik (ıspanak ve peynirle doldurulan mısır ekmeği) örnek verilebilir (Reusen, 2019).

Makedon mutfağı Türk, Balkan, Akdeniz, Orta Doğu, İtalyan, Alman ve Hırvat mutfağının bir kombinasyonudur. Makedon mutfağı sıcak iklimi sayesinde geniş sebze, baharat ve meyve çeşitlerine sahiptir. Dana eti, koyun eti, tavuk eti ve domuz eti sıkça tüketilen et ürünleridir. Ayrıca kaliteli süt ürünleri, yerli içkileri ve özellikle de şarapları meşhurdur. Makedonyaların hava koşulları ve modern şarap yapım teknikleri sebebiyle şarapları eşsiz bir tada sahiptir ve bunun en büyük sebeplerinin başında şarap kültürünün Roma İmparatorluğu’na kadar dayanmasıdır (Uğurlu, 2015, s. 51). Makedonların mutfak kültürünü incelediğimizde Türk mutfağıyla etkileşiminin olduğu gerek yemek ve içeceklerin Türkçe adlarından gerekse tariflerin benzerliğinden anlayabiliriz. Kadaif, tulumba, lokum, baklava, burek, musaka, popara (papara), kachamak, sarma, chorba, turli tava (türlü), rakija (rakı) benzer isimlere örnek verilebilir (Uğurlu, 2015, s. 52; Nureski, 2016, s. 377). Makedonlar yemeklerin yanında genellikle içecek tüketmezler, ancak rakı gibi yüksek alkollü içeceklerin yanında midelerini korumak için salata tüketmektedirler. Turşu yapımı yaygındır ve her mevsim tüketildiği gözlemlenmektedir. Makedonlar günde üç öğün yemek tüketmektedirler. İlk öğün kuşluk vaktinde tükettikleri “pojadok” kahvaltı, öğleden sonra tükettikleri “rucek” öğlen ve akşam vaktinde tükettikleri “vecera” adı verdikleri öğünlerdir. Sabah kahvaltıları ve öğlen yemekleri hafif, akşam yemeği ise geniş ve ana öğündür. Yemekler bütün aile bireyleriyle birlikte beraber yenmekte ve evin hanımı yemekleri servis etmekten sorumludur. Ancak günümüzde bu kültür değişmiştir (Macedonia, 2011). En meşhur yöresel yemeklere; tavçe-gravçe (güveçte kuru fasulye), taratur (yoğurt veya kefir, ceviz, salatalık ve dereotu ile yapılan cacık benzeri soğuk çorba), pindzur (domates, patlıcan ve biber ile yapılan sos), musakka (patatesten veya patlıcandan yapılan kıymalı ve beşamel soslu yemek), sarma (lahana sarması) ve palaçinki (krep) örnek verilebilir (Uğurlu, 2015, s. 52).

Romen mutfak kültürü Türk mutfak kültürüne benzer özellikler taşımaktadır. Yemek isimlerinde Türkçe örnekler sıklıkla görülmektedir. Sarmale (lahana sarması), ciorba (çorba), ciulama (çullama), imamabaildi (imambayıldı), caimac (kaymak) ve peltea (pelte) Türkçe isimli yemeklere örnek verilebilir. Romen mutfağındaki bazı araç gereçler de ortak isimle anılmaktadır. Bunlara, tingirea (tencere), capac (kapak), tipsie (tepsi), tava, ibrik ve lighean (leğen) örnek verilebilir (Mehmet, 1992, s. 152). Romen mutfağında, Türk mutfak kültüründe olduğu gibi yemeklerin yanında garnitür kullanılmaktadır. Garnitür olarak turşu kullanımı

yaygındır. Havuç, lahanana, salatalık, kelek turşusu en çok kullanılan turşu çeşitleridir. İçecek kültürü bakımından yemeklerin yanında alkolsüz içecekler tüketildiği gibi alkollü ürünler de tüketilebilmektedir. Alkollü içeceklere tuica, mastika ve uza örnek verilebilir (Gastromanya, 2016). Romen mutfak kültüründeki en meşhur yemeklere; Romen köftesi (un ve yumurta yerine karbonat ve soda eklenen ve mangalda pişirilen köfte), kozanak (yağlı ekmek hamuru içine ceviz, Türk lokumu ve kuru üzüm koyulup fırında pişirilen bir hamur işi), mici (Romen iç sucuk köftesi), ciorbă de burtă (işkembe çorbası), jumări (kızartılmış ve cips haline getirilmiş domuz yağı) ve papanaşi (ana malzemesi peynir olan donut benzeri üzerine ekşi krema ve reçel koyularak servis edilir) örnek verilebilir (Serban, 2019).

Sırp lar da Osmanlı mutfak kültüründe olduğu gibi yemeklerini günde iki öğün olacak şekilde tüketmekteydiler (Baltic, vd. 2018, s. 54-57). Osmanlının Sırbistan'ı ele geçirmesiyle Sırp ların mutfak kültüründe bugün dahi görebileceğimiz bazı tarifler yer edinmiştir. Sarma ve dolma çeşitleri, pilavlar, börekler, tulumba ve baklava, reçeller, şerbetler ve kahve gibi çeşitli gıdalar hem Müslüman halk hem de Hıristiyan halk tarafından tüketilmektedir. Sırp mutfak kültüründe halen Türkçe mutfak kültürünün izleri rastlanmaktadır Bunlara, kafa (kahve), kaşika (kaşık), rakija (rakı), pekmez, kajmak (kaymak), sarma ve juvka (yufka) örnek verilebilir (Marinković, 2012, s. 49-51). Sırp mutfak kültüründe et ürünleri önemli bir yere sahiptir. Ana et kaynakları yaban domuzu, dağ keçisi, geyik, karaca, tavşan, ördek, kaz, keklık ve güvercindir. Diğer hayvansal besin kaynağı olan deniz ürünlerinden ise tatlı ve tuzlu deniz balıkları, ahtapot, yengeç ve deniz tarağı kullanılmaktadır. Ekmek yapında tahıl olarak; buğday, arpa, yulaf, darı ve sorgum (süpürge darısı) kullanılmaktadır. Sebze ve meyve olarak kabak, sarımsak, soğan, turp, balkabağı, şalgam tüketilmektedir. Baklagil olarak mercimek, fasulye, bezelye ve pirinç mutfakta geniş bir yer kaplamaktadır. Bazı meşhur yemeklerine, sarma (lahana, kıyma ve pirinçle yapılan dolma), karadjordjeva šnicla (etin içine peynir ve ham koyularak rulo halinde sarıldıktan sonra kızartılır), prebranac (kıymalı kuru fasulyeye çok benzeyen sulu yemek), cevapi (köfte), pljeskavica (kaymak ve biber sos ile servis edilen hamburger köftesi), riblja çorba (acı ve balık kullanılarak yapılan bir balıkçı çorbası), duveč (güveç) ve mućkalica (ızgaradan kalan etler ile ve ya çeşitli et parçalarıyla yapılan bir çeşit biber ve domates soslu güveç) örnek verilebilir (Bills, 2018).

Yunan mutfak kültüründe Türk mutfağında olduğu gibi güveç tarzı yemekler ve çorba türü yemekler rastlanmaktadır. Zeytinyağı üretiminin bol olması sebebiyle zeytinyağlı yemek çeşitleri çokça gelişmiştir. Öğle yemekleri genellikle öğleden sonra yenir ve masada iki parça ekmek konur. Bu gelenek ister evde ister dışarda olsun bir değişiklik göstermez (Dalby, 1988, s. 27-28). Yunan mutfak kültürünün en bilindik yiyeceklerine, feta (peynir), avghalemona (limonlu ve yumurtalı tavuk çorbası), dolmalar, filo (börek ve baklava için hamur), baklava, musakka, tarama salata (sazan yumurtasından yapılan bir çeşit meze), spanakopitta (ıspanaklı börek), pitta, kuskus, kebaplar ve börekler örnek verilebilir. Yemeklerinde bira, şarap ve domuz ürünleri kullanılmaktadır. Genel olarak Yunan mutfak kültürü Türk mutfak kültürü ile uzun bir süre etkileşim içerisinde olduğundan dolayı yemeklerde gerek lezzet ve doku olarak gerekse adları ve tariflerin benzerliğiyle birçok ortak nokta barındırmaktadır (Tayfur ve Nezir, 1999, s. 128).

2. Yöntem

Araştırmada görüşme ve açık uçlu soru formu tekniği birlikte işlenerek nitel ve nicel araştırma yöntemleri karma olarak kullanılmıştır. Bu araştırma tekniği görüşmenin karşılıklı etkileşim ve sorulara yanıt vermede açık olunmaması konusunda ortaya çıkardığı ve olası sıkıntıların ortadan kaldırılması için kullanılmaktadır (Kozak, 2018, s. 38). Bu sayede yöre mutfak kültürünün derinlemesine bir şekilde kayıt altına alınmaya çalışılmıştır.

Çalışmada araştırma evreni olarak Tekirdağ'ın Malkara ilçesi seçilmiştir. İlçenin seçilmesindeki maksat Cumhuriyet öncesi yapılan nüfus sayımlarından bu yana nüfus yoğunluğunun olması, farklı etnik yapıda insanların bulunması, Balkanların çeşitli yörelerinden

yoğun göç alması (Göktepe, 2014, s. 104-118) ve yörenin kendine has mutfak kültürünün bulunması sıralanabilir.

Araştırma evrenindeki kişilerin belirlenmesi amacıyla T.C. Malkara Belediye Başkanlığı ile iletişime geçilmiştir. Görüşme sonucunda yöre mutfak kültürüne hâkim ve katılmaya gönüllü 33-96 yaş aralığında 1. 2. ve 3. kuşak Balkan göçmeni olan toplam 47 kişi seçilmiştir. Görüşmeler Malkara'nın 18 köy ve 2 merkez mahallesinde kişilerin ev, bahçe, kahvehane ve tarla gibi kişilerin kendilerini rahat hissedebilecekleri ortamlarda yapılmıştır. Araştırma 2019 yılının temmuz ayı boyunca Salı, Çarşamba ve Cuma günleri yapılmıştır. Görüşmeler ilgili köy muhtarı ve azalarının yardımlarıyla yazılı ve ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. Bu sayede yöreye ait bazı kullanılmayan mutfak terimleri, tarifler ve mutfak kültürüne ait ayrıntılar daha açık bir dille aktarılmıştır.

Çalışma ile Tekirdağ ilinin Malkara ilçe ve köylerinde yaşayan Balkan göçmeni (muhacir, macir veya macır) kişilerin mutfak kültürünü kayıt altına alarak gelecek nesillere yazılı bir kaynak bırakmak, yöre mutfak kültürünün bilinirliğini artırmak ve literatürdeki eksikliklerin giderilmesi amaçlanmıştır.

2.1. Malkara'ya Göçen Balkan Muhacirlerinin Mutfak Kültürü

Çalışmaya 45'i kadın 2'si erkek toplamda 47 göçmen katılmıştır. Kadınların ağırlıklı olmasının sebebi yemek bilgisine erkeklere nazaran daha aşina olmasıdır. Ankete katılanların %89,4'ü 45 yaş üzeri katılımcılardan oluşmaktadır. Katılımcıların %68,1'i Yunanistan, %25,5'i Bulgaristan, %4,3'ü Romanya ve %2,1'i de Makedonya göçmenlerinden oluşmaktadır. Ankete katılanlardan 2'si birinci kuşak, 18'i ikinci kuşak ve 27'si de üçüncü kuşak göçmenlerden oluşmaktadır.

Katılımcıların bir %51,1'lik kısmı sofrada yemek yenilirken konuşulduğunu %48,9'u ise konuşulmadığını ifade etmiştir. Ankete katılanların %61,7'si sofrada kesinlikle içki içilmediğini bildirirken, %23,4'ü özel günlerde bazen içtiğini, %14,9'unun ise sofrada içki tüketiminin olduğunu bildirmiştir.

Katılımcıların tamamı evlerinde et çeşitlerinin tüketildiğini belirtirken, %42,6'sı et olarak dana etini, %29,8'i koyun etini, %27,7'si ise keçi etini tercih ettiğini bildirmiştir. Av etlerinin kullanımı hususunda ise %72,3'ü avlanıldığı halinde tüketildiğini, %27,7'si ise kesinlikle kullanılmadığını belirtmişlerdir. Katılımcıların %72,3'ü evinde tereyağı, zeytinyağı, margarin ve ayçiçeği yağını kullandıklarını, %25,5'lik bir kısmının zeytinyağının kokusunu beğenmediklerinden dolayı kullanmadığını ve 1 kişi de sağlık nedenlerinden dolayı sadece ayçiçeği yağı kullandığını zeytinyağının da kokusunun hoşuna gitmediğinden dolayı kullanmadığını belirtmiştir. Katılımcıların %95,7'si en az bir hayvansal gıda üretirken %4,3'ü şehirde yaşadığından dolayı hayvansal ürün üretmediğini belirtmiştir. Hayvansal gıda üretenlerin %72,3'ü süt, süt türevleri ve yumurta ürettiğini, %10,6'sı sadece yumurta, %8,5'i sadece süt, %4,3'ü de süt ve süt türevlerini ürettiğini bildirmiştir. Katılımcıların %83'ü en az ayda bir defa ekmek yaparken, %17'si eskiden ekmek yaptıklarını ancak artık yapmadıklarını belirtmişlerdir.

Katılımcıların %80,9'u evlerinde hâlen geleneksel pişirme yöntemi olan peçka (kuzine) ile birlikte modern ocak kullanımına devam ettiği tespit edilmiştir. Sadece modern ocak kullananların oranı %17 iken, 1 kişi pişirme işlerini peçka ve taş fırın aracılığı ile yaptığını belirtmiştir. Yörede kullanılan diğer geleneksel pişirme araç ve gereçleri ise;

Sofra: Genellikle tekerlek biçiminde, üzerinde yiyecek ve içecek tüketilen ayaklı yemek tahtasıdır. Yemekler aile eşrafı tarafından genellikle bağdaş kurularak çevresine konularak yenir. Sofranın kenarlarından yemek artığı veya ekmek kırıntısı (kırık) kaçmasın diye sofranın altına sofra bezi yaymak suretiyle kullanılır. Ayrıca sofra, hamur açmak, kesme kesmek, pide vb. ürünleri hazırlamak amacıyla da kullanılır.

- Kertikli sahan (kapaklı sahan, sağan, saan): Geniş ve kapaklı bakır yemek kabıdır.
- Ahşap çanak: Ahşaptan yapılmış yayvan ve çukur yemek kabına verilen addır. Genellikle içine tereyağı, ekşimik, lor ve peynir gibi gıdalar konur. Tarlada veya dışarda çalışanların heybelerine konur.
- Çinko tabak: Çinkodan yapılmış orta genişlikte yayvan yemek yeme kabı.
- Bakır tepsi: İçinde pide, börek, tatlı, yemek pişirmeye yarayan ve sofraya kurulmadığı zaman içerisinde yemek yenildiği bakır tepsi.
- Bakır tencere: Bakır elementinden yapılmış yemek pişirilmeye yarayan kapaklı tencere.
- Toprak tencere: Topraktan yapılmış kapaklı tencere. İçinde genellikle güveç ve kuru fasulye gibi yemekler yapılır.
- Bakır tas: Bakırdan yapılmış derin ve yayvan kap. İçerisinde cacık, ayran ve çorba gibi gıdalar konulup ortadan topluca kullanılarak içilir.
- Bakır tava: Kızartma yapılmak için kullanılan geniş bakırdan yapılmış tava.
- Toprak saç: İçerisinde, akıtma, çizleme ve kaygana gibi ürünleri pişirilmeye yarayan topraktan yapılmış mutfak gereci.
- Turşu lüğü: Topraktan yapılmış ortası geniş başı ve sonu dar içerisinde turşu yapılmak için kullanılan küp.
- Su güğümü: Bakırdan yapılmış uzun yanda kulpu olan içerisinde su muhafaza etmek amaçlı yapılmış su kabı. Genellikle su ısıtmak amaçlı peçka veya soba üzerinde konulur.
- Çanga: Kova, küçük bakraç anlamına gelmektedir. Su ve yoğurt gibi gıdaların muhafazası için kullanılır.
- Su susağı: Su almak için su kabağından yapılmış mutfak gereci.
- Isıran (obriska): Hamur yoğurma teknelerindeki hamuru kazımak için kullanılan veya hamuru kesmek için kullanılan demir araç.
- Kalbur: Tahıl ve iri taneli maddeleri elemek için kullanılan büyük delikli seyrek telli elek.
- Yufka kapsarası: Kış için hazırlanan kuru yufkaların saklandığı hasırdan yapılmış saklama kabı.
- Yoğurt susağı: Su kabağından yapılmış yoğurt saklamak için yapılan kap.
- Su yatığı: İçerisine su konan ağaçtan yapılmış büyük saklama kabı.
- Sedilka: Kevgir.
- Ladisa: Kaşık.
- Kalitsa: Toprak çömlek kabı.
- Yatık: Su taşımak için kullanılan tahtadan yapılmış araç.
- Saçayağı: Ateş üzerine güğüm, tencere ve tava koymak için yapılmış demirden araç.
- Gübü: Yoğurt ve süt çalkalamaya yarayan yayık.
- Gerdel: Süt sağmak için kullanılan kulplu kova.
- Şapşak: Su işlen kupa, maşrapa.
- Çerepene: Ekmek pişirmek için kullanılan toprak kaptan yapılmış araç.
- Peçka: Ateş yakılan, ısıtmak ve yemek yapmak için yapılan toprak veya demirden yapılmış mutfak sobası. (Anket Katılımcıları, 2019)

Malkara’da yapılan ve yapılan anket çalışması sayesinde edinilen tariflere genel olarak incelendiğinde tariflerin büyük bir çoğunluğunun malzeme içeriği bakımından Balkan ülkelerindeki ve ülkemizdeki yemek çeşitliğinde birtakım farklılıklar gözlenmektedir. Yemeklerin bir kısmı sadece yöreye özgü isim malzeme ve pişirme farklılıklarının olduğu da görülmektedir. Bunların nedeni coğrafi koşullar sebebiyle yetişen ürün çeşitliliği ve çeşitli kültür etkileşim farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Ayrıca bazı yemekler köyden köye isim farklılıkları taşımaktadır. Örneğin; oğmaç çorbası bazı köylerde oğmaç olarak kayda geçerken

bazı köylerde ovmaç veya umaç olarak da söylenmektedir. Bunun da nedeni tariflerin yazılı olarak değil sözlü olarak aktarılmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Malkara'nın sofrası kültürü incelendiğinde açıkça bütün Balkan ülkelerinin mutfaklarından esintiler kolaylıkla görmek mümkündür. Malkara coğrafi konumu sayesinde tarih içerisinde birçok ülke tarafından yönetilmiş, birçok göçe sahne olmuş ve böylece farklı birçok kültürlerle etkileşimi olmuştur. Bu etkileşimler sayesinde mutfak kültürü pozitif şekilde etkilenmiş birçok yemek tariflerinin doğmasına sebep olmuştur.

Malkara coğrafi yapısı ve iklim şartları hasebiyle tarım ve hayvancılık alanında ilerlemiş ve bu ürünleri de mutfaklarında başta zaruri ihtiyaçlarını karşılamak için kullanmış daha da sonralarında yemeklerini çeşitlendirmek için kullanmıştır. Tarım ve süt ürünlerinde üretiminde ilerlemesiyle Malkara'da geçtiğimiz yıllara kadar tarım ve süt ürünleri festivali yapılmakta, burada yerli halk ürünlerinin tanıtımını ve pazarlamasını yapmaktaydı. Ancak geçtiğimiz senelerde bu uygulama kaldırılmıştır.

Malkara'da yapılan yemekler genel olarak tahıl ve tahıl ürünlerini kullanılarak çeşitlendirilmesi ile oluşmuştur. Bununda ana sebebi yüzyıllar boyunca savaşa ve göçe maruz kalan halkın elinde bulabildiği ürünleri çeşitlendirme çabasından kaynaklanmaktadır. Yöre halkı en çok kullandığı tarım ürünü olan buğdayı çorbasından pilavına, böreğinden tatlısına kadar hemen hemen her yerde kullanmıştır. Yapılan yemeklerin çeşitliliğinde bu açıkça görülmektedir. Av yemeklerinin çokluğu da keza tahıl ürünlerinde olduğu gibi halkın et ihtiyacını en ucuz karşılaması isteğinden doğmaktadır. Çünkü kesilen her hayvan sütünden, gücünden ve/veya yününden yararlandığı için haneye zarar vermektedir. Bu sebepten dolayı halk geçmiş zamanlarda av hayvanlarına yönelmiştir.

Çorba tüketimine bakıldığında Malkara'da rahatlıkla çeşitliliğinin ve tüketiminin fazlalığını görebiliriz. Bununda en önemli sebeplerinden biri de eski dönemlerde aile nüfusunun fazla olması ve aile gelirinin düşük olmasından dolayı elindeki malzemelerle yapılabilecek en ucuz ve karın doyurucu yemek olmasından kaynaklanmaktadır.

Sebze yemekleri halk tarafından sevilmede ancak genel olarak sebze yemekleri diğer yemek çeşitliliğine göre fazla gelişmemiştir. Genel olarak sebze yemekleri etsiz bir şekilde hazırlanmaktadır.

Bir diğer ürün kategorisi olan yabancı otlar da yöre mutfağında bolca kullanılmaktadır. Bununda sebebi diğer ürünlerde olduğu gibi halkın alım gücünün az olmasından dolayı temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına toplayıcılık yapması ve böylece çeşitli otları toplayarak yeni çeşit yemekler üretmelerine sebep olmaktadır.

Trakya'da kıvrıkcık kuzusu meşhur olmasına rağmen kırmızı et olarak Malkara'da çoğunlukla dana eti kullanılmaktadır. Ayrıca yapılan görüşmelerde Balkanlar'dan göçmeden önce bazı aileler sadece köy ortasında Hıdırellez günü yapılan et kavurmasından yediğini, yılın kalan kısmında et tüketemediklerini bildirmişlerdir. Bunun gibi zorlu şartlar sebebiyle diğer Anadolu şehirleri gibi et yemeklerinin çeşitliliği yörede gelişmemiştir.

Kümes hayvanlarından üretilen yemekler çeşitlenerek çoğu hanede kullanımı halen devam etmektedir. Kümes hayvanlarının üretimi kolay, hızlı ve maliyetsiz olması tercih edilebilirliğini kolaylaştırmıştır.

Tatlılar genellikle özel günlerde veya misafirlerin gelmesiyle yapılmaktadır. Tatlı çeşitleri hangi ürünün mevsimi veya üretimi fazla ise o şekilde üretilmeye özen gösterilmiştir. Örneğin ineklerin bol süt verdiği mevsimlerde sütlü tatlılar, kabağın bol olduğu mevsimde kabaklı tatlıların yapılması örnek verilebilir. Tatlı yapılan ana malzemeler genellikle süt, kara kabak ve buğday gibi üretiminin yerel halk tarafından yapıldığı ürünlerdir. Tatlı çeşitliliği üretilen malzemelerden kaynaklı olarak çeşitlenmiş, bugün dahi Türkiye'de sevilerek tüketilen peynir helvası yine bu yöreden çıkmıştır.

Yapılan çalışma ile tablo 1'deki yemeklerin tarifleri toplanmış ve gelecek nesillere aktarımı için kayıt altına alınmıştır.

Tablo 1: Malkara'da hazırlanan gıda ürünleri ve yemekler

Ürün Çeşitleri	Ürün İsimleri
Çorbalar	Ekşili Bulamaç, Ciğer Çorbası, Yeşil Mercimek Çorbası, Un Çorbası, Labada Çorbası, Kuskus Çorbası, Bulgur Çorbası, İşkembe Çorbası, Kesme Çorbası, Papara Çorbası, Hamur Çorbası, Tavuk Çorbası, Ekmek Aşı, Kuru Fasulye Çorbası, Süt Bulamacı, Mısır Kaşesi, Kelle Çorbası, Sütlu Çorba, Kara Kabak Çorbası, Mısır Çorbası, Erişteli Ciğer, Sütlu Oğmaç Çorbası, Domatesli Oğmaç Çorbası, Balabancık Çorbası, Leşta, Domates Çorbası, Yoğurt Çorbası, Konyak Çorbası, Süt Çorbası.
Sebze Yemekleri	Sinide Patlıcan, Kapıska, Dilim Pidesi, Tapkani Çuşki, Bakla Yemeği, Manca.
Et Yemekleri	Etlı Patates, Peçkada Kuzu Çevirme, Kavurma, Güveç, Patatesli Köfte, Kuzu Haşlama, Burma (Erkek Keçi) Yahni, Ulak Kavurma, Oğlak Kapama, Tekirdağ Köftesi, Et Yahni, Tas Kebabı, Keçi Kapama.
Tahıl Ürünleriyle Yapılan Yemekler	Lapa, Mercimekli Yaprak Dolması, Bonca Kaşa, Bulgurlu Ekşimikli Yaprak Sarma, Kaçamak, Sirkeli Sarımsaklı Bulgur Çöreği, Ciğer Aşı, Mamuka, Asma Pidesi.
Börekler	Soğan Sapı Böreği, Kabak Böreği, Kuskus Ufacığı Böreği, Buzağı Böreği, Çiğ Patates Böreği, Pırasa Böreği, Luçnik (Soğanlı Pide), Bal Kabağı Böreği, Ağız Sütü Böreği, Patlıcan Böreği, Hıdırellez Pidesi.
Yabani Ot Yemekleri	Karabacak Otu Kavurması, Pirinçli Semizotu, Gelincik Boranı, Labada Kavurma, Karalahana Boranı, Bıçak İspanağı, Ot Kapaması, Isırgan Yemeği, Yumurtalı Labada, Kupriva, Yumurtalı Isırgan, Hardal Köftesi, Labada Kızartma, Sütlu Kenger, Ebegümece Kavurma.
Av Yemekleri	Tavşan Köftesi, Tavşan Dolması, Tavşan Kapama, Tavşan Kızartma, Tavşan Böreği, Kirpi Kavurması, Ördek Akıtması, Geyik Kellesi Çorbası, Karaca Çorbası.
Kümes Hayvanlarından Yapılan Yemekler	Patatesli Ördek Yemeği, Çeyrek Güveç Kapama, Damat Paçası, Yufkalı Hindi, Kaz Dolması, Tavuk Kapama.
Tatlılar	Tez Pişti, Yufkalı Pasta (Köy Pastası), Yumurta Tatlısı, Aş Kabağı, Peynir Tatlısı, Sütlu Kabak, Kulastıra, Şişlice, Kabak Tatlısı, Hüşmerim, Peynir Helvası, Sütlu İrmik Tatlısı, Pelte, Ekşili Çorba, Hıdırellez Böreği.
Yöre Ait Diğer Ürünler	Ahlat Soğukluğu, Beyaz Tarhana, Tarhana, Domates Salçası, Nişasta, Bulama, Pancar Pekmezi, Karpuz Pekmez, Kurkmaç, Ekşimik, Kuskus, Koyun-İnek Peyniri

Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir.

2.2. Malkara'ya Göçen Balkan Muhacirlerinin Sofra Adabı

Katılımcılara 'Sofra adabınız hakkında bilgi verebilir misiniz?' diye sorulduğunda çeşitli cevaplar verilmiştir;

"İsteyen istediği yere topluca oturur. Yemeği kadın dağıtır ve yemeği ilk erkekler yemeye başlar. Eskiden yemeğe başlamadan evin en küçük kızı su testisi ile gelip erkeklerin ellerine su tutar, havlu verip ellerini yıkattırır" (K.1). "Eskiden evlendikten sonra kadınlar erkekleri besliyor sonra kendileri yiyordu" (K.2). "Evin büyük kızı testi ile elleri yıkattırdı. Babanın sofrada oturma yeri belliydi. Yemekleri kadınlar koyar." (K.3) "Sofraya beraber otururuz herkes istediği yere geçiyor. Yemeği anne koyar. Etlar ilk dedelere (büyüklere) verilir" (K.4). "Yemekten önce evin kızı elleri ibrikle yıkattırdı. Sofraya herkes beraber oturur, otururken besmele çekilir. Yemeği ve ekmeği anne dağıtır" (K.5). "Hep birlikte oturulur. Yemek birlikte yenilir. Ekmeğin ve yemeklerin hazırlanması evdeki kadının sorumluluğundadır. Yemekler sağ elle yenilir. Dedeler (evin en büyüğü) sofranın başına ilk önce oturur" (K.6). "Herkesin yeri belli" Sofraya ilk dedeler oturur. Eskiden evin büyük kızı ibrikle elleri yıkardı.

Ekmeği erkekler keser. Otururken besmele çekilir” (K.7). “Sofraya ilk baba oturur. Eller sofraya oturmadan yıkanır. Herkes kendi yerine oturur. Yemek sağ elle yenilir ve yedirtilir. Ekmeği anne kesip sofraya getirir” (K.8). “Sofraya besmele çekilerek oturulur. İlk büyükler sofraya oturur. Aynı anda yemek yenilir. Ekmeği dedeler keser yemeği anneler dağıtır. Yemekler hep sağ elle yenilir” (K.9). “Sofraya ilk büyükler sonra küçükler oturur. Erkekler sofraya ilk oturur. Eskiden evin en küçük kızı ibrikle elleri yıkardı. Sofra toplandıktan sonrada yine ibrikle eller yıkanır. Ekmeği erkekler keser dağıtır. Sofrada sadece büyükler konuşur. Herkes sağ elle yemeğini yer, sol elle yemeğini yiyene karışılmaz” (K.10). “Besmeleyle sofraya oturulur, Yarabbi şükür denir yemekten kalkılır. Eskiden yemekte konuşulmaz konuşursan ağızımıza dedemiz vururdu. Sofraya ilk dedeler oturur. Sonra küçükler oturur” (K.11). Sofraya ilk büyükler oturuyordu. Herkesin yeri belliydi. Eskiden sofrada konuşulmuyordu şimdi konuşuluyor. Ekmeği baba kesiyor. Bıçakla doğranacak işleri karpuz kavun kesmek işleri baba yapar” (K.12).

Balkan ve Türk kültüründe ataerkil bir aile düzeni olduğundan dolayı sofa adabları da bu yönde şekillenmiştir. Katılımcıların cevaplarına baktığımızda eskiden olan sofa kültürü zaman içerisinde değişime uğradığını görülmektedir. Evin erkeklerinin hizmet gördüğü, belli bir otoritesi olduğu ve saygısı olduğu görülmektedir. Ayrıca cevaplarda evin reisinin oturduğu belli bir yerin olduğunu ve kadının ailesine hizmet ettiği de görülmektedir. Sofraya oturulurken dini kalıplar içerisinde ellerin yıkandığı, besmele çekildiği ve şükür edilip sofradan kalkıldığı belirtilmektedir. Ancak başta el yıkama adetleri ve sofrada konuşulma aktiviteleri değiştiği görülmektedir.

Katılımcılara “Yemek esnasında ve sonrasında yapılan aktiviteler nelerdir?” diye sorulduğunda, aşağıda belirtilen cevaplar alınmıştır;

“Akşam yemekten sonra toplanılır, meyve kesilip yenir. Sohbet edilir” (K.13). “Akşam yemekten sonra meyve yenir. Mısır patlatılır” (K.14). “Evvelden erkekler kahveye gider kahve, çay içerdi. Şimdi evimizde kahve, çay var evde içiliyor. Akşam yemekten sonra mısır, kabak çekirdeği, leblebi ve meyve yenip, sohbet edilir” (K.15). “Yemekten sonra mısır patlatılır ve meyve yenilir” (K.12). “Misafir gelirse ıhlamur kaynatılır. Kahvaltıdan sonra kahve içilir. Sofradan sonra muhabbet edilir, mısır patlatılır” (K.16). “Eskiden herkes sofrada susar yemekten sonra sohbet ederdi, şimdi herkes sofrada konuşuyor” (K.17). “Sofrada konuşulmazdı. Büyükler yemekten sonra kahve içer, mısır patlatılıp sohbet edilir” (K.8). “Yemek yerken konuşulmaz. Kahvaltıdan sonra 10 gibi kahve içilir. İkindiden sonra çay içilir. Akşam yemekten sonra mısır patlatır, meyve ve çay ile sohbet edilir” (K.7). “Yemekten sonra ayran dağıtılıp içilir. Çay ve kahve yapılmaz. Misafir gelirse süt veya ıhlamur kaynatılır” (K.6). “Akşam yemeğinden sonra kahve içilir. Eskiden tarhana çorbası yapılıp dağıtılırdı” (K.5).

Cevaplar incelendiğinde akşam yemeğinden sonra aile birlikte oturulduğu, çerez, meyve ve içeceklerle birlikte ailece sohbet edildiği görülmektedir. Bir kısım ailelerde genel kanının aksine yemeklerde sohbet ettiklerini ardından evin erkeklerinin dışarı çıktığını, çayını ve kahvesini dışarda kahvehanede içtiğini belirtmiştir. Ev hanımları genellikle yedikleri öğünlerin ardından ya tek başına ya da komşularıyla birlikte kahve ve çay içtiklerini de belirtmişlerdir.

Sonuç ve Öneriler

Genel olarak bakıldığında Malkara, Balkan mutfaklarının arka bahçesi olarak görülebilir. İmkânsızlıklar ile üretilen lezzetli yemeklerin çeşitlenip, kültür haline gelmesi sayesinde sadece 20 mahalle ve 47 göçmen kişiden 100’ü aşkın tarif toplanmıştır. Yapılacak çalışmaların devamlılığı ile tarif çeşitliliğinin bu sayının çok çok üstünde olması kuvvetle muhtemeldir. Bu çalışma ile bundan sonraki araştırmalara öncülük edilmesi amaçlanmıştır. Göç ve mübadele tanıklarının yaşlı olması hasebiyle bir an önce bilgi birikimleri kayıt altına alınmalı ve gelecek nesillere aktarılması sağlanmalıdır. Edinilen bulgular doğrultusunda aşağıda bahsi geçen çalışmaların yapılması önerilmektedir;

1. Tescil ve Mahreç (Coğrafi İşaret): Yörede tanıtımı yapılabilecek ve gelir kaynağı olarak kullanılabilir ürünlerin belirlenip Türk Patent ve Marka Kurumu tarafından tescil ve mahreç işlemlerinin yapılması gerekmektedir.
2. Örnek İşletme: Büyükşehir Belediye, turizm meslek lisesi veya üniversite bünyesinde açılacak olan yöresel ürünleri barındıran restoran tarzı bir işletme, yöresel ürünlerin tanıtımını kolaylaştırabilir. Ayrıca, meslek lisesi ve aşçılık bölümündeki öğrencilerin kalifiye bir şekilde yetiştirilmesinde önemli bir katkı sağlayacaktır.
3. Gastronomi Festivali: Tekirdağ'da yapılacak olan "Gastronomi Festivali" yöresel ürünlerin tanıtımında önemli bir rol oynayacaktır. Ayrıca tanıtım için ünlü şeflerin ağırlanması tanıtımda önemli bir katkı sağlayacaktır. Festival bünyesinde yapılacak yemek yarışmaları şehir dışından birçok öğrenci ve katılımcı gelmesini sağlayacak, yöre mutfak kültürünün tanıtılmasını kolaylaşacaktır.
4. Şenlikler: Bağbozumu ve Hıdırellez gibi şenlikler hem yurt içi hem de yurt dışı tanıtım için önerilebilir.
5. Gastronomi Bölümü: Üniversite bünyesinde açılacak Gastronomi bölümü kalifiye eleman yetiştirmekte kolaylık sağlayacaktır. Ayrıca bölüm derslerinde "Balkan Ülkeleri Mutfakları" ve "Trakya Mutfak Kültürü" gibi derslerin verilmesi yöre dışından gelen öğrencilerin Trakya mutfak kültürünü öğrenmesinde kolaylık sağlayacaktır. Uzun vadede kendi restoranlarını açtıklarında veya çalıştıkları iş yerlerinde yapacakları Trakya yöresel yemeklerinde kullanacakları bazı yöresel malzemeler nedeniyle de yöreden malzeme temini gerçekleştirecek, bu da yerel halka bir nebze de olsa katkı sağlayacaktır.
6. Komisyon: Yörenin önde gelen yiyecek ve içecek işletmecileri, şefler, akademisyenler, yiyecek ve içecek öğretmenleri, Belediye, İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Ticaret ve Sanayi Odası ilgili birimlerinin temsilcileri, katılımlarıyla bir komisyon kurulmasıyla yörenin turizm ve gastronomi turizm için yapılacak kısa, orta ve uzun vadeleri planların belirlenmesi gerekmektedir. Bu sayede her kesimden görüşler toplanacak, eksik ve çözümlerin belirlenmesi için ortak payda ile hareket etme olanağı doğacaktır. Çünkü yapılan her bir olumlu hamle işletmelerin gelirinin artmasına sebebiyet verecek, yöre üreticisinin gelirini arttıracak ve dolaylı yoldan yörede yaşayan kişilerin gelirini etkilemiş olacaktır.
7. Kooperatifler: Kooperatifler kurularak köylerde yapılan kışlık ürünler (tarhana, reçel, pekmez, salça vb.), bakliyat, tahıl, meyve, sebze vb. ürünler kooperatifler aracılığıyla köylülere alınıp gerek yurt içi gerekse yurt dışı piyasada satılabilir. Böylece yerel üreticiye de destek verilmiş olacaktır.
8. Tanıtım Günleri: Şehir dışında yapılan tanıtım günlerine yöreden seçilen temsilciler (aşçılar, akademisyenler, meslek lisesi öğretmenleri, belediye çalışanları vb.) gönderilmeli ve ürün tanıtımı yapılmalıdır. Ayrıca tanıtım otobüsü, tırı düzenlenmesi suretiyle de uzak mesafedeki il ve ilçelerden talep doğrultusunda ürün tanıtımı ve satışı yapılabilir.
9. Yerel Restoranlar: Yetkililer tarafından tanıtımı yapılabilecek ürünlerin belirlenmesi ve ardından bu ürünlerin lokanta, restoran vb. işletmelerin menülerde yer verilmesi teşvik edilmelidir. Bu sayede yerel lezzetlere ulaşmak daha kolay olacak, yöresel lezzetlerin unutulmamasına ve gelecek nesillere aktarımı sağlanacaktır.
10. Yurt Dışı Tanıtımları: Ulaşım bakımından yakın Yunanistan ve Bulgaristan gibi komşu ülkelerin turizm acenteleri ve belediyeleri ile yapılabilecek anlaşmalar neticesinde yurt dışından gastronomi turizmi çalışmaları yapılabilir.
11. Medya: Televizyon, gazete ve sosyal medya aracılığı ile tanıtımlar yapılmalıdır. Reytingi yüksek programların bölüm çekimlerinde Tekirdağ'a çağırılması ve yöresel ürünlerin yapılması önemli tanıtım çalışması olarak yapılabilir.

12. Akademik Çalışmalar: İl ve ilçe kültürü hakkında yazılacak olan makaleler ve Turizm hakkında yapılacak kongreler akademik anlamda tanıtımlara fayda sağlayacaktır.
13. Kitap Çalışması: Valilik, yerel ve büyük şehir belediyeleri, üniversite, yerel işletmeler, yerel halk ve Trakya Kalkınma Ajansının koordineli bir şekilde çalışması ile kaynak yöresel yemek kitabı çıkarılmalıdır. Bu kitap hem gelecek nesillere aktarım için hem de yöresel yemeklerin tanıtımı için kullanılabilir. Kitap, İngilizce, Yunanca ve Bulgarca gibi dillere çevrilip ayrıca yurt dışı tanıtım için de kullanılabilir.
14. Gastronomi Rotaları: Alanında uzman kişiler tarafından düzenlenecek gastronomi rotası hem tanıtım hem de yerel halk için katkı sağlayacaktır.
15. Unesco Gastronomi Şehirleri: Yapılacak bu tür koordineli çalışmalar sayesinde Tekirdağ Unesco'nun Gastronomi Şehirleri arasına girebilir, bu sayede gerek yurt içinde gerekse yurt dışında tanıtıma en büyük katkıyı sağlayabilir.

Kaynakça

- Alibabić, V., Mujić, I., Rudić, D., Bajramović, M., Jokić, S., & Šertović, E. (2012). "Traditional Diets of Bosnia and the Representation of the Traditional Food in the Cuisine Field", *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 46, 1673-1678.
- Artun, E. (2003). Osmanlının İlk Dönemlerinde Türk ve Balkan Kültürlerinde Etkileşim. [Online Dergi] Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi, <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/6.php> (Erişim tarihi: 24.05.2019).
- Baltic, M., Janjić, J., Popovic, M., Baltic, T., Boskovic, M., Sarcevic, D., & Starcevic, M. (2018). "Meat in Traditional Serbian Cuisine", *Institute of Meat Hygiene and Technology*, 54-62.
- Barbieri, V. (2015). "Croatia, Gastronomic Princess of the Mediterranean and Europe". D. Fabjanic (Ed), *croatian eno-gastronomy içinde* (ss. 5-9). Zagreb: Radin Print d.o.o.
- Begonja, M. (2019). Traditional Croatia Food: 29 Croatian Meals&Snacks You Gotta Try! <https://www.chasingthedonkey.com/croatia-food-guide-traditionalcroatian-food> (Erişim Tarihi: 04.05.2020).
- Bills, J. W. (2018). 11 Traditional Serbian Dishes You Need to Try. Erişim Tarihi: 02/06/2019, <https://theculturetrip.com/europe/serbia/articles/11-traditional-serbian-dishes-you-need-to-try>.
- Culture Grams World Edition. (2011). Republic of Montenegro. <https://www.ciee.org/sites/default/files/content/hsib/orientation/montenegro.pdf>. (Erişim Tarihi: 04.05.2019)
- Culture Grams World Edition (2011). Macedonia.: <https://www.ciee.org/sites/default/files/content/hsib/orientation/macedonia.pdf>. Erişim Tarihi: 22.05.2019)
- Çelik, S. D. (2019). Ortak Kültürlerden Ortak Tatlar: Kosova Mutfağı. Milli Folklor, 282-295. <https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=89&Sayfa=279>. Erişim Tarihi: (12.06.2019).
- Dalby, A. (1988). Erken Atina'da Erkekler, Kadınlar ve Yemek, İkinci Milletlerarası Yemek Kongresi Kitabı. İstanbul-Gaziantep: Konya Kültür ve Turizm Vakfı.
- Doggen, A., & Schmitz, A. (2017). "The Migration of Culinary Traditions in the Region". Vienna: IOM Vienna Regional Office.
- Eren, T. (1998), Cumhuriyet'in 75. Yılında Malkara: Malkara Kaymakamlığı.

- Gastromanya. (2016). Gastromanya, Romen Mutfağından Öne Çıkan Lezzetler. <https://gastromanya.com/romen-mutfagindan-one-cikan-lezzetler>. Erişim Tarihi: (25.01.2020).
- Göktepe, K. (2014). Türkiye Trakya'sında Nüfus ve İskân Politikaları (1830-1914), *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 16(2) (99-123).
- Hacımut, G. (2018). Saraybosna'da Ne Yenir? En Popüler Yöresel Yemekler. Erişim Tarihi: 24/01/2020, <https://gezipgordum.com/saraybosna-yemek-rehberi>.
- İnancık, H. (2016). "Türkler ve Balkanlar". Kafkasyalı, M., S. (Ed), *balkanlarda İslam miladi dolmayan umut içinde*, Ankara: Eflal Matbaacılık.
- İyiyol, F. (2010). "The Effect of Turkish Culture on Bosnian Culture Exemplified by Food". 2nd International Symposium on Sustainable Development, Sarajevo.
- Klemenčić, M., Šunjić, A., & Frka-Petešić, Z. (2013). Croatia Land and People. https://inavukic.com/wp-content/uploads/2013/07/croatia-land_and_people.pdf. (Erişim Tarihi: 05.06.2019).
- Kovačević, F., & Vujačić, V. (2016). "Gastrosophy and Food as Cultural Practice: The Case of Montenegro", *Anthropological Notebooks*, 22(1) 95-105.
- Kozak, M. (2018). Bilimsel Araştırma: Tasarım, Yazım ve Yayım Teknikleri. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Levent, Z. (2019). "Tarihi Süreçte Kosova", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 52, 853-874.
- Marinković, M. (2012). "Sırp Kültüründe Osmanlı Damgası", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, Balkan Özel Sayısı-II, 44-56.
- Masotti, F. (2018) 11 Delicious Food to Try in Albania. <https://theculturetrip.com/europe/albania/articles/11-delicious-food-to-try-in-albania>. Erişim Tarihi: 22.05.2019).
- Mehmet, M. A. (1992). "Romanya'da Yaşayan Türk Mutfağı". IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri. Ankara: Pental Matbaası.
- Molla, E. (2019). İşkodra Kültür Coğrafyası. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Murić, E. (2017). Local Dishes You Have to Try in Bosnia and Herzegovina. <https://travelade.com/bosnia/stories/local-dishes-you-have-to-try-in-bosnia-and-herzegovina>. (Erişim Tarihi: 22.06.2019).
- Nureski, D. (2016). "Osmanlı'dan Günümüze Makedonya'daki Türk Kültürü ve Makedonya'nın Türk Kültür Tarihindeki Yeri ve Önemi", *Avrasya Etüdleri*, 50(2), 351-388.
- Oruç, Z. (2009), "Dünden Bugüne Balkan Türklüğü: Bir Analiz Denemesi", *Journal of Azerbaijani Studies*, 15, 49-58.
- Özder, A. (2012), "Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nde Coğrafyanın Halk Kültürüne Etkisi", *Marmara Coğrafya Dergisi*, 25, 213-237.
- Pavlovic, S. (2017). 10 Traditional Montenegrin Dishes You Need to Try. Erişim Tarihi: 29/06/2019, <https://theculturetrip.com/europe/montenegro/articles/10-traditional-montenegrin-dishes-you-need-to-try>.
- Reusen, B. (2017). Kosovo Food Guide: What to Eat Drink (and Where). <https://www.chasingthedonkey.com/kosovo-food-in-kosovo-travel-blog>. (Erişim Tarihi: 18/04/2019).

- Saçılık, M. Y., Çevik, S., & Toptaş, A. (2018). “Geçmişin Mutfağından Gelecekteki Sofralara: Bandırma-Erdek Yöresinin Gastronomik Mirası”, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(1), 300-319.
- Sancaktar, C. (2011). “Balkanlar'da Osmanlı Hakimiyeti ve Siyasal Mirası”, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 27-47.
- Serban, A. (2019). Top 10 Romanian Foods – Most Popular Dishes in Romania. <https://www.chefspencil.com/top-10-romanian-foods>. (Erişim Tarihi: 07/08/2020).
- Stoyanova, M. (2016). 10 Foods You Have to Try When You Are in Sofia, Bulgaria. <https://travellingbuzz.com/10-foods-you-have-to-try-when-you-are-in-sofia-bulgaria>. (Erişim Tarihi: 13.06.2019).
- Tayfur, M., & Nezir, S. (1999). “Batı Trakya ve Yunanistan Mutfağı Beslenme Alışkanlıkları. K. Toygar (Ed), *Türk halk mutfak kültürü üzerine araştırmalar içinde*, Ankara: Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları.
- TDK. Güncel Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 19.04.2022)
- Uğur, H. Z. (2018). Balkan Savaşları'nın Balkanlar'dan Anadolu'ya Türk Göçü Üzerine Etkisi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Uğurlu, K. (2015). “The Impacts of Balkan Cuisine on the Gastronomy of Thrace Region of Turkey”. K. Csobán, & H. Könyves (Ed) *Gastronomy and Culture*, Debrecen: Litográfia Nyomda.
- Vujačić, V., Krešić, G., & Solarov, M. (2017). “Culinary Tradition Part of the Tourism Products in Montenegro”, 10th International Scientific Conference “Science and Higher Education in Function of Sustainable Development, Drvengrad, Užice.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %60
2. yazar katkı oranı : %40

Yerli Zincir Otellerin İK Sayfalarındaki Etik Değerlerin Analizi

Analysis of Ethical Values in the HR Pages of Local Chain Hotels

Doktora Öğrencisi Gözde KUMAŞ¹, Doç. Dr. Hatice GÜÇLÜ NERGİZ², Doç. Dr. Bilsen BİLGİLİ³

Öz

Bu çalışmada, yerli zincir otellerin belirledikleri etik değerlerinin örgütsel veya kişisel açılarından ne şekilde ele alındıklarını tespit etmek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, yerli zincir otellerin web sitelerinde yer alan bilgiler incelenmiştir. Araştırma nitel yaklaşım ile tasarlanarak, verilerin analizinde "İçerik Analizi" yöntemi uygulanmıştır. Yapılan literatür taraması sonucunda etik kodlar belirlenmiştir. Belirlenen etik kodlar; örgüt ilişkileri ve kişisel beceriler olmak üzere iki ana temada ele alınmış ve her biri beşer alt temaya ayrılmıştır. Örgüt ilişkileri ana teması altında; mükemmeliyeti arama, başkalarına yardım, adalet, şeffaflık ve empati alt temaları bulunurken, kişisel beceriler ana teması altında ise; saygı, dürüstlük, şefkat, sözünde durmak ve mesleki yeterlilik alt temaları bulunmaktadır. Yapılan içerik analizi sonucunda 41 işletmenin 6 tanesinde hiçbir etik kod bulunamamıştır. Ulaşılan sonuçlara göre; örgüt ilişkileri ana teması altındaki etik değerlerin kişisel etik değerlere göre daha fazla önemsendiği tespit edilmiştir. Mesleki anlamda yeterliliğe ve hizmette mükemmeliyeti arama davranışına verilen önemin yerli zincir otel işletmeleri tarafından en fazla önemsenen etik değerler olduğu tespit edilmiştir. Kişilik özelliği olarak değerlendirilebilen sözünde durma davranışı ise işletmeler için en az önemsenen etik değer olarak tespit edilmiştir. Zincir oteller tarafından mesleki yeterliliğin en fazla önemsenen etik değer olarak görüldüğünün tespiti, Küresel Etik İlkeler Bildirgesi'nin 6.ve 9. maddelerinde bahsedilen konular ile de örtüşmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yerli zincir oteller, etik değerler, web siteleri, turizm

Makale Türü: Araştırma

Abstract

This study, it's aimed to determine how the ethical values determined by the local chain hotels are handled from an organizational or personal perspective. For this purpose, the information on the websites of local chain hotels was examined. The research was designed with a qualitative approach and the "Content Analysis" method was applied in the analysis of the data. Ethical codes were determined with the literature review. The determined ethical codes were handled under two main themes, organizational relations and personal skills, and each of them was divided into five sub-themes. There're seeking excellence, helping others, justice, transparency, empathy under the main theme of organizational relations and respect, honesty, compassion, keeping promises, professional competence under the main theme of personal skills. Result of the content analysis, ethical codes weren't found in 6 of 41 businesses. In results; ethical values within the scope of organizational relations are foremost than personal ethical values. The importance given to professional competence and the behavior seeking excellence in service was the foremost ethical values for businesses. Keeping promises, which is personality trait, was the least important ethical value for businesses. Professional competence, which is important for chain hotels, coincides with the issues in the 6th and 9th articles of the Global Ethical Principles Declaration.

Keywords: Local chain hotels, ethical values, websites, tourism

Paper Type: Research

¹Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 206247012@kocaeli.edu.tr

²Kocaeli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, hg.nergiz@kocaeli.edu.tr

³Kocaeli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, bilsen.bilgili@kocaeli.edu.tr

Giriş

Turizm sektöründe yer alan işletmelerde çok farklı kültürlere ve düşünce yapısına sahip bir çok çalışan, yönetici ve ziyaretçi aynı ortamı paylaşmaktadır. İşletmelerin hem çalışan memnuniyeti hem de müşteri memnuniyetini sağlayarak pazarda yer alan diğer işletmeler ile rekabet edebilmek ve fark yaratabilmek için belirli etik kurallar çerçevesinde çalışmalar yürütmeleri gerekmektedir. Otel işletmelerinin bir çok farklı kültürden insanı aynı çatı altında barındırması farklı kültür ve değerlere sahip bireylerin aynı çalışma ortamında bulunmaları ve örgüt çatısı altında birlikte rol alarak müşteri memnuniyeti sağlama çabaları işletmelerin etik değerlerinin belirlenmesinin önemini ortaya çıkarmaktadır.

Etik, turizm sektöründe başarıya ulaşabilmek ve rekabet edebilmek için turizm sektörü çalışanları ve yöneticileri tarafından dikkat edilmesi gereken en önemli konulardan biridir. Özellikle son yıllarda turizmde meydana gelen sorunların en önemli nedenlerinden biri de etik olmayan yönetim şeklidir (İpar ve Esmer, 2015, s.478). Çalışma yaşamında etik değerlere sahip bireylerin varlığı işletmede etik bir ortamın sağlanabilmesi açısından gün geçtikçe daha da önemli hale gelmiştir. Bu ortamı yaratabilmek için öncelikli görev ise yöneticilere düşmektedir (Erol ve Göktaş Kulualp, 2019, s.695).

Turizm alanındaki etik değerlerden bahsederken daha geniş çerçeveden bakarak işletmelerin etik değerlere olan uyumunu da ele almak faydalı olacaktır. İşletmeler, çalışanlarının verimliliğini ve performanslarını artırmak, işletme içerisinde huzur ortamının devamlılığını sağlamak amacıyla çalışanlarda bir takım etik değerlerin benimsenmesini talep etmektedirler. Diğer yandan işletmeler hizmet ettiği topluma ve bulunduğu çevreye karşı ideal standartlar çerçevesinde kalarak hizmetlerini sürdürdüğü takdirde de rekabet avantajı sağlayarak işletme içerisinde huzurlu ve başarılı bir çalışma ortamı sağlanmış olacaktır. Böylece, etik değerlerin sürdürülebilirliği maksimum seviyeye çıkarılacaktır. Turizm endüstrisinde hizmet veren işletmeler açısından etik değerlerin belirlenmesi kapsamında, Dünya Turizm Örgütü'nün, Santiago-Şili'de gerçekleştirdiği 13. Genel Kurulu'nda, turizmin topluma ve çevreye olan olumsuz etkilerini azaltmak, dünya turizminin sürdürülebilir gelişimi için gerekli olan unsurları belirleyebilmek için, 1 Ekim 1999'da, Turizmde Global Etik İlkeler Bildirgesi kabul edilmiştir. Bu bildirmede yer alan ana maddeler aşağıdaki gibidir (UNWTO, 2022):

- 1.madde: Turizmin Toplumlararası Karşılıklı Anlayışa Katkısı
- 2.madde: Turizmin Bireysel ve Kollektif Yönleri
- 3.madde: Sürdürülebilir Gelişmenin Unsuru Olarak Turizm
- 4.madde: Kültürel Mirası Kullanan ve Zenginleştiren Unsur Olarak Turizm
- 5.madde: Ülke ve Toplumların Refahını Artıran Bir Faaliyet Olarak Turizm
- 6.madde: Turizmin Geliştirilmesinde Tarafların Yükümlülükleri
- 7.madde: Turizme Katılma Hakkı
- 8.madde: Turizm Hareketinde Özgürlük
- 9.madde: Turizm Sektöründe Çalışanların ve Girişimcilerin Hakları
- 10.madde: Turizmde Global Etik İlkelerin Uygulanması

Yukarıda yer alan maddeler genel anlamda, bireylerin turizm hareketi içerisinde özgürce karşılıklı hakları gözeterek hareket etmesini, turizm etkinliğinin sosyal, kültürel ve fiziksel çevreye olan faydalarının en üst seviyeye çıkarılarak muhtemel zararlarının en aza indirilmesi ve turizmin sürdürülebilirliğinin sağlanması amaçlanmaktadır. Bu ilkelerin uygulanabilmesi için de turizm alanında faaliyette bulunan kişiler ve kurumlar tarafından ilkelerin bilinmesi ve özümsemesi gerekmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, otel işletmelerinde işletme politikalarında önem verilen etik değerlerin örgüt ilişkileri veya kişisel beceriler düzeyinde olup olmadığını web sayfasındaki bilgiler aracılığı ile incelenmesidir. Ayrıca çalışma kapsamında işletme politikasında vurgulanan etik değerleri web sayfasındaki bilgilere dayanarak tespit ederek, çevrim içi bilgiler üzerinde uygulanabilecek bir analiz yöntemi önerilmektedir. Böylece otel işletmelerinde etik değerlerin boyutlarının ortaya çıkarılması hedeflenmektedir. Araştırma; etik değerlerin yönetimi kapsamında yönetim faaliyetlerinde dikkate alınabilecek önerilerde sunmaktadır. Çalışmada elde edilen bulguların Dünya Turizm Örgütü Küresel Etik Kodlar kapsamında da analiz edilmesi ile Türkiye’de yerli zincire bağlı olan otel işletmelerinin bu kodlar kapsamındaki durumunu da ortaya koyarak, alınması gereken önlemler ve eksik yönler var ise bu açıdan da yol gösterici olacaktır.

Bu çalışmada, otel işletmelerinin işletme politikası kapsamında önem verdikleri etik değerlerin neler olduğunun belirlenmesi ve bu etik değerlerin örgüt ilişkileri veya kişisel beceriler olmak üzere hangi açıdan daha çok önemsendiğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Çalışma bu doğrultuda otel işletmelerinde müşterilerle temas halindeki çalışanların işletme politikaları gereğince kendilerine yansıtılan etik değerler doğrultusunda, etik değerlere hassasiyet gösterecekleri düşüncesi üzerine kurulmuştur. Örgütün işletme politikası kapsamında önem verdiği etik değerlerin örgüt ilişkileri veya kişisel beceriler düzeyinde olup olmadığını belirlenmesi hedeflenmektedir. Bu etik değerlerin aynı zamanda Dünya Turizm Örgütü Küresel Etik Kodlar ile uyumlulukları kuramsal yaklaşımlar ve kavramsal açıklamalarla araştırılarak incelenmektedir.

1. Kuramsal Çerçeve

1.1. Konaklama İşletmelerinde Grup ve Zincir Yapılanması

Yoğun rekabet ortamı konaklama işletmelerinin ulusal ve uluslararası turizm pazarında uzun vadede ayakta kalabilmelerini ve rekabet avantajlarını korumalarını zor hale getirmektedir. Bu durum işletmelerin belirli stratejiler yardımıyla geleceklerini planlamalarını zorunlu hale getirmektedir. Bu doğrultuda konaklama işletmelerinin büyüme stratejileri grup ve zincir yapılanması yoluna gitmelerini içerebilmektedir. Yoğun büyüme türlerinden bir olan “pazar geliştirme” stratejisi, konaklama işletmelerinin zincir yapılanma ile büyümelerini ifade etmektedir (Tse ve West, 1992). Konaklama işletmeleri; birden fazla büyüme stratejisi, franchising yöntemi ve yönetim anlaşması gibi farklı stratejilerle büyüme yoluna gidebilmektedir. Zincir işletmelerin büyüme politikaları “iç pazarda büyüme” ve “uluslararası pazarda büyüme” olarak iki grupta incelenebilmektedir (Beattie, 1991). Konaklama işletmelerinin büyüme stratejileri yerli zincir oteller açısından satışları artırma ile ilgili iken yabancı zincir oteller için coğrafi çeşitlendirme sağlanması ve dünya çapında bilinen bir marka olma isteği olabilmektedir (Yu, 1999). Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelik’in (25852 sayılı, 21/06/2005 tarihli Resmi Gazete), 47. maddesine göre konaklama işletmelerinin zincir olma özelliği taşıyabilmeleri için a, b ve c bendlerinde ilgili açıklamalar yer almaktadır. Yönetmeliğin (a) bendine göre; Bakanlık tarafından uygun görülen bir güzergah üzerinde bulunan işletmelerin çeşitli turizm faaliyetlerini sunan ve ziyaretçilerin buralardan faydalanabildiği en az üç farklı noktada yer alan işletmeler zincir işletmeler olarak ifade edilmektedir. (b) bendine göre; aynı yönetmelikte yer alan ve müstakil olarak belgelendirilen işletmelerden birinin yada pazarlama ve satış işletmelerinin aynı işletmecilik anlayışı ile en az üç farklı yerde hizmet vermesi de işletmelere zincir olma özelliği sunmaktadır. (c) bendine göre ise; tahsis edilmiş birden fazla arazi üzerinde zincir otel olarak hizmet veren işletmelerdir. Bu işletmelerin aynı yönetmelikte müstakil olarak belgelendirilen işletmelerden olmaları şartı aranmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, 2022).

Ulusal veya uluslararası anlamda zincir oteller daha iyi hizmet verebilmek, rekabet avantajı sağlayabilmek aynı zamanda müşteri memnuniyetini sağlayabilmek ve güçlü bir kurumsal kimlik kazanabilmek için bir takım etik değerlere sahip olmaları gerekmektedir. Bu

etik değerler otel işletmelerinin bünyesinde çalışan çalışanları kuruma bağlayan, onları güvende hissettiren, verimlilik ve performanslarını artıran tetikleyici unsurlar olabileceği gibi işletmeleri genel anlamda vazgeçilmez kılan ve rekabet avantajı sağlayan bir takım gelişmelere de sebep olabilmektedir. Bu noktadan hareketle işletmeler etik değerleri hem çalışanlarını hem işletmenin genel kimliğini hem de müşteri memnuniyetini düşünerek şekillendirmelidirler.

Literatürde zincir otel işletmelerine dair turizm alanında yapılan çalışmalara bakıldığında; Eryılmaz (2020)'in Türkiye'de faaliyette bulunan zincir otellerin Covid-19 bilgilendirmelerini incelediği çalışmasında yerli ve yabancı zincir otellerin çoğunluğunun, rezervasyon iptal ve değişiklikler ve hijyen ile ilgili web sayfalarından bilgilendirme yaptıkları tespit edilmiştir. Kılıç ve Uslu (2019) üretim ve imalat işletmelerinin rekabet avantajı sağlayabilmeleri için Porter'ın geliştirdiği model ve jenerik stratejilerinin İstanbul'daki yerli ve yabancı zincir otel işletmelerindeki uygulanabilirliğini araştırmıştır. Bu çalışmaya göre zincir otellerin rekabet üstünlüğü elde edebilmeleri için müşterilerin ihtiyaçlarına rakiplerinden önce cevap verebilecek durumda olmaları gerektiği belirtilmektedir. Aynı zamanda, buldukları pazarda maliyet lideri konumuna ulaşmalarının da işletmelere rekabet avantajı sağlayacağı belirtilmektedir. Kırklar Can ve diğerleri (2017) tarafından yapılan çalışmada Türkiye'de faaliyet gösteren yerli zincir otel işletmelerinin mobil uygulamaları kullanma durumları, içerik ve özelliklerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışmaya göre işletmelerin mobil uygulamalarda çoğunlukla iletişim bilgilerini sunarken, odalara ait görseller, yeme - içme fotoğraf galerisi gibi kategorilere de yer verildiği tespit edilmiş olup, bu özelliklerin işletmeler için rekabet üstünlüğü ve marka sadakati sağlayacağı belirtilmiştir. Can (2013) tarafından zincir otellerin kurumsal sosyal sorumluluk bağlamındaki projelerinin değerlendirilmesine dair yapılan çalışmaya göre; kurumsal sosyal sorumluluk konusunda ilgililerin yeterli bilgisi olmadığı, kısa vadeli planlar yapıldığı, sürdürülebilir projeler üretilmediği, kurumsal sosyal sorumluluk projelerinin ek maliyet olarak görüldüğü ve bu faaliyetlerin genellikle markalaşma ve reklam niyetiyle yapıldığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca araştırmacı tarafından iki büyük zincir otelin çalışmaya konu olmak istemeyerek görüşmeleri reddetmesi ile işletmelerin kurumsal sosyal sorumluluk konusundaki bilinç düzeylerine dair yaratmış oldukları olumsuz imaj tartışmaya değer bulunmuştur. Çakır (2010) tarafından İstanbul'daki beş yıldızlı zincir otel işletmelerinde mutfak bölümünde çalışan personellerin eğitim süreçlerinin incelendiği çalışmaya göre; mutfak eğitimine gerekli özenin gösterilmediği ve personel eğitim sürecinin etkin bir planlamadan yoksun olduğunu sonucuna ulaşılmıştır. Pelit ve Türkmen (2008) tarafından yapılan çalışmada Türkiye'de faaliyet gösteren en büyük iki yerli ve yabancı zincir otel işletmelerinde çalışan işgörenlerin tükenmişlik düzeyleri araştırılmış ve bu araştırmaya göre duygusal tükenme, kişisel başarı ve duyarsızlaşma en yüksek tükenmişlik algıları olarak tespit edilmiştir. Emeksiz (2000) tarafından yapılan çalışmada beş yıldızlı uluslararası zincir bir otelin dışsal bilgi sistemleri yoluyla mevcut iletişiminin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada içsel bilgi sistemlerinin kalitesinin artırılmasıyla hizmet kalitesi ve kar da artış olacağı öne sürülürken, dışsal bilgi sistemlerinin etkili kullanımının ise tam rekabetin hakim olduğu pazarlarda işletmelere rekabet gücü katacağı vurgulanmaktadır. Çalışmada genel olarak içsel ve dışsal bilgi sistemlerinin kullanımının artırılmasının işletmeler için avantajlı olacağı ifade edilmektedir.

Turizm literatüründen sunulan örneklere bakıldığında zincir otel işletmelerine dair yapılan çalışmalarda kurumsal sosyal sorumluluk, personel eğitimi, çalışan psikolojisi, rekabet üstünlüğü sağlama yolları, Covid-19 pandemi dönemine uyum, bilgi sistemleri ve mobil uygulama kullanımı gibi özellikle zincir oteller için yoğun rekabetin hakim olduğu piyasalarda varlık göstermeleri gereken işletmelere değer ve rekabet gücü katacak olan konuların ele alındığı görülmektedir. Ele alınan konular hem personeller açısından hem de işletmenin geleceğinden büyük oranda sorumlu olan yöneticiler açısından; personel eğitiminin yetersizliği, kurumsal sosyal sorumluluk bilincinde eksiklik, personelin psikolojik sorunları gibi konularda bir takım dezavantajları da ortaya koymaktadır.

Örnekleri sunulan farklı araştırmalarda ortaya koyulan eksikliklerin, bu araştırmanın da konusu olan etik değerler ile bağdaştığı söylenebilmektedir. İlgili konularda yaşanan sorunlar otel işletmelerinde etik değerlere olan gerekliliği ortaya koymaktadır. İşletmelerde köklü bir etik iklim oluşturarak, tüm çalışanlara benimsetilebilen etik değerlerin varlığı; rekabet gücü, işletmeye bağlılık ve müşteri memnuniyetine büyük katkı sağlayacaktır. Ayrıca ekonomi, siyaset ve sağlık konularında yaşanan değişimler işletmelerin dış çevresinde meydana gelen ve müdahale edilmesi mümkün olmayan konular olarak görülebilmektedir. Ancak dış çevrede yaşanan bu değişimler işletmelerin uzun dönemli stratejik planları dahilinde her zaman göz önünde bulundurması gereken ve belirli düzeyde önlem alınabilmesi mümkün olabilen değişimlerdir. Bu duruma örnek olan Covid-19 salgınında, işletmelerin yeni düzene uyum konusunda yapmış oldukları değişimin web sayfalarında rezervasyon iptali ve değişikliği ile hijyen konularında sınırlı kalmış olması, işletmelerin kısa ve uzun dönemli hedeflerinde etik değerler bağlamında köklü ve kapsamlı bir değişiklik yapılmamış olması dikkat çekmektedir.

1.2. Etik Kavramı

Etik kelimesi, Yunanca'da karakter anlamına gelen 'ethos' sözcüğünden türetilmiştir. Ethos kelimesi aynı zamanda İlkçağ Yunan felsefesinde karakter (kişilik) ve adet (alışkanlık) anlamlarında da kullanılmıştır. Ayrıca tarih boyunca bir çok düşünür tarafından çeşitli yaklaşımlar yardımıyla açıklanmaya çalışılan bir kavram haline gelmiştir (Akoğlan Kozak ve Güçlü, 2006, s.21). İnsan davranışlarına yönelik bir takım ilkeler sunmak adına Sokrates, Platon ve Aristo gibi düşünürlerin zamanından beri teoriler geliştirilmiştir (Brickley vd., 2002, s.1822).

Aristo'ya göre etik kavramı günlük yaşamda gerçekleştirilen yararlı ve başarılı sonuçlar doğuran davranışların keşfedilmesi şeklinde, öznel yaşam kapsamında ele alınmaktadır (Daly ve Mattila, 2000). Başka bir tanımda; fayda, zarar, iyi, kötü, doğru, yanlış gibi kavramlar, bireysel anlamda ve grup içerisindeki davranış ilişkilerinde neyin iyi veya kötü olduğunu belirleyen ahlaki ilkeler, değerler ve standartlar çerçevesinde bir bütün olarak görülüp etiğin örgütsel açıdan ele alınış biçimi ifade edilmektedir (Hatcher, 2004, s.358). Genel anlamda ise etik kavramı; tıp, hukuk, siyaset, yönetim ve mimari gibi hayatın içerisinde yer alan tüm disiplinlerde, kesin bir tanımının yapılması zor olan kavramlardan biri olduğu söylenebilmektedir (Kırılmaz ve Kılıç Kırılmaz, 2014, s.35). Kişilerin veya kurumların özgürce yaptıkları seçimler sonucunda karşı tarafa olumlu ya da olumsuz şekilde yansıyan her türlü davranış etik kapsamında yer almaktadır. Bu anlamda karşılıklı ilişkilerde hakların korunması, getiriler kadar maliyetlerin de gözetilerek eşitlikçi bir yaklaşımın benimsenmesi etik anlayışa uygun olacaktır (Akan, 2007, s.17). Etik, hem ahlaki davranış ve tutumların betimlenmesi ve çözümlenmesini sağlayıp, hem de ahlak temelinde davranma zorunluluğunu yönetsel açıdan temellendirerek karmaşık ahlaki eylem alanını kavramsallaştırmaktadır. Böylece bireylerin etik olgusunu anlamlandırmasını sağlamaktadır (Pieper, 2012, s.21).

Bireylerin davranışlarının değerlendirilmesinde ve davranışların iyi veya kötü olmak üzere sınıflandırılabilmesi noktasında etik karar alma süreçlerinde teleolojik, deontolojik ve erdem etiği teorilerinin farklı bakış açılarından yola çıkılarak değerlendirmeler yapılabilmektedir (Alkan, 2018; Kurtoglu, 2008). Teleolojik etik; etik karar vermede doğru veya yanlış olabilen eylemlerin sonuçlarına odaklanmaktadır. Bir eylemin sonucu iyi olarak değerlendirilebiliyorsa etik olarak doğru, kötü olarak değerlendirilebiliyorsa etik olarak yanlıştır (Pops, 2000, s.195). Bu doğrultuda teleolojik yaklaşım sonuççu yaklaşım olarak da ifade edilmektedir (Cevizci, 2002, s.15). Bireyin ahlaki olarak doğru, yanlış yada mecburi gibi durumlarında olması ahlakla ilişkili olmayan durumlara bağlı olarak ortaya çıkmaktadır (Frankena, 1988, s.14). Bu yaklaşımın en bilinen taraftarları mutçu anlayış denilen Sokrates, Platon, Aristoteles ve Epikuros'tan oluşan filozoflar ve faydacılar denilen Jeremy Bentham ve John Stuart Mill'in temsilcisi olduğu filozoflardır (Pieper, 2012, s.224).

Deontolojik yaklaşım sonuçlardan ziyade doğru eylem üzerine odaklanmaktadır. Teleolojik yaklaşımın iddialarını reddetmektedir. Teleolojistler, ahlakın dışında kalan şeylerin

tek bir doğrusu olduğunu söylerken, deontolistler ise birden fazla doğrunun olabileceğini söylemektedirler. Deontolojik yaklaşımda, bireylerin belli davranışların ya da insanların ahlaki veya ahlaki olmayan şeklinde yargılanmasında sonuçların dikkate alınmaması gerektiğini en önemli savunmadır (Frankena, 1988, s.15). Onlara göre bireyler sonuçları ne olursa olsun tanrının koyduğu emirleri kabullenmek zorundadırlar (Thiroux, 1998, s.56).

Erdem etiği, kişilerin karakterlerini, bireysel ve objektif özellik sahibi olarak tanımlamaktadır. Erdem etiği Deontolojik etik anlayışta vurgulanan iyi ve doğru kavramlarından gelir ve fayda kavramını ön planda tutmaktadır. David Solomon'un 1997'de ortaya koyduğu çalışmasında erdem etiğini üç farklı gruba ayırmaktadır; erdem kavramını ön planda tutan düşünürlerin ahlaki akımlara ve yapılan eleştirileri göz ardı etmeleri, bir ahlak teorisinde erdemi içine alan kısmın bulunması gerektiği ve ahlak teorisinde olduğu gibi yalnızca eylemin doğruluğunu veya sonucunu değerlendirmek yerine, insanı her yönüyle bir bütün olarak değerlendirmesi gerektiğidir (Bilici, 2008, s.71-80).

1.3. Etik Değerler

İşletmeler tarafından örgüt içerisinde belirli bir düzen oluşturmak amacıyla benimsenen etik ilkeler, bir işin yapılabilmesi için belirlenmiş standartlar çerçevesinde kabul edilebilir davranışların minimum seviyedeki özelliklerini ifade etmektedir (Öztürk, 1998, s.83). Bir çok farklı alanda etik değerler belirlenebilmektedir. Kamu alanında ele alınan etik değerler; onur, yardımseverlik, sorumluluk sahibi olmak ve adalet (Öztürk, 1998, s.82), spor alanında belirlenen etik değerler; eşitlik, erdemlilik, saygı ve sorumluluk (Öngel, 1997, s.73-74), öğretiler açısından etik değerler arasında; başarı, başatlık, sebat, düzen, duyguları anlama, şefkat gösterme, yakınlık gibi ifadeler öne çıkmaktadır (Gündüz ve Coşkun, 2012, s.20), sağlık alanında etik değerler ; yarar sağlama, özerk olma ve başkalarının özerkliğine saygı gösterme, adil olma, yaşama saygı duyma, aydınlatma, sır saklama, mahremiyete saygı gösterme, dürüstlük, özgecilik, ayrımcılıktan kaçınma, dayanışma ve ihtisasa saygı duyma (Yıldırım ve Kadioğlu, 2007, s.79) ile doğru tercih yapma, doğru tedavi ve bakım, hasta ve yakınları ile etkili iletişim (Kırılmaz ve Kılıç Kırılmaz, 2014, s.40), bilişim teknolojileri alanında etik değerler; güvenlik, sanal paylaşma, doğruluk-dürüstlük, sanal ortam işbirliği, telif haklarına saygı, düşünceye saygı, sanal yardımseverlik, sanal ortam işbirliği, sanal ahlak ve sanal zorbalık (Çelik ve Gündoğdu, 2019, s.338) muhasebe alanındaki etik değerler; dürüstlük, tarafsızlık, gizlilik, mesleki yeterlilik ve özen ile mesleki mesleki davranış kavramları öne çıkmaktadır (Sakarya ve Kara, 2010, s.62). Farklı çalışma alanlarında öne çıkan etik değerlere bakıldığında birbirine yakın unsurların etik kapsamda ele alındığı görülmektedir. Öyle ki insanın bulunduğu her çalışma alanında saygı, dürüstlük, güven gibi tutumların hem bireylerde içselleştirilmesinin hem de çalışma anlayışına yansıtılmasının beklenmesi kaçınılmazdır.

Bir örgütte kabul edilmiş etik değerler o örgütte yer alan bireylerin davranışlarına da yansımaktadır (Key, 1999, s.217). Bu noktadan hareketle turizm endüstrisinde henüz yer almamış olan turizm öğrencilerinin de etik değerlere bakışı çalışma hayatı içerisindeki düzenin ve karşılıklı etkili iletişimin hatta işletmelere sağlanacak başarının da temel anahtarı olması açısından büyük önem taşımaktadır. Turizm alanında eğitim alan üniversiteli öğrencilerin etik değerlere bakış açısına yönelik yapılan bir araştırmada turizmde daha önce deneyimi olmayan öğrencilerin, deneyimi olan öğrencilere göre etik dışı unsurlara karşı daha hassas oldukları belirlenmiştir. Bu durum özellikle turizme yeni katılacak öğrencilerin etik ikilemleri nasıl değerlendirdiklerinin belirlenmesi açısından önem taşımaktadır (Aslan ve Kozak, 2006). Dolayısıyla turizm işletmelerinin etik ilkelere bağlı olarak yönetilmesi, etik değerlerin bilinmesi ve benimsenmesi yapılan işlerden alınan faydayı maksimum seviyeye çıkaracak, işletme içerisindeki huzuru ve refahı artıracaktır.

Turizm alanında ulusal ve uluslararası literatürde etik değerlerle ilgili yapılan çalışmalarda öne çıkan sonuçlar incelendiğinde konunun farklı açılardan ele alındığı görülmektedir. Otel işletmelerinde örgütsel etik değerler ve etik davranışın, örgütsel bağlılığa ve

iş tatminine etkisi ile ilgili yapılan bir araştırmada ele alınan örgütsel etik değerler; dürüstlük, saygı, sorumluluk, süreç, ilgi ve vatandaşlık kavramlarıdır. İşgörenlerin işletme sorunlarını kendi sorunları gibi algılaması, işini severek yapması, işinden memnun olması gibi tutumları ile örgütsel etik değerlerin iş tatminine olumlu etki yarattığı ortaya çıkmıştır (Çatır, 2019, s.68). Turizm işletmelerinde etik değerler ve örgütsel bağlılık ilişkisi üzerine yapılan bir araştırmada kullanılan ölçekte yer alan bireysel etik değerler; sorumluluk almak, kendinden memnun olup kendine iyi bakmak, amaçlara ulaşmaya çalışmak ve adil davranmak şeklindedir (Erkol Bayram, 2018). Turizm faaliyetinin bir çok kültürü aynı çatı altında barındırması, farklı değerlere ve beklentilere sahip bireylere ev sahipliği yapması açısından sahip olunması gereken etik değerlerin; birey ve kuruluşların karşılıklı haklarının korunması, adil paylaşım, güven, refah ve sürdürülebilirlik şeklinde ifade edilirken, işletme içerisinde etik çerçevenin korunması sağlayacak olan bu değerlerin yalnızca yazılı olarak kalmasının beklenen faydayı sağlamayacağı ileri sürülmektedir (Akan, 2007, s.18). Bir başka çalışmada temel etik değerler; dürüstlük, doğruluk, sözünde durmak (vaad), sadakat (bağlılık), adalet, başkalarına yardım etmek, başkalarına saygı göstermek, mükemmeliyeti aramak ve sorumluluk kavramları olmak üzere 9 başlık altında toplanmıştır (Akoğlan Kozak ve Güçlü, 2006, s.33-39). Vallen ve Casado (2000) tarafından büyük ölçekli otellerin genel müdürlerine yönelik yapılan çalışmada, yöneticilerin etik ile ilgili konulara dair algılamalarını sıralamaları istenmiştir. Çalışma sonucunda genel müdürlerin kişisel etik hassasiyetlerinin diğer otel çalışanlarından daha yüksek olduğunu belirtmeleri dikkat çeken bulgular arasındadır. Ayrıca, katılımcılar etik değerleri; önem derecesi (liderlik, sorumluluk, mükemmel hizmet verme ve dürüstlük) ve ihlal edilme sıklığı (sorumluluk, mükemmel hizmet verme ve herkese saygı gösterme) olarak iki grupta sınıflandırmışlardır. Ayrıca bu çalışmada yöneticilerin ve çalışanların etik kuralları ihlâl etmelerinin işletme için yıllık ortalama maliyetinin 102.000 dolar olduğu da belirtilmektedir.

1.3.1. Örgütsel Boyut Açısından Etik Değerler

İşletmelerde örgütsel boyut kapsamında mükemmeliyeti arama, başkalarına yardım etmek, adil bir ortamın varlığı, yapılan işlerde şeffaflığın sağlanması ve empati yeteneği ele alınacaktır.

Mükemmeliyeti Arama: Patcht (1984)'de mükemmeliyetçiliği; “insanların başka kişiler tarafından olumlu özellikleri ile tanımlanmak için çaba sarf etmeleri” şeklinde ele almıştır. Roedell (1984) ise mükemmeliyetçiliğin kişilerin hedeflerine ulaşma süreçlerinde olumlu veya olumsuz sonuçlar doğurabileceğini belirtmiştir. Bu noktadan hareketle mükemmeliyetçi bir yaklaşım ile kusursuz işlerin ortaya çıkması mümkünken diğer yandan da bireylerde baskı oluşturarak yoğun stres yaşanmasına sebebiyet verebileceğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla yapılan işlerde mükemmel yakını arama konusunda daha dengeli bir beklenti içerisinde olmanın daha faydalı olacağı söylenebilmektedir.

Başkalarına Yardım: Sorumluluk sahibi olmak, verilen görevlerin istendiği şekilde yerine getirilmesi için elinden gelenin yapılması olarak ifade edilmesi mümkündür (Aydın, 2001, s.51). Sorumluluk kavramını açıklarken, kişinin hem kendisine karşı hem de etrafında bulunan tüm insanlara karşı yerine getirmesi gereken yükümlülüklerin tamamı da dahil edilebilmektedir. Sorumluluk bilincinin esasen toplumsal yapı içinde şekillendiğini de göz ardı etmemek gerekmektedir (Yaşar, 2007, s.43). Dolayısıyla başkalarına yardım etme, görev paylaşımında bulunma, daha iyi olunan bir alanda takım arkadaşının elinden tutmak, organize olabilmek ve biz anlayışına sahip olabilmek otel işletmelerinde çalışanlar için avantaj sağlayacak olan bilinç durumlarından biridir.

Adalet: Adalet kavramı; tarafsız olabilmek ve açık fikirli olmak, hataları kabul etmek, gerekli durumlarda pozisyon ve inançları değiştirebilmek, kurallara bağlı olmak, herkese karşı eşit davranmak gibi davranışları barındırmaktadır. Diğer yandan başkalarının hatalarından veya eksikliklerinden kendine çıkar sağlamamak da adil olabilmenin gerekliliklerindedir (Özkalp ve Kirel, 2010, s.511). İşletme içerisindeki her çalışanın eşit haklara sahip olması öğüt

bütünlüğünü sağlayan ve örgütün kültürünün çalışanlar tarafından benimsenmesini sağlayacaktır. Çalışanlara eşit tatil hakkı, eşit işe eşit ücretin verilmesi, hakların korunması, çalışan performansının artması için de önemli yere sahiptir. Adalet temelli etik kuramını benimseyen ahlak düşünürleri ise, gerçekleştirilen bir davranış toplumun geniş bir kesimine yarar sağlasa da, bazı bireyler için adaletsiz bir durum meydana geliyorsa, bu durumda davranışı genelde dikkate almazlar (Kırel, 2000, s.39).

Şeffaflık: Açıklık ilkesi, yönetimin işlem ve eylemlerinin dış denetime karşı sorumluluğunu gerektirmektedir. Şeffaflık ise, yapılan eylem ve işlemlere yakından bakıldığında dış denetimler tarafından bütün ayrıntılarıyla tamamen görülebilmesini açıklamaktadır (Balcı, 2005, s.26). Açıklık ve saydamlığı sağlamak için çaba sarf etmek, bilgi edinme hakkının hızlı ve doğru bir şekilde kişilere tanınmasını da sağlamaktadır (Soykan, 2007, s.65).

Empati: Egoist tavırların hakim olduğu bir örgüt ortamında belirlenen normlar, yalnızca kişisel kazanımlara odaklanmayı ve yalnızca onları talep etmeyi ve yalnızca onlarla motive olmayı mümkün kılar. Bu koşullar altında bencil bir yaklaşımda bulunan çalışanların örgüte olan bağlılığının gelişmesine olumlu yönde katkıda bulunması mümkün olmamaktadır. Öyle ki bir örgüt, yalan söyleme, hile yapma gibi davranışları desteklediğinde, çalışanların hem örgütün bütününe hem de örgütteki çalışanlara karşı daha fazla endişe duymaları muhtemeldir (Cullen, Parboteeah ve Victor, 2003, s.130). Bu sebeplerden ötürü örgüt içerisindeki bireylerin yalnızca kendilerini değil iş arkadaşlarını da takımın bir parçası olarak görmeleri, bir sorun varsa herkesin bunu çözmek için iş birliği yapma duygusu içerisinde bulunması, ben değil biz anlayışının işletmede hakim olması karşılıklı ilişkilerin kuvvetlenmesini sağlayacaktır. Egoist bir yaklaşımın olmadığı ve bencil bir tavır işletmelerde hakim olmadığı durumlarda çalışanların performanslarında büyük bir artış gözlenecektir.

1.3.2. Kişisel Boyut Açısından Etik Değerler

İşletmelerin bünyesine dahil olan çalışanların kişisel özellikleri bağlamında bireylerin saygılı olmaları, dürüst bir tavır sergilemeleri, şefkat duygusuna sahip olmaları, sözünde durmaları ve mesleki anlamda yeterli yetkinliğe sahip olmaları gibi unsurlar ele alınacaktır.

Saygı: Nazik bir davranış biçimine sahip olmak ve saygılı olmak, etik bir gereklilik olduğu gibi hizmet kalitesinin sağlanmasının da en önemli şartlarından bazılarıdır (Sezer ve Sarı, 2017, s.210). Hem iş görenler arasında hem de yöneticiler ve çalışanlar arasında mutlaka saygılı bir davranış biçimi olması gerekmektedir.

Dürüstlük: Yapılan işe, birlikte çalışılan takım arkadaşlarına, ziyaretçilere ve sorumluluğu yöneticilere karşı her zaman dürüst olunması gerekmektedir. Etik çerçeve içerisinde değerlendirilen hesap verilebilirlik kavramı da bu başlık altında değerlendirilebilir. Hesap verebilirlik; herhangi bir kişi ya da kişilerin eylem ve işlemlerinden dolayı, kendisi dışında yer alan başka kişi ya da kişilere o konuyla ilgili açıklama yapması veya yeterli ve tatmin edici cevap vermesini ifade etmektedir (Eryılmaz ve Biricikoğlu, 2011, s.21). Aynı zamanda yöneticinin kararlarından ve bu kararların sonuçlarından sorumlu olmasını, gerekirse verdiği kararlarla ilgili üst makamlara ve ilgililere açıklamalar yapması gerektiğini de ifade etmektedir (Erdoğan, 2009, s.23).

Şefkat: Şefkat kavramı bireylerin kendi içlerinde barındırdıkları iyi niyetleri olarak ifade edilebilir. Kişiler içlerinde barındırdıkları sevgiyi ve iyi niyeti karşılarındaki kişilere karşı güler yüzlü ve anlayışlı olma gibi tavırlarla hissettirebilmektedirler. Bu davranış biçimi aynı zamanda merhametli olmakla da ifade edilebilmektedir. Rousseau'ya göre merhamet insanların zayıflara, suçlulara veya insanın kendisine dair acıma duygusu barındırmasını, kendisini acı çeken kişinin yerine koyarak bundan gerçek anlamda üzüntü duyması yada şefkat sahibi olma anlamında sevinçli bireylerin yerine kendisini koyarak aynı mutluluğu yaşayabilme yani empati yapabilme yetisi olarak açıklanmaktadır (Rousseau, 2009, s.121).

Sözünde Durmak: Kişinin sosyal hayatında veya iş hayatında öncelikle kendisine karşı verdiği sözü tutması bunun gerekliliklerini en iyi şekilde yapması ve olumlu veya olumsuz anlamda elde ettiği sonuca da katlanmasıdır. Birey bu bilinçle sahip olduğunda örgüt içerisinde yöneticisine veya takım arkadaşına karşı verdiği sözleri de tutacaktır. Bu da yapılan işlerde devamlılık sağlayıp örgüte başarı getirip güven duygusunun hakim olmasını sağlayacaktır. Sadık olmak, bireylerin işini benimsemesi, çalıştığı örgüte ve işverenine yüksek derecede bağlılık duygusuna sahip olabilmesi olup iş yaşamında çalışanların tamamından beklenen bir davranıştır (Zaim, 2012, s.155). Sadakat düzeyi yüksek olan çalışan, şirketin iyiliği için fedakârlık yapmaya hazır olacaktır, bu davranış biçimi kişinin daha başarılı olduğunu hissedip kendisini de tatmin eden önemli bir unsur olacaktır ve şirketin ihtiyaçlarını kendi ihtiyaçlarından üstün tutacaktır. Böyle bir durumda, örgütlerde bencil davranışlar sergileyen bireylerle nadiren karşılaşılacaktır. Daha düşük bir sadakat seviyesinde ise, bireyler belirli bir sorumluluk seviyesi hissetmekle birlikte, işverenleri uğruna fedakârlık yapma eğiliminin sınırlı olacağını söylemek mümkündür (Alvesson, 2000, s.1107-1108). Bu durumda da işletme içerisinde başarısızlıkların, çalışanlar arası ve çalışanlar ile yöneticiler arasında zayıf bağların meydana gelip, verimsizlik ortamının oluşacağını söylemek mümkündür.

Mesleki Yeterlilik: Yapılacak iş için mesleki anlamda yeterli kişilerin görevin başında olması hem işlerin doğru, tam ve eksiksiz yapılmasını sağlayacaktır hem de herhangi bir olumsuzluk halinde önleyici tedbirlerin alıp işlerin yola koyulma süresi hızlanmış olacaktır. Diğer yandan görev başındaki kişilerin hal ettikleri yerde olduklarına inanmaları onları işlerine daha bağlı kılp verimliliklerini ve performanslarını büyük oranda artıracaktır. İşletmede sağlanan adil bir ortamın göstergesi olacaktır. Ancak ABD’de yapılan araştırmalara göre, eğitim düzeyleri ve örgütsel bağlılık arasında negatif ilişki olduğunu görülmüştür (Herndon, Fraedrich ve Yeh, 2001, s.81). Yani iş görenin eğitim düzeyi ile örgütsel bağlılık arasında ters orantı olduğu tespit edilmiştir. Eğitim düzeyi yükseldikçe bağlılık azalırken, eğitim düzeyi düştükçe bağlılığın arttığı görülmüştür. Diğer yandan bir başka çalışmada ise örgütte çalışılan süre arttıkça, çalışanların örgüte bağlılık düzeylerinin arttığını ileri sürmüşlerdir (Meyer ve Allen, 1984, s.377). Bu bulgular ışığında çalışanların işletme tam kapasitede çalışması için sosyal haklarının da korunması gerektiği çalışanların hem iş hem de sosyal hayat uyumunun gözetilerek bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiği söylenebilmektedir.

2. Yöntem

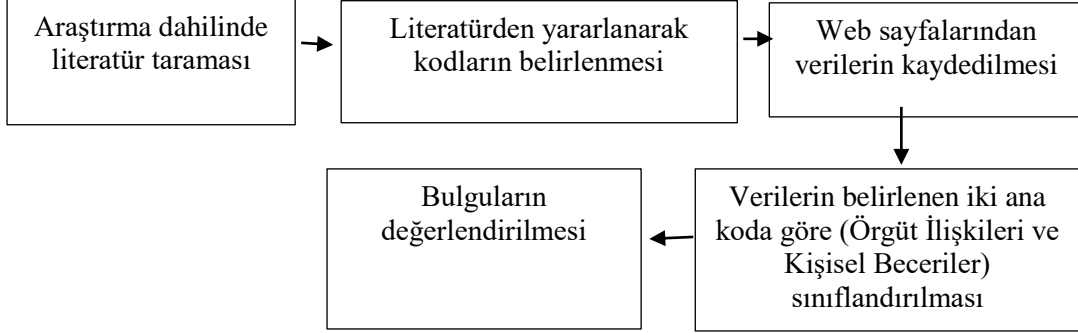
2.1. Amaç, Önem, Model ve Sınırlılıklar

Çalışmanın amacı, otel işletmelerinin işletme politikası kapsamında önem verdikleri etik değerlerin neler olduğunu belirlemektir. Bu amaçla literatürden faydalanarak etik kodlar belirlenmiştir. Yerli zincir otel işletmelerinin web sayfa analizinin gerçekleştirildiği bu araştırma, nitel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Nitel araştırmalarda gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemleri kullanılmaktadır. Bunun yanında algıların ve olayların doğal ortamda bütüncül bir biçimde ortaya koyulmasının esas alındığı nitel bir süreç hakimdir (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s.41). Doküman analizine dayanan bu araştırmada verilerin analizinde “İçerik Analizi” uygulanmıştır. İçerik analizi; veri anlayışını geliştirmek üzere teorik konuların test edilebildiği bir tekniktir (Cavanagh, 1997). İçerik analizinde esas amaç; belirli bir konuda toplanan verileri anlamlandırabilecek belirli kavramlar elde etmek ve bu veriler arasında ilişkiler kurabilmektir. Bu doğrultuda da ulaşılan veriler kavramsallaştırılır ve daha sonra bu kavramlar mantıklı bir şekilde düzenlenerek ilgili veriyi en iyi şekilde açıklayacak olan temalar saptanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s.242).

Kod belirleme aşamasında Strauss ve Corbin (2015) tarafından belirlenen üç farklı kodlama biçimlerinden biri olan “daha önceden belirlenmiş kavramlara göre yapılan kodlama” yöntemi tercih edilmiştir. Böylelikle veriler toplanmadan önce literatür taraması sonucu belirli bir kod listesi çıkarılmıştır ve araştırma süreci içerisinde ilgili kodlamalar yapılarak tüm kodlar iki ana tema altında toplanıp sınıflandırılmıştır.

Otel işletmelerinin bir çok farklı kültürden insanı aynı çatı altında barındırması farklı kültür ve değerlere sahip bireylerin aynı çalışma ortamında bulunmaları ve örgüt çatısı altında birlikte rol alarak müşteri memnuniyeti sağlama çabaları işletmelerin etik değerlerinin belirlenmesinin önemini ortaya çıkarmaktadır. Araştırma sürecine ilişkin model aşağıda sunulmuştur:

Şekil 1. Araştırma modeli

Araştırma kapsamında öncelikle literatür taraması yapılacak olup, belirlenen etik kodlar ışığında örneklem dahilindeki otellerin İK sayfaları incelenecektir. Araştırma sorusu: “İşletmeler açısından etik değerler, örgütsel bütünlük bağlamında mı yoksa çalışanlar özelinde beklentiler bağlamında mı öne çıkmaktadır?” şeklinde tasarlanmıştır. İlgili kodlar “Örgüt İlişkileri” ve Kişisel Beceriler” olmak üzere iki ana tema ve ayrı ayrı beş alt temadan oluşmaktadır. İlgili tablo aşağıda yer almaktadır.

Tablo 1. Ana ve alt temalar

Örgüt İlişkileri	Kişisel Beceriler
Mükemmeliyeti arama	Saygı
Başkalarına yardım	Dürüstlük
Adalet	Şefkat
Şeffaflık	Sözünde durmak
Empati	Mesleki yeterlilik

Zincir oteller; Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelik’ in (25852 sayılı, 21/06/2005 tarihli Resmi Gazete), 47. maddesinde belirtildiği üzere; asgari 3 ayrı yerde hizmette bulunmaları şartı ile zincir olma özelliğine sahip olabilmektedirler (Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, 2022). Türkiye Otelciler Birliği (TÜROB)’ un 2019 yılı zincir otel araştırmasına göre Türkiye’de 44 yerli ve 13 yabancı olmak üzere toplam 57 zincir otel bulunmaktadır. Bu zincir otellere bağlı toplam 628 adet işletme bulunmaktadır. İşletmeler toplamda 145.450 adet oda sayısına sahiptir (Turizm Günlüğü Turizm ve Seyahat Gazetesi, 2022). Yerli ve yabancı zincir otellerin kurum kültürlerinin birbirinden farklı olabileceği ve buna bağlı olarak etik değerlerinin farklılık göstereceği düşünüldüğünden zincir otellerin yerli ve yabancı olmak üzere ayrı ayrı ele alınmasında yarar görülmüştür. Ayrıca araştırma kapsamında daha doğru verilere ulaşabilmek amacıyla daha fazla sayıda olan yerli zincir oteller (44) araştırmaya dahil edilmiştir. Bunun yanında yerli zincir otellerin tercih sebebi Türk kültürünün etik değerlerini daha doğru yansıtaçağının düşünülmesidir. Araştırmanın evreni, Türkiye’de yer alan yerli zincir otellerdir. Araştırmanın örneklemini ise 44 adet yerli zincir otel içerisinden 3 otelin web sitelerine ulaşamaması sebebiyle analiz dışı bırakılmasıyla, 41 adet otel işletmesi olarak belirlenmiştir. Türkiye’deki yerli zincir otellerin listesi otel sayıları ile birlikte aşağıda yer almaktadır.

Tablo 2. Yerli zincir oteller

Otel İsimleri	Otel Sayısı	Otel İsimleri	Otel Sayısı
1.Rixos Hotels	29	23.The Green Park	6
2. Anemon Hotels	19	24.Kirman Hotels	5
3.Divan Hotels	18	25.Wow Hotels	5
4.Dedeman International	17	26. Akka Hotels	4
5. Crystal Hotels	13	27.Amara World Hotels	4
6.Kaya Hotels	13	28.Eresin Hotels	4
7.Barut Hotels	12	29.Gloria Hotels	4
8.Titanic Hotels	12	30.Ic Hotels	4
9.Larissa Hotels	10	31.Manesol Hotels	4
10.Eftalia Otelleri	8	32.Prens Grup(Euphoria Hotels)	4
11.Paloma Hotels	8	33.Süral Otelleri	4
12.Cactus Hotels	7	34.Richmand Hotels	4
13.D Hotels&Resort	7	35.Avantgarde Collection	4
14.Delphin Hotels	7	36.The House Hotels	4
15.Kervansaray Otelleri	7	37.Alibey Hotels	3
16.Limak Hotels	7	38.Aska Hotels	3
17.Merit Hotels	7	39.Grand Yazıcı	3
18.The Marmara Hotels	7	40.Papillon Hotels	3
19.Alkoçlar Hotels	6	41.Point Hotels	3
20.Elite World Hotels	6	42.Taksim International	3
21.Martı Otelleri	6	43.CVK Hotels	3
22.Orka Hotels	6	44.Vera Hotels	2

Araştırmanın bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Araştırma kapsamında ele alınan otellerden 3 tanesinin (The Green Park, Akka Hotels ve Eresin Hotels) web sitelerine ulaşamaması araştırmanın kısıtlarını oluşturmaktadır. Araştırma dahilindeki incelemelerin 29 Nisan 2021 ile 5 Mayıs 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş olması, web sayfaların dinamik bir yapıya sahip olması gerekçesiyle araştırmanın kısıtları arasında yer almaktadır. Söz konusu sayfalarda daha sonraki dönemlerde değişiklikler yapılmış olabilmektedir. Ayrıca literatüre bağlı kalarak oluşturulan etik kodlar bağlamında araştırmanın gerçekleştirilmesi, farklı etik kodlar baz alınarak yapılabilecek araştırmaların da olabileceği göz önüne alındığında çalışmaya sınırlılık katmaktadır.

3. Bulgular

Mevcut etik kodlar ile otellerin İK sayfaları taranmıştır. Tablo 2’de yer alan otellerin sıralanması, otellere göre etik kodların çoktan aza doğru sıralanışı esas alınarak düzenlenmiştir. Yerli zincir otellerin hangi etik kodlara sahip olduklarının belirlenmesi aşamasında 2 ana tema altında belirlenen 10 adet kodun söz konusu işletmelerin web sayfalarında bulunup bulunmadığı dikkate alınmıştır. İlgili kod web sayfasında yer alıyorsa “1”, yer almıyorsa “0” puan verilmiştir.

Tablo 3. Otel işletmelerinin web sayfalarının incelenmesi sonucunda ulaşılan etik kodlar

Etik Kodlar	Örgüt İlişkileri					Kişisel Beceriler				
	Mükemmeliyeti arama	Başkalarına yardım	Adalet	Şeffaflık	Empati	Saygı	Dürüstlük	Şefkat	Sözünde durmak	Mesleki yeterlilik
Koda Sahip Otel Sayısı	20	12	3	8	15	7	10	12	3	21
Yüzde (%)	48,78	29,27	7,32	19,51	36,59	17,07	24,39	29,27	7,32	51,22

Yerli zincir otel listesinde yer alan otellerin değerlendirilmeye alınması sonucunda 3 otel işletmesinin (The Green Park, Akka Hotels ve Eresin Hotels) web sayfasına ulaşılamadığından söz konusu oteller analiz kısmına dahil edilememişlerdir. İnceleme dahilindeki 41 adet otelden 6 tanesinde hiçbir etik koda rastlanmaması araştırmanın dikkat çeken bulgularındandır. Yapılan analiz sonucunda elde edilen bulgular, belirlenen ana ve alt temalar bağlamında değerlendirilmiştir.

“Örgüt ilişkileri” ana teması altında yer alan “Mükemmeliyeti Arama, Başkalarına Yardım, Adalet, Şeffaflık ve Empati” olmak üzere 5 alt temada bulgular incelenmiştir. Örgüt içerisindeki iyi ilişkilerin güçlü olması işletmede huzur, verimlilik ve başarı ortamını artırmaktadır. Aynı zamanda işletmede çalışanlar açısından adil bir ortamın varlığının hissedilebilmesi çalışanların kendilerini işletmenin birer parçası olarak görmelerine olanak sağlayıp hizmet kalitesine büyük katkı sağlayacaktır.

Örgüt ilişkileri ana teması bağlamında 41 otel işletmesinden en fazla puan alarak (20) en çok önem verilen unsur olduğu tespit edilen “mükemmeliyeti arama” alt teması, temelinde insan unsurunun olduğu turizm endüstrisinde kusursuz hizmet için olmazsa olmazdır. Bu anlayışın işletmelerde hakim olması müşteri memnuniyetini de artıran önemli unsurlardandır.

“Empati” (15) alt teması ise örgüt ilişkileri ana teması bağlamında öne çıkan ikinci önemli kavram olarak tespit edilmiştir. Empati anlayışı örgütsel ilişkilerde hem yönetici çalışan ilişkilerinin uyumu hem de çalışanlar arası etkili iletişim konusunda işletmeleri başarıya götürecektir.

“Başkalarına yardım” (12) alt teması ise öne çıkan bir diğer kavramdır. Takım çalışmalarında başarı ve yapılan işlerde verimlilik artışının sağlanabilmesi için çalışanlar arası yardımseverlik anlayışının nispeten gelişmiş olmasının işletmelere faydası büyük olacaktır.

“Şeffaflık” (8) ve “Adalet” (3) alt temaları ise işletmelerin web sayfalarında oldukça az rastlanan temalar arasındadır. Örgütsel plan, program ve prosedürlerin şeffaf bir şekilde sürdürülmesi çalışanlar tarafından soru işaretlerinin giderilmesini sağlayacaktır. Aynı şekilde işletmede tüm çalışanlara eşit hakların tanınması ayrıcalıkların söz konusu olmaması çalışanlarda güven duygusunu ve örgüte olan bağlılık duygusunu artıracaktır.

“Kişisel Beceriler” ana teması altında yer alan “Saygı, Dürüstlük, Şefkat, Sözünde durmak ve Mesleki yeterlilik” olmak üzere 5 alt temada bulgular incelenmiştir.

Kişisel Beceriler ana teması bağlamında 41 otel işletmesinden en fazla puan alarak (21) en çok önem verilen unsur olduğu tespit edilen “Mesleki yeterlilik” alt teması, müşteri memnuniyetinin ön planda olduğu otel işletmelerinde kaliteli hizmet için kaliteli çalışan olması

gerektiği anlayışının benimsendiğini göstermektedir. Bu da turizm eğitiminin gün geçtikçe daha da önemli hale geldiğinin göstergelerindedir.

“Şefkat” (12) ve “Dürüstlük” (10) alt temaları işletmeler açısından birbirine yakın değerde olduğu görülmektedir. Çalışanların birbirleri arasında ve yöneticilerin çalışanlara karşı tavırlarında dürüst bir tavır sergileyip daha sevecen, güler yüzlü tavır almaları yapılan işlerde etkinlik seviyesini artıracaktır. Özellikle yöneticiler tarafından çalışanlara karşı güler yüzlü bir tavır sergilenmesi çalışanları yapılan işe karşı oldukça motive edecektir. Bu durum aynı zamanda çalışanlara iş ahlakı anlamında örnek olacaktır ve onlarda hem birbirleri arasında hem de misafirlere karşı aynı güler yüzü içtenlikle göstereceklerdir.

“Saygı” (7) ve “Sözünde durmak” (3) alt temaları ise işletmelerin web sayfalarında oldukça az sayıda yer alan kavramlardandır. Birbirinden farklı bir çok kültürden insanın bir arada hem hizmeti sunan hem de satın alan vasfı ile bulunduğu otel işletmelerinde çalışanların ve yöneticilerin birbirlerine karşı saygı göstermeleri oldukça önemlidir. Aynı şekilde yapılan işlere karşı verilen sözün tutulması güven ortamının yaratılması işletmelerin başarı elde edebilmeleri için önem arz etmektedir.

Araştırmaya dahil edilen oteller kapsamında yapılan incelemeler sonucunda ana temalar altında yer alan alt temaların toplam değerine bakıldığında; “Örgüt ilişkileri” (58) ana teması altına yer alan “mükemmeliyeti arama, başkalarına yardım, adalet, şeffaflık ve empati” şeklindeki etik değerlerin işletmeler için daha ön planda olduğu görülmüştür. “Kişisel Beceriler” (53) ana teması altında yer alan “saygı, dürüstlük, şefkat, sözünde durmak ve mesleki yeterlilik” temalarının ise ikinci planda kaldığı görülmektedir.

Tartışma

Bulgular genel olarak incelendiğinde; yerli zincire bağlı otel işletmelerinin web sayfalarının İK bölümlerinde yer verdikleri etik değerlerin örgütsel anlamda daha fazla öne çıktığı görülmektedir. Bu durum işverenler tarafından otel işletmelerinde yer alacak tüm çalışanların örgütün bir parçası olarak görüldüğünü, mükemmeli arama unsuru ile; yapılan işlerde en iyi hizmeti sunmaya verilen önem, başkalarına yardım unsuru ile; ekip ruhunun varlığına, çalışanların etkin iletişim kurabilmelerine ve birlikte hareket edebilmelerine verilen önem ortaya çıkmaktadır.

Örgüt ilişkileri ana teması altında yer alan etik değerlere daha yakından bakıldığında ise özellikle adalet ve şeffaflığın geri planda kaldığı görülmektedir. Bu iki unsur farklı kültürlerden, farklı yetkinlik düzeyinden birçok işgörenin yer aldığı, işgücü devir oranının yüksek olduğu ve bu sebeple örgüt bağlarının kuvveti konusunda hassas bir ortamın var olduğu otel işletmelerinde özellikle yönetici grubu çalışanlar için dikkat edilmesi gereken unsurlardır. Yöneticilerin işgörelere adil bir ortam ve şeffaf bir iş süreci sunmaları halinde en iyi hizmetin ortaya çıkması ile ziyaretçilerin tekrar satın alma davranışı gösterebilmesinde, çalışanlar açısından da özgüven kazanmaları ve aidiyet duygularının gelişmesiyle işlerine daha sıkı bağlanmaları sağlanacaktır. İş ortamında sunulan şeffaflık; muhtemel sorunlar karşısında önlem alınması gerektiğinde çalışanların hazırlıklı bulunmasını sağlamak diğer yandan da elde edilen başarıların paylaşılması ise çalışanları motive edip onların işlerine olan bağlılıklarının artmasında avantaj sağlayacaktır. Ayrıca şeffaflık, çalışanların diğer çalışanlarla kendilerini kıyaslayarak kendi değerlerini belirlemeleri, gidişatlarını izleyebilmeleri konusunda da faydalı olacaktır. Tüm bunlar birden çok iş alanının var olduğu otel işletmelerinde tüm işlerin organize edilerek ekip halinde ilerlemesinde ve işletme içerisinde huzur ortamının oluşmasında büyük fayda sağlayacaktır.

Ulaşılan sonuçlar kişisel beceriler bağlamındaki etik değerler açısından genel olarak değerlendirildiğinde ise örgütsel bağlamdaki etik değerlerden daha geri planda kaldığı görülmektedir. Buna rağmen mesleki yeterlilik, en yüksek etik değer olarak tespit edilmiştir. Ancak saygı ve sözünde durmak gibi kişisel düzeyde olan sosyal hayata dönük değerlerin nispeten eksik kaldığı tespit edilmiştir. Mesleki yeterliliğinin ölçümünün, bireyin sahip olması

gereken sosyal değerlerin ölçümüne göre daha kolay olup, işverenlere işe alım sırasında somut veriler sunacak olmasının, bu duruma sebep olabileceği düşünülmektedir. İşletmeler tarafından kişisel düzeyde ve genel anlamda da en fazla önemsenen etik değerlerin başında mesleki bilgi ve becerinin olması kaliteli hizmetin sağlanmasında ve müşteri memnuniyetinin yaratılmasında büyük avantaj sağlayacaktır. Ancak hem çalışanlar hem de ziyaretçiler açısından kültürel yelpazenin oldukça geniş olduğu otel işletmelerinde yer alacak işgörenlerde, sosyal değerlerin de yeteri kadar gözetilmesi, iç huzurun bozulmaması ve örgüt kültürünün korunması hatta yapısının daha da sağlamlaşması açısından oldukça önem taşımaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, yerli zincir otellerin web sayfalarında yer verdikleri etik değerlerin, işletme açısından örgütsel veya kişisel anlamda en fazla hangi boyutta önemsendiğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Nitel araştırma tasarımına uygun olarak yürütülen bu çalışmada 41 adet yerli zincir otel işletmesinin web sayfasında yer alan bilgiler ele alınmıştır. Yapılan içerik analizi sonucunda 6 adet otel işletmesinde herhangi bir etik koda rastlanmamıştır. Ayrıca web sayfa analizinde otel işletmelerinin Covid 19 sürecine dair herhangi bir etik koda yer vermemiş olması dikkat çekmiştir. Genel olarak yapılan analiz sonucunda “Örgüt İlişkileri” ana teması altında alınan puanlara göre sırasıyla; mükemmeliyeti arama, empati, başkalarına yardım, şeffaflık ve adalet kavramları yer almaktadır. “Kişisel Beceriler” ana teması altında yer alan alt temaların alınan puanlar dahilinde sıralaması ise; mesleki yeterlilik, şefkat, dürüstlük, saygı ve sözünde durmak şeklindedir.

Temalara genel olarak baktığımızda zincir otel işletmeleri için en fazla önemsenen etik değerler; mesleki yeterlilik (21), mükemmeliyeti arama (20) ve empati (15) iken, en az önemsenen etik değerlerin ise; sözünde durmak (3), adalet (3) ve saygı (7) olduğu tespit edilmiştir.

İçerik analizi sonucunda mesleki yeterliliğin etik bir değer çerçevesinde aldığı puan sektör açısından turizm eğitiminin ve turizm eğitimini almış kaliteli çalışanların işletmede varlığının gün geçtikçe daha da önemli hale geldiğini göstermektedir. Bu durum işletmelere kaliteli hizmet sunmanın yanı sıra müşteri memnuniyeti ile beraber yeniden tercih edilme avantajını da yaratacaktır. Enghagen (1990) ve Wheeler (1995)’ in 1990’lı yıllarda yapmış oldukları çalışmalarda işçi-işveren arası ilişkilerde haksızlıklar, rüşvet alıp verme ve alkol-uyuşturucu kullanımı gibi sorunların öne çıktığı belirtilmiştir. Yapılan bu araştırma sonucunda mesleki yeterlilik ile beraber mükemmeliyeti arama değerlerinin öne çıkması yapılacak işi o işin ehli olan kişilere verilmesi gerektiği bakış açısının hakim olduğunu ve işletmelerde geçmiş yıllarda yaşanan sorunların çözümlendiğini göstermektedir. Mükemmeliyetçi yaklaşımın öne çıkan etik değerler arasında yer alması, kaliteli hizmetin ortaya koyulmasında avantaj yaratacak olup, işletmelere gelecek yıllarda önemli rekabet avantajı sağlayacaktır.

Araştırma sonucunda öne çıkan bir diğer önemli etik değer ise empatidir. Sarıışık ve diğerleri (2006) tarafından yapılan çalışmaya göre işletmelerde olumsuz anlamda öne çıkan etik değerler kişiler arası çatışmalar, çıkar çatışmaları ve yönetim tarafından ödüllendirmede yapılan adaletsizlikler öne çıkan ihlaller arasında yer almaktadır. Yapılan araştırmaya göre yaşanan sorunların bireylerin kendilerini karşılarındakinin yerine koymaması, diğerinin hakkını gözetmemek, adil bir ortamdan yoksun olmak konularında yaşandığı görülmektedir. Bu araştırmada en önemli etik değerlerden birinin empati olması örgüt içinde yaşanan sorunlarda yapıcı bir bakış açısının yıllar içerisinde hakim olduğunu göstermektedir. Çalışanlar arasında ve yöneticiler arasında empati anlayışının gelişmiş olmasını emek yoğun çalışılan turizm endüstrisinde misafirlerin taleplerinin anlayışla karşılanması, anında en kaliteli ve değerli hizmetin sunulması, sorunların oluşmadan ortadan kaldırılabilmesi ya da kısa sürede çözüme kavuşturulabilmesi açısından büyük fayda sağlayacaktır.

Araştırmada işletmeler tarafından mesleki yeterlilik, mükemmeliyeti arama ve empati değerlerine büyük oranda önem verildiği sonucuna ulaşılması; öne çıkan bu etik değerlerin;

Dünya Turizm Örgütü'nün 1 Ekim 1999'da, Santiago-Şili'de yaptığı ve 13. Genel Kurul'da kabul edilen Turizmde Global Etik İlkeler Bildirgesi'nin 6. ve 9. maddeleri ile örtüşen yanlarının olduğunu da göstermektedir. Bildirgenin 6.maddesinde yer alan turizm yöneticilerinin turizm faaliyetine katılan tüketicilerin bu faaliyet sırasındaki memnuniyetlerini en üst seviyede tutacak olan; güvenilir bilgi sunma, haklarını savunma, kültürel ve dini tercihlerini diledikleri gibi yerine getirmelerine yardım etmek gibi birçok unsura uyum konusunda kolaylık sağlanacağını göstermektedir. Benzer şekilde 9. maddede yer alan; çalışanlar için güven ortamının oluşturulması ve onların yaşam koşullarının geliştirilmesi ile ilgili olan ilkesi de; yöneticiler ve çalışanlar arası etkili iletişim ortamının varlığı ve çalışanlara fikir özgürlüğünün sunulması ile yöneticilerin, çalışan istek ve ihtiyaçlarını doğru şekilde ve zamanında tespit ederek bir an önce önlem alabilmesini sağlayacaktır. Böylece mesleki anlamda yüksek yetkinliğe sahip iş görenlerin, yöneticiler tarafından yaratılan etik ilkelere duyarlılık seviyesinin yüksek olduğu bir çalışma ortamında, çalışanlarla birebir temas halinde olan ziyaretçilerin memnuniyetlerinin artmasıyla birlikte yeniden satın alma davranışının oluşması da sağlanmış olacaktır.

Diğer yandan zincir otel işletmeleri açısından etik çerçevede en az kabul gören unsurlar; sözünde durma yani güven verme, saygı ortamının varlığı ve adil bir ortamın sağlanması şeklinde sıralanmıştır. Klimzsa (2014) ise işletmelerde çalışanlar arası uyum, işletmeye aidiyet ve yüksek performansın gösterilmesine imkan verecek bir ortam için mutlaka sahip olunması gereken etik değerleri sıralarken; sorumluluk, değişime açıklık, sürdürülebilirlik, akla yatkın davranma, zenginlik ve değer katan davranışlar şeklinde sıralama yaparak, bu çalışmada tespit edilen en az önemsenen etik değerler ile de örtüşen güven, adalet ve fikir özgürlüğü etik değerlerine de bu sıralamada yer vermiştir. En az önemsenen etik değerlerin motivasyon ve performans gibi konularda işletmelere dezavantaj yaratabilecek potansiyele sahip olduğunu söylemek mümkündür. Pelit ve Arslantürk (2011) ihlal edilen etik değerlerin çoğunlukla ücret eşitsizliği, personel alımları ve terfide adaletsizlik, molaların ve çalışma saatlerinin düzensizliği ve çalışanların eşit koşullara sahip olmaması konularında öne çıktığı belirtilmektedir. Burada belirtilen dezavantajlı konular, yapılan bu araştırma sonucunda en az önemsenen etik değerlerden birinin adalet olması sonucuyla örtüşmektedir.

Stresin yüksek seviyede olduğu, çoğu zaman çalışanlar arası ve çalışan-yönetici arasında çatışmaların yaşandığı, kriz anlarının var olduğunu birden fazla iş yapısının organize bir şekilde ilerlemesi gerekmektedir. Otel işletmelerinde yöneticiler açısından çalışanlara güvenli bir ortamın sunulması, yüksek saygı bilincinin gelişmiş olması ve yine çalışanlar için yöneticiler tarafından adil bir ortamın sunulması işletme başarısı açısından ve işletmedeki huzur ortamının etkinliğinin ve verimliliğin yüksek seviyede olması açısından büyük katkı sağlayacaktır.

Literatür taraması sonucunda oluşturulan ana ve alt temalar bağlamında yapılan değerlendirmeleri sonucunda; "Örgüt İlişkileri" ana teması (58), "Kişisel Beceriler" (53) ana temasına göre daha yüksek seviyede puan almıştır. Buna göre "İşletmeler açısından etik değerler, örgütsel bütünlük bağlamında mı yoksa çalışanlar özelinde beklentiler bağlamında mı öne çıkmaktadır?" şeklinde oluşturulmuş olan araştırmanın temel sorusuna cevap aranmıştır. Zincir otel işletmelerinde var olan etik değerler çoğunlukla örgüt ilişkileri bağlamında öne çıkmaktadır. Bu durum birden fazla departmana ve birbirinden farklı kültür yapısına sahip otel işletmelerinin bir bütün olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Dolayısıyla işletmelerde etik değerlerin herkes tarafından kabul edilmesinin kolayca gerçekleştirilebileceğini söylemek mümkündür. Bu sayede işletmeler örgüt başarısını kolayca elde edebileceklerdir.

Örgüt ilişkileri ana teması altında yer alan alt temalara detaylı bakıldığında en fazla önemsenen etik değerlerin sırasıyla; mükemmeliyeti arama, empati, başkalarına yardım, şeffaflık ve adalet şeklinde sıralandığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlara göre işletmelerde özellikle yönetim kısmında çalışanlara karşı daha şeffaf olunması ve çalışanlara adil bir ortamın sunulması konusunda daha gerçekçi olunması çalışanların şeffaflık sebebiyle hata yapmaktan

uzak durmasını sağlayıp aynı zamanda işletmeye olan bağlılıklarını artıracaktır. Öyle ki bağlılık; işine, sorumluluklarına ve yöneticilerine bağlı ve odak seviyesi yüksek bireyler için hem tutumlarda hem de davranışlarda ani bir değişikliğin yaşanmadığı, muhtemel olumsuzluk içerecek olan kısa süreli tutum ve davranış değişikliklerinin yaşanması durumunda da sigorta niteliğinde olduğu şeklinde ifade edilmektedir (Brown, 1996, s.233). Bu sebeple çalışanların henüz gerçekleşmemiş olan olumsuz yönlerdeki tavırları da bağlılık seviyesinin artırılmasıyla birlikte olumlu yönde garantiye alınmış olacaktır.

Analiz sonucunda 41 otelden 6'sında hiçbir etik koda rastlanmamıştır. Emek yoğun hizmetin esas olduğu ve rekabetin yoğun olduğu turizm endüstrisi içerisinde yer alan bu otel işletmelerinde etik değerleri web sayfalarında yer alan bilgiler üzerinden araştıran bu çalışmada elde edilen bulgulara yönelik geliştirilen öneriler şöyle ifade edilebilir:

- Analiz sonucunda 41 otelden 6'sında hiçbir etik koda rastlanmaması emek yoğun hizmetin esas olduğu ve rekabetin yoğun olduğu turizm endüstrisi içerisinde yer alan bu otel işletmelerinde etik değerlere daha fazla önem verilmesi gerektiği önerilebilir.
- Otel işletmelerinin web sayfalarında Covid 19 sürecine ilişkin etik değerler kapsamında herhangi bir ifadeye rastlanmaması, pandemi sürecinin tam olarak ne zaman sonlanacağına belirsiz olduğu bu süreçte özellikle talep yaratabilme ve müşteri memnuniyetinin sağlanabilmesi açısından otellerin konuya dair etik değerleri ön planda tutmalarını gerektirmektedir.
- Araştırma kapsamında literatürden yararlanılarak belirlenmiş olan etik kodlar çeşitlendirilerek farklı zincir otellere yönelik web sayfa analizleri yapılabilir.
- Türkiye genelindeki zincir otellerden ziyade daha spesifik bir şekilde iller arası ya da bölgeler arası karşılaştırmalar yapılabilir.
- Yerli zincir oteller, yabancı zincir oteller ve bağımsız sahipliği olan otellerin etik değerleri arasında karşılaştırmalar yapılabilir.
- Nicel araştırma yöntemlerinden yararlanarak etik değerlerin işletmelerde durumu tespit edilebilir.

Kaynakça

- Akan, P. (2007). Uygulama açısından iş etiği kuralları ve evrensel turizm etiği ilkeleri. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 18(1), 7-20.
- Akoğlan Kozak, M. ve Güçlü, H. (2006). *Turizmde Etik*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Alkan, G.İ. (2018). Etik teoriler ışığında bağımsız denetim ve BİST'de bir araştırma. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*. 129-149.
- Alvesson, M. (2000). Social identity and the problem of loyalty in knowledge-intensive companies. *Journal of Management Studies*, 37(8), 1101-1123.
- Aslan, A. ve Kozak, M. (2006). Turizmde gelişme ve etik sorunları: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *Ege Akademik Bakış Dergisi*. <https://www.researchgate.net/>
- Aydın, İ. (2001). *Yönetişel, Mesleki ve Örgütsel Etik*. Ankara: Pegem Akademi.
- Balcı, A. (2005). Türkiye AB ilişkileri perspektifinden kamu yönetimi sisteminin yeniden yapılandırılması. *Amme İdaresi Dergisi*. 38(4),23-27.
- Beattie, R. (1991). Hospitality internationalization: An empirical investigation. *International Journal of Hospitality Management*, 3(4),14-20.
- Bilici, M.V.(2008). *Çağdaş erdem etiği bağlamında din ve ahlak ilişkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

- Brickley, J.A., Smith, C.W. ve Zimmerman, J. (2002). Business ethics and organizational architecture. *Journal of Banking and Finance*, 269, 1821- 1835.
- Brown, R.B. (1996). Organizational commitment: Clarifying the concept and simplifying the existing construct typology. *Journal of Vocational Behavior*, 49, 230-251.
- Can, M. (2013). *Zincir otel işletmelerinde kurumsal sosyal sorumluluk projelerinin değerlendirilmesi*.(Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi. Afyonkarahisar.
- Cavanagh, S. (1997). Content analysis: Concepts, methods and applications. *Nurse Researcher*, 4, 5–16.
- Cevizci, A. (2002). *Etiğe Giriş*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cullen, J.B., Parboteeah, K.P. ve Victor, B. (2003). The effects of ethical climates on organizational commitment: A two-study analysis. *Journal of Business Ethics*, 46(2),127–141.
- Çakır, M. (2010). *Otel işletmelerinin mutfak bölümünde istihdam edilen personelin eğitim sürecinin değerlendirilmesi: İstanbul'daki 5 yıldızlı zincir otellere yönelik bir alan çalışması*. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi. İstanbul.
- Çatır, O. (2019). Örgütsel etik değerler ve etik davranışın, örgütsel bağlılığa ve iş tatminine etkisi: Otel işletmeleri örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10(1), 60-72.
- Çelik, B. ve Gündoğdu, K. (2019). Bilişim etiği değerlerine yönelik tutum ölçeğinin geliştirilmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 20(2), 335-350.
- Daly, S.P. ve Mattila, M.M. (2007). Darwin and ethics: Using natural selection to understand ethical business and organizational behavior. *EJBO: Journal of Business and Organization Ethics*, 12(2).
- Emeksiz, M. (2000). Otel işletmelerinde içsel ve dışsal bilgi sistemleri: Beş yıldızlı uluslararası bir zincir otelin dışsal bilgi sistemleri ile iletişiminin incelenmesi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*. 11, 34-43
- Enghagen, L.K. (1990). Teaching ethics in hospitality and tourism education. *Hospitality Research Journal*, 14: 467-474.
- Erdoğan, Ç. (2009). *Kamu Etiği, Kamu Yöneticilerinin Etik Karar Verme Yaklaşımları*. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü. Yayın No: 347,18–33.
- Erkol Bayram, G. (2018). Etik değerler ve örgütsel bağlılık ilişkisi üzerine turizm işletmeleri örneğinde bir araştırma. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 228-259 Doi: 10.32572/guntad.451708
- Erol, S. ve Gökteş Kuluoğlu, H. (2019). Etik liderlik davranışının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 696-705.
- Eryılmaz, B. (2020). Türkiye’de faaliyet gösteren otel zincirlerinin yeni tip koronavirüs (Covid-19) bilgilendirmeleri. *Turizm Akademik Dergisi*. 7(1), 15-27.
- Eryılmaz, B. ve Biricikoğlu, H.(2011). Kamu yönetiminde hesap verebilirlik ve etik. *İş Ahlakı Dergisi*, 4(7),19–45.
- Frankena, W.K. (1988). *Ethics*. New Jersey: Prentice Hall Press.
- Gündüz, Y. ve Coşkun, Z.S. (2012). Öğrenci algısına göre öğretmen etik değerler ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)* 13(1),111-131.

- Hatcher, T. (2004). Environmental ethics as an alternative for evaluation theory in for profit business context. *Evaluation and Program Planning*, 27, s.357-363. Doi:10.1016/j
- Herndon, N.C., Fraedrich, J.P. ve Yeh, Q. (2001). An investigation of moral values and the ethical content of the corporate culture: Taiwanese versus U.S. sales people. *Journal of Business Ethics*, 30,73-85.
- İpar, M.S. ve Esmer, Y. (2015). Turizm işletmelerinde etik uygulamaların önemi: Kavramsal bir araştırma. 14. Uluslararası İşletmecilik Kongresi, 7-9 Mayıs, Aksaray. <https://www.researchgate.net/publication/324943687>
- Key, S. (1999). Organizational ethical culture: Real or imagined? *Journal of Business Ethics* 20(3),217-225.
- Kılıç, B. ve Uslu, T. (2019). Porter'ın rekabet modelinin İstanbul'daki zincir otel işletmelerinde incelenmesi. *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*. 3(2), 83-98.
- Kırel, Ç. (2000). *Örgütlerde Etik Davranışlar Yönetimi ve Bir Uygulama Çalışması*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayıncılık.
- Kırılmaz, H. ve Kılıç Kırılmaz, S. (2014). Sağlık hizmetlerinde etik ikilemlerde ampirik etik çalışmalarının yararları. *İnsan & İnsan*, 1, 35-44.
- Kırlar Can, B., Yeşilyurt, H., Lale Sancaktar, C., ve Koçak, N. (2017). Mobil çağda mobil uygulamalar: Türkiye'deki yerli otel zincirleri üzerine bir durum tespiti. *Journal of Yaşar University*, 12(45), 60-75
- Klimzsa, L. (2014). *Business Ethics, Introduction To The Ethics Of Values*, (1. Edition). <http://125.234.102.27/bitstream/TVDHBRVT/15799/1/Business-Ethics.pdf>
- Kurtoğlu, R. (2008). *Perakendecilikte etik ve bir uygulama*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi. Kayseri
- Meyer, J.P. ve Allen, N.J. (1984). Testing the "Side-Bet Theory" of organizational commitment: some methodological considerations. *Journal of Applied Psychology*, 69(3), 372-378.
- Öngel, H.B (1997). Sporda etik değerler açısından doping. *Beden Eğitimi Spor Bilimleri Dergisi II*. 2, 68-79.
- Özkalp, E. ve Kırel, Ç. (2010). *Örgütsel Davranış*. (4. Baskı). Eskişehir: Ekin.
- Öztürk, M.K (1998). Kamu yöneticilerinin kararlarında etik değerler. *Amme İdaresi Dergisi*, 31(2),81-93.
- Patcht, A.R. (1984). Reflection on perfection. *American Psychologist*. 39, 386-390. Doi.org/10.1037/0003-066X.39.4.386
- Pelit, E. ve Arslantürk, Y. (2011). Turizm işletmelerinin iş etiğine yönelik uygulamalarının çalışma yeri tercihindeki önemi: Turizm öğrencileri üzerinde bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1): 163-184
- Pelit, E. ve Türkmen, F. (2008). Otel işletmeleri işgörenlerinin tükenmişlik düzeyleri: Yerli ve yabancı zincir otel işletmeleri işgörenleri üzerinde bir araştırma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 10 (1), 117 – 139
- Pieper, A.(2012). *Etiğe Giriş*. (Atayman V. ve Sezer G. Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Pops, G. (2000). *A teleological approach to administrative ethics*. Handbook of Administrative Ethics. T.L. (Cooper. Ed.), New York: Marcel Dekker Inc, 195–206.
- Roedell, W.C. (1984). Vulnerabilities of highly gifted children. *Roeper Review*, 6(3),127-130.

- Rousseau, J. J. (2009). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*. (Ünsal O. Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Sakarya, Ş. ve Kara, S. (2010). Türkiye’de muhasebe meslek etiğine yönelik düzenlemeler ve meslek mensupları tarafından algılanması üzerine bir alan araştırması. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(18), 57-72.
- Sarıışık, M., Akova, O. ve Çontu, M., (2006). Otel yöneticilerinin etik politika ve yöntemlere yaklaşımları üzerine ampirik bir araştırma, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 17 (1): 22-34.
- Sezer, Ö. ve Sarı, C. (2017). Yeni kamu yönetimi anlayışının türk yargı sistemine etkileri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 9(20),196–215.
- Soykan, C. (2007). Avrupa insan hakları mahkemesi içtihatlarında bilgi edinme hakkı. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 56(2), s.63–74.
- Strauss, A.L. ve Corbin, J. (2015). *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*. Newbury Park, CA: Sarge.
- Thiroux, J. (1998). *Ethics: Theory and Practice*. New Jersey: Prentice-Hall,Inc.
- Tse, E.C. ve West, J. J. (1992). Development strategies for international hospitality markets. Teare, R.ve Olsen, M. (Ed.), *International Hospitality Management, Corporate Strategy in Practice* içinde, John Wiley and Sons Inc: New York.
- Turizm Günlüğü Turizm ve Seyahat Gazetesi (2022). Türkiye’de Faaliyet Gösteren 57 Otel Zincirinin Tam Listesi (Yayın tarihi: 15 Ağustos 2019) <https://www.turizmgunlugu.com/2019/08/15/turkiyede-faaliyet-gosteren-57-otel-zincirinin-tam-listesi/>. (Erişim tarihi: 06.03.2022)
- Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete (2022). Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelik, 25851 sayılı, 21/06/2005 tarihli Resmi Gazete. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/06/20050621-11.htm> (Erişim Tarihi: 06.03.2022).
- UNWTO. (2022). Turizmde Küresel Etik İlkeler, <https://www.unwto.org/global-code-of-ethics-for-tourism> (Erişim tarihi: 06.03.2022).
- Vallen, G. ve Casado, M. (2000). Ethical principles for the hospitality curriculum. *Cornell Hotel and Restaurant Administrations Quarterly*,44-51.
- Wheeler, M. (1995). Tourism marketing ethics, *International Marketing Review*, 12 (4): 38-49.
- Yaşar, N. (2007). Sorumluluk ve Ahlak. S. Tevrüz (Ed.), *İş hayatında etik* içinde (s.43-56). İstanbul: Beta Basım.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık: Ankara.
- Yıldırım, G. ve Kadioğlu, S. (2007). Etik ve tıp etiği temel kavramları. *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/1569.pdf>
- Yu, L. (1999). *The International Hospitality Business, Management and Operations*. The Haworth Hospitality Press.
- Zaim, H. (2012). *İş Hayatında Erdemli İnsan*. İstanbul: UTESAV.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %40

2. yazar katkı oranı : %30

3. yazar katkı oranı : %30

Şehir Turizmi Kavramından Ne Anlıyoruz? Kuramsal Bir Çözümleme

What Do We Understand from the Concept of City Tourism? A Theoretical Analysis

Doç. Dr. Mutlu KAYA¹, Doç. Dr. Yasin KELEŞ²

Öz

Turizmin çeşitlenmesi ile birlikte farklı turizm faaliyetlerine yönelik adlandırma ve gruplandırma hataları sıklıkla yapılmaktadır. Turizm faaliyetinin türü, yeri ve amacı gibi birçok değişken bir arada düşünüldüğünde adlandırma ve gruplandırma hatalarının bilimsel araştırmalara da yansıdığı görülmektedir. Bu durum bilimsel araştırmaların kurgulanmasından sonuçlanmasına kadar bir dizi sorun oluşturabilmekte, araştırma sonuçlarını güvensiz hale getirebilme tehlikesini de beraberinde getirmektedir. Turizm araştırmalarında sıklıkla karşılaşılan hatalardan biri de şehir turizmi kavramına farklı anlamlar yüklenmesidir. Şehir kavramı ile idari bir sınıflama olan il kavramının karıştırılması sonucu ortaya çıkan hata, şehir turizmi çalışmalarını da olumsuz etkilemektedir. Şehir turizmi adı altında bir ildeki turizm çekiciliklerinden bahsedilmesi, bu çalışmalarda şehir turizminin tüm turizm türlerini içine alan bir kavram olarak ifade edilmesi hatasına neden olmaktadır. Oysa her ilde birden fazla şehir yerleşmesi ve şehir turizmi destinasyonu bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı şehir turizmi kavramının doğru kullanımına ilişkin bir öneri oluşturmaktır. Derleme niteliği taşıyan bu çalışmada şehir ve şehir turizmi kavramları açıklanmış; şehir turizmi kavramının sınırları çizilmeye çalışılmıştır. Şehir turizmi kavramına yüklenen anlamların bir şehrin turizm potansiyeline işaret ettiği ve bu noktada şehir turizmi kavramının bütün turizm türlerini çatısı altına alabilecek bir turizm çeşidi olduğuna yönelik hatalı bakış açısı tartışılmıştır. Bu tartışma çerçevesinde gelecekte yapılacak akademik çalışmalarda şehir turizmi kavramının doğru kullanımına yönelik bir çerçeve oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Şehir, turizm, şehir turizmi

Makale Türü: Derleme

Abstract

Along with the diversification of tourism, naming and grouping mistakes are frequently made for different tourism activities. When many variables such as the type, place and purpose of tourism activity are considered together, it is seen that naming and grouping mistakes are also reflected in scientific research. This situation can create a series of problems from the construction of scientific research to its conclusion and brings the danger of making research results unreliable. One of the mistakes frequently encountered in tourism research is to attribute different meanings to the concept of city tourism. The mistake that arises as a result of mixing up the concept of city with the concept of province, which is an administrative classification, also negatively affects the studies of city tourism. Mentioning tourism attractions in a province under the name of city tourism causes the misexpression of city tourism as a concept that includes all types of tourism in these studies. However, there is more than one city settlement and city tourism destination in each province. The purpose of this study is to make a suggestion for the correct use of the concept of city tourism. In this study that is in the nature of compilation the concepts of city and city tourism have been explained and the boundaries of the concept of city tourism have been tried to be drawn. The erroneous point of view that the meanings attributed to the concept of city tourism point to the tourism potential of a city and at this point the concept of city tourism is a type of tourism that can cover all types of tourism has been discussed. Within the framework of this discussion, a framework has been created for the correct use of the concept of city tourism in future academic studies.

Keywords: City, tourism, city tourism

¹Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Turizm Fakültesi, mutlukaya61@gmail.com

²Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Turizm Fakültesi, yasin.keles@omu.edu.tr

Paper Type: Review

Giriş

İkinci dünya savaşının ardından ulaşım ve iletişim teknolojilerinin hızla gelişmesinin yanı sıra üretimin hızlı artışına paralel olarak değişen çalışma yaşamı, insanların harcanabilir gelirle desteklenmiş boş zamanının artmasını sağlamıştır. Bu durum turizm hareketlerinin bütün dünyada hızlı bir biçimde artışını da beraberinde getirmiştir. 1950'li yılların başlarında dünyada seyahat edenlerin sayısı 25 milyon civarında iken bu sayı 1990 yılında 435 milyona, küresel salgın öncesine denk gelen 2019 yılı verilerine göre ise 1,5 milyara kadar yaklaşmıştır (Keleş, 2021, Keleş ve Gültekin, 2021, UNWTO, 2020). Turizmin gelişimi ile birlikte seyahat pazarının büyümesi, alternatif turizm ürünleri geliştirmeyi ve turizmi çeşitlendirmeyi turizm ekonomisinden katkı düzeyini arttırmak isteyen ülkeler için neredeyse zorunlu kılmıştır. Birçok ülkenin veya turistik destinasyonun, turizmi bütün yıla yaymak ve farklı turizm çeşitleri ile farklı kitlelere turizm ürünü sunmaya yönelik politikalar ürettikleri de bilinmektedir. Yoğun çaba harcanan turistik ürünleri çeşitlendirme çalışmaları, turizm faaliyetlerinin sınıflandırmasını/gruplandırılmasını karmaşaya dönüştürmektedir.

Bilindiği üzere, her turizm faaliyetine isim verme ya da diğerinden farklılaşan bir turistik faaliyeti farklı bir isimle sunma gibi bir alışkanlık ortaya çıkmıştır. Örneğin; akarsu turizmi, deniz turizmi, lüks turizm, dark turizm, doğa turizmi, sıla turizmi, diaspora turizmi, spor turizmi, yayla turizmi, dağ turizmi vb. gibi birçok turizm türünden bahsedilmektedir. Ancak söz konusu ifadelerin bir turizm türü mü yoksa farklı bir sınıflandırma içinde ortaya çıkan yeni bir isimlendirme arayışı mı olduğunu kestirmek; bunların farklılıklarını analiz etmek zorlaşmaya başlamıştır. Örneğin akarsu turizmi doğa turizmi içinde mi değerlendirilmelidir? Eğer doğa turizmi içinde yer alıyorsa neden ayrıca bir sınıflandırma yapılmıştır? Şarabıyla ünlü bir destinasyon, şarap turizmi, bağcılık turizmi, kırsal turizm, agro turizm, gastronomi turizmi gibi ifade edilen sınıflandırmaların hangisinde yer alacaktır? Söz konusu destinasyonların özellikleri diğer turistik çekicilikler ile birleştiğinde farklı bir anlam mı kazanır? Söz konusu bu kısa sorulardan da anlaşılacağı üzere turizm ürünlerinin sınıflandırılması konusunda karmaşa oluşmaktadır. Bu karmaşa popülist ve pazarlama odaklı anlayış çerçevesinde daha da ileri boyuta taşınmakta ve aynı zamanda bilimsel açıdan da sorunlar doğurmaktadır. Söz konusu karmaşa sadece sınıflandırma ile sınırlı kalmamakta destinasyon sınırlandırılmasında da benzer sorunlarla karşı karşıya kalınmaktadır. Bu sorunun en çarpıcı şekilde yaşandığı turizm türü şehir turizmidir.

Şehirselsel kaynaklardan beslenen bir turizm faaliyeti olan şehir turizmi (Asworth ve Page, 2011; Edwards, Griffin ve Hayllar, 2008; Karski 1990), şehir kavramının yanlış kullanılması ya da il/ilçe kavramı ile şehir kavramının karıştırılması sonucunda bir yerleşmedeki tüm turizm faaliyetlerini içeren bir kapsama bürünmekte ve bilimsel açıdan düzeltmeye gereksinim doğuran bir bakış açısını gerekli kılmaktadır. Şehir turizmini anlayabilmek için öncelikle şehir kavramının bağlamını çözebilmek gereklidir (Asworth ve Page, 2011). Bu doğrultuda araştırmanın amacı, şehir kavramına yüklenen anlamları tartışmalı bir biçimde ele alarak şehir turizmi çalışmalarında doğru kullanımına yönelik bir çerçeve sunmaktır. Bu amaç çerçevesinde çalışmada öncelikle şehir ve şehir turizmi kavramlarını tartışmaya açmakta fayda vardır.

1. Şehir Nedir?

Şehir yoğunlaşmış, tarımsal olmayan insan yerleşmesidir. Şehirler, idari, dini, ticari, sinai, toptancılık ve perakendecilik, ulaşım ve iletişim, eğlence, eğitim, sağlık ve güvenlik gibi pek çok hizmeti yapılarında bulundururlar (Tümertekin ve Özgüç, 2009). Mumford (1970:3)'a göre şehir, bir topluluğun kültürünün ve erkinin yoğunlaştığı yer, entegre bir sosyal ilişkinin şekli ve sembolü, eğitim, din, hukuk ve ticaretin merkezidir. Cibinskiene ve Snieskiene (2015), şehirleri küresel ekonominin merkezi olarak görmekte, şehirlerde ekonomik ve sosyal sermayenin yoğunlaştığını ifade etmekte, şehirleri bilimsel, teknolojik ve kültürel gelişimin

gerçekleştiği merkezler olarak değerlendirmektedir. Nitekim 2018 verilerine göre dünya nüfusunun yarısından fazlası (%55) şehirlerde yaşamaktadır. 1950'de %30 olan bu oranın 2050 yılında %68 olması beklenmektedir. Coğrafi bölgelere göre farklılaşan şehirleşme oranının en yüksek olduğu kıta Kuzey Amerika (%82) iken, en düşük olduğu kıta Afrika (%43)'dir. Gelir seviyesi yüksek ülkelerde ise şehirlerde yaşayan nüfus %81 olarak karşımıza çıkmaktadır (United Nations, 2019).

Şehirlerin yaygın kabul gören özellikleri temelde yapıların, insanların ve şehir faaliyetlerinin yoğunlukları, sosyal ve kültürel heterojenlik, ekonomik faaliyetlerin çeşitliliği ve bölge ve şehirlerarası ağlar içindeki merkez özellikli konumu olarak değerlendirilmektedir (Pearce, 2001). Yine benzer şekilde Yeni Zelanda'da kentsel alanları belirlemenin üç yöntemi olduğu ifade edilmektedir. Bunlar idari, biçimsel (mekânsal özellikler) ve işlevsel (sosyal ve ekonomik süreçler) olarak sınıflandırılabilir (Stats NZ, 2021). Farklı bir kıtadan, farklı yerleşim özelliklerinden yola çıkılarak da nüfus ölçütünün yanı sıra şehrin evrensel düzeyde bazı nitelikleri barındırdığı söylenebilir. Keleş (1980) şehir kavramını ekonomik etkinlik, nüfus ve yaşam biçimine göre ele almış olup şehri sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan ve toplumun, yerleşme, barınma, gidiş-geliş, çalışma, dinlenme, eğlenme gibi gereksinmelerinin karşılandığı, daha az insanın tarımsal uğraşılarda bulunduğu, köylere göre nüfus yönünden daha yoğun olan yerleşme birimi olarak ifade etmiştir. Şehirle ilgilenen her bilim alanında kendi amacına uygun olarak şehir tanımları yapmıştır. Bu tanımlamalarda bazı ölçütler kullanılmıştır. Bunların en sık kullanılanları (Avcı, 2004) arasında:

- nüfus büyüklüğü,
- nüfus yoğunluğu,
- mekânsal olarak kapladığı alan,
- ekonomik ve sosyal örgütlenme,
- ekonomik fonksiyonlar,
- işgücü talebi ve arzı,
- idari merkez oluşu sayılabilir.

Şehir kavramına yönelik ölçütler, ülkeden ülkeye değişebildiği gibi aynı ülke içinde farklı kurumlar arasında da değişebilmektedir. Örneğin; konuya nüfus ölçütü açısından bakıldığında Türkiye'de farklı yaklaşımların benimsendiği dikkati çekmektedir. Türkiye'de bilim çevreleri tarafından bir yerleşimin şehir olması için genel kabul gören nüfus büyüklüğü 10.000 (Selen, 1945; Tümertekin, 1973; Emiroğlu, 1975; Karabulut, 1981; Avcı, 1993; Tümertekin ve Özgüç, 2009; Bekdemir, Kocaman ve Polat, 2014; Yılmaz ve Zeybek, 2016)'dir. Ancak, konu ile ilgili yasal düzenlemeler hangi yerleşim birimlerinin şehir kategorisinde değerlendirileceği konusunda farklı hükümler getirmiştir. Örneğin 1924 tarih ve 442 sayılı Köy Kanunu'na göre nüfusu 20.000'den fazla olan yerleşmeler şehir kabul edilmektedir (Mevzuat Bilgi Sistemi, 2020a). TÜİK ise çalışmalarında yerleşmelerin şehir olabilmesi için 20.000 nüfus ölçütünü kullanmakla birlikte il ve ilçe merkezlerini nüfuslarına bakmaksızın şehir nüfusuna dâhil etmektedir. Bu tanım karmaşasına ek olarak 5216 sayılı Büyükşehir Kanununda 12/11/2012 tarihinde yapılan değişiklikle büyükşehir belediyelerinin sınırlarının il mülki sınırlarına dönüştürülmesi farklı bir sorun doğurmuştur (Mevzuat Bilgi Sistemi, 2020b). Bu değişiklik sonrasında 06/12/2012 tarihinde çıkarılan kanunla büyükşehir sayısı 16'dan 29'a, 2013 yılında Ordu ilinin de büyükşehir olmasıyla 30'a yükselmiştir³. Bu illere bağlı ilçelerin mülki sınırları içerisinde yer alan köy ve belde belediyelerinin tüzel kişiliği kaldırılmış, köyler mahalle olarak, belediyeler ise belde ismiyle tek mahalle olarak bağlı oldukları ilçenin belediyesine katılmıştır (On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 2012). Bu değişiklikler sonucunda Türkiye'de büyükşehir olarak kabul edilen 30 il, tüm ilçe, köy,

³Mevcut büyükşehirler olan Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Eskişehir, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Konya, Mersin, Sakarya ve Samsun'a 2012 yılında Aydın, Balıkesir, Denizli, Hatay, Malatya, Manisa, Kahramanmaraş, Mardin, Muğla, Tekirdağ, Trabzon, Şanlıurfa ve Van, 2013 yılında da Ordu eklenmiştir.

mahalle hatta yayla yerleşmeleriyle birlikte şehir nüfusuna dâhil edilmiştir. Böylece, 51 il ile 30 il arasında farklı bir yapı ortaya çıkmıştır. Bu durum Türkiye’de şehir neresidir sorusunun cevabını oldukça karmaşık hale getirmiştir.

Şehir anlamı ilk bakışta nüfus yoğunluğunu ve yapıların farklılığını akla getirirse de, nüfus yoğunluğuna ve yapıların biçimine yön veren hususun ekonomik ve sosyal süreçler olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Antik çağda kentlerin ortaya çıkışı da ekonomik ve sosyal değişimlerin sonucu olup nüfusun ve yapıların değişimi de ekonomik ve sosyal yaşamdaki değişimin bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. (Bernal, 2014). Bir yerleşmenin şehir olması nüfus ölçütü değerlendirilerek karar verilen bir husus olsa da ekonomik, kültürel, sosyal ve mekânsal açıdan şehir nitelikleri taşıması önemli bir belirteçtir. Şehir ve il ayrımını sağlıklı yapabilmek, şehir turizmi kavramına doğru anlam yüklenmesini sağlayacaktır. Aksi takdirde içinde farklı şehirler barındıran ve bir idari sınıflama olan il kavramının şehir yerine kullanılması ve bir ilin sınırları içinde kalan tüm unsurların şehir turizmi kapsamına değerlendirilmesi, çalışmaları bilimsel bir çıkmaza sürüklemektedir. Bu bağlamda şehirselleşen kaynaklardan beslenen şehir turizmini irdelemek faydalı olacaktır.

2. Şehir Turizmi Nedir?

Ulaşım ve iletişim imkânlarının gelişmesi ve refah seviyesinin artması, insanların tatil anlayışında da değişiklikler ortaya çıkarmıştır. Uçak seferlerinin artması ve ucuzlaması, internet ve cep telefonu ile birlikte bilgiye erişimin kolaylaşması özellikle şehirlerde yaşayan insanlar için yaz tatillerini beklemeden, günlük rutinlerinden kaçmak için kısa süreli turlar düzenlemeyi ilgi çekici hale getirmiştir. Hafta sonları ya da kısa tatillerde kolay ulaşılan ve güvenli bir şehre gitmek ve konaklamak dünyada insanların tercih ettiği turistik etkinlikler olarak göze çarpmaktadır. Şehir turizmi olarak isimlendirilen bu seyahatlere katılan turistler, toplumun sosyo-kültürel yapısını yansıtan sokakları gezmek, mimari yapıları görmek, tarihten izler taşıyan müzeleri ziyaret etmek, yerel halkın yaşantısı ve gelenekleri hakkında bilgiler edinmek, tiyatro, konser ve festivallere katılmak, yöresel lezzetleri tatmak, eğlence merkezlerine gitmek (temapark, aquapark), alışveriş yapmak, uluslararası spor müsabakalarını takip etmek, iş seyahatleri, arkadaş ve akraba ziyaretleri gibi çeşitli amaçlarla şehirleri ziyaret etmektedirler (Boivin ve Tanguay, 2019; Emekli, 2011; Hall ve Page, 2001; İçellioğlu, 2014, s.38; Kozak, vd., 2017, s. 41; Özer, 2010; Özgüç, 2007, s.154).

Dünya Turizm Örgütüne göre şehir turizmi, "yönetim, üretim, ticaret ve hizmetler gibi tarım dışı ekonomi ve gelişmiş ulaşım özelliklerine sahip şehirselleşen alanlarda gerçekleştirilen turizm faaliyetidir (UNWTO, 2020). Şehirler, son dönemde tüm dünyada ve özellikle Avrupa’da en hızlı büyüyen turizm destinasyonlarıdır. 2004 yılında kıyı turizminde % 5 oranında bir artış varken şehir turizminde bu oran % 12’dir (Dunne, Buckley ve Flagan, 2007). 2005 yılında kıyı turizmi % 3, şehir turizmi ise % 20 oranında büyümüştür (Dunne, Buckley ve Flagan, 2010). 2010-2015 arası dönemde kıyı turizmi % 31, paket turlar % 28 oranında büyürken şehir turizmindeki artış % 72’dir. Şehirler bazında bakıldığında ise Barselona’da şehir otellerinde konaklayanların sayısı 1990 yılında 1.7 milyon iken 2013 yılında 7,5 milyona, Berlin’de 1990’da 2,8 milyondan 2013 yılında 11,3 milyona yükselmiştir. Bazı ülkelerde, şehir turizmi en popüler tatil türü olarak güneş ve plaj tatillerini geçmiştir. Örneğin, İngiltere’de 2014 yılında kıyı turizmine katılanların oranı % 38 iken şehir turizmine katılanların oranı % 42’dir (Bock, 2015). Almanya’da ise 2019’un ilk sekiz ayında kıyı turizminde % 3, şehir turizminde % 8 oranında artış yaşanmıştır (ITB Berlin, 2020b). 2007’den bu yana gittikçe büyüyen şehir turizmi, hacmini üç kat arttırarak 2017 yılında 190 milyon ziyaretçiye ulaşmıştır. Şehir turizminde dünya çapında en çok tercih edilen kıta Avrupa olurken, 2017 yılında ülkeler bazında lider olan ABD’yi Almanya, Fransa, İngiltere ve İspanya izlemiştir. Kıta bazında bakıldığında tüm yabancı şehir gezilerinin yaklaşık %60’ı varış noktası olarak Avrupa’da toplanmaktadır. Şehir turistlerinin yaklaşık %50’si üst gelir sınıfındayken, üçte ikisi ise üst eğitim grubunda yer almaktadır (ITB-Berlin, 2020a).

Ashworth (1992) şehir turizmi ile ilgili olarak birbiriyle ilişkili şehir ortamı ve bu ortamdaki faaliyetler olmak üzere iki faktöre dikkat çekmektedir: Başka bir ifadeyle, şehir turizminin belirleyicisi şehre özgü faaliyetlerdir. Şehir turizminde iki ekonomik modelden söz edilebilir; bunlar; beklenmedik kazanç modeli ve turnike modelidir. Beklenmedik kazanç modeline göre turistler, hiçbir ek ücret ödemediği turiste olmayanlara aynı hizmetlerden yararlanabilir. Turnike modelinde ise turist ve turist olmayanlar arasındaki fark dikkate alınır. Buna karşın her iki modelde de kullanıcıların ürünleri aynı amaçlarla tükettiği varsayılmaktadır (Asworth ve Page, 2011). Şehirler, kültürün, müziğin, sanatın, edebiyatın, mimarinin ve kentsel tasarımın bir arada olduğu alanlardır ve bu öğelerin çeşitliliği, şehirlerin turizm haritalarında yer bulmasını sağlamaktadır (Karski 1990, s. 15). Şehrin çok yönlülüğüne yönelik karmaşık nitelikleri şehir turizmini özellikle kıyı ve dağ bölgelerindeki diğer turizm türlerinden ayırmaktadır (Pearce, 2001). Şehirsel anlamda turizmin ayırt ediciliği, şehirdeki ekonomik faaliyetlerden yalnızca birini oluşturmasından kaynaklanmaktadır (Edwards, Griffin ve Hayllar, 2008). Turistler şehrin bütün olanaklarından yararlanabilmektedir ancak bu olanaklar turizm amaçlı kurgulanmamış olabilir. (Asworth ve Page, 2011). Şehirlerdeki turizm alanları veya faaliyetleri, şehirdeki yerli insanlarla turistlerin ortak olarak yararlandığı birçok faaliyetten yalnızca biridir (Pearce, 2001). Şehirsel turizm çekicilikleri, hem şehir sakinleri hem de ziyaretçiler tarafından kullanılabilen genel şehir hizmetlerini kapsamaktadır (Boivin ve Tanguay, 2019). Turistler şehrin bütün olanaklarından yararlanabilmekle birlikte şehir turizminde turistlere özgü düzenlenmiş alanlar sınırlıdır (Asworth ve Page, 2011).

Keleş (2014), şehirleri, bağlı oldukları ekonomik ve toplumsal dizgelerin birer parçası, minyatürü, aynası olarak görmekte, buldukları ülkeleri yansıttıklarını değerlendirmektedir. Ona göre Roma'da İtalya'yı, Londra'da İngiltere'yi, Jakarta'da Endonezya'yı, İstanbul'da Türkiye'yi tüm özellikleriyle görmek mümkündür. Bu sebeple turistler, diğer toplumların tarihini ve kültürel mirasını, yaşam tarzlarını, düşünce biçimlerini öğrenmek için şehirlere seyahat etmektedir. Günümüzde şehir turizmi, bir şehrin özgünlüğünü (doğal, tarihi ve kültürel), çağdaşlığını (sunduğu hizmetlerde ve yapılarında), güvenliğini, teknik donanımını ve altyapı hizmetlerini (yerel yönetim), tesis kalitesini ve fiyat politikalarını (otel, motel, tatil köyü), yeme içme, eğlence ve rekreasyon faaliyetlerine yönelik hizmetleri (restoranlar, barlar, lunaparklar, su parkları gibi), şehirsel açık alan kalitesini ve şehir içi dağılımını (parklar, sokaklar, yaya yolları, gezinti yolları gibi), şehir halkının genel tutumunu, turizme, turistlere bakış açısını (sivil toplum örgütleri, tanıtım, şehir yönetimine katılım), şehir yaşamını çekici kılacak tüm etkinliklerini (festivaller, yarışmalar, spor karşılaşmaları gibi) düşündürmektedir (Emekli, 2011).

Şehirlerde turistik çekim unsurları olarak kabul edilen özellikler (ulaşım alt yapısı, alışveriş, kültür, sanat vb.) turizm için tasarlanmamış olup şehirsel alanlar bu nitelikleri ile ayırt edilmektedir. Buna karşın mevcut özellikleri ile şehir turizmi destinasyonları haline gelen şehirlerin ekonomik faaliyetlerinin planlanmasında turizm de yerini almaya başlamıştır. Asworth ve Page (2011), ekonomik çeşitliliği fazla olan şehirlerin, başka bir ifade ile turizme bağımlı olmayan şehirlerin, turizm ekonomisinden en fazla yararlanan şehirler olduğunu ifade etmektedir. Örneğin; Boivin ve Tanguay (2019)'in Bordeaux ve Québec şehirlerinde gerçekleştirdikleri araştırmada, şehir atmosferinin, mimarisinin, yaya dostu alanlarının ve anıtlarının/ tarihi yerlerinin en önemli şehir turizmi çekicilikleri olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Şehirler, önceleri sadece bir iş merkezi olarak görülürken günümüzde aynı zamanda bir kültür merkezi, eğlenme, dinlenme ve alışveriş yapma imkânı olan yerleşmelere dönüşmüştür (Badita, 2013). Şehir turizmi, sadece konaklama amacıyla değil doğrudan bir şehri ziyaret amacıyla gerçekleştirilen eğlence gezileridir. Çağdaş gezginler için şehirler, sadece bir giriş, çıkış veya geçiş noktası olmaktan çıkmış kendi başına bir destinasyon haline gelmiştir. Şehir turizmine katılanların genel olarak hafta sonu ziyaretlerini tercih etmesi konaklama işletmelerinin hafta içi iş seyahatlerinden aldıkları doluluk oranını tamamlamaktadır (Dunne, Buckley ve Flagan, 2010).

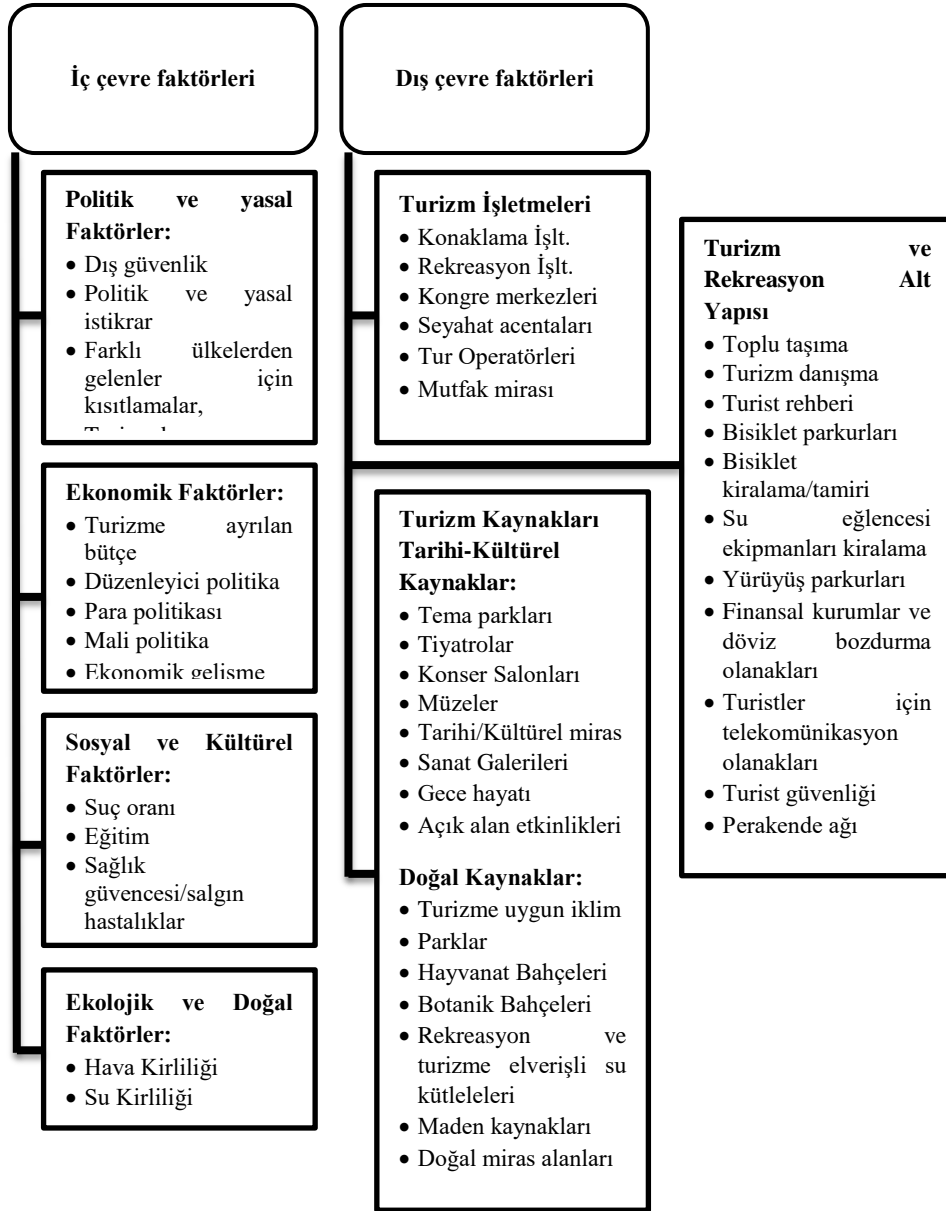
Şehirlerin nispeten küçük bir alanda çok farklı turistik alternatifleri ziyaretçilerine sunabilmeleriyle farklı beklentileri olan turist gruplarını aynı anda ağırlayabilmeleri şehir turizmini diğer turizm türlerinden ayırmaktadır (Bock, 2015). Şehirsel alanlar çeşitli turizm pazarlarına hizmet vermektedir. Şehirlerin kültürüne ve kültürel mirasına ilgi duyan daha eğitilmiş, söz konusu niteliklere önem veren daha yaşlı, eğlence, gece hayatı ve spor etkinlikleri arayışı içinde olan daha genç bireylerin yanı sıra iş seyahati, sergi ve toplantı için seyahat eden iş ve bilim çevreleri şehir turizmi pazarının kapsamını oldukça geniş ve çeşitli kılmaktadır (Edwards, Griffin ve Hayllar, 2008). Bir yandan şehrin farklı özelliklerini deneyimleyen turistler diğer taraftan alışveriş yapabilmekte, fuar ve sergilerle tarihi eserleri ziyaret edebilmektedir.

Turistlerin büyük çoğunluğu şehirlerde yaşadığı için seyahatlerinde de şehirleri tercih etmeye daha eğilimlidir. İnternet tabanlı hizmetler sayesinde bilgiye erişimin ve çevrimiçi rezervasyon yapmanın kolaylaşması şehir turizmine katılımı arttırmıştır (Ertaş, Çelebi ve Can, 2019). Seyahatler sırasında bilgiye mobil erişimin kolaylaşmasıyla da turistler giderek daha otantik deneyimler aramaya başlamıştır. Turistlerin yerli halk gibi yaşayarak şehri deneyimlemek istemeleri şehirlerde farklı bir koruma statüsünün de gelişmesini sağlamaktadır (Bock, 2015). Şehir turizmi, şehir olma kriterlerine uygun tüm destinasyonlarda uygulanabilir olsa da önemli oranda metropol ölçeğindeki büyük şehirlerde gerçekleştirilen bir turizm türüdür. Hong Kong, Singapur, Bangkok, İstanbul, Londra, Paris, New York, Roma, Oxford, Cambridge, Viyana, Madrid, Mekke, Las Vegas, Venedik, Floransa, Paris, Londra, Prag gibi şehirler, şehir turizminin gerçekleştirildiği en önemli destinasyonlar arasındadır. Şehirsel turizmde tarihsel ve kültürel değerleriyle ön plana çıkan köklü şehirlerin yanında sanayi devrimi sonrası ortaya çıkmış fakat turizm alanında yaptığı yatırımlarla (olimpiyatlar, festivaller, sanat merkezi, tema park, vb.) öne çıkan şehirler de (Dubai, New York, Shenzhen, Manchester, vb.) mevcuttur.

Şehir turizmine yönelik sunulan bilgiler topluca değerlendirildiğinde, şehir turizmi ile kastın şehrin bütün turistik arz kaynaklarının anlaşılması gerektiği açıktır. Bu hususta Cibinskiene ve Snieskiene (2015)'nin şehir turizminde iç ve dış faktörleri değerlendirme faktörlerinden yararlanmak gerekir. Şekil 1'de Cibinskiene ve Snieskiene (2015)'nin oluşturduğu şehir turizminde iç ve dış faktörler sunulmuştur:

Şekil 1. Şehir turizminde iç ve dış faktörler

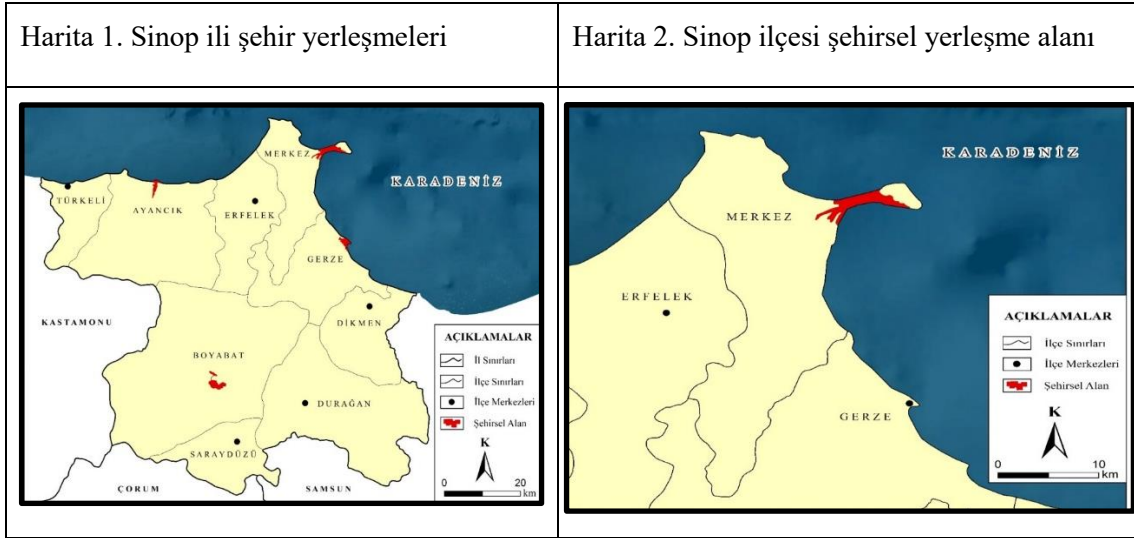

Kaynak: Cibinskiene ve Snieskiene (2015)

Şekil 1’de görüldüğü gibi, şehir turizminden bahsedebilmek için iç ve dış çevre faktörlerinin bir arada değerlendirilmesi gerekir. Her ne kadar söz konusu faktörler şehir turizmi rekabetçiliğine odaklansa da, birçok çalışmada şehir turizmi ile şehrin turistik arz unsurları karmaşası yaşandığından, bu faktörlerin ortaya çıkan karmaşayı açıklamaya yeterli olduğu değerlendirilebilir. Şehrin turistik arz kaynaklarının yanı sıra, ekonomik, sosyali kültürel, politik ve yasal faktörlerin önemli belirleyicileri oluşturduğu görülmektedir. Özetle şehir turizmi ile bir yerleşmenin turistik değer taşıyan unsurlarından ziyade, şehrin şehirselleşme özelliklerinden kaynaklanan bütünlüğünün turizm olanaklarını kullanmaya ne kadar elverişli olduğu fikri konuya açıklık getirebilir ve kırsal alanlardan ayrılan yönüne işaret etmektedir. Bir idari sınıflama birimi olan ilin sınırları içinde yer alan turistik arz kaynakları, şehir turizmi içinde yer almamaktadır. Burada temel bakış açısı, şehir yerleşmesi olarak kabul edilen birimin sınırları içinde gerçekleştirilen faaliyetlerdir. Örnek vermek gerekirse mekânsal dağılım açısından il sınırları içinde yer alan ancak şehir yerleşmesinin dışında, ulaşım imkanları şehir içi ulaşımına

uygun olmayan bir rekreasyon alanını şehir turizmi kapsamında ele almak doğru olmayacaktır. Aksine doğal miras alanı olarak kabul edilebilecek bir alanın şehirseldiğinde yer alması, söz konusu alanı şehir turizminin bir parçası haline getirebilecektir. Turizm ve rekreasyon alt yapısının yeterli olmadığı alanların, şehir yaşamından ve dolayısıyla şehir kapsamından uzak olduğunu, şehir turizminde belirleyici unsurun idari sınıflamadan ziyade şehir olanakları ile açıklanabileceğini değerlendirmek gerekir.

Konunun daha iyi anlaşılması açısından büyükşehir statüsünde olmayan Sinop ili üzerinden örnek vermek faydalı olacaktır. Sinop ili merkez ilçe dâhil dokuz ilçeden meydana gelmektedir (Harita 1). Fakat bu ilçelerden nüfus kriteri göz önüne alındığında nüfusu 10.000'den fazla olduğu için sadece Boyabat, Gerze, Ayancık ve Sinop Merkez ilçe şehirseldiği kabul edilebilecektir. Adı geçen bu yerleşmelerde şehir olarak kabul edilen bölüm tüm ilçe değil yalnızca belediye sınırları içinde kalan kısımdır. Daha açık bir ifadeyle tüm ilçelerin bir araya gelmesiyle Sinop ili meydana gelirken Sinop şehri, Sinop merkez ilçede yer alan şehirseldiği yerleşme alanıdır (Harita 2).

Tüm köyleri ile birlikte Ayancık, Boyabat, Gerze ilçeleri meydana gelirken bu yerleşmelerin şehirseldiği alanı sadece belediye sınırları içerisinde kalan bölümdür. Bu sebeple bu yerleşmelerde şehir turizminden bahsederken sadece bu şehirseldiği alanda yer alan çekiciliklerden yola çıkmak gerekmektedir. İlçenin veya ilin bütününe kapsayan çalışmalar şehir turizminin dışına çıkmaktadır. Diğer taraftan her ilçe şehir özelliği taşımadığı için her yerleşmede şehir turizminden bahsetmek de mümkün değildir. Nitekim başta nüfus olmak üzere şehri meydana getiren dinamiklerden mahrum olan Duragan, Erfelek, Dikmen, Saraydüzü, Türkeli gibi yerleşmelerde şehir turizminden bahsetmek mümkün değildir. Bu destinasyonlarda gerçekleştirilen turizm faaliyetleri bu bakış açısıyla değerlendirilmeli ve kırsal turizm kapsamında ele alınmalıdır. Örneğin; Boyabat'ta tadına bakılan bir sıvık kebabı şehrin gastronomik çekiciliği olarak şehir turizmi kapsamında değerlendirilebilirken Duragan'da kırsal turizm kapsamında değerlendirilmelidir. Ayrıca Sinop'un şehir turizmi başlığında sadece merkez ilçe ele alınmalı ve değerlendirilmelidir. Çünkü ayrı birer şehir olan Boyabat, Gerze ya da Ayancık zaten kendi şehirseldiği kaynaklarıyla ayrı bir potansiyel oluşturmaktadır. Buna göre şehir kavramını il sınırı çerçevesinde ele almak şehir turizmi kavramına yanlış anlamlar yüklemektedir.

Tartışma ve Sonuç

Dünya'da endüstriyel üretim biçiminin değişmesi ve sanayi tesislerinin şehirlerden uzaklaşması, şehirlerde bir ekonomik canlanma ve yenilenme ihtiyacı doğurmuştur. Ekonomik

yenilenme ve canlandırma çalışmalarının önemli bir oranını turizm faaliyetleri oluşturmaktadır. Bu doğrultuda gerek ülke gerekse bölge ve şehirler turizm politikaları oluşturulmaktadır. Turizm politikalarının içinde önemli bir yeri olan turizmi çeşitlendirme çalışmaları, bir bölgenin bütün turistik arz kaynaklarını dikkate almaya odaklanmaktadır. Fakat şehir ve şehir turizmi kavramının tam anlaşılabilmesi ve Türkiye’de şehrin tanımı ile ilgili belirsizlikler akademik çalışmalara da yansımaktadır. Yapılan çalışmalarda şehir turizmi başlığı altında bütün bir il ya da ilçenin turizm potansiyeli ifade edilmekte; bu durum bilimsel bir karmaşa oluşturmaktadır. Türkiye’de yapılan birçok çalışma şehir turizmi üzerine kurgulanmış olmasına ve başlıkta şehir turizmi ya da şehir turizmi terimleri kullanılmasına rağmen çalışmalarda tüm ilin turistik değerleri ele alınmaktadır (Tosun ve Bilim, 2004; Erdoğan ve Kuter, 2010; Temiz vd., 2019; Kaypak, 2010; İbret, vd., 2015; Eriçok, 2019; Külekçi, vd., 2019; Özer, 2019; Karasah, 2018). Bazılarında ise doğrudan illerin şehir turizmi bağlamında değerlendirilmesi başlıkları kullanılmış fakat bunlarda da kır/şehir ayırım olmaksızın tüm kaynaklar ele alınmıştır (Kurtoğlu, 2017; Toksarı, vd., 2014; Aydın, 2015; Yücel ve Öztürk, 2018; Başarangel, 2014). Bununla birlikte şehir turizmi temalı 20. Ulusal Turizm Kongresi Bildiriler kitabında yer alan 26 bildirinin başlığında kent, şehir ve şehir turizmi kavramlarına rastlanmıştır. Buna göre, söz konusu çalışmaların kapsamında doğru şehir turizmi kavramının (Karacaoğlu ve Sert, 2019; Çalışkan ve Pamukçu, 2019; Binbaşoğlu, 2019; Boz ve Özkan, 2019; Çelik Uğuz, Aymankuy ve Kayalı, 2019; Ertaş, Kaygalak Çelebi ve Kırklar Can, 2019; Çakıcı, Çınar ve Altürk, 2019; Çolak, Kiper ve Batman, 2019; Çullu Kaygısız ve Küçükaltan, 2019; Demir, 2019; Güzel Şahin, 2019; Nasöz, Oymak, Kaya ve Kızıllırmak, 2019; Özkan, Zorlu ve Avan, 2019; Suna, Baş ve Yeşildağ, 2019) yanı sıra, bütün ilin turistik arz unsurlarına veya ilin turistik arz unsurlarını çeşitlendirmeye işaret eden yaklaşıma (Pekyaman, Yılmaz ve Aliyeva, 2019; Şüyün ve Partigöç, 2019) göre değerlendirme yapıldığı görülmektedir. Yine bazı çalışmalarda ise şehir kavramına bir yerleşim yeri olarak yaklaşılmış; şehir turizmi kavramı atfedilmemiştir (Baydan, Ulu ve Vatan, 2019; İri, 2019; Tütüncü, Alpaslan, Koçoğlu ve Oktay, 2019; Yazıcı, 2019; Üngüren, Türker, Büyüksahin, Kaçmaz, 2019; Yücel ve Ciritçi, 2019; Yüncü, 2019). Alanyazındaki bu karmaşa, şehir ve dolayısıyla şehir turizmi kavramının netleştirilememesinden kaynaklanmaktadır.

Eğer bir yerleşmede (il ya da ilçe) tüm turistik unsurlar şehir turizmine dahil edilirse, şehir turizmi diğer tüm turizm çeşitlerinin ana başlığı haline gelecektir. Alanyazında da görüleceği gibi (Asworth ve Page, 2011; Boivin ve Tanguay, 2019; Edwards, Griffin ve Hayllar, 2008) şehir turizmi şehirlerde gerçekleştirilen bir turizm organizasyonudur ve şehrsel kaynaklardan beslenmektedir. Turistler bir şehri kültürel miras, sanat, spor, eğlence, alışveriş, festival vb. faaliyetler için ziyaret etmektedirler. Bu faaliyetlerin şehir turizmi içinde değerlendirilmesi için şehrsel yerleşmelerde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Fakat Türkiye’de yapılan akademik çalışmalarda şehir yerleşmelerinin tanımlanmasındaki karmaşa ve bilgi eksikliği şehir turizmi çalışmalarını da olumsuz etkilemektedir. Şehir yerleşmeleri ile il veya ilçe yerleşmeleri aynı anlamda değerlendirilmekte, böylece konu ne yazık ki tam olarak amacına ulaşmamaktadır.

Şehrin turistik gelişimini planlayabilmek için öncelikle şehrin neresi olduğunu ve bu sınırlar içinde ne tür çekiciliklere sahip olduğunu bilmek gerekmektedir. Şehir yerleşmeleri her ne kadar dünyanın farklı bölge ve ülkelerinde farklı ölçütlere göre belirlense de belirli bir nüfusa sahip olma ve yerleşmede yaşayanların büyük çoğunluğunun tarım dışı sektörlerde (hizmet ve sanayi) çalışması neredeyse tüm dünyada ortak kullanılan ölçütlerdir. Bu anlamda gerek Türkiye’de gerekse Türkiye dışında yapılan şehir turizmi çalışmalarında şehir yerleşmesinin tanımına ve idari sınırına dikkat edilerek çalışma alanı belirlenmelidir. Bu çalışmalarda araştırma alanı olan il ya da ilçenin tamamının ele alınması konuyu yanlış bir yöne çekmektedir. Şehir turizmi çalışmalarında, şehrin ne demek olduğu ve sınırları bilinerek konu ele alınmalıdır. Bir il ya da ilçede yapılabilecek tüm aktivitelerin şehir turizmi içinde değerlendirilmesi şehir turizmini tüm turizm türlerini içine alan büyük bir şemsiye haline getirmektedir. Bu durum

akademik çalışmaların yanlış kurgulanmasına, uygulamaya geçmesi önerilen hususlarda hatalı başlangıçların yapılmasına neden olabilir.

Kaynakça

- Ashworth, G. ve Page, S.J. (2011). Urban tourism research: Recent progress and current paradoxes. *Tourism Management*, 32, 1–15.
- Avcı, S. (1993). Türkiye'de şehir ve şehirli nüfusun dağılışı. *Türk Coğrafya Dergisi*, 28, 249-269.
- Avcı, S. (2004). Şehirsel yerleşmelerin belirlenmesinde kullanılan kriterler ve Türkiye örneği. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(9), 9-28.
- Badita, A. (2013). Approaches to the analysis and evaluation of urban tourism system within urban destinations. *Revista de turism- studii si cercetari in turism / Journal of tourism - studies and research in tourism*, 16, 58-66.
- Baydan, S. Ulu, E. K. ve Vatan, A. (2019). 2018 Yılında En Çok Ziyaret Edilen Şehirlerin Sokak Lezzetlerine Yönelik Bir Araştırma. 20. Ulusal Turizm Kongresi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Bekdemir, Ü., Kocaman, S., ve Polat, S. (2014). Yeni büyükşehir yasası sonrasında türkiye'de şehir nüfusu ve şehir yerleşmeleri. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 19(32), 277-297.
- Binbaşıoğlu, H. (2019). Şehir Turizmi Kapsamında Eskişehir Büyükşehir Belediyesi'nin Instagram Paylaşımalarının İncelenmesi. 20. Ulusal Turizm Kongresi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Bock, K. (2015). The changing nature of city tourism and its possible implications for the future of cities. *European Journal of Futures Research*, 3(1), 20.
- Boivin, M. ve Tanguay, G.A. (2019). Analysis of the determinants of urban tourism attractiveness: The case of Québec City and Bordeaux. *Journal of Destination Marketing & Management*, 11, 67–79.
- Boz, M. & Özkan, Ç. (2019). Sürdürülebilir Şehir Turizmi: Barselona Aşırı Turizm Örneği. 20. Ulusal Turizm Kongresi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Büyükşehir Belediyesi Kanunu (2004). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5216&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> (Erişim tarihi: 20.06.2021)
- Cibinskiene, A. ve Snieskiene, G. (2015). Evaluation of city tourism competitiveness. *Procedia-Social and Behavioral Sciences* 213, 105-110.
- Çakıcı, A., Çınar, B. ve Altürk, A.V. (2019). İstanbul'daki Şehir İçi Tur Operasyonlarında Karşılaşılan Zorluklar ve Çözüm Yolları. 20. Ulusal Turizm Kongresi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Çalışkan, G. ve Pamukçu, H. (2019). Şehir estetiğinin gelişimi ve Türkiye. 20. Ulusal Turizm Kongresi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Çelik Uğuz, S., Aymanıkuy, Ş. ve Kayalı, S. (2019). Kültür Ekonomisi Kapsamında Şehir, Müze Turizmi ve Deneyimi. 20. Ulusal Turizm Kongresi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Çolak, O., Kiper, V.O. ve Batman, O. (2019). Kent Destinasyonlarında Over Tourism'e (Ölçüsüz Turizm) Dair Kavramsal Bir Yaklaşım. 20. Ulusal Turizm Kongresi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.

- Çullu Kaygısız, N. ve Küçükaltan, D. (2019). *Ihlara Vadisi Ziyaretçilerinin Şehir Turizmine Bakış Açılırları*. 20. Ulusal Turizm Kongresi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Demir, Y. (2019). *Şehir Turizminde Y Kuşağı Turistleri İçin Günlük Yaşamın Önemi*. 20. Ulusal Turizm Kongresi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Dunne, G., Buckley, J. ve Flanagan, S. (2007). City break motivation: The case of Dublin-A successful national capital. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 22(3-4), 95-107.
- Dunne, G., Flanagan, S., & Buckley, J. (2010). Towards an understanding of international city break travel. *International Journal of Tourism Research*, 12(5), 409-417.
- Edwards, D., Griffin, T. ve Hayllar, B. (2008). Urban Tourism Research Developing An Agenda. *Annals of Tourism Research*, 35(4), 1032-1052.
- Emekli, G. (2011). Öğrenen Turizm Bölgeleri, Kentler ve Kent Turizmine Kuramsal Yaklaşım. *Ege Coğrafya Dergisi*, 20(2), 27-39.
- Emiroğlu, M. (1975). Türkiye Coğrafi Bölgelerine Göre Şehir Yerleşmeleri ve Şehirli Nüfus. *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 7, 125-157.
- Ertaş, M., Çelebi, S.K. ve Can, B.K. (2019). *Büyükşehir belediyelerinin web sitelerinin şehir turizmi açısından değerlendirilmesi*. 20. Ulusal Turizm Kongresi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afonkarahisar.
- Garipağaoğlu, N. (2010). Türkiye’de kentleşmenin, kent sayısı, kentli nüfus kriterlerine göre incelenmesi ve coğrafi dağılışı. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 22, 1-42.
- Güzel Şahin, G. (2019). *Şehir Turizminde Gastronominin Önemi: Başkent Ankara Üzerine Bir Değerlendirme*. 20. Ulusal Turizm Kongresi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- ITB Berlin. (2020a). *Press Release*. https://www.itb-berlin.de/Presse/Pressemitteilungen/PDF_56725.jsp (Erişim tarihi: 10.05.2020).
- ITB Berlin. (2020b). *ITB Berlin and IPK International: Increase in outbound trips from Germany*. https://www.itb-berlin.com/Press/PressReleases/News_71745.html (Erişim tarihi: 05.05.2020).
- İçellioglu, C.Ş. (2014). Kent turizmi ve marka kentler: turizm potansiyeli açısından İstanbul’un swot analizi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 37-55.
- İri, R. (2019). *Şehirle Övünmek veya Şehir Gururunun Şehir Pazarlamasında Önemi ve Araştırılması: Niğde İli Örneği*. 20. Ulusal Turizm Kongresi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Karabulut, Y. (1981). Karadeniz coğrafi bölgesi nüfusu (I. şehirselle). *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 10, 123-151.
- Karacaoğlu, S. ve Sert, A.N. (2019). *Şehir turizminde sosyo-demografik özelliklerin turistlerin tekrar ziyaret etme ve tavsiye etme niyetleri üzerine etkisi*. 20. Ulusal Turizm Kongresi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Karski, A. (1990). Urban Tourism: A Key to Urban Regeneration? *The Planner*, 76(13):15-17.
- Keleş, R. (1980). *Kentbilim terimleri sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Keleş, R. (2014). Kent ve kültür üzerine. *Mülkiye Dergisi*, 29(246), 9-18.
- Keleş, Y. (2021). Turizme Giriş. E. Pelit (Ed). *Turizm İşletmeciliği* içinde, Ankara: Detay Yayınları.

- Keleş, Y. ve Gültekin, Y. (2021). Turizmde Entegrasyona Yönelik Stratejiler. A.G. Özkoç, H. Kendir ve E. Arslan (Ed). *Makro Perspektiften Turizm Stratejileri* içinde, Ankara: Detay Yayınları.
- Kozak, N., Kozak, M. ve Akoğlan Kozak, M. (2017). *Genel turizm*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Köy Kanunu (1924). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.442.pdf> (Erişim tarihi:20.06.2020)
- Mumford, L. (1970). *The Culture of Cities. 1938*. San Diego: Harvest.
- Nasöz, P., Oymak, M., Kaya, F. ve Kızılırmak, İ. (2019). *Dünyada En Çok Turist Çeken 10 Şehrin Web Sitelerinin Elektronik Pazarlama Açısından İncelenmesi*. 20. Ulusal Turizm Kongresi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (2012). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/12/20121206-1.htm>.(Erişim tarihi: 2.06.2020)
- Özgüç, N. (2007). *Turizm coğrafyası*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Özgür, E. M. (1996). Yeni ilçe merkezlerimizin fonksiyonel bakımdan gösterdiği özellikler. *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 12, 31-32.
- Özkan, Ö., Zorlu, Ö. ve Ayan, A. (2019). *Şehir Turizminde Kültürlerarası Duyarlılığın Arz Yönlü Değerlendirilmesi: Afyonkarahisar Uzun Çarşı Esnafta Örneği*. 20. Ulusal Turizm Kongresi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Pearce, D.G. (2001). An Integrative Framework For Urban Tourism Research. *Annals of Tourism Research*, 28(4), 926–946.
- Pekyaman, A., Yılmaz, H. ve Aliyeva, A. (2019). *Şehir Turizminin Canlandırılmasında Gastronomi Müzeleri ve Afyonkarahisar'da Bir Gastronomi Müzesi Önerisi*. 20. Ulusal Turizm Kongresi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Selen, H. (1972). Türkiye’de köy yerleşmeleri ve şehirleşme hareketleri. *Türk Coğrafya Dergisi*, 7-8, 97-108.
- Stats NZ (2021). *Functional urban areas – methodology and classification*. www.stats.govt.nz. (Erişim tarihi: 20.03.2022).
- Suna, B., Yıldız, E. ve Yeşilda, E. (2019). *Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Yerel Kimliğin Korunması: Antakya Örneği*. 20. Ulusal Turizm Kongresi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Şüyün, M. A. ve Partigöç, N.S. (2019). *Küreselleşme Sürecinde Kentsel Strateji Arayışları: Turizm Politikaları Bağlamında Bir Değerlendirme*. 20. Ulusal Turizm Kongresi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Topal, A.K. (2004). Kavramsal olarak kent nedir ve Türkiye’de kent neresidir? *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6, (1), 276-294.
- TÜİK (2020). *Nüfus İstatistikleri*. https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr_(Erişim tarihi: 20.06.2020)
- Tümertekin, E. (1973). *Türkiye’de şehirleşme ve şehirselleşme fonksiyonları*. İstanbul Üniversitesi Yayınları, No: 1840, Coğrafya Enstitüsü Yayınları, No: 72. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (2009). *Beşerî Coğrafya- İnsan, Kültür, Mekân*. İstanbul: Çantay Kitabevi.

- Tütüncü, B., Alpaslan, K., Koçoğlu M. C. ve Oktay, K. (2019). *Üniversite Öğrencilerinin Bakış Açıları ile Buldukları Şehirlerin Marka Algılarının Belirlenmesi: Samsun Örneği*. 20. Ulusal Turizm Kongresi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2019). *World Urbanization Prospects: The 2018 Revision (ST/ESA/SER.A/420)*. New York: United. <https://population.un.org/wup/Publications/Files/WUP2018-Report.pdf> (Erişim tarihi: 10.05.2020).
- UNWTO (2020). *Urban Tourism*. <https://www.unwto.org/urban-tourism> (Erişim tarihi: 10.05.2020).
- Üngüren, E., Türker, N., Büyükaşahin, F. ve Kaçmaz, Y. Y. (2019). *Yerleşik Yabancıların Şehre Yerleşmesinde ve Konut Satın Alımında Etkili Olan Faktörlerin Belirlenmesi: Alanya Örneği*. 20. Ulusal Turizm Kongresi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Yazıcı, K. (2019). *Alanların Kent Peyzajı Üzerine Etkileri; Niksar (Tokat) Örneği*. 20. Ulusal Turizm Kongresi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Yılmaz, C. ve Zeybek, H.İ. (2016). *Samsun Coğrafyası*. Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları.
- Yücel, G. ve Ciritçi, İ. (2019). *Sürdürülebilir Şehirler ve Turizm Bağlamında Pamukkale Yerleşimi*. 20. Ulusal Turizm Kongresi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Yüceşahin, M.M. (2003). Şehirleşme süreci bakımından İnegöl ilçesi şehirselleşmeleri. *Coğrafi Bilimler Dergisi*. 1 (1). 75-95.
- Yüncü, H.R. (2019). *Turizmin Karanlık Yüzü: Şehirlerde Aşırı Turizm*. 20. Ulusal Turizm Kongresi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %50
2. yazar katkı oranı : %50